Александър Николов

„ВЯРВАЙ ИЛИ ЩЕ ТЕ УБИЯ!“

„Ориенталците“ в кръстоносната пропаганда 1270–1370

Университетско издателство
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

„ВЯРВАЙ ИЛИ ЩЕ ТЕ УБИЯ!“

„ОРИЕНТАЛЦИТЕ“ В КРЪСТОНОСНАТА ПРОПАГАНДА 1270–1370

НА СВЕТЛАТА ПАМЕТ НА РОДИТЕЛИТЕ МИ

Александър Николов

„ВЯРВАЙ ИЛИ ЩЕ ТЕ УБИЯ!“

„Ориенталците“ в кръстоносната пропаганда 1270–1370

София • 2006
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Никога никой проповедник не е успявал да превърне толкова много неверници за толкова късо време в християни; но красноречието на френския завоевател беше необоримо: „Вярвай, или ще те убия!“ казваше той на пленника саксонец, в чиито очи се отразяваше като най-убедителен довод блясъкът на ножа, на палача, и цялата онази тълпа скачаше в купела както патките в локвите след дъжд.

Еманюил Роидис, „Папеса Йоана“

© 2006 Александър Николов Николов
ISBN-10: 954-07-2301-9
ISBN-13: 978-954-07-2301-3
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод 7
I. *Recuperatio Terrae Sanctae* от края на XIII и първата половина на XIV в. в историографията 10
II. Кръстоносната пропаганда, проектите, трактатите и техните автори в историографията 14
III. Представите на западния свят за сарацините, монголите и източните християни в историографията 15
Бележки 17

Първа глава
„Възвръщането на светата земя" – между теорията и реалността (1274–1370) 19
I. Вторият лионски събор от 1274 г. и новата политика за отвоюване и съхраняване на Светата земя 21
II. Агонията на Латинското кралство в Сирия и папската кръстоносна политика (1276–1290) 27
III. Падането на Акра (1291). Отзвук и последици 30
IV. Светата земя на границата на две столетия (1293–1305) 33
V. Плановете на Шарл дьо Валоа за удар срещу Константинопол като част от *recuperatio Terrae Sanctae* 40
VI. Папско-хоспиталиерският „партикуларен" поход от 1309 г. 44
VII. Съборът във Виен (1310–1314) и *recuperatio Terrae Sanctae* 47
VIII. Кръстоносните проекти по времето на папа Йоан XXII (1316–1334). Първите стъпки на новия папа 49
IX. Александрийският кръстоносен поход – епилог на темата *recuperatio Terrae Sanctae* 77
Бележки 83

Втора глава
Трактатите от жанра *De Recuperatione Terrae Sanctae* и техните автори. Съдържание и основни идеи. Първи период (1274–1305) 89
I. Трактатите от времето на Втория лионски събор (1274): Бруно от Олмюц, Жилбер дьо Турне, Гийом от Триполи, Юбер дьо Роман 90
II. Краят на Йерусалимското латинско кралство и раждането на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* 113
Бележки 145

Трета глава
***Recuperatio Terrae Sanctae* в кръстоносната литература от първата половина на XIV в. (1305–1335)** 153
I. Трактатите De *recuperatione Terrae Sanctae* от времето на папа Климент V (1305–1314) 154

II. Трактатите от времето на събора във Виен (1311–1314) 194
III. Трактатите от времето на папа Йоан XXII (1316–1334) 206
IV. Обща характеристика на „рекуперационните“ трактати от 1305 до 1335 г. 227
Бележки 230

Четвърта глава
Сарацините – „седмата глава на звяра“ 239
I. Основни виждания за исляма и сарацините до появата на кръстоносните трактати 241
II. Сарацините и ислямът в трактатите *De recuperatione Terrae Sanctae* 254
Бележки 297

Пета глава
Татаромонголите – „изчадия на тартара“ или „Bonnes sauvages“? 311
I. Представата за татаромонголите в западната традиция до края на XIII в. 312
II. Татаромонголите в кръстоносните трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* 341
Бележки 375

Шеста глава
Източните християни – „изгубените овце“ или „по-лоши от сарацините“? 397
I. „Gracci-Schismatici“ – ромеите и останалите 400
II. Нехалкедонските християни – съюзници или предатели на християнската кауза в Ориента 449
III. България и българите в кръстоносните трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* 461
Бележки 465

Вместо заключение 489

Извори и литература 491

Съкращения 503

Обяснителни бележки към илюстрациите 505

Целта на изследването е да проследи развитието на стереотипите и представите в западното общество по отношение на народите на Изтока в конкретен отрязък от време и на базата на определен тип извори. Става дума за група трактати, посветени на развитието на кръстоносното движение в период, който условно можем да заключим между падането на Акра под властта на мюсюлманите (1291), с което е сложен край на латинската власт в Светата земя, и ограбването на Александрия от войските на кипърския крал Пиер I Лузинян през 1365 г. – последната значителна акция на западния свят срещу египетските мамелюци. Избрали сме тази горна граница, за да избегнем навлизане в проблематиката за най-късната фаза на кръстоносното движение и османската експанзия, която излиза извън рамките на нашия интерес.

Разбира се, както нашият „terminus post quem", така и нашият „terminus ante quem" са относителни и условни, защото и двете събития, макар и да имат важно значение в историята на кръстоносното движение, все пак не означават нито строго фиксирано начало, нито строго фиксиран край. Те отграничават до голяма степен един донякъде спорен и неясен епизод от това движение. Десетилетия наред овладяването на Акра и прилежащата ѝ територия от Йерусалимското кралство от султан ал Ашраф през 1291 г. са представяни като окончателен край и залез на кръстоносните походи и на кръстоносната идея.

Презумпцията тук е, че с прогонването на латинците от Светата земя, което в крайна сметка се оказва окончателно, е сложен край на цялата кръстоносна епоха. Това виждане доминира до средата на XIX в. във всички изследвания на феномена „кръстоносни походи". Но във втората половина на XIX в. постепенно се налага едно много по-широко схващане за неговата същност, за хронологията му, за териториалния му обхват и постепенната плурализация на кръстоносната идея в епохата на Късното средновековие.

Всъщност отдавна вече в медиевистиката и по-специално в изследванията за кръстоносните походи се е утвърдило делението на „традиционалисти", които смятат, че като кръстоносни начинания могат да бъдат определяни само походи, насочени към Светата земя, и „плуралисти", според които не целта или противникът, а някои формални признаци, свързани с участието на Папството, определят един поход като кръстоносен. Тук можем да си припомним оригиналното мнение на традиционалиста Кристофър Тайърман (споделено и от Норман Хаузли), който разделя различните кръстоносни начинания в три дивизии, подобно на футболно първенство. Така той поставя походите към Светата земя в първа дивизия; онези, които са насочени срещу мюсюлмани и

езичници – във втора; в трета дивизия са включени онези кръстоносни походи, които Папството и неговите съюзници организират срещу свои християнски врагове.

Конкретен интерес за нас в това изследване са група трактати от края на XIII и първата половина на XIV в., посветени на перспективите на кръстоносното движение в новосъздадените условия след падането на Акра. Тези съчинения разглеждат пряко или косвено проблема за „recuperatio Terrae Sanctae"*. Това, което ни интересува в тези трактати, е по какъв начин са обрисувани в тях жителите на Изтока, потенциални противници или респективно съюзници на кръстоносците в планираните начинания.

Интересът ни е насочен главно към колективния портрет, който получават трите големи „нации" на Изтока – източните християни, сред които се открояват „гърците-схизматици", „сарацините" и „татарите", т.е. монголите в този период. Стремежът ни е да очертаем този обобщен образ или стереотип, отразен в упоменатите по-горе трактати, но познат и от други съчинения от епохата и преди всичко от поклоническата литература, която процъфтява и в горесписания период.

Изследването на тази част от трактатите обаче изисква значително по обем съпътстващо изложение по няколко съществени проблема. Необходимо е да се очертае политическата рамка, в която се появяват и популяризират тези текстове, разпространението им, профила на техните автори, твърде разнообразни като произход, политически убеждения, обществено положение и възможност за влияние върху политическите и обществените процеси. От първостепенно значение е и проблемът за традициите, които съществуват при описанието на народите на Изтока в литературната традиция на средновековния Запад до този момент.

За щастие много от тези съпътстващи нашето проучване проблеми са вече изчерпателно изследвани и това дава възможност да бъдат спестени значителни по обем усилия. Но едно конспективно изложение на тези въпроси е от съществено значение за постигането на целта на изследването ни.

---

* Тук и навсякъде по-нагатък се използва този израз, който съдържа в себе си всички аспекти на политиката за възстановяване на латинския контрол върху Светата земя.

I. *Recuperatio Terrae Sanctae* от края на XIII и първата половина на XIV в. в историографията

Феноменът „кръстоносни походи" в един продължителен период от време е изследван в по-тесни хронологически рамки, а именно във времето между 1095 и 1270 г. или в най-добрия случай до 1291 г. Този подход се запазва в световната медиевистика до последните десетилетия на XIX в., когато в него настъпват значителни корекции. Те са предизвикани от дейността на група предимно френски медиевисти, които си поставят за цел да проучат и интерпретират богатата изворова база за една по-късна епоха, обхващаща XIV и XV в., оставена и до този момент без особено внимание от страна на изследователите на кръстоносното движение. Става дума за дейността на Société de l'Orient latin (осн. 1875), чийто по-известни членове са Н. Риан, Ш. Шефер, Ж. Дьолавил льо Рул, Л. Дьо Ма Латри, Ш. Колер, Р. Рьорихт и др. Две са изданията на това дружество, които допринасят извънредно много за популяризирането и изследването на изворовата база и на различни проблеми от епохата след 1291 г. Това са *Revue de l'Orient latin* и *Archive de l'Orient latin*. В тези две издания са публикувани безценни студии и огромен изворов материал, който засяга разглежданата в настоящото изследване проблематика.

Жан Дьолавил льо Рул може да бъде посочен като един от пионерите на изследването на късните кръстоносни походи. Неговото обобщително съчинение *La France en Orient au XIV siécle: Expéditions du maréchal Boucicaut* (Paris, 1885–1886) остава ненадминато до средата на миналия век. Излагайки цялостно историята на кръстоносното движение от 1291 до 1408 г., той убедително доказва важността на кръстоносния идеал поне за френската политика чак до първите години на XV в. Тази концепция Дьолавил льо Рул отстоява и в своите по-късни трудове *Les Hospitaliers en Terre Sainte et á Chypre* 1100–1310 (Paris, 1904) и *Les Hospitaliers á Rhodes 1310–1421* (Paris, 1913).

Интересът към късните кръстоносни походи и техните дейци и идеолози намира продължение в монументалното изследване на румънския историк Николае Йорга *Philippe de Méziéres (1327–1405) et la croisade au XIV-e siécle* (Paris, 1896), обогатяващо с редица нови моменти проучването на кръстоносното движение през XIV в., в което Филип дьо Мезиер е активен участник и един от неговите идеолози.

Късните кръстоносни походи, които първоначално са обект на изследване предимно от френската медиевистика, постепенно стават популярни и в други европейски страни. През 1911 г. е публикувана обобщителната студия на Франц Хайделбергер *Kreuzzugsversuche um die*

Wende des 13.Jahrhunderts (Berlin u. Leipzig, 1911) – сполучлив опит да се разгледат комплексно кръстоносните начинания и свързаните с тях политически събития между 1291 (падането на Акра) и 1320 г. (опитите за организиране на кръстоносен поход между 1317 и 1320 г. от страна на папа Йоан XXII). Следва обаче доста дълга пауза преди да се появи ново съчинение, посветено изключително на тази тема. Това е доскоро стандартната книга за референции по въпроса, дело на Азиз С. Атия *The Crusade in the Later Middle Ages* (London, 1938). Азиз Атия е автор и на няколко изследвания с частен характер, посветени на интересуващата ни епоха, които се отнасят пряко до нашата тематика. Той обаче е критикуван, отчасти с основание, че до голяма степен следва линията, наложена от Дьолавил льо Рул при интерпретацията на тази проблематика. С. Шейн, която прави известен историографски обзор в началото на своята монография *Fideles Crucis: The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land 1274 1314* (Oxford, 1991) едно от най-новите изследвания на проблемите около късните кръстоносни походи, е на мнение, че един от недостатъците на изследванията на Дьолавил льо Рул, Атия и Хайделбергер е ограничената изворова база или по-точно тяхното ограничаване в определена изворова база – кръстоносната литература, папската и църковната документация и пр.

Линията на създаване на наратив на късните кръстоносни походи е продължена и в периода след Втората световна война, но все така в модела на до известна степен механично изложение, без сериозни опити да се обогати представата за епохата чрез привличането на нов изворов материал или опити за обобщения, каквито изобилстват в изследването на т.нар. класически кръстоносни походи.

Като постижение в тази насока все пак може да бъде посочена монографията на П. А. Трууп *Criticism of the Crusade: A Study of Public Opinion and Crusade Propaganda* (Amsterdam, 1940). Трууп привлича огромен изворов материал, но принципно отстоява тезата, че късните кръстоносни походи са само един епилог на блестящата кръстоносна епоха и срещу тях съществува огромна опозиция в западния свят. Към тези изводи се присъединява без никакви уговорки и Е. Щикел в своето съчинение *Der Fall von Akkon: Untersuchungen zum Abklingen des Kreuzzugsgedanken am Ende des 13. Jahrhunderts* (Bern u. Frankfurt a. Main, 1975), който следва до голяма степен цялостната концепция на Трууп.

Проблемът за късните кръстоносни походи е засегнат широко и в монографията на Дж. Райли-Смит *What were the Crusades?* (London, 1977), където за пръв път е предложена много широка дефиниция за кръстоносното движение изобщо, цитирана вече по-горе. Този етап от кръстоносната епоха намира достойно отражение и в монументалната

History of the Crusades с редактори Кенет М. Сетън и др. (Madison, 1969) и по-специално в том III (*The Fourteenth and the Fifteenth Centuries*) под редакцията на Хари У. Хазърд. Тук разделът, посветен на XIV в., е дело на познатия ни вече Азиз Атия, а разработките по отделните региони са на специалисти като Дено Гянакоплос, Питър Топинг, Антъни Лътрел, сър Хари Люк, Мустафа Зиада, Еторе Роси.

Един от последните обобщителни трудове в тази насока принадлежи на Норман Хаузли – задълбочен изследовател на късните кръстоносни походи в техния „плуралистичен" вариант. Неговото монументално съчинение *The Later Crusades: From Lyons to Alcazar (1274–1580)* като че слага точка на този етап в създаването на големия обобщителен наратив за интересуващия ни период. Паралелно с неговото съчинение се появява не по-малко внушителното изследване на Силвия Шейн *Fideles Crucis: The Papacy, the West and the Recovery of the Holy Land 1274–1314*, което изчерпателно анализира редица аспекти на кръстоносното движение и по-специално на походите и проектите за походи, дефинирани пряко като recuperatio Terrae Sanctae в част от интересуващия ни период.

Към този жанр може да бъде отнесено и обобщаващото съчинение на П. М. Холт *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517* (London, 1986), където подробно се анализира и епохата на късните кръстоносни походи, като се слага акцент върху ориенталската изворова база и нейната интерпретация. Що се отнася до влиянието на кръстоносната идеология и митология върху европейското общество от епохата на Късното средновековие до наши дни, в тази насока ненадминато е четиритомното изследване на Алфонс Дюпрон *Le Mythe de Croisade* (Paris, 1997).

Наред с обобщителните съчинения за епохата, която ни интересува, още от средата на XIX в. се появяват изследвания, които засягат цялостно или частично определени нейни моменти и аспекти. От една страна, става дума за внушителни изследвания за отделни политически субекти на късното кръстоносно движение като Папството и отделни негови представители от разглеждания период, Кипърското кралство, военните ордени, Киликийска Армения, Франция, Арагон и др. Тук могат да бъдат споменати и по-общи съчинения, които изследват механизмите на кръстоносната пропаганда, кръстоносната идеология и митология от късния етап на кръстоносното движение и нейното влияние дори до наши дни.

Историята на Кипър и Родос – последните значителни реликти на феномена кръстоносна държава в Късното средновековие, безусловно представлява особен интерес за изследователите на тази епоха. Тяхната история е тясно преплетена с историята на военните ордени, които в

продължение на столетия представляват гръбнака на кръстоносните начинания.

Основоположник на изследванията по историята на Кипърското кралство е безспорно граф Луи дьо Ма-Латри. Той печели конкурс, обявен през 1841 г. от Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, за написване на история на Кипърското кралство на династията Лузинян. Плод на неговите усилия е класическото произведение в три тома *Histoire de l'ile de Chypre sous le regne des princes de la maison de Lusignan* (Paris, 1852–1861). Тази тема отново е подета и изследвана в детайли от Джордж Хил в неговата многотомна *A History of Cyprus* (Cambridge, 1940–1952). Но безспорно най-значителното достижение до момента е внушителната монография на Питър У. Едбъри *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191–1374* (Cambridge, 1991), която изследва в детайли именно кръстоносните аспекти от развитието на тази държава в епохата на нейния разцвет.

Освен отбелязаните по-горе приноси на Дьолавил льо Рул за пребиваването на ордена на хоспиталиерите в Кипър и Родос, можем да посочим труда на Н. Йорга *Rhodes sous les Hospitaliers* (Paris et Bucharest, 1931), серия от студии и статии на Антъни Лътрел, посветени на хоспиталиерите от късния период и др.

Папството и неговата цялостна роля в кръстоносното движение в този период съвсем естествено представлява тема, която изкушава мнозина изследователи.

Първият значителен обобщаващ труд в тази насока принадлежи на Кенет М. Сетън. В своето многотомно съчинение *The Papacy and the Levant 1204–1571* (Philadelphia, 1976) той проследява папската политика в Леванта в цялостното ѝ разнообразие и съвсем естествено отделя значително внимание на кръстоносните начинания и проекти от интересуващия ни период. Още по-близо до целта е Норман Хаузли, автор на монографията *The Avignon Papacy and the Crusades 1305–1378* (Oxford, 1986), проследяваща в детайли кръстоносната политика на Папството във времето на т.нар. Авиньонски плен.

Наред с тези съчинения, които имат обобщителен характер, налице е интерес и към дейността на отделни папи от разглеждания период, а също така и на кръстоносни дейци, тясно свързани с реализацията на кръстоносната политика от края на XIII и първата половина на XIV в.

Една от пионерските работи в тази насока е монографията на М. Рабани *Clement V et Philippe le Bel* (Paris, 1858), в която са проследени сложните взаимоотношения между тези две значими фигури на епохата, тясно преплетени с кръстоносната идея и кръстоносните начинания от първите години на XIV в. През 1905 г. в Марбург е публикувана и

книгата на К. Венк *Philipp der Schöne von Frankreich: Seine Persönlichkeit und das Urteil der Zeitgenossen*. Междувременно във Франция е подготвена и излиза от печат монографията на Жорж Лизран *Clément V et Philippe le Bel* (Paris, 1910), която обобщава и модернизира редица изводи, направени още от Е. Бутари през 1861 г.[1] Принос в тази насока е последвалата монография на Ж. Дигар *Philippe le Bel et le Saint-Siége* (Paris, 1936)[2].

Внимание заслужават монографията на Л. Гато *Il Pontificato di Gregorio X 1272–1276* (Roma, 1956), трудът на Мари-Паскинт Лоран *Le Bienheureux Innocent V (Pierre de Tarentaisse) et son temps* (Vatican, 1947), монографията на Натали Шьон *Papst Hadrian V (Kardinal Ottobuono Fieschi)* (Heidelberg, 1916), Р. Щерифелд и неговото съчинение *Der Kardinal Johann Gaetan Orsini (Papst Nikolaus III) 1244–1277* (Berlin, 1905, repr. Vaduz, 1965), Лудгер Тийр с изследването си *Kreuzzugsbemühungen unter Papst Clemens V 1305–1314* (Düsseldorf, 1973), монографията (на базата на докторската му теза) на Готфрид Дюрхолдер *Die Kreuzzugspolitik unter Papst Johann XXII (1316–1334)* (Strassburg, 1913), *Le Pape Clément VI et les affaires d'Orient (1342–1352)* (Paris, 1904) – докторска теза на Жюл Гай, и не на последно място *Pierre de Thomas: Scholar, Diplomat, and Crusader* (Philadephia, 1966) – монография на Фредерик Дж. Бьолке. Тези трудове проследяват в общи линии изчерпателно папската политика по отношение на кръстоносното движение в целия интересуващ ни период.

II. Кръстоносната пропаганда, проектите, трактатите и техните автори в историографията

Значително по-важни за нашето изложение са конкретните изследвания, които визират механизмите на кръстоносната пропаганда, проектите за *recuperatio Terrae Sanctae* от интересуващия ни период, а също така трудовете, посветени на кръстоносните трактати и техните автори. Можем да разделим условно тази литература на два основни типа - исторически изследвания и извороведски публикации на текстовете на трактатите, техни преводи и коментари.

Механизмите и методите на кръстоносната пропаганда през XIII и XIV в. са предмет на няколко ключови изследвания. Те ни дават общата рамка, в която можем да разположим интересуващите ни трактати в сложния пропаганден комплекс.

Тук отново можем да посочим като основополагащо вече цитираното съчинение на П. А. Трууп. На другия полюс – чрез омаловажаване на критиките срещу кръстоносните начинания, се намира Дж. Е. Сайбъри

със своята монография *Criticism of Crusading 1095–1274* (Oxford, 1985). В тази насока нашето внимание заслужава също съчинението на Морийн Пърсел *Papal Crusading Policy: The Chief Instruments of Papal Policy and Crusade to the Holy Land from the Final Loss of Jerusalem to the Fall of Acre 1244–1291* (Leiden, 1975).

Общата картина за механизмите на кръстоносната пропаганда се допълва прекрасно от водещото съчинение на Кристоф Т. Майер *Preaching the Crusades* (Cambridge, 1994), посветено на един от най-важните инструменти на пропагандата през XIII в. – проповедта на Кръста, изпълнявана предимно от мендикантските проповедници, което е и най-новият принос в тази тематика.

Наред с тези съчинения, които очертават някои общи проблеми на пропагандата, но предимно за началната фаза на интересуващия ни период, съществуват множество изследвания, посветени на по-конкретни теми, свързани с нашето изследване. Тъй като въпросите около личността на авторите и около публикуването на техните съчинения представляват по-специален проблем, на тях са посветени две глави от нашето изложение и поради тази причина тук ще се ограничим само с посочването на този историографски аспект. Все пак ще отбележим, че в първата от тези глави разглеждаме историографски и извороведски аспекти на трактатите, които се появяват във времето между Втория лионски събор (1274) и 1300 г. Те, от своя страна, включват група трактати, представляващи прелюдия към истинския жанр *De recuperatione Terrae Sanctae*, както и най-ранните представители на този жанр, възникнал около 1291 г. Втората глава на нашето изложение е посветена на кръстоносните трактати, появили се след 1300 г. и свързани най-вече с понтификатите на папите Климент V и Йоан XXII, и с френския кралски двор, като последният от тях – *Directorium ad passagium faciendum*, е датиран през 1332 г. Напълно наясно сме с факта, че отделни образци на този жанр се появяват и през първата половина на XV в., но те представляват отделен научен проблем и възникват в доста променена политическа обстановка, затова са оставени извън вниманието ни.

III. Представите на западния свят за сарацините, монголите и източните християни в историографията

Третият съществен историографски момент е отразяването на съществуващите стереотипи за тези три общности в литературата и историографията на средновековния латински Запад до появата на

интересуващия ни комплекс от извори. Тук ще се ограничим с посочването на основните монографични изследвания, посветени изцяло на този проблем. Ясно съзнаваме, че подобни аспекти са засягани в отделни студии, статии или пък представляват части от монографии, посветени на по-общи проблеми.

Сред водещите съчинения, посветени на исляма и сарацините, бихме откроили три монографии, които са изцяло посветени на западните представи по този проблем. Пионерско обобщително съчинение в тази насока е студията на Ричард У. Саутърн *Western Views of Islam in the Middle Ages* (Cambridge, Mass., 1962). Общите оценки на Саутърн и периодизацията, която той предлага за историята на връзките между исляма и християнска Европа, остават валидни и до днес.

Достойно продължение на тази тематика е внушителното изследване на Екехарт Ротер *Abendland und Sarazenen: Das okzidentale Araberbild und seine Entstehung im Frühmittelalter* (Berlin-New York, 1986). Съчинението на Ротер представлява неоценим компендиум на цялата ранносредновековна западноевропейска традиция, посветена на тази проблематика, без която не е възможно да мине нито един изследовател.

Истинска панорама, стъпила върху постиженията на поколения ориенталисти и познавачи на исляма, създава Норман Дениъл в своето фундаментално съчинение *Islam and the West. The Making of an Image*, (Oxford, 1962). Последното му издание е от 1993 г. и продължава да държи палмата на първенството в тази област. Продължение в тази насока е и неговата следваща монография *The Arabs and Mediaeval Europe* (London, 1975), която допринася за изясняване на някои моменти около взаимното опознаване на тези две световни цивилизации.

Най-новите изследвания са обобщени в прекрасния сборник *Medieval Christian Perceptions of Islam: a Book of Essays* (New York, 1996) под общата редакция на Джон Виктор Толън.

Монголската проблематика и въпросите около образа на монголите в западноевропейската историографска и литературна традиция не се радват на чак такава популярност, каквато безспорно имат ислямоведението и арабистиката, особено в последните няколко години. Все пак тук трябва да бъдат посочени две основополагащи съчинения. Пионерско значение има работата на Джан Андри Бецола *Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220–1270). Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnung* (Bern–München, 1974), която представлява изчерпателно описание и анализ на проблема около образа на монголите в литературата и историографията на латинския Запад от 1220 до 1270 г.

Продължение на тази тема и наистина извънредно мащабно и

изчерпателно изследване е извършила Фелицитас Шмийдер в монументалното си изследване *Europa und die Fremden: Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. bis in das 15. Jahrhundert* (Sigmaringen 1994), където частично са засегнати и аспекти на трактовката на образа на „татарите" в някои от кръстоносните трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*, но в един доста по-общ план.

Що се отнася до проблема за образа на източните християни, до днес липсва мащабно и изчерпателно съчинение, което да е посветено точно на тази тема и точно във формулировката, която ни интересува. Разбира се, ценни моменти могат да бъдат открити в класическите съчинения на Дено Дж. Гянакоплос *Byzantine East and Latin West* (Oxford, 1966) и на Ангелики Лайу *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II 1282–1328* (Cambridge, Mass., 1972). Безспорно интересна и иновативна е и докторската теза на Марк Карие *L Image du Grec selon les chroniqueurs des Croisades: Perceptions et réactions face au cérémonial byzantin 1096–1204* (Sherbrooke, 2000). Тук обаче акцентът е върху отношенията и взаимните стереотипи, които имат за другия латинците и „гърците". Почти без внимание са оставени до този момент многобройните, макар и дисперсни „примитивни християни" на Изтока, чийто образ в западноевропейската литература е сам по себе си отделна интересна тема.

Настоящото историографско въведение има за цел да очертае по-скоро основни тенденции в разглеждането на интересуващия ни проблем, както и неговата комплексност, която ни принуждава да засегнем и теми, стоящи донякъде встрани от основната ни задача. Но без тяхното изясняване нашите усилия ще останат неразбрани и донякъде безплодни. Поради тази причина в нашето изследване ще се опитаме да изградим една по-широка картина на събитията от интересуващия ни период, да очертаем обхвата на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* и профила на авторите-експерти, които участват в неговото създаване, и едва тогава ще пристъпим към усилията за очертаване на образа на трите ориенталски „нации", създаден от тези експерти в техните съчинения.

Бележки

[1] *Boutaric, E.* La France sous Philippe le Bel. Paris, 1861.

[2] Вж. също и монографията на *Gatto, L.* La Francia di Filippo il Bello 1284–1314. Roma, 1973.

Първа глава

„ВЪЗВРЪЩАНЕТО НА СВЕТАТА ЗЕМЯ“ – МЕЖДУ ТЕОРИЯТА И РЕАЛНОСТТА (1274–1370)

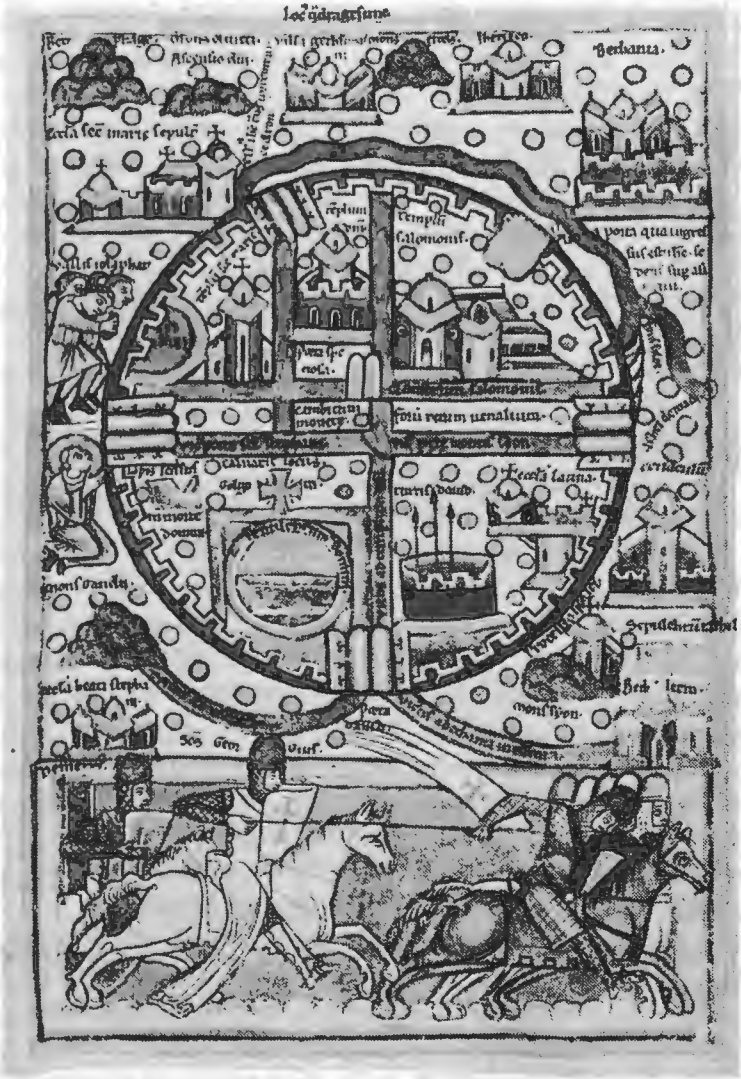

Вторият кръстоносен поход на крал Луи IX Свети (1226–1270) от 1270 г., който приключва безславно в Тунис със смъртта на краля и тоталния провал на цялостното начинание, е доминиращата в световната медиевистика граница на т.нар. епоха на класическите кръстоносни походи[1]. Съществуват обобщителни съчинения, посветени на кръстоносните походи, които продължават да се ограничават с тази горна граница при изследването. Това е така въпреки солидната аргументация, трупана вече в продължение на около 150 години в полза на обособяването на една епоха на късните походи и проекти за походи за освобождение на Гроба Господен, която се разполага в края на XIII и първата половина на XIV в. и приключва в общи линии с възникването и развитието на османската експанзия в Европа. В този късен период значителна част от вниманието и усилията на водещите политически центрове в Западна Европа все още са насочени към реализиране на идеала за recuperatio Terrae Sanctae, а като основен противник се сочи Египетският султанат, в който от 1260 г. управлява династията на Мамелюците[2].

Друга линия в планирането и пропагандирането на кръстоносните начинания в този късен етап е антивизантийската. Тя се базира на желанието за реванш срещу династията на Палеолозите, успяла да ликвидира Константинополската латинска империя и да възстанови поне частично вековното статукво в Източното Средиземноморие. Понякога тези две линии се преплитат, но в практически план антивизантийските настроения стихват доста по-бързо, отколкото това личи от текстовете на кръстоносната пропаганда от разглеждания период[3].

Разбира се, за нас е важно да дефинираме най-напред какво ще разбираме под „кръстоносни начинания“ и „кръстоносна пропаганда“. Абсолютно необходимо е да заявим, че интерес за нас представляват само онези начинания и проекти, които се отнасят пряко към вече споменатия идеал за recuperatio Terrae Sanctae. Всички останали акции и проекти, които по една или друга причина могат да бъдат окачествени като кръстоносни, но не се отнасят пряко към този идеал, са оставени извън нашето внимание поради факта, че тяхното включване би утежнило и размило опита ни да вникнем в представата на кръстоносните пропагандисти от разглеждания период за образа на народите на Ориента.

Важно е да определим още в самото начало кое е Изток или Ориент в разбирането ни, базирано на конкретната изворова база, с която оперираме. Става дума за всички онези народи, които Западът разглежда като различни от германо-романския католически свят и които са разположени географски на изток. В хода на нашето изложение ще бъдат последователно разгледани три основни категории „ориенталци“ – из-

точните християни, които обхващат няколко подгрупи, сарацините и народите на Евразия, сред които, разбира се, водеща роля имат монголите (татарите) поне в разглеждания период.

Една от традиционните дати за начало на късната кръстоносна епоха е падането на Акра през 1291 г., което слага край на латинското присъствие в Светите земи. Долна граница на нашето изложение обаче е годината 1274 г., когато Вторият лионски събор полага началото на редица нови подходи и оценки в кръстоносното движение, останали доминиращи до средата на XIV в.[4]

Горната граница на изложението ни съвпада със завземането и ограбването на Александрия от кипърската кръстоносна флотилия, водена от крал Пиер I Лузинян (1359–1369) през 1365 г. Това е последната акция на западния свят, която е в пряко съответствие с теорията и практиката на идеала recuperatio Terrae Sanctae и последната мащабна инвазия срещу Мамелюкския султанат. Оттук насетне значимите кръстоносни начинания на Запада добиват повече или по-малко изразен антиосмански характер или протичат в рамките на Реконкистата срещу маврите в Испания. В този смисъл те представляват прелюдия към една геополитика и геостратегия на Ранното ново време и излизат извън целите на нашето изложение[5].

Разглежданият период на кръстоносното движение отдавна е обект на интереса на огромен брой медиевисти още от втората половина на XIX в. Въпреки това едва в последните десетина-петнадесет години той е ясно дефиниран и подробно изследван като самостоятелен и важен етап от историята на кръстоносните походи[6]. Ето защо е нужно за целите на нашето изложение да бъдат очертани основните моменти на „класическите“ кръстоносни начинания в разглеждания период, като бъде проследена и връзката между теорията и практиката в тях.

I. Вторият лионски събор от 1274 г. и новата политика за отвоюване и съхраняване на Светата земя

Дейността на този църковен събор минава под знака на три основни проблема – съхраняването на латинските владения в Близкия изток и освобождението на Гроба Господен, унията с православната църква и провеждането на църковна реформа в самата католическа църква. Тези три проблема се разглеждат в тясна взаимовръзка и съвместното им успешно решаване се изтъква като основен приоритет на събора[7].

Акцентът върху кръстоносната проблематика се дължи до голяма степен и на факта, че избраният през септември 1271 г. нов папа Григорий X (Тедалдо Висконти) (1272–1276) е лично свързан с кръстоносното движение. Той е дал персонален кръстоносен обет и е пребивавал определено време в Близкия изток, което му дава възможност да се запознае лично с проблемите, породени от успешните действия на египетските султани срещу остатъчните латински владения и отпора им срещу кръстоносните начинания през целия XIII в. Преди да напусне Светата земя, за да заеме Светия престол (ноември 1271), Тедалдо Висконти произнася публична проповед в църквата „Свети кръст" в Акра, в която лично се ангажира с опазването и разширяването на латинските владения в Сирия и с освобождаването на Гроба Господен[8].

На 31 март 1272 г. новоизбраният папа оповестява с булата *Salvator noster in* свикването на събор, който да се занимае в детайли с горепосочените три въпроса и да очертае програма за действие в близките години след смъртта на безспорния лидер на кръстоносното движение крал Луи IX Свети. Булата съдържа excitatorium, в който картинно е описано бедственото положение на Светата земя. Очертани са трите взаимно свързани компонента на програмата за действие – организиране на кръстоносно начинание, което да спаси Светата земя, провеждане на църковна реформа в католическата църква и осъществяване на уния с Константинополската църква, с което да се сложи край на схизмата и да се осигури здрава основа за поход в Близкия изток[9].

Един от елементите на тази програма е нуждата от преосмисляне на самата кръстоносна стратегия, тъй като с походите на Луи IX Свети става ясно, че традиционните форми на провеждане на походите са вече доста остарели. Очевидна е нуждата от създаване на дисциплинирани и добре обучени наемни армии, които, макар и не така многобройни, са се наложили като по-ефективни в борбата с мамелюците. Друг важен момент в подготовката на събора е събирането на експертна информация, която да улесни вземането на мерки за решаването на проблемите, набелязани за дискусия. Някои от копията на булата, например изпратените на архиепископа на Санс, на архиепископа на Тур и на патриарха на Йерусалим, съдържат изрична молба за писмени consilia с експертни мнения по наболелите теми. По подобен начин в навечерието на Четвъртия латерански събор (1215) папа Инокентий III (1198–1216) иска писмени мнения от представители на висшия клир, така че Григорий X има ясен пример в тази насока[10]. В писмо от 28 август 1273 г. папата моли френския крал Филип III (1270–1285) да изпрати военни експерти в „Outremer" (Отвъдморските територии), кои-

то да съберат адекватна информация от военно естество, предназначена за подготовката на „генерален поход“[11].

В този период вече преобладава мнението, че само военни експедиции с единно командване и с ясна стратегия биха могли да съхранят остатъчните владения в „Outremer“ и да реализират мечтаното възвръщане на Йерусалим в християнски ръце. Тези малки експедиции и поддържането на постоянни силни гарнизони на територията на Латинска Сирия са определени по-късно като „партикуларни“ походи (passagia particularia), но това не означава, че по-старата идея за общ поход (passagium generale) е изоставена. Тя също присъства в стратегическите разработки на кръстоносните пропагандисти от разглеждания период[12].

Още в началото на своя понтификат Григорий X организира три малки експедиции, които имат характера на „партикуларни“ походи и са разглеждани като прелюдия към замисляния „генерален“ поход, който да постави точка на проблемите на Латинска Сирия и веднъж завинаги да пречупи мощта на Египет и на неговите съюзници. Като цяло можем да обобщим, че „генерален“ кръстоносен поход означава голяма международна експедиция, а „партикуларен“ – малка експедиция, обикновено организирана от една област или държава. Разликата между тях е по-скоро количествена, отколкото качествена.

Стратегията на партикуларните походи набира скорост през 60-те години на XIII в. През 1267 г. патриархът на Йерусалим Гийом II Ажен (1262–1270) се обявява за поддържането на постоянна армия в Йерусалимското кралство. Той смята, че професионалните арбалетчици и стрелци с лък трябва да се осигурят от тамплиерите, а кралят на Сицилия, т.е. Шарл I Анжу[13] (1266–1285) да подготви флот от 6 галери. Папата, от своя страна, трябва да забрани на бедните да пътуват до Палестина дори на поклонение, за да не са в тежест на сицилийската кралска хазна[14].

Подобни искания са издигнати на Втория лионски събор и присъстват в трактатите, представени в неговото навечерие на Григорий X. По времето на събора тази стратегия получава одобрението на папата, на крал Хайме I Арагонски (1213–1276), на магистрите на тамплиерите и хоспиталиерите и на самия френски крал Филип III. Тя е подкрепена от идеолозите на кръстоносната идея Жилбер дьо Турне и Юбер дьо Роман. Към 90-те години на XIII в. я възприемат Едуард I Английски (1272–1307), Шарл II Анжу (1285–1309) и Хайме I Арагонски[15].

Такива малки експедиции и гарнизони са изпращани и оставяни в Латинска Сирия и преди това. Още Луи IX разполага гарнизон от 100 рицари в Палестина и отпуска пари за още наемници. Филип III финансира отряд от 25 рицари и 100 арбалетчици начело с Оливие дьо Терм (1273).

През 1275 г. е изпратен втори корпус от 40 рицари, 60 сержанти и 400 стрелци с арбалет начело с Гийом дьо Русийон. Григорий X на свой ред мобилизира три малки контингента, които смята за предшественици на генерален поход. За тези контингенти от 1272–1273 г. плащат основно Филип III и Шарл I Анжу[16].

Много съществен момент от подготовката на събора е създаването на писмени мемоари, посветени на трите теми. Сред тях се открояват трактатите на Юбер дьо Роман, Жилбер дьо Турне, Гийом от Триполи и епископ Бруно от Олмюц, които ще бъдат подробно разгледани във втора глава.

Във Втория лионски събор вземат участие около 300 архиепископи, крал Хайме I Арагонски и представители на Франция, Англия, Свещената римска империя, Кралството на Двете Сицилии, Кипърското кралство и Византия. Заседанията започват на 7 май 1274 г. с реч на Григорий X, базирана на пасаж от евангелието на Лука: „Твърде много съм желал да ям тази пасха с вас преди да пострадам." (Евангелие от Лука, 22:15), която някога е използвал и папа Инокентий III при откриването на Четвъртия латерански събор. По съвет на Юбер дьо Роман папата представя в речта си проблемите около Светата земя като въпрос, който е от огромна важност за всеки католик[17] .

На втората сесия на събора, открита на 18 май 1274 г., кардинал Бонавентура, генерален магистър на Францисканския орден, произнася фундаментална реч „Стани Йерусалиме, и застани на висота, обърни се към изток..." (Книга на Варух, 5:5), която има за цел да представи мерките, набелязани за помощ на Светата земя, отразени в един от основните документи на събора – *Constitutiones pro zelo fidei* („Устроения за ревността към вярата")[18].

Този документ, поне в представите на папата и неговото обкръжение, трябва да набележи основните елементи на бъдещото кръстоносно движение, чиято цел е *conservatio et recuperatio Terrae Sanctae*. Изглежда той е подготвен в навечерието на откриването на сесията. Папата обвързва всички архиепископи с обещанието, че ще задължат подвластния си клир („регуларен" и „секуларен") да подпомогне финансово планираното начинание. Предвидена е шестгодишна десетина „pro subsidio Terrae Sanctae" („в подкрепа на Светата земя"). На събора обаче не присъстват английският крал Едуард I и френският крал Филип III, за които се предвижда да бъдат евентуални водачи на планирания генерален поход.

От дейците на кръстоносното движение на събора участват пряко арагонският крал Хайме I, генералният магистър на тамплиерите Гийом

дьо Божо, генералният магистър на хоспиталиерите Юг дьо Ревел, сенешалът на Латинското кралство Жан Грайи и не на последно място – бившият съветник на крал Луи IX Ерар дьо Валери, който представлява френската корона. Присъствието на Мария Антиохийска, която претендира за йерусалимската корона, и на Бодуен II, титуларен император на Константинопол, има по-скоро символно значение, но и двамата не са в състояние да окажат съществена помощ при осъществяването на евентуален кръстоносен замисъл. За разлика от Григорий X, който е горещ привърженик на идеята за „генерален" поход, повечето от изброените участници в събора се обявяват за изпращането на малки отряди в Палестина, които да поемат гарнизонни функции в остатъчните латински владения[19].

Основният документ, приет на събора, *Constitutiones pro zelo fidei*, започва с трогателно описание на нещастията, сполетели Светата земя, и на жестокостите, които извършват там сарацините срещу местните християни. Следва декларативно заявление на папата, че решението му да се организира кръстоносен поход е плод на събраната преди и по време на събора информация, в която важно място заемат мемоарите, подготвени специално за случая.

Очевидно е и влиянието на решения, взети на Четвъртия латерански събор и на Първия лионски събор (1245) по тази тема. Основната цел е организирането на традиционен passagium generale, който да бъде финансиран от обявената шестгодишна десетина. Тя обхваща всички църковни имоти, а християнските земи са разделени на 26 окръга начело с „колектори", които следва да извършат събирането на вноските. Светските владетели се задължават да събират ежегодно по едно туронско дение от всеки християнин. Отново се взема решение в църквите да се разположат сандъци с три катинара, в които да се събират тези вноски. Глоба за делото трябва да платят сквернословците, а освен това да се вземат пари от имоти, които остават без наследник. Отново е наложено ембарго върху търговията със сарацините под страх от анатема и конфискация на имуществото на нарушителите. Забранени са турнирите, обявено е намерение да се наложи всеобщ шестгодишен мир под страх от отлъчване (excommunicatio) и пълна възбрана за общение (interdictus). Папата обещава пълна индулгенция (plenaria indulgentia) на онези, които по една или друга причина се откупят от положения обет, но изрично забранява промяната (commutatio) на обета[20].

Папа Григорий X заявява своята подкрепа за Рудолф фон Хабсбург в борбата му за короната на Свещената римска империя, а на четвъртата сесия на събора (6 юли 1274) е обявена уния между Римската и Констан-

тинополската църква. През 1275 г. Георги Метохит, архидякон на „Света София“ и пратеник на император Михаил VIII Палеолог (1259–1282), обещава евентуално участие на Византия в планирания поход, ако папата успее да обуздае Шарл I Анжу. Предложеният от ромеите маршрут през Анатолия обаче не е по сърце на папата, който е горещ привърженик на директен морски удар срещу брегове на Сирия[21].

Друг потенциален съюзник са монголите от Персия. Тяхната делегация, представляваща илхан Абага (1265–1281), пристига в Лион на 4 юли 1274 г. и за пореден път предлага помощ и отстъпването на Йерусалим на християните при евентуален успех на общия поход. Папа Григорий X отговаря в традиционния вече стил – с призоваване към Абага да се покръсти заедно с народа си и обещава да го уведоми при евентуална европейска експедиция в Ориента. Съборът е закрит на 17 юли 1274 г., като папа Григорий X го оценява високо и намира, че и по трите основни теми е постигнат огромен напредък[22].

Окуражен от тези резултати, папата успява да спечели за плановете си император Рудолф I фон Хабсбург (1273–1291) с обещание да улесни коронацията му за император в Рим[23]. Последният взема кръста на 18 октомври 1275 г. в Лозана. Френският крал Филип III още през 1272 г. е подновил своя обет от 1270 г., а Шарл I Анжу се обявява за crucesignatus, т.е. приема кръстоносен обет на 13 октомври 1275 г. и веднага получава десетината от Кралството на Двете Сицилии и Прованс. Кръста взема и синът му Шарл дьо Салерно (бъдещият Шарл II Анжу), който трябва да оглави сицилианския контингент. Обещание да приеме кръстоносен обет дава и английският крал Едуард I (1275), като в замяна иска да получи правото да събере десетините на Британските острови. Той обаче не дава обет чак до 1287–1288 г.

В коалицията с ентусиазъм се включва и Хайме I Арагонски, въпреки че не успява да наложи на Лионския събор виждането си за по-активна подкрепа на Реконкистата от страна на кръстоносното движение. Папата успява да помири Филип III и стабилизирания вече като германски император Рудолф фон Хабсбург. В Италия, Венеция и Генуа сключват двугодишно примирие. Шарл I Анжу е принуден да се откаже временно от своите схеми за възстановяване на Латинската константинополска империя предвид сключената между Константинополската и Римската църква Лионска уния[24].

На 17 септември 1274 г. папа Григорий X се обръща със специална була *Si mentes fidelium* и към клира, за да повдигне неговия дух и да го ангажира активно в подготовката на кръстоносния поход. От есента на 1274 г. наистина е организирана мощна пропагандна кампания в полза

на кръстоносния поход, в която, както обикновено, първостепенна роля играят мендикантските проповедници. Дори смъртта на папата на 10 януари 1276 г. не слага край на кампанията, но на практика тя вече е обречена на провал. Кръстоносното движение навлиза в поредния период на преформулиране и изчакване на по-добри времена[25].

II. Агонията на Латинското кралство в Сирия и папската кръстоносна политика (1276–1290)

Смъртта на Григорий X предизвиква нестабилност в папските дела. Още на 25 февруари 1276 г., когато встъпва в длъжност, новият папа Инокентий V (1276) призовава християнските владетели за организиране на поход в Палестина. Кръста са поели вече Рудолф фон Хабсбург, португалският крал Алфонсо III (1248–1279) (още през 1268), Филип III Френски и принц Шарл дьо Салерно. В писмо до Михаил VIII Палеолог от май 1276 г. папата твърди, че само неустановената позиция на Византия пречи на потеглянето на кръстоносците. Разбира се, това твърдение изобщо не отговаря на истината. Впрочем Инокентий V умира скоро след това, а приемниците му Хадриан V (края на 1276) и Йоан XXI (1276–1277) заемат Светия престол твърде кратко, за да предприемат каквото и да било[26].

Папа Николай III (1277–1280) се концентрира върху собствените си дела в Италия, които изискват известно отслабване на позициите на френско-анжуйския лагер там. Той обвинява пряко Филип III и кастилския крал Алфонсо X (1252–1284), че техният конфликт е пречка за организиране на „генерален“ поход към Светата земя, но, от друга страна, упорито се стреми да продължи събирането на лионската десетина, което трябва да приключи до 1280 г.[27]

При Мартин IV (1281–1285) фокусът на папската политика е изместен директно към ситуацията в Южна Италия и Сицилия и стремежите за организиране на антивизантийска коалиция, в чието дъно се намира отново Шарл I Анжу. Тази линия папата налага поради тясната си обвързаност с френско-анжуйския лагер. Самият Шарл I Анжу, който от 1266 г. е владетел на Кралството на Двете Сицилии, а по силата на договора от Витербо (1267) получава значителни права върху територията на бившата Латинска империя, включително сюзеренитет над Ахайското княжество, е ревностен привърженик на война с Византия, като се опитва постоянно да я обвърже с плановете за кръстоносен поход в Палестина. На 18 март 1277 г. той купува за 10 000 безанта и правата върху йеру-

салимската корона, които принадлежат на Мария Антиохийска, и приема титлата Rex Jerusalem. За свой наместник (vicarius) в остатъчното Латинско кралство Шарл I Анжу изпраща граф Руджеро ди Сан Северино и корпус от 6000 наемници, които да изпълняват гарнизонни функции в разединеното кралство. Той подпомага с доста пари и военни материали тези територии в периода до 1281 г.[28]

Сицилианският владетел променя своята политика с възшествието на папа Мартин IV, който е негов доверен човек. С договора от Орвието (31 юли 1281) между Шарл I, Филип дьо Куртене (титуларен константинополски император) и Венецианската република, се оформя нова кръстоносна коалиция, но вече насочена срещу Михаил VIII Палеолог. Последният почти незабавно е отлъчен от църквата (18 октомври 1281), с което на практика е прекратена Лионската уния от 1274 г. Папата отстъпва на Шарл I и кръстоносната десетина от Сардиния и Унгария за срок от шест години с оглед планирания поход срещу „схизматиците и узурпаторите" Палеолози в Константинопол[29].

На 30 март 1282 г. в Палермо избухва прочутото въстание Сицилианска вечерня, подбудено и подкрепено от Византия и Арагон, което слага край на анжуйската власт на о-в Сицилия. Анжуйският наместник в Акра Руджеро ди Сан Северино скоро напуска Латинското кралство, като оставя за свой наместник Идо Поалешиен. Може би Мартин IV наивно се надява, че когато отвоюва Константинопол, Шарл I Анжу ще спази своя обет и ще освободи Гроба Господен. Но още през 1283 г. папата ясно заявява, че ако въстанието в Сицилия не бъде бързо потушено, плановете за поход в Светата земя са обречени на пълен провал. Всъщност още от 13 януари 1283 г. той е обявил кръстоносен поход срещу въстаналите сицилианци, а през 1285 г. в кръстоносната война срещу сицилианците и арагонците се намесва и френският крал Филип III, който загива по време на военните действия[30].

Приемникът му Филип IV Хубави (1285–1314) обаче е твърде дистанциран първоначално към целия комплекс от кръстоносни начинания – политика, твърде нетипична за френските крале в този период. Въпреки реторични изявления в полза на по-активна френска намеса в Арагон или в Светата земя, действията на новия френски крал са точно в обратната посока. През 1290 г. той категорично иска от папа Николай IV (1288–1292) да бъде освободен от задължението да изпраща средства и войници в Светата земя[31].

Сицилианската война, която се води активно между 1282 и 1302 г., отклонява на практика целия финансов ресурс, натрупан за поход в Палестина от десетината, която продължава да се събира в различни части на

Запада, с повече или по-малък успех. И Мартин IV, и приемникът му Хонорий IV (1285–1287) като че изцяло са забравили за проблемите на Латинска Сирия, която се намира в състояние на предсмъртна агония[32].

Териториите, владени от „франките", стават обект на нов натиск, осъществен от 1285 г. от армията на мамелюкския султан Калаун (Ал Малик ал Насър, 1279–1290) – основател на могъщата династия на Калаунидите, която също е от кипчакски произход, както и първите мамелюкски султани. През април 1285 г. техните войски обсаждат ал-Маркаб (Маргат), последната голяма крепост на хоспиталиерите южно от Латакия, и я превземат. Съседният замък Мараккийя (Мараклея) също е превзет и разрушен до основи. Следващата цел на новия султан е Триполи – център на владенията на графовете Отвил, чиято линия е прекратена през 1287 г. Оттук насетне този изключително важен за „франките" град се контролира от генуезеца Бартоломео Ембриако, което е оспорено от сестрата на Бодуен VII Отвил и от Венеция. Изглежда Венеция подбужда Калаун да атакува Триполи и след не особено продължителна операция, на 27 април 1289 г. градът пада в ръцете на мамелюците[33]. С това на „франките" остава почти само Акра, но и нейните дни са преброени, защото Калаун е твърдо решен да сложи край на латинското присъствие в Близкия изток.

Подобно на своите предшественици, папа Николай IV е погълнат от Сицилианската война и подновява и булата, с която тази война е обявена за кръстоносна. Но, от друга страна, той има идеята за възобновяване на политиката на Григорий X, прокламирана на Втория лионски събор. Още през септември 1289 г. са отпуснати известни средства за поправка на укрепленията на Акра. Сенешалът на Латинското кралство Жан дьо Грайи уведомява Светия престол за напълно безнадеждното положение в Латинска Сирия, а Тамплиерският орден настоява за незабавно сключване на мир между страните, участващи в Сицилианската война, и за бърз поход на изток. От друга страна, падането на Триполи намира твърде слаб отзвук в Европа и, като изключим оплакването на близо 40 000 жертви, коментарите са сдържани и неутрални. Около 1290 г. обаче се появява прочутото „Видение от Триполи", което било предадено на един монах малко преди падането на града. В него се съдържа описание на бедствията, които ще претърпи християнството, но и обещание за предстоящото рухване на исляма[34].

В тази обстановка Николай IV предприема усилия за организиране на спешен „партикуларен" поход. През лятото на 1290 г. малък флот, превозващ 1600 кръстоносци от Северна Италия, съоръжен главно с венециански и папски средства, акостира в Акра. Поради наличието на

примирие между „франките“ и мамелюците част от кръстоносците се отправят обратно за Италия, а други остават в Акра, без да са ангажирани с нищо конкретно. Подбудени от религиозен ентусиазъм, те нападат и избиват част от мюсюлманските търговци на пазара в града. Това дава добър повод на султан Калаун да обяви примирието за невалидно и да започне подготовката на поход, който трябва окончателно да унищожи Акра и латинската власт в Сирия. Без особен ефект е и малката експедиция на Одо дьо Грансон, организирана от английския крал Едуард I през лятото на 1290 г., която той представя като прелюдия към голям поход, чийто водач обещава да бъде[35].

III. Падането на Акра (1291). Отзвук и последици

Събитията в Светата земя провокират най-сетне вниманието на папа Николай IV. С негово посредничество воюващите в Сицилианската война сключват примирие в Бриньол (12 февруари 1291). Още на 20 март е обявен „генерален“ кръстоносен поход, чийто водач ще бъде Едуард I, а датата на потеглянето е определена за 24 юни 1293 г. (деня на св. Йоан Кръстител). Английският крал е взел кръста още през 1287 или 1288 г. и сега, въпреки войната с Шотландия, е готов да изпълни обета си поради непосредствената заплаха за Акра.

Арагонският крал Алфонсо III също изявява желание да участва, но внезапната му смърт прави арагонското участие проблематично. Неговият брат Хайме II (1285–1296), който владее Сицилия (с кралска титла от 1290), подновява старото си предложение (от 1288) за участие с 20 галери в похода, но само срещу отмяна на отлъчването си от църквата и годишна помощ от 40 000 златни унции. Впоследствие Хайме II изтъква и претенциите си за титлата „крал на Йерусалим“. Папата очаква и Шарл II Анжу (Шарл дьо Салерно) да се включи в планирания поход[36].

От друга страна, и Арагон, и Хайме II Сицилийски сключват тайни договори с Египет за ненападение още на 25 април 1290 г. Техните пратеници в Кайро докладват, че там са открили и посланичества от Византия, Свещената римска империя и дори от доскоро враждебната на мамелюците Генуа. Това позволява на новия султан ал-Ашраф (1290–1303) да се ориентира светкавично в обстановката и да нанесе последния си удар срещу латинските владения в Палестина[37].

Акра пада на 28 май 1291 г. след ожесточена съпротива от страна най-вече на тамплиерите и хоспиталиерите. До началото на август 1291 г. всички латински владения в Сирия са овладени от мамелюците. Сложен

е окончателен край на Латинското кралство в Светата земя. С това позициите на християнския свят в Източното Средиземноморие значително се променят. Настъпва нова епоха, в която стратегическото значение на Кипърското кралство и отчасти на Киликийска Армения нараства значително с оглед на планирането на recuperatio Terrae Sanctae[38].

Първата реакция на папа Николай IV е издаването на енцикликата *Dirum amaritudinis* от 13 август 1291 г. Тя се отличава доста от прословутата *Audita tremendi* (29 октомври 1187), с която папа Григорий VIII с тон на покаяние съобщава на западния свят за загубата на Гроба Господен, овладян от победоносния султан Саладин. Енцикликата *Dirum amaritudinis* се отличава с екехортативен и апологетичен характер. Тя възхвалява доблестните бранители на Акра, загинали в бой с неверниците, и призовава „ad recuperationem celerem dictae terrae" („за бързо възвръщане на реченатa земя"). На 18 август с.г. е обнародвана нова енциклика *Dura nimis*, оповестяваща свикването на провинциални събори, които да обсъдят спешни мерки за контраудар в Светата земя и план за обединение на хоспиталиерите и тамплиерите в един орден с централизирано командване. В енцикликата е посочено, че върху духовенството пада основната грижа за подготовката на мащабна програма за действие. До началото на февруари 1292 г. провинциалните събори трябва да изпратят по двама представители в Рим, които да оповестят техните решения. Архиепископите се приканват да положат усилия за умиротворяването на Запада. Папата се обръща с молба за писмени съвети и към светските владетели. Вероятно в тази връзка той получава и специален мемоар от Рамон Лул, а още преди падането на Акра Фиденцио от Падуа му изпраща и първия истински трактат на тема „De recuperatione Terrae Sanctae". С него Фиденцио става родоначалник на нов литературно-пропаганден жанр, свързан с кръстоносното движение[39].

Папата акцентира своята политика в решаването на два проблема: спешни мерки за помощ на Малка Армения и Кипър, които са изложени на евентуална агресия от страна на мамелюците, и организиране на морска блокада на Египет като подготовка за „генерален" поход, определен за 24 юни 1293 г. Той взема бързи мерки за формирането на кръстоносна ескадра от 20 галери.

След смъртта му на 14 април 1292 г. обаче командването на тази ескадра преминава в ръцете на генуезците Мануел Закариа и Тедизио Дориа. Тя отплува към Източното Средиземноморие и заедно с 15 кипърски галери, съоръжени от крал Анри II Лузинян, напада укрепеното пристанище Сканделоре (Алая) на брега на Карамания. Без да успее да го превземе, флотилията взема курс към Александрия, но впоследствие се

оттегля към Кипър. Египетският султан ал-Ашраф е разярен и нарежда подготовката на флот от 100 кораба, които да атакуват незабавно Кипър, но на 13 декември 1293 г. е убит от заговорници и планът се проваля. В Мамелюкския султанат започва кървава междуособица, избухва чумна епидемия, съпроводена с глад, което съхранява сякаш по чудо уязвимия от атака по море Кипър[40].

За сметка на това Малка Армения е напълно разорена от нахлуващите в нея мамелюкски отряди и крал Хетум II е принуден да се откупва от египетските султани. Още през януари 1292 г. негови пратеници, водени от францисканеца Томазо ди Толентино, молят за помощ Папството, Англия и Франция, но в крайна сметка тези усилия имат само частичен успех[41].

Папа Николай IV прави опит да организира и отдавна замисляната морска блокада на Египет. На 23 август 1291 г. булата *Olim tam in generali* потвърждава забраната на износ на оръжия, коне, храни и др. за земите на мамелюците, на които е наложено пълно ембарго. Тези забрани, макар и формално приети, обаче са постоянно нарушавани от генуезци, пизанци, венецианци, арагонци и др.[42]

Междувременно на 18 юни 1291 г. умира кралят на Арагон Алфонсо III. Неговият брат Хайме II е поканен за крал на Арагон, с което е възстановена унията на Сицилия и Арагон и е нарушено грубо Бриньолското примирие. Папа Николай IV отново взема изцяло страната на Шарл II Анжу в разгорелия се конфликт, но все пак в писмо до Филип IV Хубави изтъква, че сега Сицилия е второстепенен проблем. Френският крал обаче се отнася абсолютно равнодушно към апела за участие в планирания генерален поход и поставя за пореден път искането за кръстоносен поход срещу Арагон. Шарл II Анжу подчертава в преговорите си с папата, че за него двата проблема – Сицилия и Светата земя – са неразривно свързани. Що се отнася до Едуард I, разглеждан като евентуален водач на „генерален“ поход в този момент, той изразява готовност да организира самостоятелен поход и дори сондира евентуални съюзници в лицето на Норвегия, Унгария, Ахайското княжество и монголите от Персия, но осъзнава, че разгорелият се отново сицилиански конфликт прави невъзможно участието на повечето потенциални участници. Към 1295 г. Едуард I обаче се отказва от тези планове поради нарастващото напрежение с Франция в зоната на Ламанша и Гасконя, а също и поради острата криза във Фландрия. Що се отнася до Рудолф I Хабсбург, той умира на 15 юли 1291 г. и следва остра династична война в Свещената римска империя, която приключва едва през 1298 г. с избора на Албрехт I Австрийски (1298–1308) за император[43].

Папата прави сондажи и за участието на владетели от Изтока в евентуална антимамелюкска коалиция. На 23 август 1291 г. той отправя апел към Андроник II Палеолог и към владетелите на Армения и Грузия да приемат унията и да се включат в проектирания поход. Сред плановете му фигурира брак на титуларната императрица на Константинопол Катрин дьо Куртене с престолонаследника на Византия Михаил IX Палеолог, но това остава химера[44].

В Иран по това време управлява илханът Аргун, горещ привърженик на коалиция между Запада и монголите от Персия срещу общия враг. Още през 1289 г. той пише на френския крал Филип IV Хубави в писмо, придружено с подробен мемоар на френски език, че е готов за съвместен удар в Сирия през 1291 г. и гарантира отстъпването на Йерусалим на френския крал. Филип IV оставя без особено внимание предложенията на илхана, но папа Николай IV му пише на два пъти – на 15 юли 1289 и на 21 август 1291 г. И в двете писма папата изисква илханът да приеме католическата вяра. Още на 23 август с.г. Николай IV се обръща с трето писмо към Аргун, в което го информира подробно за падането на Акра и за подготовката на „генерален" поход начело с крал Едуард I, като посочва, че само съюзът с илхана на Персия е залог за краен успех. Но илханът е вече мъртъв (10 май 1291), а самият Николай IV умира след около година. Контактите с монголите са възобновени едва през 1299 г.[45]

Така към 1293 г. плановете за мащабна кръстоносна акция на Изток се провалят за пореден път.

IV. Светата земя на границата на две столетия (1293–1305)

Смъртта на Николай IV разчиства пътя на Шарл II Анжу към установяване на контрол над папската институция с оглед спечелване на пълна подкрепа по Сицилианския въпрос. Новият папа Целестин V (Пиетро ди Мороне), доскорошен еремит, ползващ се с репутацията на светец, е много възрастен и е изцяло в ръцете на анжуйския владетел, което дава „картбланш" на последния да си присвои големи суми от кръстоносните фондове. Впрочем Целестин V е папа твърде кратко (от август до декември 1294), тъй като абдикира доброволно. В течение на краткия си понтификат той отстоява тезата, че едва след като арагонците бъдат прогонени от Сицилия е възможно решение и на проблемите със Светата земя. Изборът на Целестин V е провокиран от популярните йоахимитски възгледи, разпространени тайно и сред представители на официалната църква, за скорошния край на света и очакванията за *Papa*

*Angelicus**. Във Францисканския орден по това време надмощие имат спиритуалите и генералният министър Пиетро Джовани Оливи, които открито проповядват за настъпилата със св. Франциск Ера на Светия Дух, която до голяма степен обезсмисля усилията за отвоюване на Светата земя. Именно възприеманият като свят човек Целестин V е разглеждан като прототип на „ангелически папа" и доказателство за наближаващия край на света[46].

Внезапната абдикация на законно избрания Целестин V разчиства пътя на амбициозния Бонифаций VIII (23 януари 1295–1305), който крои грандиозни планове за възстановяване на хегемонията на Курията в европейската политика, в сферата на кръстоносното движение и други области. От друга страна, някои от авторите на кръстоносните пропагандни трактати вече търсят подкрепата на светски владетели, осъзнавайки безпомощността на папската институция да впрегне в едно цяло противоречивите интереси на християнския свят.

Като бивш кардинал на папа Николай IV от Бонифаций VIII се очаква именно възобновяване на кръстоносните начинания и папството още на 24 януари 1295 г. той издава енциклика в този дух. През февруари негови емисари посещават английския и френския двор, за да постигнат помирение между Филип IV Хубави и Едуард I. През лятото на 1295 г. в папската резиденция в Анаьи под негов патронаж се провежда и мирен конгрес с участието на Шарл II Анжу, Филип IV Хубави и Шарл дьо Валоа, от една страна, и Фредерик Сицилийски и Хайме II, от друга. При ратификацията на мирното споразумение между тях от 21 юни 1295 г. като причина за опрощението на Хайме II е изтъкнат именно мотивът за освобождение на Светата земя. Папата вижда кръстоносния поход като гигантски паневропейски генерален поход на Изток и в тази насока свързва умиротворяването на Европа с акцията в посока на Светата земя[47].

Още на 24 април 1295 г. Светият отец възобновява индулгенциите за потенциалните участници в похода, а на 12 май 1295 г. подновява и ембаргото върху търговията с Египет и останалите сарацини. През януари 1295 г. той одобрява план на Хайме II за създаване на флотилия от 60 галери, които да са под разпореждането на Папството и да се командват от самият Хайме II, определен за „знаменосец, капитан и адмирал на църквата". Разбира се, арагонският крал поставя редица условия, за да поеме този ангажимент към Светия престол. Бонифаций VIII прехвърля значителни средства към папските банкери, като един

---

* Според йоакимитите – последният папа, след когото ще настъпи краят на света. – Бел. а.

от мотивите са нарастващите слухове за успешна монголска акция в Палестина и Сирия[48].

Папата обръща сериозно внимание и върху състоянието на военните ордени, които са обвинявани за погрома от 1291 г., но пък, от друга страна, са единствената ефективна военна сила в момента, способна да се отправи на поход в Ориента. Пребазирани в Кипър, те се ориентират към изграждането на мощни военноморски сили, които да ги превърнат в гръбнак на проектираната морска блокада срещу Египет. Към 1300 г. обаче двата ордена и кипърският крал Анри II са екипирали съвместно едва 16 галери, което показва бавните темпове на тази промяна. Папата се среща с магистрите Гийом дьо Виларе (на хоспиталиерите) и с Жак дьо Моле (на тамплиерите), с които детайлно обсъжда плановете за реформиране на двата ордена, парира настроенията срещу тях и идеята за сливането им в единна структура, и прави опит да изглади противоречията им с Кипър, Англия и Франция[49].

От друга страна, опитите на римския първосвещеник да умиротвори Европа се увенчават с частичен успех. През 1296 г. Фредерик III, провъзгласил се за сицилийски крал, дава повод за ново разгаряне на Сицилианската война. Сицилианският проблем става, поне в този момент, неотделима част от всички кроежи за акция на изток. Сицилианската война е обявена за кръстоносна и дори е финансирана от Лионската десетина, което е безпрецедентно нарушение на всякакви принципи. През 1299 г. Хайме II Арагонски излиза от проанжуйската коалиция, но на негово място в нея се озовава Шарл дьо Валоа, който включва в този комплекс и плановете за удар срещу Константинопол като предусловие за успех на проектираните кръстоносни начинания[50].

Планът на Шарл дьо Валоа не е нов, той повтаря схеми от времето на Инокентий III и Урбан IV, които поставят като условие за успех в Светата земя сломяването на Византия. Едва със смъртта на Филип Тарентски през 1331 г. антивизантийските кроежи са заменени от комбинации за помощ на Византия срещу турците. От времето на папа Мартин IV антивизантийските планове обаче са твърде актуални в Папската курия. Единствено папа Николай IV е въздържан в това отношение и е по-скоро склонен да търси подновяване на Лионската уния[51].

Още през 1293 г. инфантът Фредерик, който от 1296 г. се обявява за крал на Сицилия, демонстрира претенциите си и за короната на константинополските латински императори. Папата се опитва да използва тези негови амбиции, за да го откаже от Сицилия. През 1295 г. той посредничи за брак на инфанта с Катрин дьо Куртене, а през 1299 г. се опитва да го сватоса с Мария Анжу, дъщеря на Шарл II Анжу. Нейна зестра

трябва да е Йерусалимското кралство заедно със Сардиния, Корсика и Родос. Фредерик III обаче е против тези схеми, защото Сицилия така или иначе е под негов контрол. В крайна сметка Катрин дьо Куртене се омъжва за Шарл дьо Валоа, а това отговаря на плановете на Филип IV Хубави, който предпочита титлата на латински император да бъде под френски контрол и така легитимира изцяло претенциите на династията на Капетингите за френска хегемония в Леванта[52].

На 31 август 1302 г. с мира от Калтабелота е решен за 20 години напред сицилианският конфликт между Шарл II Анжу и Фредерик III. Но сега на преден план излиза грандиозният конфликт за инвеститурата между папа Бонифаций VIII и крал Филип IV Хубави. Двете страни активно използват паролата „Recuperatio Terrae Sanctae". В този остър конфликт, след френска акция, предвождана от съветника на Филип IV – Гийом дьо Ногаре, в резиденцията Ананьи през 1303 г. папата е тежко наранен и умира не след дълго в състояние на тежка депресия[53].

Есхатологичните очаквания около 1300 г. обаче рефлектират и върху кръстоносните планове, настроения и начинания, въпреки липсата на обективни предпоставки за провеждането на ефективна акция на Изток. През декември 1299 г. монголският илхан Газан (1295–1304) напада Сирия. С помощта на арменския крал Хетум II той окупира Халеб (Алепо) и разбива египтяните при Хомс (23 декември 1299). На 6 януари 1300 г. монголските войски и арменските им съюзници овладяват Дамаск. Още преди превземането на главния град на Сирия илханът кани с писма кипърския крал и военните ордени за съвместни действия срещу мамелюците. Въпреки че през ноември 1299 г. в кипърския двор пристигат две писма от илхана в този дух, кралят и магистрите на военните ордени не се споразумяват за общи действия. Междувременно монголски отряди проникват дори до Газа, на подстъпите към Синай и Египет. Арменски и арабски източници твърдят, че Хетум II с малък арменски отряд стига дори до предградията на Кайро, а после престоява две седмици в Йерусалим. През февруари 1300 г. Газан се оттегля в Персия, но оставя част от армията си в Сирия. От януари до май 1300 г. Сирия действително се намира под почти пълен контрол от страна на приятелски настроените към Запада монголи[54].

Въпросните събития пробуждат кръстоносния дух сред част от латинските владетели. В края на 1299 г. Ги д'Еблен, титуларен владетел на Бейрут и Яфа, и Жан Антиохийски планират да се присъединят към арменците на Хетум II, но когато пристигат в Библос, Газан вече не е в Сирия и те се завръщат в Кипър. Все пак през лятото на 1300 г. флотилия от 16 галери, екипирани от Анри II и военните ордени, потегля от

Фамагуста и извършва нападения в района на бившите „франкски“ владения в Сирия – Тортоса, Акра и др. Флотилията се връща в Кипър, където я очаква нов пратеник на Газан с поредните предложения за съюз и съвместен поход в реокупираната от мамелюците Сирия.

Братът на Анри II, Амори Тирски, и военните ордени организират три отряда от по 300 души, с които нападат и превземат Тортоса. Впоследствие обаче изоставят това предмостие и се оттеглят на близкия о-в Руад. Монголите, от своя страна, се появяват едва през февруари 1301 г. съвместно с арменски отряди. Те проникват до Хомс, но се оттеглят отново[55].

По това време на Руад са останали само 120 рицари и около 400 души спомагателен персонал, предимно тамплиери. Магистърът Жак дьо Моле има очевидно идеята да превърне този остров в необходимото предмостие за атака срещу Сирия. Но тамплиерският гарнизон на практика е изоставен и през октомври 1302 г., след около една година блокада от египетски кораби, капитулира. Оцелелите 280 души са откарани в Кайро, като в този момент почти никой не обръща внимание на тази случка, но по-късно, по време на процеса срещу тамплиерите, тя е използвана активно от обвинението[56].

Събитията в Светата земя и повините за успеха на монголите намират отзвук и в Европа. В Генуа някои от най-знатните фамилии – Спинола, Дориа и др., организират подготовката на кръстоносна експедиция към Сирия. Папа Бонифаций VIII дава своето съгласие за нея на 9 август 1301 г., а за командир на ескадрата е определен опитният Бенедето Закариа. Екипажът на ескадрата получава пълни кръстоносни привилегии, а Закариа обявява като своя цел овладяването на Триполи, планирайки да го превърне в генуезко владение. Когато папата се противопоставя на тази идея, Закариа тихомълком насочва усилията си към овладяването на Хиос, което става факт през 1304 г.

В края на 1303 г. Руджеро Лориа, „адмирал на Сицилия и Арагон“, предлага командваните от него 10 кораба да поемат функциите на ембаргов флот срещу сарацините и нарушителите християни под разпорежданията на църквата, но впоследствие се присъединява към прословутата Каталанска компания[57].

Все пак между февруари и септември 1300 г. и папа Бонифаций VIII, и множество европейци приемат за чиста монета сведенията, че монголите са освободили Божи гроб и са готови да го отстъпят на християните при евентуален съюз срещу Египет. Множество хроники регистрират това събитие, като замесват в него дори кипърския крал като съюзник на „Касанус“. В свое писмо от 26 февруари 1301 г. папа Бонифаций VIII

описва в детайли въпросното освобождение на Светите места. Според него Бог е избрал езичника Газан да освободи Гроба Господен. Други източници му приписват апел към Запада за изпращане на духовници и колонисти в Светата земя и дори, че в ръцете му е паднал и Египет. Така слуховете от Близкия изток формират цяла поредица, наречена сполучливо от Силвия Шейн „Gesta Dei per Mongolos“ („Божии дела чрез монголите“). Тя поставя тези настроения във връзка с религиозния ентусиазъм, обхванал европейците по повод на обявения от папата юбилей на църквата през 1300 г., предизвикал огромна вълна от поклонници в Рим, които искат да получат пълно опрощение на греховете след изповед в базиликата „Свети апостоли“[58].

Отново на преден план излизат и есхатологичните очаквания за края на света. През 1300 г. водачът на „апостолските братя“ Фра Долчино издава манифест, в който подробно излага своята версия за предстоящия край на света. Папството, военните ордени, висшият клир ще бъдат изтребени от меча на последния император, който според „апостолските братя“ е сицилийският крал Фредерик III.

Почти по същото време популярното пророчество на Джовани от Парма предвижда падането на Триполи и Акра под властта на сарацините и избора на „ангелически“ папа, който заедно с императора на Запада ще тръгне на поход на Изток „cum pace et crucibus“ („мирно и с кръстове“) и по мирен път ще върне Йерусалим в християнски ръце. Не след дълго ще се появи Антихристът. Така в съзнанието на европейците се комбинират мотивите за края на света и последния император, и за освобождението на Гроба Господен без кръв и насилие, което ще бъде извършено от „ангелическия“ папа. За 1300 г. мнозина определят и края на исляма, и раждането на Антихриста, което превръща тази година наистина в „година на чудесата“ (annus mirabilis). Новините от Изтока и празненствата от юбилея създават една приповдигната атмосфера на религиозен екстаз, която обаче с нищо не отговаря на реалността[59].

Илханът Газан всъщност е ревностен мюсюлманин. Именно той скъсва с политиката на религиозна толерантност в монголски Иран. Конфликтът му с Египет не е верски, а европейската помощ наистина му е нужна. В крайна сметка на 20 април 1303 г. монголските войски и арменските им съюзници са разбити при Мардж-ас-Суффар край Дамаск. Газан се оттегля, но плановете му за нова антимамелюкска акция са осуетени само от смъртта му на 11 май 1304 г. Все пак надеждата за съюз с монголите и тяхното покръстване запазва все още известна актуалност сред елита на Западна Европа. От друга страна, още през 1301 г. мамелюците са възстановили реда в Сирия и Палес-

тина и това е отразено и в някои европейски хроники. Ентусиазмът загасва така бързо, както е и пламнал[60].

Приемникът на Бонифаций VIII – Бенедикт XI (Никола Бокасини, 23 октомври 1303–7 юли 1304) заема Светия престол в един кризисен момент, когато позициите на Папството са сериозно подронени, а хегемонията на Филип IV Хубави в западния свят е повече или по-малко ясно оформена. Френският крал се очертава като потенциален водач на евентуален кръстоносен поход и на цялото кръстоносно движение. Папата проявява склонност да подкрепи неговите планове и намеренията на Шарл дьо Валоа за удар срещу Византия. В началото на 1304 г. Шарл дьо Валоа отправя молба към папата да разреши на онези, които са взели кръста, да го последват при евентуален поход срещу Константинопол. След известно колебание Бенедикт XI приема тази схема и през юни 1304 г. пише до епископа на Санлис за нуждата от спечелването на схизматиците за унията. Той смята, че очертаващата се вече турска заплаха ще направи „гърците" по-отстъпчиви, а овладяването на Византия е необходимо условие за отвоюването на Светата земя[61].

По същото време планове за овладяването на Константинопол кроят и Хайме II, и Фредерик III Сицилийски, които се надяват да използват в тази насока Каталанската компания. Фредерик III моли папата за разрешение 10 галери, водени от неговия полубрат Санчо, да потеглят като кръстоносни кораби към Константинопол. Впрочем вероятно тук имат известно влияние идеите на Марино Санудо, с когото Фредерик III се среща в Палермо през 1300 г. Всички планове за удар срещу Константинопол се интерпретират като част от обща схема за атака и блокада на Египет, което пък, от своя страна, е основен момент в *recuperatio Terrae Sanctae*. Бенедикт XI препотвърждава ембаргото, но разрешава на Венеция да търгува с Египет с всички артикули, които не са упоменати в документите, отнасящи се до това ембарго. Самите венецианци играят двойна игра – от една страна, имат мирен договор с Византия, а, от друга, обещават помощ на Шарл дьо Валоа при евентуален поход. Венецианците възстановяват и отношенията си с Египет, където пристига венецианският консул Франческо Канали. Те получават свободен достъп и до Светите места. Вечният съперник на Венеция – Генуа, обаче запазва лоялност към Византия[62].

Междувременно след мира от Калтабелота (31 август 1302) каталанските наемници, водени от Роже дьо Флор, преминават на византийска служба и печелят няколко сражения срещу турците във Витиния. Впоследствие отношенията им с императорското правителство се развалят, а кулминацията настъпва с убийството на Роже дьо Флор (30 април 1305)

във военния лагер край Одрин, извършено по заповед на престолонаследника Михаил IX.

Почти по същото време Санчо Арагонски, получил благословията на Светия престол за акция в Романия, достига северната част на Егея. Провалът на преговорите с каталаните обаче обезсмисля тази експедиция, която през май 1305 г. се завръща отново в Сицилия. От своя страна, каталаните превземат Галиполи и се обявяват за „воини на кръста". Изглежда, че повечето европейски фактори са склонни за удар срещу Константинопол, което отговаря на френския замисъл. На всичко отгоре на 5 юни 1305 г. френско-провансалското лоби избира за папа архиепископа на Бордо Бернар дьо Гот под името Климент V. Този избор слага началото на качествено нов етап в развитието на кръстоносните замисли и начинания[63].

V. Плановете на Шарл дьо Валоа за удар срещу Константинопол като част от *recuperatio Terrae Sanctae*

Папа Климент V е вдъхновен от примера на своя предшественик Климент IV, който е близък приятел на станалия вече легендарен и провъзгласен за светец (през 1298) крал Луи IX. Според Шейн той напомня на папа Григорий X, тъй като още в енцикликата по случай своето възшествие обявява твърдото си намерение за възобновяване на *Crux Transmarina*, т.е. отвъдморските походи. Като негов естествен партньор в тази политика се изявява в следващите години могъщият владетел на Франция Филип IV Хубави (1285–1314), който във втората половина на своето управление отдава значително внимание на проблема с recuperatio Terrae Sanctae.

Още в края на 1305 г., въпреки влошеното си здраве, папата се среща с френския крал в Лион. Двамата обсъждат грандиозна схема за установяване на френска хегемония в Източното Средиземноморие, която включва, разбира се, и комбинациите на Шарл дьо Валоа за възстановяване на Константинополската латинска империя. В преговорите, които продължават и през януари 1306 г., папа Климент V отстоява мнението, че войната срещу Византия е възможна само в контекста на подготовка на „генерален" поход в Светата земя. Той изтъква заплахата от страна на турците и сарацините за самата Византия и предпочитанията си към управлението на Палеолозите при алтернативата от ислямско управление на Босфора. Филип IV Хубави поема обещание да вземе кръста, но по въпроса с удара срещу Константинопол двамата не постигат съгласие поне на този

етап. В Лион е и Шарл дьо Валоа, комуто са отпуснати част от фондовете за подготовка на кръстоносен поход срещу Византия. Папата се обръща към Венеция и Генуа с искане да помогнат на Валоа, но формулира неговия поход като част от план за освобождение на Светата земя. За разлика от Генуа, която на практика отхвърля тази оферта, Венеция се включва активно в проектирания поход срещу Константинопол. На 22 юни 1306 г. Венеция и Шарл дьо Валоа сключват съюзен договор, който през декември е допълнен от договор между Венеция и Филип IV Хубави. Венеция обещава да продаде на коалицията нужните ѝ кораби на разумна цена[64].

През пролетта на 1307 г. изгледите за осъществяване на поход срещу Константинопол са доста големи. На 3 юни 1307 г. папата отлъчва от църквата император Андроник II Палеолог и заплашва с подобна мярка западните съюзници и симпатизанти на Византия. През май 1307 г. от Бриндизи потеглят десет кръстоносни галери, водени от Тибо дьо Шепоа - „главнокомандващ на арбалетчиците" на Филип IV Хубави. Към август 1307 г. Шепоа вече е в Егейско море и преговаря активно с Каталанската компания, която дава клетва за вярност на Шарл дьо Валоа, титулуван като император на Константинопол. Хайме II Арагонски също нарежда на компанията да се подчини на Валоа и така военните кръстоносни сили в Романия добиват солиден вид. През 1308 г. от своята база в Касандрия каталаните обсаждат Солун и опустошават Халкидика, включително и някои светогорски манастири. Междувременно Шепоа търси нови съюзници на Балканите, но в крайна сметка усилията му се провалят[65].

От своя страна, Шарл дьо Валоа се стреми да разшири антивизантийската коалиция, която е представяна като кръстоносна. Към началото на 1308 г. се оформя мощна антивизантийска коалиция, в която влизат Папството, Франция, Арагон, Сицилия, Малка Армения, Неаполското кралство, Сърбия, Каталанската компания, някои гръцки деспоти, латинският херцог на Атина и Венеция.

Със смъртта на Катрин дьо Куртене (октомври 1307) правата върху трона на Константинопол преминават към Катрин дьо Валоа – дъщеря на Шарл дьо Валоа и Катрин дьо Куртене. Положението във Франция се усложнява, а Филип IV прибира голяма част от средствата за похода. В крайна сметка коалицията се разпада. Венеция сключва примирие с Андроник II през 1310 г., Каталанската компания се оказва напълно неконтролируема, а ескадрата на Шепоа в началото на 1310 г. се завръща във Франция. Шарл дьо Валоа, който прави опит да стане и император на Свещената римска империя, се проваля и в този план и за него става

валидна максимата „fils de roi, frére de roi, pére de roi, et jamais roi“ („син на крал, брат на крал, баща на крал, но никога крал“). Разбира се, схемата на Валоа не е изоставена напълно. През 1313 г. Катрин дьо Валоа е омъжена за Филип Тарентски и с това претенциите на родовете Валоа и Анжу за короната на Константинопол са обединени. Опитите на Климент V да организира нова коалиция обаче се провалят. Отношенията му с верните на Арагонско-Сицилийската династия каталани са лоши, а хоспиталиерите са ангажирани твърде много с новите си владения в Родос, за да се обвържат в нова антивизантийска комбинация[66].

Междувременно потенциалните лидери на кръстоносното движение, които папа Климент V разглежда като алтернатива на френския крал, изчезват. Английският крал Едуард I умира през 1307 г., Албрехт I Хабсбург, който от 1300 г. е поел кръстоносен обет, е убит на 1 май 1308 г., а приемникът му Хайнрих VII Люксембург е ангажиран предимно с утвърждаването си в Германия. Все пак, подобно на Албрехт I, той приема идеята за участие в кръстоносен поход, но само ако папата му помогне за императорска коронация в Рим. Интересна е позицията на Хайме II Арагонски, който още от 1289 г. е обявил своята готовност за участие и за лидерство в един „генерален“ поход. Но към 1300 г. арагонският владетел вече окончателно се отказва от всякакви комбинации с Папството, търси сътрудничество главно с брат си Фредерик III Сицилийски и е готов на съюз и с Египет срещу френските и папските замисли. Помиряването му със Светия престол му дава възможност да концентрира политиката си предимно на Иберийския полуостров и да отстоява гледището, че именно войната с маврите е необходимата прелюдия към *recuperatio Terrae Sanctae* – теза, упорито прокарвана от арагонските крале, но напълно неприемлива за останалите европейски фактори. Една от големите амбиции на Хайме II е да получи короната на Йерусалим и затова той е готов на всякакви комбинации. Политиката му се отличава с голяма двойственост поне до 1305 г., когато третото му пратеничество в Египет, водено от Немерик Дюсе, е арестувано заедно с всички арагонци на територията на Мамелюкския султанат и отношенията между Арагон и Египет са прекратени за 8 години. От друга страна, на конференция в Монпелие, посветена на кръстоносните проблеми и свикана от папа Климент V малко след възкачването му на Светия престол през лятото на 1305 г., Хайме II се проявява като горещ привърженик на кръстоносен поход и дори успява да си осигури част от кръстоносните фондове. Впоследствие обаче става ясно, че основната му цел е борбата с Гранадския емират и през ноември 1309 г. дори папа Климент V удовлетворява частично настой-

чивите му искания войната с Гранада да се признае за „партикуларен“ поход[67].

Така към 1308 г. единствените сериозни кандидати за акция на Изток остават Филип IV и принцовете от неговата династия. Но още от 1305 г. е ясно, че са необходими стъпки, които да подготвят почвата за евентуален поход с цел *recuperatio Terrae Sanctae* – това са стабилизацията на Кипър и Малка Армения като единствени възможни аванпостове за удар срещу Египет, както и ефективна морска блокада на султаната. В Кипърското кралство избухва метеж на Амори Тирски, който обвинява брат си крал Анри II в неспособност да защити острова от сарацините и генуезците. С помощта на арменския аристократ и кръстоносен идеолог Хайтон от Горигос Амори подготвя специална харта, която съдържа тези обвинения, а Хайтон заминава за Франция, където трябва да защити позицията на метежниците, принудили Анри II да признае Амори за съуправител и на практика да се оттегли от властта[68].

Критично е и положението в Малка Армения, която губи подкрепата на монголските илхани на Персия и е разкъсвана от вътрешни междуособици. След смъртта на илхан Газан мамелюците неколкократно опустошават територията на Киликийското кралство. Все пак през 1305 г. арменците побеждават при Тарс един мамелюкски корпус от 3000 души и успяват да постигнат временно примирие с опасния враг. От друга страна, съборът в Сис (май 1307) прави значителни концесии в полза на униатската и прокатолическата групировка, водена от крал Левон IV (1305–1307) и патриарх Григорий. Още от 1306 г. арменско-кипърска делегация е вече в Бордо и иска настоятелна помощ от папата. Безплодни обаче остават както техните усилия, така и тези на крал Ошин (1307–1320)[69].

Междувременно папата преговаря в Поатие и с магистрите на военните ордени (юни 1306), които му представят своите мемоари, посветени на плановете за отвоюване на Свещената земя. Тамплиерският магистър Жак дьо Моле е категорично против подпомагането на Кипър и Малка Армения, но лидерът на хоспиталиерите Фулк дьо Виларе изказва обратното мнение – в унисон с вижданията на Папството, а и Филип IV очевидно смята това за нужна стъпка[70].

Филип IV също така плътно застава зад стария план за сливане на военните ордени и изявява желание да оглави подобен орден, като заявява, че би се отказал от френската корона в полза на короната на Йерусалим. Това вероятно е реторика, но все пак показва сериозността, с която френският монарх гледа на този проблем. Може би това се дължи на дълбокия прелом, който настъпва у краля след внезапната смърт на съпругата му Жана Наварска (2 април 1305).

Филип IV се вживява в позата на Rex Christianissimus и като че наистина е готов да изпълни своите задължения към Гроба Господен, като следва стъпките на великия си предшественик св. Луи. Папа Климент V яростно се бори срещу плана за сливане на ордените, но в крайна сметка капитулира по въпроса за тамплиерите, подозирани от френската корона в ужасяващи престъпления. На 13 октомври 1307 г. започват арести на тамплиерите във Франция, обвинени в богохулство, сатанизъм, предателство на Светата земя и т.н. Единствената сила, на която Климент V може да разчита оттук нататък безрезервно в своите планове, са хоспиталиерите[71].

VI. Папско-хоспиталиерският „партикуларен" поход от 1309 г.

В новите условия папа Климент V съсредоточава своите усилия към използване на потенциала на Хоспиталиерския орден. Между септември 1306 и лятото на 1307 г. е написан трактат, озаглавен *Qualiter Terra Sancta possit per Christianos recuperari* („Как Светата земя би могла да бъде възвърната от християните"), с вероятен автор генералния магистър на Хоспитала Фулк дьо Виларе, който доразвива тук идеите си от по-ранния си трактат, писан през 1305 г. На 12 август 1308 г. е обявен папско-хоспиталиерският „партикуларен" поход, чиято цел е да подготви „генерален" поход, като организира надеждната отбрана на Кипър и Малка Армения и осигури ефективна морска блокада на Египет. Фулк дьо Виларе го разглежда като задача по овладяването на Родос, война с Византия и възстановяване на латинската власт в Сирия и Палестина и то в срок от пет години[72].

През май 1308 г. папа Климент V се среща с крал Филип IV Хубави и синовете му Филип, граф на Поату и Бургундия и крал Луи Наварски. Срещата в Поатие има за цел да обсъди съдбата на Тамплиерския орден и кръстоносните начинания. Делото срещу тамплиерите става основна тема в Европа между 1307 и 1312 г. и оказва директно влияние върху всички кръстоносни кроежи. Обвинението срещу тях – че са виновни за падането на Акра, е допълнено от опасенията, че и Франция ще бъде предадена от тях, защото им е предоставила щедър подслон след 1291 г. Папата в крайна сметка капитулира и на 5 юли 1308 г. дава разрешение на диоцезните епископи да действат срещу ордена и да изправят членовете му пред френската инквизиция. Сега вече Филип IV е готов да слуша за плановете на Климент V за поход в Ориента[73].

На 12 август 1308 с булата *Regnans in excelsis* папа Климент V насрочва свикването на събор в южнофренския град Виен (1 октомври 1310), който да дебатира основно по две теми – съдбата на Тамплиерския орден и подготовката за „генерален" поход за освобождение на Светата земя. На трето място се коментира въпросът за реформата в католическата църква. Един ден по-рано, на 11 август, папата издава була под наслов *Exsurgat Deus*, която призовава към подготовка на „партикуларни" експедиции за помощ на Кипър и Малка Армения, организирани от хоспиталиерите, които също да станат гръбнак на проектираната блокада на Египет.

Основната цел на тези експедиции е подготвяне на почва за замисляния „генерален" поход. Експедицията трябва да трае пет години и ще получи щедра субсидия от 400 000 златни флорина от папата и от Филип IV Хубави, с което нуждите ѝ ще бъдат изцяло покрити. Булата призовава, разбира се, за събиране на дарения, но ясно показва, че единствено хоспиталиерите ще вземат участие в нея и единствени ще ползват събраните фондове. Папската була не обелва нито дума за апетитите на хоспиталиерите към контролирания от Византия Родос, чието овладяване е препоръчано и от Фиденцио от Падуа, и от Рамон Лул (1305)[74].

През май 1306 г. Фулк дьо Виларе се среща тайно с един генуезец със съмнителната слава на пират – Виньоло ди Виньоли. Срещата става край Лимасол, където Виньоли е „персона нон грата". Генуезкият „капер" предлага на хоспиталиерите да им отстъпи като временна база островите Кос и Лерос, които е наел от Византия. Оттам те могат да овладеят целите Додеканези, които после да си поделят, като две трети, включително и почти целият Родос, се падат на ордена.

Споразумението е оформено на 27 май 1306 г. През юли 1306 г. хоспиталиерски флот с 500 рицари на борда и две генуезки галери отплават за Родос и започват бавното овладяване на този ключов остров. Падането на главния град Родос не е датирано точно, но това става най-късно в началото на 1310 г. Въпреки това още на 5 септември 1307 г. със специална була папа Климент V отстъпва правата върху Родос на ордена на хоспиталиерите. Самият Фулк дьо Виларе пребивава в Европа до края на 1309 г., зает с подготовката на проектирания „партикуларен" поход. Експедицията трябва да отплава на 24 юни 1309 г. под командването на самия Виларе. Официално прокламираната цел – осъществяването на морска блокада на Египет, обаче е посрещната с недоверие от мнозина. Съветникът на Филип IV Хубави – Бернар Ги, отчасти с основание подозира, че става дума за военна сила, която ще послужи за пълното покоряване на Родос. Друг слух праща галерите в помощ на Кипър, уж непосредствено

застрашен от сарацинска атака. Крал Филип IV, недоволен от факта, че Виларе ще поеме пълното командване на похода, отказва да изплати обещаните от него 100 000 златни флорина и обвинява ръководството на хоспиталиерите в неуважение към френската корона[75].

Особено активен опонент на проектирания поход е крал Хайме II Арагонски. Той осъжда този план като погрешен и предлага да се организира поход срещу Гранада и съюзните ѝ мароканци. Още през декември 1308 г. арагонският крал привлича за свой съюзник Кастилия. Видните кръстоносни дейци Кристиан Спинола и Рамон Лул лобират за неговия план, според който армия от 1000 рицари кръстоносци и пет галери трябва да овладеят Гранада и Сеута. Папа Климент V отначало дава кръстоносен статут на неговото начинание като на поход към Светата земя, но след като Хайме II се опитва да привлече на своя страна и някои хоспиталиери, папата оттегля подкрепата си за арагонската експедиция, която завършва през 1310 г. с пълно фиаско[76].

Все пак папата не се отказва от своя план. През есента на 1309 г. той изплаща още 50 000 златни флорина, но средствата все още са недостатъчни. Още през септември 1309 г. малка флотилия начело с Фулк дьо Виларе, папския нунций Реймон Пен и легата Пиер дю Плен Шасан пристига в Бриндизи, където се събират в крайна сметка 26 екипирани за поход на изток галери. През пролетта на 1310 г. тази вече голяма бойна сила отплава и се включва в овладяването на Родос, който от 1310 до 1522 г. става основната база на Хоспиталиерския орден.

Тази акция засилва позициите на западния свят в Егея, но изостря отношенията между хоспиталиерите и Венеция. Рицарите монаси окупират контролирания от венецианци Карпатос и не крият намеренията си да се борят с нарушителите на embargото срещу Египет. Още по-лоши са отношенията на ордена с Генуа. През 1310–1311 г. генуезкият емисар Кристиан Спинола, вбесен от отказа на хоспиталиерите да освободят пленена генуезка галера с контрабандисти, се свързва с емира на Ментеше Орхан и му предлага 50 000 златни флорина, за да нападне Родос. Враждебните действия между хоспиталиерите и Генуа продължават и след това, а междувременно родоските рицари водят борба и срещу турските пирати от крайбрежните анатолийски емирати. В крайна сметка прогнозата на Хайме II, че този „партикуларен“ поход няма нищо общо със Светата земя, въпреки шумната пропаганда около него, се оказва вярна. Целта наистина е „да овладеят областите, които държат турците в Родос и в островите на Романия“[77].

Слуховете за похода на хоспиталиерите и Папството на изток обаче възбуждат отново кръстоносен ентусиазъм в някои европейски страни.

През 1309 г. най-напред в Германия, а впоследствие и в Англия, Франция, Фландрия, започва събирането на отряди от доброволци, които, макар и описани от хронистите като плебеи и селяни, всъщност включват в редиците си и бюргери, рицари и др. Те масово вземат кръста и искат да участват в планираната експедиция на изток, за която се носят слухове. През пролетта на 1309 г. банди от тези „кръстоносци" потеглят от Авиньон на юг, за да се включат в похода. Към юни 1309 г. в Авиньон вече има около 30 000 души, които никой не може да контролира ефективно. Те започват нападения над еврейски квартали, имения на богати граждани и аристократи и т.н. Папа Климент V дава индулгенции на тази тълпа на 25 юни 1309 г. и част от нея се разпръсва, но други, групирани в банди, доста време тероризират Южна Франция, като в крайна сметка също се разпръсват докъм есента на 1309 г., без да стигнат дори и до Италия[78].

VII. Съборът във Виен (1310–1314) и *recuperatio Terrae Sanctae*

На 12 август 1308 г. папа Климент V издава булата *Regnans in excelsis*, която оповестява свикването на общ събор на църквата във Виен, Южна Франция. За дискусия са предвидени три теми – процесът срещу тамплиерите, *recuperatio Terrae Sanctae* и реформата в църквата. Списъците на поканените на събора прелати и епископи са съгласувани с крал Филип IV Хубави, но папа Климент V кани и всички водещи европейски монарси. По една или друга причина в работата на събора се включва само Филип IV, за когото решенията на събора по отношение на Тамплиерския орден и на кръстоносните начинания са от първостепенна важност.

Климент V подобно на своите предшественици Инокентий III и Григорий X се обръща с призив за подготовката на мемоари, които да изложат мнения и съвети относно планираното отвоюване на Светата земя. В булата е направена ясна връзка между процеса срещу тамплиерите и проблемите около Светата земя. Повечето съвременници са критично настроени към програмата на събора и подозират папата и френския крал в заговор за отнемане на имотите на тамплиерите, които са изпаднали в немилост, защото са били категорично против идеите за сливането на всички военни ордени в един-единствен, подчинен на френската династия. Всъщност папа Климент V не е марионетка в ръцете на френския монарх и успява да осуети сливането на всички ордени в един,

а имотите на тамплиерите преминават под контрола на Хоспиталиерския орден и частично на курията[79].

Съборът започва своята работа едва през октомври 1311 г., въпреки че е насрочен за 1310 г. Първоначално дебатите са посветени изцяло на процеса срещу тамплиерите. С булата *Vox in excelso* от 22 март 1312 г. папа Климент V дава начало на кампанията срещу тях. На 3 април с.г. е обявено официално разпускането на ордена и е определена дата за нов „генерален" поход (1 март 1313), който трябва да трае шест години. За водачи са определени крал Филип IV Хубави и синът му крал Луи Наварски. Френският крал получава десетината за четири години напред, а на Хоспиталиерския орден са предадени всички имоти на тамплиерите с изключение на онези на Пиренейския полуостров. Така папата задоволява интересите на Филип IV Хубави, парира опитите му да възобнови обвиненията срещу покойния папа Бонифаций VIII, а същевременно прехвърля петното за загубата на Светата земя изцяло върху тамплиерите и оневинява косвено хоспиталиерите. Все пак рицарите на св. Йоан се трудят около 10 години, за да влязат във владение на огромните тамплиерски имоти, пръснати из цяла Западна Европа[80].

Към края на третата сесия и по време на четвъртата сесия на събора дискусиите около подготовката на кръстоносния поход достигат своя апогей. Обсъдено е предложение за създаване на колегиуми с изучаване на източни езици за нуждите на мисионерите и кръстоносните пропагандисти в университетите в Оксфорд, Болоня, Саламанка, Париж и др. Светият престол поема изграждането на такъв център в Рим и Авиньон. Очевидно кореспонденцията на Рамон Лул с папата и френския крал в този период оказва влияние върху този дебат. Що се отнася до трактатите, представени на събора, те са на доста високо експертно ниво и обикновено в съзвучие с френската политика по въпросите на recuperatio Terrae Sanctae. Всъщност на събора са представени два типа мемоари, като единият е посветен изцяло на кръстоносната тематика, а другият разглежда основно проблемите на църковната реформа[81].

Пратениците на Хайме II отново изтъкват стария план за удар срещу Гранада и Мароко, но в съзвучие с очакванията той не е одобрен от събора, изцяло доминиран от френските и италианските епископи, свързани с политиката на Авиньонската курия и парижкия кралски двор. Всъщност част от италианските представители настояват и за удар срещу Византия, а походът срещу Гранада трябва да има „партикуларен" характер. С пристигането на Филип IV на 20 март 1312 г. дебатите по планирането на похода навлизат в решителна фаза, но така или иначе не се стига до бързи и конкретни действия по подготовката на „генерален" поход[82].

Все пак на 5 юни 1313 г. крал Филип IV взема кръста в парижкия Сите. Към церемонията се присъединяват синовете му Луи Наварски, Филип, Шарл, братята му Шарл дьо Валоа и Луи д' Еврьо, зет му крал Едуард II Английски и мнозина френски и английски благородници. Осем дни траят тържествата по този повод, а Франция демонстрира голям кръстоносен ентусиазъм. Папата изразява подкрепа и за плановете на Филип Тарентски за поход срещу Византия, като слуховете свързват тази експедиция с грандиозен план за освобождението на Йерусалим. Но на 20 април 1314 г. папа Климент V умира, а на 29 ноември с.г. приключва земния си път и Филип IV Хубави, с което проектът за поход временно влиза в застой[83].

VIII. Кръстоносните проекти по времето на папа Йоан XXII (1316–1334). Първите стъпки на новия папа

Смъртта на папа Климент V през 1314 г. води до продължителен интеррегнум в папската институция. Подобно е положението и в Париж, където властта първоначално поема крал Луи X (1314–1316), а след смъртта му за около месец на власт е Жан I (ноември 1316). Що се отнася до Авиньон, новият папа Йоан XXII е избран едва през август 1316 г. Един от най-важните моменти в началото на неговия понтификат е приемането на провъзгласения на Виенския събор (1311–1314) курс към организиране на „генерален" поход към Светата земя. В този момент единствената по-значителна акция срещу мюсюлманите се провежда на Иберийския полуостров – Арагон, Кастилия и Португалия водят малки войни с маврите в Гранада и нападат базите на северноафриканските пирати от своите укрепени пунктове на Балеарските острови[84].

Във Франция крал става графът на Поату Филип под името Филип V (1316–1322), който е готов да продължи политиката на брат си Луи X, но първо трябва да се утвърди на френския трон. Плановете на Йоан XXII срещат и други пречки. В Германия се води междуособна война между Лудвиг Баварски и Фридрих Красиви. Северна Италия е разкъсана от борбите между гуелфи и гибелини и хроничните противоречия между Венеция и Генуа. На юг се води войната между сицилийския крал Фредерик III (1293–1337) и неаполския крал Роберт I Анжу (1309–1343), който е определен от папата за викарий на „имперска Италия", т.е. териториите на Апенинския полуостров, които формално принадлежат на Свещената римска империя, и се опитва с помощта на гуелфите да я постави под свой контрол. Английският крал Едуард II (1307–1327),

който до този момент многократно е проявявал интерес към кръстоносните апели, е изцяло погълнат от войната с Шотландия[85].

Положението във Византия също е доста сложно. Император Андроник II Палеолог се опира на съюз с Генуа, но е разрушил напълно акритската армия в Анатолия и турците и сарацинските пирати опустошават силно намалените му владения. Срещу него се оформя коалиция, оглавена от Филип Анжу, херцог на Тарент и брат на неаполския крал Роберт I. Тарентският херцог се жени за Катрин дьо Валоа, с което получава титлата император на Константинопол, а с посредничеството на Матилд дьо Вилардуен (вдовица на херцог Гуидо II Атински) получава и титлата херцог на Атина. В самото Атинско херцогство от 1312 г. се разпорежда Каталанската компания, която формално признава властта на Манфред, брат на краля на Сицилия Фредерик III. Венеция контролира до голяма степен Егея, където основните ѝ владения са Евбея (Негропонте), Крит и Накеос. Почти независими от Константинопол са Солун и Епир. В Мала Азия християнски са все още Трапезундската империя и Малка Армения, която се брани упорито от мамелюкската заплаха и търси помощ от Запада. Кипърското кралство „мощната и необходима граница на католическото християнство", според Филип дьо Мезиер се намира в относителен разцвет в този период[86].

Все още основен противник на християните в Източното Средиземноморие са мамелюците на султан Мухаммад ал Насър (1293–1341), който умело преодолява опитите за икономическа блокада, организирани от Папството до този момент. Всъщност едни от първите антимамелюкски действия на новия папа са свързани именно с продължаване на поетия на събора във Виен курс към осъществяване на икономическа блокада на Египет като решителна стъпка в борбата с мамелюците. Най-известният радетел на тази политика е Марино Санудо, който развива тезата за морската блокада в детайли в своя трактат *Secreta fidelium Crucis* („Тайните на верните на кръста").

Още папа Климент V на събора във Виен обявява пълно ембарго на търговията със сарацините вероятно под влияние и на идеите на Санудо. За нарушителите се предвижда конфискация на имуществото, отлъчване и лишаване от граждански права. Взетото от тях отива за кръстоносните фондове. Папа Йоан XXII повтаря тази забрана през 1320, 1323 и 1324 г.[87]

Авторите на пропагандните трактати предлагат и една флотилия от 10 кораба в Средиземно море, а Гийом Адам – и в Червено море, които да блокират търговията с Египет отвсякъде. Марино Санудо иска тези кораби да имат статут на капери. Това трябва да доведе до постепенното унищожаване на египетската икономика, понеже тя ще се лиши от необ-

ходимите ѝ суровини и от високите постъпления от митниците. Но блокадата е с лоши икономически последици и за европейските партньори на Египет. Предпочита се умерен вариант за забрана на търговия с военни материали и сродни стоки, но при открита търговия с други артикули. Венеция например постига изключването на Александрия, Розета и Дамиета от търговското ембарго, като по този начин лавира между Папството и своя ценен търговски партньор Египет. През 1322 г. курията обаче организира разследване на венецианските нарушения и през 1323 г. Серенисимата е принудена да приеме всеобща търговска възбрана за търговията с Египет. Все пак това ембарго никога не успява да се осъществи в пълна мяра.

Генуа, която е ангажирана предимно в търговия с Константинопол и Черноморието, въвежда с нежелание забрана за търговия с военните материали (1316), но Папството не ѝ обръща такова голямо внимание, както на Венеция, смятана за основен нарушител. Така италианските морски републики често са в конфликт с кипърците и хоспиталиерите, които започват да играят ролята на морска полиция. Папските разпоредби не се спазват стриктно и от Пиза, Марсилия и Барселона, а в Александрия наред с генуезките и венецианските fondacchi откриваме марсилски и каталонски. Папството също не е последователно в провеждането на тази политика и от време на време издава търговски лицензи, с които отменя ембаргото за определени случаи и доставки. Курията осъзнава липсата на ефективност на тези мерки, но се придържа към ембаргото, за да може да търгува с лицензите, които издава. Към втората четвърт на XIV в. на практика ембаргото се разпада и търговията със сарацините се възстановява в обемите отпреди ембарговия период. Оказва се, че религиозните, универсалистични цели отстъпват пред „националните“ интереси[88].

Друг важен икономически лост за провеждането на планираните кръстоносни походи е установената вече практика за събиране на десетина от църковните структури и на средства от глоби, субсидии, милостиня и др. разнообразни форми, в които са включени и миряните. В това отношение папа Йоан XXII не прави изключение от своите предшественици. Така през 1322 г. е събрана „помощ за отбраната на кралствата Кипър и Армения и на Отвъдморската земя“ в размер от 12 000 златни флорина. Между 1322 и 1330 г. кардинал Пиетро Палестрина също събира субсидии „както в помощ на Светата земя, така и срещу бунтовниците срещу Римската църква“[89].

Йоан XXII, следвайки духа на решенията на Втория лионски събор от 1274 г., възстановява и църковните каси, в които да се събират волни пожертвования за поход към Светата земя. Всъщност голяма част от събраното потъва в хазната на Папството и на светските владетели под

една или друга форма и много малка част отива за реални кръстоносни начинания[90].

Антивизантийските комбинации като част от големия план за отвоюване на Светата земя (1316–1322)

Още с встъпването си на папския престол (август 1316) новият папа изпраща циркулярно писмо до всички европейски крале, в което настоява за подкрепа за изпълнение на решенията на събора във Виен за нов кръстоносен поход. Регентът на Франция Филип дьо Поатие, „Дългият", (бъдещият Филип V) се опитва да убеди папата за обявяване на нова десетина за десетгодишен срок, защото средствата от обявената през 1312 г. десетина са изчерпани. Папата в крайна сметка му отстъпва анатите за четири години, за да може Франция да изплати дълговете си и да бъде свободна за проектирания поход[91].

Филип е поел кръста още през 1313 и през юли 1316 г. потвърждава това си решение. Кръста приема и граф Луи дьо Клермон, внук на Луи IX Свети. Над 5000 благородници следват този пример. Те са въодушевени от регента и от патриарха на Йерусалим, който участва активно в тази церемония във Венсен. Планираният поход трябва да започне през 1317 г. и да трае поне две години. Понася се слух, че папата е определил за водач на проектирания поход граф Луи дьо Клермон, което буди голямо недоволство у Хайме II Арагонски, комуто още папа Бонифаций VIII е обещал пожизненото ръководство на всички кръстоносни флоти. Папа Йоан XXII успява да посредничи между регентите и опозицията, водена от граф Робер д'Артоа, а също и в преговорите с бунтовна Фландрия.

Крал Едуард II също е в доста комплицирано положение в този момент. Той уведомява папата, че не може да изпълни своя обет от 1312 г. поради усложнилата се война с Шотландия. В отговор папа Йоан XXII му отстъпва значителна сума от кръстоносните фондове с оглед облекчаване на неговите крещящи финансови проблеми.

Междувременно Филип Поатие успява да се наложи като основен претендент за трона на Капетингите след смъртта на малкия Жан I и изключването на жените от престолонаследието (ноември 1316). В началото на 1317 г. папата притиска отново Фландрия за уреждане на конфликта й с френската корона и заплашва фламандците, че ще ги държи отговорни за провала на евентуалния кръстоносен поход. Подобни внушения са отправени към Одо Бургундски и към други противници на новия крал Филип V (1316–1322).

В Лион по това време са пратениците на арменския крал Ошин (1308–1320), водени от епископа на Кабана Якоб. Те отново настояват и молят за помощ за Армения, за пореден път силно притисната от мамелюците. Крал Филип V от своя страна провежда специален съвет, посветен на нуждата от помощ за Армения, която трябва да протече в рамките на планирания кръстоносен поход (март 1317).

Особено присърце взема тази идея граф Луи дьо Клермон, очевидно вдъхновяван от идеала за рицар-кръстоносец, въплътен така добре от неговия славен родственик Луи IX. Той иска съвет от ръководителите на богатия търговски град Марсилия за подготовката на евентуален кръстоносен поход и получава мемоар в писмена форма – *Informationes civitatis Massilie pro passagio transmarino* („Информация от град Марсилия за отвъдморския поход"). Този мемоар съдържа оперативен план и план за построяването и поддържането на кръстоносна флотилия. Предвижда се предварителна експедиция, последвана от „генерален" поход към Сирия или Египет. Като цяло мемоарът отразява тесните интереси на Марсилия. Самият план е доста по-назад от достиженията на тогавашните кръстоносни теоретици[92].

Много по-важен е проектът на доминиканеца Гийом Адам *De modo Sarracenos extirpandi* („За начина за изтребление на сарацините"), посветен на кардинала Реймон Гийом дьо Фаржис. Авторът е експерт по Ориента и подобно на Санудо предлага на първо място стриктна блокада срещу Египет и забрана на поклонническите пътувания в Палестина. Целта е да се нанесе максимален финансов удар на Египет. Една от интересните идеи на Адам е организиране на блокада и в Индийския океан и Червено море, което напълно да изолира Египет от индийската и европейската търговия. Другата му важна идея е планът за атака срещу Константинопол и овладяване на „Гръцката империя"[93].

След като кроежите на Шарл дьо Валоа се провалят, а през 1313 г. Филип Тарентски (брат на неаполския крал Роберт I Анжу) жени своята заварена дъщеря, връзката между родовете Валоа и Анжу добива и антивизантийски характер. Непосредствената цел обаче на този етап е да се запази княжеството Ахая от ромейския натиск. Антивизантийската проблематика в този период се обвързва и с кръстоносната идея. Това най-ясно личи в мемоара на Гийом Адам. Папството също споделя тази идея и слага знак за равенство между антивизантийските действия и тези за освобождение на Светата земя[94].

На този етап Светият престол не разполага нито с пари, нито с мир в Западна Европа, за да осъществи своите планове. Събирането на Виенската десетина върви с много бавни темпове. Във Франция и

особено в земите на Свещената римска империя трудностите по събирането ѝ са много големи. Все пак крал Филип V и папата имат значително единодействие по този въпрос, така че поне във Франция се събират значителни суми.

През 1317–1318 г. под егидата на Папството се водят преговори между френската корона и размирните фландърски градове, но резултатите са незначителни. Но, от друга страна, още през 1317 г. Филип V успява да се помири, отново с подкрепата на курията, с основните си противници от феодалната опозиция – бургундския херцог Одо, граф Шарл дьо ла Марш и Шарл дьо Валоа. Филип V получава и правото да събере десетината от Навара, Франция и Бургундия за две години, но неговите искания са още по-големи, което води до закономерния отказ на Йоан XXII. В началото на 1319 г. папата получава 36 000 флорина, а остатъкът от 64 000 флорина е предназначен за група търговци от Монпелие, които да съоръжат десет галери за „партикуларен" поход. На 6 март 1318 г. френският крал получава правото на две трети от имотите на тамплиерите, а една трета преминава към хоспиталиерите[95].

През юни 1318 г. курията дава началото на процес срещу приближения на Климент V Бертран дьо Гот, който трябва да изпълни финансовата част от завещанието на бившия понтифекс и по-специално да участва с 500 рицари в един кръстоносен поход, за което е получил огромната сума от 300 000 флорина. Нарушават последната воля на Климент V и кралете на Франция и Англия, които също трябва да отделят от завещаните им суми пари за кръстоносен поход. Тези опити на Йоан XXII за намиране на средства обаче не са много успешни. В крайна сметка той се отказва от бързи действия, но притиска крал Филип V да организира един „прелиминарен" поход към Армения. Арменските пратеници заминават от Франция за Неапол, за да искат помощ от Роберт I Неаполски и Филип Тарентски[96].

Филип V обаче продължава да протака своето участие, дори и в предварителен поход. Той иска от папата отсрочка за март 1319 г. На 13 септември 1318 г., въпреки протестите на арагонския владетел Хайме II, Филип V обявява Луи дьо Клермон за „капитан, ректор и главен губернатор на всички родове войски, които отправихме по суша или море преди генералния поход в помощ на реченатa Света земя". Той поставя и условие: само ако Шарл дьо Валоа, Луи д'Еврьо или Шарл дьо ла Марш вземат участие в похода, кралските пълномощия ще бъдат споделени между тях и Клермон. Оказва се обаче, че експедицията няма нито пари, нито войници. Тогава от курията отново са поискани 100 000 гулдена, предвидени за партикуларен поход. Луи дьо Клермон определя и началото на похода за 22 юли 1319 г.

През септември френският пратеник Матийо дьо Варен уверява папата, че този път френският крал е абсолютно сериозен. И наистина от началото на 1319 г. кралят отпуска средства за строеж на флотилия от 5 кораба в Нарбон, в съответствие с препоръките на *Informationes*. Самият дьо Варен купува въпросните кораби в Марсилия и получава командването над тази ескадра. В крайна сметка обаче корабите попадат в ръцете на Роберт I Неаполски, който ги употребява във войната с Арагон и те стават притежание на арагонците. Дори много ентусиазираният Луи дьо Клермон е обезсърчен от това развитие на подготовката. Разочарованият Йоан XXII също оттегля своята подкрепа за планирания поход[97].

Всъщност ситуацията е твърде неблагоприятна. Англия и Шотландия са във война, Свещената римска империя се намира в състояние на политически хаос и размирици, Неапол воюва срещу Сицилия, Кипър – срещу Армения, испанските кралства воюват с маврите, в Северна Италия враждуват градовете, а военните ордени, включително и хоспиталиерите, са в тежка финансова криза. Такава е картината, която папата описва в писмо до Филип V, посветено на плановете за кръстоносен поход. Той изтъква за пореден път, че за да бъде успешно това начинание, най-напред трябва да се установи мир и да се съберат пари за планираното предприятие. Вероятно и Роберт I Неаполски влияе върху папата, защото той иска походът да се отложи и изобщо се стреми да се противопостави на Филип V поради противоречията между двамата за съдбата на Ахая, където Франция подкрепя Матео Висконти срещу принц Филип дьо Валоа. Йоан XXII съветва Едуард I да се помири с шотландците, преди да тръгне на поход, но все пак му отстъпва части от десетината от Вие[98].

Въпреки всичко Филип V продължава да говори за поход. На 24 февруари 1320 г. той свиква съвет на бароните по повод планираното кръстоносно начинание. Стига се до нов конфликт между краля и Одо Бургундски относно Неапол и Ахая. Там, след смъртта на принца на Ахая Луи Бургундски, неговата вдовица Матилд е принудена от братята Филип Тарентски и Роберт I Неаполски да се омъжи за граф Жан дьо Гравина – техен по-малък брат, който така става и принц на Ахая, а през 1318 г. Матилд преотстъпва правата си на династията Анжу. Така се стига до конфликт между Анжу и херцог Одо IV Бургундски, брат на умрелия Луи. В крайна сметка анжуйските братя се обединяват с папа Йоан XXII, който ги подкрепя срещу Одо. Папата иска от Филип V да посредничи между спорещите в интерес на проекта за поход. Херцог Филип Тарентски посещава с подобна цел Париж, а междувременно херцог Одо про-

дава за 40 000 туронски ливри правата си върху Ахая и Солунското кралство на граф Луи дьо Клермон. През 1321 г. графът се жени за дъщерята на Филип Тарентски и двамата си поделят правата върху Ахая (които отиват към Филип) и Солунското кралство (което остава за Клермон като васал на Филип). Френският крал Филип V подновява старото си задължение да въоръжи 500 бойци за поход срещу Константинопол. По-късно обаче срещу известна сума той се освобождава от това задължение. От своя страна, Филип Тарентски като наследник на Шарл дьо Валоа започва отново преговори с Венеция за поход срещу Константинопол (1320)[99].

Междувременно през 1320 г. Филип V се справя с проблемите във Фландрия, но се сблъсква с въстанието на „пастурелите". Това е движение на пастири и дребни селяни, които са обхванати от желание за участие в кръстоносен поход. Те се стремят към пристанището Ег Мор, решени да се включат в поход към Палестина. В крайна сметка водачеството поемат разбойнически елементи. От север „пастурелите" се спускат към Париж и оттам на юг към Лангдок и Аквитания. Събират се около 40 000 души, които армията не може да спре. Не помагат и заплахите на папа Йоан XXII с отлъчване. Размирните елементи достигат и околностите на Авиньон. Сенешалът на Каркасон обаче успява да заеме Ег Мор преди „пастурелите". Те се разпръсват и стават лесна плячка за наказателни отряди от войници и разгневени местни жители. Народният кръстоносен ентусиазъм както обикновено прераства в прояви на религиозен фанатизъм и гонения срещу евреите и прокажените, които уж отравяли кладенци, тъй като били подкупени от сарацините[100].

В Италия също царят размирици. Нарастващото влияние на Роберт I Неаполски буди ревността на Филип V. Папата моли френския крал да подкрепи Роберт I срещу Матео Висконти от Милано и поддържащите го фракции от гибелини. Филип V поема ангажимент за поход в Ломбардия начело с принц Филип дьо Валоа, но в крайна сметка търси споразумение с Висконти. Френският крал предлага на папа Йоан XXII да се споразумее с херцога на Милано и да го включи в кръстоносните комбинации. В такава насока са и съветите на Шарл дьо ла Марш. От френска страна отново искат десетината за десет години, като смятат, че така ще привлекат и Неаполското кралство за проектирания поход. Папата отказва да се помири с Висконти и дори планира кръстоносен поход срещу Милано[101].

На 5 юли 1321 г. Светият отец уведомява френския крал за решенията на кардиналския съвет в Авиньон относно плановете за поход към Светата земя. Ако Филип V въпреки трудностите поеме ангажимент за

организиране на такъв поход към края на 1321 г., папата обещава да му отстъпи отново десетината от своите владения за четири години и да го подкрепи и с други средства. Йоан XXII отново поставя условието за спешна помощ на Армения, като това предприятие бъде финансирано съвместно от папата и Франция. Кралят се разболява, а датата на проектирания поход е преместена за 1322 г. Но Филип V умира, като завещава на Шарл и Филип дьо Валоа още през 1321 г. 100 000 туронски ливри за кръстоносен поход. Дюрхолдер обаче се съмнява, че Филип V е бил готов за поход. Всички огромни средства, събрани и получени до момента за кръстоносни походи, той употребява за други войни[102].

Иначе плановете му са широки – освобождаване на Сирия, помощ на Армения и Кипър, овладяване на Константинопол. Антивизантийските планове доминират при неговото управление, а идеята за освобождение на Светата земя се преплита тясно със стремежите за възстановяване на Латинската империя. Именно това обстоятелство подклажда отново и унпатските кроежи. В следващия период на сцената се появява Марино Санудо Стария с неговите сложни политически комбинации[103].

Recuperatio Terrae Sanctae и възраждането на унпатските проекти (1322–1330)

На 24 септември 1321 г. Марино Санудо дава на папа Йоан XXII своите три книги, обединени под заглавие *Secreta fidelium Crucis*. После той се среща с Филип V, Луи дьо Клермон и граф Вилем фан Холанд, с които обсъжда монументалното си съчинение. Първата книга на *Secreta, Conditiones Terrae Sanctae* („Положението в Светата земя"), е посветена на средствата за освобождение на Светата земя. Тя е публикувана преди събора във Виен и оказва влияние както върху плановете на папа Климент V, така и върху по-късните теоретици като Гийом Адам например. Санудо и Адам са единодушни по темата за морската търговска блокада.

Втора книга (военен план за освобождаването на Палестина) и трета книга (за съхраняването на Светата земя в християнски ръце) се появяват след събора във Виен. Вариантът, предаден на папа Йоан XXII, е основният въпреки някои по-късни преработки и добавки. От своя страна, папата го предава на специална комисия, която се състои от един доминиканец и трима минорити. След един месец комисията излиза с благоприятна оценка за труда на Санудо Стария. Филип V и Луи дьо Клермон също получават копия от труда[104].

Повечето идеи и планове на Санудо са вече познати и дори частично изпитани в практиката. Въпреки че те ще бъдат изложени по-подробно във втора глава, тяхната важност налага да бъдат описани накратко и тук.

Според Санудо ключ за Палестина и Сирия очевидно е Египет. Ето защо кръстоносният поход трябва да се подготви с търговска блокада срещу владенията на мамелюците. Тя ще се осъществява от малка ескадра от 5–10 галери, докато за 2–3 години не бъде съсипано финансовото благосъстояние на Египет. След това една армия от 15 000 пехотинци и 200 рицари под венецианско командване трябва да атакува египетския бряг и да създаде опорни пунктове. По-късно в Европа следва да се организира нова армия от 50 000 пехотинци и 2000 рицари. Тя ще овладее в съюз с другите военни контингенти с лекота Египет и така християните ще сложат ръка и на целия Близък изток, Северна Африка, Гърция и на индийската търговия. Трудно е тук да разграничим кръстоносните планове от търговските и колониалните планове на Венеция. Венеция е в центъра на плановете на Санудо и на неговото изложение. Дори приликите между Венецианската лагуна и Нилската делта са изтъкнати от него в тази насока. Египет трябва да стане венецианско владение и да осигури венецианския контрол върху търговията с Индия. Всъщност кръстоносния поход Санудо разглежда като почти изцяло венецианско начинание.

За да се избегнат загубите от морската блокада, които биха били значителни за републиката, Санудо предлага разработването на нови пътища по старите трасета през Сирия и Месопотамия. Прибирането на парите от конфискуваните кораби и финалното завоюване на Египет ще компенсират тези загуби. Тенденциозността на венецианския пропагандист е очевидна, въпреки че не е напълно експлицитна навсякъде[105].

Санудо пренебрегва неуспехите на Луи IX в Египет. Освен това той не дооценява обстановката, която не позволява организирането на мащабен кръстоносен поход поради липса на ентусиазъм и поради невъзможност атака срещу Египет да се съгласува с поход към Мала Азия и Сирия. Идеята един европейски народ да овладее Египет не е нова, но Санудо дава своя принос в мотивацията – овладяване на търговията с Индия. Това е възприето и от Наполеон I, и от Англия по-късно. Санудо оказва огромно влияние върху съвременниците си, но целите му не се постигат. Те не се реализират и поради провала на морската търговска блокада срещу Египет, която той разглежда като ключова предпоставка. Въпреки обезсърчителните сигнали Санудо развива обширна кореспонденция, за да пропагандира идеите на своите *Secreta*. Тезите, изложени в неговите кръстоносни писания, ще бъдат разгледани по-подробно в следващите глави[106].

Новият френски крал Шарл IV (граф Шарл дьо ла Марш) (1322–1328) е кръстоносец от 1313 г. и обещава при встъпването си на трона да

продължи плановете на своя предшественик и брат Филип V в тази насока. Той иска отново подкрепата на папата и задължава и Луи дьо Клермон да спази своите ангажименти в тази сфера. Клермон е титуларен солунски крал от 1320 г. и това го мотивира още повече. През зимата на 1322 г. графът, вероятно под влияние на Санудо, предлага на папата да се въоръжат 2400 рицари за постоянна охрана на Светата земя. Йоан XXII обаче отхвърля това предложение. Междувременно отново на преден план излиза Арменският въпрос[107].

През 1321 г. Армения за пореден път е опустошена от мамелюците. През пролетта на 1322 г. при папата пристига арменска делегация, която моли за помощ. С арменците е и Санудо, който се опитва да убеди папата и френския крал, че трябва да изпратят експедиция от 1000 пехотинци и 300 рицари на десет галери. Експедицията би струвала 150 000 златни флорина годишно, но ще нанесе щети на султана за 1 млн. годишно. Йоан XXII убеждава Шарл IV да организира „прелиминарен" поход към Армения и му обещава отново подкрепата на курията. Папата се обръща с апел за помощ на Армения и към граф Шарл дьо Валоа. В Авиньон пристигат и кипърски пратеници с молба за помощ, също и френски, и лично граф Луи дьо Клермон, който остава по-дълго в Авиньон. През август 1322 г. граф дьо Клермон съобщава в Париж, че папата обещава помощ, но има много съмнения и неясноти. Шарл IV пък заявява, че помощта, обещана от папата, е недостатъчна[108].

Френският крал изпраща мемоар до папата, в който съобщава за своята готовност да участва в „партикуларен" поход, но се оплаква, че не разполага с никакви средства от десетината. Това изненадва Светия отец, защото крал Филип V винаги е твърдял, че тези средства са събрани и съхранени. Папата нарежда финансово разследване на случая, за да се установи истината по въпроса за тези пари. Той категорично отказва обаче да финансира пряко кръстоносното начинание. Всъщност Йоан XXII е притеснен от победата на Лудвиг Баварски в Германия, което развързва ръцете на новия император за евентуална „италианска политика". Шарл IV от своя страна има нарастващи трудности с Англия[109].

Междувременно египетският султан Мухаммад ал Насър успява да спечели на своя страна турците в Мала Азия и дори иранските монголи, които до този момент са били съюзници на Армения. Мамелюците продължават атаките срещу Армения и почти я унищожават. Най-напред татарският вожд Дамордас (Тимурташ) опустошава Киликия почти месец, след него нахлуват ордите на туркменския владетел на Караман, а накрая в страната навлиза огромна египетска армия, обсажда Лаяцо (Аяс) и въпреки ожесточената съпротива го превзема. Малцина от защитниците се спасяват на кипърски галери, изпратени от крал Анри II.

Папата получава вест за това тежко поражение от арменските архиереи, но с циркулярно писмо нарежда събиране на помощи за арменците, без да прояви никаква друга инициатива[110].

През 1323 г. отново са възобновени разговорите за евентуален кръстоносен поход. Наред с проблемите около Армения отново излиза на преден план византийската и унията тема. Император Андроник II търси контакт с Папството, за да постигне нужната стабилизация на Византия. Така той иска да парира антивизантийското лоби, чиито лидери са Шарл дьо Валоа, Луи дьо Клермон и италианските Анжу, винаги готови за поход към Константинопол. Дори сръбският крал Стефан Урош Дечански (1321–1331) е готов да се включи в поход срещу Византия, като моли за ръката на дъщерята на Филип Тарентски и обещава евентуална уния. При тази опасност Андроник II изпраща с мисия в Авиньон и Париж епископа на Кафа Симон Дорна, придружен от група мендиканти. Той трябва да убеди папата, че императорът е готов за уния[111].

Още през януари 1323 г. в Париж се срещат Шарл IV, Роберт I Неаполски, граф Шарл дьо Валоа, граф Вилем Холандски и др. Паралелно с Арменския въпрос те разглеждат подробно и „Гръцкия" въпрос. Санудо обаче защитава византийския император. Той е защитавал в *Secreta* антивизантийската позиция за унищожаването на схизмата и така се е присъединил към идеите на Пиер Дюбоа, родоначалник на френския империализъм. Сега обаче при византийското предложение за уния венецианецът променя мнението си и става горещ привърженик на уреждане на проблемите с Византия по мирен път. Санудо преговаря с всички възможни заинтересовани страни, като отстоява позицията на Андроник II.

Старият ромейски император обещава да се включи в проектирания кръстоносен поход и да предостави Константинопол като база за похода. Разбира се, той трябва да запази короната си, но западните претенденти искат обезщетение. Шарл дьо Валоа трябва да се откаже от правата в Константинопол и да бъде компенсиран с територите на ранносредновековното кралство Арелатска Бургундия, което се намира в състава на Свещената империя като „Имперска Бургундия". В крайна сметка не се стига до решение по този въпрос. Относно кръстоносния поход обаче плановете на Санудо като че срещат благоприятен отзвук[112].

На 7 февруари 1323 г. крал Шарл IV издава прокламация до поданиците си. В нея той обявява намерението си да организира експедиция в помощ на Армения. Начело на експедицията трябва да бъде виконт Амори дьо Нарбон, а адмирал става Беранже Бланши. Кралят призовава поданиците си да финансират с волни пожертвования подготвяната екс-

педиция. За следващия август се планира една по-голяма кръстоносна експедиция („партикуларен“ поход) начело с Луи дьо Клермон[113].

На 17 февруари с.г. кралят изпраща в Авиньон делегация в състав: граф Луи дьо Клермон, епископ Пиер дьо Вивие и Бушар дьо Монморанси. Те излагат план, според който проектираната експедиция ще включва 20 военни кораба, два товарни съда с по 200 души екипаж и четири по-малки военни кораба с по 100 души моряци и войници на всеки. Тази флотилия ще има дефанзивни функции, а офанзивата ще осъществи партикуларният поход. Междувременно идва вест, че Кипър е застрашен от египетско нападение, защото е приютил арменските бежанци от Лаяцо (Аяс). Тогава кралят определя за командир на ескадрата виконт Дьо Нарбон и решава да ускори приготовленията. Отново се дискутират широко финансовите аспекти на „прелиминарния“ и на „партикуларния“ поход. Папата трябва да спечели като съюзници за похода Неапол, Сицилия, италианските морски републики (включително Пиза и Анкона). Кралят заявява, че би приел съвет и помощ от Андроник II, което е показателно, че той не е с антивизантийски замисъл. Но отново финансовите му претенции са твърде големи и неприемливи за курията.

Все пак папата предоставя мемоара на Шарл IV за обсъждане от кардиналите. Той иска от тях писмени мнения, но отпуска спешно 30 000 златни флорина като помощ за Армения, като поставя условие към арменците да не нарушават ембаргото. В крайна сметка Шарл IV не получава нищо от кръстоносните фондове от десетината[114].

Поучен от този неуспех, Шарл IV изважда на преден план Шарл дьо Валоа. На 24 април 1323 г. в курията пристигат епископът на Санлис и Бушар дьо Монморанси вече като представители на Шарл дьо Валоа. Шарл IV обявява граф Шарл дьо Валоа за командващ на „партикуларния“ поход на мястото на Луи дьо Клермон. Новият командващ иска помощ от папата за набирането на 8000 рицари и 30 000 пехотинци. Дадена му е тайна инструкция обаче да се съгласи и на по-малка, но достатъчна сума, която ще му отпусне курията.

В този решаващ момент и кипърските, и арменските пратеници изразяват писмено становище по въпроса. Пратениците на Анри II (1285–1324) се опират на неговия собствен по-ранен проект и предлагат малка предварителна експедиция от 10 галери с 2000 стрелци с лък, предназначена за провеждане на ембаргото и за защита на Кипър и Армения от морски нападения. Тази експедиция трябва да потегли през март 1323 г., за да избегне летните горещини в Кипър и сезонната липса на фураж за конете. Кипърските пратеници предлагат да се уведоми и илханът на Персия, все още приеман като потенциален съюзник на християнските сили в Ориента[115].

Арменските пратеници Якоб и Ревер Констанцинус, които представляват крал Левон V (1320–1342), и рицарят Саркис, който представя собствен мемоар, са единодушни, че такава експедиция, каквато предлагат кипърците, е опасна и ненужна. Ефективен би бил по-голям поход с поне 4000 рицари и 10 000 пехотинци, които могат да помогнат на арменците да преминат в настъпление. Ако Западът не може да осигури поне половината от тези бойци, по-добре да изпрати пари и храни, за да се наемат войници и коне, и да се възстановят укрепленията в Армения.

Свои мемоари изпращат и хоспиталиерите – генералният магистър Елион дьо Вилньов и конвентът разработват отделни мемоари. Генералният магистър дава информация за нужните военни сили, как и къде да се придвижат, за да нанесат силен удар на Египет. Според неговите изчисления султанът разполага с 14 700 пехотинци и 9900 конници. Вторият мемоар на хоспиталиерския конвент разглежда положението в Светата земя след евентуалното ѝ отвоюване. Според конвента трябва да се организира поход изключително по море, от познатите южноевропейски пристанища, като се извърши подготовка за четири години, за да се съберат поне 1000 рицари и 4000 стрелци с лък, които да се сражават пет години в Ориента, а също и флот от девет галери, които да служат по осем месеца в годината. Галерите трябва да организират прословутата морска блокада. Така султанът ще загуби половината от приходите си, търговските пътища за Индия ще се изместят на север през Армения и египтяните, изправени пред християнско-монголски съюз, ще предадат доброволно на християните Сирия и Палестина[116].

В този момент се появяват и други мемоари, които са адресирани било към краля, било към папата. Епископът на Менд – Гийом Дюран Млади, известен дипломат и реформатор на църквата, познавач и на оренталските дела, изтъква като основна предпоставка нуждата от християнско единство. Условие за успех е търговската блокада, която трябва да се осъществи от ескадра, подкрепена от хоспиталиерите, но е необходимо да се извършват и нападения по брега, като се защитават местните християни. Гийом Дюран дава отлични съвети за общия кръстоносен поход, привличането на благородниците и клира за него. Той дава ценни инструкции и по подготовката на самия поход във военнотехническо отношение. Интересно е предложението му за обща военна повинност, която да гарантира, че по време на похода съответните европейски страни ще имат достатъчна защита от евентуални външни нападения. Съветите на Дюран са предназначени за неговия суверен – френския крал. Епископът настоява още, че трябва да се наложат закони срещу лукса и спестените пари да отидат за святото дело, а на изток да се изпратят учени хора, които да просветят

ориенталците. Разбира се, това трябва да бъде подкрепено с молитвите на вярващите. Там, където стъпят кръстоносците, всичко трябва да стане тяхно владение на изток чак до Ефрат[117].

Испанецът епископ Гарсиас д'Айерве де Леон също изказва мнение по ориенталския кръстоносен поход. Отначало той прави кратък преглед на кръстоносната история и отбелязва враждебността на гърците; защитава правата на християните, които първи са владели Светата земя преди мюсюлманите. Отбелязва, че е необходим съюз с монголите, с чиято помощ християнската войска ще разгроми гърците, ще ги покори и ще разчисти пътя за истинския кръстоносен поход след това. Испанският теоретик избира двойния маршрут по суша и по море, но преди това една част от войските трябва да организира защитата на Кипър и да овладее един анклав при Тир. Смята, че основна роля в похода трябва да играят иберийските държави, защото те са навикнали да воюват със сарацините. Д'Айерве, както и Дюран, разглежда италианските републики като мощен съюзник, който при това може да организира и снабдяването с припаси, оръжие и пр. Според него на първо място трябва да се обезпечи и единството на християнските владетели, особено между френско-наварския двор и тези на Арагон и Кастилия, което може да се постигне чрез бракове[118].

През април 1323 г. своите мнения дават и кардиналите, като 17 представят писмени доклади. Същевременно е изработен и общ мемоар, който отразява техните възгледи. От него личи ясно недоверието им към краля. Кардиналите смятат, че неговите позиции са много неясни и искат продължаване на преговорите и уточняване на всички детайли по кръстоносния проект. Висшите прелати са против „прелиминарната" експедиция, за която няма средства. Ако Шарл IV успее да организира боеспособна войска и започне действия по похода, кардиналите обещават да отстъпят една десета от своите годишни доходи и дори да увеличат чрез индулгенции тази сума. Те са против злоупотребата с десетината, но иначе са готови да помагат финансово на проекта.

Папа Йоан XXII, опрян на тази позиция, изпраща на свой ред пратеници при краля – архиепископ Гийом дьо Виен и доминиканеца брат Доминик. Папата вече е против отпускането на помощ за Армения, понеже се разнасят слухове за примирие между Левон IV и мамелюците. За сметка на това той иска съоръжаването на флотилия, която да охранява морето, и е готов да предостави значителна сума за тази цел. Като цяло Светият отец смята, че предложенията на краля са много общи и не могат да служат като основа за преговори. Той обаче декларира принципна готовност да подкрепи един кръстоносен поход. В този дух папата

пише и на граф Шарл дьо Валоа – претендент за командир на планирания „партикуларен“ поход, макар че върховното командване на цялото начинание си остава в ръцете на Шарл IV. Папата е съгласен с предложенията на Валоа – начало след две години, петгодишен срок на похода, отговорност на графа с живот и имот за начинанието. Единствено той и кардиналите са на мнение, че трябва да се съкрати с 50 процента искането за 8000 рицари и 30 000 пехотинци. Ако Валоа изпълни всичко това, папата ще му даде две десетини от Франция и Навара и после ежегодно по време на похода по още една десетина. Също и парите от замисляния „прелиминарен“ поход трябва да се прелеят към „партикуларния“ поход на Валоа[119].

Така Папството също планира „прелиминарна“ експедиция, но като *custodia maris* („морска стража“) начело с граф дьо Нарбон, един *passagium particulare* в помощ на Армения начело с граф дьо Валоа и един общ кръстоносен поход начело с френския крал, като е готово да финансира до голяма степен първите две начинания. Ето защо и арагонският пратеник Ферарнус де Апилиа съобщава, че желанията на Шарл дьо Валоа са изпълнени почти изцяло. Твърде преувеличено е обаче сведението му, че папата е приел всички искания на краля на Франция. Инструкцията от 23 май 1323 г. за Шарл дьо Валоа не е окончателна. На 26 май папата изпраща на пратениците известни пояснения по нея. Тук той вече се съгласява да се отстъпят средства от парите на йоанитите и тамплиерите и да се добавят още 1000 рицари и 600 други бойци към армията от 4000 рицари и 15 000 пехотинци. Годишната издръжка за този поход ще възлезе на 1,2 млн. туронски ливри. Така Шарл IV, прикривайки се зад Шарл дьо Валоа, печели. Той обявява себе си за командващ на „партикуларния“ поход и обещава да предостави за тази цел вече получените 300 000 златни флорина.

През юли 1323 г. кралят връща на папата своите коментари по предложенията му. Той иска още 400 000 туронски ливри към вече определената сума от 1,2 млн. годишно главно за въоръжаване на кавалерията. Второто му искане е целият християнски свят да се включи в това начинание. Шарл IV е готов да поеме най-много половината от разходите по похода. Ако той не получи исканото, ще се откаже от участие и ще повери командването на Шарл дьо Валоа. Така папата трябва да поеме сам всички разходи по това начинание[120].

По този начин преговорите се протакат, а исканията на френския крал непрекъснато се увеличават. Кралските съветници излизат със становище, че срещу 60-хилядната армия на султана трябва да излязат поне 10 000 рицари, в противен случай походът може да завърши с пълно

фиаско. И кралят, и Шарл дьо Валоа отново настояват кръстоносната десетина да се наложи в целия християнски свят. Парите трябва да се събират от всички възможни източници в продължение на една година. В отговор Йоан XXII посочва, че досега никой не е поставял такива условия и че ще дойдат и мнозина доброволци, които сами ще си поемат разноските.

В Авиньон вървят слухове, че все пак папата е отстъпил и се е съгласил във Франция да се събира двойна десетина, но и при това положение кралят остава недоволен. Той иска двойна десетина от всички християнски земи. Кардиналите, към които папата се обръща отново за съвет, се обявяват категорично против тези прекомерни искания. Всичко това следва да покаже, че Шарл IV се опитва под прикритието на кръстоносната идея да въоръжи с чуждестранни пари една силна армия, с която да държи в респект Англия и да се намеси в борбите за короната на Свещената римска империя[121].

На 8 октомври 1323 г. папа Йоан XXII открито се обявява срещу Лудвиг Баварски, което прави кръстоносния поход невъзможен. Така до 1330 г. кръстоносното движение навлиза в мъртва точка. Лидерска роля в него добиват второстепенни фигури като Луи дьо Клермон. Продължават преговорите между курията и френския кралски двор, но с много малък ефект.

Флотилията от 20 галери начело с граф дьо Нарбон за помощ на Армения все пак е построена. Помощта обаче идва от монголския илхан Абу Саид (1317–1335), който води преписка с папата. Арменците признават сюзеренитета на монголите, но Египет е принуден да приеме 15-годишно примирие с Армения под натиска на монголите. Армения трябва да плаща на Египет годишно 1,2 млн. дерени, половината от митническите такси от Лаяцо (Аяс) и Портела, половината от доходите от солните си мини и дори харадж. Султан Мухаммад ал Насър в замяна се отказва от всичките си крепости там и трябва да възстанови разрушените арменски фортове. Това обаче в крайна сметка правят сами арменците, а в Лаяцо (Аяс) не успяват даже да възстановят морския замък. Папата отстъпва на Кипър една година от десетината от Виен за защита от мамелюците[122].

През 1324 г. в Авиньон пристига ново арменско пратеничество, в което участват архиепископ Василий и трима рицари. Арменците молят за пари за укрепленията. Папата отново отпуска 30 000 златни флорина и се обръща с апел за помощ към Шарл IV, Шарл дьо Валоа, Луи дьо Клермон и крал Алфонсо XI Кастилски (1312–1350). Никой от тях обаче не обръща внимание на неговите подкани.

Въпреки провала на кръстоносните планове настроенията срещу Византия във Франция си остават силни и император Андроник II отново се заема с преговорите за уния. С това е натоварен доминиканецът брат Андрей, който пребивава в Авиньон и работи в полза на византийската кауза и на каузата на унията. Марино Санудо изказва мнението, че унията може да се осъществи, само ако някоя знатна ромейска особа, нейното семейство и патриархът в Константинопол я подкрепят. Тогава не само гърците, но и сърбите, русите, българите и другите схизматици ще приемат върховенството на Римската църква[123].

През 1325 г. умира Шарл дьо Валоа и на негово място лидер на кръстоносното движение става Луи дьо Клермон. Въпреки че е ангажиран с проблемите в Германия и Аквитания, той призовава кръстоносците да се съберат в Париж на Разпети петък 1325 г. След това кръстоносният водач отлага тази дата с една година и призовава желаещите да участват в похода да се съберат в Лион. Кръстоносците са разочаровани, а чешкият крал Ян Люксембург (1310–1346) иска да оглави лично експедицията. Папата го убеждава да не бърза, но му отпуска една десетина, което е прецедент, защото за пръв път на княз от Свещената римска империя се дават средства от този фонд.

На 24 януари 1326 г. е отстъпена тригодишната десетина от Виен и на Леополд I Славни Австрийски (1308–1362), а пари от десетината са дадени по-късно и на норвежкия крал Магнус VII (1319–1343) за борба с карелите и русите. Още през 1324 г. средства от този фонд са отстъпени на Неаполското кралство, за да покрие част от своите финансови дефицити. Показателно е, че папата вече е готов да разпределя десетината от Виен за други цели и не вярва в кръстоносното начинание.

Въпреки това някои ентусиасти продължават да агитират за поход. Марино Санудо например преговаря с епископ Гийом Дюран да подпомогне организирането на стражева морска флотилия от 5–10 галери. С подобна молба той се е обърнал още през 1325 г. и към папата. Санудо вярва, че един съюз на Закария от Хиос, Санудо от Наксос, хоспиталиерите от Родос и венецианците от Негропонте, подкрепени от четири папски галери с годишна издръжка от 25 000 златни флорина, ще бъде достатъчен за сдържането на турците. Но Йоан XXII изобщо не се интересува от този план. Санудо агитира за помощ за Армения папата, кардиналите, Шарл IV, графа на Холандия и Ено Вилем Добрият (1304–1337), краля на Англия Едуард II (1307–1327). Венецианецът разказва също и на архиепископа на Равена Алмерик за своя кръстоносен план от *Secreta* и го моли да убеди папата. Всичко това остава без последствия[124].

Луи дьо Клермон планира в съюз с великия магистър на йоанитите

Елион дьо Вилньов поход в защита на Армения. Но когато на Разпети петък 1326 г. се събират кръстоносците, той отново отлага похода поради липса на пари. Това предизвиква огромно недоволство и графът се заклева, че повече няма да се връща в Париж, докато не проведе замислената експедиция. Обаче той се заселва в едно от крайградските си имения и така се измъква от този обет[125].

От 1325 г. Шарл IV отново е въвлечен в конфликт с Фландрия и няма време за кръстоносните начинания, но пък е заинтригуван от униатските преговори. Той изпраща като свой емисар в Константинопол доминиканеца Бенедикт от Кума (1326) с доста ултимативни условия към император Андроник II. От своя страна папа Йоан XXII се надява това да е положителен натиск върху Византия. Той изпраща на свой ред Бенедикт от Кума при Роберт Неаполски и Филип Тарентски, които са най-заинтересувани от „Гръцката империя", за да получи и техните писмени мнения по въпроса. Така той поставя в ръцете на рода Анжу преговорите за унията. Бенедикт от Кума обаче заварва Византия в разгара на гражданската война между Андроник II и Андроник III и преговорите обяснимо се провалят. Йоан XXII пише на Шарл IV, че според него тези преговори са обречени и го натоварва да се занимае с тях, ако желае да ги продължава. Андроник II също не предприема нищо от това, което се очаква, но и на Запад никой не гледа сериозно на неговите молби за кръстоносна помощ[126].

Все пак се правят опити да се постигнат споразумения с „гърците" и сарацините за подобряване на положението на християните в Ориента. През 1327 г. Шарл IV настоява пред султана да разреши свободно проповядване на християнството в своите владения, като иска да бъде нещо като протектор на тамошните християни. Френският крал се стреми и към търговско споразумение с Мухаммад ал Насър, но търси и одобрението на папата за своите действия.

Пратеник този път е Гийом Бонемен от Фижак, който вече е бил с успешна мисия в Египет през 1323 г. Корабът на Бонемен, съоръжен от една барселонска компания, обаче пренася, без знанието на френския емисар, и контрабандни стоки. Все пак в Александрия французинът е приет радушно и дори се пуска слух, че Мухаммад ал Насър е готов да отстъпи Йерусалимското кралство на Шарл IV. Във всеки случай султанът показва голямо благоразположение към Франция. Но каталонците пускат мълвата, че това пратеничество е прикритие и че папата и кралят, които са обвинени и във фалшифициране на пари и документи, готвят тайно 300 галери срещу Египет. Султанът дочува за това и се разделя повече от хладно с Бонемен, като му праща все пак писмо до Шарл IV. Каталонците, водени от контрабандиста Мойенвил, овладяват кораба и

го принуждават да акостира в Барселона. Мойенвил и съдружникът му Франсиско Бастид от Барселона обявяват навсякъде, че Бонемен се е провалил в мисията си, за да прикрият своите престъпления. Срещу френския пратеник се повдига разследване в Париж, но той е защитен от патриарха на Йерусалим и от епископа на Менд Гийом Дюран. Всичко това обаче води до пълен провал на тази иначе обещаваща мисия при сарацините[127].

Картината се усложнява и от споровете между християните в Леванта. Така например Кипър се намира в конфликт с хоспиталиерите, Армения и особено с Генуа. Йоан XXII пък се ангажира прекалено много в борбата с Лудвиг Баварски и обявява кръстоносен поход срещу него, но дори верният му Санудо го приканва да прекрати този конфликт, тъй като той може да доведе до поредната схизма в Западната църква.

Шарл IV, чиито планове за Свещената римска империя се провалят, сега се намесва в английските династически борби. Но на 1 февруари 1328 г. този последен Капетинг умира, като въпреки привидно по-активната кръстоносна политика по негово време не постига кой знае какви резултати. Особено след смъртта на Шарл дьо Валоа, който му е главната опора в тези начинания, той изоставя напълно тази линия. Междувременно обаче настъпват нови времена, които водят до промени и в източната, и в кръстоносната политика като цяло[128].

Кръстоносната политика на Лигата (1330–1334). Плановете на Филип VI Валоа и краят на класическата идея за *recuperatio Terrae Sanctae*

Гражданската война във Византия между Андроник II и Андроник III е голяма заплаха не само за преговорите за уния, но изобщо за самата Източна империя. През 20-те години на XIV в. започва османската експанзия от Витиния. През 1326 г. османците овладяват Бруса, а през 1328 г. и Никомедия. През 1328 г. Андроник III принуждава Андроник II да абдикира и става император (1328–1341). През 1329 г. обаче е разбит от османците при Филокале и впоследствие губи Никея, с което Витиния и Лидия стават изцяло османски. През 1333 г. Андроник III на свой ред се обръща с молба за помощ към папата по повод на турския проблем[129].

Възшествието на Филип VI Валоа (1328–1350) заварва кръстоносните начинания в момент на застой. Неговият предшественик Шарл IV е демонстрирал доста голяма упоритост в отстояването на това направление във френската политика, но съмненията, че основната му мотивация е желанието за неограничен достъп до кръстоносните фондове, с които се разпорежда Папството, звучат доста правдоподобно. Всъщност това

с стандартното обвинение и съмнение, което се отправя към френските владетели от първата половина на XIV в. с оглед на шумно рекламираните им кръстоносни планове.

Династическата промяна във Франция събужда претенциите за френската корона у краля на Англия Едуард III (1327–1377). Петнадесетгодишният английски крал е племенник на покойния френски крал, но шансовете му да се пребори за короната с другия претендент Филип VI Валоа, син на Шарл дьо Валоа и племенник на Филип IV Хубави, са нищожни. Опирайки се на мощната подкрепа на френските барони и прелати, Филип печели короната на Капетингите и дава началото на династията Валоа[130].

На този етап проблемите с претенциите на английския крал изглеждат решени и новият френски крал се концентрира върху станалите вече традиционни за френските крале кръстоносни амбиции. Той е приел кръстоносен обет още през 1313 г. заедно с тогавашния френски крал и негов чичо Филип IV Хубави, с баща си Шарл дьо Валоа и с десетки представители на френския политически елит от това време. Вече през 1326 г. Филип дьо Валоа замисля да се включи в кръстоносен поход срещу Гранадския емират, но изборът му за френски крал през 1328 г. и избухналите противоречия между Кастилия и Арагон, а и други проблеми го отклоняват от това намерение[131]. Към 1329 г., когато повечето от тези проблеми изглеждат решени, новият френски крал подновява своите кръстоносни планове, вече със съзнанието на носител на титлата Rex Christianissimus, призван да освободи Гроба Господен от омразните неверници. Неговите планове са подкрепени от мнозина френски барони и прелати, които са верни на традиционните кръстоносни настроения в страната и демонстрират пълна лоялност към новата династия Валоа.

В края на същата година и в началото на следващата 1330 г. титулярният латински патриарх на Йерусалим Пиер дьо ла Палю и епископът на Менд Гийом Дюран, един от известните кръстоносни теоретици и пропагандисти на своето време, ескортират дъщерята на херцога на Бурбон, Луи дьо Клермон, до Кипър по случай сватбата ѝ с един от кипърските принцове и посещават Светия гроб и Кайро, като се опитват да убедят мамелюкския султан да гарантира правата на поклонниците в Палестина и да се съгласи на латинско-египетски кондоминиум между Цезарея и Аскалон[132].

При завръщането си в Париж йерусалимският патриарх произнася прочувствена реч, в която описва страданията на християните в Светата земя и призовава открито за нов кръстоносен поход. Неговият призив съвпада с появата на поредната арменска делегация, която отчаяно моли

за помощ за притиснатата от мамелюците Малка Армения – разположението в Киликия Арменско кралство, което заедно с Кипър и Родос се приема като основна база за евентуални кръстоносни действия в Ориента.

На Запад вече се надигат антитурски настроения. Филип VI се стреми да убеди владетелите на Англия, Шотландия, Навара, Арагон, Майорка и Бохемия за евентуален кръстоносен поход. Същевременно се опитва да посредничи между Неапол и Сицилия, Арагон-Майорка и Генуа, и други враждуващи християнски държави. Френският владетел иска хранителни припаси и материали от Сицилия и Неапол, кораби от Венеция и Генуа отново с идеята за кръстоносен поход. Той получава уклончиви отговори, но вече има известно количество припаси, стадо коне в Шалон сюр Саон, 12 галери и няколко кораба в Бокер и Ла Рошел, определени за планираният кръстоносен поход. През юли 1330 г. Филип VI е в Авиньон и отново разговаря с папата за положението в Италия и за кръстоносните проекти. Той изброява на папата своите постижения в подготовката на похода и на 16 юли изтръгва от него двегодишна десетина, като се стреми да получи и допълнителни средства. Преговорите траят осем дни и протичат на четири очи, така че не се знаят подробности за тях[133].

Двегодишна десетина за борба с неверниците получава и кралят на Навара Филип III Мъдри (Филип д'Еврьо), но папата отказва да даде пари на Гийом дьо Бриен, херцог на Атина и на Ахая, за отпор срещу Каталанската компания. Но пък Йоан XXII отстъпва на Унгария една трета от десетината за 1331 г. за борба с руските. Слуховете, че Армения се ориентира към схизма, правят папата подозрителен и той иска точна информация, преди да праща нови пари за нея. Този слух се оказва неверен. През 1331 г. пратеници на крал Левон пристигат отново в курията и искат помощ за страната си. Папата ги изпраща при Филип VI и уведомява и патриарха на Йерусалим по този повод[134].

Опитите на Франция за дипломатически контакти с Египет, които започват с мисията на Бонемен, продължават и в следващите години. При султана е изпратен Жан дьо Жанвила, който се връща през 1328 г. при папата и краля с отговора на султана. През 1329 г. Мухаммад ал Насър праща нови писма до френския крал, а през пролетта на 1330 г. за Александрия заминават йерусалимският патриарх Пиер дьо ла Палю, Гийом Дюран и трима рицари. Те не носят някакъв окончателен отговор от султана, но се връщат с ценна информация и папата препраща Палю в Париж. След като се съветва с кардиналите и бароните, крал Филип VI предлага на папата да се обяви война на Египет. Йоан XXII приема това предложение и издава нареждане за проповед на кръста, като централна

роля се пада на патриарх Палю, който предизвиква отново голям ентусиазъм с ораторските си дарби[135].

Към Коледа на 1331 г. крал Филип свиква Генерални щати в Париж, където обявява, че до 1 март 1334 г. ще се отправи на кръстоносен поход. Френският владетел иска от съсловията пари, от папата – да осигури кралската корона на Арелат и Виен за сина му, синьория над Италия за брат му Шарл д'Алансон, контрол над папското съкровище, обща десетина от целия Запад за шест години и правото да контролира всички църковни длъжности във Франция. Папата и кардиналите отхвърлят тези искания и ентусиазмът на Филип VI спада значително, а отношенията му с курията се развалят.

На свой ред папата се обръща с предложения за поход към Филип VI. Кралят е готов да се закълне, заедно с нормандския херцог Жан, че ще употреби парите за поход. Едуард III Плантагенет (1327–1377) от своя страна отново проявява жив интерес към евентуален поход и изпраща в Париж свои пратеници (април 1332). Той се надява така да избегне и война с Франция. Йоан XXII горещо съветва Филип VI да се споразумее с Англия, за да не осуети раздорът между тях планирания поход. Той моли и наварския крал Филип III за посредничество, опитва се да попречи на планирания френско-чешки съюз срещу Брабант. Папата се обръща към Генуа и към Пиза да се помирят по този повод, което е част от новия му опит за постигане на всеобщ мир в името на кръстоносния поход[136].

Междувременно арменците отново молят за помощ. Папата обещава подкрепа и голям кръстоносен поход, който ще тръгне от Франция. Марино Санудо се появява като посредник за пореден път. Той се намира в Неапол, когато дочува за приготовленията на Филип VI и отново изважда на бял свят своите *Secreta*. Същевременно в писмата си прави нови предложения за поход в защита на Армения. Санудо излага ясно и опасността от турците, които могат да проникнат не само в Егея, но вече и в Йонийско море. И наистина през 1332 г. турски флот опустошава Негропонте и бреговете на Гърция. В този момент Венеция иска помощ от Папството и от Франция. Дожът Франческо Дандоло предлага на френския крал да прати на изток 20–30 кораба, с които да изтласка турците от Егея като първа стъпка от един по-голям кръстоносен поход. На френския крал е представен и един по-мащабен венециански кръстоносен проект[137].

Още през ноември 1331 г. Филип VI е помолил дожа да му изпрати опитни експерти, които да представят своите мнения за кръстоносните дела и да обяснят при какви условия Венеция би се включила в похода.

През пролетта на 1332 г. Дандоло изпраща Джовани Беленьо, Биаджо Дзено и Марино Морозини във френския двор с исканите мнения на венецианския съвет по тези въпроси и с молбата за помощ срещу турците. На 11 май 1332 г. на френския крал е връчен специален мемоар. Венеция моли краля да предприеме поход само в съгласие с Папството и при установяването на възможно най-траен мир сред християните. Серенисимата смята, че за кръстоносния поход са нужни 20 000 рицари и 50 000 пехотинци, също обсадни машини и материали, всякакви военни припаси, за да може да се окупира трайно завладяното. Също така веднага трябва да се съоръжат 20–30 галери, които да се изпратят на изток, да наложат търговска блокада срещу Египет и да очистят морето от пирати. Галерите трябва да осъществяват мисията си и през зимата. Венеция е готова да предостави о-в Крит за този план, а също и транспортни кораби за 5000 коня, 5000 рицари, 10 000 оръженосци, 20 000 пехотинци и оръжия и храни за една година. При началото на похода и тръгването на краля към него ще се присъединят още 4000 матроси с нужните кораби, които ще се издържат половин година от Венеция. Не се произнасят за датата на похода, за да се запази пълна секретност. Ако кралят иска, ще получи за това устно уведомление от пратениците. Така този венециански план повтаря основните положения от проекта на Санудо, но се отказва от „партикуларен" кръстоносен поход, като предвижда само „прелиминарна" експедиция и веднага след това „генерален" кръстоносен поход. Особен акцент се слага върху предварителната експедиция, насочена срещу турските пирати в Архипелага, за защита на собствените ѝ колонии от тях. Този план, както отбелязва Дьолавил льо Рул, показва сериозната позиция на Венеция, която, противно на обичайната си прагматична политика по кръстоносните дела, сега се ангажира твърдо и непоколебимо в тези приготовления[138].

Крал Филип VI вероятно не е в състояние да удовлетвори молбата на Венеция. Папата иска нови консултации с краля, които не довеждат до никъде. На 6 септември 1332 г. Венеция сключва уния срещу турците с родоските хоспиталиери и с Византия, с което е изпълнен и един отдавнашен съвет на Санудо. Всъщност още през 1325 г. Венеция преговаря за създаването на християнска антитурска лига с Константинопол. През 1328 г. и папата изпраща тиванския епископ Изуандус да преговаря за съюз между Венеция и Неапол, където да влязат и Филип Тарентски, и принцът на Ахая Жан. Но папата все още разглежда такава лига като проект срещу турци и гърци едновременно. Сега обаче антитурската лига и унията могат да се поставят изцяло на политическа основа[139].

Все пак все още се дочуват враждебните на Византия гласове. През 1332 г. крал Филип VI получава още един кръстоносен проект, който се базира изцяло на вече 200-годишната антивизантийска позиция в кръстоносните начинания. Това е *Directorium ad passagium faciendum* („Ръководство за провеждане на кръстоносния поход"), чийто автор Псевдо-Брокард е неизвестен на науката, макар че има силни доказателства в полза на авторството на известния Гийом Адам. Във всеки случай авторът на трактата посочва като първо условие мира между християните, като особено важно е да се помирят Арагон и Генуа, Неапол и Сицилия, които са основни потенциални участници и база за суровини и материали. Венеция и Генуа трябва да осигурят освен това транспортните кораби за похода. Отново трябва да се възобнови търговската блокада, която да се осъществи от 10 12 галери. По отношение на маршрута авторът заема компромисна позиция. Напълно е отхвърлен пътят през Северна Африка. Останалите участници трябва да изберат морския маршрут или сухопътните - Италия Гърция или Германия Унгария – Сърбия и Византия до Константинопол. Сърбия и Византия трябва да бъдат покорени с оръжие в ръка, за да се приключи схизмата и да се възстановят правата на династията Анжу в Константинопол, където са узурпаторите Палеолози. Псевдо-Брокард е уверен, че като се овладее Константинопол, по-лесно ще се проникне в Мала Азия и Близкия изток. Константинопол е и отлична база срещу бързо напредващата турска мощ. Поважно е да се сломят турците, отколкото дори Египет. Авторът разчита също, че Филип VI ще подкрепи идеята една френска династия да се настани отново в Константинопол[140].

Филип VI предоставя проекта на своите съветници. Те разглеждат подробно плана и формулират своето мнение в специален мемоар. Първо отхвърлят позицията за сухопътен маршрут и посочват успехите на хоспиталиерите по море. Експертите препоръчват на краля да плава по море от Ница до Генуа и оттам през Пиза, Рим и Неапол да премине по суша, за да спечели италианските държавици за похода. Те го съветват да не се намесва с военна сила в Италия, но всъщност това е тайната цел на този мемоар. Ако *Directorium* отразява амбициите на курията към унията и Византия, то мемоарът на френския кралски съвет ясно сочи позицията на двора за намеса в Италия[141].

На 25 юли 1332 г. Филип VI предприема най-после първата крачка и взема кръста в Мелюн. Той посочва петима комисари, които трябва да се погрижат за всички детайли по кръстоносния поход. Дори принцовете от династията и херцог Луи дьо Бурбон трябва да изпълняват нарежданията им. В началото на 1333 г. са подновени преговорите с Папството,

като Филип VI проявява вече голяма отстъпчивост, което пък води до склонност към отстъпки и у папа Йоан XXII. Компромисният вариант е потвърден от консистория на 26 юли 1333 г. Филип VI се задължава заедно със сина си херцог Жан Нормандски да проведе кръстоносен поход към Палестина в рамките на 3 години от 1 август насетне. Кралят трябва да събере 20 000 рицари и 50 000 пехотинци-кръстоносци и да оглави лично армията. Венеция, Генуа, Пиза и останалите морски градове трябва да бъдат убедени да доставят военни и транспортни кораби. Кралят изцяло поема разходите, но затова ще получи разнообразни доходи и субсидии. Папата му обещава най-сетне шестгодишната десетина от целия християнски свят, но без владенията на рицарските ордени и пребендарните владения. Той лично трябва да събере десетината от френските владения, но са му наложени големи ограничения за употребата на средствата. Епископите сами ще определят колекторите и предават парите на определени от краля граждани. Те пък ще представят своите изчисления на контролни комисии от четирима прелати, от които двама ще представляват краля, а двама – папата. Ако Филип VI не спази уговорката, то парите отиват в курията. Папата предоставя на краля и анати, пари от глоби на нарушители на ембаргото срещу Египет и други средства. Прелатите, които съгрудничат на подготовката, получават известни привилегии, а отлъчените, които помагат, си възстановяват общението. Франция и кръстоносците ще бъдат поставени под изключителната закрила на Папството[142].

Така Филип VI успява да постигне целта на Шарл IV – да се добере до чуждестранните финансови източници. През октомври 1333 г. той издава писмени нареждания по въпроса за парите от десетината. Но френският владетел постепенно се опитва да увърта и да търгува с папата по въпроса за отлагането на похода. Йоан XXII, от своя страна, е ентусиазиран и уведомява за подготвяния поход Венеция, хоспиталиерите, анжуйските крале на Неапол и Унгария Роберт I и Карл Роберт (Кароберто, 1308–1342) и деспота на Епир Йоан[143].

На 1 октомври 1333 г. в Реймс, в „Пре-о-Клер", архиепископ Пиер Роже дава началото на кръстоносната проповед. Мнозина благородници откликват, но все пак броят им е недостатъчен. Някои от поканите са били вече неколкократно мамени с подобни инициативи и са давали пари за такива начинания, което обяснява тяхната сдържаност. На 2 октомври 1333 г. кралят свиква за пореден път голямо събрание от прелати, благородници и представители на комуните, където обявява скорошното си заминаване и определя регентството за периода на своето отсъствие. Филип VI вярва, че наистина ще получи десетината от чужбина.

Чрез херцог Луи дьо Бурбон той иска например десетината от Арагон. Папата опрощава на херцог дьо Бурбон задължения по кръстоносните начинания на стойност от 35 000 златни флорина. В същото време в Авиньон са получени нови призиви за помощ срещу сарацините от Армения. Пратеник на Левон IV е Балдус Спинула, който след Авиньон посещава и Париж, и отново отчаяно зове за помощ на Армения[144].

Вестите, че турците са предприели нови нападения в Гърция, водят до инициатива на неаполския крал Роберт I Анжу. Той се обръща със зов за помощ към папата и крал Филип VI. Предложението му съдържа план за изпращане на френски контингент на Апенинския полуостров, откъдето да се подеме поход срещу турците. Начело на този френски отряд трябва да застане Шарл д'Алансон, брат на краля, комуто Филип VI тайно се надява да повери управлението на Италия при удобна възможност. Всъщност Роберт I тайно се надява да получи кръстоносната десетина от Италия, а предложението му да бъде провалено в крайна сметка поради разногласията между Филип VI и папата[145].

Венеция, която се чувства силно застрашена, също се обръща към папата. Той подбужда венецианците към съпротива срещу турците и им обещава пълна подкрепа. Император Андроник III, от своя страна, също моли за помощ и обещава уния. Курията обаче поставя унията като абсолютно необходимо предварително условие пред помощта за Византия. Така обаче тя оставя и остатъчните латински владения на Балканите без протекция. В крайна сметка Папството решава да се намеси на Балканите и във Византия срещу турците. През август 1333 г. папа Йоан XXII преговаря с пратеници на Филип VI и херцог дьо Бурбон за съюзниците на похода. Те се споразумяват за привличането на Венеция, Хоспитала и Неапол. По-късно са включени Византия и Кипър, а папата натоварва епископ Бертран д'Еврьо да преговаря с крал Роберт II Анжу и Венеция. Филип VI обявява, че е готов да се присъедини към „тясната уния" между Венеция, хоспиталиерите и Византия и дори подготвя четири кораба, които да отплават към Егея. Има обаче опасения, че ще стане оръдие в ръцете на Венеция като славните си предци от Четвъртия кръстоносен поход. Отново иска от дожа да му изпрати един експерт по кръстоносните дела. От своя страна, Венеция преговаря с Кипър за включването му в „Свещената" лига[146].

Организираните от Папството и Венеция преговори водят през 1334 г. до споразумение между Венеция, Папството, Франция, Кипър, Хоспиталиерския орден на св. Йоан и Византия, подписано в Авиньон на 8 март 1334 г. Така се оформя „разширената уния", която обаче е политическо споразумение между латинците и ромеите за обща борба с турците.

Съставен е план за поход срещу тях, който трябва да бъде „партикуларен" кръстоносен поход; корпус от 40 галери да се заеме с отбранителни действия и да премине по-късно в офанзива; кампанията да трае пет месеца от май насетне, като корабите се съберат в Негропонте. Венеция и йоанитите дават по 10 кораба, Папството и Франция — по 8, Кипър и Византия – по 6. За похода през 1335 г. съюзниците трябва да въоръжат още 800 бойци, 30 галери и 32 транспортни кораба (Папството и Франция – 400 бойци, 16 транспорта, йоанитите – 200 бойци, 8 транспорта и 6 галери, Кипър – 100 бойци, 4 транспорта и 6 галери, Венеция – 10 галери, Византия – 6 галери с въоръжен екипаж. Неапол, ако се присъедини, се задължава да предостави най-малко 4 транспорта и 4 галери). Ако не се съберат тези сили, следва да се търси подкрепа и от Генуа и Пиза. Венецианският пратеник Градениго пътува от Авиньон до Париж и предава на Филип VI копие от този договор, като иска и известно удължаване на кампанията. Кралят е съгласен, ако и останалите, и особено папата се съгласят на това[147].

Флотата папството е съоръжена. Английският крал също обещава да се включи и изпраща пратеници с тази вест в Париж. Филип VI обаче не иска сътрудничество с Англия, а се ориентира към привличането на Арагон и Майорка, като иска да ги помири и с Генуа. Междувременно на изток заминава Пиер д'Апиер (за Кипър и Армения), а пък Жан дьо Маринъл, епископ на Бове, отплава за Египет, за да обяви война на султана. Филип VI определя за водач на „партикуларния" поход опитния Жан дьо Сепоа, който на 7 април и 19 май 1334 г. получава командването над френските и папските галери. Флотата трябва да се събере през май 1334 г. в Негропонте[148].

Турците начело с Ярепс са събрали 200 барки в залива на Димитриада в Тесалия. Срещу тях в Негропонте (Евбея) се намират на котва 8 венециански галери под командата на Пиетро Дзено – някогашен пълководец на лигата. Две от галерите са натоварени с припаси от Крит, а четири кипърски кораба са на път към мястото на срещата. От друга страна, френските, папските и хоспиталиерските кораби потеглят от Родос към Саламин и Негропонте (Евбея). В крайна сметка се формират две съединения – 14 венециански и кипърски галери са начело с Пиетро Дзено, а останалите 18 галери са под командата на Жан дьо Сепоа. Ярепс обаче се оттегля към Мала Азия, понасяйки тежки загуби от преследващите го християнски сили. На 14 септември 1334 г. в решителното сражение в Смирненския залив турците губят 50 съда, а кръстоносците успяват да унищожат множество укрепления около самата Смирна. В крайна сметка френските и папските кораби си заминават, понеже са на

разположение само за пет месеца. Все пак турците губят общо 5000 бойци и 250 кораба в резултат на този поход.

Папа Йоан XXII е много доволен и най-сетне може да отчете известен успех в кръстоносните си начинания. Той подготвя по-силна флота за помощ на Армения и се надява на преговори с иранските монголи за включването им в кръстоносната лига, но тези планове са осуетени от смъртта му (4 декември 1334). Филип VI пък се вплита във война с Англия. През 1335 г. папа Бенедикт XII му напомня за кръстоносните му обещания по повод на вести за египетско нападение в Армения. Кралят обаче отклонява деликатно тази тема, но иска да запази десетината, което буди гнева на новия понтифекс и той настоява парите да се върнат на курията. Междувременно корабите, предвидени за прехвърляне на изток, са изтеглени към Атлантическото крайбрежие на Франция и именно с тях французите нанасят първите си морски удари в зоната на Ламанша, с които започва и Стогодишната война. С тези събития се слага началото на края на идеята за *recuperatio Terrae Sanctae*[149].

IX. Александрийският кръстоносен поход – епилог на темата *recuperatio Terrae Sanctae*

Смъртта на Йоан XXII и избухналата Стогодишна война (1337–1453) бележат началото на края на класическата кръстоносна идея. Все повече вниманието на западния свят се фокусира върху „турския проблем", който добива постепенно очертанията на „османска заплаха". Европейските акции на изток, проведени в следващите десетилетия, често се кичат с гръмки названия в стила на епохата на *recuperatio Terrae Sanctae*, но в голямата си част оттук насетне имат антитурски и антиосмански характер. Светият гроб и Йерусалим стават част от една кръстоносна риторика, а мамелюкски Египет постепенно излиза встрани от полезрението на голямата европейска политика. Разбира се, след 1517 г., когато османците слагат край на Египетския султанат и стават окончателно господари на Светите места, антиосманската тематика съвсем органично вписва проблема за освобождението на Гроба Господен, макар и в контекста на една нова политика, имаща повече общо с по-късния Източен въпрос, отколкото със средновековната кръстоносна идея.

Последното събитие, което би могло да се впише в класическите рамки на късните кръстоносни походи, е антиегипетската акция на крал Пиер I Лузинян от 60-те години на XIV в. Тя се доближава по дух до кръстоносните действия и проекти от края на XIII и първата половина на

XIV в., но има и чертите на самостоятелна кипърска политика, насочена към защита на чисто икономически интереси. Това доста разколебава някои от потенциалните съюзници на Кипърското кралство, които са обаче и кипърски търговски конкуренти[150].

С възкачването на престола на крал Пиер I (1359–1369) стигаме до най-голямото ангажиране на кипърците в кръстоносното движение. През октомври 1365 г. той предвожда атаката на Александрия и така нанася най-тежкия удар на мамелюците в историята на целия конфликт[151]. От 1362 до 1365 г. кипърският владетел обикаля западните страни, за да получи помощ, а военните действия срещу мамелюците продължават чак до 1370 г. Новият кипърски крал, за разлика от предшественика си Юг IV (1324–1359), е обхванат от кръстоносен ентусиазъм. Това е използвано умело от папския легат Пиер Тома, който го коронясва за йерусалимски крал през 1360 г.[152]

Другата личност, която съдейства в тази насока, е канцлерът Филип дьо Мезиер, който до смъртта си през 1405 г. остава верен на класическия кръстоносен идеал. Булите на папа Урбан V (1362–1370) описват този кръстоносен поход като традиционен, насочен към „отвоюването на Светата земя". Подобни са и идеите, отразени от Филип дьо Мезиер в житието на св. Пиер Тома.

Според Едбъри едва ли Пиер I е вярвал, че може да овладее Йерусалим. Още повече че когато е обявен кръстоносният поход, за лидер първоначално е определен френският крал Жан Добрият (1350–1364), тъй като по това време царят примирие с Англия и Урбан V се надява, че би могъл да възроди оригиналната идея за „генерален поход". Смъртта на крал Жан Добрия (1364) обаче отваря пътя на кипърския крал към ръководството на евентуален „генерален" поход. Това настроение е подклаждано от двамата французи в неговото обкръжение – Пиер Тома и Филип дьо Мезиер[153]. Първите военни акции, предприети от Пиер I, повтарят до известна степен политиката на баща му Юг IV. През август 1361 г. той атакува с флотата си Саталия (Анталия) и с помощта на малки генуезки и хоспиталиерски отряди овладява крепостта на южния бряг на Анатолия, където оставя свой гарнизон. Този гарнизон пребивава там до 1373 г., когато крепостта е върната на турците поради избухналия конфликт между Кипърското кралство и Генуа. Първоначално обаче това е голям успех и много скоро пиратските гнезда в близост до Кипър са унищожени. Още през 1360 г. Пиер I окупира и Горигос, чието арменско население само моли за защита и остава под кипърско владение чак до 1448 г.

През октомври 1362 г. Пиер I възлага на брат си Жан да управлява

кралството и поема за Западна Европа, съпроводен от голяма свита, в която личат отново имената на Пиер Тома и Филип дьо Мезиер. Кипърците пристигат във Венеция през декември 1362 г. След успешни преговори във Венеция кралят отпътува за Милано и Генуа, където също е добре приет. В Авиньон кипърската делегация пристига на 29 март 1363 г., а на 31 март крал Жан Добрият и мнозина френски благородници, които тогава са в Авиньон, вземат кръста. Към церемонията се присъединява и Пиер I. Официално е обявен кръстоносен поход, който трябва да се води от Жан Добрия и да започне на 1 март 1365 г. Според историка Леонтий Махера целта на пътуването е повече да се игнорират претенциите на племенника Юг дьо Лузинян за престола, а кръстоносният поход към Йерусалим е само прикритие за тези цели. Според Едбъри обаче в кореспонденцията на Пиер I съществуват доказателства, че нова война на изток е доста важна част от неговите планове. От булите на Урбан V не става ясно дали планираният поход ще е антимамелюкски или антитурски, но все пак на кипърския владетел е поверено провеждането на малък „прелиминарен" поход срещу мамелюците с не повече от 200 благородници, 2000 рицари и 6000 пехотинци, събрани в Западна Европа[154]. Междувременно Пиер I продължава пътуването из Европа, за да популяризира идеята си за кръстоносен поход. Първо посещава Париж, а после и Лондон, където е приет от крал Едуард III. На Коледа отново е в Париж, а в началото на 1364 г. е във владенията на Плантадженетите в Западна Франция. Заедно с папа Урбан V той планира да наеме за похода т. нар. свободни компании, мародерстващи наемници, останали без работа след англо-френското примирие от 1360 г., но това се оказва невъзможно. През април 1364 г., след смъртта на крал Жан Добрия, Пиер I осъзнава, че набирането на кръстоносци във Франция ще бъде много трудно. Ето защо той се насочва към Централна Европа и оттам се прибира във Венеция на 11 ноември 1364 г.

На изток също се разиграват неблагоприятни събития. През лятото на 1363 г. избухва въстание на венецианските колонисти срещу собствената им управа на о-в Крит и Пиер I предлага помощта си за потушаването на този бунт, защото по принцип разчита много на подкрепата на Венеция. В крайна сметка венецианските власти овладяват сами положението. Същевременно Кипър е на прага на война и с Генуа, но през април 1365 г. Пиер I прави големи отстъпки на генуезците и войната е предотвратена[155].

Флотата на кипърския крал потегля от Венеция през юни 1365 г. и се съединява при Родос с кипърските сили, водени от титулярния принц на Антиохия през август. Различни са оценките на събраната кръстонос-

на сила, но все пак Махера дава 165 кораба при Родос, от които 108 са кипърски, което показва предимно кипърския характер на цялото начинание. Помагат също Венеция и хоспиталиерите, но в крайна сметка не се включват почти никакви нови кръстоносци от Запада. Флотата потегля от Родос на 4 октомври 1365 г., като пази в пълна тайна намерението си да атакува Александрия. На 9 октомври тя е пред Александрия и на следващия ден (10 октомври) извършва успешен десант на брега. Кръстоносците бързо овладяват града и извършват ужасни клания и грабежи в кварталите около пристанището[156].

Сега възниква хроничният за кръстоносните кампании проблем: какво да се прави оттук насетне. Укрепленията и портите на Александрия са разрушени, а основните мамелюкски сили са непокътнати. Пиер I, Пиер Тома и Филип дьо Мезиер настояват да се направи опит за отбрана на Александрия, но хоспиталиерите и дори кипърските принцове, братята на Пиер, са категорично против, защото позициите са неудържими. В крайна сметка на 16 октомври кръстоносците се оттеглят, а мамелюците реокупират Александрия[157].

Практическите резултати от тази акция са повече от съмнителни, въпреки нейната ефектност. Египет обявява война на Кипър и започва изграждането на огромен флот, но по-късно тази идея е изоставена. Вестта за ограбването на Александрия буди смесени чувства на Запад, особено сред италианските търговски републики, засегнати чувствително от тази акция. Никой сериозен потенциален участник в планирания кръстоносен поход не потегля на изток след нея, а венецианците пускат слухове, че се готви мир с Египет.

Мамелюците също искат мир и притискат Венеция и Генуа да работят в тази насока. Венеция оказва натиск върху Пиер I да прекрати подготовката за нови удари към брегове те на Сирия и Египет. През юни 1366 г. в Никозия пристига и египетско пратеничество, от което кипърският крал иска възстановяването на Йерусалимското кралство и големи отстъпки за Кипър. В Кайро е изпратена и кипърска делегация, но всъщност кралят печели време и се надява да се подготви за нови удари. В края на юни 1366 г. Пиер I изпраща Филип дьо Мезиер в Европа, за да оповести намеренията му за продължаване на антимамелюкските действия. Венеция реагира със забрана към своите поданици да участват в този поход и с ембарго срещу кипърските стоки[158].

Отношенията между Кипър и Египет отново са прекратени и през ноември Пиер I има на разположение нов флот от 56 галери и още 60 други кораба, включително и войски от Родос. Кралят обаче се разболява и едва през януари 1367 г. армадата потегля, но е атакувана от буря

и повечето кораби се връщат обратно. Все пак 15 галери нападат успешно Триполи в Сирия.

В този момент Пиер I попада под засилен натиск от страна на Каталанската компания и на Генуа, към който се присъединява и Венеция. Папа Урбан V също показва ясно, че няма да подпомага финансово Кипър в това начинание. През февруари 1367 г. ново египетско пратеничество посещава Кипър, а през март в Кайро пристига кипърска делегация, водена от Жак дьо Норе, която да ратифицира договор с мамелюците. Султанът обаче се отказва от тази ратификация. Междувременно турски пирати атакуват Горигос, а гарнизонът на Аталия вдига бунт (май 1367). Преговорите с мамелюците отново завършват с провал. Ето защо през септември 1367 г. нов кипърски флот атакува брегове на Сирия, опустошава Триполи, Тортоса и Валания, ограбва и киликийските пристанища Мало и Аяс, и след около месец се връща в Кипър. Фамагуста е обявена официално за сборен пункт на всички кораби, които са готови да се бият с мамелюците.

Пиер I отново потегля за Европа, за да получи подкрепа. Между март и септември той посещава последователно Рим и Венеция, но не среща особено разбиране и отплава обратно за Кипър, за да потърси мир с Египет. Междувременно и венецианско-генуезкото пратеничество в Кайро не постига резултат. Повратен момент настъпва през януари 1369 г., когато Пиер I става жертва на заговор. Регентът Жан Антиохийски първоначално запазва антимамелюкския курс и изпраща малка флотилия, която напада брегове на Сирия, Киликия и Египет. В крайна сметка обаче започват сложни преговори между Кипър, Генуа, Родос, Венеция и Египет, които приключват с мирен договор от октомври 1370 г.[159]

Един по-различен акцент върху Александрийския кръстоносен поход и последвалия кипърско-мамелюкски конфликт слага руската изследователка Светлана Близнюк. Тя застъпва тезата, че крал Пиер I е воден изцяло от икономически и тяснокипърски политически интереси в своите начинания. Той, подобно на други европейски владетели от периода, използва кръстоносната фразеология единствено за да постигне своите конкретни и напълно прагматични цели. В тази посока най-убедителни за нея са документите от 1368 г., свързани с посещението на кипърския крал в Рим, в които той очертава искания за пълен имунитет на кипърските поданици на територията на султана и значителни икономически и политически привилегии, подобни на онези, на които се радват вече венецианците и генуезците. В тази посока обаче кипърските интереси съвпадат изцяло единствено с тези на Родос. Ето защо хоспиталиерите остават до края лоялни съюзници на последния борец за „отвоюване на Светата

земя“. Неуспехът на неговата политика обаче провокира и заговора от януари 1369 г., който слага край на живота му[160].

Без да омаловажаваме аспектите, посочени от Близнюк, искаме да подчертаем, че антимамелюкската политика на Пиер I Лузинян почива на сериозна идеологическа основа. Тя е продължение на традиционна за Кипър политика, политика на държава, изживяваща себе си като propugnaculum на западния свят срещу сарацините. Подобна е и политиката на Родос в този период. Претенциите на кипърските крале за короната на Йерусалим почиват на реални основания, а евентуалното възстановяване на Латинското кралство в Акра и Йерусалим под върховенството на кипърската династия Лузинян би превърнало Кипърско-Йерусалимското кралство в хегемон на Източното Средиземноморие, което, от друга страна, не е желано от Венеция и Генуа. Ето защо очакванията на кипърския крал за подкрепа на неговата политика са нереалистични. По тази политика се базира не на чисто икономически и краткосрочни политически цели, а на мащабна и сериозно подплатена идеологически визия за бъдещето на Кипърското кралство и баланса на силите в зоната на конфронтация между исляма и християнството. Вижданията на Пиер I обаче се оказват анахронични и това води до краха на неговата политика.

С това на практика приключва изцяло всякаква дейност в класическите рамки на идеята за „отвоюване на Светата земя“. Всички сетнешни големи акции имат антиосмански характер или са част от Реконкистата в Испания. Йерусалим и Палестина се превръщат изцяло в част от пропагандата за тези походи, а мемоарите, писани по-късно, включват тази тематика предимно като екзотичен елемент. Някакво изключение са автори като Филип дьо Мезиер, а също и Мануел Пилоти и епископ Жан Жермен през XV в., но те не променят особено общата картина.

Около 1370 г. отношенията между Запада и мамелюците отново се връщат към мира и взаимноизгодното сътрудничество, защото и двете страни се сдобиват с нов общ проблем – бързата османска експанзия в Анатолия и на Балканите. Така кръстоносната идея окончателно навлиза в други измерения, свързани по-скоро с процесите на новата епоха, гранична между отиващото си Средновековие и настъпващото Ново време.

Бележки

[1] Това традиционно виждане откриваме в множество съчинения, посветени на кръстоносните походи. Според едно от най-новите обобщителни изследвания на Норман Хаузли (*Housley, N.* The Later Crusades: from Lyons to Alcazar (1274–1580). Oxford,1992, p. 6) класическият етап на кръстоносното движение си остава заключен между 1095 (речта на папа Урбан II на Клермонския събор) и 1291 г. (падането на Акра и останалата част от Латинска Сирия под властта на мамелюците).

[2] Едно от най-новите съчинения, които разкриват историята на Мамелюкския султанат в Египет с оглед на отношенията с кръстоносните държави и отразяването на кръстоносната експанзия в Близкия изток и Египет от страна на мамелюците, е на *Holt, P.* The Age of the Crusades. The Near East from the Eleventh Century to 1517. London-N.Y., 1986.

[3] За този по-късен етап от отношенията между Византия и Запада съществуват множество съчинения, като сред тях се открояват монографията на *Geanakoplos, D.* Byzantine East and Latin West. Oxford, 1966, а също и трудът на *Setton, K.* The Papacy and the Levant (1204–1571), vol. I (Thirteenth and Fourteenth Centuries). Philadelphia, 1976.

[4] Убедителни аргументи в тази посока излага Силвия Шейн в своето съчинение, *Schein, S.* Fideles Crucis: The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land 1274–1314. Oxford, 1991, 9–12.

[5] *Housley, N.* Цит. съч., 40–41; *Edbury, P.* The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191–1274. Cambridge, 1991, 161–171.

[6] Като един от пионерите в тази посока може да бъде посочен Жан Дьолавил льо Рул с неговото съчинение La France en Orient au XIV-e siécle (Paris, 1886). В последните десетилетия в тази посока работят автори като Дж. Райли-Смит, С. Шейн, Н. Хаузли, П. Едбъри и мн. др.

[7] *Housley, N.* Цит. съч., с. 5; *Maier, C. T.* Preaching the Crusades: Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century. Cambridge, 1994, p. 93; *Gatto, L.* Il pontificato di Gregorio X (Istituto Storico Italiano per il Medio evo. Studi Storici). Roma, 1959, 63–106. От по-старите съчинения, посветени на понтификата на Григорий X, заслужава внимание *Hirsch-Gereuth, A. v.* Studien zur Geschichte der Kreuzzugsidee nach den Kreuzzügen. – *Historische Abhandlungen*, 11 H., 4–88.

[8] *Kohler, Ch.* Deux projets de croisade en Terre Sainte. – *ROL*, 10 (1903/4), 435–436; *Marino Sanudo Torsello.* Liber Secretorum Fidelium Crucis, p. 225; *Laurent, P. V.* La Croisade et la question d'Orient sous le pontificat de Grégoire X. – *RHSE* 22 (1945), p. 107; *Schein*, S. Цит. съч., с. 20.

[9] *Gregorius X.* Les Registres de Grégoire X, ed. J. Guiraud et al. Paris, 1892–1906, № 160; *Throop, P. A.* Criticism of the Crusade. A Study of Public Opinion and Crusade Propaganda. Amsterdam, 1940, 16–17.

[10] *Schein*, S. Цит. съч., с. 21; *Throop*, P. Цит. съч., с. 19; *Riley-Smith, J.* What were the Crusades. London, 1977, 19–20; *Leopold, A.* How to Recover the Holy Land: The Crusade Proposals of the Late Thirteenth and Early Fourteenth Centuries. Ashgate, 2000, 11–12.

[11] Registres de Grégoire X. [1]: 35 ad annum 1273; [1] 160–161; *Schein, S.* Цит. съч., с. 22.

[12] *Housley, N.* Цит. съч., с. 13.

[13] Шарл I Анжу (Карло Анжуйски) управлява Кралството на Двете Сицилии до 1282 г., а впоследствие анжуйските владения са ограничени само в Неаполското кралство, което е повод за продължителните Сицилиански войни от края на XIII и началото на XIV в. между анжуйците и Арагон.

[14] *Schein, S.* Цит. съч., с. 18; *Mas-Latrie, L. de.* Histoire de l'île de Chypre sous la régne des princes de la maison des Lusignan. Paris, 1852–1861, II, 1–72.

[15] *Throop, P.* Цит. съч., 100–104; 228–234; *Schein, S.* Цит. съч., с. 19.

[16] *Röhricht, R.* Geschichte des Königreiches Jerusalem. Innsbruck, 1898, 966–968; *Throop, P.* Цит. съч., с. 229.

[17] *Schein,S.* Цит. съч., с. 36.

[18] *Finke, H.* Konzilienstudien zur Geschichte des 13 Jahrhunderts. Münster, 1891, 113–117; репринт в *Purcell, M.* Papal Crusading Policy, 1244–1291. Leiden, 1975, app. A, 196–199; коментари на текста вж. у *Throop, P.* Цит. съч., 236–261; *Schein, S.* Цит. съч., 36–37; *Purcell, M.* Цит. съч., 21–31.

[19] *Schein, S.* Цит. съч., с. 37; *Hefele, C. J. et H. Leclercq.* Histoire des conciles, VI. Paris, 1914–1915, 169–171.

[20] *Purcell, M.* Цит. съч., 196–199.

[21] *Schein, S.* Цит. съч., 42–43; *Geanakoplos, D.* Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258–1282. Cambridge (Mass.), 1959, 185–189; *Setton, K.* Papacy and the Levant (1204–1571),v. I. Philadelphia, 1976, 116–122.

[22] *Schmieder, F.* Europa und die Fremden: Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. bis in das 15. Jahrhundert. Sigmaringen, 1994, 95–96.

[23] Съобразно съществуващата по това време практика до официалната си коронация в Рим императорите на Свещената римска империя носели официално титлата Rex Romanorum вместо Imperator Romanorum. Ето защо доминацията в Италия и официалната коронация в Рим имали за тях важно политическо значение.

[24] *Schein, S.* Цит. съч., 46–56; *Throop, P.* Цит. съч., 269–270.

[25] *Schein, S.* Цит. съч., 46–48. *Throop, P.* Цит. съч., 237–241.

[26] *Laurent, M. H.* Le Bienheureux Innocent V (Pierre de Tarentaisse) et son temps. Citta del Vaticano, 1947, 228–230; *Schein, S.* Цит. съч., с. 53.

[27] *Setton, K.* Цит. съч., 128–134; *Schein, S.* Цит. съч., с. 55.

[28] *Riley-Smith, J.* Feudal Nobility and the Kingdom of Jerusalem 1174–1277. London, 1973, 220–224; *Schein, S.* Цит. съч., 55–59; по-подробно за „Виденията от Триполи" вж. *Lerner, R. E.* Powers of Prophecy: The Cedar of Lebanon Vision from the Mongol Onslaught to the Dawn of the Enlightenment. Berkeley, California, 1983, 37–61, 203–212.

[29] *Geanakoplos, D.* Цит. съч., 335–340.

[30] *Barber, M.* The Two Cities. Medieval Europe, 1050–1320. London-N.Y, 1992, 248–249; *Runciman, St.* Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century. Cambridge, 1961, passim.

[31] *Digard, G.* Philippe le Bel et le Saint-Siége. Paris, 1936, v. II, 218–223; *Strayer, R.* The Reign of Philip the Fair. Princeton, NJ, 1980, 386–389.

[32] *Prawer, J.* Histoire du royaume latin de Jérusalem. Paris, 1969, II, 518–524.

[33] *Holt, P.* Цит. съч., с. 103.

[34] *Heidelberger, Fr.* Kreuzzugsversuche um die Wende des 13. Jahrhunderts. Leipzig-Berlin, 1911, 1–9; *Schein, S.* Цит. съч., 66–67.

[35] *Prawer, J.* Цит. съч., II, с. 541; *Stickel, E.* Fall von Akkon:Untersuchungen zum Abklingen des Kreuzzugsgedankens am Ende des 13. Jahrhunderts. Bern u. Frankfurt am Main, 1975, 25–28; *Runciman, S.* Crusader States 1243–1291. – In: *Setton, K. M. et al.* (eds). History of the Crusades, II, Madison, 1969–, 593–595.

[36] *Mas-Latrie, L.* Цит. съч., II, 81–83; *Schein, S.* Цит. съч., 71–72.

[37] *Richard, J.* Royaume latin de Jérusalem. Paris, 1953, p. 336; *Heyd, W.* Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. Leipzig, 1879, I, 407–408; 415–424.

[38] *Holt, P.* Цит. съч., с. 104; *Prawer, J.* Цит. съч., II, 539–557; *Röhricht, R.* Die Eroberung Akkas durch die Muslimen. Forschungen zur deutschen Geschichte, 1880, 94–126; Die Belagerung Akkas durch die Muslimen 1291, пак там, с. 115.

[39] *Nicholas IV.* Les Registres de Nicholas IV, ed. E. Langlois. Paris, 1886–1891, ' 7625; 6793–6799; *Prawer, J.* Цит. съч., II, 11–13, *Schein, S.* Цит. съч., 74–75; *Delaville le Roulx, J.* Цит. съч., 14 26; *Dupront, A.* Цит. съч., II, 44–47.

[40] *Edbury, P.* The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191–1374. Cambridge, 1991, 100–103; *Holt, P.* Цит. съч., 104–105.

[41] *Schein, S.* Цит. съч., с. 79; *Der Nersessian, S.* Kingdom of Cilician Armenia. – In: *Setton*, K. History, II, 655–666.

[42] *Nicholas IV.* Registres, ' 6784–9; *Bratianu, G. I.* Autour du projet de croisade de Nicolas IV: La Guerre ou le commerce avec l'infidéle. – *RHSE* 22 (1945), 250–255; *Schein, S.* Цит. съч., с. 83.

[43] *Schein, S.* Цит. съч., 84–87; *Throop, P.* Цит. съч., 255–256, 270–271.

[44] *Laiou, A.* Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II 1282–1328. Cambridge (Mass.), 1972, 49–50.

[45] *Mostaert, A. et F. W. Cleaves.* Lettres de 1289 et 1305 des il-khans Argun et Oljeitu á Philippe le Bel. Cambridge (Mass.), 1962, 17–54; *Schmieder, F.* Цит. съч., с. 98.

[46] *Mols, R.*, Celestin V. – *DHGE* XII (1953), 83–95.

[47] *Heidelberger, Fr.* Цит. съч., 10 23; *Schein, S.* Цит. съч., 148 149.

[48] *Schein, S.* Цит. съч., с. 150.

[49] *Riley-Smith, J.* Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, 1050–1310. London, 1967, 201–205; *Luttrell, A.* Hospitallers in Cyprus after 1291. Acts of the First International Congress of Cypriot Studies. Nicosia, 1972, 162–163.

[50] *Housley, N.* Italian Crusades: The Papal-Angevin Alliance and the Crusades against Christian Lay Powers 1254–1343. Oxford, 1982, 103–104.

[51] *Laiou, A.* Цит. съч., 129 130.

[52] Пак там, 53 55; *Schein, S.* Цит. съч., с. 159.

[53] Пак там, 160–161.

[54] *Schmieder, F.* Цит. съч., 104–105; *Schein, S.* Gesta Dei per Mongolos 1300. The Genesis of a Non-Event. – *HER* 94 (1979), 805–819; *Schein, S.* Fideles..., 162–163; *Röhricht, R.* Études sur les derniers temps de royaume de Jérusalem. – *AOL* I (1881), 646–648.

[55] *Schein, S.* Fideles..., p. 164; *Edbury, P.* Kingdom..., 105–106.

[56] Пак там, 105–106.

[57] *Röhricht, R.* Études..., 648–651; *Caro, G.* Genua und die Mächte am Mittelmeer 1237–1311: Ein Beitrag zur Geschichte des 13. Jahrhunderts. Halle, 1895–1899, II, 316–319; *Burns, R. I.* The Catalan Company and the European Powers 1305–1311. – Speculum 29 (1954), p. 755.

[58] *Schein, S.* Gesta..., 805–819.

[59] *Reeves, M.* Joachim of Fiore and the Prophetic Future. London, 1976, 47–48; *Lerner, R. E.* Medieval Prophecy and Religious Dissent. – Past and Present 72 (1976), 11; 15.

[60] *Richard, J.* The Mongols and the Franks. – *Journal of Asian History* 3 (1969), p. 55; *Sinor, D.* The Mongols and Western Europe. – In: *Setton, K.* History...., III, 535–537.

[61] *Digard,G.* Цит. съч., II, 186–209; *Laiou, A.* Цит. съч., 202–203.

[62] *Schein, S.* Fideles..., 177–178.

[63] Burns, R. Catalan Company..., 755–756.

[64] *Schein, S.* Fideles..., 181–182; *Mollat,G.* Clement V. – *DHGE*, XII, (1953), 1115–1127; *Heidelberger, Fr.* Kreuzzugsversuche..., 24–25; *Thier, L.* Kreuzzugsbemühungen unter Papst Clemens V 1305–1314. Düsseldorf, 1973, 106–108.

[65] *Petit, J.* Un capitaine du régne de Philippe le Bel. Thibaut de Chepoy. – Moyen Âge, 2 (1891), 224–239.

[66] *Petit, J.* Charles de Valois 1270–1325. Paris, 1900, 106–107; *Laiou, A.* Цит. съч., 200–242; *Moranville, H.* Projets de Charles de Valois sur l'Empire de Constantinople. – *BEC* 51 (1890), 61–86.

[67] *Schein, S.* Fideles..., 187–188; *Atiya, A.* Egypt and Aragon: Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330 AD. Leipzig, 1938, 17–19; 21–28; 35–41.

[68] *Edbury, P.* Kingdom..., 115–121.

[69] *Thier, L.* Цит. съч., 77–82.

[70] *Schein, S.* Fideles..., 196–197; *Barber, M.* James of Molay, the Last Grand Master of the Templars. – Studia Monastica, 14, (1972), 105–106.

[71] *Lizerand, G.* Clément V et Philippe le Bel. Paris, 1910, 85–86.

[72] *Kedar, B. Z.* Un projet de passage particulier proposé par l'ordre de l'Hôpital 1306–1307. – *BEC* 137 (1979), 211–226; *Delaville le Roulx, J.* Цит. съч., I, 80, но датировката е погрешна (1323–1328 г.), което е оборено от Кедар и Шейн.

[73] *Barber, M.* Trial of the Templars. Cambridge, 1978, 229–230; *Finke, H. ed.* Papsttum und Untergang des Templerordens. Münster, 1907, II, p. 243.

[74] *Müller, E.* Konzil von Vienne. Münster, 1934, p. 690.

[75] *Schein, S.* Fideles..., 228–230; *Luttrell, A.* Hospitallers..., p. 285.

[76] *Housley, N.* Pope Clement V and the Crusades of 1309–10. – Journal of Medieval history, 8 (1982), 32–33.

[77] *Schein, S.* Fideles..., 231–232; *Luttrell, A.* Hospitallers..., 285–287; *Delaville le Roulx, J.* Hospitaliers á Rhodes 1310–1421. Paris, 1913, 10–11.

[78] *Schein, S.* Fideles..., 233–238.

[79] *Finke, H. (ed.).* Papsttum...,II, № 184, 303–306; *Müller, E.* Цит. съч., 663–670.

[80] *Finke H. (ed.).* Papsttum..., I , p. 365; *Heidelberger, Fr.* Kreuzzugsversuche..., p. 54; *Lizerand, G.* Цит. съч., 284–288; *Barber, M.* Trial..., 221–247.

[81] *Schein, S.* Fideles..., 240–241; *Hillgarth J.* Ramon Lull and Lullism in Fourteenth-Century France. Oxford, 1971, 126–127.

[82] *Müller, E.* Цит. съч., 148–150; *Thier, L.* Цит. съч., 28–39.

[83] *Lizerand, G.* Цит. съч., 479–482; *Heidelberger, Fr.* Kreuzzugsversuche..., 60–61.

[84] *Dürrholder, G.* Die Kreuzzugspolitik unter Papst Johann XXII (1316–1334). Strassburg, 1913,1–2; *Housley, N.* The Later..., c. 10.

[85] *Barber, M.* The Two..., 250, 269, 339.

[86] *Dürrholder, G.* Цит. съч., 3–4.

[87] Пак там, 5–6.

[88] Пак там, с. 7.

[89] Пак там, с. 9; *Göller, E.* Die Apostolischen Kammer unter Johann XXII. Paderborn 1910, I, p. 104.

[90] *Coulon, A.* Lettres secrétes et curiales sous le Pape Jean XXII, nos.1571 et 1683; *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 10.

[91] Пак там, с. 12; *Lehugeur, J.* Histoire de Philippe le Long, roi de France (1316–1322). Paris, 1897, 352–353; *Housley, N.* The Franco-papal crusade negotiations of 1322–3. – Papers of the British School in Rome 48 (1980), 166–185; *Housley, N.* The Avignon Papacy and the Crusades 1305–1378. Oxford, 1986, 14–15.

[92] Informationes Massilie pro passagio transmarino (ed. A. de Boislisle); Projet de croisade du premier duc de Bourbon (1316–1333). – In: Bulletin de la Société de l'histoire de France (1872), 248–250; *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 15.

[93] *Adam, Guillaume.* De modo Sarracenos extirpandi. – RHCArm2, 521–555.

[94] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 17.

[95] *Housley, N.* Avignon..., 14–18.

[96] *Dürrholder, G.* Цит. съч., 19–20.

[97] *Heidelberger, Fr.* Kreuzzugsversuche..., 64–65; *Tyerman, C.* Philip V of France, the assemblies of 1319–20 and the crusade. – *BIHR* 57 (1984), 15–34; *Ronciére, B. de la.* Une escadre franco-papale (1318–1320). Mélanges d'archeologie et d'histoire XIII (1893), 397–418; *Tyerman, C.* Sed Nihil Fecit? The Last Capetians and the Recovery of the Holy Land. – War and Government in the Middle Ages (J. Gillingam and C. J. Holt, eds.). Cambridge, 1984, 170–176.

[98] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 23.

[99] Пак там, 24–25; *Petit, J.* Charles..., с. 189.

[100] *Housley, N.* The Later..., 32–34.

[101] *Housley, N.* The Italian..., 100–101.

[102] *Dürrholder G.* Цит. съч., 27 28.

[103] Пак там, с. 29.

[104] *Magnocavallo, A.* Marin Sanudo il Vecchio e il suo progetto di crociata. Bergamo, 1905, 106–107; *Leopold, A.* How..., 39–40.

[105] Пак там, passim.

[106] *Durrholder, G.* Цит. съч., с. 32.

[107] *Housley, N.* The Franco-Papal..., 166–185; *Tyerman, C.* Sed Nihil..., 176–181.

[108] *Housley, N.* The Franco-Papal..., 168–174.

[109] Пак там, 175 177.

[110] *Edbury, P.* Kingdom..., 135–136.

[111] *Setton, K.* History....., с. 49.

[112] Пак там, 49 50.

[113] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 39.

[114] Пак там, с. 40.

[115] *Finke, H. (ed.).* Acta Aragonensia: Quellen zur deutschen,italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen-und Kulturgeschichte: aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291–1327). Berlin, 1908, I, [1] 325.

[116] *Edbury, P.* Kingdom..., 135–137.

[117] *Leopold, A.* How..., с. 38.

[118] Пак там, с. 41.

[119] *Durrholder, G.* Цит. съч., 46–47.

[120] *Petit, J.* Piéces.... 396–398.

[121] *Finke, H. (ed.).* Acta Aragonensia, I, [1] 329.

[122] *Edbury, P.* Kingdom..., 138–139.

[123] *Dürrholder, G.*, Цит. съч., с. 50.

[124] *Magnocavallo, A.* Marin..., с. 57.

[125] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 53.

[126] *Norden, W.* Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem der Wiedervereinigung bis zum Untergange des Byzantinischen Reiche. Berlin 1903 I, p. 690.

[127] *Holt, P.* Цит. съч., с. 47.

[128] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 58.

[129] *Острогорски, Г.* История на византийската държава. С., 1999, 635–637.

[130] *Viard, J.* Les Projets de Croisade de Philippe VI de Valois. – Bibliothéque de l'École des Chartes, XCVII (1936), 307–308; *Tyerman, C.* Philip VI and the Recovery of the Holy Land. – English Historical Review, 100 (1985), 26–27.

[131] *Tyerman, C.* Philip VI... , с. 28.

[132] *Viard, J.* Цит. съч., с. 307; *Tyerman, C.* Philip VI.... 30–31.

[133] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 59.

[134] Пак там, с. 60.

[135] *Viard, J.* Цит. съч., с. 307.

[136] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с 62.

[137] *Kunstmann, F.* Studien über Marino Sanudo Torsello den Aelteren. – Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, p. 791.

[138] *Delaville le Roulx, J.* La France..., 87–88.

[139] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 65.

[140] *Leopold, A.* How..., 43–44.

[141] *Tyerman, C.* Philip VI..., 35–36.

[142] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 68.

[143] Пак там, с. 70.

[144] *Tyerman, C.* Philip VI..., с. 41; *Viard, J.* Цит. съч., с. 309.

[145] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 71.

[146] Пак там, 71–72.

[147] *Tyerman, C.* Philip VI..., 38–39.

[148] *Dürrholder, G.* Цит. съч., 74–75.

[149] *Tyerman, C.* Philip VI..., с. 48; *Viard, J.* Цит съч., с. 310.

[150] Подробно изложение на събитията около Александрийския кръстоносен поход откриваме най-напред у *Jorga, N.* Philippe de Mézières 1327–1405. London, 1973, 106–409. Тук политиката на Пиер I е разгледана в тясна връзка с дейността на самия Филип дьо Мезиер, който е един от най-верните поддръжници на оригиналната кръстоносна идея чак до началото на XV в. Сравнително подробно изложение също вж. у *Hill, G.* A History of Cyprus. Cambridge, 1940–1952, v. 2, 318–360; *Setton, K.* The Papacy..., I, chap. 11–12; *Edbury, P.* The Kingdom..., 161–179.

[151] *Edbury, P.* The Kingdom..., с. 162.

[152] Подробно изложение на събитията около Александрийския кръстоносен поход и дейността и ролята на Пиер Тома в тях вж. у *Boehlke, Fr.* J. Jr. Pierre de Thomas, Scholar, Diplomat, and Crusader. Philadelphia, 1966, 181–267; за коронацията на Пиер I като йерусалимски крал през 1360 г., 184–186.

[153] *Edbury, P.* The Kingdom..., с. 163.

[154] Пак там, с. 165.

[155] Пак там, с. 166.

[156] Пак там, с. 167.

[157] Пак там, с. 168.

[158] Пак там, с. 169.

[159] Пак там, с. 171.

[160] *Bliznyuk, S.* A Crusader of the Later Middle Ages: King Peter I of Cyprus. – In: Hunyadi Zsolt and József Laszlovszky (eds.). The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity. Budapest, 2001, 51–57.

Втора глава

ТРАКТАТИТЕ ОТ ЖАНРА *DE RECUPERATIONE TERRAE SANCTAE* И ТЕХНИТЕ АВТОРИ. СЪДЪРЖАНИЕ И ОСНОВНИ ИДЕИ. ПЪРВИ ПЕРИОД (1274–1305)

Единодушно е мнението, че жанрът *De recuperatione Terrae Sanctae* възниква в своя чист вид около 1291 г., когато надвисналата опасност над Акра и остатъците от Йерусалимското кралство възбужда духовете на различни обществени кръгове в Западна Европа. Присъединяваме се към мнението на Силвия Шейн, че прототип на тази литература са трактатите, появили се в навечерието на Втория лионски събор от 1274 г. в отговор на молбата на папа Григорий X за писмени предложения относно основните насоки на политиката на Папството и целия Запад в трите главни направления – кръстоносната политика, църковната реформа и опитите за уния с Константинополската църква и целия православен свят. Ето защо наред със същинските трактати от интересуващия ни жанр ще разгледаме накратко и техните предшественици.

I. Трактатите от времето на Втория лионски събор (1274): Бруно от Олмюц, Жилбер дьо Турне, Гийом от Триполи, Юбер дьо Роман

На 31 март 1272 г. новоизбраният папа Григорий X оповестява с булата *Salvator noster in* свикването на събор, който да се занимае в детайли с горепосочените три въпроса и да очертае програма за действие в близките години. Във връзка с нуждата от нова кръстоносна политика, която да промени остарялата стратегия и тактика, чиято неефективност е ясно демонстрирана от фиаското на усилията на крал Луи IX, папата търси консултации с експерти, които да помогнат за модернизирането на кръстоносните начинания. Някои от копията на булата, например изпратените на архиепископа на Санс, на архиепископа на Тур и на патриарха на Йерусалим, съдържат изрична молба за писмени consilia с експертни мнения по наболелите теми. Ясна е връзката между тази инициатива и искането на папа Инокентий III за писмени мнения в навечерието на Четвъртия латерански събор (1215).

Един от резултатите на апела на папа Григорий за писмен съвет е написването на няколко мемоара, композирани като работни документи, които да бъдат използвани на заседанията на събора. Те разглеждат трите основни въпроса, на които ще бъде посветен подготвящият форум – реформата в католическата църква, унията с православната църква и кръстоносните походи. Мемоарите са дело на духовници и то предимно мендиканти – Юбер дьо Роман и Гийом от Триполи са доминиканци, Жилбер дьо Турне е францисканец, а Бруно – епископ на Олмюц (дн. Оломоуц) в Моравия. Това вероятно обяснява факта, че те не засягат

стратегията на кръстоносните походи, а главно идеологията, проповедта и финансирането им. Тази черта на мемоарите, представени пред отците на Втория лионски събор, е много озадачаваща, като се сравни с мемоарите, композирани около и след 1291 г., които се занимават основно с тактиката и стратегията на евентуален поход. Вярно, е че някои от тези съчинения съдържат практически съвети относно военните аспекти на този проблем, но тези съвети са доста общи. Юбер дьо Роман и Жилбер дьо Турне поддържат стратегията на малките експедиции, на passagium particulare или „вечния кръстоносен поход". Юбер дьо Роман поставя ударение върху морската сила на Европа в борбата със сарацините, като отбелязва изрично, че „тяхната сила по море в сравнение със силата на нашите не струва нищо"[1]. За стратегията папата е принуден да търси съветите на светските владетели, които присъстват лично или чрез представители на събора, както и мнещията на магистрите на двата военни ордена.

Друга черта на разглежданите мемоари е, че те често се занимават с теми, различни от Светата земя и нейното спасение[2]. Това се дължи на посоченото вече обстоятелство, че папа Григорий X е молил за съвет не само за кръстоносния поход, но и по още два актуални въпроса – реформата в католическата църква и унията с православната църква. Затова и авторите на трактатите отделят значително внимание и на тази проблематика. Жилбер дьо Турне например смята категорично, че реформирането на църквата е необходимо условие за успешен кръстоносен поход[3].

1. Епископ Бруно от Олмюц и неговият мемоар *Relatio de statu Ecclesiae in regno Alemaniae* („Донесение за състоянието на църквата в кралство Алемания")

Най-слабо свързан с проблемите на Светата земя е мемоарът на епископ Бруно от Олмюц, поради което той ще бъде разгледан най-бегло. Този мемоар, озаглавен *Relatio de statu Ecclesiae in regno Alemaniae*[4], защитава позиция, която е инспирирана донякъде и от позицията на Светата инквизиция, учредена в края на понтификата на Инокентий IV и добиваща все по-големи правомощия[5].

Симптоматично е, че още през 1255 г. папа Александър I назначава францисканеца Бартоломео да проповядва кръстоносен поход срещу литовците, но с всички необходими условия и привилегии като „традиционен" кръстоносен поход към Светата земя. Тази тенденция се запазва и в по-късните десетилетия и нейн представител е именно епископ Бруно. Той смята, че Светата земя може да бъде изоставена като основен субект на кръстоносния поход и всички усилия да се пренасочат към

Източна Европа срещу оставащите там „славянски" езичници и еретици. Според него мисионерската дейност в този регион ще бъде много по-успешна отколкото сред сарацините.

Възгледите на Бруно отразяват до голяма степен и тези на неговия патрон – чешкия крал Пшемисъл Отакар II (1253–1278), който през 1275 г. дори сключва съюз с египетския султан Байбарс (1260–1277). Именно него има предвид епископът, като говори за нуждата от един-единствен кръстоносен лидер, който да получи мандат за борба с враговете на църквата. Текстът на мемоара ясно показва, че за хора като Бруно и крал Пшемисъл Отакар II Йерусалим не е вече център на кръстоносното движение[6].

Епископът смята, че за да се осъществи изобщо идеята за recuperatio Terrae Sanctae, необходимо условие е успехът на кръстоносните походи в Североизточна Европа. Отначало трябва да се умиротвори християнска Европа и проектираният събор в Лион да избере нов император, който да уреди европейските дела. Тук именно сме свидетели на открита защита на интересите на Пшемисъл Отакар II, който оспорва избора на Рудолф I фон Хабсбург (1273–1291) за император на Свещената римска империя. Бруно се опитва да насочи вниманието на курията на север, в подкрепа на плановете на Отакар, наречен „защитник на вярата"[7]. За нашата теза този мемоар е полезен само като пример за една тенденция за диверсификация на кръстоносната идея, която става все по-отчетлива към края на XIII в.

2. *Collectio de Scandalis Ecclesiae* („Сборник за скандалите в църквата") и гласът на Францисканския орден – Жилбер дьо Турне

Биографични данни и основната му литературна и проповедническа дейност. Един от важните експерти, към чиито услуги прибягва папата в навечерието на похода, е францисканецът Жилбер дьо Турне[8]. Той познава добре св. Бонавентура, генерален магистър на Ордена на братята минорити и горещ привърженик на кръстоносната идея, но не подкрепя неговата линия. Жилбер остава скептичен по отношение на кръстоносния поход поне до 1254 г. Въпреки това той е усърден проповедник на кръста, защото това изисква обетът за подчинение на ордена му, произтичащ от канон XV на Първия лионски събор, който поверява тази дейност на мендикантите. Той е автор на три *Sermones ad crucesignatos* („Проповеди към кръстоносците"), включени в сборника *Sermones ad varios status* („Проповеди към различни съсловия"), много популярен дори през XVI в.[9]

Жилбер е роден около 1200 г. в благородна фамилия в Турне, учи

продължително в Париж и преподава в Теологическия факултет към 1240 г., но се отказва от работата си в катедрата, за да облече францисканското расо. Като минорит общува с Александър от Хейлс, Жан дьо Ла Рошел, Бонавентура да Баньореджо и други видни лидери на Францисканския орден[10].

Не е сигурно дали е взел участие в похода на Луи IX от 1248–1254 г. и дали е написал отдавна загубената релация за този поход, озаглавена *Hodoeporicon primae profectionis Ludovici Galliae regis in Syriam* („Описание на първия поход на Луи, краля на Франция в Сирия")[11]. Един от големите изследвачи на творчеството на Жилбер – Франко Кардини, обаче споделя хипотезата на Джироламо Голубович и останалите францискански историци, че този францискански проповедник е участвал в кръстоносните начинания на Луи IX, понеже това съвпада с данните от последвалата му дейност. Опитът му от това предполагаемо участие е обаче по-скоро негативен, а при завръщането си във Франция, където от 1259 г. е управител на францисканския конвент в Париж, се натъква и на много остри критики срещу кръстоносното движение. От това време е съчинението му *Eruditio regum et principum* („Обучение на крале и князе") в духа на жанра *Specula principum* („Огледала на князете"), в което отношението, изразено към кръстоносните начинания, остава по-скоро отрицателно[12].

Но това отношение постепенно се променя, което ясно личи от трите *Sermones ad crucesignatos* (1261–1262). Папа Александър IV много цени неговите способности на проповедник и настоява той да проповядва активно, тъй като след битката при Айн Джалуд (голямата победа на мамелюците над монголите на Хулагу в Сирия, 3 септември 1260) и Александър IV, и приемникът му, бившият патриарх на Йерусалим, имат голямо желание да организират кръстоносен поход към Светата земя.

Жилбер допринася за проповядването на кръстоносния поход и вероятно тези три проповеди, които са запазени, са само част от мащабната му ораторска дейност в тази насока. Прави го вероятно поради уважение към наметта на Александър IV, поради опасенията от действията на султан Байбарс или поради „santa obbedienza" („свето послушание") – може би и поради трите причини според Кардини[13].

Аргументите, използвани в тези проповеди от Жилбер в полза на кръстоносния поход, са както резултат от неговия опит *de praedicanda cruce* („в проповедта на кръста"), така и в унисон с опита, натрупан от най-добрите доминикански проповедници от периода – от Стефан Бурбон до Юбер дьо Роман, който е и генерален магистър на ордена от 1254 до 1263 г.

В началото на 60-те години на XIII в. кръстоносното движение се намира в задънена улица. По това време е в ход кръстоносната война срещу Манфред Хоенщауфен, а св. Луи, въпреки симпатиите към каузата на брат си Шарл I Анжу, е твърде скептичен по отношение на кръстоносен поход срещу християни[14]. Ето защо определени среди в църквата се стремят да докажат съюз между Байбарс и Манфред, който е „по-лош и от сарацините". Правят се дори опити да се сравни обсадението през лятото на 1264 г. от Манфред Орвието със Светата земя, а сарацините от Египет с верните на Манфред сарацини от Лучера – потомци на колонизирани още от Фридрих II мюсюлмани от Западна Сицилия. Тази манипулация се извършва лично от св. Бонавентура, глава на Францисканския орден по това време.

Опитите за приравняване на „отсамморския и отвъдморския кръст" („crux cismarina et crux transmarina") обаче са слабо популярни, въпреки напъните на пропагандистите. Проповедниците говорят срещу сарацините, дори когато на практика искат да мобилизират кръстоносни настроения срещу християни, били те еретици или отлъчени[15].

Кардини смята, че победата на мамелюците над монголите на Хулагу при Айн Джалуд (1260) много повлиява върху Жилбер да се върне отново към позитивното отношение към кръстоносната идея след негативните си размисли от 1259 г., макар и да не е категоричен в това си твърдение[16]. Във всеки случай, когато Бонавентура иска от Жилбер един общ обзор за злините в църквата във връзка с подготовката на Лионския събор от 1274 г., той включва и очерк за кръстоносния сектор, в който изразява още по-песимистични възгледи, отколкото Юбер дьо Роман.

От разнообразните видове sermones, които е писал Жилбер, Кардини разглежда отблизо онези, които спадат към вида *ad varios status* (de diversis statibus et officiis) („за различни съсловия (за различните съсловия и длъжности)"). Той винаги прави деление на *ad viros, ad mulieres et ad sexum promiscuum* („за мъже, за жени и за двата пола")[17]. Понататък има деление на *sermones* („проповеди") за прелати, клирици, миряни и пр. Трите sermones за кръстоносците са *ad crucesignatos et crucesignandos* („за приелите кръста и за тези, които искат да го приемат"), но не и *ad peregrinos* („за поклонниците"), въпреки разпространената представа за родството на двете групи.

Естествено тези проповеди са на народен език от типа *sermones ad activos*, т. е. за народа, за миряните, за разлика от ad contemplativos, т.е. проповеди за клира. Това е типичен мендикантски жанр на проповед – на народен език, а не на латински, както се проповядва на клира. Без съмнение Жилбер е използвал широко оформената вече мощна менди-

кантска проповедническа традиция, особено популярна в големите градски центрове на Западна Европа.

Проповедите на Жилбер са организирани съобразно нормите на схоластичната проповед, които са разработени от мендикантите (thema, prothema, introductio, divisio, clausio). И проповедта от XIII в. създава подобен ентусиазъм, какъвто по-късно ще предизвикат проповедите на Бернардино ди Фелтре и Роберто да Лече срещу турците[18].

Проповедите се въртят около символа и теологията на кръста. Те са центрирани около представянето на кръстоносните походи като вид *imitatio passionis Christi* („подражание на страстите Христови"), което откриваме още у св. Бернар от Клерво в *Liber de laude ad milites Templi* („Книга за възхвала на рицарите на Храма"), ставроцентрична теология, която през XIII в. е доразвита от мендикантските проповедници. Най-изявен представител на тази теология тогава е Бонавентура, а негов близък е и самият Жилбер. „Темата", която Жилбер подбира за своите кръстоносни проповеди, образува сама по себе си „идеологическа програма" и хронологическо свидетелство за това върху какво акцентира един активен францискански проповедник през 50–60-те години на XIII в., близък на Бонавентура[19].

През 1257 г. Бонавентура оглавява Францисканския орден в момент, в който миноритите са разтърсени от влиянието на учението на Джакомо ди Фиоре – йоахимитската ерес. Събитията от 1260 г. се интерпретират като начало на новата ера, свързана с псевдойоахимитските пророчества. Бонавентура се е заел със задачата да отстрани йоахимитските елементи вътре във Францисканския орден и да възстанови реда и дисциплината в него. Генералният капитул от 1260 г. поставя на дневен ред отново противоречията около интерпретациите на наследството на св. Франциск. Тогава Йоахимитският „скандал" е потушен във Францисканския орден, а Жилбер се връща към проповед на кръста именно поради верността си към регулата, която изисква от него „свето послушание". Общият извод на Кардини е, че проповедта на францисканци и доминиканци теоретично е почти еднаква и се базира на сурови принципи и на апокалиптичните визии, които около 1260 г. имат особена актуалност[20].

Collectio de Scandalis Ecclesiae. Днес се приема изцяло, че *Collectio de scandalis Ecclesiae* е творба на Жилбер дьо Турне и е написана в отговор на прочутата молба на Григорий X[21]. В нея авторът не се колебае да посочи недоволството и гнева, породени в общественото мнение от политиката на курията в кръстоносната сфера – постоянните искания за пари, откупуването на обетите, надменното поведение на военните

ордени, които спекулират с проблемите на Светата земя, взаимната им вражда, неефективността на християнските военни кампании[22].

Това са стандартни обвинения, но тогава са отправени на много висок форум. В навечерието на Лионския събор вече е факт поражението на Луи IX и смъртта му в Тунис, неуспехът на Едуард Корнуелски, използването на кръстоносната идея от Шарл I Анжу за неговите цели в Италия и Средиземноморието. Почти целият сирийско-палестински бряг вече е в ръцете на мамелюците. Жилбер в личен план е скептично настроен към кръстоносната дейност, но като пастир и покорен францисканец в своите проповеди твърди обратното. В теоретичен план той следва добре познатите схеми на проповедниците-схоластици. За съжаление неговите проповеди не са публикувани по надлежния начин и цялостно и до днес[23].

Мемоарът на Жилбер дьо Турне, предназначен за Втория лионски събор, на пръв поглед още по-малко се занимава със Светата земя, отколкото дори този на Бруно[24]. *Collectio de Scandalis Ecclesie* е всъщност сбирка от критични бележки за морала на клира и миряните[25]. Авторът смята, че невъзможността на Запада да запази Светата земя е резултат от греховете на християните („nostris peccatis exigentibus"), често срещана фраза в трактата, но и в различни папски були, свързани с неуспехите на Изток. Особено остро той критикува клира. Папските легати са укорявани за любовта им към скъпите коне, клирът – за нежеланието му да отдели пари за кръстоносните начинания. Авторът остро осъжда практиката за откупуване на кръстоносния обет и злоупотребите с нея от страна на духовенството. Освен това е разобличена и практиката да се дава кръстът на негодни, болни и стари хора. Друго осъдително деяние е предлагането на кръстоносен обет на престъпници като средство за покаяние, което разглежда критично още Жак дьо Витри в *Historia Orientalis*[26]. Жилбер дьо Турне осъжда и миряните, и особено благородниците, които заради егоистичните си интереси и спорове пренебрегват Светата земя и не желаят да жертват живота и богатствата си за нея[27].

Позитивният съвет на Жилбер е много по-оскъден от тези критики. Той преноръчва църквата да се съсредоточи към молитвите си. Авторът е против десетините за кръстоносните походи; смята, че трябва да се организира „генерална контрибуция". По-важен е военният му съвет:

„Нека постоянна сила от stipendiarii да бъде събрана, за да замени постоянно сменящите се войници в Светата земя и нека тези войници изпесат Господната война и делото на кръстоносния поход."[28]

По този начин Жилбер изразява мнението на мнозина свои съвременници, които отричат изцяло *passagium generale* като метод. Той предлага перманентната кръстоносна война чрез „партикуларни" походи. Тази

война трябва да се реализира чрез наемници. Така съветът на Жилбер всъщност отрича кръстоносната война в тесен смисъл, защото той предлага замяната на crucesignati с наемници. Това е най-„модерният" мемоар във военно отношение в този период, защото мемоарите, писани около 1291 г., предлагат само частичната замяна на кръстоносците с наемници, но не и изцяло наемническа армия[29].

3. Доминиканците и мисията в ислямските земи. Гийом от Триполи и неговият *Tractatus de statu Saracenorum* („Трактат за състоянието на сарацините") – едно възможно начало на икуменизма

Друга атака срещу passagium generale като средство за отвоюване на Светата земя, но от напълно различна гледна точка, е тази на Гийом от Триполи в неговия *Tractatus de statu Saracenorum*[30].

Този доминиканец, който създава трактата си в Акра през 1273 г., където е член на местния конвент, вярва в неотменимия залез на исляма и неизбежното покръстване на мюсюлманите. Въпреки че не е опонент на кръстоносното движение или пацифист, той смята, че няма нужда от кръстоносна война.

Ханс Пруц, първият издател на цялостния текст на трактата, е на мнение, че това съчинение дава добра представа за смесената култура, възникнала вследствие на кръстоносните походи в Близкия изток. Познати са представите на средновековното християнство за Мохамед и неговото учение, които обикновено са твърде тенденциозни. По принцип мюсюлманите се представят като най-върли врагове на християнството, което пък трябва да събуди кръстоносен жар у самите християни. Много рядко има по-позитивна картина на исляма и на неговите последователи. Това е характерно за онези писатели, които са живели дълго сред мюсюлманите и ги познават по-добре на базата на лични впечатления. Така например Риколдо ди Монте Кроче твърди, че в много отношения мюсюлманите трябва да служат за образец за подражание на неговите братя по вяра – християните. Към този вид съчинения спада и трактатът на Гийом от Триполи. Той обръща внимание на общите неща между двете религии, които биха подпомогнали дейността на християнските мисионери сред мюсюлманите. Така че трактатът има една съвсем практическа цел[31].

Биографични данни. За автора знаем със сигурност твърде малко и по-точно онова, което той споделя в своето съчинение. Това, че се самоопределя като *Tripolitanus*, показва, че вероятно е от Триполи по рождение, т.е. от „френски" произход. Друго доказателство за това е и

очевидното му познаване на арабския език. За личната си мисионерска дейност Гийом ни съобщава в съчинението си и се хвали с успехите си. Трактатът е написан във втората половина на 1273 г., което става ясно от XXII и XVIII глава. Повод за написването му дава молбата на лиежкия архидякон Тедалдо (бъдещия Григорий X), който тогава посещава като поклонник Светата земя и иска да се информира по-подробно за исляма[32].

В старофренското продължение на Гийом Тирски *L'estoire d'Eracles empereur et la conqueste de la Terre d'Outremer* („Историята на император Ираклий и завладяването на Отвъдморската земя") се споменава *clerc de Triple, qui avoit nom Guillaume* („клирик от Триполи, който се наричаше Гийом")[33]. Той е изпратен от емира на Хама, който иска помощ от християните, като обещава да стане християнин и да им предаде замъците си. Същият придружава Марко Поло през 1271 г. при пътешествието му при „хана на татарите", т.е. Кубилай хан, владетел на Китай, през 1271 г. и Марко Поло го споменава с похвални думи. Издателят на *L'estoire* идентифицира този клирик Гийом с нашия автор на трактата, но Прутц не е напълно сигурен в това[34].

Tractatus de statu Saracenorum. Неясните около личността на Гийом от Триполи обаче не пречат той да бъде открояен като един от най-оригиналните автори, писали във връзка с Втория лионски събор, и изобщо сред най-оригиналните познавачи на исляма в средните векове. От самия текст на трактата става ясна дългогодишната мисионерска дейност на автора в страните от Близкия изток. Гийом е твърдо убеден в близостта на исляма и християнството. Той целенасочено търси приликите между двете религии, като смята, че подобна дейност би могла да бъде от огромна полза при неминуемото покръстване на мюсюлманите. В съчинението му ясно личи привързаност към познатата апокалиптична визия за края на исляма. Гийом е убеден, че това популярно пророчество се е изпълнило през 1258 г., когато монголският хан Хулагу завзема Багдад и халифът е убит от победителите монголи. Ислямът някога е бил наложен с меч на „румите", но пак така ще загине от насилие, а победените ще станат победители. Ето защо покръстването на мюсюлманите е въпрос на време[35].

В тази връзка кръстоносните походи са един анахронизъм. Църквата трябва да се съсредоточи върху мисионерската дейност. Гийом твърди, че лично е покръстил над 1000 души и смята, че тази тенденция е необратима. Според него ключът на успеха е в познаването на християнската теология и нейното адаптиране към нуждите на проповедта сред мюсюлманите с оглед на значителния христологически пласт в Корана

и в свещените мюсюлмански предания. Гийом надълго и нашироко се спира на култа към Иисус и Дева Мария, към старозаветните и новозаветните образи, които присъстват в свещената книга на исляма. Той е убеден, че е намерил и подходящ начин за обяснение на извънредно сложната догма за св. Троица в терминология и логика, достъпна за една мюсюлманска аудитория. За него мюсюлманите са в голямата си част праведни и добри люде, а възхищението му от султан Байбарс звучи наистина неподправено. Текстът на трактата ще бъде анализиран подробно в трета глава, защото той съдържа наистина безценна информация за исляма и „сарацините", макар и тя да се намира в доста голямо противоречие с обичайните антимюсюлмански описания и стереотипи, които откриваме в средновековната латинска литература, посветена на исляма[36].

Идейни паралели. Такива пацифистично настроени привърженици на мисията и противници на нейната кръстоносна алтернатива са доста многобройни във времето около Втория лионски събор. Сред тях се откроява големият английски философ и теолог Роджър Бейкън (1214–1292). Той поставя под въпрос смисъла от война срещу сарацините, която само ги настройва срещу християнството, вместо да допринесе за тяхното покръстване. Войната е направила сарацините още по-антагонистично настроени срещу кръста, така че става все по-трудно да бъдат покръствани, особено в Близкия изток, където са действали кръстоносците. Вярата трябва да се разпространява чрез проповед, а не чрез оръжие, но и Бейкън допуска оръжието като аргумент там, където проповедта е безсилна[37].

Рамон Лул, чието творчество ще разгледаме по-подробно по-късно, по това време също е привърженик на мирната мисия сред сарацините. Големият каталански мисионер и философ вероятно познава писанията на Бейкън и смята, че най-голямата пречка за покръстването на целия свят е съществуването на исляма. Затова той се концентрира в своите разсъждения за покръстването на света върху сарацините. Философията на покръстването според него включва мирното убеждение, любов и интелект, специалното ударение върху свободното покръстване. Но в следващите 20 години мнението на Лул ще се промени съществено и след 1291 г. той ще възприеме кръстоносния поход като инструмент на мисията. Въпреки че кръстоносният поход е законно средство за покръстване на неверници и освобождение на Светата земя, все пак той предпочита мисията[38].

И Рамон Лул, и Бейкън смятат, че трябва да се засили изучаването на чужди езици и по-специално на гръцки, арабски, иврит и сирийски

като особено важни за мисионерската дейност. Към тези езици Лул прибавя и монголски. Като учен Бейкън е на мнение, че тяхното изучаване ще има голяма стойност и за развитието на западната наука, но отбелязва и нуждата от проповед на роден език сред неверниците. Това всъщност е отдавна забелязано. Генералният капитул на Доминиканския орден препоръчва през 1236 г. изучаването на местните езици в провинциите, обитавани от неверници[39].

През 1248 г. Инокентий IV дава десет стипендии на Парижкия университет за млади студенти, които учат арабски и други ориенталски езици, за да изучават теология и да работят като мисионери в Outremer. Юбер дьо Роман насърчава 12 доминиканци в littera encyclica през 1255 г. да учат арабски, иврит и гръцки или друг някой от езиците, които се говорят в земите на неверниците. Най-големият враг на мисията е незнанието на езици и привързаността към родните места („amor soli natalis"). Тези разсъждения са вдъхновени вероятно от практика, позната от Испания, където Рамон Пеняфорт насърчава мендикантите да живеят между сарацините и да учат арабски. Знае се, че през 1259 г. Генералният капитул на Доминиканския орден изпраща братя, искащи да учат арабски, в конвента в Барселона. През 1281 г. 10 братя са изпратени да учат арабски във Валенсия и 9 – в Барселона, за да учат иврит.

Самият Рамон Лул, един от най-горещите привърженици на тази идея, основава в Мирамар край Дейя на о-в Майорка специален конвент, където 13 францисканци да учат езиците на неверниците (1276). Между 1287–1289 г. той се опитва да убеди Филип IV Хубави, а също така и Парижкия университет да основат подобен колеж в Париж, където да се подготвят мисионери. През 1287 г. подобен апел Лул отправя и в Рим. Едва през 1312 г. обаче неговите усилия се увенчават с успех[40].

Така че, въпреки че Вторият лионски събор е златното време за мирни мисии сред неверниците, малцина техни протагонисти отхвърлят изцяло кръстоносната алтернатива. Дори такива като Рамон Лул, които напълно изключват кръстоносното движение на този етап, след 1291 г. променят своите възгледи. Оттук насетне идеята, че мисията и кръстоносният поход се изключват взаимно постепенно губи почва[41].

4. Официалната позиция на Доминиканския орден – *Opus (Opusculum) tripartitum* („Триделно произведение") на Юбер дьо Роман

Мемоарът *Opus (Opusculum) tripartitum* на Юбер дьо Роман съдържа най-много информация за различните възгледи по отношение на кръстоносните инициативи и мисията. Доминиканският лидер е най-яростният

опонент на идеята за мисия сред сарацините в навечерието на Втория лионски събор. Юбер като че е единственият от авторите на мемоари от този период, който споделя кръстоносния жар на папа Григорий X. Той е дългогодишен генерален магистър на Доминиканския орден (1254–1263) и съветник по въпросите на кръстоносното движение на папи и крале, между които е и самият Луи IX[42]. Автор е на два трактата за проповедта – един общ и един, посветен специално на проповедта на кръстоносната идея (*De praedicatione Crucis* („За проповедта на кръста"), създаден около 1266–1268). Юбер е отлично образован по въпросите на организацията на един кръстоносен поход.

Първоначално идеята за мисия също не му е чужда. В една своя енциклика от 1255 г. напомня на братята, че би искал да види по време на своя мандат като генерален магистър на Доминиканския орден уния с гърците и проповед на християнството сред мюсюлмани, евреи и други езичници. Той подчертава липсата на квалифицирани мисионери, които знаят чуждите езици[43].

По-късно обаче Юбер определено променя възгледите си относно мирната мисия сред сарацините. В *Opus tripartitum*, композиран между 1272–1274 г., той категорично твърди, че войната е единственият начин за справяне със сарацините на Изток, макар че още е склонен да подкрепя мисиите сред мюсюлманите в Арагон и Кастилия[44].

Биографични данни. За разлика от някои други автори на мемоари информацията за биографията и творчеството на Юбер дьо Роман е сравнително обилна. Той е роден около 1200 г. в градчето Роман, близо до Валанс в Арлската провинция, в многолюдно и заможно католическо семейство. Съвсем млад заминава за Париж като схолар по теология и каноническо право. Същевременно Юбер проявява жив интерес към духовните дела и води много сдържан и благочестив живот за един студент. Това е времето на възникването на Доминиканския орден и той се колебае първоначално дали да не се присъедини към по-старите картузианци.

Все пак през 1224 г. Юбер се присъединява към Доминиканския орден и не след дълго напуска Париж и става преподавател по теология в доминиканския конвент в Лион. След определен период от време, вероятно около 1237 г., става приор на конвента и изоставя преподавателската дейност[45]. Един от големите изследователи на творчеството и личността на Юбер дьо Роман – Хайнтке, обаче отхвърля възможността, че в този период между 1224 и 1240 г. Юбер е посетил Палестина и смята, че познанията му за сарацините се базират на посещение в Апулия, в сарацинската колония в Лучера[46].

Към 1238 г. Юбер вече е в Северна Италия и тук е избран за провинциален приор на Римско-Тосканската провинция на ордена. В това си качество той вероятно взема участие в генералния събор на ордена през 1240 г. По това време или през 1241 г. около следващия генерален събор Юбер се отказва от тази длъжност. Той е предложен за папа, въпреки че не е член на кардиналската колегия, но не е избран поради голяма опозиция от страна на римския сенат. Хайнтке датира точно това участие на Юбер и оборва мненията, че неговата кандидатура е била предложена по-късно – през 1242 или 1243 г. Може би този епизод се свързва с разумната и умерена компромисна позиция, която той заема по повод борбите между привържениците и противниците на Фридрих II в редовете на Доминиканския орден. Същевременно избраният за папа Инокентий IV, конкурент на Юбер в тези избори, подлага на известни гонения ордена, именно защото негов генерален магистър в определен момент става опасният за него Юбер[47].

За периода 1243–1244 г. в протоколите на Римската провинция се говори за Umbertus, socius на новия приор, и според Хайнтке това е именно Юбер дьо Роман. Той е още един брат съставя част от *Officium ecclesiasticum*, позната като *Liber lectionarius*, където влиза и официалното житие на св. Доминик. Важната му роля в този процес на литургическа унификация в рамките на Доминиканския орден води до обстоятелството, че въпросният *Officium* се нарича Юберов, въпреки че е колективно дело[48].

Към 1245 г. Юбер е избран за доминикански провинциал на Франция на мястото на Юг дьо Сен Шер, който става кардинал при Инокентий IV. Като френски провинциал той вероятно участва в генералните капитули на ордена от 1246 г. (Париж), 1249 г. (Трир), 1252 г. (Болоня). На 31 май 1254 г. на генералния капитул в Буда единодушно е избран за орденски генерален магистър и е първият французин, който заема този пост.

Разполагайки с почти неограничена власт, Юбер подема серия от организационни реформи в ордена. Той създава контролния пост на циркаторите, които надзират конвентите. Към Римската курия учредява длъжността орденски прокуратор, който е нещо като посланик на ордена в Рим и се информира за всички новости там. Така могат да се парират враждебни настроения или действия срещу ордена. Юбер разширява и географията на доминиканците и вече капитулите не са само в Париж и Болоня, но и на други места (Буда, Милано, Тулуза, Страсбург, Барселона и др.). Самият той пътува много, освен когато не е ангажиран с дейността по литургичната реформа.

Изборът на Юбер навлича върху Доминиканския орден известна

неприязън от страна на папа Инокентий IV, който подкрепя Парижкия университет и представителите на бялото духовенство в тяхната атака срещу плодотворната университетска дейност на доминиканците. Апогей на кризата е 1254 г., когато с булата *Etsi animarum* (21 ноември 1254) папата ограничава рязко правата на мендикантите в сферата на проповедническата дейност. За щастие на двата просешки ордена Инокентий IV умира съвсем скоро (7 декември 1254), а приемникът му Александър IV веднага отменя тези ограничения. Юбер намира общ език с генерал-министъра на Францисканския орден Джовани от Парма и успява да постигне компромис и с представителите на бялото духовенство. През 1255 г. с булата *Quasi lignum vitae* мендикантските ордени получават наново големи привилегии в университетската сфера[49].

Но от университетските среди идва отговор, който обвинява мендикантите в йоахимитска ерес. Отново се търси компромис, в който една от главните роли е на Юбер дьо Роман, но такъв не е постигнат бързо. Основен противник сега е Гийом дьо Сен Амур, автор на трактата *De periculis novissimorum temporum* („За опасностите на новите времена"), в който се съдържат горепосочените доста основателни обвинения. През есента на 1256 г. специална комисия в Ананьи, в която влиза и Юг дьо Сен Шер, разследва книгата на Гийом дьо Сен Амур. Джовани от Парма и Юбер трябва да защитят своите ордени. Алберт Велики и Тома от Аквино, които са вече водещите католически теолози и същевременно са и водещи фигури в Доминиканския орден, също помагат в този спор и комисията взема решение срещу тезата на Гийом дьо Сен Амур. Следват сурови мерки срещу парижките магистри, подкрепени и от крал Луи IX, и мендикантите печелят този спор окончателно. На 28 март 1261 г. булата *Virtute conspicuus* потвърждава всички привилегии на доминиканците[50].

Паралелно с тези конфликти Юбер се занимава много тясно с мисионерската дейност на ордена и според Алтанер е с най-големи заслуги в тази област от орденските магистри през XIII в. За това свидетелстват особено циркулярните писма от 1255 и 1256 г., изпратени от името на генералните капитули до конвентите. Още тук той набляга на нуждата от изучаването на арабски, гръцки и иврит за тази цел и това става лайтмотив в неговите писания изобщо. През 1259 г. на генерален капитул препоръчва на провинциала на Испания в неговия диоцез да се открие studium arabicum. Още през 1256 г. обаче в циркулярното си писмо е радостен да оповести успехи на мисията в ислямски и източноевропейски земи. По време на генералния капитул в Париж той предава мощите на инквизитора-мъченик Пиетро от Верона на крал Луи IX,

който ги приема с благодарност и обещава да подкрепя твърдо ордена. Юбер става и кръстник на един от синовете му – Робер дьо Клермон. Друг поддръжник на ордена е кардинал Юг дьо Сен Шер, но той влиза в конфликт с Юбер по въпроса за женския Доминикански орден.

На 20 май 1263 г. на Лондонския капитул Юбер се оттегля от длъжността орденски магистър. Чувства се болен и уморен, а умира и приятелят му Юг дьо Сен Шер[51]. Завръща се в града на своята младост – Лион, и се отдава на спокоен живот, като рядко се явява публично. Отказва поста патриарх на Йерусалим, предложен му от папа Урбан IV. Той е много предан на обета си на мендикант и иска искрено да живее според устава на ордена си. След 1263 до смъртта си в 1277 г. (умира в гр. Валанс) се отдава главно на литературна дейност[52].

Други важни съчинения на Юбер дьо Роман. Най-рано са съставени писанията му, посветени на дейността и устройството на доскоро ръководения от него орден. Това са основно три съчинения:

1. *De officiis ordinis* („За длъжностите в ордена"). Това съчинение получава висока оценка и се отпечатва веднага след регулата на св. Доминик. То представлява подробно изложение върху цялостното устройство на Доминиканския орден с напълно практически характер и е от огромна полза за организационното му укрепване. Хайнтке го датира между 1257 и 1267 г.

2. *Expositio regulae beati Augustini* е изложение на правилото на св. Августин. Както е известно, регулата на Доминиканския орден почива до голяма степен върху регулата на августинските каноници, към които е принадлежал в началото на своята духовна кариера самият св. Доминик, но все пак се нуждае от известна адаптация в новите условия на един мендикантски орден.

3. *Expositio super constitutiones fratrum Praedicatorum* е труд върху конституцията на ордена, която допълва Августинската регула и оформя изцяло конституциите на Доминиканския орден[53].

Юбер написва и четири проповеднически съчинения, които го превръщат в един от големите представители на западната омилетика от XIII в. Това са:

1. *De dono timoris* („За дара на страха") е творба, която става много популярна и под името *De abundantia exemplorum* („За изобилието на примерите") се разпространява ту анонимно, ту като творба на Алберт Велики, но всъщност е на Юбер дьо Роман[54].

2. *De praedicatione Sanctae Crucis contra Saracenos* („За проповедта на Светия кръст срещу сарацините"). В това съчинение Юбер дава модели и идеи на проповедниците на кръста с чисто практическа цел. Тук

идеите са на по-ясен език, отколкото в *Opus tripartitum*, който е за по-високата публика от Лионския събор. *De praedicatione Sanctae Crucis* излага също в подробен вид основните идеи на Юбер за кръстоносното движение, подкрепени с тълкувания на Светото писание в тази насока[55].

Първите три глави от това съчинение представляват предговор, изясняващ целите на автора за написването му. Между четвърта и десета глава Юбер прави анализ на произхода и целите на кръстоносното движение. В следващите седем глави той излага причините, поради които трябва да се вземе кръстът и в главите от 18 до 25 се дискутират причините, които възпират мнозина да го сторят. В 27 глава са позоваванията на Библията, а в 28 и 29 авторът дискутира изискванията, на които трябва да отговаря един проповедник на кръста, например да познава Корана, да има географски познания и др. Следва обширен исторически анализ от разнообразни източници, като се започне от времената на император Константин Велики (30–43 гл.). Хайнтке датира тази творба в 1266–1267 г.[56]

През 1266 г. папата възлага на двата мендикантски ордена да проповядват срещу сарацините и вероятно в тази връзка е написано и това монументално съчинение. По повод падането на град Сафед в ръцете на сарацините (24 април 1266) Юбер пише: „поради това, от страна на господаря папа сега са изпратени по най-бързия начин мнозина и различни проповедници на кръста из различни части на света“[57].

3. *Liber de eruditione Praedicatorum* („Книга за обучение на проповедниците“) вече е една по-обхватна творба на Юбер, където той излага огромните си познания в областта на омилетиката. Това съчинение се датира след 1270 г. Към него е съставен и сборникът „Проповеднически скици“ и заедно се оформя монументалният труд *Ars praedicandi* („Изкуството на проповедта“). Тази част е позната с различни заглавия в различните ръкописи *De modo prompte cudendi sermones circa omne hominum et negotiorum genus* („За съставянето на подходящи проповеди за всякакви видове хора и дела“), *De universo statu totius mundi* („За цялостното състояние на света“), *Summa ad omnes status* („Събрано за всякакви съсловия“), *De materiis generalibus* („За основните материи“) и т.н.[58]

Opus tripartitum. Opus (Opusculum) tripartitum, написан за папа Григорий X, е разделен на три книги според темите, по които папата търси съвет. Първата част от трактата е посветена на въпросите на кръстоносното движение, втората разглежда проблемите на унията между Западната и Източната църква, а третата се занимава с реформата в католическата църква. Първата част е най-детайлното изложение за кръстоносните начинания в навечерието на Втория лионски събор[59].

Съчинението на Юбер се различава от останалите най-напред по своя обем, тъй като то засяга и трите дискусионни теми. Юбер никъде не отбелязва, че изпълнява поръчка на папата, но, от друга страна, е ясен стремежът му да предложи една по-обхватна и дългосрочна програма за действие на Светия престол по посочените теми. Хайнтке посочва убедително, че *Opus tripartitum* е написан специално за събора и оборва мнението на Михел, че части от това съчинение са написани по-рано и не във връзка с това събитие[60].

Юбер дьо Роман започва с отговорите на тогавашните възражения срещу кръстоносните начинания на Изток. Той се спира и на положението на християните спрямо сарацините в дадения момент, като повтаря множество от аргументите от предишното си монументално съчинение *De praedicatione Crucis*. В осем глави (от 10-а до 17-а) Юбер се спира подробно на седемте аргумента на противниците на кръстоносното движение. Той изброява седем вида такива възражения. Юберовите отговори на тези възражения са без съмнение една от най-добрите апологии на кръстоносното движение изобщо. Тук ще се опитаме в резюмиран вид да предадем тази полемика, защото тя отразява във висша степен дискусията около кръстоносното движение в тогавашното западноевропейско общество.

1. Противниците на кръстоносното движение твърдят, *че не е в съответствие с християнската религия да се пролива кръв, дори тази на* невернициte; Христос е забранил да се отвръща на злото със зло; казал е също, че трябва да се изтърпи мъченичество, а и папите, и съборите са забранили войната.

Юбер отговаря, че кръстоносният поход е в пълно съответствие с правоверната теология и затова трябва да се използва срещу сарацините, които са „извънредно порочни хора и подчертани врагове на християнството". Той казва още, че ако аргументът за непроливане на кръв важи за ранното християнство, то в съвременната епоха Господ не би дал военна мощ и политическа власт на християните, ако не искаше тя да бъде употребена. Онези, които се позовават на раннохристиянската традиция, би трябвало изцяло да възприемат нейния модел, а не само относно кръстоносните походи. Църквата има пълното право да защити с оръжие християнството от невернициte. Юбер посочва новозаветните места за свещената война и настоява, че не е неудобно за християнската религия да се отправи на война срещу сарацините.

2. Дори ако сарацините не трябва да бъдат пощадени, то е нужно да се щадят християните, от които мнозина загиват в тези походи, включително и праведници като Луи IX[61].

Контрааргументите на Юбер са, че сарацините биха предизвикали много повече смърт на християни, ако те самите нахлуят на Запад, което няма да сторят, ако биват атакувани на Изток. Освен това Юбер посочва, че тези загуби са временни и са във връзка с греховете на християните и Божия гняв срещу тях, но от времената на Карл Мартел досега все пак са загинали повече сарацини отколкото християни. Но от такава гледна точка и мъченичеството изглежда глупост, казва Юбер. Той отново посочва, че църквата трябва да се откаже от старохристиянския пацифизъм и че по-важно е колко християни ще отидат на небето, отколкото броят им на земята. Участието на християните в кръстоносния поход е сигурен път към Божието царство, докато неучастието може да ги отведе и по други пътища:

„Целта на християнството е не да изпълва земята, но да изпълва небето. Какво значение има, ако броят на християните намалее чрез смърт в името на Господа? Чрез такава смърт хората си проправят път към Небето, което може би не биха постигнали по друг начин.“[62]

3. При война между християни и сарацини в *Outremer* първите нямат шанс за победа поради многобройността на сарацинските армии и неудобството да се бият в непозната страна с непривичен климат, още повече че войната се води в Ориента не случайно, а по Божия промисъл.

На това Юбер отговаря, че сарацините, ако бъдат оставени в мир, ще надделеят изцяло над християнството. Земите, които сега владеят, са били някога християнски. Те са ги отнели незаконно от християните и затова християните не се стремят към отнемане на чуждото, а към възвръщане на своето.

4. Ако християните имат задължение да се бранят срещу сарацините, това не означава, че трябва те да ги нападат, когато има мир.

Но Юбер посочва, че нападението е превантивна отбрана, защото ислямът има за цел да изкорени християнството, както се е опитал да стори това в Ориента[63].

5. Ако християните се опитват да изтребят сарацините, защо да не се действа така и по отношение на другите нехристияни – юдеи, езичници, татари и пр. Кръстоносните походи не само не са довели до покръстването на сарацините, но и са ги мобилизирали срещу християните. Когато кръстоносците убиват и покоряват сарацините, ги пращат в ада, което е срещу принципите на християнското милосърдие. Освен това християните не колонизират завзетите от сарацините територии и затова няма никакви плодове от победите – нито духовни, нито телесни, нито светски.

Юбер отвръща на този довод, че ако сарацините не срещаха съпротива, щяха отдавна да унищожат християнството и срещу тях трябва да

се води нападателна война, за да им се докаже надмощието на християните и на тях, и на езичниците. Така ще се разклати вярата им в Мохамед. Смъртта осуетява техния греховен живот и не ги праща в ада, а на справедлив съд. Не е нужно да се осъществява масова колонизация, а само да се завземат укрепените пунктове, а сарацините и гърците да станат крепостни селяни, което ще засили шансовете за тяхното покръстване, както това е станало в Ахая.

6. Друг довод на противниците на кръстоносните походи е, че са направили мюсюлманите по-враждебни и твърдоглави, вместо да постигнат обратния ефект. Това противоречи на християнската любов, защото, като ги убиваме директно, ги пращаме в ада. Безсмислено е да се обезлюдява Ориента и да се заселва с колонисти от Запада, защото европейците не искат да се заселват там за постоянно поради климатичните и други условия.

Юбер обяснява тук, че надеждата за покръстване на сарацините е поголяма, ако те бъдат покорени и станат християнски поданици. Той пише, че евреите трябва да бъдат покръстени на всяка цена, понеже за разлика от сарацините те живеят под християнска власт и не могат да причинят никакви злини. Те винаги могат да бъдат заставени да слушат християнска проповед, за разлика от сарацините. Що се отнася до езичниците, някои – като прусѝте, не нападат християните и може да се предположи, че и те както някога поляци, чехи и др. ще приемат християнството. Други, като монголите, са твърде далеч, за да атакуват християнството (очевидно Юбер е чужд на страховете от монголска инвазия, все още актуални по това време в Източна Централна Европа). Юбер казва, че за евреите има пророчество, че ще се покръстят в деня на Страшния съд или малко преди него, а иначе съществуват като пример за неверие сред вярващите. Останалите могат да бъдат принудени да приемат християнството и да слушат мисионерите. Покорените сарацини трябва да плащат данък и да се използват като войници; татарите и другите езичници да не се нападат, а срещу тях да се води само отбранителна война:

„Когато имахме твърдини..., сарацините и мнозина гърци и други от тоя сорт оставаха доброволно под наша власт и обработваха земите и бяха наши данници. Това важи и за гърците в Ахая. И в това положение имаше повече надежда, че тези сарацини, които бяха под наша власт, ще бъдат покорени по-бързо, отколкото съпародниците им сарацини.“

7. Седмият довод срещу кръстоносния поход е, че Господ не иска християните да действат така срещу сарацините и затова те търпят тол-

кова поражения. Юбер обяснява, че тези неуспехи са наказание за греховете и че на християните е съдено да изпитат и добро, и зло на този свят. Християните трябва неуморно да се молят на Бог за своя успех. Юбер защитава един консервативен подход в епоха, в която кръстоносните походи отиват към своя заник, но това е разбираемо за вече възрастния деец на Доминиканския орден, чиито зрели години са протекли в епохата на класическите походи[64].

Юбер казва, че нещастията не означават в никакъв случай, че Господ е недоволен. Напротив, тези, които страдат, са най-любими Богу. Ясни примери за това има в Стария завет, където онези, които творят добро, страдат повече, отколкото злодеите. Понякога за това са виновни и „нашите увеличаващи се грехове". Следвайки Бернар от Клерво, той повтаря, че войната е единственият начин да се справим със сарацините, защото сарацините са най-жестоките гонители на християнската вяра и я застрашават. В Светата земя много повече християни са обърнати в пеляма, отколкото мюсюлмани в християнството. Ако няма надежда за покръстването на мюсюлманите, то те трябва да бъдат подчинени на военната сила[65].

Втората част разглежда въпроса за унията и схизмата с гърците. Тук Юбер разсъждава върху това кой е причинил схизмата – гърците или латинците; признава заслугите на гърците като „отци на Латинската църква", но смята, че те са схизматици, защото са отказали покорство на папата, който е безспорният глава на Вселенската църква. Той проучва въпроса как се е стигнало до схизмата и защо тя се поддържа, и смята, че може да се преодолее по два начина. Първият е чрез възстановяване на Латинската империя, която да обхване всички гърци, а вторият, който е по-добър, чрез династически бракове и други методи гръцките императори да приемат върховенството на Римската църква, без да се променя ритусът и патриархът да се утвърждава от папата. Юбер разбира, че целият проект с унията има слаба основа, но въпреки това е на мнение да се правят опити в тази насока[66].

Третата част разглежда църковната реформа в Римската църква и се родее с други подобни реформистки писания. Юбер се обявява срещу многобройните църковни празници, за поддържане броя на мендикантите в разумни граници, за ограничаване броя на женските манастири, за закриване на задлъжнели абатства и приорати. Обявява се също срещу невежеството на свещениците, многобройните нарушения и т.н. Много важни са три глави – *Circa Ecclesiam Romanam* („Относно Римската църква"), *Circa praelatos* („Относно прелатите"), *Circa Imperium* („Относно империята"). В тях Юбер обяснява, че реформата трябва да започне от папата и кардиналите. Трябва да се избягват дългите периоди на

ваканции на папския престол и ако кардиналите не могат да изберат папа, трябва да се разшири съставът на изборната колегия с други висши прелати. В главата за прелатите той остро критикува неумерения лукс, светските привички и други вредни явления. В главата за империята оригиналният текст на Юбер съдържа тезата, че „нациите", които живеят в Свещената империя, трябва да имат един „dominus generalis", а когато няма император, папата трябва да назначава викарий. Тук той дава пример с родната си Бургундия (Арелатското кралство). Проектът за устройството на империята, която да се раздели на три или четири наследствени държави – Германия, Арелатска Бургундия, Ломбардия и евентуално още едно Италианско кралство, обаче не принадлежи на Юбер. Хайнтке утвърждава тезата, че негов вероятен автор е доминиканецът Бернар Ги – един от най-близките съветници и съмишленици на Филип IV Хубави в началото на XIV в.[67]

Още в *De praedicatione Crucis* Юбер разглежда кръстоносния поход като задача на цялото християнство и никой християнин не бива да се отклонява от нея. Това е акция на църквата срещу сарацините и по-специално в полза на християнската религия, защото сарацините се опитват да изличат християнството от лицето на земята[68]. Кръстоносният поход трябва да се организира от папата, защото само той има власт над всички християни и може да ги приведе в действие. Само Светият отец има власт да накара клира да помага и само той може да даде пленарни индулгенции и други привилегии, с които да приведе в действие negotium Terrae Sanctae[69]. И понеже това е общохристиянско начинание, всички трябва да помагат. Авторът откроява три начина за това:

– телесна помощ – чрез физическо участие в похода;

– реална помощ – чрез даване на средства;

– орална помощ – чрез молитви и проповед;

По мнението на Юбер „последната е добра, втората е по-добра, а първата е най-добра"[70].

Много важна е помощта от клира, защото той трябва да обяви и проповядва кръста. Юбер отделя четири глави, за да уговори индиферентния клир, че е негова задача да подпомогне папата в кръстоносните му усилия. Той застъпва тезата, че клирът трябва да е най-ентусиазиран, защото той представлява Бог на земята. Духовниците трябва да защитават и своето учение пред миряните с дела. Като Христови пастири те трябва да са бдителни срещу сарацините, които като вълци разкъсват вярващите[71].

Юбер настоява за наличието на три предварителни условия, които са нужни са осъществяване на кръстоносен поход:

1. Общи проповеди и благочестиви начинания, пости и други богоугодни инициативи из всички християнски земи.

2. Всички планове трябва да бъдат внимателно разгледани и да не се вземат прибързани решения, да се консултират опитни мъже и да се направят справки със старите хроники и описания, за да се видят уроците на миналото с оглед на настоящето.

3. Да се вземат предвид най-добрите съвети на най-опитните мъже сред християните по тези въпроси, защото експертите са опитни, ревностни мъже, вдъхновени от Божия дух[72].

В *Opus tripartitum* Юбер представя кръстоносния поход като перманентен passagium particulare, а не като обичайния passagium generale. Той твърди, че Западът трябва постоянно да поддържа в „отвъдморските земи" армия, която да може винаги да се опълчи срещу сарацините; да не е наемна, а съставена от силни мъже, вдъхновени от верски подбуди, а не от желание за обогатяване; да се подкрепя от приходящи бойци и от опростени престъпници. Християните трябва да осъзнаят, че предишните им неуспехи се дължат на малочислените армии, на дългите интервали между походите, на слабите бойци, на злодеянията на мнозина кръстоносци и на липсата на религиозна ревност сред тях. Той разбира, че такава армия трябва да е отлично финансово обезпечена и освен това се надява, че в Светата земя ще се заселят достатъчен брой латински колонисти, които ще бъдат нейн резерв. Християнството като цяло и в частност клирът могат без големи жертви да финансират такава армия. Юбер предлага политика на финансови икономии и отделяне на приходите от тези икономии pro negotio *Terrae Sanctae* („за делото на Светата земя")[73].

Трактатът отразява и личния интерес на Юбер да проповядва кръстоносен поход, една тема, по която той вече е написал два трактата. Авторът предвижда пропагандната кампания да започне дори преди събора в Лион. Всички excitatoria (насърчения), които трябва да подбудят вярващите към антисарацински действия, трябва да са в писмен вид, в кратка и удобна за убеждаване на подходящите мъже форма. Мнозина, не само миряни, но и клирици, не са чували изобщо за сарацините и Мохамед. Папата трябва да изпрати пратеници, придружени от благородници, поели вече кръста, с писма до светските владетели, в които да се излагат основанията за овладяване на Светата земя и така да спечелят тяхната подкрепа за начинанието. За осигуряване на подкрепата на епископите трябва да се свикат провинциални събори; на тях трябва да се проповядва кръстът и да се извърши подготовка и за общия събор; сред аристократите да се разказват историите на великите крале и герои,

които вече са се сражавали в Светата земя. Необходимо е да се напомни, че участието в кръстоносен поход е най-добрата форма за покаяние на всеки аристократ. Още в *De praedicatione Crucis* Юбер изброява седем причини, които биха подтикнали вярващите и особено благородниците да вземат кръста срещу сарацините.

1. Божествената любов към Светата земя, която е любима на Христа, но сега се владее от сарацините.

2. Любовта към християнския закон, а не към Мохамедовия. Вярващият трябва да вземе кръста, за да защити истинския закон и да унищожи лъжливия.

3. Братската любов, а именно любовта към християните от Ориента, които страдат от мюсюлманите и техните призиви за помощ заслужават отговор.

4. Любов към Светата земя – страната на християнското наследство, където са живели големите библейски фигури, включително и самият Христос. Няма мюсюлманин, който да не е посетил гроба на Мохамед, така че колко повече би искал един християнин да обходи местата, където е живял Христос.

5. Борбата с враговете на църквата осигурява и личното спасение на вярващия.

6. Воинската класа трябва да подражава на такива герои като Карл Велики, Годфроа дьо Буйон (Готфрид Булонски), Ричард Лъвското сърце.

7. Църквата предоставя духовни и материални привилегии на кръстоносците[74].

Мемоарът на Юбер, а също и този на Жилбер дьо Турне и Гийом от Триполи като че отразяват някои съмнения за съвместимостта на християнската ортодоксалност и кръстоносното движение, нарастващата критика срещу индулгенциите и съмнения около духовните заслуги на кръстоносците. Някои дори смятат, че кръстоносните походи са срещу волята на Провидението.

По времето на Григорий X като че клирът и аристокрацията се отдръпват от кръстоносните начинания. Шейн пита дали този проблем е коректно поставен. Има ли въображаем или истински залез на кръстоносното движение след смъртта на Луи IX? Трите трактата – на Юбер, Жилбер и Гийом от Триполи, които разглеждаме, са представени след молба на Григорий X за писмени съвети и има идея да бъдат дискутирани на събора в Лион. Една от целите на тези трактати е да се борят с противниците на кръстоносното движение. Това обстоятелство дава погрешното впечатление, че това е доминиращото настроение. Но дори съчиненията на П. Трууп, Дж. Прауър и Е. Щикел показват, че критиката

е не по-голяма от онази в началото на XIII в. Неуспехите на Луи IX оказват известно негативно влияние, но то не бива да се преувеличава, както личи и от дебатите в Лион[75].

II. Краят на Йерусалимското латинско кралство и раждането на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*

1. Идейни предпоставки и литературна среда

Въпреки ентусиазма на Григорий X и решенията на Втория лионски събор в полза на организирането на „генерален" поход за защита на остатъчното Латинско кралство в Сирия и Палестина не е предприето нищо значително. Реалните резултати в тази насока са повече от скромни, а тенденцията е точно обратната. Мамелюкският султанат засилва своя натиск върху владенията на „франките". Това става особено осезателно в края на 80-те години на XIII в. Този натиск се следи с тревога в Западна Европа, но по различни причини, вече дискутирани от нас в първа глава, програмата на Григорий X не влиза в действие.

Повратна точка в събитията в Outremer е падането на Триполи в ръцете на султан Калаун на 27 април 1289 г. С това Акра остава единственият важен град в ръцете на латинците. Калаун е твърдо решен да атакува и тази последна опора на християните в Светата земя и след клането на мюсюлманските търговци от лятото на 1290 г., извършено от новопристигналите италиански кръстоносци, султанът има и формален повод да довърши Латинското кралство. Само внезапната му смърт на 10 ноември 1290 г. в султанската шатра край Кайро отлага агонията на кръстоносната държава с няколко месеца[76].

Падането на Триполи пробужда духовете в Западна Европа. Но отзвукът е доста ограничен, може би защото Акра все още остава символ на християнското присъствие в Светата земя. Латинският свят е свикнал с постоянните териториални загуби в този регион още от времената на Саладин, но никой не вярва сериозно, че и Акра ще бъде превзета от мамелюците, въпреки очевидно ясните индикации в тази насока.

Популярност добива т.нар. Видение от Триполи, което според запазените версии се случило в града през 1287 г., т.е. малко преди падането му в ръцете на египтяните. Според легендата един монах от цистерцианския манастир в града получава видение, в което се описва падането на Триполи в ръцете на мюсюлманите, но финалът е оптимистичен и съдържа популярната версия за наближаващия край на исляма, свързана

с есхатологичните настроения, характерни за епохата като цяло. „Виденията от Триполи“ става особено популярно обаче след падането на Акра и останалите латински владения през лятото на 1291 г., което предизвиква далеч по-широк отзвук сред западноевропейското общество[77].

Междувременно след смъртта на Калаун без особени сътресения властта в Кайро поема синът му ал-Ашраф Халил, който незабавно възобновява натиска върху латинските владения. В началото на май 1291 г. мамелюците обсаждат Акра и въпреки геройчната защита на града той пада в ръцете им на 17 юни 1291 г. Без особени усилия египтяните окупират до края на юли и останалите латински владения около Акра. Кланетата и насилията са неописуеми, голяма бежанска вълна се насочва към Кипър и Западна Европа, а този път шокът сред западното общество може да бъде сравнен с ужаса, изпитан при вестта за падането на Йерусалим през 1187 г.[78]

Отзвукът от това събитие намира непосредствено отражение в тогавашната западноевропейска историографска и литературна традиция. То е нашироко описано в множество хроники от периода, посветени са му и някои специално написани по този повод съчинения. Единствена Силвия Шейн се спира по-подробно на тях и се опитва да ги типологизира като „апологии“. Сред тях основно място заема *De excidio Urbis Acconis* („За разрушаването на град Акра“), написано от анонимен автор[79] и изследвано през XIX в., но оставено почти без внимание от големите историци на кръстоносното движение[80]. Това е странно, защото това съчинение е запазено в множество ръкописи както на латински, така и на старофренски език от края на XIII и началото на XIV в., а се съдържа и в някои хроники, преписано почти буквално.

Анонимният автор отбелязва, че, макар да не е бил свидетел, е ползвал разказите на мнозина очевидци, а от текста става ясно, че е познавал и папските були, посветени на това събитие. Съчинението описва събитията около падането на Акра и съдържа призив към вярващите за отмъщение, който е всъщност и ексхортативен епилог на творбата. В *Excidium* е отправена остра критика към християнския политически и духовен елит, който е оставил Акра в ръцете на сарацините, воден от своите егоистични цели, и същевременно горещо е възхваляван кръстоносният плам на бедните, които вземат кръста, водени само от чисти помисли. Шейн свързва съчинението с областта Пикардия във Франция, която е център на движенията на „пастурелите“ от 1251, 1309 и 1320 г.[81]

Към този „апологетичен“ дял на кръстоносната литература, възникнала около 1291 г., спада и *Hystoria de desolacione civitatis Acconensis* („История на разоряването на град Акра“) с автор Тадео от Неапол,

написана през декември 1291 г. в Месина, т.е. непосредствено след драматичните събития в Латинска Сирия[82]. Авторът се определя като *magister civis Neapolitanus*, който няколко години е живял в Сирия. Шейн категорично отхвърля тезата на издателя му Риан, че Тадео е бил мендикантски мисионер. Съчинението му е послание към цялото християнство по повод падането на Акра в ръцете на неверниците. То е повлияно значително от вижданията на Джакомо ди Фиоре, но Тадео решително осъжда част от възгледите на йоахимизма, особено относно кръстоносното движение. „Историята" на Тадео е и горещ призив към вярващите да не губят надежда и да се мобилизират за борба със сарацините[83].

Към авторите, които откликват емоционално на трагичните събития в Близкия изток, можем да причислим и прочутия доминикански мисионер Риколдо ди Монте Кроче (1243–1320) – една от най-видните фигури на мендикантското мисионерство сред мюсюлманите и същевременно един от най-добрите познавачи на исляма в разглежданата от нас епоха. Той започва мисионерската си дейност още през 1288 г., а новините за падането на Акра го застигат в Багдад. Именно по време на пътуванията си из днешните територии на Сирия и Ирак той написва и своите *Epistolae commentatoriae de perditione Acconis* (Epistolae ad Ecclesiam Triumphantem) („Писма-коментари за гибелта на Акра (Писма до триумфиращата църква)")[84]. В тях описва личните си впечатления от отзвука на събитието в земите на сарацините, разговорите си с някои от пленените „франки", с които се среща, и унинието, което обхваща цялата християнска общност в тези земи. Самият Риколдо преживява големи терзания в момент, когато призванието му да сее семената на вярата се сблъсква с масови преминавания на монголи, евреи и дори на християни към вярата на Мохамед. Писмата му са „адресирани" до Бог и до Божественото провидение, които той като Йов риторично пита защо са изоставили Божия народ в ръцете на най-страшните му врагове[85].

Описваните съчинения са пряк опит да се намери обяснение на нещастието, сполетяло не само Латинска Сирия, но и целия християнски свят. Те отразяват и покрусата на авторите, които са представителна извадка и за настроенията на мнозина западни християни. Но те имат предимно морализаторски характер, не предлагат на практика никакво решение на възникналия проблем и именно по тази причина не се отнасят към интересуващите ни пропагандни съчинения от „рекуперационния" жанр. Кръстоносната пропаганда, доколкото изобщо присъства, има второстепенна функция и е само на фона на основната апологетична и морализаторска линия на съчиненията.

Вече описахме реакцията на Папството и на могъщите западни владетели при вестта за падането на Акра. Съвсем логично е, че веднага отново се подема идеята за подготовка на „генерален" поход, който трябва да окаже съдействие и на Кипърското кралство, чието стратегическо значение се повишава неимоверно. Друг съществен момент е съдбата на военните ордени, подложени на жестока критика за загубата на остатъчните владения в Светата земя, въпреки храбростта, която са проявили при отбраната на Акра.

Първата реакция на папа Николай IV на вестите от Светата земя е енцикликата *Dirum amaritudinis* от 13 август 1291 г., която има чисто информативен характер, но все пак съдържа и апологетични, и ексхортативни елементи. Тук е употребена и фразата *ad recuperationem celerem dictae terrae* („за бързото възвръщане на речената земя")[86].

Папата е доста по-подробен в последвалата енциклика – *Dura nimis* (18 август 1291), която призовава църквата и светските владетели енергично да се заемат с мерките за нанасяне на контраудар и да обсъдят проблемите около реорганизацията на военните ордени. Отново е отправен призив и към експертите по negotium Terrae Sanctae да дадат в писмен вид мненията си относно *recuperatio et conservatio Terrae Sanctae* („възвръщане и съхраняване на Светата земя"). Именно тук виждаме генезиса на проблематиката от един нов жанр – трактатите за „отвоюване на Светата земя", които са нова разновидност на кръстоносната пропаганда, съчетала в себе си елементи на различни нейни жанрове – описателни истории на кръстоносните походи, военни експертни consilia, sermones и excitatoria, описания на Ориента и пр. Ето защо тези трактати сами по-себе си са доста разнообразни и са обединени най-ясно от дефинираната си тема – negotium Terrae Sanctae; recuperatio Terrae Sanctae. Друг е въпросът доколко тази дефиниция съответства на съдържанието на даден трактат или мемоар, спадащ към въпросния жанр.

Един от резултатите от призива на папа Николай IV е, че Рамон Лул се явява пред него със своя първи „рекуперационен" трактат *Tractatus de modo convertendi infideles* („Трактат за начина за покръстване на неверниците"). Вероятно именно тогава Фиденцио от Падуа му представя своето написано още преди падането на Акра съчинение с подобно съдържание, което му е било поръчано още от папа Григорий X, но по неизяснени причини Фиденцио успява да го завърши няколко месеца преди трагичния край на Латинското кралство[87].

2. Раждането на нов литературен жанр: *De recuperatione Terrae Sanctae* и неговите общи характеристики

Един от резултатите от дейността на Николай IV е раждането на нова литература и нова епоха в кръстоносното движение, свързана с литературата. Неговият призив за съвети в писмена форма допринася много за формирането на нов литературен жанр на мемоарите на тема *De recuperatione Terrae Sanctae*. Този жанр има много общо с кръстоносните трактати от XIII в. – *Opus tripartitum* на Юбер дьо Роман, *Collectio de scandalis Ecclesiae* на Жилбер дьо Турне и *Tractatus de statu Saracenorum* на Гийом от Триполи. И трите са резултат от молба на папа Григорий X за съвет и имат ексхортативен елемент, което ги свързва с кръстоносните excitatoria, познати още от епохата на Първия кръстоносен поход.

Ранните трактати обаче могат да бъдат описани като работни документи, които трябва да се обсъдят на заседанията на Втория лионски събор и затова са свързани повече с теми като идеология, проповядване и организация на кръстоносните походи. Те се занимават с европейския подход към кръстоносния поход и са много близки до съветите, които пращат в Рим провинциалните събори през 1292 г. Почти не се занимават със стратегията на похода[88].

Мемоарите, писани след 1291 г., но и този на Фиденцио от Падуа, който е по-ранен, са практически ръководства със съвети за генералната стратегия и с детайлни планове, които да бъдат следвани. Шейн смята, че въпреки очевидната връзка между падането на Акра и този бум, той е озадачаващ, а показва и ново отношение към кръстоносните походи. Повечето автори са хора с богат военен опит и се опитват да превърнат кръстоносните походи в старателно планирани експедиции. Макар и с пропагандно-характер, те имат много професионален и дори експертен облик. Като цяло Шейн разграничава два типа трактати:

1. Трактати с по-теоретичен характер – типични представители са произведенията на Пиер Дюбоа, Гийом Ногаре, Галвано ди Леванто. Авторите са европейци с по-слаби познания за Леванта.

2. Трактати, написани от хора, добре запознати с Леванта – Фиденцио от Падуа, Марино Санудо Торселло, Хайтон, магистрите на военните ордени и Шарл II Анжу[89].

Първите три трактата са пряко свързани с апела на Николай IV и отразяват до голяма степен настроенията в Европа около 1291 г. Силвия Шейн смята, че те стават и модел за подражание за един дълъг период. По-късните трактати, макар и някои от тях да са по-известни, са до голяма степен вариации по темата[90]. Без да отричаме връзката, съществуваща между трактатите, формиращи жанра *De recuperatione Terrae*

Sanctae, смятаме, че разнообразието в този жанр е доста по-голямо, а взаимните връзки и влияния между авторите имат по-сложен характер.

3. Фиденцио от Падуа и неговият *Liber recuperationis Terre Sancte* („Книга за възвръщането на Светата земя") – първият трактат от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*

Най-ранен представител на жанра е трактатът на Фиденцио от Падуа, който вероятно е повлиял пряко на папската политика. Има доста съвпадения между политиката на Николай IV и идеите на Фиденцио. Макар че пише трактата си по молба на Григорий X, Фиденцио го приключва малко преди падането на Акра. Лиополд отбелязва също, че по замисъл трактатът е с по-практическа и конкретна насоченост[91].

Последната спомената дата в него е февруари 1290 г., когато мамелюците нападат Армения. Затова той отразява ситуация, която се променя донякъде след падането на Акра и предимно мненията, формирани в периода между загубата на Триполи и загубата на Акра. Фиденцио е най-опитният автор на най-добрия план, предложен на Николай IV.

Биографични данни. Биографичните данни за Фиденцио са доста оскъдни, макар че сред личните приятели на францисканския „фратер" са личности като папите Григорий X, Николай IV и крал Шарл II Анжу. Джироламо Голубович го идентифицира с един известен през XIII и XIV в. францискански монах – Фиденцио Венето, погребан в конвента в Падуа, чиято памет се чества във Францисканския орден през XIV в. През 1266 г. той е провинциален викарий на Светата земя (тъй като няма назначен министър) и понеже тогава е 40-годишен, Голубович определя рождената му дата около 1226 г.[92]

През 1268 г., след превземането на Антиохия от войските на Байбарс, придружава мамелюкската армия, като се опитва да откупи част от пленените християни. Попада в Антиохия преди това, за да прочете арабската версия на *Liber Clementis* (едно популярно пророчество за края на света и залеза на исляма, който ще го предшества), наскоро преведена от гръцки език, поканен там от местните християни. След падането на Триполи Фиденцио отново пребивава известно време във военния лагер на мамелюците. По всяка вероятност взема участие във Втория лионски събор, а след това се завръща в Триполи, в Сирия, където започва работа по възложения му трактат, но го написва едва след 16 години. Единственият сигурен епизод обаче е повторното му посещение във вражеския лагер след падането на Триполи. Тук вероятно той иска от победителя Калаун да потвърди привилегиите на францисканците, дадени им от Байбарс през 1268 г. Тази мисия според Голубович е успешна и Калаун потвърждава

ферманите на своите предшественици. Най-вероятно в навечерието на падането на Акра Фиденцио е вече в Европа и е предал своя труд на папа Николай IV, защото определя Акра като християнски град под латинска власт. Не знаем точната дата на смъртта му в родния му град Падуа, където се оттегля, но през 1335 г. вече е споменат като „vir sanctus Fidentius Venetus" в *Catalogus sanctorum fratrum*[93].

Liber Recuperationis Terrae Sanctae. Трактатът е разделен на две части. Първата се състои от история на Светата земя, а втората описва методите и средствата, които трябва да се използват за освобождението и запазването ѝ. В историческата част няма нищо необичайно. Още Жак дьо Витри в своята *Historia Orientalis* отбелязва, че книгата му ще бъде от полза за укрепване на духа на кръстоносците. Григорий X препоръчва книгата на Витри на клира за укрепване на кръстоносния дух. Но в „рекуперационните" трактати, както отбелязва Пол Риан, историческата част не е само пропаганда, но и списък на допуснатите грешки, които трябва да се избягват в бъдеще.

Дьолавил льо Рул пък отбелязва преимно морализаторския характер на тази първа част от съчинението на Фиденцио. Той критикува както „франките" от Изтока, така и Запада, включително и Папството. Неговият анализ на ситуацията в Сирия направо предсказва загубата на всички владения през 1291 г. Като изключим военните ордени, с които той не се занимава, критиката му съвпада със самокритиката, популярна на Запад след 1291 г. Ако беше писал след 1291 г., може би щеше да препоръча и орденската реформа[94].

Фиденцио, който очевидно заимства от Жак дьо Витри, описва франките като женствени, безчувствени и апатични люде, на които не им се сражава. Между другото тяхното равнодушие е довело до падането на Триполи и до атаката на султана в Малка Армения през 1290 г. Другите им недостатъци са вътрешните раздори и липсата на водач. Латинското кралство е обхванато от постоянни вътрешни раздори – „всеки срещу всеки":

„венецианците, генуезците и пизанците се сражават помежду си и всички те са в свада с краля. Братствата на сирийците се бият помежду си, няма милосърдие между военните ордени, бароните постоянно се карат. Докато един град е в мир със султана, другите са във война. Когато един от военните ордени сключеше примирие с неверните, другите воюваха с тях."

Един от султаните е казал на християните вече, че ако той е змия с една глава и много опашки, то те са змия с много глави и с никаква опашка, която да ги следва. Някои християни са латини, други – сирий-

ци. Първите са все още пъстра смесица, каквато са били по време на завоеванието. Тези, които са прекосили морето, са донесли повече беди, отколкото добро и са си отишли с точно толкова голям ентусиазъм, с колкото са дошли. Тези, които са обещали много, не са сторили нищо. Те са нанесли големи беди на християнството, защото, въпреки разпоредбите и заплахата от отлъчване, са отишли на поклонение в Йерусалим и са плащали големи суми на султана. Още по-лошо е, че продават оръжия, желязо, дървесина и други забранени стоки на сарацините. Имало е доста „латини", които са прекосили морето, за да се присъединят към сарацините, като за материални изгоди приемат исляма и се сражават със своите бивши братя по вяра. Бившите християни са най-добрата и многобройна част от армията на султана според Фиденцио[95].

Християнският свят е критикуван за това, че не е помогнал на „Отвъдморието":

„Европейските християни не помогнаха на Отвъдморието, както бяха длъжни, а по-скоро я изоставиха в най-тежко положение; ако някой бе предоставил помощ, то той я оттегли и се върна у дома. Как можеха толкова малко християни да устоят на толкова много неверници? Курията отдавна трябваше да помогне, както се полагаше, но тя беше заета с други дела и така начинанието, което трябваше да е най-близко до сърцето ѝ, бе изоставено почти без внимание."

Християнските крале са били постоянно във война и Фиденцио пита риторично: как те, които така много ценят светските владения, са зарязали владеенето на най-голямата и богата територия?[96]

Наред с критиката обаче Фиденцио прибягва до един авторски трик, включвайки в изложението си елементи от прочутото пророчество *Liber Clementis*, познато в латинския Запад от началото на XIII в., използвано активно по време на Петия кръстоносен поход за повдигане духа на кръстоносците и обвързано тясно с първите вести за успехите на монголите срещу ислямските владетели на Средна Азия. Произходът на това пророчество е свързан с гръцки и несториански легенди, датиращи от VII в., и погрешно свързвани с Методий от Патара. Основната теза е, че ислямът ще загине с наближаването на края на света, който мнозина очакват около края на XIII столетие. Тези есхатологични и апокалиптични мотиви са използвани от Фиденцио, който е познавал отлично текста на *Liber Clementis*, като ексхортативен елемент[97].

Втората част също не е изцяло подчинена на практичното, но има доста морализаторски елементи. Моралните добродетели трябва да изместят настоящите пороци. Базисна добродетел е bonitas, която се състои от милосърдие, непорочност, смирение, благочестие, единство, трезве-

ност, законност, упоритост, търпение и тя трябва да бъде едно от трите неща, които всеки християнин е длъжен да култивира в себе си. Другите две качества са *sufficientia exercitatis et presidencia capitis* – размера на християнското воинство и неговото водачество. Султанът има над 40 000 рицари, така че християнската армия трябва да разполага с поне 20 000–30 000 рицари и съответното количество пехота. Те трябва да са отлично въоръжени, дисциплинирани и единни.

Фиденцио не крие възхищението си от военните умения на сарацините, чиято армия познава отлично и в чиито военни лагери е бил поне два пъти лично (1268 и 1289, съответно след победите им при Антиохия и Триполи). Християните трябва да разузнаят тактиката на сарацините, употребата на лъкове, стрели, лека конница и да възприемат някои техни похвати. Това следва да се извърши от специални exploratores (разузнавачи). Султанът използва подобни похвати, а още Норман Дениъл отбелязва, че образът на султан Байбарс служи на Фиденцио да очертае образа на идеалния военен водач – capitaneus. Това е комбинация от военен лидер и държавник, който съчетава рицарския идеал и Аристотеловата идея за държавника[98].

Мнението на Фиденцио е в рязко противоречие с оптимизма на Гийом от Триполи. Той смята, че сарацините са най-упорити в своята вяра. Както Юбер дьо Роман по-рано или Риколдо ди Монте Кроче покъсно, той отбелязва, че единствените промени на вярата в Светата земя са тези от християнство в ислям. Но докато Юбер набляга на психологическите причини за това, Фиденцио и Риколдо отбелязват материалните подбуди за такава крачка. Фиденцио, Риколдо и донякъде Рамон Лул завиждат на богатството на мюсюлманите. Препоръките за икономическа война срещу исляма до голяма степен са продиктувани именно от усещането, че ислямският свят просперира твърде много в сравнение с християнска Европа[99].

Експедицията, казва Фиденцио, следва да се проведе едновременно по суша и по море. Морската експедиция трябва да включва поне 30–50 галери, отлично екипирани с всичко нужно. Морските им бази трябва да са Кипър, Акра, Руад, евентуално Родос и едно предмостие в Египет, а флотата да осигури морска блокада на Египет. Първото й задължение е да залавя християнските нарушители на embargoто, наложено от църквата под страх от отлъчване. Фиденцио изрежда 11 предимства на блокадата. Целта й е да направи християните господари по море, да ограничи опасността от сарацинска морска атака на Сирия и Кипър, и да осуети възможността за сарацинска блокада, която ще отреже християнските владения от Европа по време на кръстоносния поход. Освен

това блокадата ще съсипе Египет икономически. Само от Александрия султанът печели дневно по 1000 флорина такси. При блокада сарацините ще загубят този доход, а и няма да могат да продават своите стоки. Текстилната им индустрия ще бъде унищожена. Освен това ще загубят доходите от търговията с Далечния изток, тъй като търговията с Индия ще се пренасочи от Червено море към Персия и Малка Армения. Блокадата ще ги лиши от много необходими продукти – военни материали, момчета от Черноморието, които стават мамелюкски войници, ще унищожи пристанищата им и ще сложи край на пиратските набези на сарацините.

Във връзка с морската блокада Фиденцио повтаря едно мнение, вече познато на Втория лионски събор: тя е ефективно оръдие поради невежеството на сарацините в морските дела. Той обаче смята, че една успешна блокада е достатъчна за освобождаването на Светата земя. Това мнение възприемат и Рамон Лул, Шарл II Анжу, Хайтон, Марино Санудо Торсело, Анри II Кипърски и мнозина други пропагандисти след Фиденцио. Стратегията за двойната атака, въведена от Фиденцио, остава малко популярна, но все пак е възприета от Жак дьо Моле[100].

Оригиналността на плана на Фиденцио не бива да се подценява. Той пръв приема идеята за блокада на Египет по море като основно средство за война, а не като помощно. Фиденцио дискутира три алтернативни маршрута на похода. Първият е сухопътна експедиция през Европа до Константинопол и оттам през Анатолия и Малка Армения в Светата земя. Вторият е морски маршрут от Венеция и Генуа. Третият е смесен – по суша до Бриндизи и оттам по море до Драч (дн. Дуръс), през Балканите до Константинопол, откъдето дублира първия маршрут. Фиденцио дискутира предимствата и недостатъците на тези маршрути, но не показва предпочитания към някой от тях. Пристанищата по пътя към Сирия са Египет, Акра, Триполи, Свети Симеон (Солдинум), Портус Палорум, които са достъпни и от трите маршрута. Той предпочита Портус Палорум и Свети Симеон. Заливът на Свети Симеон е подходящ за малки съдове, които после по река Оронт могат да доплуват до Антиохия. Портус Палорум може да подслони големите галери. Оттам армията трябва да премине до Антиохия и да се установи там, където ще чакат грузинските, арменските и монголските съюзници. В Сирия няма много гарнизони, но опасността може да дойде от Египет и затова трябва да се отреже връзката между Египет и Сирия, и да се води успешно икономическата война с Египет.

Фиденцио приключва своя план с много препоръки за управлението на Светата земя, когато тя бъде отвоювана. Трябва да има достатъчно голям гарнизон, поне десет стражеви галери (отново много прозорливо

и уникално изискване за морска отбрана на Светата земя от нападение на египетски кораби), създаване на укрепени пунктове в страната (например възстановяването на цитаделата Монжоа, която да брани самия Йерусалим), стабилно управление с един владетел, християнски добродетели като смирението и подчинението на висшестоящия, които ще спомогнат за „conservatio Terrae Sanctae". Гарнизонът да се финансира от европейските монарси и градове, епископства, абатства и други институции. Те могат да издържат по няколко рицари, защото доброволците вече не стигат[101].

Антъни Лиополд разглежда подробно плана за създаване на „Нов Йерусалим" на Фиденцио и е на мнение, че той има голямо влияние върху всички по-късни трактати, обсъждащи и този проблем[102].

Фиденцио е песимистично настроен за шансовете на един традиционен генерален поход и дори го смята за вреден. Това мнение, споделено от Рамон Лул и Шарл II Анжу, става доминиращо след падането на Акра. Друг общ за трите стратегически подход е идеята за овладяване на съседни на Светата земя територии като условие за успех. Те трябва да станат бази за решителната атака срещу Светата земя. Но навсякъде авторите на трактатите се стремят да докажат законността на такива действия, дори когато териториите се владеят от неверници и схизматици. За Светата земя обаче няма подобни юридически съмнения.

Още от Първия поход има такива опити за оправдаване на едно или друго завоевание встрани от Светата земя. Инокентий IV и последователят му Хостиензис оправдават такива действия в други територии, когато те са били част от Римската империя, като законни владения на християнството. Те признават и легитимността на овладяване на територии, които не са били никога римски или християнски. Но папата ex potestate може да се меси в някои вътрешни проблеми на подобни страни.Това се дължи на факта, че с идването на Христа всички живи същества и територии са вече под юрисдикцията на християнството „de jure et de justa causa"[103].

Тази транслация на сила и власт е предадена първо на Христа, а оттам на Папството. Това е мотивацията на Хостиензис, че всички неверници трябва да се подчинят на вярващите. Но по-умереното мнение на Инокентий IV е по-разпространено. Фиденцио от Падуа, който смята, че трябва да бъдат овладени „кралствата" Турция, Дамаск, Египет, Картаген и Тунис (стари римски владения), също се придържа към тази идея. За него това са християнски земи по право. В началото на 1292 г. Рамон Лул даже използва и Константиновия дар в подобна обосновка[104]. Овладяването на земите на неверници и схизматици е и необходимо

условие за тяхното покръстване, защото само така мисионерите ще могат да работят спокойно. Марино Санудо Торсело се позовава и на факта, че Египет някога е бил християнска страна[105].

Марино Санудо, Шарл II Анжу, Пиер Дюбоа и не на последно място кипърският крал Анри II Лузинян посочват, че тези територии трябва да се овладеят и по чисто военностратегически съображения. Такива са подбудите всъщност и при кампаниите от 1218 и 1249 г. срещу Египет[106].

4. Ранните кръстоносни писания на Рамон Лул. *Tractatus de modo convertendi infideles* („Трактат за начина за покръстване на невярващите") – от мисионерски планове към кръстоносни проекти

Биографични данни за периода от 1232 до 1293 г. Една от най-колоритните фигури сред теоретиците и пропагандистите на кръстоносното движение от края на XIII и първите десетилетия на XIV в. е безспорно Рамон Лул – прочут мисионер, теолог и философ от Майорка, чието творчество е така богато, че само опит за бегъл анализ на основните аспекти от него биха могли да дадат основата за едно солидно изследване. Ето защо ние ще се ограничим с проследяването на основните моменти от неговата биография и на онези негови съчинения, свързани пряко с кръстоносната тематика, които биха могли да бъдат включени в интересуващия ни жанр *De recuperatione Terrae Sanctae*.

Не притежаваме автобиография на този иначе извънредно плодовит автор, а латинското му житие (*Vita Beati Raymundi Lulli*), създадено около 1311 г. в манастира Шартрьоз дьо Вовер в парижкия Жарден дьо Люксембург, макар и да е базирано на негови собствени спомени, не ни дава пълна информация за живота му. Все пак знаем, че е роден през 1232 или началото на 1233 г. в Сютат де Майоркес – столицата на о-в Майорка (дн. Палма де Майорка), освободен от властта на маврите чрез оръжията на арагонската армия през 1229 г. Така Лул прекарва детството си в една мултикултурна среда, съставена от християнско, мюсюлманско и еврейско население. Баща му е заможен гражданин на Барселона, който е последвал крал Хайме I в неговия поход и е останал в новите владения в Майорка като заможен рицар. Лул получава образование с оглед на бъдеща кариера като рицар и трубадур в двора на новия владетел на Майорка принц Хайме, който постепенно добива широка автономия от Арагон. Той попада в двора на принца като негов сенешал и го придружава в пътуванията му из Каталония, Арагон, Франция, Кастилия и новоотвоюваната от маврите Валенсия.

През 1257 г. Лул сключва брак с Бланка Пикани, от която има и две деца, но продължава да води живот на галантен рицар и трубадур до внезапното си обръщане към религията около 1263 г. След многократни видения на разпнатия Христос той решава да му служи и се ориентира към попрището на мисионера, очевидно провокиран от наличието на многобройни мюсюлмани и евреи в родната му Майорка. У него назрява решението да напише книга, разобличаваща грешките и заблудите на неверниците, макар че едва знае латински и нито дума арабски. До този момент е писал само любовна поезия на родния си каталански и на провансалски – езика на трубадурската поезия. Всъщност още тогава Лул формулира и трите си основни цели – създаване на училища, в които да се изучават ориенталски езици и да се подготвят мисионери, написването на една фундаментална книга, която да докаже верността на християнската доктрина, и разпространение на вярата сред неверниците[107].

След като посещава една прочувствена проповед във францисканската църква в родния си град, вдъхновен от описанията на живота на св. Франциск, той се отправя на поклоническо пътешествие в Северна Испания и Южна Франция, твърдо решен да не се връща повече в Майорка. Вероятно в Барселона Лул се среща със св. Рамон де Пеняфорт, бивш генерален магистър на Доминиканския орден, тогава вече около 90-годишен. Под негово влияние се отказва от намерението си да учи в Парижкия университет и се връща в Майорка, където трябва да усъвършенства познанията си по латински език и да научи арабски. Наистина Майорка не му предоставя възможностите на Париж по отношение на латинската християнска литература и наука, но пък му дава уникалната възможност да научи отлично арабски език и да се запознае с Корана. Така той се включва в плановете на Доминиканския орден, започнати още по времето на Рамон де Пеняфорт, за създаване на мисионерски колежи, които да подготвят мисионери, владеещи арабски език и ефективни в земите на исляма[108].

Между 1256 и 1274 г. Рамон живее в Сютат със семейството си, въпреки че се обучава в нужните му неща и все по-ясно се ориентира към духовната кариера. По това време създава и първите си три творби, посветени на исляма, които са написани на арабски език, но са запазени само в латинска и каталанска версия – *Compendium de Lógica del Gatzel* (Gazzali) („Компендиум на Логиката на Газали“) (ок. 1275); *Libre de Contemplació en Diu* („Книга за съзерцанието в Бога“) и първото му полемично съчинение – *Libre del Gentil e los tres savis* („Книга за езичника и за тримата мъдреци“). В тези свои съчинения Лул за пръв път разработва теоретичните основи на своята философска теория,

която той нарича *ars inveniendi veritatem* („изкуство за откриване на истината“).

Всъщност първоначалния тласък за формулирането на глобална метафизична система той получава през 1274 г. след интелектуално „откровение“ на планината Ранда, край Палма. Скоро след това написва и първото си съчинение на тази тема – *Ars magna sive Ars compendiosa inveniendi veritatem* („Великото изкуство или Обобщено изкуство за откриване на истината“) (1275). На тази философска теория Лул посвещава значителна част от своето творчество и обобщава тези усилия във финалното си съчинение на тази тема – *Ars generalis ultima* („Окончателното общо изкуство“)(1305–1308). Друго извънредно популярно негово съчинение на тази тема е *Arbor scientiae* („Дърво на науката“) (1295–1296).

Основите на Луловия „арт“ се свеждат до представата за т.нар. dignitates, които напомнят на Платоновите „идеи“ и според Лул са инструмент на креативната дейност на Бог, причини и архетипове на цялото създадено съвършенство. От своя „арт“ Лул извежда нуждата от сливане на всичко сътворено в Божествено единство, а един от аспектите на Божественото единство е разпространението на християнството по целия свят и обединяването на човечеството под егидата на Светия престол. Две най-големи препятствия вижда Лул по пътя на достигането на тази цел – Великата схизма и съществуването на исляма. Ислямът е показал удивителна резистентност срещу християнската проповед и се намира в настъпление срещу християнството от момента на своето създаване. Подобно на Роджър Бейкън Лул вижда в евентуалната ислямизация на монголите най-голямата потенциална заплаха за християнския свят, която ще наруши баланса на силите в света изцяло в полза на исляма. Ето защо проповедта сред мюсюлманите, борбата с исляма е сред първостепенните задачи, които Лул вижда пред себе си и пред християнската църква.

Първоначално той застъпва изцяло тезата, че покръстването на мюсюлманите и евреите трябва да стане по напълно доброволен начин и чрез убеждение, което го прави противник на кръстоносната идея априори. Ето защо Лул си поставя за цел и наистина изучава ислямската религия в детайли. Той си позволява да пише критично за Мохамед само в съчиненията си, които са предназначени за християнска публика[109].

През 1275 г. Лул напуска дома си в Палма и търси подкрепата на своя патрон Хайме II Майорикански за осъществяването на плановете си. Трудовете му са одобрени от специално потърсен за тази цел специалист от Францисканския орден и той получава правото да основе францискански конвент в Мирамар на о-в Майорка (1276). В конвента се заселват 13 францисканци, които трябва да изучават наред със седемте

свободни изкуства теология, ориенталски езици, ислям и теорията на Лул за Ars magna. Конвентът получава подкрепата и на папа Йоан XXI.

Твърде малко знаем за следващите десет години от живота на Лул, но той продължава да пише на арабски, латински и каталански език. По това време е създаден и литературният му шедьовър *Libre de Blanquerna* („Книга за Бланкерна“) (1283), който съдържа и известни автобиографични мотиви. Не е сигурно сведението, че в този период той е посетил лично Светата земя; вероятно е бил предимно на о-в Майорка[110].

В живота му настъпват големи промени през 1287 г. Тогава той посещава Рим, търсейки подкрепа от папа Хонорий IV за осъществяване на своите мащабни планове, но смъртта на папата осуетява тези замисли. Разочарован от този неуспех, но не и отчаян, неуморният Лул се отправя за Париж и тук получава правото да преподава своята теория в Парижкия университет. По време на този свой престой в Париж (до 1289) Лул намира силен покровител в лицето на Филип IV Хубави, който е племенник на Хайме II, но пък влиза в остър конфликт с латинските averoисти от Парижкия университет, които са категорични противници на неговите философски и религиозни възгледи[111].

През 1289 г. Лул се оттегля в Монпелие, където създава нова версия на труда си *Ars magna*, озаглавена *Ars inventiva veritatis* („Изкуство за откриване на истината“). Същевременно той влиза в контакт със спиритуалното крило във Францисканския орден, чийто лидер по това време е каталанецът Арнолдо (Арнау) де Виланова. Отношенията между двамата са доста сложни, а Арнолдо открито нарича Лул „идиот“, като очевидно не споделя радикалните му философски възгледи.

Междувременно Лул е оторизиран да преподава своята теория във францисканските школи в Апулия и Рим (1290), но рязко се обявява срещу крайностите на спиритуалите, които, въпреки че са преследвани от официалната църква, продължават да упражняват голямо влияние в рамките на Францисканския орден. Именно в този момент той се заинтересува и от проблемите на кръстоносното движение. След престой в Генуа и след големи колебания между Доминиканския и Францисканския орден все пак избира францисканците-конвентуали, които приемат много по-добре неговите философски и религиозни възгледи[112].

Писанията на Рамон Лул показват, че до 1292 г. той не се интересува особено от кръстоносната проблематика. В писмата до един анонимен прелат и до Парижкия университет (1287–1289), а също така и в *Liber contra Antichristum* („Книга срещу Антихриста“) (1289) той продължава да твърди, че само мирните средства са ефективни за освобождаването на Светата земя. В социо-философския си сатиричен роман *Blanquerna*

(ок. 1283–1285) той казва, „че папата, както и християнските крале, са приели методите на Мохамед в усилията си да освободят Светата земя, понеже Мохамед е овладявал всичко с оръжие, а Христа и апостолите са покръстили света с мъченичество и проповед“[113].

5. *Tractatus de modo convertendi infideles seu Lo Passatge* („Трактат за начина за покръстване на невярващите или Походът“); *Epistola summo pontifici pro recuperatione Terrae Sanctae* („Писмо до върховния понтифекс за възвръщането на Светата земя“)

В началото на 1292 г. обаче Лул, който е представен като най-великия мисионер сред мюсюлманите, предлага на папа Николай IV *Epistola summo pontifici pro recuperatione Terrae Sanctae*. Тук са очертани някои основни идеи на каталонския мислител във връзка с падането на Акра и мерките, които трябва да се вземат за решаването на „Ориенталския“ въпрос. Малко по-късно той представя пред папата и първото си съчинение на кръстоносна тематика *Tractatus de modo convertendi infideles seu Lo Passatge*[114]. В този трактат Лул за пръв път се проявява като привърженик на въоръжения кръстоносен поход. Въпреки че за него кръстоносният поход трябва да разчисти пътя за мисията, все пак това е значителна промяна, явно свързана със загубата на Акра. Лул сам казва в *Tractatus*: „всички скърбят за загубата на Светата земя“[115]. От този момент насетне той винаги комбинира двете средства – мисия и въоръжени действия за освобождаване и възвръщане на Светата земя.

Тези две на пръв поглед противоположни средства имат една цел – всеобщото покръстване на всички хора. Въпреки че Лул слага ударение върху покръстването на сарацините, монголите и другите невярващи също са обект на неговите цели, както и унията със схизматиците. Кръстоносния поход Лул разглежда само като допълнение към мисионерската дейност[116].

В *Tractatus* каталонският мислител предлага комбинация от сухопътна и морска експедиция. Морската война трябва да се води от трима адмирали, определени и подчинени на църквата. Тримата трябва да разделят Средиземно море на три зони – един, прикрепен към Испания, трябва да контролира земите между Триполи във Варварията (Либия) до Сафи в Мароко, вторият – морето от Триполи в Сирия до Малка Армения, а третият – брегове на Византия. Блокадата трябва да осуети цялата търговия със сарацините, да унищожи сарацинските крайбрежни селища и морски бази, а унищожаването на сарацинските търговци ще увеличи броя на свободно пътуващите християнски търговци по море. Едва след

това християните трябва да проведат passagium. Враговете им вече няма да могат да се противопоставят[117].

Сухопътният поход (passagium) трябва да се ръководи от папата съвместно с кралете и магистрите на трите военни ордена – тамплиери, хоспиталиери и тевтонци. „Двата меча – светският и духовният" символизират задължението на църквата да покръсти неверниците с комбинация от двете средства – насилие и убеждение[118]. Политическата теория на Лул е много подходяща за времената на Григорий VII и Бернар от Клерво, свързани с разцвета на клюнийската и цистерцианската доктрина за пълна хегемония на Папството. Според него папата има пълно върховенство над целия свят; папата и неговите кардинали са истинските наместници на Бога.

Внерушовски правилно посочва анахроничния характер на политическите идеи на Лул. Видим знак за тези права на папата е Константиновият дар, който Лул интерпретира много радикално. Оттам той извежда правата на Римската църква над Константинопол и над целия Ориент. Целта обаче отново е улесняването на мисията. Властта на папата зависи от неговото желание и усърдие да овладее земи от неверниците, което е етап от великото покръстване на душите. Светските командири на кръстоносните походи трябва да се подчиняват на Папството, като те са просто необходимото зло в духа на идеите и на Григорий VII[119].

Около 1305 г. Лул признава нарастващата роля на светските държави. Но апелите му към Филип IV Хубави отново са насочени към славата на Бога, а не както тези на Дюбоа и Ногаре – към славата на монарха. Хилгарт доказва, че Лул всъщност е доста добре ориентиран в съвременната му политика и изборът му на патрони е добре премерен винаги с оглед на прокарване на негови идеи и планове. Разбирайки процесите на разпадане на Свещената римска империя, той никога не отправя взор към римските крале, нито пък към Хенрих VII. Апелите му са към Хайме II Арагонски, Филип IV Хубави, републиките Венеция, Генуа и Пиза, към кралете на Кипър и Сицилия[120].

Лул смята, че призивът към кръстоносен поход ще спре междуособните войни, а не обратното (т.е. първо мир, после призив, което застъпват повечето пропагандисти). Относно финансите църквата трябва да определи десетина от своето имущество, от глоби и покаяния, от индулгенции. Универсалната власт на църквата я задължава да организира кръстоносното движение. Папата лично трябва да участва в похода, придружен от духовници и миряни, владеещи гръцки, философия и теология, за да могат да излекуват схизмата. Византия е пречка за разпространението на вярата. Константинопол трябва да се подчини на Рим, а гърците дори

насила трябва да се върнат към Римската църква. Тъй като гърците са християни, това няма да е насилствено покръстване, а по-скоро дисциплиниращa мярка. Този акт е необходима стъпка към покръстването на всички нехристияни начело със сарацините и монголите.

Лул смята, че Константинопол е изключително важен стратегически аванпост към Ориента. Много опасно би могло да бъде, ако го завземат сарацините или монголите и затова Византийската империя трябва да бъде овладяна било с убеждение, било с война. Гръцките войски следва да вземат участие в похода и то в неговия авангард. Ако ромеите приемат доброволно този план, то папата ще позволи на императора да запази владенията си, но василевсът трябва да участва лично в похода. Той и неговите принцове трябва да дадат клетва за вярност на папата и Римската църква, да предадат заложници и да приемат латински гарнизон в Константинопол, докато не бъде овладяна Светата земя[121].

Армията ще премине през Малка Армения до Йерусалим. След завладяването на Светата земя магистърът на тамплиерите ще поведе своите войници към Северна Африка и по-точно към Триполи във „Варвария", т.е. днешна Либия, а този на хоспиталиерите – към „Турция", т.е. Мала Азия. Тевтонците в съюз с арменския крал ще се сражават в зоната на Латакия (Лаодикея) в Северна Сирия. Разстоянието между ордените ще обезпечи мира между тях. Вероятно Лул има предвид техните конфликти в пренаселената Акра. В *Tractatus* Лул не знае как да се реши проблемът с ордените, но в писмото си до папата и в романа си *Blanquerna* се обявява за сливането им и по-нататък запазва това мнение във всичките си планове.

Тази грандиозна схема води до главната цел, а именно покръстването на неверниците. *Tractatus* съдържа план, който почива на следното: подготовка на мисионери в специални училища в Рим, Париж, Испания, Генуа, Венеция, Пруссия, Унгария, Кафа и Тавър, както и на други места, където могат да се научат различни ориенталски езици. Това са идеи, похарактерни сред доминиканците, но именно дейността на францисканския терциар Лул спомага за откриването на такива школи – най-известната е „Св. Троица", създадена от принца на Майорка Хайме в Мирамар през 1274 г. По това време вече съществуват такива доминикански школи, основани от Рамон де Пеняфорт във Валенсия, Хатива, Мурсия, Барселона и Тунис. Учебната програма, която Лул упорито пропагандира, е приета и утвърдена от Виенския събор през 1312 г.[122]

Базисните идеи на Tractatus са доразвити от Лул в другите му трактати и най-вече в *Liber de fine* („Книга за края") (1305) и *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* („Книга за придобиване на Светата земя")(1309).

които ще разгледаме по-късно. Комбинацията на кръстоносен поход и мисионерска дейност е основният му оригинален принос. В останалото, което се отнася до стратегията и тактиката, Лул се влияе от общите тенденции в „рекуперационния" жанр. П. А. Камар смята, че Лул е заимствал широко от Фиденцио, чийто трактат вероятно е прочел, докато е писал *Tractatus* в Рим, поради големите прилики между плановете им. Все пак Рамон Лул подкрепя мнението на папа Николай IV, че морската война трябва да предшества сухопътната.

Реалната политика е отразена в идеята за овладяване на Византия и унията ѝ с Рим. Въоръженото овладяване на Византия е част от политическите планове на Шарл I Анжу и на папите Урбан IV (1261–1264), Мартин IV (1281–1285), Хонорий IV (1285–1287). Провеждането на такава кампания като част от плановете за освобождаване на Светата земя е осуетено обаче от Сицилианската вечерня (1282)[123].

6. Петициите на Лул – *Petitiones Raymundi pro conversione infidelium* („Петициите на Рамон за покръстване на неверниците")

След като проектът на Лул, въпреки падането на Акра (1291), не е приет особено радушно в папския двор, той се завръща в Генуа, където идеите му имат доста широка и благосклонно настроена публика. Тук той решава да се присъедини към Францисканския орден, въпреки отдавнашните си връзки с доминиканците и подчертания си интерес към мисията сред сарацините, която се смята за специалитет на последователите на св. Доминик. Твърдо решен да изпита на практика своите идеи, с помощта и препоръките на крал Хайме II Арагонски той попада в двора на туниския владетел Абу Хафс Омар I (средата на 1293) и предизвиква на диспут изявени местни мюсюлмански теолози. Провокативното му поведение води до бързото му екстрадиране от Тунис и завръщането му в Италия след кратък престой в Майорка. Лул отново се отправя за Рим с намерението да привлече вниманието на новоизбрания Свети отец Целестин V към кръстоносната и мисионерската проблематика[124].

Това, че Рамон Лул се обръща с петиция до Целестин V (Пиетро Мороне) за съчетаването на мисия с кръстоносна въоръжена акция към Светата земя, се дължи повече на факта, че той се обръща с подобни петиции към всички папи от 1291 г. насетне с изключение на Бенедикт XII (1303–1304). Неговата *Petitio Raymundi pro conversione infidelium ad Coelestinum V et ad Cardinales directa* („Петиция на Рамон за покръстването на неверниците, адресирана до Целестин V и до кардиналите") (Неапол, 1294) повтаря основните идеи от *Tractatus*, но тук се отдава помалко значение на кръстоносния поход[125].

Вероятно Лул е знаел, че някогашният благочестив еремит Пиетро Мороне ще бъде много по-склонен да одобри мисионерски действия. *Petitio Raymundi* е приложение към труда на Лул *Liber de quinque sapientibus* („Книга за петимата мъдреци"). Това съчинение, в което присъстват петима въображаеми мъдреци – латинец, грък, несторианин, якобит и мюсюлманин, разглежда с голяма тревога възможността „татарите" да приемат исляма. Лул подозира дори евентуалното спечелване на „гърците" за съюз с исляма срещу латинците и тогава латинското християнство би било обречено[126].

Като приложение към този труд Рамон Лул публикува и своята „Петиция", в която отново настоява за важността на мисионерската дейност сред „ориенталците" и за нуждата от създаване на специални колежи, в които да се изучават източните езици. Лул започва с твърдението, че на един християнин се падат стотина неверници и поради това длъжност на новоизбрания папа е да открие съкровищата на Светата църква за очите на тези неверници. Това съкровище на Светата църква се състои от две части или по-точно от два способа за действие. Първият е „thesaurus spiritualis", който изисква наличието на готови да умрат за вярата клирици (регуларни и секуларни), да изучават чужди езици и теология и да се посветят на мисионерска дейност, като за тази цел бъде назначен и особен кардинал, който да отговаря за тяхната дейност и да ги ръководи[127].

Вторият способ за достигане до тази цел Лул определя като „thesaurus corporalis", а именно да се събира една постоянна десетина, от която да се финансират първият кардинал и неговата дейност, така и втори кардинал, завеждащ подготовката на кръстоносните начинания, която ще започне със специален папски декрет за овладяване на земите на неверниците и по-специално за овладяването на „отвъдморската Света земя". Тази мярка трябва да продължи до християнизирането на целия свят. Все пак Лул вече твърдо смята, че мисията и кръстоносният поход са двете лица на една и съща политика[128].

Няколко месеца по-късно Лул представя почти същата петиция и пред Бонифаций VIII (*Petitio Raymundi pro conversione infidelium et pro recuperatione Terrae Sanctae ad Bonifacium VIII*, Рим, 1295–1296[129]) („Петиция на Рамон до Бонифаций VIII за покръстването на неверниците и за възвръщането на Светата земя"), но тук вече, както и в *Tractatus*, той говори открито за passagium, т.е. кръстоносен поход, който трябва да се организира. В началото на понтификата на Бонифаций VIII Лул прекарва почти цяла година в Рим, но в крайна сметка се убеждава, че папата няма да подкрепи неговите планове за кръстоносен поход.

„Петицията“ до Бонифаций VIII на Рамон Лул е единственият познат ни кръстоносен трактат от понтификата на този папа. Тук се повтарят основните положения от „Петицията до Целестин V“, но вече темата за thesaurus corporalis е по-разгърната текстуално. Принципно обаче възгледите на Лул не търпят някакво особено развитие в този кратък период[130]. Успоредно с дейността си по пропагандиране на кръстоносните си идеи в папския двор каталонският философ довършва и работата си по *Arbor scientiae* – най-голямото му енциклопедично съчинение, което става и един от фундаменталните трудове, използвани от него като теоретична обосновка в следващите му кръстоносни и мисионерски трудове (края на 1296)[131].

7. *Via ad Terram Sanctam* („Пътят към Светата земя“), 1293 г.; *Memoria Terrae Sanctae* („Паметта на Светата земя“), 1307 г. – първи опити за военностратегическа експертна оценка

Приблизително по това време влиза в обращение и един анонимен трактат, около който съществуват и до днес множество неясноти. Поранната версия на този проект е старофренският текст, познат с името *Via ad Terram Sanctam*, завършен малко преди края на 1293 г. Той започва с вестта, че султан ал-Ашраф, завоевателят на Акра, е избил мнозина от своите емири. Латинската версия, позната като *Memoria Terrae Sanctae*, има доста отлики от старофренската версия и е по-късна по време, но общият произход на двата текста е вън от всякакво съмнение[132]. Запазените фрагменти са от анонимен автор.

Издателят им Шарл Колер смята, че най-ранната версия на френския текст може да се датира дори преди 1289 г. (падането на Триполи), понеже в текста се говори за възможност за десант не само в Акра, но и в Триполи. Това наистина е важно обстоятелство, защото в такъв случай оригиналният текст на този проект е по-стар от текста на Фиденцио от Падуа и може да се сметне за прототип на целия жанр *De recuperatione Terrae Sanctae*. В запазените версии просто са прибавени въведения, които показват, че по времето, когато са създадени, обстановката в Леванта вече е променена.

Във френската версия се говори накратко за възможния съюз с монголите, но в латинската версия този пасаж е изличен, вероятно защото нейният автор е бил против този възглед. В *Memoria* не става също дума и за тамплиерите, което датира тази версия след 1307 г. – годината, в която започват гоненията срещу ордена. Във френската версия обаче тамплиерите присъстват, което потвърждава нейния по-ранен произход.

Въпросът за авторството на този проект е доста сложен. Най-ранната оригинална и незапазена в чист вид старофренска версия е писана вероятно от човек, живеещ в Леванта, както твърди Лиополд, а не от автор от Западна Европа, който е пребивавал в Леванта. Същото се отнася и за автора на *Via ad Terram Sanctam*. Що се отнася до *Memoria*, Лиополд подкрепя мнението на Колер, че компилаторът-преводач на този вариант е клирик от Западна Европа. Версията за авторството на Одо дьо Грансон обаче не се подкрепя при детайлен анализ на обстоятелствата, известни около създаването на този проект[133].

Via ad Terram Sanctam е запазен в единствен манускрипт от Бодлеанската библиотека (*Ashmole*, 342), а другият, латинският вариант – *Memoria Terrae Sanctae*, е познат в повече копия. Двата текста имат една обща част, но не напълно идентична. Към тази обща част френският текст прибавя един кратък преамбюл, кратък вмъкнат пасаж, засягащ най-добрия начин да се комбинира експедицията с татарите, презимуването на кръстоносната флота и ролята на флотата, когато сухопътните сили навлязат в Палестина. В латинския текст освен общата част в две редакции откриваме също един преамбюл, но той е различен от онзи от френската редакция и е по-дълъг. След това следва и обяснение за мерките за осигуряване на разноските по похода и за организацията на кралство Йерусалим след завоеванието.

Общата част за всички варианти съдържа следните три основни въпроса:

1. В кой сезон да се предприеме походът?

2. В кое пристанище армията, пристигаща от Запада, трябва да дебаркира и по кой път ще овладее най-лесно Йерусалим?

3. Какъв ще бъде маршрутът на кръстоносците, по който ще навлязат в Египет, когато овладеят Палестина.

Най-подходящият сезон за пристигането на армията от Запада е краят на лятото. Авторът дава доводи за това, в голямата си част метеорологични. Местата, по принцип удобни за дебаркиране, са Александрия, Дамиета, Кипър, Акра, Триполи и пристанището на Аяс (Лаяцо) в Малка Армения. Авторът обаче отхвърля първите пет: Александрия, защото това е много трудно начинание изобщо; Дамиета е почти напълно разрушена и не може да подслони флотата; Акра или Триполи също не могат да подслонят цялата армия, а околностите им са окупирани изцяло от сарацините. Кипър е показал ясно по времето на Луи IX, че също не е подходящо място. Остава Аяс в залива на Александрета – единственото сигурно място за флота.

Войските, които ще дебаркират през септември, ще презимуват в

Малка Армения, за да се възстановят преди офанзивата в Сирия и Палестина. Първоначално те трябва да се насочат към Йерусалим през Антиохия и Дамаск. Авторът, изглежда, е познавал добре Армения. Трудът завършва с описание на маршрута, водещ от Газа за Кайро, където са отбелязани много точно местата, през които ще минат, ресурсите на тази територия и дневните маршрути[134].

Различията на двата варианта – латинския и старофренския – ни дават допълнителна ориентация за хронологията на възникването на целия текст на проекта. Френският проект е по-старият вариант. В неговия преамбюл се говори за възпламеняването на западните хора за освобождение на Светата земя и за лесninата, с която това ще стане. Тогавашният султан Малек ел-Ашраф и баща му Малек ел-Мансур са избили или отстранили най-добрите пълководци от времето на султан Байбарс ел Бендокдар. Малек ал-Ашраф управлява от ноември 1290 до 25 декември 1293 г.

Изглежда, че този преамбюл е с дата, по-късна с две-три години от общата част за двата проекта, композирана преди падането на Триполи под властта на мамелюците (26 април1289). Текстът оплаква загубената вече Света земя, което е събитие от 1291 г. Авторът също произхожда от Ориента, както и авторът на първоначалната версия. Принцовете от Запада са за него сеньори от Отвъдморските земи. Без съмнение негов е пасажът за съюза с татарите и за флотата на кръстоносците. Френският проект като цяло е комбинация или сближаване на две писания, едното редактирано преди 1289 г. (това е общата част на двата проекта), и другото, създадено след 1291 г. Двата „фрагмента“ са създадени в Ориента и второто е просто кратко допълнение към първото. Възможно е да имат и общ автор, който просто е редактирал и дописал един свой по-стар текст. Но има съмнения също и за това поради споменаването, че Акра и Триполи се владеят от латинците в текста след 1291 г., което е явен анахронизъм[135].

Латинският проект *Memoria Terrae Sanctae* има и един дълъг оригинален пасаж. Това е един преамбюл, обяснение за мерките за набиране на нужните средства за кръстоносния поход и план за организацията на Йерусалимското кралство под охраната на религиозна милиция, подчинена лично на краля. Авторът, който не съобщава името си, ни разказва, че е бил в църквата на Светия кръст в Акра по време на речта на папа Григорий X под наслов „Нека езикът ми да прилепне за гърлото, ако не си спомня за тебе, Йерусалиме!“, в която той призовава вярващите да се посветят на спасението на Светата земя от неверниците.

Това не е някаква риторична хватка. Знаем със сигурност, че Тедал-

до Висконти в момента, в който става папа Григорий X, се намира в Акра и речта е била произнесена между 10 и 18 ноември 1271 г., когато се датира и отпътуването му за Италия. Текстът на тази реч обаче е неизвестен. Съдържанието ѝ е преразказано през XVI в. от Джакомо Бозио в неговата история на Йоанитския (Хоспиталиерския) орден. Това, което Бозио предлага като съдържание, се различава от онова, което е посочил анонимният автор, но дава същото заглавие и обстоятелствата на произнасянето. Според издателя Колер текстът на *Memoria* е писан на Запад, което личи от един пасаж, където авторът нарича Ориента Ultra mare[136].

Авторът на *Memoria* смята, че папата трябва да бъде главен организатор на похода, да набере средствата за него от всички възможни източници – църковни и светски, за организиране на споменатата вече религиозна милиция, на която ще бъде поверена отбраната на Йерусалимското кралство и чийто командващ ще получи в крайна сметка правата върху короната на Йерусалим. Властта му ще се простира и върху кръстоносците и поклонниците, а не само върху жителите на Светата земя. Авторът познава отлично организацията и администрацията на Западната църква.

Откога се датира този проект? Анонимният автор споменава за престоя си в Акра (1271), но и за смъртта на Григорий X на 11 януари 1276 г. Общата част се датира от периода до падането на Триполи под властта на мюсюлманите. Значи латинската редакция е от времето между 1 януари 1276 и 26 април 1289 г. Както авторът на френския проект, така и онзи на латинския обаче би могъл да вкара този пасаж като анахронизъм. Други податки също ни насочват към дата след 1289 г. Преамбюлът говори за загубването на Светата земя и то по начин, който ни демонстрира лични впечатления по въпроса. Изглежда не е от периода преди падането на последните латински твърдини в Светата земя от август 1291 г. Споменава се за Луи IX като „свети“ и „блажен“, а неговата официална канонизация е през август 1297 г. Може дори да е след изпадането в немилост на тамплиерите и дори след процеса (1307), защото, когато говори за създаването на религиозната милиция, френският проект споменава хоспиталиерите и тамплиерите, а в латинския няма нищо за тамплиерите. *Memoria* обаче е позната на Санудо, когато той редактира своите *Secreta fidelium Crucis* (1321). Като че преводачът на латинския текст е ползвал някаква по-ранна френска версия от периода преди 26 април 1289 г., а не разглеждания френски проект от Оксфордския манускрипт от периода 1291–1293 г.[137]

Не може да се каже със сигурност дали авторът на ранния френски проект и на латинския проект са едно и също лице със сигурност. Колер

обаче твърди, че авторът на френския проект от 1291–1293 г. *Via ad Terram Sanctam* и на латинския текст *Memoria Terrae Sanctae* не са едно и също лице. Ако се опитаме да сумираме основното около двата проекта, ще стигнем до следните изводи:

1. Преди 26 април 1289 г. един западняк, живеещ на Изток (според Лиополд един „франк" от Леванта), създава един френски проект за кръстоносен поход, но от него нямаме никакво копие.

2. Този проект веднъж е използван от друг автор, живеещ в Ориента между 1291–1293 г. Той добавя един кратък преамбюл и няколко пасажа. От него имаме един манускрипт – Оксфордски манускрипт, Бодлеанската библиотека (*Ashmole*, [1] 342). Именно това е *Via ad Terram Sanctam*.

3. В началото на XIV в. друг автор ползва оригиналния текст, превежда го на латински език и прави добавки – доста дълъг преамбюл и едно обяснение за финансирането на похода, а също и план за организацията на Йерусалимското кралство след завоеването. Този текст остава известен с името *Memoria Terrae Sanctae*.

4. Първата и втората преработка не са дело на един и същ човек, но някой от двамата е вероятният автор на оригинала (*Projet original* у Колер)[138].

8. Шарл II Анжу (упр. 1285–1309) – *Le Conseil du Roi Charles* (*Le Conseill del Roy Karles*) („Съветът на крал Шарл"), 1292–1294[139]– „реалната политика" и „отвоюването на Светата земя"

Биографични данни и политическа обстановка около написването на трактата. Сред авторите на проекти, които изпращат свои писмени мнения до Светия престол непосредствено след падането на Акра, и на плановете за незабавна реакция чрез генерален кръстоносен поход се откроява и името на Шарл II Анжу „Хромият" (Карло Салерно) – син на основателя на Анжуйската династия в Кралството на Двете Сицилии и брат на Луи IX Свети – Шарл I Анжу (1225–1285). Сицилианската вечерня от 1282 г., провокирана от бруталното държание на френските войници и чиновници в новите анжуйски владения, предизвиква сериозна и дълготрайна криза чрез отцепването на о-в Сицилия и обособяването му в отделно Сицилийско кралство начело с арагонска династия. Анжуйските владения са ограничени в Южна Италия, където се обособява Неаполитанското кралство.

Между анжуйците, подкрепяни принципно от Папството и формални васали на Светия престол, и арагонско-сицилианската ос започва

дълъг военен конфликт, който често пъти се изтъква като една от основните пречки за обединението на западните християни за освобождаване на Светата земя. Ето защо мнението на крал Шарл II Анжу (1285–1309) наистина се оказва от изключителна важност. Шарл II е crucesignatus от 1275 г., а от 1285 г. носи и титлата крал на Йерусалим, наследена от баща му Шарл I Анжу. Междувременно времето от 1284 до 1289 г. той прекарва в плен на арагонците и е пълен с желание за реванш срещу тях.

Още през август 1291 г. папа Николай IV отлъчва от църквата сицилийския крал Хайме II, който междувременно е станал и арагонски крал въпреки Бриньолския договор от 19 февруари 1291 г., забраняващ персоналната уния и всякакви видове обединение между Сицилия и Арагон. Папата започва енергично да подкрепя каузата на Анжу в конфликта и на 1 октомври пише на Филип IV Хубави, че той е длъжен да помогне на своя анжуйски братовчед за възстановяване на правата му в Сицилия. Това би могло да улесни невероятно и ситуацията в Ориента, и да разчисти пътя за „генерален“ поход.

От друга страна, папата изтъква, че в Светата земя ситуацията вече придобива първостепенна важност за всеки християнин и затова е нежелателно организирането на кръстоносен поход срещу арагонско-сицилийската уния, защото това би осуетило напълно идеята за общ кръстоносен поход. Филип IV на този етап обаче е изцяло завладян от идеята за война с Арагон и се дистанцира от проектите на папата за организиране на контраудар срещу мамелюците. Архиепископът на Реджо е изпратен при Шарл II в Неапол. Неаполският крал потвърждава верността си към обета си от 1275 г. и ангажиментите си като крал на Йерусалим. Съобщението от 9 февруари 1291 г., че ще замине на поход, и планът, който написва, са главно, за да направят добро впечатление на папата, но все пак Шарл II носи титлата йерусалимски крал и чувства и известна морална ангажираност с проблема.

Всъщност планът е изготвен след смъртта на Николай IV (4 април 1292), по време на папския интеррегнум преди избора на папа Целестин V (5 юли 1294). Но през 1292 г. той ясно посочва, че връщането на Сицилия е предусловие за кръстоносен поход. Равнодушното му отношение към съдбата на остатъчното Латинско кралство личи и от факта, че през 1289 г. е готов да отстъпи правата си в Йерусалим на Арагон, но да си върне Сицилия. На 1 юли 1300 г., когато в Европа се носи слух, че монголите са освободили Светата земя, той назначава за свой викарий в Светата земя Мелор де Равендел – благородник, избягал от Сирия при него. Явно се надява чрез този наместник да си получи обратно Светата земя, която по право му се пада[140].

Но въпреки договора от Калтабелота (31 август 1302), който дава

някакво решение на Сицилийския проблем (регламентира обособяването на Сицилия като отделно кралство „Тринакрия“ начело с арагонската династия и Южна Италия като „Regno“ под властта на династията Анжу, запазваща обаче титлата „крал на Сицилия“), Шарл II Анжу проявява съвсем повърхностен интерес към проблема с освобождението на Светата земя[141]. Всъщност неговият „consilium“ по-скоро е проява на лоялност към верния съюзник и формален сюзерен – Папството. Реални приоритети на неговата политика стават опитите му да си възвърне властта над Сицилия, а след 1302 г. (мирът от Калтабелота) голяма част от политическата му енергия е концентрира около усилията да осигури короната на Унгария за своя внук Шарл Роберт[142].

Le Conseil du Roi Charles. Проектът му е публикуван и коментиран подробно от Г. Брътиану през 1942 г. на базата на единствен манускрипт, запазен в Националната библиотека в Париж. Румънският изследовател прави и кратък обзор на мненията на авторите, които споменават накратко проекта преди неговата публикация, и твърди, че това е най-ранният проект, представен на папа Николай IV, мнение, оспорено авторитетно от Силвия Шейн[143].

Кралският *Conseil* започва с разумна декларация, че passagium generale срещу могъщия Египет е сам по себе си глупост[144]. Султанът на Египет е обединил цялата мощ на исляма зад себе си след успешното прогонване на християните от Близкия изток, а и три пъти е разбил монголите. Християните нямат вече никакви предмостия там, а и дори да успеят да извършат десант, ще измрат поради климата. Икономическата война обаче може да сломи Египет. За това е нужно да се опустоши крайбрежието и особено Александрия. За блокадата са необходими 50 галери, 50 транспорта и 1500 бойци. 30 галери (по десет) трябва да осигурят тамплиерите, хоспиталиерите и Кипър, а останалото и войската – Светият престол. Едва след пълния успех на блокадата може да бъде проведен генералният поход. За място на десанта Шарл II Анжу предлага без колебание Кипър като място, най-близко разположено до Светата земя. Според него в краен случай могат да се използват евентуално и Акра или Триполи.

Генералният поход трябва да се проведе от военните ордени, които да се обединят от един командир – било то кралски син или *prendoume et de haut lignage* (благородник и с висок произход), назначен от папата, и от новия общ генерален магистър. Този bellator rex (крал-воин) е познат и от писанията на Фиденцио и Рамон Лул. В своята *Epistola* от 1292 г. Лул си представя кръстоносната армия като нов военен орден, както и Шарл II Анжу, а генералният магистър на този нов орден трябва да бъде от кралско потекло[145].

Последната част от *Conseil* е посветена на средствата за запазване на Светата земя. Новият орден, наброяващ 2000 рицари и 2000 сержанти, остава като постоянна армия там с финансиране от целия християнски свят. Той трябва да получи всички ресурси от земите, овладени от неверниците и от короната на Йерусалим. Генуезците, венецианците, пизанците, каталаните и всички, които биха искали да се заселят в Светата земя като колонисти, трябва да получат отстъпки. Шарл II не включва в самия кръстоносен поход морските републики, но ги вижда като гръбнак на бъдещата колонизация.

След откриването на ранните писания на Лул на кръстоносна тематика *Epistola* и *Tractatus* оригиналността на *Conseil* на Шарл II Анжу е поставена под въпрос. Много от идеите, смятани за негов принос, откриваме у Лул по-рано. От друга страна, по-късно Лул на свой ред ползва трактата на Шарл II Анжу. Включването на краля със собствен consilium в събирането на експертни мнения е по-скоро израз на лоялност към инициативите на Папството по отношение на recuperatio Terrae Sanctae.

Въпреки след 1291 г. владетелят на „Двете Сицилии" съсредоточава цялото си внимание върху проблема с отвоюването на Сицилия и доколкото изобщо се включва в пропагандните кампании около Светата земя, винаги се стреми към две неща – получаването на средства от кръстоносните фондове за Сицилианската война и обвързването на Сицилианския проблем с всякакви планове за генерален кръстоносен поход срещу сарацините.

Идеи, подобни на тези, изложени от Шарл II в неговия план, откриваме и в решенията на църковни събори и в хроники от този период, което отново показва, че кралят е отразил предимно познати публични мнения и настроения. Но неговият трактат остава по-популярен от този на Фиденцио или на Лул, особено във френските проекти. Трите плана, писани във връзка с инициативите на папа Николай IV, предвиждат Йерусалим да бъде отвоюван на бойните полета на Египет, което ги свързва плътно с традициите на XIII в. Никой не планира директна атака на Светата земя, а създаването на бази, от които да се проведе тази атака. Икономическата блокада по море и морското надмощие са ключът към успеха. Според Шейн тези трактати стават модел за по-късните проекти от първата половина на XIV в.[146]

9. Галвано ди Леванто – *Liber sancti passagii Christicolarum contra Saracenos pro recuperatione Terrae Sanctae* („Книга за светия поход на християните срещу сарацините за възвръщане на Светата земя") (1292–1294)[147]– преориентация към френската корона

Другият план, свързван с този период – проектът на Галвано ди Леванто, вероятно е бил съставен преди възшествието на Бонифаций VIII на 23 януари 1295 г. и е посветен на Филип IV Хубави. Оттук според Шейн западането на папската институция след Бонифаций VIII може да се свърже и с отказа на Папството от лидерска позиция в кръстоносното движение. Около 1295 г. някои от протагонистите на кръстоносното движение търсят подкрепа извън курията. Те просто осъзнават нарастващата мощ на светските владетели и особено на краля на Франция, който в този период обаче е все още доста равнодушен към тази проблематика.

Повечето планове, адресирани до Филип IV, са от периода след 1305 г., но от 1292 г. той постепенно създава имидж на *defensor pacis* („защитник на мира"). Дори още преди коронясването си той е възприеман като избран любимец на Христа. Около 1285 г. в *De regimine principium* („За управлението на князете") на Егидий Римски Филип IV е описан като „почти полубог". Санският събор от 1292 г. се обръща към него като към Christianissimus. Религиозният характер на френската монархия се схваща в този период дори от „паписти" като Галвано ди Леванто[148].

Биографични данни. Макар че като цяло информацията за него е доста оскъдна, Галвано, родом от градчето Леванто край Ла Специя, генуезки поданик, се представя преди всичко като лекар, свързан с курията. Освен това той е францискански терциар, приближен на францисканския прior от Светата земя Никола дьо Салис, който след падането на Акра се установява в Кипър. На него Галвано посвещава друго свое съчинение – *Ars navigativa spiritualis* („Духовно морско изкуство") (ок. 1300). Големият историк на Францисканския орден Джироламо Голубович смята, че генуезкият медик лично е посетил Светата земя, макар че Шейн изказва големи съмнения по този повод[149].

В *Liber sancti passagii* Галвано прилага карта на Светата земя. Този трактат е написан между 1291 и 1295 г., и от последната година е включен в папския каталог. Тъй като никакъв папа не е споменат в него, вероятно е писан по време на интерregнума от 1292–1294 г. Галвано, който е бил известно лекар в курията, посвещава някои от трактатите си на Бонифаций VIII[150], но този трактат е посветен на Филип IV Хубави и с вероятно плод на личен ентусиазъм[151].

Liber sancti passagii. Проектът на Галвано дава началото на група проекти, представени и посветени на френските крале в следващите 200 години в жанра *recuperatio Terrae Sanctae*. Галвано нарича Филип IV „християнейшия крал на французите, пръв борец за Исуса Христа в целия свят, архибоец на Исуса Христа“[152]. Той се спира надълго на опита на Карл Велики, като по този начин подкрепя претенциите на Капетингите за връзка с Каролингите.

Без да застъпва мнението за правата на френската корона в Светата земя, както по-късно правят Гийом Ногаре и Пиер Дюбоа, Галвано апелира към християнските добродетели и благочестието на Филип IV. Той е „пръв боец и радетел за православната вяра, а също и защитник на католическата Римска църква“. Основната цел е освобождаването на Светите места от властта на мюсюлманската „секта“ и възстановяването на християнската религия.

Всъщност този трактат не е запазен цялостно, от него липсват цели десет глави и затова може би практическата дискусия около кръстоносния поход е ограничена само във втория дял. Първата част е любопитно наставление около принципите на управлението и ролята на краля, кралицата и висшите кралски служители на базата на принципите на шахмата. Според Лиополд този трактат е свързан по-скоро с политическата и памфлетната литература от периода, въпреки „рекуперационната“ си обвивка. Трактатът се появява във време, в което Филип IV е все още абсолютно незаинтересован от проблемите на Светата земя, но е показателен с това, че дори и по това време френският владетел се разглежда като потенциален лидер на кръстоносното движение от мнозина съвременници[153].

Към Филип IV с подобни възвания се обръща и арагонецът Арнолдо (Арнау) да Виланова (1297 и 1301). В *De adventu Antichristi* („За пришествието на Антихриста“) (1297) Арнолдо твърди, че Антихристът се очаква по времето на третия „ангелически папа“ през 1335 г., който ще бъде придружен от крал, „който ще му бъде син и подчинен, ще влезе с кръстове и мир в Йерусалим и ще се приеме на драго сърце от сарацините“. Много е възможно в тези разсъждения той да е имал предвид точно Филип IV[154].

Обръщенията на Арнолдо и на Леванто с нищо не са подкрепени от реалната политика на Филип IV до 1305 г. Става ясно обаче, че от мнозина Филип IV е разглеждан като потенциален кръстоносец, като „защитник на мира и покровител на католическата Римска църква“. Филип IV изглежда предопределен за защитник на Светата земя. Тук откриваме ясни следи от идеала на св. Луи и рефлекс от западането на Свещената римска империя и издигането на Франция. Вече не кралете на римляните, а френските крале, потомците на Карл Велики, се раз-

глеждат като пионери на идеята. През 1306 г. в своя трактат Пиер Дюбоа ще претендира за почти универсална роля на френския крал като потомък на Карл Велики. Френската династия трябва да получи финансов контрол над парите за Светата земя и императорската титла. С освобождаването на Светата земя френският крал от Йерусалим трябва да управлява федерация от нации. Подобен план по времето на Бонифаций VIII обаче е немислим поради пълното изключване на Папството от него[155].

С трактата на Галвано ди Леванто приключва ранният етап от развитието на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*. Най-напред можем да обособим два подпериода в развитието на жанра в този период – „предварителен" и „начален".

„Предварителният" подпериод обхваща времето между 1274 и 1291 г. и се отнася предимно до четирите трактата, писани по повод проблемите, станали обект на дебати по време на Втория лионски събор (1274), а именно творбите на епископ Бруно Олмюцки, Жилбер дьо Турне, Гийом от Триполи и Юбер дьо Роман. Тези трактати притежават някои общи характеристики, които ги свързват пряко с интересуващия ни кръстоносен жанр. Те разглеждат, макар и паралелно с други теми, кръстоносната проблематика. Жилбер дьо Турне и до известна степен Юбер дьо Роман обобщават цялостния опит в областта на кръстоносната пропаганда, натрупан през XIII в. Юбер прави и опит за изграждане на цялостна програма за действие в тази сфера, която има за цел да съхрани остатъчните латински владения в Леванта и да създаде условия за освобождение на Гроба Господен. Гийом от Триполи успява да обобщи опита, натрупан от мисионерите-доминиканци в източните земи, като се опитва да изработи стратегия, която да използва максимално лостовете на мирната религиозна пропаганда сред неверниците-мюсюлмани с оглед постигането на заветната цел. Що се отнася до Бруно от Олмюц, неговият трактат е очевиден опит да се отклони вниманието на Папството в посока, съвпадаща с интересите на неговия патрон – краля на Чехия, и различна от посоката към Гроба Господен. Като цяло трактатите, посветени на Втория лионски събор, съдържат в себе си някои от елементите на „рекуперационния" жанр, без да образуват непременно органична част от него. Друга отличителна черта на тези съчинения е, че всички те са без изключение дело на духовни лица и са адресирани към курията в отговор на конкретния папски апел. Те възникват в една конкретна военностратегическа и политическа ситуация, която обаче е само прелюдия към военностратегическата и политическата действителност от интересуващия ни период на проектите *De recuperatione Terrae Sanctae*.

„Началният" подпериод обхваща времето от около 1291 до около 1300 г. Той включва съчиненията на Фиденцио от Падуа, Шарл II Анжу,

ранните писания на Рамон Лул, анонимния трактат *Via ad Terram Sanctam* и ексцентричната творба на Галвано ди Леванто. Веднага се открояват разликите с предишния период. Първо, макар и повечето от тези трактати да са написани по повод на конкретна молба, най-вече от страна на Папството, те до голяма степен са плод и на лична инициатива. Така например Фиденцио от Падуа довършва своя основополагащ за жанра трактат в навечерието на падането на Акра, доста време, след като е получил тази поръчка от вече починалия папа Григорий X. Той пише трактата си с перспектива за неизбежното бъдеще, в което Латинска Сирия ще бъде само спомен. Именно в неговото съчинение откриваме редица елементи, които ще станат неотменима част от проектите и плановете за „освобождение" на Светата земя в началото на XIV в.

Към мащабното и експертно мнение на Фиденцио, насочено към една всеобхватна преценка на ситуацията в Леванта и шансовете на кръстоносните начинания за освобождение и съхранение на Светата земя, се прибавя конкретният военностратегически подход на *Via ad Terram Sanctam*, който ще намери свои последователи и в първата половина на XIV в. В тази насока може да бъде прибавен и трактатът на Шарл II Анжу, който отразява идеите на една „реална политика", съгласувана обаче с господстващата идеологема в даден исторически момент. Продължение на тази разновидност на „рекуперационните" трактати откриваме по-късно у Анри II Лузинян. Що се отнася до Рамон Лул и Галвано ди Леванто, те спадат към един нов вид автори на кръстоносни трактати, които могат да бъдат определени като професионални публицисти и които често пъти излагат своите мисли в писмен вид, подбудени от свои конкретни идеи, пряко или косвено свързани с „рекуперационната" проблематика. Галвано ди Леванто е интересен и с префокусирането на адресата на кръстоносните планове. Той е първият автор, който търси съдействие и реализация на своите идеи във френския кралски двор, още преди Франция да е дала заявка за претенциите си да оглави кръстоносното движение, измествайки обхванатото от вътрешни организационни проблеми Папство.

Като цяло началният етап очертава отчасти типологията на авторите и трактатите от „рекуперационния" кръстоносен жанр, но все още носи белезите на отминаващия XIII в., когато доминацията на духовенството в решаването на проблема със Светата земя е неоспорима. Повечето от авторите, с изключение на Шарл II Анжу, са духовни лица, а адресатът, както отбелязахме, е почти във всички случаи Римската курия. Тази картина се променя доста бързо с началото на новото столетие, не на последно място във връзка с интензивните социални и политически промени в Западна и Централна Европа в началото на XIV в.

Бележки

[1] *Humbertus de Romanis*. Opus tripartitum. Ed. E. Brown. *Fasciculus rerum expetendarum et fugiendarum*. London, 1690, 3–204.

[2] *Schein, S.* Fideles..., с. 23; *Leopold, A.* Цит. съч., 13–14.

[3] *Gilbertus Tornacensis*. Collectio de Scandalis Ecclesiae. Ed. A. Stroick. Archivum Franciscanum Historicum, 24, 1931, 39–40.

[4] Публикуван в *Abhandlungen der historischen Klasse der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* (München, 1846), а по-късно *MGH Legum Sectio IV:Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 3* (ed. Schwalm, J.) (Hannover, 1904–6), [1] 620, 589–594; *Throop, P.* Цит. съч., 105–108; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 13.

[5] *Purcell, M.* Цит. съч., 92–94.

[6] Пак там, с. 94, *Leopold, A.* Цит. съч., с. 13.

[7] *Throop, P.* Цит. съч., 105–114.

[8] *Stroick, A.* Verfasser und Quellen der Collectio de scandalis Ecclesiae. Reformschrift des Fr. Gilbert von Tournay O.F.M., zum II.Konzil von Lyon 1274–AFH XXIII, 3–41; 273–299; 433–466. Първите публикации са на *Döllinger, J. von.* Beiträge zur politischen, kirchlichen und Cultur-Geschichte der sechs letzten Jahrhunderte, III, Wien, 1882, 180–200, на базата на Виенския кодекс [1] 3995 (theol. 233) (Виенска национална библиотека). Щроик отбелязва, че публикацията на Дьолингер е доста неточна и без почти никакъв коментар (Collectio de Scandalis Ecclesiae, 33–34). Щроик използва същия кодекс, тъй като не е могъл да открие друг екземпляр, въпреки детайлни проучвания във Виена, Мюнхен, Берлин, Париж и Рим. Интересуващият ни текст е разположен между fol. 89r–fol. 115v. Предговорът на Щроик дава също и доста ценни указания от чисто палеографска гледна точка, които не са съществени за нашето изложение.

[9] За него вж. *Baudoin d' Amsterdam*. Dictionnaire de spiritualité, VI, coll. 113–946, които дават добра представа за литературните и проповедническите умения на този автор.

[10] *Cardini, Fr.* Gilberto di Tournai. Un Francescano Predicatore della Crociata. – Studi sulla Storia e sull'Idea di Crociata. Jouvence, 2000, 296–297, или Studi Francescani, IXXII, 1975, 31–48.

[11] Текстът е на базата на запазеното в манускрипт [1] 9493, Bibliothéque Royale de Bruxelles; вж. *Doucet, V.* Maîtres franciscains de Paris. Quaracchi, 1935, p. 16.

[12] *Cardini, Fr.* Цит. съч., с. 298; Le traité „Eruditio regum et principum" de Guibert de Tournai. Ed. A. De Poorter. Louvain, 1914, I part., 13–16.

[13] *Cardini, Fr.* Цит. съч., с. 299.

[14] Пак там, с. 299.

[15] Пак там, с. 300; за мястото на *Sermones* в *Rudimentum doctrinae* на Жилбер дьо Турне вж. *Gilberto di Tournai*. De modo addiscendi. Ed. E. Bonifacio.Torino, 1953, 15–22.

[16] *Cardini, Fr.* Цит. съч., с. 301.

[17] Пак там, с. 303.

[18] Пак там, с. 303.

[19] Пак там, с. 305.

[20] Пак там, с. 306.

[21] *Gatto, L.* Il pontificato di Gregorio X (1271–1276). Roma, 1959, 145–146.

[22] *Guilbertus Tornacensis*, Цит. съч., с. 59.

[23] *Cardini, Fr.* Цит. съч., с. 302; *Glorieux, P.* Repertoire des maîtres en théologie de Paris au XIII siécle, II, Paris, 1933, 35–36, изброява 19 манускрипта на *Sermones* на Жилбер, а супленментът на Дусе добавя още 15. Към тези 34 кодекса се прибавя и текстът на

големия му и все още неиздаден труд *Rudimentum doctrinae*, от който *Sermones* образуват една седма част от втория трактат.

[24] *Guilbertus Tornacensis*. Цит. съч., 35–62.

[25] *Schein, S.* Fideles..., с. 24

[26] *Guilbertus Tornacensis*. Цит. съч., 39–40; Historia Orientalis Jacobi de Vitriaco Libri Duo. Douai, 1577, 162–163; *Schein S.* The Future Regnum *Hierusalem*: a chapter in medieval state planning. – Journal of Medieval History 10 (1984), p.101.

[27] *Guilbertus Tornacensis*. Цит. съч., 36–52.

[28] Пак там, с. 40.

[29] *Schein, S.* Fideles..., с. 25.

[30] Ed. Hans Prutz – *Prutz, H.* Kulturgeschichte der Kreuzzüge. Berlin, 1883, 575–598.

[31] Пак там, с. 573; *Laurent, C.M.* Peregrinatores Medii Aevi Quattuor. Lipsiae, 1864, pp. 131 ff.

[32] *Prutz, H.* Цит. съч., 573–574; *Guillelmus Tripolitanus*. Цит. съч., с. 575, 589; *Throop, P.* Цит. съч., 115–119; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 13.

[33] Recueil des historiens des croisades, Hist. occid., II, p. 415.

[34] *Prutz, H.* Цит. съч., 573–574; Прутц използва три манускрипта на този трактат, които се съхраняват в Националната библиотека в Париж:

1. Fonds latin 5510, пергаментов манускрипт от началото на XIV в. в малко октаво, който съдържа *Historia Orientalis* на Жак дьо Витри, fol. 90–108, и трактата на Гийом от Триполи.

2. Fonds latin, 17187 (по-рано Bl. Mauteaux, 22B) – лошо копие на горния ръкопис от XVII в.

3. Fonds latin 7470 – пергаментов манускрипт от XIV в. в малко кварто.

4. Познат е и Бернски ръкопис (*Hagen, H.* Die Handschriften der Berner Bibliothek.Bern, 1931.), който съдържа старофренски превод на трактата, но Прутц отразява само разночетенията в имената от него.

[35] *Guillelmus Tripolitanus*. Цит. съч., с. 589; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 94.

[36] *Daniel, N.* Islam and the West. The Making of an Image. Edinburgh, 1962, p. 264.

[37] *Schein, S.* Fideles..., с. 26; *Bacon, R.* Opus Majus. Ed. J. H. Bridges. Oxford, 1897–1900, II, 164, 221, 391; III, 120–125; *Bacon, R.* Opus tertium – *Opera inedita*. Ed. J. Brewer. London, 1857, 116–117; Трууп го представя като пацифистичен опонент на кръстоносните походи, вж. *Throop, P.* Цит. съч., 132-133. По-балансиран възглед вж. у *Daniel, E. R.* Franciscan Concept of Mission in the High Middle Ages. Lexington, 1975, 55-56, и *Kedar, B.* Crusade and Mission: The Interplay between Two European Approaches toward the Muslims in Medieval Times. Princeton, NJ, 1984, 177–180.

[38] *Hillgarth, J. N.* Ramon Lull and Lullism in Fourteenth Century France. Oxford, 1971, 12–27.

[39] *Schein, S.* Цит. съч., с. 27.

[40] *Hillgarth, J. N.* Цит. съч., 49–50; *Daniel, E. R.* Цит. съч., с. 10; *Richard, J.* Enseignement des langues orientales en Occident au Moyen âge. *Revue des études islamiques*, 44 (1970), 149–164; *Weiss, R.* England and the Decree of the Council of Vienne on the Teaching of Greek, Arabic, Hebrew and Syrian. – Bibliothéque d'Humanisme et de Renaissance, 14 (1952), 1–3. За основаването на колежа Мирамар подробно разказва самият Рамон Лул във *Vita Coëtanea*. Ed. H. Harada – CCM xxxiv (1980), p. 282. Основаването на колежа е потвърдено от папа Йоан XXI на 16 февруари 1276 г. (*Daniel, E. R.* Цит. съч., 66–79).

[41] *Schein, S. Fideles...*,с. 28; *Hillgarth, J.N.* Цит. съч., 49–50.

[42] Поради важната си роля в историята на Доминиканския орден Юбер дьо Роман

и неговото творчество са предмет на множество изследвания. Сред тях се откроява студията на *Heintke, Fr.* Humbert von Romans, der fünfte Ordensmeister der Dominikaner. – Historische Studien, Heft 222 (Berlin, 1933), 9–166. Това е изчерпателно съчинение върху живота и творчеството на Юбер дьо Роман с анализ на основните му съчинения, включително и *Opusculum tripartitum*. Друг негов голям биограф е *Brett, E. T.* Humbert of Romans: His Life and Views of Thirteenth Century Society. Toronto, 1984. Полезна информация има и в съчинението на *Waresquiel, M. De.* Le bienheureux Humbert de Romans. Paris, 1901. За анализ на съчиненията на Юбер вж. *Birckmann, B.* Die vermeintliche und die wirkliche Reformschrift des Dominikanergenerals Humbert de Romanis. – Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte, Heft 62, (Berlin, 1916); *Michel, K.* Das Opus tripartitum des Humbertus de Romanis, 2. Umgearbeitete Auflage, Graz 1920; *Cramer, V.* Humbert von Romans Traktat „Über die Kreuzpredigt". – Das Heilige Land, LXXXIX, (1939), 132–53; 80 (1936), 11–23, 43–60, 77–98. Вж. също *Schein, S.* Fideles..., 28–36.

[43] Този трактат съществува само като инкунабул, но е описан от *Lecoy de la Marche, A.* Prédication de la croisade au treizième siécle. – Revue des questions historiques, 48 (1890), 14–24. *Brett, E. T.* Цит. съч., 167–175; общо за възгледите на Юбер вж. *Throop, P.* Цит. съч., 162–185; *Purcell, M.* Цит. съч., с. 5; *Siberry, E.* Цит. съч., 219–220; *Leopold, A.* Цит. съч., 13–14.

[44] *Humbertus de Romanis.* Цит. съч., 187–190; *Kedar, B.* Цит. съч., 155–156.

[45] *Heintke, Fr.* Цит. съч., 25–29.

[46] Пак там, с. 31.

[47] Пак там, 35–48.

[48] Пак там, с. 50.

[49] Пак там, 57–58.

[50] Пак там, 65–67.

[51] Пак там, 68–69.

[52] Пак там, 78–79; *Brett, E. T.* Цит. съч., 53–75.

[53] *Heintke, Fr.* Цит. съч., с. 86.

[54] Пак там, с. 97.

[55] Пак там, 103–104.

[56] Пак там, с. 106.

[57] По-подробна информация за съдържанието на тази творба вж. у *Maier, Chr. T.* Preaching the Crusades: Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century. Cambridge, 1994, 114–115.

[58] *Heintke, Fr.* Цит. съч., с. 109.

[59] *Schein, S.* Fideles..., с. 29.

[60] *Heintke, Fr.* Цит. съч., 122–123. Пълното заглавие на труда е *Opusculum tripartitum agens in primis de negocio ecclesiae contra Saracenos, deinceps de schismate Graecorum, postremo de corrigendis in Eccl. Latina.* Познати са две издания по времето на Хайнтке – *Crabbe, P.* Concilia omnia, II. Coloniae, 1551, 967–1003; Appendix ad fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum ab Ortuino Gratio ed. Colon, 1535 sive t. II. opera et studio Edwardi Brown. London, 1690. Изданието на Браун е препечатка на Крабе, чието издание е вече базирано на манускрипт (бел. 393). Крабе уточнява, че е отпечатал творбата от „архетипа", докато Браун посочва, че не познава манускрипта.

[61] *Schein,S.* Fideles..., с. 128

[62] *Heintke, Fr.* Цит. съч.,, с. 129.

[63] Пак там, с. 130.

[64] *Humbertus de Romanis.* Цит. съч., 191–198; английски превод на тази творба вж. у *Riley-Smith, J., L. Crusades.* Idea and Reality 1095–1274. London, 1981, 103–117; *Schein, S.* Fideles.., 131–132.

[65] *Humbertus de Romanis*. Цит. съч., 191–198; *Schein, S.* Fideles.... 30–31; 133; подробно изложение на аргументите на Юбер дьо Роман вж. *Throop, P.* Цит. съч., 162–183. За възгледите на Бернар дьо Клерво вж. *Humbertus de Romanis*. Цит. съч., 187–189; *Humbertus de Romanis*. De praedicatione Crucis. incunabulum de Bibliotheque Mazarine, XV s., no. 259, (1236), ch. 3.

[66] *Schein, S.* Fideles..., с. 135.

[67] *Heintke, Fr.* Цит. съч., 140–141.

[68] *Humbertus de Romanis*. Opus..., p. 202; *Schein, S.* Fideles..., с. 32.

[69] *Humbertus de Romanis*. Opus..., с. 186; 202–203.

[70] *Humbertus de Romanis*. De praedicatione, ch. 3.

[71] *Humbertus de Romanis*. Opus..., 200–204.

[72] Пак там, с. 204.

[73] Пак там, с. 205.

[74] *Schein, S.* Fideles..., 33–34.

[75] Пак там, 35–36; *Throop, P.* Цит. съч., 69–183; *Prawer, J.* Цит. съч., II, 375–395; *Stickel, E.* Цит. съч., 96–216.

[76] *Holt, P.* Цит. съч., 102–103.

[77] *Lerner, R. E.* Powers of Prophecy: The Cedar of Lebanon Vision from the Mongol Onslaught to the Down of the Enlightnment. Berkeley, Calif., 1983, 37 61; 203 212. Първообразът на това съчинение датира от 1239 г. и възниква в Унгария във връзка с предстоящото монголско нашествие в Източна Централна Европа, но впоследствие е преадаптирано свободно с оглед на катастрофата, очертаваща се за латинските владения в Сирия.

[78] *Holt, P.* Цит. съч., с. 104.

[79] De Excidio Urbis Acconis Libri II – Veterum Scriptorum et Monumentorum Historicorum, Dognaticorum, Moralium, Amplissima Collectio. Ed. E. Marténe et U. Durand. Paris, 1724–1733, vol. 5, cols. 757–784.

[80] *Gheyn, S. J. van den*. Note sur l' un manuscrit de l' Excidium Acconis, en 1291. – *ROL* 6 (1898), 550–554; *Le Clercq, V. M.* Relation anonyme de la prise d'Acre en 1291. – Histoire Litteraire XX (1842), 79–89; *Schein, S.* Fideles.... 115–116.

[81] Пак там, с. 117; *Cohn, N.* Pursuit of the Millenium: Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages. London, 1970, 89–107.

[82] *Thaddaeus Neapolitanus*. Hystoria de desolacione et conculcacione civitatis Acconensis et tocius Terre Sancte in AD MCCXCI. Ed. P. Riant. Geneve, 1873.

[83] *Schein, S.* Fideles.... 121–123.

[84] *Ricoldo di Monte Croce*. Epistolae V commentatoriae de perditione Acconis 1291. Ed. R. Röhricht, *AOL* 2 (1884), 258–296.

[85] *Schein, S.* Fideles.... 124–128.

[86] *Nicholas IV*, Цит. съч., № 7625; *Prawer, J.* Цит. съч., II, 1–13.

[87] *Schein, S.* Fideles..., с. 75.

[88] Пак там, с. 92.

[89] Пак там, с. 93.

[90] Пак там, с. 94.

[91] *Fidentius*. Цит. съч., с. 9, 25; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 16; *Paviot, J.* Comment reconquérir la Terre sainte et vaincre les Sarrasins? – Dei gesta per Francos: Études sur les croisades dédiées à Jean Richard/Crusade Studies in Honour of Jean Richard. Eds. Michel Balard, Benjamin Kedar & Jonathan Riley-Smith. Ashgate, 2001, 79–85.

[92] *Golubovich, G.* (ed.). Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano. Quaracchi, 1906, I, 1–5; *Schein, S.* Fideles..., с. 94; *Leopold, A.* Цит. съч., 6–18.

[93] *Golubovich, G.* Цит. съч., I, 4–5.

[94] *Fidentius*, Цит. съч., с. 27; *Paviot, J.* Цит. съч., с. 80; *Riant, P.* Description du Liber Bellorum Domini. – AOL, I (1881), 289–293; *Delaville le Roulx, J.* La France..., 19–20.

[95] *Fidentius*. Цит. съч., 13–16; *Jacobus de Vitriaco*. Цит. съч., 73–75; 128–129; *Schein, S.* Fideles..., с. 96; *Paviot, J.* Цит. съч., с. 80.

[96] *Fidentius*. Цит. съч., 15–16.

[97] Пак там, 26–27; *Leopold, A.* Цит. съч., 93–94; *McGinn, B.* Visions of the End: Apocalyptic Traditions in the Middle Ages. N.Y., 1979, 70–73; 149–150.

[98] *Fidentius*. Цит. съч., 27–33; 35–46; *Daniel, N.* Arabs and Medieval Europe. Edinburgh, 1975, 188–190.

[99] *Daniel, N.* Arabs, 214–218; *Kedar.* Crusade and Mission, с. 156.

[100] *Fidentius*. Цит. съч., 46–49; *Delaville le Roulx, J.* La France..., с. 21; *Leopold, A.* Цит. съч., 133–136; 147–150.

[101] *Fidentius*. Цит. съч., 51–58; *Schein, S.* Fideles..., 97–99, *Paviot, J.* Цит. съч., 82–83; *Delaville le Roulx, J.* La France..., 23–25; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 72.

[102] *Leopold, A.* Цит. съч., 154–158, 173–177, 183–187.

[103] *Schein, S.* Fideles..., с. 100;*Ullmann, W.* Medieval Papalism: The Political Theories of the Medieval Canonists. London, 1949, 12–13; *Riley-Smith, J.* What were the Crusades? London, 1977, 18–33.

[104] *Lull, R.* Tractatus de modo..., 102; 105; *Wieruszowski, H.* Ramon Lull et l'idée de la Cité de Dieu. – Estudis Franciscans, 47 (1935); увод на редактора вж. *Lull, R.* Liber de acquisitione Terrae Sanctae. Ed. E. Kamar. – Studia Orientalia Collectanea, 6 (1961), 48–53.

[105] *Marino Sanudo Torsello*. Цит. съч., 31–32; *Schein, S.* Fideles..., с. 101.

[106] Пак там, с.102.

[107]*Hillgarth, J. N.* Цит. съч., 2–3; http: //www.mat.upc.es/grup_de_grafs/logo/llul_bio.htm (*Johnston, M., D.* The spiritual logic of Ramon Llull. Oxford, 1987.); *Delaville le Roulx, J.* La France..., 27–28.

[108] *Hillgarth, J. N.* Цит. съч., 4–5; llull_bio.htm (*Johnston, M. D.* Цит. съч.).

[109] *Hillgarth, J. N.* Цит. съч., 6–9.

[110] Llull_bio.htm (*Johnston, M. D.* Цит. съч.).

[111] *Hillgarth, J. N.* Цит. съч., 10–11.

[112] Llull_bio.htm (*Johnston, M. D.* Цит. съч.).

[113] *Sugranyes de Franch, R.* Raymon Lulle, docteur des missions. Schöneck und Beckenreid, 1954, 81; 99.

[114] *Rambaud-Buhot, J.* (ed.). Beati Magisti R. Lulli opera latina. Palma de Mallorca 1954, III, 96–98; Пак там, Tractatus de modo..., 99–112.

[115] *Lull, R.* Tractatus de modo..., с. 106.

[116] *Schein, S.* Fideles..., с. 103; *Leopold, A.* Цит. съч., 20–21; *Kedar, B.* Цит. съч., 190–195; подробно изложение относно мнението на Лул за мисията и нейните форми вж. *Altaner, B.* Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missiontheorie des Raymundus Lullus. – Historisches Jahrbuch, 48 (München, 1928), 586–610; за отношението на Лул към исляма вж. *Simon, R.* Remarks on Ramon Lull's Relation to Islam. – Acta Orientalia Hungarica, 51 (1–2), 21–29.

[117] *Lull, R.* Tractatus de modo..., 99–100.

[118] Пак там, 100–102.

[119] *Wieruszowski, H.* Цит. съч., 90–99.

[120] *Schein, S.* Fideles..., с. 104; *Hillgarth, J. N.* Цит. съч., 28–30, 47–63, 108–134; *Sugranyes de Franch, R.* Projets de creuzada en la doctrina missional de Ramon Lull. *Estudios Lullianos*, 4 (1960), 275–279.

[121] *Lull, R.* Tractatus de modo..., 109–112.

[122] Пак там, с. 96, 101; *Schein, S.* Fideles..., с. 106;

[123] *Lull, R.* Tractatus de modo..., с. 107; *Kamar, P.* Увод към Liber de acquisitione Terrae Sanctae, 59–60; *Geanakoplos, D.* Цит. съч., 305–371.

[124] Llull_bio.htm (*Johnston, M. D.* Цит. съч.).

[125] *Gottron, A.* Ramon Lulls Kreuzzugsideen. Berlin und Leipzig, 1912, p. 15.

[126] *Golubovich, G.* Цит. съч., I, с. 373.

[127] „quod sancti homines religiosi et seculares, qui ad honorandum nostrum Dominum Deum desiderarent sustinere mortem, et qui sacra doctrina sunt illuminati, addiscerent diversa linguagia, qui irent praedicare Evangelia per totum mundum; et quod vos sancte Pater, et vos Domini Cardinales assignaretis unum Dominum Cardinalem, qui tractaret hoc negotium, et quod tales faceret quaeri per omnes terras Christianorum, qui huic sanctae praedicationi essent convenientes et vellent esse, et quod illis monstrarentur omnia linguagia mundi, et quod de illis fierent studia in terris Christianorum et Tartarorum, et quod ille Dominus Cardinalis, qui hoc officium haberet, faceret missionem studiorum et studentium, et hoc continuo, usque dum totus mundus esset Christianorum."

[128] „Thesaurus corporalis est, quod vos sancte Pater Papa et vos Domini Cardinales assignaretis semper decimam Ecclesiae, et quod fieret Decretum ad conquirendum terras infidelium, et Sanctam Terram ultramarinam, et hoc per vim armorum; et de hac decima daretur missio Domino Cardinali, qui tractaret studia, et residuum daretur alteri Domino Cardinali, qui faceret missiones guerris, et hoc continuo, usque dum totus mundus esset Christianorum."; *Schein, S.* Fideles..., с. 144; *Gottron, A.* Цит. съч., с. 19.

[129] *Lull, R.* Petitio Raymundi pro conversione infidelium (Romae, 1295). Ed. H. Wieruszowski – *Wieruszowski, H.* Цит съч., 100–104.

[130] *Wieruszowski, H.* Цит съч., 100–104.

[131] Llull_bio.htm (*Johnston, M. D.* Цит. съч.).

[132] *Kohler, Ch.* (ed.). Deux projets de croisades en Terre Sainte. Composes a la fin du XIII-e siécle et au debut du XIV-e siécle. – *ROL* 10 (1903–1904), 406–407; 425–434; Via ad Terram Sanctam, 435–457; Memoria Terre Sancte; *Leopold, A.* Цит. съч., 17–18.

[133] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 19, *Kohler, Ch.* Цит. съч., с. 418.

[134] Пак там, 408–409.

[135] Пак там, 410–414.

[136] Пак там, 412–413.

[137] Пак там, 414–415.

[138] Пак там, с. 414. Ръкописите, които са използвани в изданието (пак там, с. 423). Първият проект на старофренски език – Oxford Biblioth. Bodleienne, ms. Ashmole, N. 342 от началото на XIV в., на пергамент. Озаглавен е *Via ad Terram Sanctam*. Ръкописът се състои от 154 листа, сборник, който съдържа шест различни ръкописа. Първият се състои от 54 листа, в него *Via ad Terram Sanctam* заема фолио 1 до 6v. Другите ръкописи в тази част нямат връзка с нашия текст. Вторият латиноезичен проект *Memoria Terrae Sanctae* е запазен в пет ръкописа, които са единствените познати, и са използвани от автора за това издание. Подробно описание в том втори на RHC (Documents arm.). **A** – Париж, Националната библиотека, ms. lat. 5515, XIV в., пергамент, фолио от 53v до 62v. **B** – пак там, ms. lat. 14693, 14 в., пергамент, 37r до 42v.; **C** – Поатие, Градска библиотека (Bibliothéque de la Ville), ms. ' 263 (olim 246), края на XIV и началото на XV в., пергамент, фолио 54r–63r. Не е отбелязан в Каталога; **D** – Лайден, Университетска библиотека, ms. 66, първата половина на XV в., хартия, фолио 43v–48r. **E**–Париж, Националната библиотека, ms. lat. 5515 A, XV в., хартия, фолио 49v–55v. Тези пет манускрипта имат незначителни разлики. Все пак **ABC** образуват една група, а **DE** – втора. Първата група е по-старата и е по-близка до старофренския първообраз.

[139] *Charles II d'Anjou.* Le Conseil du Roi Charles. Ed. G. I Brâtianu. – Revue Historique

du Sud-Est Européen. XIX, 2, 353–361; *Brătianu G. I.* Le Projet de Croisade de Charles II D'Anjou Roi de Sicile, пак там, 291–352.

[140] *Housley, N.* The Italian crusades: the papal-Angevin alliance and the crusades against Christian lay powers, 1254–1343. Oxford, 1982, 94–95.

[141] Подробности за политиката на Шарл II по отношение на Светата земя и неговите действия като „крал на Йерусалим" вж. *Housley, N.* Charles of Naples and the kingdom of Jerusalem. – *Byzantion* 54 (1984), 527–535.

[142] *Leopold, A.* Цит. съч., 21–22, който оспорва и мнението на Брътиану за сериозното обвързване на Шарл II Анжу с проблемите около освобождението на Светата земя; подробности вж. *Léonard, É. G.* Les Angevins de Naples. Paris, 1954, 167–172.

[143] Catalogue des Mss. Français de la Bibliothéque Nationale, ancien fonds, № 6049, f. 183v–190.

[144] „Le conseill dou recourement fu tel quar de enterprendre au tens de maintenant passage general se seroit folie." *Charles II d' Anjou.* Цит. съч., с. 353.

[145] *Schein, S.* Fideles..., с. 109.

[146] Пак там, с. 110.

[147] *Galvanus de Levanto.* Liber sancti passagii Christicolarum contra Saracenos pro recuperatione Terrae Sanctae. Ed. Ch. Kohler. – *ROL* 6 (1898), 364–369 като част от студията на *Kohler, Ch.* Traité du recouvrement de la Terre Sainte adressé vers l'an 1295, á Philippe le Bel par Galvano di Levanto, médecin genois. – *ROL* 6 (1898), 343–357 (въведението на Колер). Изданието на Шарл Колер е на базата на ms. 4797 от колекцията на сър Томас Филипс, известен повече като ms. 669, Bibl. Nationale, Paris, Nouvelles acquisitions latines (пак там, с. 343).

[148] *Aegidius Romanus.* De regimine principium. Roma, 1607, p. 19, *Schein, S.* Fideles..., с. 145; *Digard, J.* Цит. съч., II, с. 281; *Strayer, J. R.* France, the Holy Land, the Chosen People and the Most Christian King. – Medieval Statescraft and the Perspectives of History. Princeton, N.J., 1971, 300–314.

[149] *Golubovich, G.* Цит. съч., I, 357–359; *Schein, S.* Fideles..., с. 146.

[150] Останалите известни съчинения на Галвано ди Леванто се съдържат в ms. lat. 3181 (ancien Regius, 5654), Bib. Nationale, Paris, и са на чисто медицински теми; вж. *Kohler, Ch.* Цит. съч., с. 344.

[151] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 23; *Leclercq, J.* Galvano di Levanto e l'Oriente. – *Pertusi, A.* (ed.). Venezia e l'Oriente fra tardo medioevo e rinascimento. Venezia, 1966, 403–416.

[152] *Galvano di Levanto.* Цит. съч., 348–350, 358–365.

[153] Пак там, 362–363; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 23.

[154] *Reeves, M.* The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages: A Study in Joachimism. Oxford, 1969, 314–315.

[155] *Petrus de Bosco (Pierre Dubois).* De Recuperatione Terre Sancte. Ed. Ch. V. Langlois. Paris, 1891, 98–99; *Strayer, R.* Цит. съч., 300–314.

Трета глава

RECUPERATIO TERRAE SANCTAE В КРЪСТОНОСНАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XIV В. (1305–1335)

Трета глава

RECUPERATIO TERRAE SANCTAE В КРЪСТОНОСНАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА XIV В. (1305–1335)

I. Трактатите *De recuperatione Terrae Sanctae* от времето на папа Климент V (1305–1314)

Краткият понтификат на Бенедикт XI (октомври 1303 – май 1304) не успява да разреши избухналата криза между Папството и френската корона – двата очертаващи се основни стълба на кръстоносното движение. Избраният след единадесетмесечни заседания на конклава Бертран дьо Гот под името Климент V е коронясан официално през ноември 1305 г. и въпреки лошото си здравословно състояние се залавя енергично с проблемите около конфликта между Филип IV и папската институция, предизвикан от булите на Бонифаций VIII *Clericis laicos* (от февруари 1296) и особено *Unam Sanctam* (от ноември 1302) и последвалите бурни събития, довели до смъртта на папата. Той създава мощно френско-провансалско лоби сред кардиналите, което парира групата на „бонифацианите", позволява да бъдат отменени още през февруари 1306 г. гореспоменатите були и да започне процес на помирение с Филип IV Хубави. Това дава възможност на папата да подновi и политиката за „отвоюване на Светата земя", превърнала се вече в традиционна грижа на курията. Първите експерти, към които папата се обръща за съвет, са генералните магистри на двата военни ордена – хоспиталиерския генерален магистър Фулк дьо Виларе и тамплиерския му колега Жак дьо Моле. Независимо от обвиненията срещу двата ордена, свързани със загубата на Латинска Сирия, единствено рицарите-монаси изглеждат годни да продължат ефективна военна политика на Изток[1].

Мненията на генералните магистри за кръстоносните начинания и обединението на ордените достигат до папата около декември 1306 г. под формата на трактати. Памфлетите от този тип са вече многобройни в курията. Според Тийр тяхна характеристика е доминацията на националните интереси, проблемите на организацията, финансирането и маршрутите. Освобождението на Светата земя се явява като традиционно задължение. Целите са вече икономически, политически и колониза горски. Слага се ударение на морските сили и, като изключим Рамон Лул, тези теоретици оставят въпроса за Йерусалим на заден план и не предвиждат място за мирен диалог със сарацините[2].

Силвия Шейн обаче смята, че може да се стигне до много различни изводи. Първо, тези трактати са вариации на стари теми. Изброените характеристики са важни и за трактатите от периода след 1291 г. и дори от Втория лионски събор. По нейно мнение, като изключим Гийом Ногаре и Пиер Дюбоа, националната характеристика е неубедителна черта[3]. Според нас преценката на Тийр е по-точна, защото към Ногаре и

Дюбоа могат да бъдат прибавени с лекота и Гарсиас д'Айерве, Марино Санудо и, разбира се, кипърският крал Анри II.

Трактатите наистина са по-практично насочени планове, а не типични excitatoria. Това обяснява интереса към икономически, политически и колонизационни теми в тях. Отсъствието на идеи за мирен диалог с исляма е типично за периода след загубата на Акра. При това тези планове не се спират особено задълбочено на мисионерския аспект. Като изключим плана на Жак дьо Моле в тях доминантата е морската блокада на Египет, а също и повтореният на някои схеми, предложени още от пропагандистите от края на XIII в.

1. Хоспиталиерските проекти

а) Фулк дьо Виларе – *Hec est informatio et instructio nostri magistri Hospitalis super faciendo generali passagio pro recuperatione Terre Sancte* („Това е информацията и инструкцията на нашия магистър на Хоспитала относно извършването на генерален поход за възвръщане на Светата земя") (1305)[4]

Авторът и неговите политически цели. През 1305–1306 г. папа Климент V и крал Филип IV Хубави водят оживени преговори, свързани с проект за генерален поход за освобождение на Светата земя. В този контекст папата се обръща към магистрите на двата основни военни ордена – Фулк дьо Виларе и Жак дьо Моле, с предложение за една работна среща в Авиньон в края на 1306 г. Фулк дьо Виларе обаче вероятно вече е готов със своя писмен съвет още преди предложението на папата. Той е един от най-опитните военни и политически експерти по източните проблеми. От 1299 г. заема поста първи адмирал на Хоспиталиерския орден, от 1301 г. е главнокомандващ войските на ордена, а от 1303 г. е лейтенант на главния магистър и негов чичо Гийом дьо Виларе – без съмнение един от големите му покровители, които улесняват кариерата му в ордена. След избирането му за генерален магистър през 1305 г. Фулк дьо Виларе се заема с осъществяването на мащабна програма за превръщането на Хоспиталиерския орден в независима военна и политическа сила в Източното Средиземноморие. Най-голямото му постижение е овладяването на Родос (1306–1310), който се превръща в основна база на хоспиталиерите чак до началото на XVI в. Авторитарният стил на управление на Виларе и безразсъдната му финансова политика обаче създават сериозно напрежение и водят до опит за убийството му през 1317 г., а през 1319 г. е принуден да подаде оставка като генерален магистър. Но, от друга страна, той оцелява в сложните времена около гоненията на Тамплиерския орден и дори успява да извлече полза за хоспиталиерите от преследванията срещу техния конкурент[5].

Hec est informatio... (1305). Планът на Фулк дьо Виларе, подготвен през 1305 г., предвижда продължителна морска блокада на Египет и Сирия и третира проблемите около финансирането и рекрутирането на кръстоносните войски. Виларе не се занимава подробно със следващите етапи от евентуален поход, защото като опитен военен знае, че ситуацията в момента на провеждане на похода може да бъде значително променена и всякакви опити за предварителна точна преценка на съотношението на силите могат да бъдат подвеждащи[6].

Магистърът на Хоспитала обаче е доста подробен в частта, отнасяща се до финансирането на похода. Според него с тази цел трябва да бъдат отстъпени приходите от първата година на всички овакантени църковни бенефиции и то за срок от седем години, а също така и имуществото на онези клирици, които не са оставили завещание след смъртта си. Към това трябва да се прибави и част от пребендарните имоти на каноническите църкви, т.е. църквите, към които съществуват регулярни свещенически канонии (общности от свещеници, които наподобяват монашески общности и живеят съобразно определени правила – regulae.). Към кръстоносните фондове трябва да бъдат предадени и голяма част от златните и сребърните съдове, притежание на църквата, с изключение на онези, които се използват за Светото причастие. Виларе също настоява за възможността кръстоносният обет да може да бъде откупуван с пари, нещо, срещу което мнозина теоретици на кръстоносното движение са протестирали в миналото.

Друг възможен източник за финансиране според магистъра на хоспиталиерите са евреите, по това време вече популярни като кредитори на множество монарси и аристократи. Като виновници за кръстната смърт на Христа те трябва да се лишат от поне една десета от имуществото си, а дори и половината не би била достатъчна, за да изкупят греха си. Събраните средства следва да се съхраняват в специални сандъцикаси, чийто прототип откриваме още във времената на папа Инокентий III и които остават в употреба чак до края на XV в. като място за събиране на помощи и милостиня за храмовете[7].

По повод ръководството на похода Виларе е доста традиционен и поддържа мнението, че курията трябва да контролира чрез свой легат действията на кръстоносците, така както Адемар дьо Пюи е контролирал действията на водача на Първия кръстоносен поход Пиер Пустинника. Виларе също смята, че изобщо моделът на Първия кръстоносен поход трябва да се следва в големи детайли, защото той е имал огромен успех. Така например той призовава папа Климент V да проповядва кръста лично по примера на папа Урбан II и да се обърне „към Христовия народ", като

провокира неговия ентусиазъм. Разбира се, индулгенциите следва да бъдат използвани широко в кампанията по набиране на Христови воини. От друга страна, той не вярва, че само с проповедта ще бъдат набрани достатъчно кръстоносци. Капитанът на похода има задачата да прецени какъв е броят на доброволците и след това да попълни с наемници всички онези кръстоносни отряди, които имат нужда от допълнителни бойци[8].

Интересни са възгледите на Виларе за стратегията на похода. Според него трябва да се формират предварително две отделни флотилии. Първата – от 25 галери, екипирани и ръководени от кипърския крал, да изпълнява функции по охрана на морето и преследване на нарушителите на ембаргото и икономическата блокада. Втората – от 50–60 галери, да извършва набези по брегове на Мамелюкския султанат. Тези галери трябва да носят по 40–50 коня и да се изпратят една година преди похода на Изток. Това би било гаранция за успеха срещу сарацините. Именно така ще се реализира най-добре внушителното превъзходство на християните по море, като тези действия ще бъдат част от прелиминарни експедиции, подготвящи „генералния" поход. Виларе обаче не предвижда овладяването на аванпост на мамелюкска територия – нещо, което предлагат множина други пропагандисти. У него откриваме доста ясно тристепенната стратегия на кръстоносното начинание – икономическата блокада, прелиминарната експедиция и „генералния" поход, който трябва да нанесе решаващия удар на мамелюците[9]. Тази тристепенна стратегия става доста популярна, въпреки че не всички теоретици я споделят. През 1319 г. той я излага лично на специален църковен събор във Франция, посветен на новите планове за „генерален" поход към Светата земя. Според определени мнения в историографията Виларе е новатор в кръстоносната военна стратегия, за разлика от тамплиерския си колега Моле, но Ален Демюрже категорично отхвърля такова разграничаване между двамата, смятайки го за твърде повърхностно[10].

б) *Tractatus dudum habitus ultra mare per magistrum et conventum Hospitalis et per alios probos viros qui diu steterunt ultra mare: Qualiter Terra Sancta possit per Christianos recuperari* („Трактат, някога съставен отвъд морето, от магистъра и съвета на Хоспитала и от други достойни мъже, които са прекарали дълго време отвъд морето: Как християните биха могли да си възвърнат Светата земя") (1306–1307), по Шейн и Кедар, по Демюрже (1307–1308)[11]

Още през 1307 г. папата получава и втори хоспиталиерски проект, който за разлика от предходния очевидно е колективен труд, подготвен от магистъра и конвента на Хоспитала и след консултации с експертите

на ордена. Проектът предшества едно от посещенията на Фулк дьо Виларе в курията и третира основно военностратегическите аспекти на кръстоносния поход вероятно по искане на папата. Този трактат е написан на старофренски и неговото заглавие (incipit) гласи *Question est sur l` maner de recoverer la Terre saint* („Въпросът за начина за възвръщане на Светата земя"). Връзката между мемоара на Виларе от 1305 и този от 1306–1307 г. е изследвана в детайли от издателите на старофренския текст Шейн и Кедар, които го разглеждат като допълнение към първия, и от Демюрже, който отхвърля тази теза. Според Демюрже това мнение не издържа на критика. Той посочва няколко пункта, които показват самостоятелния характер на втория мемоар. Ако *Hec est informatio* (1305) препоръчва като модел да се следва Първият кръстоносен поход, включително и сухопътният му маршрут, то вторият колективен мемоар изразява само плаха надежда, че изобщо ще бъде организиран „генерален" поход, но пък горещо препоръчва организирането на „партикуларна" експедиция, която щяла да нанесе такива щети на неверниците, че „че те ще отстъпят доброволно Светата земя и много други места, за да има мир"[12].

Вторият мемоар предвижда също да се формира флот от 60 галери с 1000 рицари и 4000 арбалетчици, всичките платени, който ежегодно по осем месеца да опустошава брегове на Мамелюкския султанат в продължение на пет години, като използва за бази Кипър и Родос. Обратно на това, през 1305 г. Виларе предвижда тази „партикуларна" експедиция да трае една година и веднага да бъде последвана от „генерален" поход[13].

Вторият хоспиталиерски мемоар не споменава никакви конкретни участници в „партикуларния" поход, нито хоспиталиерите, нито тамплиерите, нито кипърците, които Виларе е упоменал като участници в такава експедиция в своя план. Това очевидно показва нежеланието им да се ангажират в този момент с ръководството и организирането на подобна експедиция. Демюрже смята, че текстът от латинския ръкопис [1] 7470 от Националната библиотека в Париж е писан или в края на 1307 или дори през 1308 г., което обяснява и пълното премълчаване на тамплиерите – обект на разследване от страна на френската корона и курията. Демюрже също посочва, че този текст е обединен в ръкопис (датиран от Дьолавил льо Рул в 1323–1328) с трактата на Гийом от Триполи и с трактата *La Devise des chemins de Babiloine* („Схемата на пътищата на Вавилония"), (който Демюрже датира в 1289 г.), а трактатът на Виларе не присъства изобщо в този ръкопис. Проектът от 1307–1308 г. в най-добрия случаи доразвива идеята за „партикуларен" поход от първия

мемоар, но според Демюрже става дума изобщо за нов проект. Папа Климент V в булата *Exsurgat Deus* от 11 август 1308 г. повтаря основните му положения – мобилизирането за пет години на 1000 рицари и 4000 арбалетчици. Според Демюрже това е теоретичната обосновка на последвалия папско-хоспиталиерски партикуларен поход, чийто финал е овладяването на Родос от хоспиталиерите[14].

в) *La Devise des chemins de Babiloine* („Схемата на пътищата на Вавилония“) (1307)[15]

Този трактат, погрешно отнасян първоначално към периода между падането на Триполи (26 април 1289) и падането на Акра (18 май 1291) под властта на мамелюците, също е дело на Хоспиталиерския орден на св. Йоан и Фулк дьо Виларе вероятно е взел участие в неговото съставяне. Трактатът е известен от края на XIX в. (1882), когато е издаден за пръв път[16]. Предатиран е убедително през 1994 г. от Р. Ъруин[17].

La Devise des chemins de Babiloine е политически и военен доклад на хоспиталиерите, който отразява поразително точно моментното състояние на мамелюкската армия в Сирия и Египет и възможните маршрути към тези територии, разглеждани само от военностратегическа точка. Прецизната информация предполага използването на мамелюкски източници за създаването му (по-специално опис на мамелюкската армия от 1297–1299 г. и един административен сборник от този период), като доказва и наличието на шпионска мрежа на хоспиталиерите в пределите на Мамелюкския султанат дори след загубата на латинските владения в Светата земя[18]. Според този доклад силите на мамелюкската армия възлизат на 24 900 бойци, от които 15 000 в Египет и 9900 в Сирия – една изключително реалистична оценка на фона на обикновено силно преувеличените числа, давани както от християнски, така и от мюсюлмански източници по този въпрос. Авторите или авторът на този доклад познават и някои много важни детайли от отбранителната стратегия на мамелюците, например умението им да регулират нивото на река Нил посредством сложна система от диги и шлюзи[19].

2. Жак дьо Моле – *Consilium super negotio Terre Sancte* („Съвет за делото на Светата земя“) (1307)[20]

Биографични данни и политически цели. Наред с хоспиталиерите папа Климент V се обръща за съвет и към ордена на тамплиерите и поточно към неговия генерален магистър Жак дьо Моле, който си е спечелил славата на твърд защитник на вярата, въпреки обвиненията срещу

ордена, че се е държал малодушно по време на падането на Латинска Сирия в ръцете на мамелюците.

Моле е избран за генерален магистър през 1293 г. след кариера в ордена, която започва около средата на 70-те години на XIII в., и полага големи усилия за възстановяване на престижа на тамплиерите като най-надеждни защитници на християнската кауза на Изток. През 1294 и 1295 г. той пребивава в Италия, Франция и Англия, където отчаяно се опитва да събере пари и хора, за да продължи войната срещу мамелюците. Същевременно организира доставките на храни и дрехи за братята в Кипър и екипира галери за защита на острова, който е изложен на потенциалната заплаха от морски удар на египтяните.

Моле взема активно участие и във военните акции около 1300 г., когато тамплиерите овладяват временно и о-в Руад край брековете на Сирия. През 1302 г. мамелюците обаче окупират наново Руад и пленяват оцелелите бойци от тамплиерския гарнизон, изоставен на милостта на победителите. Въпреки тези неуспехи Жак дьо Моле и Фулк дьо Виларе минават за най-големите специалисти по отношение на източната военна стратегия и тактика. Ето защо през юни 1306 г. те са призовани в Поатие от новоизбрания папа Климент V, за да изложат своите виждания по кръстоносните начинания и относно бъдещето на ордените. Моле заминава за Франция с малка свита от тамплиерски рицари, очевидно без да възнамерява да остане дълго там.

Към края на 1306 или в началото на 1307 г. той вече е във Франция, вероятно се среща с папата в Поатие, а през юни 1307 г. е в Париж, където председателства заседанията на тамплиерския капитул. За срещата с папата Моле подготвя два мемоара. Единият засяга проблема за обединението на двата водещи военни ордена, а другият е въпросният *Consilium super negotio Terre Sancte*, който се отнася пряко към интересуващата ни проблематика[21]. По силата на определени обстоятелства тези два мемоара стават нещо като политически завет на последния тамплиерски генерален магистър.

Изглежда твърдата му позиция срещу сливането на ордените окончателно провокира конфликт с Филип IV Хубави. През октомври 1307 г. започват масовите арести на тамплиери във Франция, ръководени от верния слуга на краля, вездесъщият Гийом дьо Ногаре. Арестуван е и самият Жак дьо Моле, който се превръща в главния обвиняем по грандиозния процес срещу тамплиерите, приключил след жестоки инквизиции и продължителни разследвания с разформирането на ордена и екзекуцията чрез изгаряне на клада на редица негови водачи. След седем години в тъмница, подлаган на всевъзможни унижения, Жак дьо Моле

е изгорен на клада заедно с другия голям тамплиерски лидер Жофроа дьо Шарни на 18 март 1314 г., като предварително отхвърля всички чудовищни обвинения, отправени му от съда на Светата инквизиция[22].

Consilium super negotio Terre Sancte (1307). Генералният магистър на тамплиерите не само отрича идеята за ограничена експедиция (passagium parvum) в Малка Армения, но всъщност я отхвърля като момент за подсилване на морската блокада на Египет. На базата на опита си от Руад той смята, че партикуларните експедиции са поначало обречени начинания[23]. Ето защо мнозина автори определят неговата позиция като консервативна, но Ален Демюрже категорично отхвърля възможността да се прави подобна характеристика на идеите на Моле[24].

Сухопътните сили на Египет (той оценява, че само в Сирия врагът разполага с 15 хил. конници и 50 хил. пехотинци) са според Моле основната заплаха и затова следва да им се нанесе масивен удар. Генералният кръстоносен поход според него трябва да бъде един традиционен поход с поне 12–15 хил. рицари и 5 хил. пехотинци, чиято цел е „унищожаването на враговете на християнската вяра и освобождението на Светата земя“[25]. Нужно е да се построят повече транспортни кораби и с оглед на по-ниската им цена от галерите. Войниците трябва да се наберат от Франция, Англия, Германия, Сицилия, Арагон и Кастилия, а също и от други кралства, които се споразумеят с папата. Като пункт за начало на десантните операции той посочва Кипър, а мястото за десант в Азия следва да се пази в тайна. Предлага да даде лично съвета си по този повод на папата и на краля на Франция[26].

Жак дьо Моле твърди, че ако изобщо бъде организиран „партикулярният“ поход до Малка Армения, то той трябва да се проведе от голяма военна сила, защото ще има големи жертви, например от 5 хил. рицари ще оцелеят едва 500. При „генерален“ поход изобщо не бива да се прави такъв десант. Това се дължи на климатичните условия, различията в тактиката на арменците и тяхната подозрителност към франките, а също и на наличието на враждебно местно население от турци, кюрди и бедуини. Необходимо е още да се изпрати и военна помощ на Кипър, а флот от десет галери трябва да пази острова и да организира ембаргото. Моле предлага за командир сина на умрелия вече Рожер (Руджеро) Лориа, Рогеронус, който ще бъде готов да се бие с венецианци и генуезци. Двата ордена не бива да участват в ескадрата, защото имат бази във Венеция и Генуа и това може да накърни техните позиции там[27].

Като цяло планът на Жак дьо Моле е наистина по-близък до плановете отпреди 1291 г., в които ударението се слага върху подготовката на голям „генерален“ поход. От друга страна, в началото на XIV в. са по-популярни

други стратегии – на по-малки експедиции, които да подготвят големия поход. Но и вижданията на Моле не повтарят пряко идеите от миналото столетие, а отразяват визия за подготовката на един международен „генерален“ поход в новите условия след падането на Акра (1291).

3. Рамон Лул и късните му трактати – *Liber de fine* („Книга за края“) (1305); *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* („Книга за завладяването на Светата земя“) (1309)

Биографични данни за периода 1296–1316 г. След като напуска Рим в края на 1296 г. Лул заминава за Франция и се установява в Париж, търсейки покровителството на Филип IV Хубави и влизайки в остра полемика с влиятелните латински averoисти от Парижкия университет. Същевременно той изказва публично подкрепата си за плановете на Филип IV Хубави за обединението на военните ордени, което е остро оспорвано и от хоспиталиерите, и особено от тамплиерите и техния генерален магистър Жак дьо Моле. През 1299 г. Лул отново е в Рим, но не получава нужното му внимание и в крайна сметка се установява в Барселона, в двора на някогашния си покровител Хайме II и съпругата му Бланш Анжуйска. С тяхна помощ той получава специално разрешение да проповядва сред мавритe и им посвещава редица от своите съчинения, формиращи грандиозния литературен корпус на неговата *Ars magna* („Великото изкуство“). Всъщност в този период той вече се отдава предимно на ревизия и корекция на старите си произведения и намалява драстично своята литературна дейност, търсейки повече практическа реализация на идеите си.

През 1301–1302 г. Лул, вдъхновен от слуховете за победите на илхана Газан над мюсюлманите, предприема голямо мисионерско пътуване в Източното Средиземноморие. Най-напред посещава Кипър, където влиза в диспут с местните православни теолози и е посрещнат недружелюбно от крал Анри II Лузинян, който му отказва разрешение да проповядва сред колонията от сирийски монофизити на острова. От друга страна, тамплиерският генерален магистър Жак дьо Моле го посреща радушно в резиденциите си в Лимасол и Фамагуста и му помага да отпътува за Малка Армения, която е в тесни съюзнически отношения с Тамплиерския орден. Вероятно тогава Лул посещава и Гроба Господен в Йерусалим. Разочарованието му от липсата на каквито и да било перспективи за съюз с монголите след това пътуване обаче обяснява пълното отсъствие на идея за коалиция с тях срещу мамелюците в кръстоносните му писания.

След завръщането си от Ориента Лул се установява в Генуа и Мон-

пелие, където има могъщи покровители и успява да напише две от най-значимите си произведения *Liber de ascensu et descensu intellectus* („Книга за възхода и падението на интелекта“) (1304) – шедьовър сред трудовете му, посветени на лулизма като програма за духовно усъвършенстване и *Liber de fine* („Книга за края“) (1305) – трактатът, смятан за най-пълното и важно изложение на кръстоносните му идеи. Нито папа Климент V, нито управата на Генуа обаче обръщат особено внимание на предложенията на Лул. Единствено Хайме II Арагонски предприема злополучен опит да превземе Алмерия през 1309 г., следвайки някои от военните съвети на Лул.

През 1307 г., вече на една преклонна възраст, Лул потегля от Майорка за алжирския емират Бужи, но още с пристигането си е арестуван, а после изгонен от страната след поредното застъпничество на Хайме II. При завръщането си към Майорка корабът му претърпява корабокрушение и Лул е спасен по чудо от пизански кораб. Той получава радушен прием в Пиза, където довършва финалната версия на лулианската теория *Ars generalis ultima* („Окончателното общо изкуство“) заедно с епитомето, озаглавено *Ars brevis* („Кратко изкуство“) (1308).

Лул продължава своите пътувания между Авиньон, Генуа и Пиза най-вече за да пропагандира френските антивизантийски комбинации, като представя и последната си голяма творба на кръстоносна тематика – *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* („Книга за овладяването на Светата земя“) (март 1309). През същата година той посещава за последен път Париж и въпреки съпротивата на averoистите получава правото да изнесе курс от лекции по своята *Ars Magna*, одобрена официално от комисия от 40 университетски магистри (февруари 1310), а също така персонално от крал Филип IV Хубави и неговия канцлер. През 1311 г. вероятно лично диктува голяма част от *Vita coëtanea* („Съвременен живот“)[28], частична автобиография, съставена в манастира „Вовер“, където са съхранени голяма част от неговите произведения и се оформя един от центровете на френския „лулизъм“ през XIV в.

Самият Лул написва няколко кратки произведения, посветени на подготовката на събора във Виен. Между тях важно значение има кратният трактат *Lo concili* („Съборът“), където отново са повторени трите основни цели на Лул – пропаганда на кръстоносната идея *De recuperatione Terrae Sanctae*, написване на съчинения, които да докажат универсалната правота на християнската доктрина и основаването на езикови училища за мисионери.

През 1312 г. с папски декрет са открити катедри по ориенталски езици към всички по-големи европейски университети. В самото навече-

други стратегии – на по-малки експедиции, които да подготвят големия поход. Но и виждания на Моле не повтарят пряко идеите от миналото столетие, а отразяват визия за подготовката на един международен „генерален“ поход в новите условия след падането на Акра (1291).

3. Рамон Лул и късните му трактати – *Liber de fine* („Книга за края“) (1305); *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* („Книга за завладяването на Светата земя“) (1309)

Биографични данни за периода 1296–1316 г. След като напуска Рим в края на 1296 г. Лул заминава за Франция и се установява в Париж, търсейки покровителството на Филип IV Хубави и влизайки в остра полемика с влиятелните латински аверроисти от Парижкия университет. Същевременно той изказва публично подкрепата си за плановете на Филип IV Хубави за обединението на военните ордени, което е остро оспорвано и от хоспиталиерите, и особено от тамплиерите и техния генерален магистър Жак дьо Моле. През 1299 г. Лул отново е в Рим, но не получава нужното му внимание и в крайна сметка се установява в Барселона, в двора на някогашния си покровител Хайме II и съпругата му Бланш Анжуйска. С тяхна помощ той получава специално разрешение да проповядва сред маврите и им посвещава редица от своите съчинения, формиращи грандиозния литературен корпус на неговата *Ars magna* („Великото изкуство“). Всъщност в този период той вече се отдава предимно на ревизия и корекция на старите си произведения и намалява драстично своята литературна дейност, търсейки повече практическа реализация на идеите си.

През 1301–1302 г. Лул, вдъхновен от слуховете за победите на илхана Газан над мюсюлманите, предприема голямо мисионерско пътуване в Източното Средиземноморие. Най-напред посещава Кипър, където влиза в диспут с местните православни теолози и е посрещнат недружелюбно от крал Анри II Лузинян, който му отказва разрешение да проповядва сред колонията от сирийски монофизити на острова. От друга страна, тамплиерският генерален магистър Жак дьо Моле го посреща радушно в резиденциите си в Лимасол и Фамагуста и му помага да отпътува за Малка Армения, която е в тесни съюзнически отношения с Тамплиерския орден. Вероятно тогава Лул посещава и Гроба Господен в Йерусалим. Разочарованието му от липсата на каквито и да било перспективи за съюз с монголите след това пътуване обаче обяснява пълното отсъствие на идея за коалиция с тях срещу мамелюците в кръстоносните му писания.

След завръщането си от Ориента Лул се установява в Генуа и Мон-

пелие, където има могъщи покровители и успява да напише две от най-значимите си произведения *Liber de ascensu et descensu intellectus* („Книга за възхода и падението на интелекта“) (1304) – шедьовър сред трудовете му, посветени на лулизма като програма за духовно усъвършенстване и *Liber de fine* („Книга за края“) (1305) – трактатът, смятан за най-пълното и важно изложение на кръстоносните му идеи. Нито папа Климент V, нито управата на Генуа обаче обръщат особено внимание на предложенията на Лул. Единствено Хайме II Арагонски предприема злополучен опит да превземе Алмерия през 1309 г., следвайки някои от военните съвети на Лул.

През 1307 г., вече на една преклонна възраст, Лул потегля от Майорка за алжирския емират Бужи, но още с пристигането си е арестуван, а после изгонен от страната след поредното застъпничество на Хайме II. При завръщането си към Майорка корабът му претърпява корабокрушение и Лул е спасен по чудо от пизански кораб. Той получава радушен прием в Пиза, където довършва финалната версия на лулианската теория *Ars generalis ultima* („Окончателното общо изкуство“) заедно с епитомето, озаглавено *Ars brevis* („Кратко изкуство“) (1308).

Лул продължава своите пътувания между Авиньон, Генуа и Пиза най-вече за да пропагандира френските антивизантийски комбинации, като представя и последната си голяма творба на кръстоносна тематика – *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* („Книга за овладяването на Светата земя“) (март 1309). През същата година той посещава за последен път Париж и въпреки съпротивата на averoистите получава правото да изнесе курс от лекции по своята *Ars Magna*, одобрена официално от комисия от 40 университетски магистри (февруари 1310), а също така персонално от крал Филип IV Хубави и неговия канцлер. През 1311 г. вероятно лично диктува голяма част от *Vita coëtanea* („Съвременен живот“)[28], частична автобиография, съставена в манастира „Вовер“, където са съхранени голяма част от неговите произведения и се оформя един от центровете на френския „лулизъм“ през XIV в.

Самият Лул написва няколко кратки произведения, посветени на подготовката на събора във Виен. Между тях важно значение има кратният трактат *Lo concili* („Съборът“), където отново са повторени трите основни цели на Лул – пропаганда на кръстоносната идея *De recuperatione Terrae Sanctae*, написване на съчинения, които да докажат универсалната правота на християнската доктрина и основаването на езикови училища за мисионери.

През 1312 г. с папски декрет са открити катедри по ориенталски езици към всички по-големи европейски университети. В самото навече-

рие на отпътуването си за Виен, където взема участие в заседанията на събора, Лул написва две други съчинения, засягащи пряко или косвено проблема за кръстоносното движение и неговите цели – *Disputatio Raymundi phantastici et clerici* („Диспут на фантазьора и клирика Рамон) и *Petitio Raymundi in concilio generali ad acquirendam Terram Sanctam* („Петиция на Рамон до общия събор относно овладяването на Светата земя").

4. *Liber de fine* (*De expugnatione Terrae Sanctae*) („За превземането на Светата земя") (1305)[29]

Лул завършва трактата през април 1305 г. В този период той е в близки връзки с Хайме II Арагонски. През лятото на 1305 г. Лул вече е в кралския двор в Барселона и получава пожизнена кралска пенсия, като междувременно допълва и трактата *Liber praedicationis contra Judeos* („Книга за проповедта срещу юдеите")[30]. Вероятно в този момент той подарява копие от трактата *Liber de fine* на краля и му отправя молба да запознае с новия текст и папа Климент V. От Барселона Лул заминава с крал Хайме II и чичо му Хайме II Майорикански за Монпелие, където между 7 и 11 октомври 1305 г. двамата каталонски монарси се срещат с папа Климент V, за да обсъдят перспективите пред кръстоносното движение, като вероятно Лул присъства лично на тези разговори[31].

Тези обстоятелства обясняват донякъде факта, че сред основните идеи на Лул в този трактат се откроява образът на Rex Bellator (кралвоин) – водач на един мащабен кръстоносен поход, като описание съвпадащ до голяма степен с царствения покровител на Лул в този период – Хайме II Арагонски. Тук Лул излага идеята, че „освобождението на Светата земя" не може да бъде постигнато по никакъв начин, докато не бъдат сломени маврите от Гранада.

Още в началото на трактата Лул започва с една „ламентация", описваща превъзходството на сарацините във военно и дори в духовно отношение, срещу което никой не се старае да предприеме нищо. Той лично, осъзнавайки това печално обстоятелство, е посветил всичките си сили на пробуждане на християнския свят и подготовката му за грандиозния сблъсък с исляма. До този момент е останал неразбран и затова е написал този трактат, за да популяризира идеите му за двата меча – светския и духовния, които да бъдат използвани за покръстването на сарацините[32]. Папата да упълномощи един кардинал, който да завежда финансирането на двата проекта – мирната мисия и кръстоносните начинания. Нему ще бъдат подчинени легати и нунции, които ще пътуват надлъж и нашир из християнските земи, за да мобилизират християнския свят за предстоящите мащабни начинания. Паралелно с това трябва да бъдат

основани четири манастира с богати библиотеки, които да се превърнат в центрове за подготовка на мисионери – в тях следва да се изучават гръцки, арабски, еврейски и „татарски“ езици, т.е. да има профилиране на обучаващите се там. Учителите да са бедни хора от съответните народности, които срещу скромно заплащане ще се заемат на драго сърце с това обучение. Лул препоръчва бъдещите мисионери да се запознаят и с апологетичната литература срещу сарацините, юдеите, гърците, несторианите, якобитите и „татарите“. Те трябва да изучават право, морал и физика, които ще им бъдат особено полезни в мисионерската им дейност.

Лул смята, че военните начинания трябва да се ръководят от специално определен за целта кардинал. Той възлага изпълнението на тази задача на един единен военен орден „Ordo milicie“, начело на който стои генерален магистър с титлата Bellator Rex. Той трябва да бъде кралски син или пък легитимен владетел, който след освобождението на Светата земя да застане начело на Йерусалимското кралство. „Кралят-воин“ се подпомага в своята дейност от колегиум от съветници. В ордена също има служители от първи клас – „praeceptores“, военни и инженерни експерти и механици, и служители от втори клас, които надзирават дейността на наемните християнски работници и сарацинските роби. Към служителите от първия клас се отнасят още двама интенданти. Единият от тях отговаря за снабдяването с фураж, а другият – за провизиите изобщо. Завеждащият провизиите ръководи по-нисшестоящите отговорници по доставките на желязо, дървесина, облекло и пр. Особено важно значение има завеждащият финансите, лично подчинен на „краля-воин“. Други важни фигури в този нов орден са адмиралът, който ръководи военноморските сили, и един контрольор или „praeceptor maior“, който упражнява контролни функции над останалите praeceptores. Лул дискутира накратко също и въпроса за правилата и облеклото на новия орден. Негови членове трябва да станат довчерашните тамплиери, хоспиталиери, тевтонци, членовете на ордените „Уклес“ и „Калатрава“, както и обучени във военното изкуство клирици и монаси-доброволци[33].

Обсъждайки какъв да бъде маршрутът на генералния поход, Лул отхвърля първо сухопътния маршрут през Константинопол, „Турция“ и Малка Армения към Сирия, защото той би бил твърде скъп за финансиране, а също опасен и несигурен. Също скъпоструваща би била морска експедиция, която би окупирала о-в Розета край Александрия. Пътуването по море до Кипър и евентуален десант в Малка Армения не е препоръчително, защото климатът на тези места, както лично се е убедил Лул, е много нездрав и опасен за европейците. Не се препоръчва и директна атака на Тунис.

Най-добре според Лул е новият кръстоносен орден да започне военни действия в Южна Испания, чийто климат е отличен, конете и храната са в изобилие. Гранадският емират на Насридите може да бъде овладян лесно, защото отвсякъде граничи с християнски територии и море. След неговата окупация християнските воини ще овладеят емирството Сеута, а оттам могат да проникнат с лекота в Тунис, Египет и да достигнат до Светата земя. Иберийските християнски бойци са вече отлично запознати със сарацините и тяхната военна тактика, притежават изобилие от оръжия и бойни машини, които мавритe не умеят да употребяват. Военната тактика на иберийските християни и тяхната дисциплина многократно увеличават шансовете им за успех срещу сарацините. Що се отнася до някои сполучливи военни прийоми на сарацините, както и до някои техни добри оръжия като „турския лък", то те може да бъдат въведени на въоръжение и в кръстоносния орден. Същевременно на северноафриканските емири трябва да бъде предложено да приемат християнството, като им се гарантират владенията, но в случай на отказ да бъдат заплашени с война[34]. Колкото до адмирала, той трябва да раздели военноморските сили на две. Една част от корабите трябва да напада непрекъснато брегoвете на Варвария (дн. Магреб) и да държи в ужас и покорство местните араби, докато лично адмиралът с част от корабите трябва да се установи на Малта или на Родос и да организира икономическа блокада върху търговията с Египет. Християнските нарушители на ембаргото трябва да бъдат отлъчвани от църквата, а имотите им да бъдат отнемани в полза на кръстоносните фондове. Препоръчва се генуезците и каталонците да установят директен контакт с Индия и тамошните търговци на подправки, което ще съсипе икономически султана[35].

Liber de acquisitione Terrae Sanctae (1309)[36]. Втората значима кръстоносна творба на Лул от късния период на неговото творчество се появява през март 1309 г. Самият Лул обяснява появата на тази творба с променените условия след разпускането на Тамплиерския орден. Тя отново е написана в Монпелие и отново защитава открито старата арагонска идея за кръстоносен поход срещу Гранада като необходимо условие за крайния успех на recuperatio Terrae Sanctae. Към нея обаче е необходимо да се прибави и експедиция срещу Константинопол – идея, която той отхвърля в предишните си кръстоносни трактати. По мнението на Хилгарт това означава пълното приемане на френската политика от страна на Лул[37].

Всъщност в Испания вече се водят военни действия в унисон с идеите, предлагани от Лул. Хайме II предприема неуспешна обсада на Алмерия, а Фернандо IV Кастилски напада Алхесирас също без никакъв успех.

Въпреки това Хайме II поддържа и на събора във Виен през 1311 г. тезата си, че кръстоносната война в Испания трябва да бъде приоритет. Но той е до голяма степен разочарован от идеята за „генерален" кръстоносен поход, на която някога е бил горещ привърженик. Това е причината за охладняването на отношенията между арагонския владетел и Арнау де Виланова, а също и за натрупване на големи различия с някогашния верен негов съмишленик Лул. От друга страна, упоритото поддържане на идеята за нуждата от „генерален" поход и от сливане на военните ордени в един нов сближава до голяма степен вижданията на Лул с тези на Филип IV Хубави в периода около и по време на събора във Виен[38].

Именно тези нови тенденции намират отражение и в съдържанието на новия му кръстоносен трактат. Потвърждение за това е и неговото ясно изказване в полза на кръстоносен поход към Константинопол в съзвучие с плановете на Шарл дьо Валоа, подкрепяни твърдо от Филип IV Хубави. Лул изтъква не само ползата от едно бъдещо обединение на двете „империи" – Западната и Източната, но и от унията на двете църкви, която ще спомогне много за единството срещу исляма. Константинопол може да бъде овладян съвместно от Шарл дьо Валоа и хоспиталиерите и така ще се парират доставките на младежи от причерноморските степи за мамелюкската армия. Оттук може да бъде овладяна с лекота и Сирия, а паралелно с това иберийските владетели трябва да нанесат удар по Гранада и Сеута. Тук личи ясно желанието на Лул да запази добрите си отношения с владетелите на Арагон и Кастилия, а и известен локален патриотизъм. Папата трябва да определи един общ генерален магистър за всички военни ордени с оглед на бъдещото им сливане. Лул предлага да има общ магистър вместо крал-воин, като този магистър ще бъде подчинен на папата и ще е член на ордена. Защото кралят може да умре и синовете му да не са така отдадени на Светата земя, а някои крале може да искат да я завладеят за синовете си (очевидно има предвид Филип IV Хубави).

След това Лул повтаря и вече известните си идеи за създаване на манастири с обучение по ориенталски езици, разширяване на проповедта на народен език, обучаване на бъдещите мисионери в диспути с представителите на различни религии. Той изказва и мнението, че макар мюсюлманите да изглеждат най-твърди в своята религия, образованите хора между тях са изпълнени със съмнения в нейните догми и могат да бъдат привлечени към християнството[39].

5. Пиер Дюбоа: *Summaria brevis* („Кратко изложение“) (1300); *De recuperatione Terrae Sanctae* („За възвръщането на Светата земя“) (1306); *Pro facto Terre Sancte* („За делото на Светата земя“) (1308); *Oppinio cujusdam suadentis regi Franciae ut regnum Jerosolimitanum et Cipri acquireret pro altero filiorum suorum, ac de invasione Egipti* („Мнението на някой, който убеждава френския крал да овладее кралствата на Йерусалим и Кипър за двамата си синове и за нахлуването в Египет“) (1308)

Биографични данни. Пиер Дюбоа спада към промонархическия кръг на „легистите“ от времето на Филип IV Хубави, сред които водещи фигури са Пиер Флот, Гийом дьо Ногаре, Енгеран дьо Мариньи, Жан дьо ла Форе, Ришар Льонево. Той обаче не е особено влиятелна фигура нито в политическия живот, нито в дворцовите интриги. Интересът към неговото творчество се заражда през XIX в., тъй като е възприеман и тогава като предтеча на модерния френски национализъм[40].

Пиер Дюбоа е роден в Нормандия, край градчето Кутанс, в близост до п-в Котантен, между 1250 и 1255 г. Получава солидно образование в областта на правото и философията и слуша в Парижкия университет лекции на Тома от Аквино и на Сигер Брабантски, чието учение през 1277 г. е анатемосано от църквата. Уолтър Бранд допуска, че е изучавал римско право в Орлеан поради непълното му изучаване в Парижкия университет по това време. През 1300 г. става expertus advocatus regalis (кралски адвокат-експерт) в родния си Кутанс, както сам отбелязва в правно-политическия си труд *Summaria brevis*. Същевременно поддържа тесни връзки с виконта на Каен Анри дьо Ри и с коадютора Ришар Льонево, чрез които получава достъп до двора на Филип IV Хубави. Възходящата кариера на Дюбоа и контактите му с кралския двор водят и до избора му за представител на гр. Кутанс в Генералните щати. Той защитава вероятно интересите на френския крал в църковните проблеми, а също и на английския крал Едуард I Плантадженет, който е и херцог на Аквитания и др. западнофренски територии и така се явява и васал на Филип IV Хубави. Сравнително многобройни са писанията на „магистър Пиер Дюбоа, адвокат по кралските дела на Кутанския съдебен окръг и прокуратор на местния университет“, но в голямата си част са анонимни и са идентифицирани като негови творби едва в последните 200 години. Това са основно два вида съчинения:

– Памфлети предимно срещу папа Бонифаций VIII, съставени в периода на ожесточена борба между монархическата система във Франция и Папството[41].

– Трактати, адресирани до папата и различни коронован глави, които третират проблемите на европейската и световната политика и мястото на Франция в нея. Разбира се, проблемът за „освобождението на Светата земя“ присъства като централна тема в тези проекти.

Основно място сред тези проекти заема *De recuperatione Terre Sancte* (1306), където Дюбоа излага в синтезиран вид голяма част от своите политически тези изобщо и се опитва да обвърже цялостните си виждания относно френската политика в една единна система. Към този дял от творчеството му се отнасят още *Oppinio cujusdam* (1308) и *Pro facto Terre Sancte* (1308), които в един по-кратък и синтезиран вид излагат виждания на Дюбоа за кръстоносното движение и за ролята на Франция в него.

Пиер Дюбоа не успява да влезе в политиката, умира вероятно малко след 1321 г., когато е споменат за последен път.

Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis et abreviationis guerrarum ac litium regni Francorum („Кратко изложение и синтезирано повествование за щастливата експедиция и прекратяването на войните и битките на кралство Франция“)(1300)[42]. В този свой първи политически памфлет Дюбоа разглежда причините за неуспеха на експедицията на крал Филип III срещу Арагон през 1285 г. и предлага въвеждането на нова военна тактика и стратегия, която да следва примера на Карл Велики. Така кралят ще отстрани гибелното влияние на Папството, ще стане светски господар на Италия и впоследствие ще овладее Германия, Източна Европа и земите на „Гръцката империя“. Втората част на този памфлет разглежда нуждата от разнообразни реформи, които да ограничат влиянието на църквата и нейната брутална намеса в политическия живот на Френското кралство. За нашите цели интересна е най-вече онази част, която третира проблема с овладяването на Византия, тъй като тя става интегрална част от „рекуперационните“ трактати на Дюбоа. Тук Дюбоа открито обявява династията на Палеолозите в незаконно заемане трона на константинополските императори и съветва крал Филип IV Хубави да се погрижи за брака между Шарл дьо Валоа и Катрин дьо Куртене – титуларната императрица на Константинопол. Впоследствие именно Шарл дьо Валоа ще има грижата да овладее „Гърция“ и да възстанови законната власт на латинските императори в Константинопол[43].

De recuperatione Terre Sancte (1306)[44]. Може би най-важното съчинение на Дюбоа е написано в периода между коронацията на папа Климент V в Лион (5 юни 1305) и смъртта на крал Едуард I Английски (7 юли 1307), поради което издателят на английския превод Уолтър

Бранд приема като окончателна година на написването на трактата 1306 г.[45] Предговорът, адресиран именно към крал Едуард I, пояснява, че авторът е един от неговите представители в уреждането на църковните дела в херцогство Аквитания, на което английският крал е сюзерен. Вероятно става дума за временна служба на Дюбоа при английския крал, който като херцог на Аквитания е васал на Филип IV Хубави, но по принцип е негов политически съперник. В разглеждания период обаче отношенията между двамата владетели са сравнително добри.

Според Е. Цек трудът на Дюбоа се състои от пет основни части, посветени на пет основни проблема, тясно свързани помежду си в съзнанието на автора. От друга страна, пак Цек смята, че кралският юрист няма ясна концепция и излага своите мисли в този трактат доста спонтанно и неорганизирано[46]. Ние също приемаме това деление за удобство при боравенето с текста на трактата, въпреки че делението на този трактат на части изобщо е произволно и е дело на издателите Бонгар (който му дава и заглавието *De recuperatione Terre Sancte*) и Ланглоа.

Първа част. Първата част съдържа 109 параграфа (по Ланглоа) или параграфите I–LXX (316–351 стр., по Бонгар) и е по-голямата по обем. Тя е написана в уравновесен тон, който цели да не засегне по някакъв начин Едуард I или папата в ущърб на Филип IV. Тази първа част е трябвало според Дюбоа да бъде разпространена от Филип IV и към други желаещи да участват в освобождаването или по-точно повторното овладяване (recuperatio) на Светата земя.

Първи дял[47]. *Предложенията за нов кръстоносен поход в Светата земя*. Дюбоа започва с въведение, в което възхвалява английския крал Едуард I, защото знае, че той повече от останалите владетели е отдаден на идеята за евентуален кръстоносен поход. След като е спечелил всички войни досега, този крал иска да увенчае храбростта си с война срещу неверниците. Дюбоа вярва, че именно Едуард I ще откликне най-дълбоко на неговите предложения. Следва и личното обръщение на Дюбоа към английския владетел.

Трудностите пред това начинание са значителни. Тази експедиция трябва да бъде санкционирана от папата и един общ събор. Неверниците са многобройни и населяват гъсто онези благодатни земи. Те знаят, че християнските князе и да овладеят нещо, рано или късно се връщат у дома. Затова Светата земя трябва да се овладее отново, но и да се задържи с военна сила постоянно. Християнските владетели, от своя страна, следва да сключат мир помежду си в рамките на истинската *Res publica Christiana* (Християнска република) и да създадат един вид воюваща *Civitas Dei* (Божия държава). Вътрешните размирици, особено в

Германия и Испания, досега са били много вредни. Затова е виновен, разбира се, Сатаната и падналите ангели, и естествено силите на Мрака. С общи молитви и всеобщ мир могат и трябва да се победят тези сили на Мрака. Необходимо е да се създадат независим съд и закони, които да отстраняват всички неправди и така християните ще добият и военно превъзходство над неверниците.

Този, който нарушава мира, трябва да бъде лишен от имоти и изпратен за наказание в Светата земя. Такава глоба би била полезна за доброто дело, въпреки че може би не е изцяло в съответствие с църковните и моралните норми.

Изпратените за наказание в Палестина трябва да образуват „военна граница" срещу неверниците на предните линии. Ако братоубийствените войни се прекратят, християните ще могат да употребят цялата си мощ за освобождението на Палестина. Необходима е обаче енергична намеса срещу „ломбардските" републики – Венеция, Генуа, Пиза, за да се сложи край на вечните разпри в този регион. Конфискуваното имущество на подпалвачите на войни трябва да служи за създаване на военна каса за кръстоносен поход; да се създаде международен съд от 6 души (трима клирици и трима миряни), който да решава безпристрастно международните проблеми. Срещу неговите решения може да се апелира само пред Светия престол.

Дюбоа определя изборната система на курфюрстите в Свещената римско-германска империя като много вредна. Тя трябва да се замени с наследствена монархия, а императорът да поддържа постоянни сили в Палестина. Откъде да се вземат средствата за този кръстоносен поход? Отговорът на Дюбоа е тривиален: от йоанитите, тамплиерите и другите рицарски ордени, първоначално служили на християнското дело, но придобили значителни богатства на Запад. Тези ордени да се обединят в един-единствен орден, който да се изпрати на Изток в Палестина. Финансовата му оценка е, че от западните им имоти могат да се вземат 800 000 туронски ливри за една година. Най-лошите орденски рицари трябва да се изпращат на покаяние в манастири, а папата да подтикне и висшия клир да даде пари. Кръстоносците трябва да имат еднакви униформи и оръжие, да образуват „национални" отряди, които да се придвижат организирано и мирно, с военна музика на Изток. Ако е необходимо някой християнски принц да напусне Палестина, той следва да остави там значителна част от армията си и да праща подкрепления. Необходимо е да се изградят лазарети и жилища за войниците. Овладените земи планомерно да се колонизират от християни чрез гореспоменатa „военна граница" срещу сарацините. Най-важните места да бъдат кондоминиум,

а иначе всяка държава да има своя зона. Тактиката да е съобразно конкретните условия.

Дюбоа безрезервно вярва в легендата за кръстоносния поход на Карл Велики и смята, че той, Годфроа дьо Буйон и Фридрих I Барбароса трябва да служат като пример за всички християнски владетели в това отношение. Проектът да се осъществи от четири армии, като пътищата са два – морски и сухопътен. Морското пътуване за големите армии не е препоръчително, но те могат да поемат по суша, като се получи разрешение от „нациите", които живеят по пътя. Сухопътният маршрут е удобен за една от четирите армии, която ще е най-голяма, и включва немци, унгарци, гърци и народите, живеещи на север от тях. Дюбоа обаче се опасява, че поради постоянните войни в земите им немците и испанците няма да могат да се включат в похода. Морските пътища са удобни за англичани, французи, испанци и италианци. Враговете трябва да бъдат нападнати едновременно и по цялата линия на конфронтация.

Втори дял[48]. *За нуждата от цялостна реформа в църквата.* Така, както молитвите на цялото християнство трябва да се насочат към Небето, така и общият събор трябва да вземе радикални мерки за съществуващите нередности в църквата. Това е една от големите пречки пред всеобщия мир според Дюбоа. Папата отлично съзнава този проблем. Но какво е положението в непосредственото му обкръжение? Висшето духовенство е пропито от светски дух, амбиции и интереси. Непрекъснато се съдят, интересуват се от гражданско, а не от каноничното право. Теологията и философията се изучават вече по-слабо от правото, което не би трябвало да е приоритетно за духовниците. Клирът проповядва отказване от земните блага, но се стреми към тях.

Много нередности има и сред монасите. Някои монаси са заможни, което е нарушение на правилата; не се подчиняват на абатите и извършват поредица от действия срещу дисциплината. Особено лошо е положението в Бургундия, където знатни младежи искат да станат абати заради материалната изгода. Дюбоа картинно описва развалата на нравите в курията, симонията и др. отклонения от правилниците, очевидно следвайки познатата антипапска линия. Духовенството трябва да се върне към духовните занимания, изучаването на „sacra pagina" (Светото писание), молитвите и пр. Дюбоа бичува остро непотизма, който според Цек по времето на Климент V е силно разпространен. Истинските викарии на Христа трябва да действат съобразно повелите Му, иначе извършват „crimen laesae majestatis" (престъпление за обида на Величеството). На този фон нуждата от реформи в църквата преди кръстоносните походи става очевидна.

Предложенията на Дюбоа. Църквата да се предаде на някой мощен светски владетел, а папата да получи годишна твърда пенсия и да се отдаде изцяло на духовни занимания. Кардиналите да бъдат обезпечени от църковните приходи, а не да го правят самостоятелно. За военната каса да отидат половината от имотите на умрелите без завещание. Епископите да отстъпят владенията си на светските князе срещу пенсии, защото така ще се елиминира поддържаният от тях огромен бюрократичен апарат от служители.

Дюбоа съзнава колко трудно ще се наложи подобна реформа, но смята, че това е правилна, богоугодна цел. Духовниците трябва да станат най-добрите граждани и „да се водят от духовното и гражданско щастие". Още в Стария завет е описано, че 12-те колена получават Обетованата земя, но племето на Леви не получава конкретен дял, а трябва да се издържа от останалите, за да служи само Богу. По Божията воля духовенството не бива да получава във владение нищо земно. Прелатите, които са срещу подобен проект, ще са срещу Бога.

Нататък следват още аргументи и предложения на Дюбоа: монасите не бива да имат никаква светска собственост и трябва да се подчиняват само на абатите си. Приходите на църквата да се предават само на бедните и за кръстоносен поход.

Трети дял[49]. *Условията за трайна власт на християните в Светата земя.* Това са основно предложения със социален, културен и педагогически характер, чието осъществяване ще осигури дълготрайно християнско господство на Изток. За да може „ние, европейците" да управляваме дълго Ориента, трябва да познаваме добре езика и писмеността на арабите и другите ориенталски народи. Само така може да се осъществи и унията с „Гръцката църква", и с останалите малки християнски общности на Изток. Претенциите на Римската църква за върховно господство са напълно основателни. За да се осъществи обаче редовен контакт с ориенталските църкви е нужна институция – секретариат с хора, владеещи ориенталските езици. Очевидно е, че никой папа не би могъл лично да овладее всичките тези „идиоми". С други думи, трябва да се създаде един вид преводаческо училище. Тези преводачи следва да се занимават и с пряка мисионерска работа на Изток. Естествено такъв проект не може да се реализира от днес за утре. Но въпреки това настоящият папа може да започне това дело. Такива училища могат да се организират и на Запад, но и в отвъдморските приорати на хоспиталиерите и тамплиерите; да има два курса – и за момчета и за момичета. Приемът трябва да е от 4–5-годишна възраст със специален подбор от хора, вещи и опитни. Таксите, които ще плащат родителите, после ще им

се възстановяват, когато децата вече станат мисионери. Иначе издръжката ще е от приоратите, където са училищата.

Учениците трябва да учат латински, гръцки, арабски и други ориенталски езици, които да се преподават от истински носители на съответния език. Ще се обучават, разбира се, и на теология, защото ще стават главно свещеници и мисионери. Ще изучават и медицина. Хубавите и благородни девици, които са и така образовани, ще бъдат осиновени от изтъкнати господа и после ще ги женят за видни ориенталци, като така те ще бъдат спечелени за римския обред. По този начин ще бъдат печелени и мюсюлмани за християнството, особено мюсюлманските жени. В секретариата също ще работят владеещи ориенталски езици, а най-добрите ученици ще се обучават и в цивилно и каноническо право, астрономия, математика, природни науки, теология, медицина. Такива хора трябва да участват в пратеничествата в Константинопол или в Ориента. Те ще побеждават в диспутите ориенталските си съперници и европейското образование и Римската църква ще триумфират.

По този начин ще се постигне обединение на всички християни под властта на Рим, което е един вид световно господство, но в духовен план, където основна роля играе всеобхватното знаене на езици по примера на апостолите, които „проговарят на езици" на Петдесетница. Дори образованите християнски жени, които ще се женят за сарацините, биха били добра пропаганда на вярата и ще ликвидират многоженството сред сарацините.

Цялото образование трябва да се реформира по следния начин:

1. Момчетата започват училище на пет или шест години, по 160 души във випуск, като учат псалтир и граматика. Лекциите трябва да съответстват на възрастта на децата. Така те ще изучат склоненията и спреженията чрез повторение, но само на латински език – Библията, жития, учебни пасажи. Предварителният курс приключва на 10 или 12 години.

2. Втора и трета степен на образованието – сменя се мястото на обучението, изучават логика, гръцки, арабски или други езици. Курсът на обучение приключва, когато децата навършат 14 години. Те се въвеждат в природните дисциплини и моралните норми. По-късно изучават правните науки (гражданско и каноническо право), медицина, а накрая и математика. Този цикъл завършва, когато обучаемите станат на 30 години. Веднага трябва да се прилагат на практика теоретичните познания. Паралелно обучаемите трябва да имат физическа и военна подготовка, а също и технически умения, свързани с военното изкуство.

Момичетата трябва да имат подобна програма, но съобразена с техните полови и психически особености. По-слабичките момичета не трябва

да се изпращат в Палестина, а да останат като учителки на Запад. Основната цел на всичко това е „възвръщането“ на Светата земя.

Четвърти дял[50]. *Нуждата от съдебна реформа.* В този дял Дюбоа се застъпва за опростяване на процесуалните и съдебните процедури и отново настоява за нуждата от църковни реформи. Един от приоритетите е всеобхватното уреждане на положението в Испания и осветляване на някои военнополитически въпроси.

Като юрист Дюбоа живо се интересува от съдебните промени, но тук излага тези съображения доста накратко. Все пак се стреми да обори аргументите на противниците си факт по факт. Основен недостатък според него е, че процесите в светските и църковните съдилища се провеждат по различен начин. За Палестина и особено за местните жители препоръчва специални правни норми и документи.

Дългата процедура е от полза за алчните адвокати. Той предлага да има само писмени изявления на ищците и обвиняемите пред съда. Писмената процедура е опази, за която Дюбоа се застъпва най-горещо. Описва подробно как си представя процедурата, като взема пример от гражданското право и то от областта на финансовите искове в сферата на търговията. Съдът трябва зорко да следи за отклонения от основната нишка на процеса, които имат за цел само да бавят процедурата. Тук се обясняват и мястото на изслушване на свидетелите, и на прилагането на доказателствения материал. За всяка част на процеса е нужен протокол. С писмената процедура ще се спестят много време и усилия. Така ще се стигне и до правдива крайна присъда, като основните моменти от делото се запишат и архивират. Тези новости трябва на първо място да се приложат в новоосвободената Света земя, но очевидно авторът смята, че са необходими и по принцип. Този тип процедура и съдебна практика трябва да се преподава и на младите юристи от специализираните училища, за които говори по-рано. Дюбоа е готов да напише специална книга по този въпрос, ако папата го поиска, като включи и колекция от подбрани юридически случаи. След това оборва възраженията на привържениците на стария „модус“. Противниците ще кажат: такъв тип съдебна практика, която е насочена към бързо постигане на крайно решение, ще елиминира много закони и ще ги превърне в мъртва буква. Дюбоа обаче отговаря, че това няма да стане, защото има достатъчно закони и разпоредби, които се отнасят пряко към крайната присъда. Процедурата като цяло трябва да се опростява. Оттук до края той се спира на проблеми, които е разглеждал и в други чисто юридически трактати и съчинения. Светата земя заслужава ред и законност, които могат да се постигнат с кратка и удобна съдебна процедура, санкционирана единствено от папа-

та. Дюбоа е готов лично да отиде в Палестина и да помага в тази насока с всички сили.

Що се отнася до Божия мир, който винаги е бил посочван като необходимо условие за начинанието, той трябва да се сключи на всеобщ събор и който от князете го наруши, да се подложи на тежка възбрана (bannus).

Оттук авторът се прехвърля на женските манастири. Броят на монахините в един манастир не бива да надхвърля 13. Но намаленият брой на монахините не бива да се отрази на размера на субсидиите за манастирите и освободените суми да се използват за обучението на млади момичета. Трябва да бъдат отстранени и редица нововъведения, които се отразяват зле върху нравите в женските манастири. Ясно е, че тези предложения не са съвършени, но нищо на този свят по принцип не е съвършено, заключава френският мислител.

Дюбоа коментира състоянието на минорите и „предикаторите" и отново се обявява рязко срещу целибата (безбрачието) на духовенството. Но и мендикантските ордени трябва да бъдат реформирани, за да се отдадат на предписания им начин на живот да останат само с минималните средства за съществуване. Нуждата от църковна реформа става все по-остра, защото тя е пряко свързана с кръстоносното начинание.

Дюбоа обръща сериозно внимание на проблемите в Испания, където войната за кастилската корона е на път да приключи. Един незаконен крал е узурпирал короната там, а това пряко засяга интересите на Франция, защото другият претендент, който има и законни права, е съпруг на една френска принцеса, дъщеря на Луи IX Свети[51]. Тук трябва да се намеси папата, още повече че узурпаторът търпи присъствието на сарацините в Гранада. В крайна сметка може да му се остави Кастилия, ако другият претендент получи Португалия и Гранада, и помощ за окончателното изтласкване на сарацините от Испания. В този кръстоносен поход трябва да участват и останалите испански държавици. И тук личи стремежът кръстоносният проект да се обвърже с конкретен политически интерес. Освен това е нужно кралство Сицилия да се отвоюва за династията Анжу, която според Дюбоа е законният владетел на острова.

Обединените християнски държави от Европа ще предоставят четири армии, от които три ще поемат по море, а четвъртата, най-голямата, ще се придвижи по суша. Когато разберат за тази мощ и за всеобщия Божи мир, царящ в Европа, сарацините ще се отрекат доброволно от скъпоценната Света земя. Те могат да бъдат пощадени или пък да бъдат заплашени с пълно унищожение, ако рекат да се противопоставят. И за да не се връщат напълно без задача, по обратния път кръстоносците

трябва да свалят узурпаторите Палеолози и да възстановят латинската династия в Константинопол и по-специално Шарл дьо Валоа, братът на Филип IV. По този начин и Светата земя би могла да получи много лесно помощ от Константинопол в случай на нужда. Така на практика Средиземно море ще стане вътрешно за християнството. Папата и крал Едуард I Английски са призвани да организират всеобщия събор, където ще се разгледат всички тези въпроси. Папата би трябвало да оцени тази творба по достойнство, но все пак съветите в нея да останат тайна.

За всичко това ще са нужни много пари. Дюбоа предлага за тази цел при всяка митрополия да се организира каса като резервен фонд за Палестина. Разбира се, трябва и чрез молитви да се възбуди кръстоносният дух и настроението за презморско пътуване. След това бойците ще се съберат в по-големи или по-малки отряди, които ще бъдат постепенно унифицирани. Всичко от тази гледна точка ще бъде ясно обмислено предварително. Например испанците са вече много вещи в оръжейното майсторство и размирниците от тази територия могат да бъдат колонизирани като жива отбранителна стена. В края се посочва отново, че без всеобщ мир и църковна реформа начинанието няма да бъде успешно.

Втора част[52]. *Първи (пети) дял*[53]. *Проекти за френска хегемония в Европа и света.* Втора част започва с пар. 110 и е адресирана вече до Филип IV. Тя съдържа ясни антипапски мотиви и се чувства силен френски „национализъм“. Даден е ясен израз на претенциите на Капетингите към германската императорска корона. Дюбоа показва средствата и пътя за постигане на френска хегемония в Европа. Кръстоносната идея е само част от комплекса от мерки за постигане на тези цели.

Дюбоа посочва какви конкретни ползи биха имали от неговите предложения някои от владетелите – папата, френският крал и неговите братя и синове, както и владетелите на Сицилия, на испанските кралства и на Свещената римска империя. Папата трябва да остане в Авиньон. Тук той се чувства добре, защото е разтоварен от грижите за Patrimonium Sancti Petri (наследството на св. Петър, т.е. Папската държава), които са прехвърлени на френския крал; вече не трябва да се съобразява с размирните римляни и може да се концентрира изцяло върху духовния си живот. Личи остро негативното отношение на Дюбоа към италианците, повлияно и от конфликта на Филип IV с италианеца Бонифаций VIII. Точно като италианец този папа се е опитал да навреди на френския крал. Римляните са доказали, че са недостойни да имат папата сред себе си.

Огромни перспективи се разкриват с преместването на курията във

Франция. Тя може да остане винаги там, а мнозинството от кардиналите ще бъде френско. За краля на Сицилия (Шарл II Анжу според Дюбоа) ще се падне Йерусалимското кралство. Паралелно с това той трябва да си върне Сицилия, а Фредерик III Арагонски, кралят на „Тринакрия", да получи като компенсация Сардиния. След това Rex Romanorum (римският крал, т.е. императорът на Свещената римска империя, който не е бил коронясан официално в Рим), който сега е *temporalis et transitorius* (временен и преходен), следва да стане наследствена титла. Шарл дьо Валоа пък ще получи короната на Константинопол, но само ако поеме ангажимента да оказва перманентна помощ на Светата земя в случай на нужда. Що се отнася до „узурпатора" Андроник II Палеолог, той може да бъде отстранен и с военна сила, ако не се оттегли доброволно. Изпълнението на тези предложения би трябвало да интересува най-живо френския крал и цялата му династия. Франция в лицето на Филип IV и Шарл дьо Валоа ще стане изключително силна и първа в християнския свят. Върхът на тази мощ обаче ще бъде достигнат, ако Филип IV осигури като наследствена за своя брат короната на Свещената римска империя. Така ще се осигури властта на Франция над левия бряг на Рейн, Прованс и Савоя, а също и проникването в Северна Италия (Ломбардия, Венеция, Генуа).

Немските князе могат да бъдат спечелени чрез преговори (светските), а духовните – чрез влиянието на папата. Така ще бъде издигната мощта на Франция за сметка на империята. Освен това папата трябва да предаде своите феодални права над Папската държава на Филип IV срещу годишна издръжка, а един от кралските принцове да стане римски сенатор. Много силни мерки могат да се вземат срещу ломбардците, които ще бъдат смазани с натиск от страна на папата и на френския крал. Испанските владетели и кралят на Англия ще станат френски васали, а римляните, тосканците и другите италианци ще бъдат обхванати от обичайното малодушие. Ще се установи мир под диктовката на френския крал, с помощта на папата. Фразата „expediret totum mundum subiectum esse regno Francorum" („нужно е целият свят да се подчини на Френското кралство") е квинтесенцията на тези възгледи.

На всеобщия събор християнските князе трябва да се задължат да окажат огромна помощ на Филип IV и на брат му Шарл дьо Валоа при овладяването на Гръцката империя. Тази страна следва да бъде овладяна, но от хора, които са подготвени да я управляват, да знаят езика и да познават обичаите ѝ. Разбира се, Филип IV не може да се нагърби сам с това и трябва да сподели товара с братята и синовете си.

Всичко това обаче ще стане, след като приключи кръстоносният

поход. Противниците на тези проекти трябва да бъдат депортирани в Палестина или пък да бъдат разбити на групи по стария принцип „Разделяй и владей!“. Например според Дюбоа в Италия следва да се подкрепят гибелините, които поддържат легитимния си суверен, докато гуелфите непрекъснато заговорничат с Папството, за да не се подчиняват на законния си владетел – императора. Но папа, който ги подкрепя, би бил също виновен в престъпление срещу своя покровител – императора.

Втори (шести) дял или заключението[54]. Военната служба е тясно обвързана с феодалните права и задължения и се осъществява от феодалите или от техни упълномощени заместници при нужда, а не ежегодно. Но и църквата има огромен интерес от отбраната на кралството. На първо място трябва да служат феодалите, но ако те не стигнат, ще се привикат и собствениците на свободните феоди (retrobannium), а след това може да се прибегне до усилията на целия народ, т.е. да се включат и онези, които не са обвързани с феодалната система. Ако не достигат средства, те трябва да бъдат набавени от богатите църковни приходи и имоти. Но това само в случай на най-крайна нужда за отбрана на отечеството. Ако кралят има нужда от 100 000 сребърни марки, но събере двойно тази сума, то той върши разбойничество, смъртен грях.

Самият Дюбоа като кралски адвокат не желае да си затваря очите пред проблемите и затова е написал без страхове тази книга. Неговите предложения ще допринесат за това кралят, клирът и народът с обединени усилия да се заемат с високата цел, а именно отвоюването на Светата земя. Разбира се, ще е нужна и проповед в полза на кръстоносното начинание. Не бива да се допуска и смъртта на краля по време на похода, както е станало с Луи IX Свети.

Oppinio cujusdam... (1308)[55]. Ланглоа публикува този трактат като апендикс и анонимен мемоар, който в регистъра от XV в. е посочен като *Oppinio cuiusdam suadentis regi Francie, ut regnum Jerosolimitanum et Cipri acquireret pro altero filiorum suorum, ac de invasione regni Egipti.* Това е постскрипт към *De recuperatione Terre Sancte*. В него Пиер Дюбоа настоява за над 100 галери и голям контингент войници от новия единен орден, който да измести старите военномонашески структури. Той, изглежда, е въодушевен от папската прокламация от 11 август 1308 г., която обявява официално за папско-хоспиталиерския партикуларен поход. В *Oppinio* са отразени слуховете за претенциите на Филип IV за короната на Йерусалим и на Кипър, които да бъдат поверени на някои от синовете му. Това е едно от обясненията за атаката срещу тамплиерите, разпространено в Авиньон, Арагон, Англия, Италия и Кипър. Смята се, че Филип иска да направи един от синовете си магистър на нов

единен орден с богатствата на тамплиерите и той да бъде и крал на Йерусалим.

В *Oppinio* Дюбоа излага своя собствен план за осъществяване на тази цел. Той предлага кралят да получи правата върху Йерусалимското кралство, които в този момент притежава Раул дьо Бриен, граф д'О и велик конетабъл на Франция. Претенциите на Шарл II Анжу за това кралство трябва да се анулират от общ събор на католическите владетели, защото продажбата на тези права от Мария Антиохийска на Шарл I Анжу е невалидна и тази част от правата принадлежи на кипърската корона. Кралят на Кипър, когото Дюбоа според Шейн бърка с арменския крал Хетум II (убит на 13 август 1307), трябва да стане генерален магистър на нов кралски военен орден, създаден на основата на хоспиталиерите и другите левантински военни ордени. С присъединяването си към ордена кипърският крал трябва да му предаде цялото си имущество и правата си върху короната на Йерусалим. Този „rex ordinis" („крал на ордена") трябва с всичките си сили да помогне на новите католически кралства в Близкия изток и Египет.

Дюбоа смята, че евентуалният френски принц, който ще стане крал на тези екзотични земи, ще трябва да си подсигури помощта на новия орден по следната схема. Тамплиерите да се разпуснат и богатствата им да преминат към новия орден. Кралят на „Тринакрия", т.е. Фредерик III, също трябва да помогне при освобождаването на Йерусалим. За да бъде компенсиран за загубата на правата си в Йерусалим, той ще получи „кралството" Тунис. Граф д`О да стане крал на Кипър, братът на кипърския крал Амори Тирски да получи добро графство в Светата земя или някъде другаде. Експедицията трябва да се води от кралските синове Луи, Шарл и Филип или от кралския брат Луи д`Еврьо. Крал Филип IV Хубави, въпреки че е взел кръста, трябва да си остане във Франция, за да не се разболее или загине в този поход.

Така в *De recuperatione Terre Sancte* и после в *Pro facto Terre Sancte* Дюбоа предлага генералният поход да поеме по сухопътния маршрут, а в *Oppinio* твърди точно обратното по съвета на експерти, понеже морският път е най-бързият до Египет. Най-добре е, след като се осъществи блокада, да се атакува Египет, като една голяма армия се прати към Акра, така че Египет, останал без войска, ще бъде лесно овладян. Това „кралство" е много плодородно, селяните имат робски статут и то ще принесе много по-голяма полза за крал Филип IV Хубави дори от Франция. Шейн свързва плановете от *Oppinio* с този на Фулк дьо Виларе, а що се отнася до морската блокада, тя е свързана с папския план за партикуларен поход от 1309 г. Като цяло всичко е твърде нереалистично и е издържано във френски „националистичен" дух[56].

Pro facto Terre Sancte (1308)[57]. Вторият трактат от 1308 г. е *Pro facto Terre Sancte*, написан почти едновременно с *Oppinio*. Повод за написването му е смъртта на Албрехт I Австрийски (1 май 1308) и настъпилият интеррегнум в Свещената римска империя до избора на Хайнрих VII (28 октомври 1308) – събитие, което дава възможност за възраждане на френските претенции за короната на Sacrum Imperium. Според Дюбоа крал Филип IV Хубави може да използва създалата се ситуация и с помощта на папата и кардиналите да осигури короната на Свещената империя за своята династия. Папата трябва да лиши от тяхната власт князете-електори (курфюрстите), които са избирали императори, враждебни на Светия престол, така както imperium-ът е бил отнет от Константинополската империя и предаден на Карл Велики. Вероятно папата може да внесе разкол между архиепископите и останалите имперски князе.

Сега Дюбоа предлага същевременно и сухопътна експедиция през Ломбардия, Генуа и Венеция по стъпките на Карл Велики и Фридрих I Барбароса и отново говори за трудностите на десанта по море. Така френската хегемония ще бъде наложена в Северна и Средна Италия и Унгария, което всъщност цели да внуши Дюбоа. Що се отнася до гъстонаселената Германия, тя ще осигури нужните колонисти за Светата земя и за „Гърция". А само с масова колонизация биха могли да бъдат съхранени земите в Леванта.

Пиер Дюбоа – „средновековен или модерен" мислител? Сравнително оскъдните биографични данни за Дюбоа са в странен контраст с доста плодовитото му творчество, което става обект на особен интерес още от средата на XIX в. Според Мариане Шаги този интерес е провокиран от бурния разцвет на френския шовинизъм във втората половина през XIX в., наречен от нея френски Kulturkampf, в който идеите на Дюбоа за френска хегемония в Европа звучат много актуално[58].

И наистина ранните изследователи на Дюбоа като например Ернест Ренан го определят като гениален, модерен мислител, попаднал по погрешка в средните векове[59]. Дьолавил льо Рул смята, че той е създавал основните жалони на политиката на Филип IV Хубави, нещо, което Уолтър Бранд определя като „overenthusiastic view"[60]. Тази приповдигната оценка за творчеството на Дюбоа се среща и в по-новата френска историография[61]. Многобройните чуждестранни изследователи на творчеството на Дюбоа са по правило по-критични. Още през 1903 г. Рихард Шолц отбелязва, че много от идеите на Дюбоа не са оригинални и са заимствани от други френски и чужди памфлетисти[62].

Един от неговите биографи и изследователи – Ернст Цек, също се

отнася доста критично към творчеството на Дюбоа, като отбелязва заслугата на първия му модерен издател Шарл-Виктор Ланглоа за една пореалистична преценка. Той смята, че често пъти откриваме модерни идеи в средновековна обстановка и Дюбоа е пример за такова нещо. Много от идеите му са просто неприложими в тогавашните условия, въпреки че са много ценни – например за променената роля на Папството, за юриспруденцията и нейното реформиране и др. Но и някои други идеи са спекулативни или чисти мечтания. Не можем обаче да наречем Дюбоа утопист, защото той е тънък наблюдател и е уловил някои от основните тенденции на развитието на епохата си. Мащабната му реформена програма обаче е изпреварила времето си[63]. Но въпреки голямата модерност на Дюбоа, която се дължи и на факта, че е бил свързан като студент с идеите на Сигер Брабантски и на латинския averoизъм, много често той се опира в аргументацията си и на методите на схоластиката – еднакво цени и Роджър Бейкън, и Тома Аквински, и Сигер Брабантски. В крайна сметка неговите възгледи са доста еклектични. Някои от идеите и настроенията му, историческата му ретроспекция са чисто средновековни и безкритични според Цек. Дюбоа е наистина един от оригиналните и интересни мислители на своето време, без обаче да бъде разглеждан като основен диктатор на френското мислене и държавна политика в този период. Той си остава един адвокат от Нормандия, който не е свързан пряко с властовите позиции. Подобни критични мнения изказват и Айлийн Пауър, и Ф. Повике. А. Пауър например определя идеите му като напълно нереалистични[64].

В този дух са и оценките на по-модерните изследователи на творчеството на Дюбоа – Бранд, Шаги, Силвия Шейн. Всички те се обединяват около критичния поглед върху творчеството на Дюбоа и определят идеите му като не особено оригинални и реалистични. Шейн го нарича открито „плагиат“ и го обвинява в пълна липса на представа за реалните военни възможности на Франция[65].

5. Марино Санудо – *Conditiones Terrae Sanctae* („Състоянието на Светата земя“) (1306–1308)

Биографични данни. Един от най-интересните кръстоносни пропагандисти, който отдава голяма част от живота си именно на кръстоносната теория и пропаганда, е Марино Санудо Торселло Стари (ок. 1270–1343) – потомък на видната венецианска фамилия Санудо. Един от неговите предци Марко Санудо полага началото на властта на едно разклонение на тази фамилия на о-в Наксос в периода след 1207 г. От клона на Санудо от Сан Северо произхожда Марино Санудо, син на Марко Сану-

до, наричан Торселло, роден около 1270 г. Той приема също това име Торселло, което носи и баща му. Не знаем почти нищо за ранните му години, освен че по време на съюза между Шарл II Анжу и Венеция пребивава в двора на дожа Джовани Дандоло и през 1281 г. е част от свитата му по време на подписването на антивизантийския договор от Орвието между Венеция, Шарл I Анжу и Филип дьо Куртене, насочен към възстановяване на Константинополската латинска империя. В писмо от 1321 г. до папа Йоан XXII той разказва, че на младини е пътувал из Ориента. Този повишен интерес и противоречиви оценки към творчеството на Дюбоа ни задължават да разгледаме малко по-подробно неговите „рекуперационни" творби, както и съпътстващите ги теми – Александрия, Акра и пр. Вероятно е помагал на баща си Марко Санудо Торселло в търговските му пътувания. Около 1286 г. пребивава в Акра, където по това време съществува венециански квартал с няколко мощни fondacchi (търговски кантори). През 1289 г. обаче отпътува за Венеция и не е пряк свидетел на падането на Акра (1291).

През 1293 г. баща му го упълномощава да уреди финансов въпрос с могъщите родини от Наксос и той се справя умело с тази задача през 1296 г. на о-в Негропонте, където дългът е изплатен, макар и с трудности. Венецианският клон на Санудо обаче продължава да бъде кредитор на сеньорите от Наксос и по-нататък. Знаем и за негово пребиваване в Палермо около 1300 г. Така че със сигурност преди да се заеме с написването на своя основен труд *Secreta fidelium Crucis* Марино Санудо се занимава с търговия и финансови операции в Източното Средиземноморие.

През 1306 г. започва писането на този труд, когато е на служба при Рикардо Петрони да Сиена (титуларен кардинал-дякон на Сант'Еустакио от 1298 г., ум. около 1314 г.). Каква е била обаче точно връзката между двамата не знаем със сигурност. Така и не е известно колко време пребивава Санудо в Рим. Около 1304 г. според един от най-известните му изследователи Артуро Маньокавало той напуска Рим и най-вероятно се връща във Венеция по време на войната ѝ с Падуа. Около това време той вероятно се и жени (1302–1303). През 1306 г., а може би и по-рано, започва да пише първата книга на *Secreta*, а именно *Conditiones Terrae Sanctae*, завършена до 1309 г., когато я представя на папа Климент V[66].

Литературната дейност на Санудо. Марино Санудо е доста плодовит автор и е необходимо наред с *Liber secretorum fidelium Crucis* („Книга за тайните на верните на кръста"), която ще бъде разгледана подробно по-надолу, да бъдат упоменати и другите му съчинения, както и богатата му кореспонденция. Нему принадлежи едно интересно произведение – *Istoria del Regno di Romania* („История на кралство Романия"), като

авторството му е доказано по безспорен начин от издателя му Карл Хопф[67]. Хопф публикува и т.нар Fragmentum, суплемент на Санудо към хрониката на Жофроа дьо Вилардуен[68]. Без съмнение и богатата кореспонденция на Санудо Стария представлява интегрална част от неговото богато литературно наследство и дава ценна информация за неговите политически идеи и кръстоносни проекти[69].

Conditiones Terrae Sanctae (1306–1309)[70]. През март 1306 г. Марино Санудо започва своите *Conditiones Terrae Sanctae*, предназначени за папа Климент V. Завършва ги през 1309 г. и те образуват първа книга на неговия голям труд *Liber secretorum fidelium Crucis*, завършен през 1321 г. и представен на папа Йоан XXII и на Шарл IV. В пролога на *Conditiones* Марино се назовава „скромен приближен и предан служител", което ни насочва към службата му у кардинал Рикардо да Сиена и датира творбата към 1306 г., но не е изключено тя да е била доработвана до момента на официалното ѝ представяне пред Светия отец през 1309 г. С. Шейн смята, че нейната оригиналност и значение са твърде надценени[71].

В тази своя първа кръстоносна творба Марино Санудо настоява за морска блокада на Египет, която ще принуди султана да върне Светата земя на християните. Този план, който на пръв поглед е в разрез с венецианските интереси, отговаря на една мащабна и до голяма степен утопична програма за доминация на Венеция в Азия чрез нейния все още актуален съюз с Шарл дьо Валоа. Ангелики Лайу, от друга страна, ясно посочва, че идеята за морска блокада датира без съмнение от времето на папа Николай IV, т.е. Санудо в никакъв случай не е пионер в тази насока. *Conditiones* са представени вероятно около 1309 г. пред папа Климент V малко след свикването на събора във Виен[72].

Conditiones Terrae Sanctae съдържа подробни сведения за Египетския султанат и неговите обширни извънегипетски владения в Близкия изток. Санудо е категоричен, че за да се освободи Светата земя, трябва да се атакува Египет, като преди това той бъде съсипан финансово, защото там е центърът на ислямската съпротива. Основният източник на богатствата на Мамелюкския султанат е търговията с подправки от Индия, която някога е минавала през Багдад и Антиохия към Анатолия и Европа. Сега обаче стоките пристигат от Малабар и Аден в Египет и по Нил стигат до Кайро и до Александрия. Ето защо индийската търговия трябва да се пренасочи отново през Персия и Сирия, за да се подкопае икономически Египет. Това може да стане с помощта на илханите на Персия, които са демонстрирали своето дружелюбие към Запада. Останалите стоки, които изнася „Земята на султана на Вавилония", могат да бъдат открити и в други части на Източното Средиземноморие и то в

отлично качество – например захарна тръстика може да се отглежда и в Сицилия и Южна Италия, в Архипелага и пр. Същото важи за лена и други култури, от които богатее Египет.

От своя страна, Мамелюкският султанат с помощта на западните търговци внася злато, сребро и останалите метали, а също корали, амбра и др. Особено важно е да се блокира обаче вносът на желязо, дървесина и смола, защото те имат очевидно военно и стратегическо значение. Западът, от своя страна, трябва да ограничи потреблението на екзотични стоки и платове от Египет. Така египтяните ще бъдат блокирани дори за плаване по Нил, тъй като няма да имат необходимите материали за изработване даже на ладии, та камо ли на кораби. Необходимо е да се блокира вносът на млади роби в Египет, с което ще се осуети възможността да се обучават нови набори от мамелюци. Налага се да се въведе всеобщо ембарго върху търговията между Европа и Египет, което ще съсипе тотално султанатът и той ще бъде окупиран лесно. Санудо предлага екипирането на 10 стражеви галери, които да контролират изпълнението на ембаргото и блокадата перманентно, под командата на лице, доверено на Светия престол. Функцията на тази флотилия ще бъде да осъществява ембаргото чак до момента, в който се проведе големият поход за освобождение на Светата земя.

След това Марино Санудо изброява регионите, на които ще се опре Светата църква при събирането на средствата. Нужен е и съюз с „татарите", и отпускането на помощ за съседните на мамелюците християнски земи, особено за Армения, която е опустошена от тях. Ембаргото трябва да се осъществи по суша и по море, добавя Санудо в breve compendium (кратко обобщение), с което завършват *Conditiones*. Тезата на Санудо е много добре изработена и наистина става дума за цялостна и обмислена морска блокада на Египет (blocus). Ценното е, че той като истински венецианец знае точните икономически последствия от това и веднага предлага алтернативен маршрут, който да не накърни много източната търговия на християнския свят. Това е първото съчинение с изцяло търговски характер, т.е. с политико-икономически характер според Маньокавалло. Наистина тезата за блокадата е развивана и от Шарл II Анжу, Фиденцио от Падуа, Рамон Лул и Жак дьо Моле, но най-подробно я разработва Санудо.

В *Conditiones* той се спира много подробно на тези въпроси и едва по-късно в останалата част от *Secreta* разглежда и другите аспекти на евентуалното кръстоносно начинание. Само Дюбоа и Хайтон се доближават до качеството на Санудо според Маньокавало. Силвия Шейн е доста по-критична и твърди, че неговата оригиналност и значението на

цялостното му творчество са твърде надценени. Според нея той е взел доста идеи от Фулк дьо Виларе и Анри II, като например тристепенния поход, директната атака срещу Египет. Първият етап трябва да е морската блокада от 10 галери с по 250 души екипаж, които да прекъснат търговските връзки на Египет със Средиземноморието и Черноморието. Папата трябва да даде парите, а галерите ще бъдат доставени от Закариа от Хиос (една), Гулиелмо Санудо, владетел на Наксос, и от Гизи (една), които владеят Тинос и Миконос, 1 – от патриарха на Константинопол, 2 – от хоспиталиерите, 4 – от Кипър, 1 – от архиепископа на Крит. Марино очевидно се опира на опита на папско-хоспиталиерския поход от 1309 г. Две-три години блокада ще решат проблемите около първия, предварителен поход по суша, който Марино описва във втора книга на *Liber secretorum fidelium Crucis*, написана през 1312 г.[73] Неговите идеи, изложени в този трактат, ще разгледаме по-подробно по-надолу в тази глава.

Най-интересното у Санудо е детайлното описание на различни аспекти от начинанието. Той вероятно е експерт по Изтока и дава вярно описание на страните и народите на Изтока. Описва много подробности и относно морското дело, навигацията и т.н. Най-добър е планът му за икономическа война, който е просто без прецедент. Но Шейн показва, че и това не е идея на Санудо в голямата си част. Всички теоретици преди него са писали по този въпрос, а в папската политика това присъства още от 1215 г. Не е оригинална и предложената от него стратегия. Оригинална е само икономическата обосновка в чисто военните планове. Санудо представлява не само икономическите интереси на Венеция според Шейн, но вижданията изобщо на италианските морски републики. Неговият политико-икономически план показва една промяна, а именно че Свещената война е вече внимателно обмисляно политико-икономическо начинание[74].

7. Хайтон (Айтон), сеньор на Горигос – *Flor des estoires de la terre d'orient* (*Flos historiarum Terrae Orientis*) (1307) („Цвете на историите на Източната земя") – латинската версия на трактата

Проектът на Хайтон обръща внимание върху два основни аспекта – десант в Армения и съюз с монголите. Той е близък до този на Фиденцио от Падуа, но е много отдалечен от останалите проекти на хора, запознати с Изтока, – магистрите на ордените, крал Анри II и др. Според Шейн Хайтон отразява мненията на униатските кръгове в Малка Армения[75].

Биографични данни. Малко са сигурните неща, които се отнасят до

живота на Хайтон. Той ни съобщава, че е племенник на крал Хетум I, владетел на Малка Армения (1223–1268), вероятно син на един от кралските братя. Нарича се също така сеньор де Курк (Гюрджи, Горигос) с което е назован в хрониките на Амади и Бюстрон, в хрониката на Леонтий Махерас и в други, предимно епистоларни извори. На базата на тези данни може да се приеме, че негов баща е Ошин, братовчед на крал Хетум I и сеньор на Горигос. Според данните от книгата му той е още дете или юноша по времето на възшествието на Менгу хан (1251) и до смъртта на Хулагу хан през 1265 г. Издателят му Шарл Колер определя датата на евентуалното му рождение между 1230 и 1245 г. От друга страна, той има връзка с онова разклонение на Хетумидите, което владее сеньорията Лампрон, защото един от синовете му – Константин, носи титлата сеньор на Лампрон. Изглежда че детството на Хайтон преминава в двора на чичо му крал Хетум I, една от най-славните епохи в историята на Малка Армения. Крал Хетум I лично му разказва редица неща, свързани с татаромонголите. Самият Хайтон по-късно пътува и сам из Западна Азия и е свидетел на редица важни исторически събития.

Изключително точни са географските му познания. Присъства на избора на двама монголски владетели, от които единият вероятно е илханът Газан (1295–1304). Заявява, че е присъствал лично на всички събития от възшествието на илхан Абага до ок. 1305 г., когато приключва историята на „татарите“ в неговото описание Не обяснява обаче никъде каква точно роля е имал. Като че ли в един момент (след смъртта на баща му и другите непосредствени потомци на Хетум I) е станал най-възрастният човек от своя род. Изглежда е имал голямо политическо влияние в страната си[76].

Знае се със сигурност, че Хайтон се оженил за Изабо, дъщеря на кипърския аристократ Ги д'Еблен и на Мария, дъщеря на крал Хетум I. Изабо всъщност също е родственица на Хайтон. От този брак се раждат четири момчета и едно момиче – Ошин, Константин (Констант), Левон, Бодуен и Диффа. Познаваме Ошин и от други свидетелства, а именно, че наследява сеньорията Горигос, а също и Константин – сеньор на Лампрон и конетабъл на Армения. За останалите не знаем нищо. Датата на брака между Хайтон и Изабо не ни е позната. Вероятно това става в началото на 1280 г., а според Леонтий Махерас жената на Хайтон още е жива през 1306 г.

Хайтон решава да извърши поклонение още преди 1299 г. през морето до църквата „Beatae Mariae Vallis Viridis“ или църквата „Notre Dame de Vauvert“, като има известно колебание дали става дума за църква с подобно име в Париж или в Ним, но Колер смята за по-вероятно онази в

Нимския диоцез. След две години отсъствие той се завръща с твърдото намерение да стане монах. Намира обаче Армения в състояние на пълен хаос, размирици между синовете на цар Левон III (II) (1268–1289) и сарацински нападения. При тези обстоятелства той не може да изпълни желанието си и временно се отказва него. Хайтон взема активно участие в междуособиците в Армения, причинени от колебливите действия на крал Хетум II, който на три пъти се отказва от престола. В тази връзка е и пряк участник и свидетел на събитията от 1299–1301 г., познати като „Gesta Dei per Mongolos". Става дума за една от последните кампании на илхан Газан срещу мамелюците в Сирия, в която съюзник на иранските монголи е и Малка Армения, намираща се под силния натиск на Египетския султанат[77].

Нашият автор без съмнение е придружил краля-регент на Армения в тази кампания и го пише изрично в съчинението си. След нораженето на монголите при Мардж-ас-Суффар (20–21 април 1301) арменският крал Хетум II заедно с Хайтон се отправя незабавно към двора на Газан в околностите на Ниневия. Въпреки злощастните събития илханът Газан го приема приятелски, обещава му да направи всичко необходимо за освобождението на Светата земя, дава му пари и хора, и го съветва да засили отбраната на Армения и да се готви за нов съвместен поход. Междувременно Газан умира и египтяните отново нахлуват в Армения, като я обливат в кръв и огън. На 17 юли 1305 г. арменският крал обаче разбива елитна мамелюкска армия от 3000 души около Аяс, като само 300 от тях се спасяват и султанът побързва да сключи примирие с Армения. При тези събития Хайтон още е очевидец[78].

Сега вече Хайтон може да изпълни своето решение да стане монах. Той се оттегля в абатството Лапаис в Кипър и става монах от ордена на премонстратите през 1305 г. Има и версия, че е прогонен от Хетум II поради конфликт с него, тъй като Хайтон отстоява правата на малолетния крал Левон III. Нищо не ни казва обаче за престоя си в Кипър и как се е озовал във Франция.

През август 1307 г. вече е в Поатие, където представя френския вариант на трактата си *Fleur des histoires de la terre d'Orient* („Цвете на историите на Източната земя"). Вероятно умира около 1310 г. в Поатие, без да сме абсолютно сигурни в това. Това става в един конвент на премонстратите, където папа Климент V го е направил абат. Най-малко знаем за годините между 1305 и 1314 г., въпреки наличието на документи предимно с епистоларен характер. Шарл Колер обаче прави убедителна възстановка на събитията от този период, основавайки се главно на наличните епистоларни извори. Вероятно Хайтон действа като емисар

на принца на Тир Амори дьо Лузинян, който е отстранил брат си Анри II от управлението на Кипърското кралство и се опитва да спечели папа Климент V за свой съюзник в тази очевидна узурпация.

Не е напълно изяснена ролята на Хайтон в заговора. Кипърските хроники от периода го определят като ключова фигура в превратa срещу Анри II, въпреки че през 1305 г. е бил приет радушно от кипърския владетел. Той подкрепя обаче Амори, може би защото последният има тесни връзки с Малка Армения и жив интерес към събитията в тази страна. Именно в тази връзка влиза в диспут с пратениците на Анри II в Поатие, като се опитва да оневини Амори Тирски за отстраняването на законния владетел на Кипър (февруари 1308) заедно с други пратеници на принца на Тир. Хайтон значи е във Франция от края на 1306 и в първите седмици на 1308 г. се готви да си замине за Кипър. На 8 февруари 1308 г. папата му връчва писмо до Амори, в което го подканя да действа срещу тамплиерите в Кипър. Кипърските хроники съобщават, че на път за Кипър Хайтон се отбил в Генуа, за да сключи споразумение между Амори и генуезците, вероятно относно противоречията между генуезката колония в Кипър и кипърските власти. Вероятно Хайтон напуска Поатие малко след 8 февруари, за да пристигне в Кипър на 6 май 1308 г.[79]

Междувременно в Армения се случили тежки събития. Хетум II и Левон III (IV) са убити предателски от монголския вожд Биларгу на 17 ноември 1307 г. Това обаче отваря пътя на Хайтон за завръщане в Армения и той заминава почти веднага от Фамагуста за Армения. Там за престола се борят братята на Хетум II – Ошин и Семпад. Първият, с помощта на брат си Алинах, се провъзгласява за крал, а вторият се връща веднага от заточение в Константинопол (където е от 1299), за да се бори за трона.

Не знаем със сигурност дали Хайтон е подкрепял някой от двамата съперници, но вероятно е бил на страната на Ошин, защото така или иначе Семпад умира (1308 или 1309), а Хайтон става конетабъл на Армения. Той още е жив през 1309 г., когато в Кипър се разгаря отново конфликт между Амори и привържениците на законния крал Анри II. Чрез съпругата си Изабел, братовчедка на Хайтон, Амори се опитва да уговори крал Ошин да приеме като заточеник Анри II в Армения. В крайна сметка Ошин приема това предложение под натиска на братовчедите Изабел и Хайтон.

През февруари 1310 г. Анри II е доведен в Аяс, където го посреща с отряд конници „младият сеньор на Горигос“, който е не друг, а синът на Хайтон, Ошин. Това значи, че Хайтон или е умрял, или му е отстъпил

официално титлата приживе. Текстът на Бюстрон обаче като че индикира, че Хайтон е още жив. Сред подписалите протоколите от събора в Адана за уния на Арменската и Римската църква от 1314 г. фигурира някакъв Хайтон, Armeniorum dux generalis (главен херцог на арменците). Като конетабъл на Армения Хайтон е наследен от сина си Константин, сеньор на Лампрон, който е жив през 1329 г.

Хайтон представя трактата си лично пред папата през август 1307 г. Жан д'Ипр, наречен дьо Лонг, публикува френски превод на латинската версия на *Fleur des histoires de la Terre d'Orient*. В пролога се казва, че Хайтон композира книгата си след 1310 г.[80] Може би обаче това е погрешно сведение. Колер смята, че смъртта на Хайтон е след октомври 1309 г. и много вероятно да е през 1314 г. Освен това не бил умрял в Поатие, а в Армения, където се връща след пътуването си в Европа (края на 1306 до началото на 1308 г.)[81].

Fleur des histoires de la Terre d'Orient-Flos Historiarum Terre Orientis (1307)[82]. Трактатът на Хайтон е сред най-изчерпателните и идейно богати източници от края на XIII и началото на XIV в. От него са запазени две редакции, едната на френски език, а другата – на латински. Имат еднакви заглавия, на съответния език, разбира се. В някои копия откриваме и вариантите *Livre des histoires des parties d'Orient*, *La fleur des histoires de la terre d'Orient*, *Liber historiarum partium Orientis*, *Flos historiarum partium Orientis*. Трудът съдържа четири части или книги.

В първата част, изцяло географска и етнографска по характер, са описани 14 „кралства" или региони на Азия – Катай (Сев. Азия); Уйгурското царство Тарс (Tharse), което обхваща страната Терас или Телас, на север от провинцията Фергана и на изток от Трансоксиана; Туркестан; кралството Хорезм на юг от Аралско море; кралството Кумания или Страната на куманите на север от Кавказ и Каспийско море; кралствата Индия, Персия, Мидия, Велика Армения, Грузия, Халдея, Месопотамия, Турция и Сирия, като последното обхваща и Малка Армения (Киликия).

Втората част кратко разказва за някои събития от историята на арабските и тюркските династии в Предна Азия от епохата на Мохамед до средата на XIII в.

Третата част, доста по-пространна от останалите, е посветена на историята на татаромонголите от епохата на Чингиз хан до началото на XIV в. и по-специално на нападенията им в Западна Азия и Европа, борбите им срещу халифа на Багдад и султаните на Кайро и отношенията им с владетелите на Малка Армения.

Накрая, в четвъртата част, е включен един трактат за освобождението на Светата земя, много компетентен труд, който авторът е написал по

искане на папа Климент V, представен му през месец август 1307 г. Приема се, че първите три части са просто преамбюл към четвъртата. Но може би това са две съчинения, които са съединени, като едното се състои от първите три книги, а другото – от четвъртата. Хайтон е важен участник и свидетел в множество от описваните събития. Както изяснихме вече, той не е никак безпристрастен поради важната роля, която играе в политическите събития в Кипър и Армения от края на XIII и първите години на XIV в. Съвсем логично описанията му на действията на Хетум II и на Анри II са доста тенденциозни и същевременно той представя превратa на Амори Тирски в доста благоприятна светлина. Но във всеки случай Хайтон е един от ключовите извори за похода.

Проектът за кръстоносен поход към Светата земя, изложен в четвърта книга на съчинението на Хайтон, обхваща 28 глави, но по своето съдържание може да бъде разделен на две части.

Първата част, която обхваща първите 10 глави от четвърта книга, разглежда политическото и административното състояние на Египет и военната мощ на султана както там, така и в Сирия. Тук могат да се открият кратки географски сведения за двата региона и етнографски детайли за населението им, много кратка история на султаните от Кайро от средата на XII до началото на XIV в. и накрая някои епизоди от кръстоносните походи и войните, които водят срещу неверниците латинските крале на Йерусалим.

Тази част е въведение към втората, която е описание на средствата и плановете за овладяването на Светите места и обхваща останалите глави (11–28).

Основните идеи във втората част са следните: Генералният поход трябва да се предшества от „parvum passagium“. В него да се включат 1000 рицари, 3000 пехотинци и 10 галери, които, като се организират в Кипър и Армения под командата на капитан и папски легат, да осъществят блокадата и да нападат брегове на Египет, а после да окупират плацдарм в Сирия, например Триполи. По същото време монголите ще пречат на източната търговия на мамелюците, което е и най-оригиналната идея на Хайтон според Шейн. Те ще нападат граничните територии на Сирия. Едновременно с това християнски флот ще окупира Руад и после с 40 000 ориенталски християнски стрелци от Ливан ще овладее Триполи и ще създаде условия за десант. Монголите после може да овладеят Сирия и Светата земя, а след това най-вероятно ще поверят тези завоевания на християните. Този план се базира на една ефимерна ситуация, която престава да съществува малко след като Хайтон представя съчинението си на папата през август 1307 г. Превратът на монгол-

ския вожд Биларгу, който е мюсюлмански фанатик, води до убийството на Хетум II и Левон IV (17 ноември 1307) и до разрив между Малка Армения и монголите.

Братът на Газан, илхан Йолейту (1304–1316), познат под името Гарбанда (Карбенда) на Запад, въпреки че е мюсюлманин, отначало търси съюз със Запада подобно на баща си Аргун. През 1306 г. във Венеция пристига пратеничество, водено от неговия приближен Томазо Уги (Туман) от Сиена, а през пролетта на 1307 г. посещават Лондон.

През лятото на 1307 г. монголските пратеници са в Поатие при папата и от писмо на папата до Йолейту от 1 март 1308 г. личи, че илханът му е предложил 100 000 конници, 200 000 коня и 200 000 товара зърно, които ще чакат кръстоносците в Малка Армения. Окуражен от това и от плана на Хайтон, Климент V, подобно на Шарл II Анжу, изказва надеждата, че монголите може да освободят Светата земя и да я предадат на християните отново. В писмото си папата напомня на илхана неговите обещания и го уговаря да приеме християнството.

Това е обаче последната монголска оферта към Запада. Йолейту е и последният илхан, който напада мамелюците в Рабатал-Шам (Меядин) през 1312–1313 г. в съгласие с разбунтувани емири в Сирия. Ожесточеният отпор обаче изтласква монголите обратно към Ефрат и те никога вече не се появяват в Сирия. През 1322 г. монголите и мамелюците сключват мир.

Въпреки това вярата, че монголите ще помагат, личи и у Санудо, Гийом Адам (ок. 1317), у анонимния автор на *Directorium* от 1332 г. и анонимния автор на *Via ad Terram Sanctam* и *Memoria Terre Sancte*. Хайтон също вярва, че етиопците, които са покръстени от св. Тома, ще нападнат Египет през пустинята. Грузинците могат да се включат с отличната си армия, която е в близост до Малка Армения[83].

Генералният поход трябва да се предшества от успешни акции с по-малък мащаб; Египет предварително да бъде отслабен с морска блокада; да се изградят предмостия на брега в Ориента, като всичко това е реална оценка на мощта на мамелюците. Мамелюкската армия се състои предимно от конни стрелци с лък, които напомнят по статут европейските рицари. Проблем за египтяните е слабостта им по море, макар че имат може би най-добрата сухопътна армия в света тогава. Западните теоретици са прави в оценката си, че християните са много по-силни по отношение на флотата. Вероятно обаче Западът отстъпва на султаната по отношение на сухопътните сили. Мамелюкският султанат има и много по-добри мобилизационни възможности от разделения политически християнски Запад. Само при максимално добра организация кръсто-

носната армия може като численост да достигне силите на мамелюците. Но дали християнското превъзходство по море е достатъчно, за да надделее над мамелюците? Според Шейн във втората половина на XIII в. това не е било възможно[84].

Ако партикуларният поход успее да създаде укрепено предмостие в Сирия, генералният поход може да настъпи през Кипър директно в Светата земя или пък да почине в Кипър до деня на Архангел Михаил (29 септември), за да избегне жегите на лятото в Армения, да дебаркира в Тарсус и оттам с помощта на 10 000-на монголска армия да настъпи към Антиохия – тя ще падне лесно, а оттам да продължи по брега на Сирия. Генералният поход, в случай че авангардът не се укрепи плътно в Сирия, ще потегли от Армения, след като презимува там, и може да тръгне около Великден в поход.

Не бива да се потегля през Варварията или през Константинопол. Кръстоносците трябва да се придвижат до септември до Кипър и оттам да се съберат в Сирия или Армения. Те трябва да си осигурят подкрепата на „татарите", т.е. монголите от Персия, но и двете армии да действат в обособени райони на Сирия и Палестина, за да се избегнат конфликтите.

Хайтон, разбира се, препоръчва и някои предварителни мерки: да се използват евентуални военнополитически и икономически трудности на Египет – войни със съседите, глад и пр.; да се блокира достъпът на пари и материали до султана; да се търси подкрепата на източните християни – например грузинците и етиопците. Много от идеите му – морски маршрут, коалицията с татарите и пр., са вече познати и от по-ранните трактати.

Най-оригиналната му идея е организирането на parvum passagium преди passagium generale, който пък да използва за своя база Армения. Тази идея за „малкия поход" остро е критикувана например от Жак дьо Моле, тамплиерския магистър. Климент V обаче има доверие в съвета на Хайтон и от 1308 г. прави опити да организира такъв „малък" поход. Йоанитите получават задача да го организират; в него да се включат 1000 рицари и 4000 пехотинци, като насърчава западните християни да ги финансират. Подобна идея развиват и Марино Санудо в *Secreta fidelium Crucis*, и Анри II в неговия мемоар *Consilium*. Хайтон надълго и нашироко пропагандира идеята за дебаркирането на кръстоносците в Армения, което е обяснимо. Това е отхвърлено от всички останали експерти и особено остро от Жак дьо Моле, Санудо и Анри II[85].

Френската версия Fleur des histoires de la Terre d'Orient. Публикувана е от Жан д'Ипр, наричан Льо Лонг, през 1351 г. Той е монах и покъсно абат на Сен Бертен, редактор на Бертинските анали (ум. през

1383). Имаме четири копия от XIV и XV в.[86] Жан льо Лонг превежда от латински още „Итинерария“ на Риколдо ди Монте Кроче, „Итинерария в Ориента“ на Одорико да Порденоне и други съчинения с подобна тематика. Вероятно Жан льо Лонг не е знаел за оригиналната френска версия на трактата, продиктувана от самия Хайтон, и затова се е заел с превода на по-късната латинска версия *Flos historiarum Terrae Orientis*[87].

II. Трактатите от времето на събора във Виен (1311–1314)

Решението за свикване на събор в южнофренския град Виен е продиктувано от нуждата да се разгледат три основни проблема, отнасящи се както до църквата, така и до състоянието и перспективите на развитие за цялата Res publica Christiana. Ето защо, подобно на ситуацията преди Втория лионски събор, папа Климент V призовава всички експерти по проблемите на църковната реформа, кръстоносните дела и около разпускането и процеса на Тамплиерския орден и перспективите пред военните ордени като институция да дадат отново своите мнения и то в писмен вид. Становището на Дюбоа, който открито пише, че кръстоносните проекти и начинания са част от една световна реформа на обществото и политиката, става и лайтмотив на кръстоносните дебати на събора във Виен.

Ако при Николай IV са набелязани контурите на тази политика, то при Климент V вече имаме ясни директиви в тази насока. Трактатите по принцип не добавят нищо ново в този период. Характерен пример е Марино Санудо, който до смъртта си около 1343 г. не променя идеите си, съзвучни с планирането от около 1309 г. Вече се дебатира с голяма предпазливост по тези въпроси, налице е ясно оформеният стил на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*, където бъдещите експедиции се разглеждат в целия комплекс от политически, икономически, военностратегически и др. фактори. Липсват общохристиянски декларации, говори се с езика на експертите.

Погледите са насочени към Филип IV като потенциален водач на похода. Гийом Ногаре и Пиер Дюбоа открито изразяват мнение за замяна на лидерството на Свещената римска империя с френска хегемония в Европа. Рамон Лул и други автори също са на мнение, че кръстоносната идея и империята трябва да са неразривно свързани: „империята съществува за това да поддържа справедливостта и да брани с меч Римската църква... срещу неверниците, които владеят Светата земя“.

Подготвените за събора трактати са два типа. Първите без съмнение

са част от много добре познатият жанр *De recuperatione Terre Sancte*, а вторите имат по-общ характер – разглеждат различни въпроси, поставени на събора, включително и кръстоносните планове.

1. *Petitio Raimundi in concilio generali ad adquirendam Terram Sanctam* („Петицията на Рамон на общия събор за овладяването на Светата земя“)[88]

Последният кръстоносен трактат на Лул отново е под формата на петиция, този път адресирана до отците, присъстващи на събора в южнофренския град Виен. Той има претенцията да засегне и трите основни теми на събора – Factum Templariorum (делото на тамплиерите); Factum Terrae Sanctae (делото на Светата земя); Reformatio morum et libertates ecclesiae (реформирането на нравите и свободите на църквата), които за него без никакво съмнение са част от общия комплекс проблеми, свързани с освобождението на Светата земя и универсалния въпрос за триумфа на християнството в целия познат свят. Лул излага тук идеите си в десет параграфа:

1. Въвеждане на изучаването на езиците на неверниците в специални школи в Рим, Париж и Толедо с цел подготовката на мисионери и проповедници.

2. Обединението на всички военни ордени в единна структура, която с подкрепата на специално създаден за целта флот да предприеме общо настъпление през Константинопол и Испания срещу сарацините.

3. Да бъде събрана и то под страх от отлъчване нова десетина в полза на Светата земя.

4. Всички излишни пребендарни имоти, а също така и богатствата на тамплиерите трябва да се предадат веднага за нуждите на замисляния passagium.

5. Да се въведат строги ограничения в облеклото на клириците; да им се забрани носенето на зелени и червени одежди; да бъдат принудени да подчертават наличието на тонзура и да бъдат ясно разграничени в своя хабитус от миряните.

6. В университетите да се въведе особен предмет – philosophia naturalis, който да е в пълно съзвучие с теологията, а всички останали философски учения да се забранят.

7. На лихварите-християни да се забрани да съставят завещания, да не се уважава клетвата им и изобщо да бъдат отлъчени от църквата.

8. На евреите и мюсюлманите в Испания да им се проповядва съответно в съботните и петъчните дни, които са празнични и най-свети за

тях. Проповедите обаче да бъдат основани на силогизми, така както е описано в съчиненията на самия Лул.

9. Правната наука също трябва да бъде преустроена на основата на силогизми. В градовете да се назначат judices generales (главни съдии), които да бъдат на издръжката на князете и прелатите, за да осигуряват точно и честно правораздаване.

10. Нужна е реформа и в медицината, където да се основе нова ars medicinae, основана на естествените принципи, а не на авторитета на древните бащи на лекарското изкуство[89].

Последните години от живота на Лул и завръщането му към идеята за мирната проповед сред невярващите. Разочарован от не особено големия отзвук от неговите агитации, вече близо 80-годишният Лул се завръща в Майорка, където диктува своето завещание (26 април 1313), засягащо предимно съдбата на неговите ръкописи и тяхното разпространение. По това време той отново се ориентира към идеите си за мирната мисия сред сарацините, които излага в една от последните си творби – *De participatione christianorum et sarracenorum* („За участието на християните и мюсюлманите“)[90].

Впоследствие заминава за Месина, където е добре приет от Фредерик III, и дописва някои свои кратки съчинения, но не получава специална помощ за замисляната си нова мисия при сарацините. Въпреки това Лул се отправя отново в опасно презморско пътуване и през ноември 1315 г. се озовава за втори път в Тунис. Последното му произведение *Liber de maiori fine, intellectus, amoris et honoris* („Книга за големия край на разума, любовта и честта“) е с дата декември 1315 г. и е написано очевидно в разгара на мисията. В началото на 1316 г. при публична проповед в Бужи той е пребит почти до смърт и по всяка вероятност умира на кораба, който го отнася към родната му Майорка, където е погребан в местния францискански конвент. Мъченическата му смърт и неуморната му мисионерска дейност водят до провъзгласяването му за beatus (блажен).

2. Крал Анри II Лузинян (Люзинян) – *Consilium* („Съвет“) (1311)

Биографични данни. Крал Анри II Лузинян е коронясан за кипърски крал през юни 1285 г., след смъртта на брат си Жан (1284–1285). Той подновява енергично усилията на баща си Юг III (1267–1284) за възстановяване на единството на Кипърското и Йерусалимското кралство под властта на династията Лузинян. През юни 1286 г. усилията му се увенчават с успех и той влиза триумфално в Акра, а скоро след това е коронясан официално и за крал на Йерусалим. Шарл II Анжу не успява да реагира

по никакъв начин, а в Латинска Сирия властта поема кипърският губернатор Бодуен д'Еблен. От 1289 до 1291 г. остатъчните латински владения в Сирия са под върховното управление на брата на Анри II – принца на Тир Амори дьо Лузинян. Падането на Акра във властта на мамелюците обаче подклажда обвинения срещу Анри II в малодушие, макар че неговите действия са адекватни в условията на една обречена ситуация[91].

Падането на Латинска Сирия под ударите на мамелюците поставя Кипърското кралство в деликатно положение. Островът е залят от християнски бежанци от загубените територии и е изложен на непосредствена опасност от мамелюкски удар по море. От друга страна, неговото стратегическо значение нараства неимоверно като единствен католически аванпост в Източното Средиземноморие в непосредствена близост до Светата земя. Още през 1292 г. 20 кръстоносни галери начело с Мартино Закариа, с подкрепата на 15 кипърски галери, атакуват Алая в Южна Мала Азия, а после и Александрия. На острова успешно са пребазирани и двата могъщи военни ордена – на тамплиерите и на хоспиталиерите. Същевременно Анри II отстоява твърдо идеята за организиране на търговско ембарго и пълна блокада срещу Египет, който след смъртта на султан ал-Ашраф е обхванат от междуособни борби. Анри II заема активна позиция и по време на кампанията на илхан Газан в Сирия от 1299–1301 г.

През лятото на 1300 г. един доста голям кипърски флот извършва набези по бреговете на Сирия и Египет, а през есента на 1300 г. кипърски и тамплиерски сили овладяват о-в Руад. Тук е оставен тамплиерски гарнизон, който обаче капитулира пред мамелюците през 1302 г. Междувременно смъртта на илхан Газан и поражението на монголите в Сирия слагат край на надеждите за голяма съвместна акция към Светите места[92].

Международното положение на Кипър обаче е доста сложно. Отношенията с династията Анжу са изострени поради спора за короната на Йерусалим. Претенции за властта в Кипър имат и френският крал Филип IV Хубави, арагонският и сицилианският крал Фредерик III и др. Анри II упорито се титулува крал на Кипър и Йерусалим, но с голяма тревога следи всякакви политически промени в Западна Европа, тъй като съзнава почти пълната си изолация след договора от Калтабелота (1302), който не само слага временен край на Сицилианската война, но съдържа и клауза за отстъпване на Кипър на Фредерик III, при условие че династията Анжу възстанови правата си в Сицилия. Влошени са и отношенията с Генуа – един от основните нарушители на ембаргото срещу Египет. Всичко това създава негативни настроения срещу Анри II в самия Кипър. Тук срещу него се обявяват и военните ордени, които са в тесни връзки с един от основните му противници – Шарл II Анжу[93].

На 26 април 1306 г. принц Амори Тирски отстранява брат си крал Анри II от трона. Мотивацията е, че кралят е в лошо здравословно състояние и брат му ще поеме властта като „ректор и губернатор“[94]. Амори обвинява Анри II най-общо в неспособност да управлява, довела кралството до пълна политическа изолация. На практика изоставен от всички, владетелят е поставен под домашен арест в цитаделата си Строволос.

Амори подема енергична кампания, за да легитимира преврата. В тази връзка именно като негов емисар за Франция заминава Хайтон от Горигос. Изгладени са отношенията с Генуа, която през 1308 г. отпуска огромен заем на кипърския „ректор и губернатор“. Амори подкрепя изцяло и хоспиталиерската акция по овладяването на Родос, а с Армения са установени тесни съюзнически отношения, тъй като тук управлява вече неговият шурей крал Ошин. Междувременно обаче Анри II успява да се установи с мощна свита в Никозия и след избухнал наново конфликт и сложни преговори през 1308 г. признава Амори за пожизнен „губернатор“ на Кипър. По това време във Франция пребивават пратеници и от двете враждуващи фракции в Кипър, и Хайтон и емисарите на Амори не успяват да убедят Климент V в правилността на действията на „губернатора“. При това той е принуден да извърши арестите на своите доскорошни верни съюзници – кипърските тамплиери[95].

Оттук насетне позициите на Амори се разклащат значително. През януари 1308 г. в град Пафос избухва роялистки метеж, който провокира вълна от репресии срещу привържениците на Анри II. Амори успява дори да отстрани Анри II от страната, като го изпраща на заточение в Армения. Но в Родос, където вече са се установили хоспиталиерите, се създава гнездо на роялистката съпротива.

През март 1310 г. в Кипър пристига и папският пратеник Реймон Пийски, който трябва да проведе разследване на място. На 5 юни 1310 г. Амори е убит от един свой васал, което разчиства пътя за връщането на крал Анри II на трона. Единствено в Никозия определена група от магнати подкрепя Емери дьо Лузинян – по-млад брат на краля, който се опитва да поеме функциите на Амори Тирски. В крайна сметка роялистите овладяват Кипър без особени затруднения, а Емери обещава да работи за каузата на брат си, който след сложни преговори с крал Ошин е освободен от арменски плен и през август 1310 г. се завръща триумфално в Кипър[96].

Възстановяването на властта на Анри II води до нов остър конфликт с Генуа. През 1316 г. двете страни стигат до въоръжен сблъсък в залива на Пафос, а отношенията между Кипър и Генуа се нормализират напълно едва през 1329 г. Проблематични са и отношенията с Малка Армения,

където крал Ошин е приютил сестра си Изабел Тирска и младия Юг дьо Лузинян, син на Амори Тирски, а също и всякакви елементи, недоволни от връщането на Анри II[97].

През 1311 г. крал Анри II изпраща до Виенския събор трактата си *Consilium*, в който описва своите усилия и тези на родоските йоанити за спазване на ембаргото, системно нарушавано от Генуа. Той обръща специално внимание върху търговията с роби от Черноморието, която е била силно ограничена от съвместните усилия на морската полиция на Кипър и Родос. През 1323 г. подобни тези са развити и в писмен меморандум, връчен на папа Йоан XXIII в Авиньон от кипърски пратеници. Това показва, че ембаргото и икономическата блокада, които нанасят сериозен ущърб на италианските морски републики, са желани от Кипър, защото дават възможност за разрастването на Фамагуста като основен център на търговията в Леванта[98].

През 1322 г. мамелюците овладяват ключовото арменско пристанище Аяс, което предизвиква паника в Армения и Кипър, и нова молба за помощ към Запада. Папа Йоан XXIII обявява кръстоносен поход в защита на Кипър и Армения, но отново не постига конкретен резултат. От друга страна, единственият верен съюзник на Кипър в този момент са хоспиталиерите. С тяхно посредничество са уредени браковете на Мария Кипърска с Хайме II Арагонски и на Констанца Сицилийска със самия Анри II Кипърски и така е спечелен могъщ съюзник в лицето на Арагон, който, от своя страна, е в отлични отношения с Египет. Анри II умира през март 1324 г. в цитаделата Строволос и е наследен от племенника си Юг дьо Лузинян, който като Юг IV приема трона на Кипър и Йерусалим[99].

Consilium (Informatio ex parte nunciorum regis Cypri pro subsidio Terre Sancte et passagio. Consilium regis Cypri pro passagio faciend) („Съвет. Информация от страна на пратениците на краля на Кипър за помощта за Светата земя и за похода. Съвет на краля на Кипър за осъществяване на похода“) (1311)[100]. В своя трактат, написан по повод свикването на събора във Виен, кипърският владетел излага накратко някои съвсем конкретни идеи относно организирането на кръстоносна експедиция в посока към Светата земя. Поради уязвимостта на Кипър той е изцяло против генералния поход, поне в дадения момент. Готов е да съоръжи флот от 15–20 галери с екипажи от арбалетчици. Тази флота ще е независима от италианските морски републики, които имат търговски отношения с Египет и са съмнително лоялни. С нейното съоръжаване и подновеното ембарго ще може поне три години да се поддържа блока-

дата и да се извършват периодично набези срещу врага до времето, когато ще се проведе генералният поход.

Анри II също смята Малка Армения за слаба и несигурна страна – мнение, което е лесно обяснимо с оглед на сложните му отношения с управляващата там династия и нейните тесни връзки с узурпатора Амори. От друга страна, един поход в Египет през Газа и Синай би бил труден и продължителен. Той се застъпва за морски маршрут през Кипър и директен десант в Египет в рамките на пет-шест дни плаване от Кипър. Няма да има трудности, особено ако десантът се опази в тайна. Сирийските контингенти ще бъдат блокирани в Сирия поради монголската заплаха по суша и опасността от кипърска атака по море. Египет е плодородна и богата земя, която би изхранила армията на завоевателите. Оттам може лесно да се овладее Сирия, като отново за четири-пет дни по море да се извърши десант там. Сирия няма да окаже сериозна съпротива след капитулацията на Египет.

Кипърският крал се стреми да си осигури доминантна роля в похода и в покоряването на Египет. Подобно на Сануто, макар и с различна мотивация, Анри II обявява Египет за ключ към Светата земя. Тази политика става основата за политиката на кипърските крале през XIV в. Това е линията, която следва и Пиер I Лузинян при атаката на Александрия през 1365 г. Опитите за спечелване подкрепата на монголите са част от по-общи намерения за спечелване на съюзници за кръстоносния поход извън Европа.

3. Гийом Ногаре – *Que sunt advertenda pro passagio ultramarino et que sunt petenda a papa pro persecucione negocii* („Нещата, които трябва да бъдат избегнати по отношение на отвъдморския поход и онези, които трябва да се изискат от папата за осъществяване на начинанието“) (1311)[101]

Биографични данни. Роден е около 1260 г. в Сен Феликс дьо Караман (дн. Сен Феликс Лораже), Тулузки диоцез, вероятно в старо катарско семейство. През 1282 г. се споменава за първи път като юрист. През 1287 г. вече е доктор по право и член на Юридическия факултет в Монпелие, където вероятно е и завършил юридически науки. Фактът, че е споменаван и като клирик, подсказва, че е учил теология, което личи и от обширните му теологични познания, и може би дори е преминал през нисшите свещенически санове. Впоследствие обаче се отдава на мирски живот и се оженва. През 1293 г. става главен съдия в Бокер.

През 1295 г. е назначен за член на кралския съвет, а от 1299 г. вече е рицар. Първоначално е ангажиран с административната реформа в

Шампан. След смъртта на Пиер Флот (1302) му е поверено ръководството на кралските дела в борбата с Папството. Ногаре обвинява папа Бонифаций VIII в ерес и настоява той да се яви на съд пред един събор. През 1303 г. заминава с отряд войници в Италия и с помощта на римската фамилия Скиара Колонна залавя папа Бонифаций VIII в замъка му Ананьи. Два дни по-късно папата е освободен, но умира.

През 1304 г. папа Бенедикт XI отлъчва Ногаре от църквата. Но той продължава обвиненията срещу вече умрелия Бонифаций VIII и постига пълната си реабилитация през 1311 г. Освен това още от 1307 г. е пазител на кралския печат и остава пръв съветник на Филип Хубави. Негови успешни ходове са също антиеврейските действия през 1306 г., когато евреите са прогонени от Франция и имотите им са конфискувани, а също гоненията срещу тамплиерите (1307), които завършват с пълния разгром на Тамплиерския орден и се провеждат под негово лично ръководство. Кралят дарява Ногаре щедро с пари и с обширни владения в Южна Франция, където той установява суров феодален режим. Остава водеща фигура до 1311 г., когато Е. дьо Мариньи започва да го измества. Умира през март 1313 г.[102]

Quae sunt advertenda...(1311). Съществува и още една версия на текста, написана след онази, публикувана от Бутари, където има някои грешки и пропуски, частично поправени впоследствие. Поправките са направени с оглед да се ограничи акцентът върху ролята на църквата за финансиране на кръстоносните начинания и относно финансовата контрибуция на ордените. Тези поправки имат за цел да направят текста по-приемлив за прелатите на събора във Виен. Една характерна поправка например показва, че вместо твърдението, че кралят и бароните ще определят времето на начало на похода, това ще бъде договорено между краля и църквата. Не знаем дали тези поправки са дело на Ногаре или на друг кралски съветник, нито пък кое от копията е представено на събора[103].

Ногаре има сходни възгледи с тези на Дюбоа относно ръководството на похода, но трябва да ги омекоти във връзка със събора във Виен и говори за сътрудничество на църквата и краля, като църквата трябва да е „ordinatrix, mater et magistra"(ръководителка, майка и учителка). Като се има предвид неговата антипапска позиция, това е очевидна реторика, която цели да прикрие факта, че църквата трябва да финансира основно един френски кръстоносен проект. Една промяна в тази нова версия например тушира и плановете за съхраняване на Светата земя, което трябва да се осъществи в сътрудничеството между короната и църквата. Кралят на Франция е естественият лидер на подобно начинание и затова следва да бъде щедро финансиран[104].

Като специалист в областта на държавните финанси Ногаре се спира подробно на този проблем. Той упорито твърди, че Филип IV се нуждае от голяма църковна субсидия, защото сам не би могъл да се справи с финансирането на похода. В първоначалната версия на мемоара си той предлага всички църковни имоти да поддържат определен брой войници по време на похода, а също да се съберат десетини, като преди това бъде направена нова оценка на стойността на църковните имоти, за да се събира десетина в реални измерения. По-късно в ревизираната версия на плана на Ногаре това предложение е доста смекчено или по-скоро заменено с искането за събиране на двойна или дори само на единична десетина.

Ногаре предлага също църквата да направи дарение, вместо да събира доходи от изоставени селски ниви за нуждите на кръстоносния поход. Генералните и провинциалните събори трябва да насърчат прелатите да направят дарение; аватите да се отстъпят на Филип IV и вакантните доходи да бъдат отстъпени за седем години на кръстоносното движение. Ногаре е на мнение да се вземат пари и от завещания, но не уточнява дали включва и миряните в числото на този тип дарители, или визира само клира[105].

Ногаре обръща сериозно внимание на реформирането на манастирите, като се ревизират предписанията за абатствата и приоратите, и излишъците да бъдат предадени на краля за похода. Той отбелязва, че манастирите са получили пари от своите основатели, но те често имат малцина служители и не предлагат гостоприемство – ето защо излишните им средства трябва да бъдат отнети. В ревизираната версия на трактата обаче този пасаж е изтрит и се дискутира само събирането на пари, които са били завещани за Светата земя. Мотивацията на Ногаре за реформиране на тези институции е свързана изцяло с грижата за набавяне на средства за Светата земя. Подобно на Дюбоа той предлага също отнемане на средствата на военните ордени и това не е случайно, защото и двамата отразяват гледища, съвсем близки до френския кралски двор. Ногаре смята, че цялото движимо и недвижимо имущество на тамплиерите трябва да се предаде на Филип IV за финансиране на похода, с изключение на средствата за поддържане на църквите им и на затворените им другари. Той използва своя мемоар като част от пропагандната атака срещу тамплиерите, като ги напада остро и нашироко дискутира тяхното имущество. Съществува даже мнение, че Ногаре е манипулирал краля, като го е убедил във вината на тамплиерите, експлоатирайки религиозното благочестие, обхванало Филип IV след смъртта на съпругата му. Във всеки случай вината на тамплиерите за загубата на Светата земя е един от лайтмотивите в неговото съчинение[106].

Ногаре надхвърля рамките на актуалната кралска политика, като напада и останалите военни ордени. Предлага и техните имоти да се оценят и да им се отнеме всичко, което е в излишък. Но в ревизираната версия този пасаж е премахнат и се изказва само пожеланието ордените да участват в начинанието с всичките си хора и ресурси. Мнението, че ордените имат повече от нужните им богатства, впрочем е доста разпространено в този период и Ногаре не е изключение. Ногаре разглежда като потенциален източник на средства и откупуването на кръстоносен обет; отправя и апел към кръстоносците да се въздържат от харчове и икономисаното да предоставят за делото.

Относно контрола върху събраните фондове Ногаре предлага да се създадат „кустодии" (комисии) от хора, подбрани от краля и църквата. Това предложение е доста компромисно и се различава от принципно крайните му антицърковни възгледи, които предвиждат максимален контрол върху финансите от страна на краля. Като цяло Лиополд не е съгласен с оценката на Шейн, че трактатът на Ногаре е един от най-теоретизиращите. Той е изключително експертен в частта за финансирането и подготовката на кръстоносния поход, а по другите въпроси се изказва съвсем бегло, защото не е експерт. Именно подготовката на кръстоносния поход на Запад се разглежда обикновено формално от останалите теоретици с малки изключения[107].

По отношение на всеобщия мир Ногаре смята, че трябва да се оповести публично и нарушителите да бъдат анатемосани от църквата. Той се надява татарите и останалите източни народи да бъдат привлечени към антисарацинската коалиция, а византийският император да бъде дори заставен насила да помогне на предстоящото начинание. Необходимо е да бъдат привлечени за участие също така Генуа, Венеция и Пиза, които биха били много полезни като съюзници, но същевременно и опасни, дори и да останат неутрални. Задачата по овладяване на Светата земя е особено трудна, защото сарацините са се укрепили здраво в Палестина, получават всичко необходимо чрез „лошите християни", т.е. нарушителите на ембаргото, и затова християнството трябва да удвои усилията си, за да ги победи и да разработи и правилна стратегия за управлението на освободените Свети места[108].

Стремежът на Ногаре да убеди събора, че Филип Хубави трябва да оглави похода и да получи пълен контрол над финансите, показва истинските намерения на автора на трактата, за когото кръстоносните начинания са само параван на конкретни политически интереси на Франция. Един от основните моменти в плана на Ногаре е заключението, че перспективите за похода са изключително трудни. Подготовката ще отнеме

между 10 и 20 години. Всъщност идеята е да се отдалечи колкото е възможно повече времето за ефективни действия в тази насока, защото Ногаре като опитен държавник разбира несъстоятелността на всички кроежи за „генерален“ поход при съществуващите политически отношения в Европа.

4. Гийом льо Мер – *Livre du Guillaume le Maire* („Книгата на Гийом льо Мер“) (1311)[109]

Биографични данни. Друг френски участник в събора е Гийом льо Мер, епископ на Анже (1291–1317). Неговата биография е слабо известна. Самият той казва, че е доста неопитен в тези дела, но въпреки това поради лоялността си към папата представя и своите мнения за кръстоносния поход. По всяка вероятност трактатът му трябвало да отрази мнението на прелатите от Галиканската църква относно новия финансов товар, който тя да поеме във връзка с проектите за нов генерален поход[110].

Livre du Guillaume le Maire (1311). Трактатът на Гийом льо Мер е посветен и на трите основни проблема, които разглежда по дефиниция съборът във Виен – плановете за кръстоносен поход, реформата в църквата и процеса срещу тамплиерите. За нас е важна само онази част от трактата му, посветена на кръстоносните планове. Същевременно Льо Мер много ясно разграничава трите проблема и по никакъв начин не свързва плановете за подготовка на кръстоносния поход с останалите два проблема, особено с църковната реформа, която е и основната тема на трактата му[111].

Гийом льо Мер е песимистичен и смята, че времето за освобождение на Йерусалим още не е дошло поради огромните разногласия в християнския свят. Така той се доближава до идеите на Джакомо ди Фиоре. Друг негативен момент е всеобщата греховност, която някога е довела до загубата на Светата земя, но въпреки това няма особено подобрение в тази насока. Все пак, подобно на Ногаре, епископът твърди, че в срок от 10–12 години може да се подготви и проведе генерален поход. За тази цел е нужно да се проповядва кръстът и да се дават либерални индулгенции в периода на подготовката. Подобно на Гийом Дюран Льо Мер смята, че имотите на тамплиерите трябва да се администрират от местните църковни власти и управлението им да се обсъжда ежегодно от провинциалните събори. Той е категорично против преминаването на тамплиерски имоти в ръцете на миряни, с което показва пълно несъгласие с идеите на крал Филип IV Хубави, изразени на събора чрез мемоара на Ногаре.

По финансовите въпроси той е на точно обратното мнение на Ногаре. Подобно на Дюран Млади препоръчва миряните да поемат основния товар по финансирането, а църквата да има финансовия контрол върху средствата за кръстоносния поход. Обявява се против налагането на нови десетини. Парите за кръстоносния поход трябва да се събират от епископите на диоцезите и да се пазят в упоменатите сандъци в катедралните църкви заедно с даренията на вярващите[112].

5. Мемоарите на Гийом Дюран и Бенедето Закариа (1311)

В навечерието на събора във Виен са представени още два трактата, които поне на пръв поглед третират проблема за „освобождението" на Светата земя. Но на практика в тях няма нищо или почти нищо, което да се отнася към този проблем и затова ние ще се ограничим само с тяхното споменаване. На първо място, това е монументалният труд на епископ Гийом Дюран Млади *Tractatus de modo celebrandi concilii* („Трактат за начина за провеждане на събора"), който въпреки общото заглавие се състои от два обособени трактата (*Tractatus Maius et Tractatus Minus*) („Голям трактат" и „Малък трактат"). И двата имат за своя основна тема проблема за църковната реформа и отчасти проблема около разпускането на Тамплиерския орден и съдбата на огромните имоти на тамплиерите. Няколко години по-късно обаче Гийом Дюран излага отново своите възгледи за кръстоносните проекти в друг свой трактат, който ще разгледаме по-подробно по-надолу[113].

Бенедето (Бенито) Закариа – потомък на знатна генуезка фамилия, по това време вече си е спечелил славата на голям експерт по ориенталските дела. През 1288 г. той ръководи смела акция в Триполи, благодарение на която мнозина жители на Триполи успешно са евакуирани от града в Кипър непосредствено преди завземането му от египтяните. През 1304 г. той успява да окупира о-в Хиос, който задълго остава в ръцете на фамилията Закариа. В своя военен доклад *Mémoire* до папа Климент V той се титулува „Beneet Zachar amiraus generaus du tres excellentissime roy de France"(„Бенедето Закария, главен адмирал на светлейшия крал на Франция"). Но макар и да обявява в доклада си, че иска да разисква чисто военните аспекти на евентуален поход към Светата земя, на практика той разглежда състоянието на френския флот, разположен в Атлантическите пристанища – Руан, Ла Рошел, Реол и Кале и евентуалната подготовка за удар срещу Англия. Ето защо този военен доклад едва ли може да бъде отнесен към жанра *De recuperatione Terre Sancte*[114].

С това се изчерпва литературната страна на кръстоносната пропаганда около и по време на събора във Виен, където амбициите да се

изработи една общоевропейска стратегия за провеждане на кръстоносен поход към Светите места се сблъскват с нарасналите претенции на Франция за световно лидерство или поне за лидерство в християнския свят. Ето защо въпреки гръмките фрази съборът във Виен не успява да изработи обща стратегия за провеждане на „генерален“ поход и до края на понтификата на Климент V не са предприети никакви конкретни мерки в тази посока.

III. Трактатите от времето на папа Йоан XXII (1316–1334)

С почти едновременната смърт на Филип IV Хубави и папа Климент V през 1314 г. кръстоносните проекти *De recuperatione Terre Sancte* изгубват двама от най-ентусиазираните си дейци. Независимо от обвиненията, че и папата, и френският крал са преследвали свои цели, различни от „отвоюването“ на Светата земя, независимо от нищната „рекуперационна“ фразеология, безспорен факт е, че оттук насетне идеята за освобождение на Светите места постепенно губи почва като важен фактор в международните отношения.

Но това не става внезапно и инерцията от първите десетилетия на XIV в. отчетливо може да се проследи и в периода на понтификата на папа Йоан XXII (1316–1334), когато опитите за продължаване на сътрудничеството между Авиньон и Париж в тази насока все още са интегрална част от голямата политика на Стария континент. В тази връзка мнозина от старите пропагандисти и теоретици, а така също и някои нови имена продължават активно да се интересуват от проблема, създавайки нови образци на интересуващия ни жанр. В техните съчинения могат да се открият както повторения на множество стари пропагандни схеми и теории, така и нови моменти, свързани с бързо променящата се ситуация в Източното Средиземноморие.

Между тези политически промени на първо място е постепенното отслабване и в крайна сметка решаване на конфликта между монголските илхани на Персия и султаните на Египет, а също и все по-голямото място, което Factum Turchorum („Турският проблем“) заема в европейската политика. В тази връзка отслабват постепенно и антивизантийските настроения – факт, който обаче се натъква на силната антивизантийска инерция в средите на пропагандистите и теоретиците на кръстоносното движение. Не без значение за отслабването на кръстоносния плам на френските монарси е засилването на вътрешната нестабилност на френската монархия и обтегнатите отношения с Плантадженетите, осо-

бено след края на династията на Капетингите във Франция, които довеждат в крайна сметка до началото на Стогодишната война и до краха на всякакви надежди за съвместна европейска акция в посока на Светите места или изобщо в Източното Средиземноморие. Но тези процеси са бавни и стават по-ясно очертани едва към началото на 30-те години на XIV в. Ето защо броят на запазените и известните на науката трактати от този заключителен период на епохата на Recuperatio Terrae Sanctae си остава внушителен, а характерът им е все така разнообразен.

1. Марсилският трактат: *Informationes civitatis Massilie pro passagio transmarino* („Сведения на град Марсилия относно отвъдморския поход") (1318)[115]

С възшествието си на престола Филип V (1316–1322) веднага обявява намерението си да спази своя кръстоносен обет. За планирания предварителен поход е определен за командващ Луи дьо Клермон, внук на Луи IX. Той се обръща за писмен съвет към гражданите на Марсилия, на които е възложено да съоръжат част от галерите за похода. Наред с детайлна информация за подготвяния флот марсилската градска управа прилага и кратък кръстоносен проект, който предвижда съвсем ограничена по мащаб експедиция, последвана от генерален поход в Сирия и Египет. Като цяло това е доста демодиран план с липса на ясна стратегическа представа[116].

По-скоро това е повече подробен проект за договор между Марсилия и Луи дьо Клермон, отколкото истински трактат. Ето защо тук могат да бъдат открити детайли за финансирането на похода и нужните материали за построяването на флота. В крайна сметка проектодоговорът на Марсилия не е приет и основната част от корабите е съоръжена в Нарбон. Лиополд смята, че оттук може да се направи заключение за икономическата неефективност в предложенията за екипиране на 50 или 100 галери за морска блокада на Египет[117].

От друга страна, гражданите на Марсилия съветват Луи дьо Клермон да настоява пред Светия престол за възобновяване на embargoто и за нови строги мерки срещу неговите нарушители, като капитанът на строящия се флот да има право да ги залавя и предава на властите за съд[118]. Друг важен момент в техния трактат е предложението Кипър да се използва като база за възстановяване на кръстоносците, преди да нанесат удар по владенията на мамелюците[119]. Марсилците обаче категорично отхвърлят насочването на кръстоносния поход към Северна Африка и по-специално към Триполи, Либия, който според тях е твърде гъсто населен град[120].

Марсилският трактат следва линията на крал Анри II Кипърски от

изработи една общоевропейска стратегия за провеждане на кръстоносен поход към Светите места се сблъскват с нарасналите претенции на Франция за световно лидерство или поне за лидерство в християнския свят. Ето защо въпреки гръмките фрази съборът във Виен не успява да изработи обща стратегия за провеждане на „генерален" поход и до края на понтификата на Климент V не са предприети никакви конкретни мерки в тази посока.

III. Трактатите от времето на папа Йоан XXII (1316–1334)

С почти едновременната смърт на Филип IV Хубави и папа Климент V през 1314 г. кръстоносните проекти *De recuperatione Terre Sancte* изгубват двама от най-ентусиазираните си дейци. Независимо от обвиненията, че и папата, и френският крал са преследвали свои цели, различни от „отвоюването" на Светата земя, независимо от нищната „рекуперационна" фразеология, безспорен факт е, че оттук насетне идеята за освобождение на Светите места постепенно губи почва като важен фактор в международните отношения.

Но това не става внезапно и инерцията от първите десетилетия на XIV в. отчетливо може да се проследи и в периода на понтификата на папа Йоан XXII (1316–1334), когато опитите за продължаване на сътрудничеството между Авиньон и Париж в тази насока все още са интегрална част от голямата политика на Стария континент. В тази връзка мнозина от старите пропагандисти и теоретици, а така също и някои нови имена продължават активно да се интересуват от проблема, създавайки нови образци на интересуващия ни жанр. В техните съчинения могат да се открият както повторения на множество стари пропагандни схеми и теории, така и нови моменти, свързани с бързо променящата се ситуация в Източното Средиземноморие.

Между тези политически промени на първо място е постепенното отслабване и в крайна сметка решаване на конфликта между монголските илхани на Персия и султаните на Египет, а също и все по-голямото място, което Factum Turchorum („Турският проблем") заема в европейската политика. В тази връзка отслабват постепенно и антивизантийските настроения – факт, който обаче се натъква на силната антивизантийска инерция в средите на пропагандистите и теоретиците на кръстоносното движение. Не без значение за отслабването на кръстоносния плам на френските монарси е засилването на вътрешната нестабилност на френската монархия и обтегнатите отношения с Плантадженетите, осо-

бено след края на династията на Капетингите във Франция, които довеждат в крайна сметка до началото на Стогодишната война и до краха на всякакви надежди за съвместна европейска акция в посока на Светите места или изобщо в Източното Средиземноморие. Но тези процеси са бавни и стават по-ясно очертани едва към началото на 30-те години на XIV в. Ето защо броят на запазените и известните на науката трактати от този заключителен период на епохата на Recuperatio Terrae Sanctae си остава внушителен, а характерът им е все така разнообразен.

1. Марсилският трактат: *Informationes civitatis Massilie pro passagio transmarino* („Сведения на град Марсилия относно отвъдморския поход") (1318)[115]

С възшествието си на престола Филип V (1316–1322) веднага обявява намерението си да спази своя кръстоносен обет. За планирания предварителен поход е определен за командващ Луи дьо Клермон, внук на Луи IX. Той се обръща за писмен съвет към гражданите на Марсилия, на които е възложено да съоръжат част от галерите за похода. Наред с детайлна информация за подготвяния флот марсилската градска управа прилага и кратък кръстоносен проект, който предвижда съвсем ограничена по мащаб експедиция, последвана от генерален поход в Сирия и Египет. Като цяло това е доста демодиран план с липса на ясна стратегическа представа[116].

По-скоро това е повече подробен проект за договор между Марсилия и Луи дьо Клермон, отколкото истински трактат. Ето защо тук могат да бъдат открити детайли за финансирането на похода и нужните материали за построяването на флота. В крайна сметка проектодоговорът на Марсилия не е приет и основната част от корабите е съоръжена в Нарбон. Лиополд смята, че оттук може да се направи заключение за икономическата неефективност в предложенията за екипиране на 50 или 100 галери за морска блокада на Египет[117].

От друга страна, гражданите на Марсилия съветват Луи дьо Клермон да настоява пред Светия престол за възобновяване на embargoто и за нови строги мерки срещу неговите нарушители, като капитанът на строящия се флот да има право да ги залавя и предава на властите за съд[118]. Друг важен момент в техния трактат е предложението Кипър да се използва като база за възстановяване на кръстоносците, преди да нанесат удар по владенията на мамелюците[119]. Марсилците обаче категорично отхвърлят насочването на кръстоносния поход към Северна Африка и по-специално към Триполи, Либия, който според тях е твърде гъсто населен град[120].

Марсилският трактат следва линията на крал Анри II Кипърски от

епохата на събора във Виен. Предвижда разделянето на експедицията на две части, като едната ще се отправи към Александрия и Дамиета, за да организира блокадата, а втората (и основна) ще се насочи към Кипър, където ще презимува. През следващата пролет кръстоносните сили с помощта на Армения, Кипър и Родос трябва да извършат десант на мамелюкска територия. Възможни места за десанта са о-в Тортоса, района на Акра или заливите Дамиета и Розета в Египет. Оттук може да се атакува Александрия, но не и Триполи, защото там има голямо струпване на сарацински войски. Предвиждат се предимно серия от сблъсъци, а не регулярни военни действия. Този трактат има характер на проекто-договор и според Дьолавил льо Рул[121].

2. Гийом Адам – *De modo Sarracenos extirpandi* („За начина за изтребление на сарацините“) (1317)[122]

Биографични данни. Доминиканецът Гийом Адам посвещава труда си на Реймон де Фаржис, кардинал от 1310 г. на титула Санта Мария Новелла, племенник на папа Климент V. Първият, който изобщо обръща внимание на този труд, е Дьолавил льо Рул през 1885 г. Информацията за автора не е много обилна. Има колебания и относно националността му – дали е италианец или французин, но издателят Колер е по-склонен да приеме, че е французин[123].

На 1 май 1318 г. папа Йоан XXII дава специална була за Гийом Адам и една за Франко ди Перуджа, „религиозус“ на св. Доминик и номиниран за архиепископ на Султание в Персия. Архиепископията в Султание е учредена на 1 април 1318 г. – целта е да се създаде мощен християнски и мисионерски център в земите на илхана на Персия за мащабна дейност в Централна Азия и Етиопия. На Франко ди Перуджа му се разрешава да си избере шестима доминиканци, които да го подпомагат, и им е определена длъжността суфраганен епископ. Един от тези шестима доминиканци е именно Гийом Адам, който е ръкоположен за епископ заедно с останалите петима и то всеки с отделна була[124].

През 1322 г. Франко ди Перуджа подава оставка като архиепископ на Султание и тогава с була от 6 октомври 1322 г. на неговото място е ръкоположен някой си „Гийом“, епископ на Смирна, който остава на този пост до 1324 г., а след това заема катедрата на архиепископ на Антивари (Бар)[125]. Колер доказва убедително, че Гийом Адам и въпросният Гийом, епископ на Смирна и архиепископ на Антивари, са едно и също лице. Не е известна датата на смъртта му, но е преди 1341 г., когато с була е определен неговият наследник на катедрата в Антивари в лицето на Джовани Дзаулини[126].

Колер уточнява и времето на създаването на трактата *De modo Sarracenos extrirpandi* – 1317 г., когато Гийом Адам отново е във Франция след един престой в Персия от 1314 до 1316 г. След редактирането на трактата той получава титлата суфраганен епископ на Султание и се отправя отново на изток. Колер изказва предположението, че Гийом Адам е автор и на *Directorium ad passagium faciendum*[127].

Съдържание и основни идеи на трактата. Гийом Адам, за разлика от мнозина автори на трактати, смята, че основната причина за неуспехите на кръстоносното движение не се коренят в мощта на Египет, а в несъгласията между християнските владетели; защитава тезата, че само Божието провидение може да вдъхнови християните за обединение и да ги въодушеви за освобождение на Светите места. Само така ще бъдат примирени разнообразните интереси на Папството, християнските монарси и италианските републики, които често са твърде разнопосочни. Четири неща трябва да се решат, за да се обезпечи успешният изход на един кръстоносен поход. Първо, трябва да се парират действията на „александрийците" – „лошите християни", които нарушават системноембаргото и снабдяват Египет с храни, военни материали, оръжия и др. Второ условие е овладяването на Константинопол от латините, понеже гърците винаги са били врагове на латинците, а императорът на Константинопол е в тесни приятелски отношения с Египет. Трето, трябва да се парира и съюзът между Златната орда и Египет, стар алианс, насочен срещу Илханата в Персия, който пък е потенциален съюзник на християнското воинство[128].

Четвъртото условие е да се организира морска блокада на Египет, но не само в Източното Средиземноморие, а и в Червено море, за да се прекъснат връзките на Египет и с Индия. За „лошите християни" Гийом Адам предвижда конфискация на имотите им в полза на кръстоносните фондове, отлъчване и др. подобни мерки. Той енергично настоява например товарите на „лошите християни" и на мюсюлманските търговци да бъдат изключени от юрисдикцията на генуезкия Officium Robarie (Учреждение за кражбите), който обезщетява ограбените по погрешка от генуезки капери търговци. Предлага да се забрани поклонничеството в Светата земя, защото таксите, които плащат християнските поклонници, са чувствителен приход в касите на султана.

Сериозни наказания се предвиждат и за хората, които подпомагат отлъчените по една или друга причина за нарушенията на въпросните мерки. Под тези ограничения трябва да попаднат и посредниците. Гийом предлага да бъдат въоръжени галери начело със синовете на Палеолого Закариа – Мартино, Бенедето и Бартоломео Закариа, които вече са си

извоювали име на защитници на християнството срещу малоазийските турци и контролират ключовия о-в Хиос. Те могат ефективно да прекъснат постоянния контакт между Златната орда и Египет, а от черноморските области султанът се снабдява и с войници за своята армия.

Особено подробно Гийом Адам излага своите възгледи за нуждата от овладяване на Константинопол[129]. Това е и поантата на неговия проект. Смята овладяването на Гръцката империя за условие, без което успехът на кръстоносния поход е немислим. Войната срещу неверниците трябва да започне от Мала Азия, макар че има и вариант за директен удар срещу египетските сарацини, които обаче му се струват по-малко опасни от анатолийските турци. Гийом е абсолютно скептичен по отношение на изгледите за помирение между Източната и Западната църква в рамките на една уния. Стига до обобщението, че Западът трябва да накаже по-скоро непокорните синове на църквата, каквито са гърците, отколкото неверниците. Гийом напомня за коварството на гърците по време на Първия кръстоносен поход срещу армията на Годфроа дьо Буйон, а също и за това, че Палеолозите са узурпирали престола, който по право принадлежи на латинските императори на Константинопол. Напомня и за съвременните събития около прекратяването на Лионската уния от император Андроник II под натиска на православното монашество, както и други негови „предателства" спрямо Запада.

Последната част от съчинението на Адам е свързана с проекта за двойната морска блокада на Египет, която да включва и прекъсване на морската връзка между Египет и Индия в зоната на Аден. Това може да стане със съдействието на илхан Аргун, с чиято помощ две стражеви галери да се прехвърлят в Индийския океан. Познанията на Адам за тази зона са твърде точни, което показва, че пътят за Индия покрай бреговете на Арабия и Иран е бил познат и в Европа по това време. Разчита се много Генуа да вземе активно участие в тези мероприятия поради изключителните качества на генуезките моряци[130].

Що се отнася до други трудове на Гийом Адам, трябва да посочим, че Колер е убеден, че той е автор и на *Directorium ad passagium faciendum* („Ръководство за провеждане на кръстоносен поход"). Според него обаче *Rélation de l'empire du grand khan de Cathay* („Донесение за империята на великия хан на Катай") – едно описание на Източна Азия, запазено в латинска и френска версия, със сигурност принадлежи на висшестоящия доминикански мисионер в Азия епископ Жан дьо Кора[131].

За своето издание Колер използва два манускрипта, запазени в Базелската обществена библиотека – A.I. 28 от първата половина на XV в. и A.I. 32 от около 1433 г. Има и трети манускрипт – Ватикански ръкопис

от *Codex Palatinus*, no. 603, XV в. И в трите ръкописа откриваме и *Directorium ad passagium faciendum*, пълно или частично, което според Колер е поредното доказателство, че Гийом Адам е автор и двата пропагандни трактата.

3. Марино Санудо: *Liber secundus* („Втора книга“) (1312) [132]; *Liber secretorum fidelium Crucis* („Книга на тайните на верните на кръста“) (1321–1323)[133] и нейното представяне пред папа Йоан XXII и специалната папска комисия в Авиньон

До август 1312 г. Марино Санудо пребивава във Венеция, а през декември е вече в един от главните центрове на княжество Ахая – Кларенца. Пътува отново из Ориента – Кипър, Армения, Александрия, Родос, но не знаем подробности за тези пътешествия. От „История на Романия“ разбираме, че се запознава и общува дълго с Фулк дьо Виларе.

Към края на 1312 г. започва писането на *librum secondum super negotiis Terrae Sanctae* („втора книга за делата на Светата земя“) в Кларенца (Килини), тогава столица на Ахая. Според Кардини *Conditiones Terrae Sanctae* („Условията в Светата земя“) по принцип е замислена като първа част на един по-мащабен проект и въпросният *liber secundus* е продължението на този замисъл.

Другият проблем е защо Санудо е в Ахая в края на 1312 г. Кардини също не дава точен отговор на този проблем, въпреки разсъждения около някои събития във Венеция, свързани със заговора на Байамонте Тиеполо и Марко Куерини. Ясно е, че по това време венецианско-византийският съюз от 1310 г. вече е изместил добрите отношения между Венеция и Шарл дьо Валоа, които са имали антивизантийски характер. Между 1313–1322 г. Санудо се отдава на цялостното написване и редактиране на основния си труд – *Secreta fidelium Crucis*, който обобщава неговите усилия по създаване на истински компендиум по темата Recuperatio Terrae Sanctae.

Към 1318 г. отново е във Венеция по повод смъртта на баща си Марко. И по-късно плава до Брюге и до градовете на Северногерманската ханза, откъдето се отправя за Авиньон, за да се срещне с новия папа Йоан XXII и да му представи своя труд (24 септември 1321)[134].

Liber secretorum fidelium Crucis (1321–1323). Този труд е разделен на три книги, обособени в „partes et capituli“ (части и глави). Има и общ индекс, и четири „mappae mundi“(„карти на света“). Папата получава две копия, за да ги предостави на специална комисия за проучване и оценка[135].

Първата „книга“ е втора, сериозно подобрена и разширена версия на

Conditiones Terrae Sanctae[136]. Тук се разглеждат главно икономическата проблематика, въпросът за морската блокада на Египет и последствията от нея.

Втора книга (liber secundus) започва с твърдението, че passagium трябва да се проведе на втората или третата година след като се установи ефективна блокада. Начело на кръстоносния поход трябва да е венецианец или човек, одобрен от Венеция. Корпусът следва да включва 300 рицари и 15 000 пешаци, обслужвани от преимуществено венециански флот от 50 галери, евентуално подсилен с екипажи от Балтика и Скандинавия. Предвижда се тази армия да окупира Египет. Тя трябва да се финансира от църквата, а походът ще има характер на „passagium parvum (particulare)", т.е. ще предшества бъдещите по-мащабни действия.

Войната в самия Египет ще се осъществи чрез десант и постепенна колонизация навътре по венециански пример. Между април и октомври сила от 5000 пехотинци и 1500 рицари ще атакува силите, които търгуват със султана – „кралствата" Турция и Тунис и Константинопол.

Едва когато приключи първият поход, може да се пристъпи към генералния. За него са нужни 50 000 пехотинци и 2000 конници и то вече не „stipendiarii" (наемници), а „crucesignati" – кръстоносци-доброволци. Те трябва да овладеят о-в Розета и оттам да настъпят към Светата земя. Вероятно освен Египет и Сирия ще бъдат овладени Константинопол, Варварията и цяла Северна Африка, и дори „остров Индия". Цялата операция трябва да завърши за около пет години.

Базисен аргумент на Санудо е че, „ако бъде овладяна Египетската земя, то Обетованата земя не би могла да се защитава". Планът генералният поход да започне директно по море в Египет е обект на доста спорове. Понякога планирането в тези трактати е повлияно от виждания-та на Папството, Франция или Арагон. Така например е с Лул и Дюбоа. Според Санудо успехът на цялото начинание до голяма степен зависи от развоя на морската блокада.

„Passagium generale" трябва да се свика едва след окупацията на Египет. В него вече следва да участват 1000 или 2000 рицари и 40–50 хил. пехотинци, които също да са платени и като използват за база о-в Розета, да се отправят за овладяване на Светите места. Санудо не вярва вече в идеята за алианс с монголите, но се смята, че могат да бъдат овладени земите на Северна Африка и Византия. Но това е по-скоро идеологически трик, съответстващ на неизживян латински реваншизъм по отношение на Византия, който Венеция вече не споделя. Марино Санудо се надява на съюз с християнска Нубия (Етиопия), която според него е готова да нападне Египет от юг[137].

Санудо е застъпник на морския маршрут и категорично отхвърля сухопътните варианти. По принцип сухопътните варианти са антивизантийски, а Санудо и Венеция по това време вече са заели провизантийска позиция, пък и Венеция може да контролира цялото начинание, само ако то се провежда предимно по море (след 1310)[138].

Третата книга описва възгледите на Санудо за управлението на освободената Света земя. Тя е направена в две редакции (първата от 1318–1321), като включва едно историческо епитоме за Светата земя в 12 части. В дванайсетата част той се спира подробно и на условията за трайно християнско управление в Светата земя.

По време на двегодишния си престой във Франция Марино работи упорито върху тази трета книга и я обогатява значително с нови моменти. Новата редакция, приключена през 1323 г., вече е не от 12, а от 15 части, с по-съвършена географска аргументация и с други нови моменти. Първата редакция още се разглежда от една комисия от експерти от двата мендикантски ордена, в която е включен и Паолино Венето, епископ на Поцуоли по това време. След девет дни комисията излиза с позитивно мнение за труда на Санудо, но все пак отправя някои препоръки, с които Санудо впоследствие се съобразява.

Санудо остава в Авиньон до ноември 1322 г. и оттам заминава за Париж. Той предоставя на новия френски крал Шарл IV труда си към края на февруари 1323 г. Към него прибавя и един мемоар на френски език с призива да оглави поход, в който да се включат и Роберт Неаполски, кралят на „Тринакрия“ Фредерик (Федериго) и Византия. Кардини споделя мнението на Симонсфелд, че по това време той дописва третата книга на *Secreta* и допълва и втора книга с някои бележки, базирани на опита от пътуването му от 1321 г.[139]

Последните години от живота на Санудо и опитите му за осъществяване на идеите от Secreta в практиката. След като извършва окончателната редакция на своя основен труд, Санудо прекарва един дълъг период във Венеция, по време на който се жени за Андреола Корнаро (негова втора съпруга, за първия му брак не знаем нищо) между 1325 и 1328 г. Може да се смята, че след 1323 г. основният му труд *Secreta Fidelium Crucis* е добил своя окончателен вид.

В писмо от 1323 или 1324 г. Санудо хвали Андроник II за готовността му да поднови Лионската уния, акт, който ще бъде „допълнение към похода към Светата земя“. Продължава да отстоява тезата за морския маршрут, макар че по това време епископ Гарсиас де Айерве отново подема идеята за поход през византийска територия. Самият Санудо в по-късни писма, следвайки отново промените във венецианската поли-

тика след 1317 г., свързани със затопляне на отношенията с Египет и останалите северноафрикански мюсюлмански страни, подкрепя вече антивизантийския проект и се отказва отчасти от идеята за „морската блокада“[140].

Нарастващата заплаха от османците към 1325 г. отново поставя на дискусия цялата идеология на труда на Санудо и особено идеята за морската блокада. *Secreta fidelium Crucis* е един богат трактат, съдържащ множество теми, а не само въпроси за икономическа и военна стратегия. Венеция, Византия, Роберт I Анжу, Жан Анжу, който управлява в Морея – всички вече чувстват османската заплаха и я обсъждат.

Още по-тревожна е дейността на анатолийските пиратски емирати. От 1316 г. венецианските документи все по-често разкриват растящата загриженост за владенията в Негропонте и Крит. През 1318 г. особено тревожно изглежда сътрудничеството между турците и атинските каталани. През март 1325 г. венецианският сенат разглежда възможността за организиране на „societas et unio“(сдружение и съюз) срещу турците. През 1324 г. Венеция и Византия сключват примирие, което подобрява рязко позициите на Венеция в региона. Трапезунд и Армения, които до този момент са силно прогенуезки, също ревизират отношението си към Серенисимата[141].

Османската офанзива протича по странен начин и още е концентрирана в Анатолия. През 1326 г. османците прогонват ромеите и генуезците от Бруса и Смирна; през 1329–1331 г. в ръцете им пада Никея; през 1337 г. овладяват Никомидия; флотите на емиратите Айдън и Маниса (Магнисия) опустошават Архипелага. В свое писмо от 1325 г. Марино Санудо говори за турско нападение срещу Негропонте и Наксос, където управлява роднината на Торселлите Николо Санудо.

През 1326 г. Марино Санудо разпространява „циркуляр“ до множина видни личности, в който описва трудностите пред организиране на кръстоносен поход в светлината на френския провал от 1322–1323 г. и съветва да се сключи споразумение с Египет по отношение сигурността на Армения, правата на поклонниците в Светата земя и частична отмяна на ембаргото. Това пак е в съответствие с венецианската политика. Венеция тогава е в спор с Папството относно египетската търговия и освен това е в дъното на формиращата се антитурска лига.

Санудо преговаря с генуезците от Хиос, с Николо Санудо от Наксос, с родоските хоспиталиери и отново изтъква заплахата за Негропонте. Всъщност венецианската политика относно морската блокада на Египет, предлагана от множина теоретици на кръстоносното движение, винаги е била колеблива. Сега с влошената ситуация в Егея блокадата на Египет

е съвсем ненужна. Тази теза вече е официална в Серенисимата. Тук отново се връщат към здравите прагматични принципи на държавната политика, които не са доминирани от идеите за освобождение на Гроба Господен[142].

Кардини цитира и мнението на А. Тененти[143], според което от 1300 г. започва нова епоха, когато въпреки морското превъзходство на Запада Средиземно море става зона на несигурност и „no man's land"; и това продължава до края на XVII в. Сухопътните кръстоносни походи се пренасочват към Балканите; нови кръстоносни фронтове се отварят в Испания, Южна Италия и др., а османската заплаха измества образите на „passagium ultramarinum et Jerusalem miserabilis"(отвъдморския поход и нещастния Йерусалим). Истинският кръстоносен поход остава насочен на Изток, а не в Испания, вече за спиране на турската заплаха[144].

Санудо живее именно в този преломен момент на преориентиране. През 1325 г. той пише писмо на епископа на Генуа, в което очертава идеологическата симбиоза вече между кръстоносната идея и идеята за спиране на турците. Роберт I Анжу също претендира, че замисляната от него експедиция срещу турците е резултат от факта, че той е и крал на Йерусалим. Освен това Марино остава застъпник на тезата за всеобщ мир сред християните и за решаване на проблема със схизмата колкото може по-ефикасно. За това свидетелстват и писмата му до Андроник II Палеолог от 1325–1326 г.[145]

Писмата му от 1328–1329 г. обаче са посветени и на един друг проблем – борбата между Йоан XXII и Лудвиг Баварски, амбициите за имперската корона на Шарл IV и на Ян Люксембургски. Санудо възлага големи надежди в този период на Роберт I Анжу, който да се превърне в обединителна фигура за поход срещу турците. Със стъпването на трона на Филип VI Валоа в кореспонденцията на Санудо откриваме вече мотива, че планът на Шарл дьо Валоа за овладяване на Византия, подкрепен някога от Венеция и Папството, е бил изключително опасен и вреден. Такава е оценката му и в „История на Романия". През 1331 г. Филип VI се консултира с дожа Франческо Дандоло относно проекти за нов „генерален" поход. Санудо по това време е в Неапол с мисия от венецианските власти да преговаря „pro facto Turchorum" (за турския проблем)[146].

Роберт Анжу обаче е доста внимателен към проекта за венециансковизантийско сближение с антитурски характер и Санудо не успява да го убеди да се обвърже с такава политика поне в този момент. През 1332 г. от Венеция Санудо пише и на френския крал Филип VI, като се опитва отново да представи евентуални антитурски действия като част от ма-

щабна програма за генерален поход, чиято финална цел са Египет и Светите места.

През пролетта на 1332 г. в Париж е и венецианско пратеничество, което да обсъди отново френските проекти за кръстоносен поход и да се опита да обвърже венецианските антитурски и в частност антиосмански проекти. През септември 1332 г. Венеция, Византия и Родос сключват петгодишен съюз, който трябва да се увенчае със създаването на флот от 20 кораба под върховно венецианско командване, насочен срещу турците. Филип VI е поканен да участва в „Лигата", но на практика отказва, като се оправдава с ангажиментите си по организирането на „генерален" кръстоносен поход в традиционната посока. Венецианският дож обаче също е категоричен, че без решаване на „Турския проблем" не би могло да има генерален поход[147].

Практическото развитие на нещата показва, че двата проблема, въпреки някои общи моменти, си остават отдалечени един от друг. През март 1334 г. в Авиньон се срещат представители на Венеция, Франция и Родос. Взема се решение флот от 40 кораба, съоръжен по равно с пари на Венеция и йоанитите, да се съсредоточи в Негропонте за удар срещу турците. Пари за флотата трябва да дадат още Византия, Кипър, Франция и Папството. През 1333–1334 г. Марино Санудо продължава да обстрелва с писма Филип VI и други видни личности, между които и Андроник III. Той действа като частно лице, но в доста голям синхрон с венецианските власти. Тези писма са в тясна връзка и с организираната флота на „Лигата", която си остава предимно венецианско-хоспиталиерско предприятие.

На 4 декември 1334 г. умира папа Йоан XXII, а англо-френският конфликт прераства в Стогодишната война. Така че кръстоносните илюзии вече отминават. Антитурската лига се разпада, като от нея остава само венецианско-кипърският съюз. След 1335 г. Марино Санудо вероятно се установява окончателно във Венеция и се отдава на довършване на своето литературно и пропагандно творчество. Завещанието му е с дата 9 май 1343 г. и вероятно наскоро след това умира в родния си град[148].

4. Мемоарът на Елион дьо Вилньов (1330)[149]

В разглеждания период се появяват и три малки трактата, които се намират в два парижки ръкописа и са написани на старофренски или латински език. Един от тях е дело на поредния генерален магистър на Хоспиталиерския орден и е адресиран до френския крал Филип VI Валоа.

Биографични данни. Елион дьо Вилньов става генерален магистър на хоспиталиерите през 1319 и заема този пост до 1346 г. Наследството,

което му оставя Фулк дьо Виларе, е твърде тежко поради огромните дългове, натрупани от ордена в периода 1306–1310 г., – не на последно място и във връзка с овладяването и превръщането на Родос в цитадела на Хоспитала. Това принуждава новият генерален магистър да прекара първата половина от своето управление в Западна Европа в неимоверни усилия за уреждане на тези финансови проблеми. Към 1320 г. хоспиталиерите дължат близо половин милион флорина на различни кредитори, между които на първо място са флорентинските компании „Барди“ и „Перуци“. Строгата финансова дисциплина, която Вилньов налага в ордена, а също и упоритите му действия за приемане във владение на отстъпените на Хоспитала тамплиерски имоти позволяват този дълг да бъде ликвидиран към 1335 г. Това обаче е пречка истински да се заеме с основната цел на ордена – борбата със сарацините и особено с турските пирати от Анатолийското крайбрежие. Едва през 1332 г. Вилньов се завръща в Леванта, но към 1336 г. с началото на Стогодишната война всякакви проекти за по-мащабни кръстоносни действия на изток са осуетени, а финансовите проблеми отново връхлитат ордена поради големите кредити, които Вилньов получава от флорентинските компании. Все пак той полага големи и то успешни усилия за превръщането на Родос в истинска хоспиталиерска крепост в Източното Средиземноморие и съумява да разшири владенията на ордена и с някои съседни острови, на първо място Кос.

Мемоарът на Елион дьо Вилньов (1330). Мемоарът на Вилньов е написан през 1330 г. и отразява познатите виждания на Хоспиталиерския орден за проектирания „генерален“ поход. В него се отхвърля категорично сухопътният маршрут и се предлага генерален поход, при който войските, натоварени в различни испански, френски и италиански пристанища, се концентрират в Кипър или Родос. Нужни са поне четири години подготовка преди началото на похода. Вилньов предлага също енергично да се поддържа морската блокада на Египет, да се има предвид Армения като алтернативна база за организиране на трафик на азиатските стоки за Запада. На практика той повтаря в основни линии идеите на Санудо от Conditiones Terrae Sanctae, трактат, който очевидно му е бил познат[150].

5. Гарсиас д'Айерве, епископ на Леон: *Informacio alia de pertinentibus ad passagium, et primo agitur de domino regni Jerosolimitani et de passagiis hactenus factis et per quos et per quas et quales partes et quid ibi fecerunt* („Друга информация за нещата, отнасящи се до похода....) (1323–1328)[151]

Епископът е слабоизвестен от изворите кастилски прелат, за когото знаем само, че се премества от Сарагоса в Леон през ноември 1317 г. и остава на тази катедра до смъртта си през септември 1332 г. През 1319 г. е заплашен с отлъчване, понеже не успява да изплати един дълг на някакви търговци, въпреки че се е заклел да го стори. Неясно е защо изобщо пише трактата, предназначен за френския крал и датиран между 1323–1328 г.

Informacio alia... (1323–1328). Има две версии – латинска и френска, на трактата в тези ръкописи. Френската версия е късен превод, с много грешки, а преводачът е невеж относно материята[152].

Епископът на Леон започва с кратка история на Светата земя от римските времена до падането на Акра. Описва анокрифната експедиция на Карл Велики, която той определя като първи кръстоносен поход; после припомня втория и третия поход, като отбелязва враждебното и предателско отношение на гърците. Дава кратко описание на първата експедиция на Луи IX и на кръстоносния поход на Едуард Английски. Тази историческа част няма връзка с кръстоносния план, но все пак тук са изложени мотивите за правото на християните да владеят Светата земя, а именно, че те са я владели първи, преди сарацините.

Като останалите автори от Запада (например Дюбоа, Дюран) и Гарсиас д'Айерве настоява за обикновен генерален поход, но тази теза обикновено се критикува от истинските експерти по източните дела като Хайтон и Гийом Адам, които развиват детайлни планове. Подобно на Санудо епископът настоява за многостепенен поход, в чиято първа фаза да участват наемници и галери, които като прелиминарна експедиция да овладеят плацдарм в планините на Сирия и да се държат там до пристигането на основните сили, насочили се към Светата земя[153].

Гарсиас д'Айерве настоява за съюз с „татарите", за да могат те да атакуват Византия в гръб и така да отворят път на една голяма кръстоносна армия, която ще се придвижи по сухопътен и морски маршрут, а преди тях един авангард ще овладее плацдарм при Тир и ще организира отбраната на Кипър. Той твърди, че поради честите си сражения със сарацините татарите ги ненавиждат. Всъщност това е абсолютно анахронично виждане, защото още от 1323 г. „татарите", т.е. монголите от Иран, са сключили мир с Египет[154].

Епископът препоръчва иберийците като най-добри моряци и оръжейници и предлага организирането на един 2-хиляден рицарски корпус от иберийци, понеже те воюват постоянно със сарацините. Айерве настоява също за обезпечаването на похода с хранителни припаси от Италия; кръстоносците да се обучат предварително във военно изкуство и в понасяне на несгодите на похода. Епископът на Леон посочва липсата на гори в Леванта и настоява, че дървесина и строителни материали трябва да се доставят от Родос и Кипър заедно с наемническата армия, която ще действа като авангард на изток. Това е вярно наблюдение, защото мамелюците имат под контрол само горите на Северна Сирия, а иначе внасят дървесина[155].

Авторът препоръчва горещо помирението между християнските владетели, особено между двора на Кастилия – Арагон (като включва и сицилийското му разклонение в лицето на Фредерик Сицилийски) и на Франция – Навара, който трябва да бъде скрепен с династични бракове и сродяване на аристокрацията от двете страни на Пиренеите[156].

Епископът на Леон твърди, че ако походът тръгне по суша, гърците ще се съединят с турците. Ето защо смята, че кръстоносната армия трябва да удари Византия, докато от изток монголите атакуват потенциалните съюзници на гърците – турците. Тези възгледи са напълно анахронични, а от текста личи също, че Мала Азия му е напълно непозната. Той обаче вярва, че с монголска помощ кръстоносната армия ще премине през овладените от турците райони и за една година ще достигне Светите места. Епископът изразява опасения от морския маршрут и неговите трудности и предлага придвижващите се по море войски да почиват често на попътните острови[157]. Според Кардини той просто използва „рекуперационната" тематика, за да изложи свои възгледи за политическото развитие в Западна Европа[158].

6. Гийом Дюран Млади, епископ на Менд: *Informatio Brevis super hiis que viderentur ex nunc fore providenda quantum ad passagium, divina favente gracia, faciendum* („Кратка информация за онова, което отсега нататък трябва да се предвиди относно похода, който да се извърши с Божията милост") (1313–1319)[159]

Отличителна черта на мемоарите и дебатите, свързани с кръстоносните проекти по време на събора във Виен, е излагането на преден план на трудностите и пречките пред замисляното начинание. Дългосрочните приготовления са идея на мнозина от пропагандистите. Така например Гийом Дюран Млади, епископ на Менд (1296–1330), автор на *Tractatus de modo generalis concilii celebrandi* (ок. 1310), се придържа доста категорично към това мнение[160].

През 1323 г. обаче епископът на Менд е упълномощен от папа Йоан XXII (заедно с Амори II, виконт на Нарбон) да работи по подготовката на кръстоносен поход. Именно нему принадлежи другият ръкопис от разглежданите три текста, открити в „Сенженевиевския" кодекс. Става дума за второто му голямо съчинение *Informacio brevis super hiis que viderentur ex nunc fore providenda quantum ad passagium, divina favente gratia, faciendum*[161].

Лиополд посочва, че Дюран Млади участва активно в събора във Виен и във френския събор от 1313 г., когато се обсъждат кръстоносни планове. Запазени са писма на Санудо, адресирани до него. Вероятно след 1319 г., когато присъства на нов френски събор, посветен на кръстоносните проекти, епископът пише въпросния си чисто кръстоносен трактат, предназначен може би до краля. Умира в Кипър малко след една мисия в Светата земя през 1330 г.[162]

Informatio brevis... (1313–1319). Всъщност още преди 1313 г. той подготвя документ, познат като *Informatio brevis supre hiis que viderentur ex nunc fore providenda quantum ad passagium, divina favente gracia, faciendum*. Този документ е оформен обаче като трактат след събора във Виен. Той безспорно отразява мненията на Дюран, изказани на събора, както и някои основни идеи, дискутирани на този голям църковен форум. Епископът на Менд демонстрира доста близки възгледи с Ногаре относно кръстоносните начинания. Той смята, че трябва да има общ мир, помощ от морските градове (особено италианските републики), внимателна подготовка на армията. Дюран е на мнение, че всеобщият мир трябва да има за гаранти Папството и френската корона, а потенциалните врагове на Франция трябва да потеглят по-рано на изток, защото само папски декрети не могат да гарантират френската сигурност без конкретни практически мерки[163].

Всеобщият мир е единственото условие за успех, което ще обезпечи и ефективната икономическа блокада, ще създаде възможност за формиране на значителна военноморска сила, която да се отправи към Леванта и да подготви дебаркирането на християнските войски там. В нея централна роля ще играят хоспиталиерите.

Дюран подкрепя популярния все още френски план за овладяване на Константинопол, поход по море до Мала Азия и оттам през Константинопол по суша към Сирия. Същевременно отряд хоспиталиери трябва да дебаркира в Светата земя и да създаде плацдарм за войските, идващи от Константинопол, които ще осъществят генералния поход в тясно сътрудничество с християнското население на Близкия изток.

Основната разлика с идеите на Ногаре е, че Дюран като църковник

е за внимателно охраняване на правата на църквата върху имотите. Той засяга съвсем бегло индулгенциите и предлага изключването на част от клира от вноските за кръстоносното начинание[164]. Основен фактор в организирането и ръководството на похода трябва да са папата и църквата, а не, както пише Ногаре, „кралят и църквата“. Препоръчва в експедицията широко да участват прелати, които да останат една година в Светата земя. Духовенството трябва активно да се ангажира с проповед и мисионерска дейност сред неверниците и схизматиците още преди похода.

Дюран повтаря основните схеми на „рекуперационната“ литература, но поставя особен акцент върху участието на духовници и особено на прелати в кръстоносното начинание, които да дадат личен пример. Друга негова важна теза е нуждата от съчетаване на мисионерската работа с кръстоносните начинания. В тази връзка именно предлага да се изпратят първо мисионери на изток, които да проповядват на мюсюлманите. Отказът на мюсюлманите да приемат християнството ще даде справедлив повод за кръстоносна война. Той предлага още папата да нареди всеобщи молитви и меси в църквата във връзка с проповядването на кръста[165].

В трактата си Дюран се спира и на някои актуални политически проблеми, например нередностите в поведението на кралските чиновници и обезценяването на монетите[166]. От друга страна е наясно с икономическата мощ на сарацините и преценява, че само от Александрия султанът печели 50 000 флорина годишно[167].

Светият престол трябва да увеличи материалните и духовните стимули за кръстоносците. Тези предимства трябва да бъдат отстъпени и на духовенството, секуларно и регуларно, така както се отстъпват и на светските лица, при условие че то участва в начинанието. Не бива да се отказва под никакъв предлог на желаещите да вземат кръста и трябва да се гарантират всички техни права, докато отсъстват, или да им се предложат много добри възможности на Изток, за да имат основание спокойно да оставят Запада. Наред с религиозния ентусиазъм според епископа на Менд трябва да се пробуди и личният интерес, което е много интересно наблюдение на този автор на трактати.

Дюран дава ценни съвети по рекрутирането на армията, избора на командващ и пр. като човек, вещ в делата на Ориента. Той защитава ясно френските интереси и, макар и клирик, е критично настроен към някои аспекти на папската кръстоносна политика – там, където тя се разграничава от „националните“ интереси на Франция. Епископът предлага и някои закони срещу лукса, ограничаване на зестрата за рицарите и пр.,

изпращане на учени мисионери, които да просветлят невернициte. Земите на Леванта, които ще бъдат овладени, трябва да се предоставят безусловно на техните завоеватели[168].

Кардини нарича подхода на Дюран „етико-теологичен поглед“ и го определя като алтернатива на икономико-политическия ракурс, който преобладава в повечето трактати от първата половина на XIV в. Кръстоносният поход е средство не за евангелизация на невернициte, а по-скоро за реевангелизация на християните и е един вид opus paenitentiae (покаяние). В този смисъл той продължава разсъжденията си от предишните си два трактата *Tractatus Minus et Maius* (обединени, както отбелязахме, под общото название *Tractatus de modo celebrandi concilii*) и настоява клирът да бъде освободен от финансовите тегоби, като това бъде компенсирано чрез пряко участие на проповедници в кръстоносния поход[169].

7. Брокардус (Псевдо-Брокард): *Directorium ad passagium faciendum* („Ръководство за провеждане на кръстоносен поход“) (1332)[170]

Авторът на трактата и загадката около неговата личност. Изданията на Directorium ad passagium faciendum. Въпреки фиаското на идеите, проповядвани от Псевдо-Брокард в неговия трактат, *Directorium ad passagium faciendum* си остава един от най-внушителните паметници на кръстоносните трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* и поради това е получил и достатъчно важно място в проучванията на кръстоносната пропаганда от разглеждания период. Текстът на трактата е запазен както в латинския оригинал, дело на въпросния Псевдо-Брокард, така и в старофренския превод на Жан Миело от средата на XV в., предназначен за бургундския херцог Филип Добрия – един от главните адепти на кръстоносната идея през това столетие. Всъщност трактатът е преведен на старофренски още през 1333 г. от Жан дьо Виняй. Като име на автора Brochard (Brocard, Burcardus) обаче се среща едва у Миело през XV в. В нито един от 8-те латински манускрипта, които съдържат текста на трактата, или пък в превода на Виняй това име не се среща.

Така един от издателите на текста на трактата и на старофренския превод на Миело – Шарл Колер, обобщава, че за автора знаем две сигурни неща: той е бил доминиканец, пребивавал в курията в Авиньон, а преди това е бил архиепископ в една епархия в близост до Константинополската империя. Колер отхвърля категорично версията, че авторът е немският доминиканец Бурхард Спонски – автор на *Descriptio Terrae Sanctae* („Описание на Светата земя“) от края на XIII в. Той смята, че това погрешно отъждествяване тръгва от Миело и добива популярност

с отпечатването на неговия превод през 1846 г. Грешката се дължи на факта, че Миело е открил *Directorium* в ръкопис, съдържащ и *Descriptio Terrae Sanctae*, принадлежащо на въпросния Бурхард Сионски.

Шарл Колер на свой ред решава да публикува в цялост както латинския оригинал, така и старофренския превод на Миело, и същевременно полага големи усилия да реши въпроса с авторството на трактата. Той отхвърля, както отбелязахме, решително версията за Бурхард Сионски като автор; смята, че изобщо името Бурхардус или Брокардус се е появило по погрешка във връзка с *Directorium*.

В предговора към изданието на трактата и в една специална своя студия Колер отстоява категорично мнението, че *Directorium* принадлежи на перото на Гийом Адам – виден теоретик и пропагандист на кръстоносното движение от разглеждания период[171]. Под перото на Гийом Адам излиза паметна друг прочут кръстоносен трактат *De modo Sarracenos extirpandi* („За начина за изтребление на сарацините"), написан през 1317 г. и разгледан вече от нас по-горе. При това Гийом Адам е бил архиепископ на Султание и по-късно на Бар (Антивари). Подобно на Псевдо-Брокард той е твърд противник на Византия, привърженик на сухопътния маршрут, а в текста на двата трактата Колер открива множество съвпадения. Аргументацията на Колер е твърде обширна и доста обоснована, но все пак мнението му не е прието абсолютно категорично от съвременните изследователи на *Directorium*. Ето защо и ние се придържаме към по-неутралното условно наименование „Псевдо-Брокард", независимо от солидната аргументация на Колер относно отъждествяването на анонимния автор с добре известния на науката Гийом Адам[172].

Почти едновременно с Шарл Колер латинският текст е публикуван и коментиран в два поредни броя на „American Historical Review" под името *Directorium ad faciendum passagium transmarinum* от американския медиевист Реймънд Бийзли. Публикацията на Бийзли е първата цялостна печатна публикация на трактата. Преди него единствено Кетиф публикува откъс от трактата в „Scriptores Ordinis Praedicatorum" от 1719 г.[173] Като цяло по-голяма популярност добива изданието на Шарл Колер под егидата на авторитетното „Société de l'Orient latin".

Съдържание и основни идеи на трактата. *Directorium ad passagium faciendum* е класически представител на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* и се нарежда до най-ефектните съчинения от този вид, принадлежащи на Фиденцио от Падуа, Рамон Лул, Гийом Адам, Хайтон и Марино Санудо. Това е не само подробен план за провеждането на генерален кръстоносен поход в Ориента, но истинска енциклопедия за земите и народите на Изтока. Състои се от пролог и две книги (libelli),

като втората приключва с епилог, в който авторът прави обобщение на основните си идеи и внушения.

Прологът въвежда читателя в проблематиката на кръстоносната тема и описва съдържанието на трактата. Той е адресиран директно към Филип VI Валоа и има за цел да убеди френския крал във висшата експертиза на автора по отношение на кръстоносните дела[174]. Датиран е ясно през 1332 г., което отхвърля тезите за по-ранното му написване и обнародване (например Бийзли смята, че трактатът е от 1330 г.)[175].

Първата книга се състои от осем части, всяка от които е посветена на конкретен проблем. Първата част разглежда четирите „мотива", поради които Филип VI е длъжен да проведе планирания поход. Втората част се спира на петте предварителни стъпки, които трябва да бъдат извършени преди началото на похода. Третата част на първа книга разглежда възможните маршрути на кръстоносната армия, а свързаната пряко с нея четвърта част има за цел да убеди краля, че най-добрият маршрут за кръстоносците е пътят през „Алемания" и Унгария, Балканите и Константинопол – впрочем пътя, следван и от легендарните воини от Първия кръстоносен поход, които почти чудодейно освободили Гроба Господен в 1099 г.[176]

Петата част описва вътрешното състояние на „Рашка" и „Гръцката" империя, които трябва не само да бъдат прекосени, но и да бъдат овладени от кръстоносците. Авторът е твърдо убеден, че това е една лека задача. Именно с доказателствата за лекотата, с която може да бъде овладяна Византия, се занимава шестата част на първа книга, а седмата част дава директни съвети за овладяването на Солун и Константинопол от кръстоносците. Осмата част съдържа „шест необходими разпоредби", които трябва да бъдат съблюдавани, за да се овладее и да се покори трайно Византия[177].

Втората книга от трактата се състои от четири части. Първата се спира на шест „разновидности на човешкия род", от които кралят и кръстоносците трябва да се опазят по време на похода. Става дума за шест ориенталски народа, с които кръстоносците ще трябва да съжителстват и дори да си сътрудничат по време на похода и които са потенциална заплаха за тях поради вроденото според автора коварство на ориенталските народи, дори когато изповядват някаква форма на християнството. Втората част на втората книга се спира върху способите за преминаване от Европа в Азия през Проливите, които според Псевдо-Брокард са най-доброто и подходящо място за извършване на този преход. Тук откриваме един нов мотив – най-напред трябва да се атакуват турците (има се предвид все още конгломератът от различни тюркски

емирати, сред които османците са само част от проблема и не са откроени специално от автора). Именно турците, а не египтяните са основният враг, който се изпречва на пътя на кръстоносната армия, след като бъдат сломени гнездата на схизмата – Византия и „Рашка“.

Третата част на втората книга е посветена на областите, от които армията би могла да се снабдява с припаси и материали по време на похода, а четвъртата част се спира на причините, поради които авторът предвижда и лесна победа на кръстоносните сили над турците[178].

Както личи от този кратък преглед, съдържанието на трактата е извънредно богато и едва ли бихме могли да анализираме тук изцяло това многообразие. От друга страна, това съчинение е един от основните източници, разкриващи стереотипите и нагласите по отношение на „оригиналските“ народи сред кръстоносните пропагандисти и затова ще бъде подробно анализирано в четвърта глава.

8. Гуидо ди Виджевано: *Texaurus regis Francie acquisitionis Terre Sancte de ultra mare necnon sanitatis corporis ejus et vite ipsius prolongacionis ac etiam cum custodia propter venenum* („Съкровищница на френския крал за овладяването на Светата земя отвъд морето, а също и за неговото телесно здраве, удължаването на живота му и за защита против отравяне“) (1335)

Биографични данни за автора и съдържание на трактата. Роденият в Павия Гуидо ди Виджевано е лекар, който най-напред работи и живее в двора на император Хайнрих VII (1308–1313), а впоследствие е придворен лекар на френската кралица Жана Бургундска. През 1335 г. той пише своя трактат *Texaurus Regis Francie*[179], където в две части (1. *Regimen sanitatis* („Ръководство за здравето“) и 2. *De recuperatione Terrae Sanctae* („За възвръщането на Светата земя“) пространно излага своите медицински съвети към краля с оглед на планираното начинание. Втората част на трактата разглежда серия от открития, снабдени с илюстрации, които се струват на Гуидо полезни с оглед на провеждането на кръстоносния поход – преносими обсадни кули, коли с платна, които могат да се използват според автора във ветровитите равнини на Ориента, понтон за превозване на коне през реки и пр. Въпреки странното съдържание с оглед на „рекуперационната“ тематика, повечето изследователи на кръстоносните трактати единодушно поставят и трактата на Виджевано в тази група съчинения. Кардини даже смята, че това е последният „рекуперационен“ трактат, поне през XIV в.[180]

9. Роджър от Стейнгрейв: *Li charboclois d'armes du conquest precious de la terre sainte de promission (Escarboucle d'armes de la conquìite précieuse de la Terre sainte)* („Червеният камък на оръжията за безценното овладяване на Светата обетована земя") (1336 според Лиополд; ок. 1330 според Тайърман)

Малко след като се съгласява да се присъедини към Филип VI, крал Едуард III (1327–1377) получава трактат, чийто автор е Роджър от Стейнгрейв, рицар-йоанит, освободен от мюсюлмански плен, за да се върне у дома и да събере нужния му откуп за свободата[181]. Неговият плен при мамелюците протича между 1281–ок. 1315 г. Авторът разказва за своите приключения на Изток и съветва да се атакува Александрия, като описва в детайли как трябва да протече такава атака, но смята, че флотата най-напред трябва да спре в Родос, което е тясно свързано с принадлежността му към Хоспитала. Подобно на Фиденцио от Падуа Роджър предлага първо да се овладее Сирия, но веднага след това да се атакува и Египет, описан от него като „земен рай" и източник на мощта на мамелюците. Той изпитва недоверие към „гърците", туркмените и сирийците, което показва, че в плана му, макар и не открито, се предполага латински контрол над Византия и Анатолия като условие за успеха на похода. Трябва да се извърши лъжлива маневра, която да заблуди шпионите на султана, че флотът иска да дебаркира около Триполи. Всъщност изненадващо ще атакува и превземе Александрия, откъдето лесно ще проникне до Кайро – столицата на мамелюците и мястото, където се намира „съкровището на Мохамед". Опитите да се атакува Египет по суша през Синай са обречени на неуспех и това е показала експедицията на Амори Йерусалимски през 1168–1169 г.

Роджър цитира мнението на един египетски емир, който на въпроса му какво ще се случи, ако Западът атакува Египет с цялата си мощ, отговаря следното: султанът веднага ще се оттегли в пустинята със своите богатства и армията си и тъй като християните няма да са в състояние да го намерят, ще предприеме впоследствие методична кампания за тяхното прогонване от владенията си. Роджър обаче смята, че такава тактика е невъзможна[182].

По отношение на военната стратегия Роджър е убеден в превъзходството на тежковъоръжения християнски рицар над сарацинския конник, когато става дума за бой с копия, но, от друга страна, смята, че особено полезна би била конница, въоръжена с арбалети, за да се неутрализират сарацинските стрелци с лък, които, макар и да отстъпват на монголските, все пак са отлични воини. Според него по-добре би било за сблъсъците да се търсят зони с хълмист и дори пресечен терен, а не

открити равнини, защото християнските воини изпитват смущение при първия сблъсък с многобройните сарацини с техните слонове, камили и други екзотични бойни средства, и ефектът от това би могъл да се избегне именно при избора на гореописания терен.

Ексхортативната част съдържа религиозни мотиви и мотиви, произтичащи от рицарския кодекс на честта. Иначе доста напомня на *Directorium ad passagium faciendum*. Роджър съобщава за окаяното състояние на църквите на Изток и за това, че там се практикува идолопоклонничество[183]. Като бивш пленник в Египет Роджър твърди, че султанът имал 20 хил. момчета между 8 и 18 години, които се обучават за войници и че армията му е от 150 хил. бойци, което показва липсата му на точна информация. Децата се купуват от „студените страни", защото онези в Египет поради климата са слаби и изнежени[184]. Корабите трябва да се поръчат от търговски градове като Венеция, Генуа, Марсилия и пристанищата на Каталония. Въпреки че предлага атака срещу Египет, той отбелязва, че климатът е нездрав и опасен за европейците[185].

IV. Обща характеристика на „рекуперационните" трактати от 1305 до 1335 г.

Многобройните представители на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* от разглеждания период образуват една пъстра по своя характер група и това, разбира се, позволява да бъдат оформени подгрупи от автори и трактати, които имат определени общи черти. Най-напред ще се опитаме да очертаем най-общите параметри на жанра в разглеждания период и отликите му от предишния (1274 – ок.1300). Сътресенията около папската институция, пряко свързани с началото на „Вавилонския" или Авиньонския плен, и установяването на макар и краткотрайна и ефимерна френска хегемония в Западна Европа, оставят своя отпечатък и върху разглежданата от нас пропагандна литература. Наред с познатите ни от предишния период трактати, дело на представители на Францисканския и Доминиканския орден, висши прелати, представители на военните ордени и коронован особи, свързани непосредствено с кръстоносните дела, на този етап се оформя отчетливо и доста многобройната група от изразители на интересите на френската корона, чието място в средите на кръстоносната пропаганда е доста отчетливо. Ще се опитаме да типологизираме трактатите в тясна връзка с техните автори и с техните политически позиции, социално положение и идеологически убеждения, които намират отражение в творбите им.

Първата група, която може да се обособи, е тази на „комплексните експерти по Ориента“. Това са личности, пребивавали дълго в описваните страни, притежаващи наистина експертни за времето си познания не само в сферата на кръстоносната стратегия и тактика, но и изобщо за Ориента, за неговото население, за географските и икономическите условия и пр. В разглеждания от нас период към този вид автори се отнасят Рамон Лул, Гийом Адам, анонимният автор на *Directorium ad passagium faciendum*, който условно нарекохме Псевдо-Брокард, въпреки солидната аргументация на Шарл Колер за неговата идентичност с Гийом Адам, Хайтон, Марино Санудо Торсело, Роджър от Стейнгрейв. Те могат да бъдат сравнени и поставени в една група с автори като Гийом от Триполи и Фиденцио от Падуа, а също донякъде с анонимния автор или автори на *Via ad Terram Sanctam* и *Memoria Terrae Sanctae*.

В тази подгрупа ясно се отличават Гийом Адам и Псевдо-Брокард. Сходството между тях е повод за мнение, че става дума за един и същ човек. Можем да смятаме, че в трактатите на тези двама автори е отразена позицията на доминиканските мисионери, които продължават самоотвержено своята християнизаторска дейност на Изток. От друга страна, именно в тези трактати ще открием и най-острите и негативни оценки за източните народи. Този факт вероятно може да бъде обяснен с разочарованията на тези мисионери в тяхната пряка дейност сред мюсюлмани, ориенталски християни и монголи в условията на бързо разпространение на исляма в територии, смятани през XIII в. за девствено поле за действие на въпросните ордени. Особено място в подгрупата заема Хайтон, който е местен човек, активен участник в част от описваните от него политически събития и отличен познавач не само на Близкия изток, но и на вътрешността на Азия. Неговият монументален труд е безценен извор за интересуващата ни тема, но трябва да бъде четен внимателно с оглед на очевидните политически пристрастия на автора.

Трактатът на Марино Санудо Торселло е може би най-внушителното произведение на целия „рекуперационен“ жанр, а комплексният подход на автора ни дава възможност да се запознаем с проблема recuperatio Terrae Sanctae в цялата му сложност. Разбира се, Санудо също има своите пристрастия, венецианският му патриотизъм е очевиден и поради това не всички негови оценки могат да бъдат приемани безкритично. Що се отнася до Рамон Лул, въпреки неговата безспорна експертност по ориенталските дела, натрупана особено след 1300 г., той продължава да робува на своите по-глобални идеи, изложени в *Ars magna* и кръстоносните му трактати не могат да бъдат отделени напълно от останалото му обемно творчество. Вероятно от изключителен интерес във връзка с

нашата цел е трактатът на Роджър от Стейнгрейв, но за съжаление можем да използваме само онези негови оценки за „ориенталците“, които са публикувани от авторите, разглеждали творчеството му до този момент.

Останалите групи от автори и трактати от разглеждания период ще имат за нас само спомагателни функции при изясняването на основния проблем, който ни интересува. Това са, на първо място, военните експерти и коронованите глави, които продължават една традиция, водеща началото си от Шарл II Анжу и анонимния автор или автори на *Ad viam Terram Sanctam* и *Memoria Terre Sancte*. Тук на първо място са магистрите на военните ордени – Фулк дьо Виларе, Елион дьо Вилньов, Жак дьо Моле. Към тази група спадат и мемоарът на конвента на Хоспитала и военностратегическият обзор на хоспиталиерите *La Devise*. Мемоарът на Бенедето Закариа също може да бъде свързан с интересуващия ни жанр. Поради изключителното внимание, което тези автори отделят на стратегията и тактиката на кръстоносните начинания, данните, съдържащи се в техните трактати по интересуващия ни проблем, са доста ограничени, но ще бъдат, разбира се, отразени там, където това е необходимо. Към тази група би могъл да бъде прибавен и Марсилският трактат, подчинен само на чисто практически, предимно финансови аспекти на кръстоносния проект и едва ли би могъл да бъде от съществена полза за разрешаване на поставените от нас въпроси.

Третата група от автори са свързани с френския кралски двор пряко или индиректно и изразяват до голяма степен позицията на Филип IV Хубави или на неговите приемници по Factum Terre Sancte (проблема за Светата земя) и съпътстващите го проблеми. Тук на първо място трябва да спомена Пиер Дюбоа и Гийом Ногаре, но до известна степен в тази група попадат също и френските епископи Гийом льо Мер и Гийом Дюран Млади въпреки силния акцент, поставен от тях върху гледната точка на Галиканската църква по редица проблеми. До известна степен тук можем да отнесем и епископ Гарсиас д`Айерве, макар че неговите идеи повече обслужват вижданията на кастилската и арагонската, отколкото на френската корона. Но той е важен именно с опита за намиране на пресечената точка между тези интереси в рамките на кръстоносната проблематика. Като хора, родени и живели предимно на Запад, техните познания за Ориента и неговите народи са по-оскъдни и са формирани до голяма степен именно от информацията, подавана от групата на „комплексните“ и групата на „военните“ експерти. Разбира се, техните мнения също ще бъдат отразени от нас в следващите страници. Групата на прелатите достойно продължава една линия, започната от Бруно от Олмюц, Жилбер дьо Турне и най-вече от Юбер дьо Роман, но пречупена

вече през реалност, определена от тясното сътрудничество между курията и Франция.

Последната група е тази на „ексцентриците“ или случайно попаднали в „рекуперационния“ жанр. Тук трябва да споменем Гундо ди Виджевано с неговия странен „медицински“ трактат, който продължава линията на Галвано ди Леванто. Във всеки случай авторът дава воля на своето въображение и на практика не се интересува, а и не познава добре „ориенталците“, въпреки претенциите си да предпази краля от опасностите на далечното презморско пътуване.

Като цяло мемоарите от „рекуперационния“ жанр от разглеждания период запазват своето разнообразие, но на практика са обречени на изчезване в следващите десетилетия поради значително променените политически условия в Европа и Средиземноморието. Епигони на този жанр ще се появят в последните десетилетия на XIV и в първата половина на XV в. в лицето на Филип дьо Мезиер, Мануел Пилоти и епископ Жан Жермен, но вече като изразители на напълно анахронични идеи.

Бележки

[1] *Barber, M.* The Two... , 116–117.

[2] *Thier, L.* Цит. съч., 106–108.

[3] *Schein, S.* Fideles..., с. 201.

[4] *Foulques de Villaret.* Hec est informatio – (Petit, Joseph, ed., Mémoire de Foulques de Villaret sur la croisade"). – *BÉC* 60 (1899), 602–610. Опит за по-прецизна датировка на хоспиталиерските проекти и на проекта на Жак дьо Моле вж. у *Demurger, A.* Les Ordres Militaires et la Croisade au début du XIVe siécle: Quelques remarques de croisade de Jacques de Molay et de Foulques de Vilaret, 117–128. – *Dei gesta per Francos.* Michel Balard, Benjamin Z. Kedar, Jonathan Riley-Smith (eds.). Ashgate, 2000.

[5] *Leopold, A.* Цит. съч., 27–28; *Luttrell, A.* Notes on Foulques de Villaret, Master of the Hospital, 1305–1319.– Guillaume de Villaret Ier Recteur du Comtat Venaissin 1274 Grand Maître de l'Ordre des Hospitalliers de Saint-Jean de Jérusalem, Chypre 1296. Paris, 1985, p. 73.

[6] *Foulques de Villaret.* Цит. съч., 607–608.

[7] Пак там, 609–610.

[8] Пак там, 604–605, 607.

[9] Пак там, 606–607.

[10] *Demurger, A.* Цит. съч., 126–128.

[11] *Kedar B., S. Schein.* Un projet de „passage particulier" proposé par l'ordre de l'Hôpital, 1306–1307. – *BÉC* 137 (1979), 211–226 (текст, 220–226).

[12] Пак там., с. 224; *Demurger, A.* Цит. съч., 124–125.

[13] *Kedar, B., Schein S.* Цит. съч., с. 224; *Foulques de Villaret.* Цит. съч., с. 608.

[14] *Demurger, A.* Цит. съч., с. 126.

[15] BN lat. 7470; Bib. Sainte Geneviéve 1654. Съчинението е заедно с другия проект на хоспиталиерите от 1307–1308 г., също с Гийом от Триполи, трактатът на Гарсиас д'Айерве и този на Гийом Дюран. То е ценно и с изключително точната си географска

информация, но не с самостоятелен проект, а по-скоро допълнение към другите хоспиталиерски проекти.

[16] La Devise des chemins de Babiloine. *Michelant, H. et G. Raynaud* (eds.). – Itinéraires á Jérusalem et descriptions de la Terre Sainte. Paris, 1882; reprint, Osnabrück, 1966, 239–252; *Schefer, C.* Étude sur la Devise des chemins de Babiloine. – *AOL* 2 (1884), 89–101.

[17] *Irwin, R.* „How many miles to Babylon? The Devise des chemins de Babiloine redated" – The Military Orders. Ed. M. Barber. Aldershot, 1994, 57–63.

[18] *Leopold, A.* Цит. съч., 28–29.

[19] *La Devise*, 245–247.

[20] *Molay, J. de.* Consilum super negotium Terre Sancte. – Vitae Paparum Avenionensium. Ed. E. Baluze, vol. 3. Paris, 1693; ed. G. Mollat, G. Paris, 1914–1927, 145–149.

[21] *Barber, M.* James of Molay, the last Grand Master of the Templars. – Studia Monastica 14 (1972), 91–102, (91–124).

[22] Процесът срещу тамплиерите е разглеждан многократно, но едно от най-цялостните изследвания по въпроса е на *Barber, M.* The Trial of the Templars. Cambridge, 1978, многократно преиздавано, вкл. и през 2000.

[23] *Molay, J. de.* Цит. съч., 145–146.

[24] *Demurger, A.* Цит. съч., с. 128.

[25] *Molay, J. de.* Цит. съч., 146–147.

[26] Пак там, 147–148.

[27] Пак там, с. 149.

[28] Ed. H. Harada – *Raimundi Lulli Opera Latina*, v.VIII, CCMM 34 (1980), 270–309.

[29] *Raimundi Lulli, Opera Latina*, v. IX, 1981, (ed. A. Madre), Liber de fine, 250–291; *Gottron, A.* Цит. съч., 3–5, частична публикация на текста; mss. CL 10543 (saec. XV); Palma, Bibl. Publica, 1042 (saec. XIV, Vat. lat. 731 (saec. XV), Ottob. lat 654 (saec. XVI); Palma, Bibl. Publica, 1184 (saec. XVI; Palma, Colegio de la Sapiencia, Legajo I (olim F59), saec. XVI; Palma, 1665 – първа публикация, Sevilla, Bib. Colombina, 7–2–27(saec. XV); Roma, Bibl. Casanatense, 43 (saec. XV).

[30] *Millás Vallicrosa, A.* El Liber predicationis contra Judeos de Ramon Lull. Madrid-Barcelona, 1955.

[31] *Hillgarth, J.* Цит. съч., 65–66.

[32] *Lull, R.* Liber de fine, с. 250.

[33] Пак там, 270–275.

[34] Пак там, 280–284.

[35] Пак там, 269–272; 276–280; *Gottron, A.* Цит. съч., 31–35; идеите си Лул повтаря и в друг трактат от този период. – Liber qui est disputatio Raymundi Christiani et Hamar Saraceni. Ed. I. Salzinger. – *Beati Raymundi Lulli Opera*, v. 4, 46–47; (1–47).

[36] Ed. P. Longpré, Le Liber de Acquisitione Terrae Sanctae du bienheureux Raymond Lulle". – *Criterion* 3 (1927), 265–278.

[37] *Hillgarth, J.* Цит. съч., 85–86.

[38] Пак там, 80–84.

[39] *Lull, R.* Liber de acquisitione..., 66–278.

[40] *Zeck, E.* De recuperatione Terre Sancte. Ein Traktat des Pierre Dubois (Petrus de Bosco). – Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des Leibniz-Gymnasiums zu Berlin, Ostern 1905. Einleitung und Analyse der drei ersten Hauptteile des Traktats. Berlin, 1905, с. 7; MS Reg. LAT. 1642; Biblioteca Apostolica Vaticana, f. 1–41.

[41] Това са памфлетите: *Summaria Brevis* (1300); *Raciones inconvincibiles* (1302), загубен и познат само по кратък преразказ в III глава на *De Recuperatione Terre Sancte* (1306); *Deliberatio Magistri Petri de Bosco...* (1302); *La Supplication du pueuble de France*

au Roy, contre le Pape Boniface le VIII; *Remontrance du peuple de France* (1308); *De facto Templariorum* (1308); *De torneamentis et justis* (1313); *Super abbreviatione guerrarum et hujusmodi provisionibus* (1304), което е очевиден преразказ на *Summaria Brevis*. Подробно описание на тези памфлети и отлична библиография за трудовете, посветени на Дюбоа има у *Brandt, W.* Цит. съч., 211–239.

[42] Cod. lat. 6222 C fol.1–34, XV saec.; *Dubois, P. (Petrus de Bosco).* Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis et abreviationis guerrarum ac litium regni Francorum: nach dem Cod. lat. Nr. 6222 C der Bibliothéèque Nationale zu Paris. Ed. H. Kämpf. Berlin u. Leipzig, 1936; *Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters und der Renaissance*, B.IV. За пръв път памфлетът е разгледан през 1847 в публикацията: *Natalis de Wailly, M.* Mémoire sur un Opuscule Anonyme Intitulé: Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis et abreviationis guerrarum ac litium regni Francorum. – *BÉC*, III (1846), 273–315.

[43] *Dubois, P.* Summaria Brevis...: C. „In presenti cessante more dispendio procurare placeat illam dominam heredem imperii Constantinopolitani illustrissimo comitum domino Karolo fratri suo aut alii suorum matrimonialiter copulari, (A) qui convencione precedente submittat eidem maiestati imperium predictum pro subsidio gentis ad ipsum recuprandum habendo, qui post adeptum favente Domino imperium premissis conquestibus, interim factis a Peryologo imperatore seu rege Grecorum, qui minus dictum imperium occupavit, fructus et proventus eiusdem levavit estimacionem et valorem perceptorum et impensarum deffendendo et recuperando dictum imperium prefato Peryologo in culpa latissima existante causam et occasionem prestante repetet, quos, quare solvere recusabit, alias sibi non potens subvenire cum auxilio regie maiestatis iuste et licite Greciam invadet et adquiret ipsamque maiestati vestre finaliter subiugavit.", 16–17.

[44] Ed. C.-V. Langlois, Paris 1891; The Recovery of the Holy Land by Pierre Dubois. Ed. and trans. W Brandt. N.Y., 1956; De Recuperatione Terre Sancte: dalla „Respublica Christiana" ai primi nazionalismi e alla politica antimediterranea Ed. A. Diotti. – *Testi Medievali di interesse Dantesco* 1 (Firenze, 1977); *Bongars.* Gesta Dei per Francos, t. II, 316–361 (ed. 1611): под името Auctor anonymus etc.; De recuperatione Terre Sancte. Traité de politique generale par Pierre Dubois, avocat des causes ecclesiastiques au bailage de Coutances sous Philippe le Bel. publié par Langlois, C.-V. Paris, 1891 – текстът е по единствения известен ни ръкопис от Ватикана '1642, reginae Christinae. Това издание е снабдено с увод, който съдържа всичко основно за живота и писанията на Пиер Дюбоа. Текстът е с многобройни бележки, главно с литературен характер и с паралели от други писания от легиста Дюбоа.

[45] *Brandt, W.* Цит. съч., с. 6.

[46] *Zeck, E.* Цит. съч., с. 9. Дюбоа няма ясна концепция, а излага нещата в писмен вид, както му хрумват в момента. Според Цек трактатът се дели като идеи на следните моменти. *Първа главна част*: Първи дял – 1–26 парагр. (по Langlois); I–XII (по Bongars): „Vorschlaege und Massregeln zu einer neuen Expedition in das hlg. Land". Втори дял – 27–58; XIII–XXXV нуждата е от всеобхватна реформация на църквата „an Haupt und Gliedern". Трети дял – 59–90; XXXV–LV за изучаване на ориенталски езици, обучение на жените в областта на медицината, училища за момчета и момичета. Ролята на жените при обръщането на неверниците. Четвърти дял – 91–109, LV–LIX още веднъж за нуждата от църковна реформа. Нужда от поход срещу маврите. *Втора главна част*, пети дял – 110–120, LXX–LXXV оттук текстът е адресиран директно до Филип IV Хубави; проекти за издигането на Франция – левият бряг на Рейн, Савоя и Ломбардия трябва да са френски, при кръстоносен поход да се предприеме удар и срещу Сицилия и Константинопол. *Заключение* или шести дял – 121–141; LXXVI–LXXXIII: военна реформа във Франция – наемна армия. Критика срещу Филип IV, направена за влошаване на качеството на

монетите. Ако това се изпълни, може да се проведе един голям кръстоносен поход, но френският крал трябва да бъде представен от един по-млад син или принц от династията. Неговият проект следва да бъде консултиран и оценен от специалисти според Дюбоа.

[47] Langlois, I–26 параграф; Bongars, I–XII параграф (316–322).

[48] Пак там, 27–58 параграф; Bongars, XIII–XXXV (322–332).

[49] Пак там, 59–90 параграф; Bongars XXXV–LV (332–342).

[50] Пак там, 91–109 параграф; Bongars LV–LIX (341–345).

[51] Дюбоа очевидно не е добре запознат със ситуацията в Кастилия. Фернандо де ла Серда, син на крал Алфонсо X (1252–1284), който е съпруг на Бланш, една от дъщерите на Луи IX Свети, отдавна вече е мъртъв (преди 1284). По това време на власт в Кастилия е регентството на малолетния му син Фернандо де ла Серда Младши, Фернандо IV (1295–1312), което наистина се намира в конфликт с Арагон, претендиращ за територии-те около Мурсия; *Barber, M.* The Two..., 344–345; *Zeck, E.* Цит. съч., II, с. 7.

[52] Langlois, 110–142 параграф; Bongars LXX–LXXXIII (351–361).

[53] Langlois, 110–120 параграф, Bongars, LXX–LXXV (351–356).

[54] Langlois, 121–141 параграф; Bongars, LXXVI–LXXXIII (356–361).

[55] *Dubois, P.* De recuperatione... Ed. C.-V. Langlois, 130–140; *Brandt, W.* Цит. съч., 199–207.

[56] *Schein, S.* Fideles..., 209–213. *Brandt, W.* Цит. съч., 198–207.

[57] Ed. Boutaric. Цит. съч., 175–179; MS lat. 10919, fol. 109v, Bibliothéque Nationale, Paris.

[58] *Sághy, M.* Crusade and Nationalism: Pierre Dubois, the Holy Land, and French Hegemony. – The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity, Hunyadi Zs. and J. Laszlovszky (eds.). Budapest, 2001, p. 43.

[59] *Renan, E.* Pierre Dubois, Légiste. *Histoire Littéraire*, XXVI, 471–536; *Renan, E.* Un Publiciste du Temps de Philippe le Bel, 1300–1308. – Revue des Deux Mondes XCI (1871), 620–646; XCII (1871), 87–115.

[60] *Delaville le Roulx, J.* La France, I, 48–54; *Brandt, W.* Pierre Dubois: Modern or Medieval?. – *AHR* 35(1929–30), p. 509.

[61] *Dupront, A.* Цит. съч., I, 45–48.

[62] *Scholz, R.* Die Publizistik zur Zeit Phillips des Schönen und Bonifaz'VIII. Stuttgart, 1903, 375–443.

[63] *Zeck, E.* Цит. съч., II, с. 2.

[64] Пак там; *Zeck, E.* Der Publizist Pierre Dubois. Seine Bedeutung im Rahmen der Politik Philipps IV. des Schönen und seine literarische Denk-und Arbeitsweise im Traktat „De recuperatione Terre Sancte". Berlin, 1911, xi–xvi.; *Powicke, F.* Pierre Du Bois and the Domination of France. – The Social and Political Ideas of Some Great Mediaeval Thinkers. Ed. F. J. C. Hernshaw. N.Y., 1923, 139–166; *Powicke, F.* Pierre Dubois: A Mediaeval Radical. – *Historical Essays*. Ed. T. F. Tout, J. Tait. Manchester, 1907.

[65] *Schein, S.* Fideles..., с. 209.

[66] *Magnocavallo, A.* Цит. съч.; *Cardini, Fr.* Per un' edizione de Liber secretorum Fidelium Crucis di Marin Sanudo il Vecchio. – Studi sulla storia e sull; idea di Crociata. Jouvence, 2000, I, 317–375; пак там, „Costi della Crociata. L'aspetto economico del progetto di Marin Sanudo il Vecchio", 377–411; *Magnocavallo, A.* Цит. съч., 19–35; *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., 320–338.

[67] *Sanudo, M.* Istoria del Regno di Romagna. Ed. C. Hopf. – Chroniques gréco-romanes inédites et peu communes. Berlin, 1873, 99–170. Частично издание под заглавие *Chronique de Romanie* вж. *Mas-Latrie, de L.* Nouvelles preuves de l'histoire de Chypre. – *BÉC*, XXXIV, 1873, 47–48. Льонерц отбелязва провизантийския характер на „История на

Романия", който е в контраст с кръстоносните съчинения на Санудо Стари; *Loenertz, R. J.* Pour l'Historia del regno di Romania de Marin Sanudo l'Ancien. – Studi veneziani, XVI (1974), 33–66.

[68] Marini Sanuti Fragmentum. Ed. C. Hopf. – Chroniques gréco-romanes..., 171–174; критично издание вж. *Wolff, R. L.* Hopf's so called „Fragmentum" of Marino Sanudo Torsello. – *AA.VV.* The Joshua Starr Memorial Volume. N.Y., 1953, 149–159.

[69] В тази насока важно значение имат публикациите на *Kunstmann, Fr.* Studien über M. Sanudo dem Älteren mit einem Anhange seiner ungedruckten Briefe. – Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften, Abhandlungen der hist.-class der Wissenschaften, VII Bd.(1853), III Abteilung, 697–819; това са десет писма от периода 1330–1334 г.; *De La Ronciére, B. et L. Dorez.* Lettres inédits et memoires de M. Sanudo l'Ancien (1331–37). – *BÉC*, LIX (1893), 21–44, 1334–1337 г. (пет писма); *Cerlini, A.* Nuove lettere inedite di Marino Sanudo il Vecchio. – La bibliofilia, XLII (1940) 348–359, introduzione, ivi, 321–48; *Jacoby, D.* Catalans, Turcs et Vénitiens en Romanie (1305–1332): un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello. – Studi medievali, s.III, vol. XV, (1974), 217 271. Важни аспекти от литературното творчество на Санудо Стария също и у *Simonsfeld, E.* Zur M. Sanudo den Älteren. Hannover, 1881, и *Stefani, F.* La Vita e le Opere di M. Sanudo. – *Atti del R. Istituto Veneto*, VIII, ser. V, 931–949.

[70] Marini Sanuti Conditiones terre sancte repromissionis et aliarum terrarum de ultramare, (Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, ms. Z.lat. 547, c.4r). Това заглавие и в Мюнхенския ръкопис. Това са именно и двата ръкописа от подробния опис на Кардини (*Cardini, Fr.* Per un'edizione..., 338–345): 1. Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, ms. Z. lat. 547 (1924) 2. München, Bayerische Staatsbibliothek, ms. lat. 14621, заедно с Lettere sanutiane pubblicate dal Kunstmann.

[71] *Schein, S.* Fideles..., с. 204

[72] *Laiou, A.* Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: the background to the Antiturkish league of 1332–1334, *Speculum*, XLV (1970), p. 376.

[73] *Magnocavallo, A.* Цит. съч., 55–63.

[74] *Schein, S.* Fideles..., с. 206.

[75] Пак там, с. 213.

[76] Flos Historiarum Terre Orientis – RHCArm2. Ed. C.Kohler, introduction, XXIX–XXX.

[77] Пак там, XXXI–XXXII.

[78] Пак там, XXV.

[79] Пак там, XLIV.

[80] Пак там, XLIV–XLVII.

[81] Пак там, XXIX.

[82] *RHC Arm 2*, 113–253 (старофренския текст по Жан льо Лонг), 255–363 (латинската версия), ed. Ch. Kohler.

[83] *Schein, S.* Fideles..., 214–216.

[84] Пак там, с. 217.

[85] *Haytonus.* Flos Historiarum... (Kohler, introduction), LI–LII.

[86] *Besançon.* Bibliothéque de la ville, ms. 667, Paris, Bibliothéque nationale, mss. fr. 1380 et 12202; London, British Museum, Otho, D II.

[87] *Haytonus.* Flos Historiarum... (Kohler, introduction), LIII–LV.

[88] Ed. H. Wieruszowski. Ramon Lull et l'idée de la Cité de Dieu, 104–109.

[89] *Gottron, A.* Цит. съч., 43–45.

[90] Ed. H. Wieruszowski. Ramon Lull et l'idée de la Cité de Dieu, 109–110.

[91] *Edbury, P.* Цит. съч., 95–98.

[92] Пак там, 103–105.

[93] Пак там, 108–110.

[94] Пак там, 112–113.

[95] Пак там, 115–118.

[96] Пак там, 124–126.

[97] Пак там, с. 132.

[98] Пак там, 134–135.

[99] Пак там, 137–140.

[100] Ed. L. de Mas-Latrie. Histoire de l'Ile..., II, 118–125; Paris, Arch. nat. sect.hist.J.456, no. 36–5.

[101] In: „Notices et extraits des documents inédits relatifs á l'histoire de France sous Philippe le Bel". Ed. E. P. Boutaric. – Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothéque Nationale 20 (1862), 199–205.

[102] Quae sunt advertenda... – In: „Notices et extraits des documents inédits relatifs á l'histoire de France sous Philippe le Bel" (Boutaric, E. P., ed.); Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothéque Nationale, 20 (1862), 199–205; Paris, Archives Nationales J 456, no. 36/2 bis). Registres de Benoît XI, nos. 1253–4; 1276; http: // www.bautz.de/bbkl/n/nogaret_g. html (Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon) Band VI (1993), Spalten 989–991, Autor: Gertrud Thoma); *Leopold, A.* Цит съч., 35 37; *Boase, T.* Boniface VIII. London, 1933, 345–349; *Renan, E.* Guillaume Nogaret, Légiste, *Hlitt* 27 (1877), 251–261; 267–268; 307; *Barber, M.* The Trial..., 179–181.

[103] *Nogaret, G.* Цит. съч., с. 205; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 36.

[104] *Nogaret, G.* Цит. съч., с. 200; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 68.

[105] *Nogaret, G.* Цит. съч., 199–203; *Leopold, A.* Цит. съч., 73–82; *Delaville le Roulx, J.* La France..., 59–61.

[106] *Nogaret, G.* Цит. съч., 199–200; *Leopold, A.* Цит. съч., 76–77.

[107] *Nogaret, G.* Цит. съч., с. 199, 202, 203; *Leopold, A.* Цит. съч., 77–82.

[108] *Nogaret, G.* Цит. съч., с. 200, 205; *Leopold, A.* Цит. съч., 55, 116, 142; *Heidelberger, Fr.* Цит. съч., 74–75.

[109] Ed. C. Port. Mélanges Historiques: Choix de documents, vol. 2, Collection des documents inédits sur l'histoire de France. Paris, 1877, 187–569.

[110] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 36.

[111] *Schein, S.* Fideles..., 251–252.

[112] Le Livre..., 474–476.

[113] Tractatus de modo celebrandi concilii (Tractatus Maior et Tractatus Minor). Paris, 1691; *Fasolt, C.* Council and Hierarchy: The political thought of William Durant the Younger. Cambridge, 1991, 1–4.

[114] Mémoire du Benoît Zaccaria. Histoire de l'ile du Chypre, II, p. 118.

[115] Ed. A. de Boislisle. Projet de croisade du premier duc de Bourbon (1316–1333). – Bulletin de la Société de l'histoire de France (1872), 248–255; Bibl. nat. latin 12814, f. 227vo–232vo.

[116] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 38; *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 15.

[117] *Leopold, A.* Цит. съч., 71–72.

[118] Informationes..., с. 248.

[119] Пак там, с. 249.

[120] Пак там, с. 250; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 167; *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 15.

[121] *Delaville le Roulx, J.* La France..., с. 89; вж. също *Cardini, Fr.* I costi..., с. 378, който определя трактата на марсилската управа като promemoria. За контекста на създаването на този документ подробно изложение у: *Bourel de la Ronciére, C.* Un escadre... – Mélanges d'archéologie et d'histoire, XIII, (1893),397–418.

[122] *RHC Arm* 2, 521–555, *Guillelmus Adae (Guillaume Adam)*, De Modo Sarracenos extirpandi, 521–555; Ed. Ch. Kohler, introduction, IV, clxxvii–ccii.

[123] Пак там, (Kohler, intr.), с. 178.

[124] Пак там, с. 179.

[125] Пак там, с. 180.

[126] Пак там, с. 189.

[127] Пак там, с. 194.

[128] Пак там, с. 195.

[129] Пак там, с. 196.

[130] Пак там, 198–199.

[131] Пак там, 203–204.

[132] Кардини посвещава солидна част от изследването си на проблема за ръкописите и си поставя за цел да ги идентифицира веднаж завинаги. *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., 338–345; **B** – Codici della prima redazione del „Liber": Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 2972; Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 7315; Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 2003; Napoli, Biblioteca Nazionale, ms. V. F. 35; Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, ms. Z 410 (1654); Milano, Biblioteca Ambrosiana, ms. D 203 inf.; **C** – Codici della seconda redazione di „Liber", dopo 1321; Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 2971; Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Reginae Cristinae 548; Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. XXI 23; Firenze, Biblioteca Medicea Riccardiana, ms. 237 (olim K. III. 33); **D** – Codici della terza redazione di Liber; Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale, ms. II, III. 169, Magliabechiano class. XXXVII, 283 (olim Strozziano 373); Valenciennes, Bibliothéque Publique, ms. D 4.10 (505); **E** – Codici appartenenti a redazione incerta; Bruxelles, Bibliothééque Royale, ms. 9347–9348; Bruxelles, Bibliothéque Royale, ms. 9404–9405; London, British Museum, ms. Add. 27376; Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Ottob. lat. 906, usato per l'edizione Bongars; Oxford, Bodl. Library ms. Coll Tanner 190; Frammenti del Liber–London, Br. Museum, ms. 19513, ser. IV, Paris, Bib. Nationale, ms. 5949, Venezia, Bib. Naz. Marciana, ms. Cl. XI–64, vol. IV della Miscellanea di Apostolo Zeno, Venezia, Bib. Naz. Marciana, mss. italiani, Cl. .VI, 276, cc. 1r–9r.

[133] In: *Gesta Dei per Francos, sive orientalium expeditionum, et regni Francorum Hierosolimitani historia a variis, sed illius aevi scriptoribus, litteris commenata.* Ed. J. Bongars. Hannover, 1611, v. 2, 1–288; репринт с увод на Дж. Прауър (Jerusalem, 1973).

[134] *Magnocavallo, A.* Цит. съч., с. 81; *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., 322–323.

[135] Едно от тези копия е ms. Vat. lat 2972 (вж. *B. Degenhart-A. Schmitt.* Martino Sanudo und Paolino Veneto. Zwei Literaten des 14. Jahrhunderts in ihrer Wirkung auf Buchillustrierung und Kartographie in Venedig, Avignon und Neapel. – Römisches Jahrbuch für Kunstgeschichte, XIV, (1973), Sonderdruck.

[136] Liber Secretorum Fidelium Crucis е публикуван най-напред в *Gesta Dei per Francos* на Жак Бонгар. До Маньокавалло са малцина онези, които се занимават с труда на Санудо – Сансовино, Алберичи, Контарини, Барбаро, Суперби разглеждат накратко делото на венецианеца Марино Санудо Торселло. Едва през XIX в. се засилва интересът към делото му. Публикации за него са тези на *Postanque, J.* De Marini Sanuti vita et scriptis. Montpellier, 1853; De libro scriptorum fidelium Crucis cuius auctor Marinus Sanutus. Montpellier, 1854. Бонгар публикува и 23 писма на Санудо: *Bongars, J.* Цит. съч., 289–316, от периода 1325–1329 г.; Джошуа Прауър отпечатва фототипно изданието на Бонгар през 1972 г. в Йерусалим и го снабдява с предговор.

[137] *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., 324–325.

[138] *Schein, S.* Fideles..., с. 205.

[139] *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., с. 326.

[140] Пак там, 327–328.

[141] Пак там, с. 329.

[142] Пак там, 330–331.

[143] *Tenenti, A.* Venezia e la pirateria nel Levante: (1300–1460 ca) – *AA. VV.* – Venezia e il Levante fino al XV secolo, a cura di A. Pertusi. Firenze, 1913, I, 706–707.

[144] *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., с. 333.

[145] Пак там, с. 334.

[146] Пак там, с. 335.

[147] Пак там, с. 336.

[148] Пак там, 337–338; *Tyerman, C.* Marino Sanudo Torsello and the lost crusade: lobbying in the fourteenth century. – *TRHS* 32 (1982), 57–73.

[149] Paris, Bib. Nat. ms. 7470; Bibl. Ste. Geneviéve. Ms. 1654.

[150] *Cardini.* Per un'edizione, с. 371; *Delaville le Roulx, J. La France*, 80–81.

[151] B. Sainte Geneviéve, ms. 1654; BN, f.lat., ms. 7470; *Dürrholder, G.* Цит. съч., 111–117.

[152] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 111.

[153] Пак там, с. 64, 130, 136.

[154] Пак там, с. 116; *Dürrholder, G.* Цит. съч., 44–45.

[155] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 120.

[156] Пак там, с. 54.

[157] Пак там, 138–139, 141, 149–51.

[158] *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., с. 373.

[159] Ed. G. Dürrholder. Цит. съч., 104–110, (1323–1328).

[160] *Viollet, P.* Guillaume Durant le Jeune, éveque de Mende. – Histoire littéraire, XXXV (1921), 1–138.

[161] Пак там, 29–134.

[162] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 38; *Delaville le Roulx, J.* La France..., 81–83; *Schein, S.* Fideles..., с. 243.

[163] *Durant, G.* Informatio brevis..., с. 104.

[164] Пак там, 106–108; 110; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 66; 72–73.

[165] *Durant, G.* Цит. съч., с. 106, 110; *Leopold, A.* Цит съч., с. 97, 102.

[166] *Tyerman, C.* Philip V of France, the assemblies of 1319–1320 and the crusade. – *BIHR* 57 (1984), 27–29; *Viollet, P.* Цит. съч., с. 31, 57–60; *Schein, S.* Fideles..., с. 249, писмата на Санудо, (ed. Bongars, J.), Gesta Dei..., 294–297.

[167] *Durant, G.* Цит. съч., с. 105; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 123.

[168] *Dürrholder, G.* Цит. съч., с. 44.

[169] *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., с. 372, *Delaville le Roulx, J.* La France..., 81–82.

[170] *RHC Arm.*2, 367–517 (ed. Ch. Kohler); френският превод, който е публикуван заедно с латинския оригинал като билингва, е озаглавен: L' Advis directif pur le passage d'Oultremer.

[171] *Pseudo-Brocardus*, Цит. съч. (introduction, Kohler Ch., cxliv–cxlxii (1911), 104–108.

[172] Пак там (introduction), 108–111.

[173] *Beazley, R.* Directorium ad faciendum passagium transmarinum. – *AHR* 12 (1905–1906), 810–857; 13 (1907/08), 67–115.

[174] *Pseudo-Brocardus.* Цит. съч., 368–369.

[175] *Beazley, R.* Цит. съч., 1905–1906, с. 815.

[176] *Pseudo-Brocardus.* Цит. съч., 370–371.

[177] Пак там, 372–373.

[178] Пак там, 375–378.

[179] Paris BN lat. 11015, ff. 32–41. Превод на английски език на трактата: *Hall, A. R.* Guido's Texaurus, 1335 – On Pre-Modern Technology and Science: A Volume of Studies in Honor of Lynn White jr. Ed. B. S. Hall and D. C. West. Malibu, 1976; *Delaville le Roulx, J.* La France..., с. 89; *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., с. 375, *Leopold, A.* Цит. съч., 42–43.

[180] *Cardini, Fr.* Per un'edizione..., с. 375.

[181] London, British Museum, Cotton Otho, D. V., ff. 69v–87v; *Tyerman, C.* England and the Crusades 1095–1588. Chicago, 1988, 247–252; *Leopold, A.* Цит. съч., с. 45; *Paviot, J.* Цит. съч., 79–85.

[182] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 152; *Paviot, J.* Цит. съч., 82–83.

[183] *Leopold, A.* Цит. съч., с. 89.

[184] Пак там, с. 107, 122.

[185] Пак там, с. 132, 162.

Четвърта глава

САРАЦИНИТЕ – „СЕДМАТА ГЛАВА НА ЗВЯРА“

Описаните в предните глави кръстоносни съчинения от жанра *Recuperatio Terrae Sanctae* са, разбира се, само една част в обширната средновековна литература, в която могат да бъдат открити екскурси, посветени на трите общности, намиращи се в центъра на интереса на пропагандистите. Специален интерес представляват пасажите, отнасящи се за местните жители, с които кръстоносците и колонистите в Светата земя и из целия Ориент влизат в разнообразни по своя характер отношения. Най-напред трябва да отбележим, че една немалка част от разгледаните мемоари и трактати не засяга или засяга съвсем бегло интересуващия ни проблем. Въпреки това те представляват неотделима част от цялостния комплекс писмени извори, които трябваше да бъдат разгледани дотук. Но най-важните и подробни съчинения, посветени на темата за „отвояването" и „съхраняването" на Светата земя, често пъти се спират в детайли на въпроси, свързани с местните жители, с които воините на Христа неминуемо се сблъскват. На базата на съществуващото в изворите деление на ориенталските народи ние ще разгледаме последователно сведенията за три големи общности или „нации" според средновековната терминология.

На първо място, това са условно наречените от нас „сарацини" – народите, изповядващи исляма, сред които централно място заемат обитателите на Мамелюкския султанат (собствено „сарацините", Saraceni, Sarraceni), но присъстват също така жителите на „Варвария", иберийските маври, тюрките от Анатолия. На второ място, това са източните християни, сред които изпъкват „гърците" – предимно ромеите, но също и други народи от източноправославно вероизповедание като „рутените", „расите", албанците, българите, грузинците. Освен тях в трактатите се срещат доста данни за нехалкедонските християни от Ориента – арменци, сирийци, якобити, несториани, етиопци и др., а също различни смесени групи. Третата общност е тази на „татарите" и останалите екзотични обитатели на Евразия, с които Европа се сблъсква пряко през XIII в. и които в разглеждания период все още будят противоречиви настроения и очаквания сред европейската общественост във връзка с грандиозния религиозен и политически конфликт, протичащ поне за европейските християни под мотото на *recuperatio Terrae Sanctae*.

I. Основни виждания за исляма и сарацините до появата на кръстоносните трактати

Възникването и бързата експанзия на исляма през VII и VIII в. са безспорно едно от най-важните събития в историята на Средиземноморието и Европа в епохата на Ранното средновековие. Както отбелязва още Анри Пирен, това събитие слага окончателен край на античната епоха, в която Средиземноморието е хомогенната област на гръко-римската цивилизация, приела вече до голяма степен и новите християнски ценности и форми[1]. Феноменът „ислям" обаче създава дълбоко чувство на дискомфорт в западното общество поради невъзможността на първо време той да бъде обяснен в рамките на старозаветната и евангелската традиция или пък на базата на античното наследство – основните репери за ориентация на ранносредновековния европейски християнски свят. В продължение на столетия ислямът е осезаема заплаха, чиито цели и възможности остават загадка поради липсата дори на чисто филологически познания за проникване в неговите тайни.

Християнската общност познава по принцип друговерците в лицето на езичниците и евреите, но до този момент тя винаги е триумфирала над тях. Сега на свой ред само за няколко десетилетия християнството губи почти целия свой Изток с древните християнски огнища в Египет и Сирия и дори самата Terra Promissionis – скъпоценното наследство на Божия народ. Формалната християнска логика не е в състояние да осмисли този факт, защото той противоречи на есхатологичната схема – според нея с Христа е започнала нова ера, която ще завърши с Деня на Страшния съд. В тази схема няма място за исляма. Той обаче преспокойно абсорбира традицията на евреи и християни, обявява ги за свои предшественици, откривайки пред адептите на тези религии удобни пътища за прозелитизъм и приемане на последната истина, последното и висше откровение на единния Бог, проповядвано от пророка Мохамед. Самият той е последна брънка в дълга верига от пророци, започваща от Авраам (Ибрахим) и минаваща през Мойсей (Муса) и Иисус (Иса). Ако първоначалният удар на ислямската експанзия е понесен от Византия, с овладяването на Испания в началото на VIII в. и проникването на воините на исляма в Южна Галия и Южна Италия Западът директно се сблъсква с тази озадачаваща и всепомитаща сила[2].

1. Ранносредновековните представи за сарацините. Ерудити и поклонници

Известният изследовател на контактите на исляма и Запада Ричард Саутърн разделя отношенията между тези две цивилизации на три периода.

Първият (ок. 700–ок. 1000) той определя като „Age of Ignorance" - време на удобно затваряне на очите пред реалността сред онази част от западното общество, което не е пряко потърпевшо от ислямската експанзия и не търси начин за справяне със ситуацията именно от гледна точка на истинско и задълбочено осмисляне на проблема[3]. Носители на новата религия и на военната заплаха са „сарацините" – народ на практика неизвестен до този момент поне от античната традиция.

В античната епоха е добре познат етнонимът „араби" (Arabi, Arabes), свързван с обитателите на Арабския полуостров и съседните пустинни земи на Близкия изток. Терминът „сарацини", който играе такава важна роля в западноевропейската, а и във византийската литература при определянето на мюсюлманското население в Близкия изток и Северна Африка, няма дълбоки корени в античната традиция. От друга страна, първото упоменаване на сарацините е може би у Плиний Стари и неговата „Естествена история" под името Arrhaceni. Подобни наименования срещаме и у Клавдий Птолемей, Страбон, Амиан Марцелин и то за етнически групи, обитаващи Северна Арабия и Синай. През VI в. във византийската гръкоезична литература старото понятие „Arabes" на практика е изместено от новото понятие „Sarakenoi", при това още преди появата и разпространението на исляма в края на VI и първите десетилетия на VII в.[4]

Що се отнася до първия латиноезичен автор, който твърдо възприема това наименование и го използва широко, това е без съмнение Anonymus (Antoninus) Placentinus или Анонимът от Пиаченца – автор на един от първите поклоннически итинерарии в Светата земя от 560–570 г. Той влиза в контакт с бедуините от Синай и Сирийската пустиня, които именно присъстват в неговия пътеводител като „Saraceni"[5]. Този западен поклонник се среща със „сарацините" от епохата „Джахилийа" и ни оставя безценно описание на класическия пустинен жител от периферията на голямата средиземноморска цивилизация. Само броени десетилетия след това ислямът ще го превърне в безмилостен воин – завоевател, търговец, учен и разпространител на една от световните религии. Но по това време все още „сарацините" са „редки хора с камили, които бягат от нас". Макар и да му напомнят за „етиопците", които видял в Йерусалим, Анонимът от Пиаченца ясно определя „сарацините" като отделна по-светлокожа номадска група от пустинята. Той разказва също за техен „мраморен идол", за жените им, които просели от двете страни на пътя на кервана и за техен жрец от планината Хореб, облечен в „далматика и ленено наметало", което точно отговаря и на съвременната традиционна бедуинска одежда, съставена от риза (qamiş) и дълга връхна одежда

(ğubba)[6]. Такава е картината, която вижда един пътешественик от Запада в навечерието на мюсюлманския взрив. Той добавя още детайли за нерадостния пустинен пейзаж и цитира Псалм 106:34 „Плодородна земя в солена пустиня, поради нечестието на жителите ѝ", свързвайки безплодната дивота на пустинята със зловредния характер на нейните обитатели[7]. Така една от устойчивите характеристики на арабският завоевател е родната му пустиня и склонността му към конфронтация с всички съседни народи още в навечерието на ислямската експанзия. Древният образ на „Щастлива Арабия – родина на ароматите" постепенно избледнява или по-скоро е отделен в съзнанието на западния човек от образа на дивите „сарацини" обитатели на най-негостоприемните земи на Ойкуменето.

Появата и разпространението на ислямската религия, съчетано с експанзия, която няма равна на себе си по бързина и трайни резултати до този момент, променя радикално този образ на обитателите на Арабския полуостров и на присъединилите се към тях новоислямизирани общности от Близкия изток и Северна Африка в хода на завоеванието през VII и първите десетилетия на VIII в. Същевременно възниква и нуждата от осмисляне на станалото първо във Византия и в средата на онези многобройни християни, бивши поданици на Източната империя, които са се озовали внезапно във властта на сарацините и то като „протежирана", но по-скоро дискриминирана общност, обречена така или иначе да изчезне.

В тази ситуация безспорно пионерска е дейността на Йоан Дамаскин (ок. 676–след 754), който в някои от своите съчинения и особено в *Liber de haeresibus* („Книга за ересите") прави първите опити за осмисляне на исляма като явление, разбира се, свеждайки го до християнска ерес от типа на несторианството. Именно на него принадлежи и опитът за обяснение на термина „сарацини", който става доста популярен, поне във Византия. Според него „сарацините", които неправилно свързват това име със Сара, всъщност произхождат от Агар, поради което заслужено се наричат „агаряни", а името „сарацини" идва от фразата „tes Sarras kenous", „a Sarra vacuos", свързана с фразата на Агар от книгата „Битие" „Sarra vacuam me dimisit"(„Сара ме отпрати празна")[8].

Почти по същото време опити за обяснение на името „сарацини" прави и Изидор Севилски (ок. 560–636) – безспорно една от най-влиятелните фигури на ранносредновековната латинска култура. В своето прочуто съчинение *Etymologiae* („Етимологии") той анализира изчерпателно термина „сарацини" и достига до следния извод: „сарацини", „измаилтяни" и „агаряни" са синоними и обозначават една и съща общ-

ност[9]. Докато наименованията „измаилтяни“ и „агаряни“ са подходящи за тези люде, то „сарацини“ е име, с което те се кичат неправилно. Или пък, допуска Изидор, това название идва от факта, че са дошли откъм земите на Сирия[10]. На тази теза обаче ѝ липсва обосновка в Библията и затова тя остава без особен отзвук, за разлика от „измаилтянско-агарянската“ версия. Много редки са случаите, когато в Ранното средновековие се свързват имената „араби“ и „сарацини“, тъй като те попадат, макар и в рамките на семитската общност, но като отделни групи. Южните обитатели на Арабия, познати от древността в земите на Йемен и Оман, остават синоним на висока, уседнала цивилизация, докато северноарабските бедуини – ударната сила на исляма, са асоциирани с измаилтянско-сарацинската общност. Все пак има и изключения. Например Псевдо-Евхерий обяснява: „Arabes et Agarenos, quos nunc Sarracenos vocant, in vicinia urbis Hierusalem“ („Арабите и агаряните, които сега наричат сарацини, в околностите на Йерусалим“).[11] Но като цяло Арабия се схваща като територия, обитавана от множество семитски народи, между които и „сарацините“[12].

Ситуацията около „сарацините“ и исляма не се променя съществено до началото на епохата на кръстоносните походи. Западните християни всъщност се сблъскват доста директно с исляма още в началото на VIII в. Тогава победоносните войски на Пророка овладяват светкавично почти цяла Испания, прекосяват Пиренеите и достигат до централните области на Галия. Въпреки че в битката при Поатие (732) те търпят поражение, южните области на Галия и почти цяла Италия са изложени на техните набези през VIII и IX в., а Сицилия, Сардиния, Апулия векове наред, подобно на Испания, са владени от мюсюлмани.

Странно е обаче, че тези интензивни отношения не предизвикват кой знае какъв интерес към сарацините, поне до средата на XII в. Те продължават да се схващат в онези части на Западна Европа, които са извън обсега на нападенията им, като твърде отвлечено и странично явление. Интересът остава слаб, макар и отвреме-навреме да се търсят обяснения за успеха им и да сме свидетели на формиране на първите прояви на открита враждебност и нетърпимост към тях в западноевропейската християнска среда.

Един от пионерите и нормотворците в сферата на отношенията Запад – сарацини и християнство – ислям в този период е прочутият Беда Преподобни (672–735) – един от най-влиятелните ранносредновековни doctores Ecclesiae (учени на църквата), чието творчество стои в основата на средновековната католическа екзегетика. Именно той пояснява, че старите представи за „сарацините“ като за бедстващи пустинни номади изобщо не отговарят на истината:

„Но така е било в древните времена. А сега неговите войски са срещу всички и войските на всички са срещу него, защото (сарацините) владеят Африка по цялото ѝ протежение и голяма част от Азия, а също така враждебни и омразни владеят и немалка част от Европа.“[13]

Това свое мнение той подкрепя и с допълнителни аргументи от Стария завет:

„Кедар беше син на Измаил, за когото е речено: „Войските му са срещу всички и войските на всички са срещу него.“ И омразната на всички днес сарацинска нация, която е произлязла от него, потвърждава истинността на това предсказание.“[14]

Мюсюлманите от Арабския полуостров са наречени справедливо „агаряни“, но се опитват да издигнат своя произход, като се назовават „сарацини“, за да избегнат предопределената си роля на роби и слуги на християните. Разликата между техните прародители Агар и Измаил и прародителите на християните Сара и Исаак е именно статусна, защото „Сара е „родила“ християнския народ, бидейки свободна“[15]. Векове наред след Беда Преподобни тези обяснения ще битуват в латиноезична Европа, като големият дебат ще се концентрира върху правописа на името „Sarra sive Sara“ като основен аргумент за легитимността на „Saraceni sive Sarraceni“ да се наричат по този начин[16].

Разбира се, директният сблъсък с исляма и сарацините предизвиква и появата на негативните стереотипи. Поклонникът Аркулф, френски епископ, който посещава Светата земя между 679–682 г. и чието пътуване е описано от ирландския абат на манастира Айона (Йона) Адамнан, назовава вече сарацините с термина „increduli“, обичаен впрочем и за евреите[17]. Очевидно за него сарацините не са езичници, защото той говори и „за някаква сарацинска църква“ в Дамаск, при това поделена между християни и мюсюлмани, практика, характерна за ранния етап от ислямската експанзия в Oriens Christianus[18].

Сближаването на евреи и мюсюлмани е познато и от други източници от този период. Така например Беда обяснява, че „агаряните преминаха от езичество към юдейския обряд“, нарича ги още „противници на църквата“, говори за тях като за „lues Sarracenorum“ – сарацинска чума, подобна на библейски мор, след който християнството изчезва[19]. Други определения, които се срещат в VIII в. за сарацините, са „вероломен народ, изключително тежък сарацински мор“[20]; „нечестив народ“[21]; „сарацински езичници“[22], които „който и християнин да откриеха, убиваха“[23]. Така тук откриваме, от една страна, изцяло негативен образ на

сарацините, изграден в периода на техните набези в Европа, като на „неприятели на църквата", „сарацинска чума", едноверци на евреите или пък дори езичници. От друга страна, липсва идеята за контраудар срещу тях, а и възприемането им е като на един от елементите на Злото, което ни заобикаля и срещу което сме длъжни да се борим с всички сили и средства, но предимно в абстрактен, морален план.

2. Испанската апокалиптична версия

По-особен случай тук са испанските романоезични християни, които попадат в голямата си част под властта на Халифата още в началото на VIII в. В течение на столетия те са откъснати от свободните християнски земи на север от Пиренеите и са изложени на силно културно и религиозно влияние, ставайки част от една от най-богатите и процъфтяващи провинции на ислямския свят – Ал-Андалус. Това води до появата на многобройни смесени групи – местни ислямизирани жители, познати с името „renegados", и още по-многобройни арабизирани по език и култура испански християни – „Mozarabes"[24].

Прочуто описание на тази ситуация дава Павел Алварус (Пабло Албар) – един от испанските християнски апологети от средата на IX в., представител на една относително малобройна, но сплотена и агресивна група християни, които не желаят да се откажат от своята религия и от латинските си корени. В своето съчинение *Indiculus Luminosus* („Светъл списък") той описва следната нерадостна за един правоверен християнин картина:

> *„Християните обичат да четат поемите и романите на арабите; те изучават арабските теолози и философи не за да ги оборят, а за да се научат на правилен и изящен арабски език. Къде е днес мирянинът, който чете на латински език коментарите на Светото писание или изучава Евангелието, пророците или апостолите? Уви! Всички талантливи млади християни четат и изучават с ентусиазъм арабските книги, те събират огромни библиотеки на висока цена, презират християнската литература като незаслужаваща внимание. Те забравиха своя език. На всеки един, който може да напише писмо до свой приятел на латински език, се падат хиляда, които могат да се изразяват на арабски елегантно и които могат да напишат поеми на този език по-добре, отколкото самите араби."*[25]

Около средата на IX в. обаче откриваме оформянето на интелектуална опозиция срещу арабското влияние. Един от лидерите ѝ е кордовският титуларен митрополит Евлогий, умрял мъченически през 859 г.

Павел Алварус е именно негов последовател и автор на *Vita Eulogii* („Житие на Евлогий“)[26]. Още митрополит Евлогий популяризира една латиноезична биография на пророка Мохамед[27], открита от него в манастира „Лейре“ край Памплона, и очевидно съставена в Испания, защото е датирана по Испанската ера (т.е. 38 години повече от обичайната Християнска ера). Това е първият кохерентен поглед върху исляма на базата на Библията, без никакви референции към Корана не поради невъзможност, а поради нежеланието на представителите на испанския „апокалиптичен“ кръг да черпят информация „от самия извор“. Алварус от своя страна въвежда и апокалиптично-есхатологичния поглед върху исляма и сарацините, като се опира основно на Книгата на пророк Даниил: „*Четвъртият звяр ще бъде четвъртото царство на земята, което ще се различава от всички царства и ще погълне цялата земя, и ще я унищи и ще я разбие на парчета* (това е Римската империя, която е наследила Асирия, Персия и „Гърция“, т.е. империята на Александър Велики и наследниците го Селевкиди); *и десетте рога на царството са десетте царе, които ще въстанат* (това са варварските крале, които са унищожили Рим); *и друг ще въстане след тях и той ще бъде различен от тях, и той ще покори трима царе* (това е Мохамед, чиито последователи триумфират над франки, готи и гърци); *и ще говори със силни думи срещу Всевишния и ще обругава светците на Всевишния и ще мисли да промени времената и законите* (това отговаря на делото на Мохамед, на появата на Корана и на въвеждането на ислямски календар); *и те ще бъдат дадени в ръцете му за три и половина периода време*“. Според Алварус това са три и половина периода време по 70 години, общо 245. Той пише през 854 г., а Хижра е станала през 622 г. (по Алварус – 618), т.е. краят на света наближава. Още повече че през 852 г. емир на Кордова става Мухаммад I, който носи името на Пророка. Освен това Пророкът Мохамед е умрял в 666 г. от испанската ера и всичко свидетелства за оформянето на дяволска конспирация срещу християнството, в дъното на която стои ислямът[28].

3. Сарацините като екзотика

По този начин в Испания се оформя твърда антиислямска позиция, която сатанизира сарацините и исляма, но дълго време остава предимно испански патент, независимо че испанският мартиролог намира известно разпространение и на север от Пиренеите. Промяната идва по-скоро след Първия кръстоносен поход – време на триумф и наслаждение от внезапния, почти чудодеен успех на кръстоносците в тяхното начинание. В първата половина на XII в. сарацините, ислямът и Мохамед стават

любима тема, но по-скоро като елемент на екзотика. В бурноразвиващата се градска и народна литература сарацините стават чести герои. В историите за Карл Велики, крал Артур, в разказите на *Gesta Romanorum* сарацините са описвани по всевъзможни, обикновено напълно недостоверни начини. Тези недостоверни фантазии остават впрочем като траен стереотип в съзнанието на широк кръг от западните християни, но елитът постепенно започва да си изгражда по-подробна и точна представа за ислямската цивилизация. Все пак един от обичайните образи на Мохамед в този период, създаден не без участието и на византийски източници, е този на магьосник, който измамил сарацините, като им е обещал промискуитет и унищожил древните църкви на Изтока и Африка с черна магия. Често споменавани факти са също бракът му с богата вдовица, увлечението му по християнството и връзките му с един или друг християнски мъдрец и други подобни[29]. Едно от първите по-синтезирани описания на живота на Мохамед откриваме у Гиберт Ножански в *Gesta Dei per Francos* („Божии деяния чрез франките"). Авторът, напълно убеден в злодейската същност на Мохамед и неговото учение, все пак споделя, че информацията му се базира на „простонародното мнение"[30]. Пълни с измислици и небивалици са и поемата на Ембрико от Майнц *Vita Mahometi*[31] („Животът на Мохамед") и „Песента за Роланд"[32]. В последната сарацините са описани като идолопоклонници, които се кланят на божества като Терваган, Мохамед и Аполон – нещо като пародийна сарацинска Троица, а също и на Луцифер, Юпитер, Диана, Платон и Антихрист.

4. „Време на опознаването"

По-сериозни промени настъпват към средата на XII в., когато започва ислямската Реконкиста на Светата земя. Сега Западът има нужда да опознае този враг, който доскоро е изглеждал слаб и лесен за преодоляване. Същевременно испанската Реконкиста е довела до попадането на големи маси мюсюлмани под властта на християнски крале. Тези мюсюлмани, а и местното християнско население – „мозарабите", силно повлияно от арабската култура, наука и език (също и в Южна Италия и Сицилия, където през XI в. арабската и византийската власт е изместена от властта на Норманската династия и тези територии отново стават част от латинския Запад) провокират западноевропейския политически и духовен елит към по-задълбочен подход при контакта с мюсюлманството.

Според Саутърн един от първите автори, които предлагат достоверна картина за исляма и неговите привърженици, е Уилиам от Малмсбъри, който в *Gesta Regum* („Деяния на кралете") посочва, че последните

езичници на света са вендите и литовците,„защото сарацините и турците се кланят на Господа и Създателя и смятат Мохамед не за Бог, а за Негов пророк“[33].

Началото на нова епоха на истински интерес към исляма, който се основава на желание за по-точна и ясна представа за тази религия и за нейните носители, започва със средата на XII в. с първите неуспехи на кръстоносците на Изток. Още по-ясна представа за исляма дават творбите на Петрус Алфонси, покръстен през 1106 г. испански евреин, който по-късно се заселва в Англия като лекар на крал Хенри I. В своя „Диалог между християнин и евреин“ той оставя едно от най-ранните обективни изложения за Мохамед и неговото учение. Въпреки популярността на съчинението на Алфонси, то не оказва влияние върху цялостния дебат около исляма и сарацините, който начева в тази епоха в западния свят[34]. В своята „Хроника“ (1143 1146) Ото Фрайзингски също така показва ясен стремеж към обективно изложение за сарацините и исляма. Той категорично обявява причината за мъченическата смърт на епископа на Залцбург Тиемо, който уж разрушил сарацински идоли в Кайро (1101), за измислица. По този повод Ото отбелязва:

> *„Това е твърде невероятно, защото всички сарацини почитат един Бог и са получили старозаветния закон и обрязването. Те не нападат също така нито Христа, нито апостолите. В едно нещо те са далече от Спасението, а именно в отрицанието им, че Иисус Христос е Бог или Син Божий, и в почитането на измамника Мохамед като пророк на Всевишния.“*[35]

Следващата стъпка в разкриването на част от загадката на исляма и сарацините е направена от абата на Клюни Петър Преподобни. Той възлага на английския учен Робърт от Кетън да преведе на латински език Корана. Преводът е готов през юли 1143 г. и дава началото и на съвременните ислямски студии[36]. Петър Преподобни се опитва безуспешно да спечели подкрепата на своя опонент Бернар от Клерво за това начинание. При това той се стреми, подобно на Йоан Дамаскин, да представи исляма като християнска (несторианска) ерес и то последната и най-голямата и ето защо тя трябва да се опознае, за да ѝ бъде отвърнато по подобаващ начин. Но за разлика от богомилската ерес и нейните западни варианти – продукт на една древна манихейско-павликянска среда, ислямът не успява да проникне по мирен път никъде в християнска Европа и единствените му завоевания са свързани с въоръжената му експанзия. Надеждите на Петър, че с посочването на слабите страни на Корана ще могат да бъдат покръстени мюсюлманите, излизат непродуктивни[37]:

„Аз ви нападам не както някои от нас правят често с оръжие, но с думи, не чрез сила, но с разум, не с омраза, но с любов. Аз ви обичам, обичайки ви, аз ви пиша, пишейки ви, аз ви приканвам към спасението.“[38]

Усилията на клюнийския абат обаче остават безплодни, защото ислямът по това време представлява военна, но не и интелектуална заплаха за Запада, а пък апелите на Петър към мюсюлманите са отправени на латински език, който е напълно непознат за тях.

Една друга монументална фигура – Джакомо ди Фиоре, изразява настроенията в западния свят на границата между XII и XIII в. През 1191 г. в Месина той се среща с крал Ричард I Лъвското сърце, който е на път за Светата земя като участник и лидер на Третия кръстоносен поход. Именно тук Джакомо разкрива своята визия за исляма, която възражда старите испански апокалиптични мотиви от IX в., придавайки им нова сила[39].

Според Джакомо ди Фиоре краят на света е наближил непмоверно и главно оръдие на Антихриста са сарацините. На двата фланга на християнството се разполагат две нови мюсюлмански сили – в Испания това е новата берберска династия на Алмохадите, а Саладин консолидира мюсюлманската съпротива в Палестина. Джакомо уверява Ричард I в успеха му срещу Саладин, но същевременно изразява твърдо убеждение, че Антихристът вече се е родил и се намира в Рим, където след време ще заеме папския престол. Така че сарацините са само елемент от картината, централно място в която вече получава вътрешният враг – тайственият Антихрист, който ще заеме не друго, а самия Свети престол. Тази апокалиптична картина оказва голямо влияние върху късносредновековните видения, но не и върху начина на мислене през XIII в., когато все още аргументите на разума и надеждата надделяват почти винаги.

5. Йоахимитско-францисканската есхатологична схема от XIII и първите десетилетия на XIV в.

Появата на монголите в началото на XIII в. променя до голяма степен географския хоризонт на латинска Европа. Петър Преподобни вярва, че ислямът заема една трета или дори половината от Ойкуменето, като се приема че „почти половината от света е заразена от тази смъртоносна чума“[40]; или пък „почти една трета от човешкия род“[41]. В средата на XIII в. вече тази картина е твърде оптимистична. Всъщност на един християнин като че се падат десет или може би сто неверници. Никой не знае с точност, защото с набъбването на географските знания

се увеличава и броят на новооткритите неверници. Оттук започва и големият дебат за кръстоносната тактика и стратегия, както и „за“ и „против“ кръстоносните походи като цяло. Дори най-върлите привърженици на кръстоносната идея са принудени да се обърнат към интелектуалните ценности на исляма и към тяхното отричане, за да бъде отслабен врагът. За западните хора броят на неверниците се увеличава заплашително в хода на XIII столетие. От друга страна, новопоявилите се народи поне не са мюсюлмани. Монголите, въпреки военната си мощ, не са верска или интелектуална заплаха за Запада. А географската им позиция също ги обрича на конфликт с исляма, което би могло да се използва от страна на Запада и дори да се превърне в огромно предимство.

Нов елемент са възможностите за диалог с исляма, които проникват плахо в дискусията още през XII в., а също и появата на огромен брой „примитивни“ християни в Asia profunda, непознати до този момент. Именно в разгара на Петия кръстоносен поход се разпространява с нова сила и една стара легенда за могъщия източен цар-свещеник (презвитер) Йоан, който в решаващия момент ще подпомогне унищожаването на исляма. Тя се преплита с друга легенда за друг християнски източен владетел – Давид, от когото се очакват подобни действия. В крайната версия Давид често пъти е син на легендарния презвитер Йоан. Тук за нас е важен елементът с намирането на съюзник на изток, породен и от слуховете за сблъсъка на Чингиз хан с владетеля на Хорезм, завършил с пълен погром за мюсюлманите. Наличието на несториани в редовете на монголските войски също подхранват надежди за съществуването на многобройни и силни християни, запазили се в Азия от времената на Ecclesia primitiva (Ранната църква), които за разлика от корумпираните гръцки схизматици са готови да се притекат на помощ на своите западни братя в осъществяването на благочестивата заветна цел – възвръщането на Светата земя и Йерусалим в ръцете на християнството.

По-късно, след един болезнен период на отрезвяване, свързан с монголското нашествие в Източна и Централна Европа, Западът отново ще търси контакти с монголите, особено с илханите на Персия. Надеждата за такъв съюз и за евентуалното покръстване на монголите ще отмре едва към 20-те години на XIV в. Друг шок, който Западът ще изпита през XIII в. вследствие на неимоверното разширяване на географските познания в този период, провокирано от монголския взрив, ще бъде откритието, че християните са една сравнително малка част от народите на Ойкуменето. Ако до този момент основните нехристиянски

общности, с които те са контактували, са познатите от Библията евреи и сарацините, то сега Западът за пръв път се сблъсква по-отблизо с многолюдните народи на Индия, Китай, Централна Азия. Ето защо тази идея и засилващите се апокалиптични настроения сред част от християнските интелектуалци се комбинират по един странен начин с трудната за асимилиране реалност, че християните са малцинство в разширяващия се познат свят.

Пионер в тази комбинация се оказва Джакомо ди Фиоре – създател на мощното йоахимитско учение, което, макар и осъдено като ерес, оказва силно влияние върху християнската интелектуална мисъл на Запада и намира особено широк отзвук сред спиритуалните францискан-ци – вечно подозирани в ерес от официалните църковни институции.

Коментарите на *Апокалипсиса* на Джакомо ди Фиоре се разполагат хронологично между 1183 и 1202 г. и съдържат в себе си един, по думите на Дейвид Бър, „калейдоскопичен подход". Неговите коментари се базират на разпространеното мнение, че седемте видения от Апокалипсиса покриват седем периода от църковната история. Настоящето и близкото бъдеще според Джакомо покриват петия и шестия период. Ислямът се е появил в четвъртия период според тази хронология, но е важен елемент от наближаващия край на света, заедно с борбата за инвеститура между Папството и Империята на Запад, латинско-византийската схизма и катарската (патаренската) ерес. В шестия период ще се появи Антихристът. Седемте глави на звяра от 13 и 17 глава на *Апокалипсис* също са идентифицирани от Джакомо ди Фиоре като „синагогата" (т.е. евреите), „езичниците", „арианите" (поделени удобно на четири групи) и „мюсюлманите"[42].

Разбира се, Джакомо ди Фиоре не е напълно последователен в своите коментари, но неговите идеи оказват огромно влияние върху съвременниците и върху авторите от последвалия късносредновековен период. Като цяло Джакомо смята, че ислямът ще бъде временно победен, но ще се възроди отново и то в съюз с т.нар. лоши християни. Схемите на Джакомо намират добър прием сред миноритските проповедници, но само Александър Минорит възприема тезите му за исляма през XIII в., предлагайки обаче друга „прогресивно-историческа" интерпретация на Апокалипсиса. Самият Александър остава не особено популярен чак до първите десетилетия на XIV в.

Сарацините се появяват отново на сцената след 1291 г. в обстановката на поредния удар, нанесен върху самочувствието на Запада с падането на Акра и наближаващия Милениум на църквата (ок. 1300), който предизвиква поредния взрив от есхатологични очаквания[43]. В тази насо-

ка особено ясен е йоахимитският уклон у Пиетро Оливи (коментарът му се датира от 1297 г., т.е. малко преди неговата смърт). Оливи вярва, че живее в края на петия или началото на шестия период, който, макар че е време на Антихриста (или по-точно на двамата Антихристи – мистичния и великия), носи и позитивна натовареност като време на обновление. Оливи дава широка роля на исляма в настъпващото „време на изкушенията" и го отъждествява със седмата глава на звяра, която ще бъде ранена, но ще се възстанови. Сарацините пък са морският звяр от глава 13 на *Апокалипсиса*. Оливи предвижда съюз между отстъпниците християни и исляма, които ще се обединят в нечестива секта. Това ще бъде предшествано от масово покръстване на мюсюлмани (раняването на главата), но след него ще настъпи истински ислямски ренесанс. Интерпретацията на Оливи за 666 - цифрата на звяра, също намесва исляма. Той свързва я с разгрома на Персия от сарацините в 635 г. и времето на появата на мистичния Антихрист, който предшества великия Антихрист (представя си двамата като комбинация от папа и крал). В крайна сметка обаче възроденатa църква ще помете нечестивия съюз между мюсюлмани и ренегати и ще се възцари евангелско съвършенство[44].

Оливи, макар и да е бил генерален министър на Францисканския орден, е осъден два пъти посмъртно като еретик – през 1319 г. от ордена си и през 1326 г. от папската институция. Ето защо францисканските екзегети от XIV в. и най-вече Пиер Ориол и Никола от Лира отхвърлят схемата на Джакомо ди Фиоре и Оливи със седемте периода и споделят мнението на Александър Минорит, който приема Апокалипсиса като история на църквата във вид на постъпателно историческо развитие или прогресивна история на църквата от Апостолите (глава първа) до Есхатона (глава 22).

Така местата, в които може да бъде открит Антихристът, се намаляват и интерпретациите почиват вече на една по-строга историческа схема. Пиер Ориол приема тезите на Александър безрезервно, като според тях зверовете от 13 глава (драконът и звярът от морето) попадат в VII в. и могат да се осъществят с Хозрой (морския звяр) и Мохамед (земния дракон). Цифрата 666 според Александър Минорит означава времетраенето на исляма. Пиер Ориол обаче изчислява, че в 1319 г. времето на исляма е изтекло и отбелязва, че мнозина мюсюлмани смятат, че вече живеят „по милост", а други вярват, че трябва да се изчислява времето от смъртта на Мохамед (а не от Хижра) и поради това им остава още малко време. Пиер Ориол е почти сигурен, че 1000 години от времето на папа Силвестър (316) са изтекли и затова Антихристът вече от три години (в 1319) е сред нас. Той е поставен в 20:7, където попада по

думите на Бър в интересната компания на Гог и Магог. Гог и Магог били заключени от Александър Македонски зад Каспийските врати, но през 1240 г. ги разбили и предизвикали пълен хаос в Ойкуменето – очевидна е алюзията с монголите на Чингиз хан. Все пак Пиер Ориол се застрахова, като казва, че Гог и Магог са изобщо поклонниците на Дявола според учението на Блажени Августин[45].

Никола от Лира критикува доста от детайлите в изложението на Пиер Ориол. Първо, той не вярва, че седмоглавият звяр е султанът на Египет, а седмата глава е „кралят на турците", понеже египтяни и турци били в извънредно лоши отношения. Второ, отбелязва, че не по време на Първия кръстоносен поход, а по времето на Саладин е започнала мюсюлманската „реконкиста" на Светата земя.

Интересен е подходът на Хенри Коси – английски францискански интерпретатор, който разглежда седемте периода на Джакомо ди Фиоре като седем мини истории на църквата. Четвъртият период (от Юстиниан до Карл Велики) е времето на лицемерието и тук сарацините пасват отлично с тяхната „перфидност". Белият кон от Апокалипсис 6:8 е символ на сарацинското лицемерие и коварство. Хенри приема, че живее в края на петия период и че появата на Антихриста е предстояща. Петият и шестият период протичат под знака на гигантската битка с Антихриста, който ще се появи в компанията на всички възможни злодеи – евреи, мюсюлмани, еретици, езичници и лъжехристияни. Разбира се, тук мюсюлманите заемат почетното място. Те са седмата глава на звяра, която още не е отминала като заплаха за църквата[46].

Така в апокалиптичните схеми на францисканците, които са най-чувствителни към тази проблематика, сарацините и мюсюлманите изобщо получават лъвския пай внимание. Това, което виждат около себе си, потвърждава тези схеми – Латинска Сирия е изгубена безвъзвратно, монголите масово приемат исляма вместо очакваната християнизация. Ислямът триумфира и неслучайно в последните години на XIII в. темата за кръста и меча и за баланса между тях става така актуална в западното общество.

II. Сарацините и ислямът в трактатите *De recuperatione Terrae Sanctae*

Именно в такава идеологическа обстановка и рамка се появяват интересуващите ни трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*. Твърде често те са дело на мендикантски мисионери, които са доста

обременени именно от апокалиптичните есхатологични очаквания на своето време и поради това често интерпретират исляма и ориенталците като цяло като звено в един злодейски заговор срещу Запада. Трябва да признаем, че подобни схеми съществуват и до днес в някои западни интерпретации на по-раншни или съвременни събития. Подобно усещане за външен натиск съществува у западните хора и в края на XIII, и през XIV в. За да се опитаме да обобщим по-ясно мнението на авторите на кръстоносните трактати за сарацините и мюсюлманите изобщо, ще изложим тези мнения в няколко рубрики, като ще се опитаме да спазим същото деление и по отношение на другите две големи подгрупи на „ориенталците" „гърците" и „татарите".

1. Географски обхват на „земите на сарацините" и етнически състав на мюсюлманската общност

Към края на XIII в. проблемът за етимологията на името и произхода на сарацините или пък за същността на исляма изглежда вече повече или по-малко разрешен. Предмет на дебати е по-скоро мястото на сарацините и исляма във всеобщата есхатологична схема. Но, разбира се, и по-конкретните въпроси, отнасящи се до географския обхват на земите на сарацините, съставните части на мюсюлманската общност, моралните и бойните качества на мюсюлманите и основните постулати на тяхната религия продължават да бъдат сред актуалните проблеми, обсъждани от широки кръгове в латинския Запад, включително и от част от пропагандистите.

За Фиденцио от Падуа, който с основание е възприеман като основоположник на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*, „сарацините" (Sarraceni) са ясно определена етнорелигиозна общност, която обитава Близкия изток и Северна Африка и чийто основен център е Египет. Сарацините са отнели Светата земя от християните и до днес владеят по-голямата част от нея заедно с трите основни центъра, свързани с живота на Христа – Назарет, където е заченат, Витлеем, където е роден, и Йерусалим, където е приел кръстната смърт за нашето спасение. Фиденцио е категоричен също, че за тях „баща и начало на злото бил Мохамед, човек свръхнечестив във всяко отношение"[47].

По времето, когато той пише своя трактат, Акра и нейните околности са все още в християнски ръце, но Фиденцио е абсолютно песимистичен за бъдещето и на тези остатъчни владения. Жителите на Акра и на Латинска Сирия са направили отдавна грешката да допуснат сарацински селяни в своите територии:

„Жителите на Акон и останалите християни от Светата земя отглеждаха змии в пазвата си, защото пуснаха сарацини в своите села, които, когато има конфликт между християните и сарацините, нападат християните и християните не могат да ги отблъснат от себе си."[48]

Фиденцио предлага обаче походът да извърши десант в Акра (все още в християнски ръце), при Триполи, в чиято околност живеят войнствени християни от Ливанските планини, и на о-в Руад, който притежава отлично пристанище. Друга удобна цел би била Антиохия с нейната богата околност. Тук той обяснява подробно и вярно, че владенията на „султана на Вавилония", т.е. на египетския мамелюкски владетел, се състоят от две „regna": „кралството Египет, което гледа на юг, и Дамаското кралство, което е обърнато на север за онези, които идват откъм морето". Трябва да се поясни, че в случая Вавилония произхожда отново от „Баб-или", т.е. Врата на Бога, но няма нищо общо с древния Вавилон в днешен Ирак, а е едно от имената на Кайро в разглежданата епоха. Река Ефрат отделя владенията на този „вавилонски" султан от земи, населени също със сарацини, но подвластни на „татарите"[49].

Войните на „Дамаското кралство" с „татарите" са довели до неговото отслабване и затова се е стигнало до следното положение:

„Но в Дамаското кралство няма сарацини, които биха могли да направят много, освен ако султанът на Вавилония не изпрати там някаква войска, понеже Дамаското кралство беше много разорено от татарите; нито пък има някакви сарацини в тези области, които биха могли да осуетят християнски десант."[50]

Що се отнася до директен удар срещу Египет, опитният Фиденцио е категорично против, именно защото изтъква редица особености на географските и климатичните условия на тази страна наред с чисто стратегическите съображения. Той отбелязва изключително нездравословния за европейците климат на Египет като една съществена причина за отхвърляне на подобна тактика:

„Нездравословният климат на Египет показва, че не би било добре там да се извърши десант, защото Египет и неговите земи са твърде нездравословни и особено за хора от студените области, тъй като в Египет е много горещо през лятото и не би било добре за хора от отвъдалпийските земи да пребиват там, понеже този нездравословен климат ще е напълно достатъчен да унищожи християните, ако пребиват продължително в тези земи."[51]

Това впрочем е станало по време на похода на св. Луи, когато той завзел Дамиета, но мнозина християни се разболели и умрели в Египет. Татарите, казва по-нататък Фиденцио, също се боят от походи в горещи земи „и предпочитат да се движат в студени области". Друга причина за неблагоприятния резултат на подобно начинание би била и голямата отдалеченост на Египет от християнските земи и от потенциалния съюзник – татарите. Фиденцио е категоричен също, че сарацините в Египет „...са многобройни. И затова са твърде силни и християните не биха могли да ги победят веднага."[52] За разлика от Египет, Сирия и Малка Армения предлагат далеч по-добри условия за евентуален десант. Фиденцио посвещава цяла глава на отличните според него природни условия на Северна Сирия за евентуален десант и успешни бойни действия срещу сарацините[53]. Той описва в детайли предимствата на тази част от владенията на сарацините, като ни дава и сравнително точно географско и климатично описание за нея.

Фиденцио отново припомня, че „султанът на Вавилония" владее над две кралства, някога принадлежали на християните („regnum Egypti et regnum Damascenum", т.е. Сирия). „Земята на Антиохия" е крайната северна част на Дамаското „кралство", която би била най-напред много удобна за плацдарм поради нейната отдалеченост от центъра на сарацинските владения в Египет. Настъпвайки от север на юг, християнските войски няма да имат зад гърба си сарацински владения, а сарацините отвъд Ефрат са подвластни на татарите и не биха могли по никакъв начин да се намесят. Наред с това Антиохийската земя „е здравословна, понеже има добър въздух навсякъде, за което отлично доказателство са лицата и силата на нейните обитатели"[54]. Тя е „хубава земя", притежаваща:

> *„планини... и долини, гори и разнообразни видове дървета, напоявана..., защото изобилства с множество вода както от реки, така и от различни извори", „богата... понеже тази страна по принцип е изобилна на хляб и вино, риба и месо"; „граничеща с Армения и съседна на Марохия* (дн. Мараш), *близка за всички околни християни"*, което предполага бързо оказване на помощ от страна на съседните християнски територии в Малка Армения, Кипър, „Гърция" и пр.[55]

Така Фиденцио ясно разделя владенията на мамелюците на две географски зони – Египет, където живеят множество сарацини, климатът е непоносим за европейците и те са заобиколени отвсякъде с врагове и опасности, и Сирия („Антиохийската земя и Дамаското „кралство"), които са в близост до християнските владения и притежават отличен климат и възможности за изхранване на армията.

Фиденцио отбелязва и наличието на сарацини в „татарските" владе-

ния отвъд Ефрат. Що се отнася до Turchia, т.е. Източен и Централен Анадол, той се ограничава с лаконичния коментар, че „турците се подчиняват на властта на татарите и не ще се осмелят да вредят на християните, ако имат заповед от царя на татарите“[56]. Очевидно за него проблемът с анадолските тюрки не представлява никаква опасност за евентуален поход поради факта, че те са изцяло под татарски контрол, подобно на отвъдефратските сарацини.

Описанието на Фиденцио на географското разположение, природните условия и опитите за демографски поглед върху сарацинската общност остават ненадминати в жанра до края на XIII в. Така например в трактата на Шарл II Анжу подобни мотиви са твърде редки. Той се ограничава само с общото мнение, че сарацините превъзхождат във военно и тактическо отношение християните, и че земите им са „големи и обширни“. Коментарът за климатичните условия в тези земи е също доста оскъден, но ясен:

„Земята е гореща и с неумерена за понасяне жега, от която християните ще намаляват всекидневно и сарацините, ако видят своето предимство, ще влязат в сражение с тях на драго сърце.“[57]

Друго голямо предимство за християните е наличието на богати пристанища, в които се стичат богатства от всякакъв вид:

„Също така султанът притежава морско крайбрежие, което се простира на 40 дни път и на това крайбрежие са разположени укрепени места и добре защитени градове. И каза още, че най-големите приходи, които султанът има или ще има, са от крайбрежието. И също така отбеляза приходите, идещи от Изтока, колко са богати на скъпоценни камъни, товарите с перли и другите множество богатства, които идват в Александрия и християните трябва да започнат войната и да овладеят Александрия, откъдето султанът получава огромни доходи от покупките и от продажбите.“[58]

Авторът не пропуска да отбележи, че „лошите християни“ пренасят желязо и дървесина „против волята на Светата църква, заради което са отлъчени“. Ето защо кралската особа не съветва Папството да предприема никакви по-решителни действия, преди да бъдат решени проблемите, произтичащи от тази ситуация в Леванта. Същевременно, въпреки очевидно точните си и ясни данни за Ориента, Шарл II не се колебае да нарича мюсюлманите „paiens“, т.е. езичници, без да се интересува от детайлите на ислямското учение, което е основано на истински „ригиден“ монотеизъм.

Доста икономичен на подробности за сарацините и тяхната земя е и Галвано ди Леванто в своя трактат *De recuperatione Terre Sancte*. Всъщност текстът на този трактат не е известен в цялост, но от съхранената част виждаме, че Галвано предпочита да се занимава с по-отвлечена проблематика, а не с конкретната материя за подготовката и провеждането на успешна военна кампания.

Ситуацията обаче е различна тогава, когато авторите на трактатите са хора, прекарали дълго време на Изток, и са обвързани с военна или мисионерска дейност в тези земи. Именно тези автори, по подобие на Фиденцио от Падуа, се стремят към по-голяма прецизност при описанията на „hostes antiqui", т.е. сарацините (по аналогия с един от епитетите на Сатаната в средновековната латинска литература).

В тази насока си струва да разгледаме по-подробно мнението на основните автори на трактати от първите десетилетия на XIV в., които показват очевиден стремеж към по-детайлни екскурси във връзка с интересуващата ни тематика. Безспорно сред познавачите на Изтока от този период първенството принадлежи на Хайтон и Марино Санудо. Единият е по произход арменец и францискански монах, а другият е прекарал огромната част от живота си в източните земи или в тесен контакт с тях. Естествено Гийом Адам и анонимният автор на *Directorium ad passagium faciendum*, който е напълно възможно да е идентичен с Гийом Адам, спадат към категорията на „експертите". Експертни са и познанията на магистрите на хоспиталерите и тамплиерите, както и на кипърския владетел Анри II, но те нямат нито цел, нито желание да влизат в географски и етнографски детайли, концентрирайки се върху чисто военните аспекти на проблема *Recuperatio Terrae Sanctae*. Що се отнася до останалите автори на кръстоносни проекти от този период, те са повече или по-малко незапознати с детайли за земите на сарацините и за техните обитатели. Въпреки това и те вече могат да представят по-адекватна информация по този въпрос в сравнение с авторите от предходните столетия.

Ще започнем с Хайтон, чието съчинение *Flos historiarum Terre Orientis* („Цвете на историите на Източната земя") представлява истинска енциклопедия за Близкия изток и съседните региони в края на XIII и първите години на XIV в. Проектът за кръстоносен поход е само една част от него. Това е позволило на Хайтон да се впусне в обширна историческа ретроспекция за Азия, като особено детайлно се спира на историята на Малка Армения – неговата родина, и на историята на „татарите", разглеждани от него като потенциални съюзници на кръстоносците. Разбира се, огромно внимание е отделено на „нацията" на сарацините, която

за Хайтон обаче представлява сложен композитум, заемащ обширни пространства в Азия и Северна Африка. Така още в първа книга, която представлява именно историко-географско въведение за Азия и нейните обитатели, Хайтон описва в детайли ислямските „царства“ и техните обитатели, отразявайки всъщност най-детайлните познания по този въпрос за своята епоха.

Сарацините и народите, които са приели сарацинската религия впоследствие, по неговите думи са господстващ елемент в „царствата“ Туркестан, Персия, Мидия, Халдея, Месопотамия, Турция и Сирия. Областите им започват от „царството Туркестан“, локализирано точно между „Тарс“ (областта Телас или Терас на север от Фергана в днешен Узбекистан) и Персия. За него Хайтон споделя:

> *„...има малко хубави градове, но притежава обширни равнини и добри пасища за добитъка и затова жителите на тази страна почти всички са пастири, обитаващи палатки и такива домове, които могат много лесно да се пренасят от място на място. Най-големият град на това място се нарича Октерар* (Отрар, дн. в развалини на десния бряг на р. Сърдаря край мястото на сливането ѝ с р. Арис – б.м., А. Н.) *и там се събира еднакво жито и ечемик. Жителите на това царство се хранят с просо, мляко и ориз, и ги наричат „турс“ (турци) и почти всички се придържат към учението на вероломния Мохамед. Някои сред тях обаче са езичници, които нямат изобщо никакъв закон. Нямат свои писмена, но в градовете и крепостите използват арабски букви.“*[59]

Друга земя на сарацините във вътрешността на Азия (Asia profunda) е „Персийското царство“, което според Хайтон се поделя на две отделни части. Едната от тях, чиято територия е разположена от изток на запад между Туркестан и „великата река Фисон, която е първа между четирите реки, които извират от земния рай“, на север опира до Каспийско море, а на юг до „Индийската пустиня“, е

> *„по някакъв начин цялата равна и по средата ѝ са два големи и много богати града, единият от които се нарича Бухара, а другият Самарканд“.*

Обитателите на тази страна Хайтон определя като

> *„перси, които имат отделен език, на който говорят. Живеят от търговия и земеделие. Сега не изпъкват с оръжия, нито във войни. В древността са почитали идоли и най-вече почитали като*

свой бог огъня. След като народът на Мохамед овладял властта над тези земи, станали изцяло сарацини, които вярват на фалшивите писания на Мохамед.“

Останалата част от Персия арменският пропагандист разполага между митичната река Фисон и „царството Мидия“ (т.е. днешен Западен Иран), а също между Каспийско море и морето Океан, а негови главни градове са Несабор (дн. Нишапур) и Спахен (дн. Исфахан):

„Хората от тези земи са подобни на останалите гореописани според сектата и обичаите си.“[60]

Земите на сарацините във вътрешността на Азия са далеч по-обширни дори от тези области, описани от Хайтон. Така приблизително в западната част на Иран той разполага „царството Мидия“, в което

„има две провинции. Едните, които живеят в едната от тях, се наричат кордини (кюрди), *а другите, във втората – сарацини, а в самото царство има и два града, от които единият се нарича Серес, а другият Керемен* (дн. Керман). *Държат закона на вероломния Мохамед. Употребяват арабски букви, във военно отношение са пехотинци, много добри стрелци с лък.“*[61]

В днешен Южен и Централен Ирак пък се разполага „Халдейското царство“, което „достига чак до Ниневия, голям и древен град на река Тигър“. Негов главен град е

„Балдак (Багдад), *но в древността се е наричал Вавилон... В царството на халдеите има много равнини, малко планини и умерено количество води, които протичат през тази земя. Има някакви хора, живеещи в Халдея, които се наричат несториани и те имат халдейски писмена. Има и други хора там, които използват арабските букви и поддържат сектата на злия Мохамед.“*[62]

Северната част на Ирак Хайтон определя като

„царство Месопотамия“, което „от изток започва от големия град Мосел (Мосул), *който е край река Тигър... Това царство се нарича на гръцки език Месопотамия, понеже е разположено между тези две големи реки Тигър и Ефрат... има много плодородни и богати равнини... През тази земя протичат незначителни води, но жителите на страната пият вода от кладенци и цистерни. В това царство живеят някакви християни, очевидно сирийци и арменци, другите се придържат към сектата и вярата на сарацините. Оне-*

зи християни, предимно арменците, са отлични конници и пехотинци, но сирийците и сарацините не се отдават на оръжията, а са занаятчии и земеделци, а някои са и пастири. Все пак в някаква провинция, наречена Мередин (дн. Мардин) *живеят някакви сарацини – стрелци с лък, които на народен език се наричат кордини* (кюрди). "[63]

От горните цитати е видно, че Хайтон има доста точна представа за обхвата на територите на „отвъдефратските" сарацини, за които споменава и Фиденцио от Падуа. Той е наясно и с наличните етнически и религиозни разлики сред населението от тези територии. Обитателите им определя като „перси", „кордини", т.е. кюрди, „турс", т.е. тюрки и други, които се придържат към „сектата на вероломния Мохамед", но преди това някои от тях са имали собствена религия (например персите-зороастрийци).

Наред с тези народи, приели сарацинската вяра, Хайтон упоменава и население, наречено от него просто „сарацини", вероятно имайки предвид арабоезичните обитатели на Ирак, Хузестан и други области в описваните територии. Той отбелязва и наличието на пъстра общност от Christiani primitivi („древни християни"), а също и езичници, живеещи в описаните предимно ислямизирани територии. Разбира се, географските репери на автора често пъти смесват реалното с митичното и библейското, но това са по-скоро риторични похвати, имащи за цел, колкото и да е парадоксално от наша гледна точка това, да удостоверят учеността и точността на описанието.

Специален интерес представлява описанието, което Хайтон дава на „царството Турция", т.е. територите на Източен и Централен Анадол. Той определя неговите граници между Велика Армения и Грузия от изток до град Саталия (Анталия), разположен на „Гръцкото море" на запад и от Черно море до „Втора Армения и Силиция (т.е. Киликия),

а отчасти достига чак до Гръцкото море и е обърната към остров Кипър. Царството Турция се нарича Гърция от много народи на Ориента, понеже в древността император Константин го определил за своята лична хазна и тогава се управлявало от императорските дукове и служители. След като турските племена си създали свое царство, избрали владетел, който наричат султан, а след като турците овладели тази земя, тя била наричана от латините предимно Турция. "[64]

След като изрежда основните провинции на това „царство", а именно Ликаония, където „се намира онзи известен град Коня, който гос-

подства и наставлява цялото царство", Кападокия (с главен град Гръцка Кесария), Исаврия (с център в античния град „Саулемиция", Фригия (Бригия) с център Гръцка Ликия, Кизитум с център Ефес, Питанея (Витиния) с център в Никея, Пафлагония с център Германополис и Генет (Понт) с център Трапезунд, Хайтон отбелязва съществуването на Трапезундската империя с коментара:

„когато турците овладели царството Турция, не могли да завземат нито Трапезунд, нито неговите владения... и така останал във властта на константинополския император", който „свикнал да изпраща за управител на тази страна губернатор, наречен на народен език дук". След бунта на един от тези губернатори станало така, че *„този, който владее страната и властта над Трапезунд, направил така, че всички да го наричат император. Жителите на тази провинция са гърци и имат гръцки писмена и обред."*[65]

Въпреки че отбелязва независимостта на Трапезундската империя по отношение на Румския султанат, Хайтон поставя тази държава в числото на провинциите, не на царствата „съобразно това, което ни известяват историите на Ориента".

Що се отнася до етническия състав и бита на населението на царството Турция като цяло, сведенията на арменския автор вероятно са много близки до истината:

„В царството Турция обитават четири народа, а именно гърци, арменци и якобити, които са християни и живеят от търговия и земеделие, доколкото могат. Другата нация е на турците, които са сарацини и са отнели властта над тази земя от ръцете на гърците. И онези, които живеят в градовете и селата, са търговци и живеят от търговия и занаяти. Има и други, които винаги търсят пасбища и живеят в лагери и в шатри, зиме и лете. Имат стада от овце и други животни, от които живеят. И като конници, и като пехотинци са свирепи воини, предимно с лъкове и стрели."[66]

Така, ако приемем сведенията на Хайтон за достоверни, етническата картина в Централен и Източен Анадол е доста пъстра. В пределите на Трапезундската империя византийската култура, религия и гръцкото население са напълно съхранени, но останалите територии на Анадола са вече обитавани от смесено християнско (гръцко, арменско, сирийско-якобитско) и тюркско-мюсюлманско население. Любопитно е разграничението, което авторът прави между уседналото търговско-занаятчийско тюркско население и очевидно многобройните анадолски тюркски номади в този период.

Най-широко място отделя Хайтон на „царствата“ Сирия и Египет, тъй като именно това са централните земи, в които обитават сарацините и от тях извира както опасността за християнския свят, така и вярата на „вероломния Мохамед“. Царството Сирия в разбирането на Хайтон започва от р. Ефрат и обхваща четири провинции – Сем (т.е. Шам или собствено Сирия) с център в Дамаск, Палестина „в която е разположен светият град Йерусалим“, Антиохия и „Силиция“, чийто център е Тарс, „в който бе роден блаженият апостол Павел“.

> *„Самата провинция Силиция* (Киликия) *се нарича Армения. Защото след като враговете на християнската вяра отнеха тази земя от ръцете на гърците и я владяха дълго време, арменците решиха изобщо да отнемат от ръцете на езичниците тази земя Киликия, властта над която държи по Божията милост арменският цар“.*

пояснява Хайтон, сам произхождащ от тази арменска провинция на „царството“ Сирия[67]. Той проявява склонност да покаже изобщо цялата тази територия като предимно християнска, посочвайки, че *„в царството Сирия обитават християнски нации, които не се срещат в други царства, именно сирийци и маронити....“*, като игнорира или поне омаловажава на практика наличието на значително арабско мюсюлманско население (Sarraceni) в тези области[68].

Средоточие на сарацинската мощ обаче е „царството Египет“, което е „много богато и заможно... Това царство е като остров, обграден от три страни, именно с пустини и пясъци. От четвъртата страна се намира Гръцкото море...“. От изток най-близка е Сирия, но все пак на „осем дни път, който през цялото време върви през пясъците“. Западната съседка на Египет е „някаква провинция на Варвария, която се нарича Барка“, на „15 дни път през пустинята“, а от юг „има граници с царството на нубийците, които са християни, но са много черни поради слънчевия пек...“. Следва подробно описание на петте провинции на Египет – Саид, Мъсър, Александрия, Решид и Дамиета, на реката Нил, позната от Библията „с друго име – Гион“ и на главният град Кайро. След това Хайтон разказва любопитни подробности за „някакви ужасни животни, които приличат на дракони и разкъсват конете и хората... и се наричат по народному кокатрикс“ (т.е. крокодил – б. м., А. Н.). и други детайли за иригацията, наследена от времената на фараоните, за разливите на Нил и прочие. Той се спира на двете процъфтяващи пристанища Александрия и Дамиета и обобщава, че „Египетската земя има изобилие от плодове, отлична захар... по-малко вино, но отлично като качество..., но

сарацините не пият вино, понеже им е забранено от закона...“. Що се отнася до етническия и религиозния състав на населението, тук „живеят заедно християни и сарацини, а тези християни се наричат копти....“[69]. Но тази богата страна има своите уязвими пунктове и при определени условия може да бъде окупирана:

„Онова, което липсва в Египет и от което се нуждаят много, нито могат да го имат, ако не се внася от чужбина, е дървесината, смолата, желязото и робите, от които да се подсилва армията им. Тези неща им се доставят по море и без тях сарацините едва ли биха могли да оцелеят. В цялото царство Египет няма нито един укрепен град или замък, освен град Александрия, който е силно и добре укрепен, и крепостта Кайро, която би могла лесно да се превземе, а в нея живее султанът. Цялата страна Египет се отбранява и охранява от войската. Веднага щом войската бъде победена и мощта на войниците – сломена, цялата страна ще бъде подчинена без никаква съпротива.“[70]

Тук Хайтон повтаря обичайните проблеми, които очевидно има Мамелюкският султанат във военно отношение – липсата на природни ресурси за построяване на силен флот и нуждата от попълнения за мамелюкската армия от страните по бреговете на Черно море, по-специално от понтийските степи.

Темата за географския обхват, климатичните условия и етнодемографското състояние на Светата земя и земите на сарацините съставлява съществена част от монументалния труд на Марино Санудо Стари *Secreta fidelium Crucis*. В него е инкорпорирано съчинението *Conditiones Terrae Sanctae* („Условията в Светата земя“), което се спира специално именно на тези проблеми. В тази част от „Тайните на верните на кръста“ Санудо разглежда в детайли пътя на подправките от Индия до Египет, тъй като има предложения за изместване на трафика от традиционния път през Ормуз и Аден до Египет, за възстановяване на древния Път на коприната. Това според него ще нанесе тежък удар на египетската икономика, а именно у Санудо идеята за „морска блокада“ е разгърната най-широко. Нас обаче ни интересува в случая описанието на земите на султана, които са сърцето на сарацинската мощ.

Такова детайлно описание на Египет откриваме в глава VI на „Тайните на верните на кръста“ и то във връзка с липсата на определени суровини и материали, които са абсолютно необходими на Египет за водене на война:

„И тъй като в Египетската земя не се намират дървесина,

желязо, смола, които са нужни за изграждането на какъвто и да е флот, и понеже сарацините не биха могли да имат тези неща отникъде другаде освен през „нашето море", ако нямат флот, Египетската земя ще изпадне в тежко положение и особено Вавилония и Кайро, и околните им населени места няма да могат по никакъв начин да издържат."[71]

Той отбелязва, че „Вавилония" е разположена на р. Нил, която се влива с четири ръкава в „mare nostrum" (т.е. Средиземно море, наричано от Санудо не без известно венецианско самохвалство с древното римско наименование „нашето море"). След детайлно описание на четирите ръкава – Tenex („който е разположен откъм пустинята Сахара"); Damiatae; Strioni; Raxeti, („който е разположен откъм Александрия"), Санудо се спира и на силно развитата ирригационна система по течението на реката Нил[72]. Следва детайлно описание на интензивната търговска дейност, кипяща в Кайро и Александрия, където се стичат търговци и богатства от целия свят. Специално ударение Санудо поставя върху гъстотата на населението по бреговете на Нил[73]. Липсата на дървен материал и смола за постройка на плавателни съдове обаче би парализирала тежко икономиката на Египет, защото целият този интензивен речен трафик би бил блокиран. Санудо обяснява, че наличието на християнски владения в Сирия е имало благотворен икономически ефект върху околните владения на султана[74].

По-нататък, обсъждайки нуждата от организиране на строга икономическа блокада и въвеждане на стриктно ембарго от страна на християнските сили върху търговията с Египет, и по-точно в четвърта част, глава III, той описва и възможността за нарушаване на тази блокада през територите на Северна Африка и Испания, контролирани от „агарянитe"[75]. Друга невралгична зона са владенията на „турците", които са отнели владенията на „гърците" на изток от Абидос, избили са и са поробили множество гърци, и с новопостроени кораби са опустошили и околните острови[76]. „Турците, най-лошите сарацини" в съюз с „лошите християни" са и непрестанните нарушители на ембаргото, организирано от църквата[77].

Все пак Санудо е твърдо убеден, че основният удар на кръстоносците трябва да се насочи към Египет и там следва да се съсредоточат основните им усилия. Той определя климата на Египет като по-здравословен от този на Армения и на Кипър[78]. В стремежа си да представи Египет като основна цел на евентуален кръстоносен удар Санудо използва и метафорично описание на сарацинския свят, като го сравнява с „дърво" и с „укрепителна система". Така в глава V той представя картината на дървото:

„Освен това има едно Дърво, което е твърде голямо, както короната, така и клоните му и освен това има множество листа. Клоните му заедно с листата са много разпростерни и покриват голяма част от земята. Това дърво има множество извори, от които се оросява постоянно и особено от един от тях, който особено много го напоява, захранва и му осигурява и предоставя обилно и постоянно захранване и освен това без този извор гореказаното дърво не би могло да се поддържа удобно.

Самото дърво не ражда никакви плодове, но под него се раждат и растат множество добри плодове. Обаче онзи, който има желание да набере от реченните плодове, там пристъпва със затворени очи...“[79]

В глава VII Санудо дава разяснение на тази метафора. „Дървото“ е „по-горе споменатата секта на вероломния Мохамед“. Коренът на това дърво и негова най-здрава основа е Египетската земя, а неговите клони са подчинените на Египет провинции – „Турция“, Светата земя, Сирия и „Варвария, която се нарича кралство Тунис“, а също цяла Африка и всички останали части на света, където „се омърсяват и вярват в сектата на онзи нечестив съблазнител“. Листата са народите, които обитават гореспоменатите провинции, а изворите са различните блага, които се стичат в Египетската земя и оттам се разпределят из целия сарацински свят. Най-важният извор е обаче Pontus, т.е. морето, от което жителите на тези земи получават всевъзможно разнообразие от стоки и индийски подправки, без които Египет не би могъл да оцелее. В глава VI той се спира и на представянето на Египет като част от укрепителна система. Самият Египет е защитен от пустините, които го заобикалят, и от съседните сарацински земи – Сирия, Тунис, „Турция“. Те играят ролята на вал и ров пред самото укрепление, а именно Египет. Тук се доставят млади роби и от двата пола от земите около „Mare Majus (Major)“, т.е. Черно море, които „гореказаните египтяни наричат „мамелюци“ (Mamuluchos), и които предимно произхождат от „Romania et Sclavonia“, т.е. от земите на Балканския полуостров, и са предимно с „гръцки произход“.

Венецианският автор не се задоволява с тези общи геостратегически данни и размисли. Той отделя и няколко глави, в които дава подробно описание в духа на военните доклади и итинерариите на поклонниците (които имат и функцията на военни доклади в някои случаи) на крайбрежието на Армения[80], Сирия[81] и Египет[82]. В заключителната част на трета книга той отново се спира подробно на географията и по-специално на топографията на Светата земя и на Египет, които са основните военни цели на един евентуален поход[83].

С тези свои приноси Санудо държи палмата на първенството по отношение на географските и стратегическите описания на земите на сарацините. Картината се допълва от обширните описания на „дълбинна Азия", направени от Хайтон, и на подробностите, които Рамон Лул предоставя за Гранада, Сеута и днешния Магреб, които той предлага като един от маршрутите на евентуален кръстоносен поход към Светата земя.

В своя трактат *De acquisitione Terrae Sanctae* каталонският мислител описва две възможности за удар срещу сарацините. Първият според него включва овладяването на Константинопол и би подсигурил възможност за нахлуване в сарацинските владения през Армения и Сирия[84]. Тук той посочва обичайните причини за това. Овладяването на Константинопол би осуетило връзката на Египет със земите, от които се доставят мамелюци, и би се отворила възможност за използване на Армения като плацдарм за нахлуване в Сирия и овладяването на Антиохия, която била населена „с гърци и арменци." След като бъде добре укрепена и в нея бъдат настанени латински гарнизони, Антиохия би се превърнала в база за контрол над цялото „царство Сирия". Султанът няма да има възможност да окаже никаква помощ поради голямата отдалеченост на Египет и морската блокада, която християните ще организират по цялото крайбрежие от Антиохия до Александрия:

> *„След като Сирия бъде овладяна, заселена и укрепена, султанът не ще може да си я възвърне. Защото ще бъде изтощен откъм Константинопол и Сирия, и така накрая ще бъде загубена Александрия, а също и Дамиета, и острова, наречен Рашид, а впоследствие и цялото царство Египет. Кой би могъл да преброи колко ще са латинците, които ще се съгласят с този план и ще дойдат?"*, оптимистично заключава Лул[85].

В следващия пасаж, озаглавен „За третата част на първото разграничение"[86], Лул разглежда план за овладяването на Сеута и го обвързва с неминуемата нужда от овладяването на Гранадския емират преди това[87]. Именно в тази част той разширява географията на сарацинските земи с данни не само за добре известната на европейците Гранада, но и за земите на „Miramamolinus", „крал и господар на Мароко". След като той бъде победен, християните ще могат да овладеят също „кралството на маврите и другите три кралства Тунис, Бужи и Теринка (Тлемсен) чак до Триполи във Варварията, който се намира в пределите на кралството Египет"[88].

С писанията на Рамон Лул се изчерпват и авторите – пропагандисти, които си поставят като пряка цел да очертаят географията на сарацин-

ските земи и да дадат повече информация за техните природни и климатични условия. Вярно е, че информация от типа на итинерариите се предоставя и в други трактати като *Via ad Terram Sanctam* и тясно свързаната с нея *Memoria Terrae Sanctae*, а също и в прочутия хоспиталиерски трактат *La Devise des chemins de Babiloine*, но там обикновено се говори за топографски ориентири и разстояния между отделните пунктове по пътя, които очевидно биха били полезни за военните експерти и поклонниците, но не информират в детайли за интересуващите ни проблеми.

Можем да обобщим, че в периода на писането на трактатите от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae* съществуват повече или по-малко точни и ясни представи за земите на сарацините. Повечето автори приемат като тяхно средоточие земите на Египет, който буди завист с изключително изгодното си географско положение, превърнало го в основен център на търговията между Изтока и Запада и Севера и Юга. Останалите територии на сарацинското „ойкумене" и по-специално Сирия и Светата земя, но също и сарацинските владения в Северна Африка и новопоявилата се „Турция" в Мала Азия представляват своего рода сателити на могъщите египетски султани. Що се отнася до обширните територии, заселени с последователи на „сарацинската секта" във „вътрешна Азия" на изток от р. Ефрат, то те, намирайки се под монголска хегемония, остават извън полезрението на пропагандистите, независимо от сравнително точните представи, които западният свят има за тях в края на XIII и първата четвърт на XIV в. и които са ясно демонстрирани от Хайтон. Земите на исляма не са някакъв екзотичен и далечен свят, а територии, ясно и добре очертани в съзнанието на европейския политически и духовен елит, не на последно място поради дейността на експерти, мисионери и пропагандисти от ранга на нашите автори.

Що се отнася до етническия състав на населението на сарацинските земи, то и тук експертите показват отлично познаване на ситуацията в разглеждания период. Въпреки че използват названието „сарацини" като събирателно наименование на всички мюсюлмански народи, те разграничават ясно арабските народи, наричани обикновено „сарацини" и рядко „араби" (у Лул се среща и названието „Aralabi et Barbari" и „Mauri", от останалите, които „следват сарацинската секта", „кланят се на измамника Мохамед" и т.н. Това са „турците" от „Турция" и „Туркестан", кюрдите (Cordini, Cordomini), туркмените (Turchomanni), хорезмийците (Corasmini), персите и дори „мамелюците" (Molucos) у Лул, който първоначално ги смята за отделна етническа група. Голямата заплаха, която отчитат всички, е опасността от ислямизация на „татарите". Тя би накло-

нила ясно везните в полза на ислямския свят в големия му двубой с християнството. По времето на Санудо това вече е факт с приемането на исляма от владетелите на Златната орда и от ильханите на Персия, но както често пъти става в историята, не от тях, а от никому неизвестните до средата на XIV в. османски турци идват големите беди за Запада в следващите столетия.

2. Религията на сарацините. Техните морални и физически качества

В края на XIII и началото на XIV в. религията и културата на ислямския свят са вече сравнително добре познати в латинския Запад. Това се дължи на успешния ход на Реконкистата в Испания, където значително мюсюлманско население е попаднало под властта на християнски крале, на дългогодишното съжителство с мюсюлмани в латинските владения в Светата земя, преди те да бъдат загубени напълно, на интензивните търговски и културни контакти с Предна Азия и Северна Африка. Ето защо не е учудващо, че повечето от пропагандистите са отлично информирани за естеството на ислямската религия и за детайли от биографията на нейния създател Мохамед. Все пак някои от тях се спират доста подробно на този въпрос, стремейки се очевидно да покажат и ерудиция по ориенталската тематика, независимо от факта, че проблемите на религията и културата, както и оценката за моралните и физическите качества на сарацините не винаги са в пряка връзка с конкретните цели на кръстоносните трактати.

Независимо от факта, че Гийом от Триполи не е типичен представител на жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*, неговият трактат *De statu Saracenorum* представлява модел и съществен принос към проучването на тези въпроси. Той е същевременно и органична част от полемичния жанр срещу исляма, който се развива много бурно след превода на Корана от Робърт Кетън и изобщо оформянето на Клюнийския корпус от антимюсюлманска литература по времето на абатството на Петър Преподобни[89]. Интересното при Гийом от Триполи е обаче използването на директни християнско-арабски източници. Така трактатът му дава особено ценна информация на западноевропейския политически и духовен елит. Гийом е убеден привърженик на идеята, че мюсюлманите могат да бъдат спечелени за кръста посредством метода на убеждение и поради това в своето изложение на основите на ислямската религия той набляга на общите елементи между християнството и исляма, и засяга всички възможни пресечни точки в двете религии.

Първите четири глави от трактата му са посветени на биографията

на Мохамед. Тук е представена арабската християнска легенда за монаха-пустинник Бахайра (Бахира), наречен от Гийом от Триполи „скромен християнски духовник", който пребивавал в някакъв манастир в Арабската пустиня на пътя за Мека. Един ден край манастира преминал керван, нещо обичайно за този район, и в кервана пътувало едно сираче[90]. По-нататък Гийом разказва за желанието на Бахира да се срещне с това момче. При срещата става чудо: малката порта на манастира, откъдето трябва да премине Мохамед, се превръща в триумфална:

„Тук сарацините разполагат първото чудо, което Бог извършил, както твърдят, за своя все още малолетен слуга, като казват, че малката порта на манастирския двор, през която минавали, при появата на момчето, докато, какъвто бил дребничък, искал да влезе, така се разширила по Божие желание и така се извисила като арка, че изглеждала като порти на императорския дворец или пък като врата на жилището на някоя кралска особа."[91]

Впоследствие Бахира става наставник на младия Мохамед в единобожието и го призовава да отхвърли идолите и да приеме в сърцето си Дева Мария и Иисус Христос. Не след дълго Мохамед наследява богатството на някогашния си господар, издига се в земите на арабите, които според Гийом се простират от Халеб в Северна Сирия до крайните земи на Африка, а по средата им се намира Картаген. Другарите и сътрапезниците на Мохамед обаче ненавиждат Бахира и успяват да нагласят нещата така, че по време на някакъв пир пияният Мохамед лично убива своя наставник. На сутринта, ужасен от стореното, той издава прочутата си забрана срещу виното[92]. Убийството на Бахира сякаш отключва злите сили у Мохамед и другарите му и те се отдават на разбойничества, насилие и грабежи[93].

По-нататък Гийом от Триполи последователно описва смъртта на Мохамед, превземането на Александрия, Газа, Дамаск и овладяването на Йерусалим, „който владеели гърците", завземането на Персия и овладяването на Северна Африка, където „арабите-африканци, които се наричат бербери", приемат исляма и на свой ред овладяват Испания, нахлуват в Арелатския комитат и достигат до р. Рона[94].

Гийом описва сравнително подробно похода на Луи IX в Египет и разрушаването на Дамиета, както и експедицията на английския кронпринц Едуард до Акра през 1271 г.[95] Интересни са неговите разсъждения за институцията на халифа, „когото сарацините смятат за папа", както и изложението за тримата халифи, които съществуват по негово време в ислямския свят: резидиращият в Кайро под юрисдикцията на египетски-

те султани от времето на Саладин, багдадският халиф, назначен още от Хулагу хан след падането на Багдад в ръцете на монголите, и марокан-ският халиф, който не е нито от рода на Мохамед, нито дори от арабски произход[96]. Този факт, особено наличието на последния от тримата халифи според арабите е сигурен знак за скорошния край на тяхната вяра, съобщава още Гийом от Триполи[97].

Триполитанският клирик се спира подробно и на управлението на своя съвременник египетския султан Байбарс ел Бендокдар (1260–1277), който слага началото на Мамелюкската династия. Според него този владетел може да бъде сравнен по военни качества с „Юлиан Цезар", но по злодейство не отстъпва на Нерон. Под властта му са пет царства Египет, Йерусалимското кралство (някогашните владения на Давид и Соломон), Сирия, чиято столица е Дамаск, Халебското (Алепското) кралство и Арабското царство на Моаб и Аммон. Жестокостта и смелостта на Байбарс са описани подробно от Гийом. Той цитира и негови самоуверени думи:

> *„Срещу нас се изправиха кралят на Франция, кралят на Англия и кралят на Германия, римският император, но се разнесоха като облаци, тласкани от ветровете. Нека дойде, нека дойде и кралят Карл, нека дойде Гъркът, а с него и Татаринът! Ще се обогатим с имуществото им и ще се прославим в битките като победители!"*[98]

Същевременно нашият автор предава достоверно атмосферата на недоверие, с която е обграден Байбарс в своя двор, защото е изтребил всички възможни претенденти от потомството на Саладин[99]. Гийом описва и коварния опит за убийство на английския кронпринц Едуард по време на кръстоносната му експедиция в Светата земя през 1271 г. От друга страна, той изказва възхищение от въздържания начин на живот на сарацинския владетел. Основната цел на Байбарс е обаче овладяването на Акра[100].

Гийом пише тези редове през 1273 г. и цитира предсказание, че султан Байбарс ще умре именно през тази година. Той ще бъде наследен от

> *„друг...турчин"*, но той ще управлява кратко и *„след това ще трябва да изгрее Христовото управление и да се издигне знамето на Кръста и да се разнесе из цяла Сирия чак до Цезарея Кападокийска и тогава ще има големи сътресения на земята"*.

Тук Гийом се спира обширно и подробно на предсказанието за края на исляма:

„Сред тях съществува сигурно познание и твърда вяра за края на сарацините, която, както казват, е без никакво противоречие на завета на Мохамед. Понеже Мохамед бил казал следното: „Сарацините започнаха своето битие като скитници, и отново ще започнат така и ще станат подобни на скитници.“ И мъдреците им цитират гореказаните думи, като добавят, че сарацините ще изчезнат, понеже два пъти ще бъдат разделени на три части: една част ще бъде изтребена с меч, втората част ще избяга и ще се стреми към пустинята, и ще изгине, а пък третата част ще премине към християнската вяра.“[101]

Той развива този мотив изцяло в глава XXIV („За това, че сарацинската вяра ще западне“), където привежда допълнително доказателство за неминуемия край на исляма и верността на това пророчество – обстоятелството, че :

„царството и властта на сарацините са преминали от ръцете на арабите в ръцете на турците и сега сарацините са без истински султан от рода на арабите, които отнеха земята от ръцете на гръцките християни и също така са без халиф, когото от рода на Мохамед да очакват, вместо другия, като Мохамед е казал, че ако изчезне властта на халифите, ще изчезне и царството на арабите.“[102]

Гийом от Триполи е и един от най-достоверните автори, които разглеждат в детайли основите на ислямската религия. В своя трактат той се спира на проблема за появата на Корана (Alcoran), неговото съдържание и причините за появата му след leges (т.е. еврейския закон) и Евангелието. Той описва известната история за Мохамед, който започнал да проповядва на 45-годишна възраст, че е пророк на Бога и че онова, което му издиктувал архангел Гавриил, било записано и редактирано от слушателите му.

След смъртта на Мохамед „най-първите сред другарите му“ (всъщност около 25 години след това) решават да оформят писания текст на Корана и това става с помощта на приели исляма учени юдеи и християни. Поради това Коранът има доста хетерогенен характер и Гийом го сравнява с предрешения гарван, който се кичел с чужди пера, докато не бил разкрит и осмян от останалите небесни птици[103].

Гийом обяснява, че в Корана са отправени големи славословия както за Всемогъщия Бог, така и за Иисус и Мария, а също и за светите отци от Стария завет, докато Мохамед на практика е оставен без особено внимание и се споменава само на две места. Той цитира и мнението на

сарацините, че Коранът е изпратен на човечеството, защото арабите, многоброен народ, произлязъл също от Авраам, но чрез Измаил били удостоени с Божи закон на техния собствен език, изпратен на пророка Мохамед, тъй като до тях не достигнал нито Мойсеевият закон, нито Евангелието на Христа[104].

Мисионер по призвание, Гийом от Триполи разглежда подробно „кораническата христология", тъй като смята, че именно общите елементи между християнството и исляма, които според него изобилстват в Корана, биха били подходящ мост за покръстването на сарацините паралелно и с изложеното вече убеждение, че краят на исляма паближава по есхатологически причини и то възприети от самите мюсюлмани. Авторът отбелязва почти пълната липса на прослава на Мохамед в Корана, за разлика от различни евангелски и старозаветни персонажи, които присъстват често в различните коранически сури. Специален акцент той поставя върху кораническото учение за зачеването и рождението на Мария, за нейното възпитание, отглеждане и Благовещението, за начина на нейното зачатие и за нейната непорочност[105].

Специален интерес представлява кораническото учение за непорочното зачатие, което според Гийом е много близко до християнското разбиране[106]. По-нататък Гийом от Триполи внимателно проследява и коментира всички важни места в Корана, където се споменава Исус. Той описва епизода, в който след раждането си Исус проговаря, за да защити майка си от обвиненията на близките ѝ[107]. Опитният мисионер цитира с голяма точност моментите, в които Коранът прославя Исус и Евангелието, като посвещава отделни глави или абзаци на някои основни събития, свързани с този проблем[108].

Интересна е квазидокетистката схема на исляма по повод кръстната смърт и възкресението на Христа. Разпънатият по погрешка е всъщност Юда предателят, който по чудодеен начин получава образ, подобен на Христа. Християните обаче не знаят това, заблудени са и затова и обвиняват нечестивите юдеи, че са разпнали Христа. Но Господ не би допуснал невинен да погине по този начин според мюсюлманите[109]. Гийом е твърдо убеден, че сарацинските мъдреци са близки до християнската вяра и след като вече са обсъдени многобройните кораническ текстове, в които се прославят Христос, Дева Мария, Евангелието и техните последователи, без съмнение въпросните мъдреци са „близки до християнската вяра и недалеч от пътя на спасението". Според него сарацините са привлечени от християнството поради очевидните му предимства както пред Мохамедовия, така и пред Мойсеевия закон (т.е. юдаизма). У тях съществува убеждението, че християнството ще съществува вечно или поне до края на света[110].

По-нататък Гийом се спира на някои ключови моменти от „сарацинската вяра“ – представата им за рая, чието прекалено плътско и рационално описание отблъсква според него учените сарацини („doctores“) и ги кара да преминават към „достойната за внимание гледка – небесния съсъд Исус, сина на Мария, и светото му евангелие, догма за всеобщото спасение“. Гийом предава и основните моменти, които трябва да бъдат изложени разбираемо пред сарацинската аудитория относно Светата Троица, тайнството на въплъщението на Христа и изобщо относно християнската вяра – „вяра, съвършена и цялостна, която е познание за Бога в пътя и единствената и едничката заповед на Бога, дадена на вярващите...“ Убеден в своята правота, Гийом завършва своето изложение със следните знаменателни думи:

> *„И така само чрез простичкото слово Божие, без философски доводи или оръжията на войната, като простодушни овци желаят Божието кръщение и преминават в Божието стадо. Това каза и написа този, който по Божията воля вече покръсти повече от хиляда сарацини.“*[111]

Именно това ясно формулирано убеждение, че последователите на исляма са податливи на християнската мисия поради обширните заемки от Стария и Новия завет в Корана и поради неудовлетвореността на интелектуалния и духовния ислямски елит от учението на Мохамед, е фундаментът, около който гради своята аргументация както онази част от западните духовни и политически лидери, критична към проектите за кръстоносни походи, така и групата на онези експерти по източните дела, които вярват, че мисията и кръстоносният поход са двете различни страни на един и същ процес, който трябва да доведе до край основното начинание (negotium), а именно „recuperatio et conservatio Terrae Sanctae“.

Норман Дениъл обръща внимание и върху методите, с които Гийом от Триполи си служи, за да осъществи изграждането на цялостен блок от информация за християнските заемки в Корана[112]. Той подбира внимателно отделни фрази, съдържащи се в Корана, за да изгради интегрален текст относно някои основни постулати, свързващи двете религии[113].

Познанията на Гийом от Триполи за исляма са наистина изключително точни, но това в никакъв случай не е прецедент сред авторите на кръстоносните трактати. Не по-малко прецизен в своите оценки и представи за исляма е Фиденцио от Падуа, който е съвременник на Гийом. Той също подробно разглежда живота и учението на Мохамед[114], но вече изцяло в негативен план, за разлика от Гийом, който вярва в мирните

средства и в постепенната конвергенция между християнския и мюсюлманския духовен елит, която ще доведе до постепенното преминаване на мюсюлманите към правата вяра. Той предава изключително точно повечето от фактите, отнасящи се до биографията на Пророка, включително родното му място (Мека), имената на родителите му „Abdeeleth et Emina", обстоятелството, че е идолопоклонник в своите млади години. Фиденцио предава обаче не историята с Бахира, а по-широко разпространената версия за срещата на Мохамед с несторианския монах Сергий, който

„съгрешил тежко в своя манастир, поради което бил отлъчен и прогонен от своя манастир. Той пристигнал в Мека, където имало два народа, от които единият бил езически и идолопоклонически, а другият пък бил юдейски."[115]

Тук той се среща с идолопоклонника Мохамед, когото иска да покръсти, и му преподава доста голяма част от Стария и Новия завет[116]. Намесват се обаче меканските юдеи, които успяват да разколебаят Мохамед, посочвайки му, че християните почитат единния Бог като Троица, което било в противоречие със самата идея за моничността на Бога. Без да е достатъчно запознат с християнството, което изучил в несторианската му форма, нито пък с юдаизма, Мохамед е обладан от желанието

„да обърне хората от своя град Мека и всички народи на Арабия, които почитали идоли към култ към единствения Бог, и да направи така, че те сами да отхвърлят идолопоклонничеството"[117]. Той обаче сметнал, че *„християнският закон е тежък и че хората от онези земи не биха искали лесно да се подчинят на евангелския закон и подобно на това няма да станат на драго сърце юдеи, понеже не обичат юдеите"*[118].

Затова решава да създаде трети закон („като че изготвен от двата, именно от евангелския и Мойсеевия закон"). След брака си с Хадиджа той става заможен и влиятелен мекански търговец и започва да разпространява своето учение по два начина – „чрез измама и принуда". Успява да заблуди местните хора, „грубияни, отдалечени от всякаква мъдрост", като се представя за пророк и Божий пратеник, призван да откаже хората от идолопоклонничеството. За целта събира последователите си извън Мека и изпада в транс, описан картинно от Фиденцио, след което призовава събралите се да се откажат от идолите и да се обърнат към правата вяра в единния Бог[119].

И така Мохамед успял да привлече мнозина към новото учение, като се погрижил множество добри неща да се примесят с още повече заблу-

ди и „като че им предлагал смъртоносна отрова в сладка ябълка“. Фиденцио прави безпощадна характеристика на Пророка, наричайки го

„мъж, най-измамлив и вероломен, извънредно жесток грабител и най-лош кръвопиец, най-вонящ на греховен разкош, понеже имал едновременно петнадесет законни съпруги и освен тях познавал в грях и две слугини; самият той отделял съпругите от мъжете им и ги вземал за себе си“[120].

Впрочем Фиденцио не се ограничава само с характеристика на основателя на „сарацинската секта“. Той е твърдо убеден, че отрицателните черти и пороците на Мохамед са се прехвърлили върху неговите последователи:

„Нам е достатъчно това, което казахме за лъжепророка, но сега ще разкажем нещо за последователите му, именно сарацините. Нека да се знае, че у сарацините като у отровни чада от отровен баща или родител се откриват множество злини, които са именно Неверност, Поквара, Жестокост, Страст, Чувственост, Глупост, Непостоянство.“[121]

Всички тези пороци, характерни за мюсюлманите, са разгледани от автора в отделни глави. Най-големият порок на сарацините е тяхната „неверност“, за която Фиденцио пише: „Без съмнение Неверността управлява у сарацините.“[122] Основният им недостатък от верска гледна точка според него е нежеланието им да приемат християнското учение за Светата Троица:

„Защото те самите отричат Светата и неделима Троица...и смятат за голямо зло това, че християните казват Троица..., затова наричат християните „частични“, сякаш приписват части на Бога, именно понеже Отец има своя част, и Син има своя част, и Свети Дух има своя част.“[123]

Разбира се, Фиденцио отхвърля тези обвинения срещу християнското учение, като отново и отново повтаря основните постулати на християнското учение за единния Бог в три лица. Макар че признава монотеизма на мюсюлманите, той ги упреква в пълна нетърпимост към иконите и всякакви религиозни изображения[124]. Третото му обвинение към сарацините по отношение на тяхната „неверност“ е свързано с насилието, което те упражняват върху пленените и покорени християни да приемат исляма, като отново си служи с примери за насилия над християните в овладения наскоро от сарацините град Триполи в Сирия[125].

Следващият по важност порок на сарацините е тяхната ненаситност за материални блага, която Фиденцио определя като „вонята на разкоша“. Той цитира думи на Мохамед, който лично ги бил насърчил в своя „Алкоран“ към този порок:

„Покварата на разкоша е толкова голяма у сарацините, че едва може да се обясни със слово...няма в тях здравина. Понеже техният пророк бе покварен, разрешил на сарацините цялата поквара, понеже сам лично казал в своята книга, Алкоран: „Събирайте се с тези, които ви харесват, и втори, и трети, и четвърти път.“ Защото им разрешил, който има възможност, да има четири съпруги...“[126]

Срамните нрави на сарацините са така ужасни, че Фиденцио не желае да ги коментира, но ги сравнява с тези на жителите на Содом и Гомор. Дори и да не бяха грешни по никаква друга причина, техните плътски прегрешения биха били достатъчно добра причина за безкомпромисна война срещу тях[127].

Третата зловредна черта, присъща на сарацините, е тяхната жестокост. Тя, разбира се, е насочена основно срещу християните и се изразява в жестоките гонения срещу всичко християнско, осъществявани от поклонниците на Мохамед[128]. Наред с опожаряването и разграбването на християнски градове и провинции, търговията с християнски пленници-роби, насилствената ислямизация, сарацините не се свенят и да се гаврят с труповете на умрелите вече християни:

„Често пъти оскверняват труповете на мъртви християни, защото на мнозина обезобразяват главите, и на онези, които са имали дълги коси, одират и изсушават самите глави и така одраните кожи поставят на върха на своите копия и ги носят като знак или знаме, което видях с очите си и което правят за унижение и позор на християните, одират ремъци напряко през гърба от едната до другата ръка от труповете на умрелите християни с нокътте си и правят от тях тетива за лъковете си. Изваждат вътрешностите на труповете, вземат жлъчката и я предоставят за лекарство.“[129]

Сред останалите пороци на сарацините Фиденцио обръща специално внимание на тяхната алчност, която е най-добре проявена в огромните мита и такси, които те събират по всякакви поводи, и особено от начина, по който грабят поклонниците с всевъзможни вземания. Те са също така „умни и лукави“, това е нещо, което е в природата им и

християните просто не могат да се предпазят от техните козни. „Мъдри са, нека кажа, в злодействата, но не знаят как да сторят добро", обобщава авторът. Той смята сарацините за глупаци, защото са си затворили сами пътя към спасението. Те отказват да чуят онова, което противоречи на думите на пророка им Мохамед:

„По каква по-голяма глупост от това, да не искаш да чуеш и научиш истината?"

отбелязва с възмущение мисионерът Фиденцио. Към тази отрицателна картина на моралния облик на сарацините авторът прибавя и непостоянството им, като пояснява:

„Сарацините са непостоянни и особено по отношение на обещанията си. Защото сключват примирия или някакви договори с християните и след това не ги спазват."

Това свое твърдение той подкрепя с множество конкретни примери от последните години на съществуване на остатъчните латински владения в Сирия, където лично наблюдава множество подобни случаи[130].

Макар и безспорно да са сред най-големите експерти по отношение на сарацините и на тяхната религия и морални качества, Фиденцио и Гийом от Триполи не са единствените, които разглеждат цялостно или по-фрагментарно дискутираните от нас проблеми. Своето мнение в повече или по-малко подробен вид предлагат и другите по-изявени пропагандисти на кръстоносното движение, които имат за цел да дадат по-комплексни предложения и мнения, и не се ограничават с военностратегическите аспекти на negotium Terrae Sanctae. Разбира се, някои от тях познават и се влияят от мнението на Фиденцио от Падуа, докато Гийом от Триполи и неговото относително балансирано и позитивно отношение към сарацините като към потенциални християни остава изолирано в следващите десетилетия.

Сред най-радикалните автори на кръстоносни проекти можем да причислим Гийом Адам. Дори заглавието на неговия трактат *De modo Sarracenos extirpandi* („За начина за изтребление на сарацините") показва войнствената нагласа на автора към сарацините като към един стопроцентов враг, който трябва да бъде унищожен. Още в пролога на своето съчинение, оплаквайки съдбата на Светата земя и на нейните християнски обитатели, той си служи със заимствани от Стария завет изрази и метафори, за да опише нейните нови владетели – сарацините:

„Най-сетне ридае Светата земя, понеже пред вас я ръфат чужденци, изоставя се във враждебна пустош и празнува съботата

без нужните обитатели. През нея минава и живее мръсен и необрязан народ, който мърси храма и тъпче светините. В нея живеят онези, които изливаха като вода кръвта на своите християнски деца около Йерусалим....Ридаят и повтарят воплите си и нетърпима мъка обзема повторно печалните, понеже чрез грешния народ, вражеския народ, престъпните синове, именно лъжливите християни, на думи изповядващи вярата на Римската църква, но отричащи я на дело, се доставят остени, копия и мечове на неприятелите и подписниците им, които унищожиха Господното наследство и с които неприятелите на Господа ги избиват, като стигат чак до погубването на душата и духа." [131]

Описвайки познатите вече проблеми, с които се сблъскват обитателите на Египет – липсата на вода, дървесина, метали, негодността на местното население за военна служба, Гийом Адам се спира на престъпната роля на „лошите християни", които заради печалбата нарушават разпоредбите на църквата и търгуват безогледно с египетските и сирийските сарацини. Едно от най-гнусните престъпления е търговията с роби-християни, които представляват не само постъпления за мамелюкската армия, но в млада възраст са и предназначени за удовлетворяване на долните плътски инстинкти на египтяните:

„Гибелна е за християнството тази търговия, понеже Египет е страна, която изяжда и унищожава жителите си, понеже не ще дадат дълбоки корени змийските изчадия и затова Египет малко по малко ще повехне без обитатели и обработващи, освен ако чрез тези купени роби не се увеличава броят на населението му. Също така египетският народ, доколкото е отдаден на плътския разкош, малко е годен за изпълнението на военни действия. И затова купуват гореказаните момчета на драго сърце, като бъдат обучени в оръжейното и военното дело по-пълно по техния обичай, да предвождат вавилонската армия навсякъде срещу християните или срещу когото и да било." [132]

Далеч по-ужасни са обаче другите привички на сарацините, на които бедните млади роби трябва да угаждат. Става дума за онова, което Фиденцио се срамува да опише, но Гийом Адам разглежда в детайли:

„Сред сарацинската секта всеки любовен акт не е само разрешен, но е допустим и насърчаван. Поради това, освен безбройните наложници, които имат при себе си, има и много женствени мъже, които си бръснат брадата, рисуват лицата си, навличат женски

дрехи, носят гривни на ръцете и на нозете, и на вратовете си златни огърлици, като жени. И на гърдите си закачат скъпоценности и така греховно продадените в робство чрез оскърбления отдават и показват телата си и мъжете действат в мъжките срамотии, като получават за себе си наградата на несправедливостта и заблудата. Та значи сарацините, забравили за човешкото достойнство, се привличат безсрамно от тези женствени мъже или живеят с тях, така както сред нас живеят публично мъжът и съпругата. Но и при това придават още несправедливост над тази несправедливост нашите католици, неприятели на правдата, като забелязват, че този порок съществува сред сарацините, знаят и го приемат, и подготвят пътя и подбуждането към това престъпление. И когато открият някое момче с подходящо телосложение, християнин или татарин, както се упомена, за продан, никаква цена не им се струва висока за даване за тези, които им се струват по-годни за изпълнение на тази извратеност. Които, след като ги купят, като статуя ги украсяват с коприна и златоткани дрехи, мият телата и лицата им по-често в баните и в други къпални и ги хранят с отбрани ястия и изискани напитки. И това го правят, за да станат по-тлъстички и по-румени, и по-нежни, и вследствие на това да изглеждат по-годни и по-привлекателни за задоволяване на сластта на сарацините. И като ги видят сластните, престъпни и нечестиви хора, именно сарацините, извратители на човешката природа, веднага пламват от страст към тях, но като бесни псета бързат да изтичат при тези момчета, кози на дявола, за да си ги купят, та да могат да упражняват с тях своето безсрамие."[133]

Религията на сарацините, техните морални и физически качества представляват специален интерес и за Рамон Лул, който, донякъде в стила на Гийом от Триполи, се опитва да открие онези моменти, които биха улеснили приобщаването на мюсюлманите към Христовото учение. В своя трактат *Liber de fine* („Книга за края") той отделя специално място на аргументация срещу сарацините, в която излага основите на исляма. Така той обяснява, че привържениците на Мохамедовото учение признават Иисус Христос за Син на Отца и Светия дух, но не и за Бог. Повтаря известните вече факти за почитта на сарацините към Дева Мария, към апостолите и към самия Иисус като „най-добрият измежду човеците, който някога е съществувал". Той изрежда още много пунктове, по които двете религии си приличат и настоява, че тяхната враждебност и недоверие към християните се дължи на непознаването на християнската доктрина. Впрочем самият Лул бил написал

множество книги на арабски и на латински, за да компенсира тази липса на познание.

Другият довод на сарацините е, че те не приемат максимата „credere pro credere“ („вяра заради вярата“), характерна според тях за християнството. Най-голямото чудо според тях е начинът, по който Коранът е низпослан на Мохамед, който „бил изпратен чрез самия Гавриил в устата на самия Мохамед и то под диктовката на желаещия това Бог. И така наричат Словото Божие Алкоран.“ Ето защо Лул препоръчва особено внимателен подбор сред сарацините на мисионери, които да познават в тънкости езика и тяхната религия, за да могат успешно да оборват солидните аргументи на сарацините в различни диспути[134].

Своите мисли за сарацините и тяхната религия Лул доразвива в трактата *De acquisitione Terrae Sanctae* („За овладяването на Светата земя“). Той отново поставя акцент върху разликата в начина на мислене на сарацинските интелектуалци и на мисионерите, изпращани при тях[135]. При диспути между мисионерите и техните сарацински опоненти основните възражения според Лул са свързани с догмите за Троицата и Въплъщението, тъй като „католическата вяра е много възвишена и извисена, а суеверието на сарацините е грубовато и чувствено и затова веднага казват, че Троицата и Въплъщението са невъзможни“[136]. Лул предоставя обаче контрааргументи, които според него успешно му послужили по време на мисионерската му дейност в затвора в алжирския емират Бужи. Той твърди още, че образованите сарацини не вярват, че Мохамед е бил пророк поради факта, че откриват множество противоречия „в Корана, където е техният закон“, както и аргументи „срещу светостта и истинното пророчество“ на Мохамед. Ето защо те разпитват християнските търговци за тяхната вяра, но търговците, поради това, че са „миряни, не знаят да им отговорят задоволително“. Не са в състояние да сторят това и юдеите, които са „надменни и твърдоглави“ и така учените сарацини остават „без закон“. Така според Лул се отваря ниша за мисионерска дейност сред сарацинските интелектуалци, която трябва да се извършва от „добре образовани католици“ и те биха могли да бъдат покръстени „в нашата вяра“, което пък ще позволи покръстването и на останалите „необразовани сарацини“[137].

Лул смята също, че сарацините са предразположени към католическата вяра и повтаря обичайните аргументи за това, а именно наличието на култ към Христа, Дева Мария и апостолите в Корана, като, разбира се, изтъква и различията с християнската религия. Той описва представата на сарацините за сътворението на Корана, разглежда представите за ислямския рай, които смущават и него със своя материалистичен харак-

тер и концентрация около „съвъкуплението, храната и пиенето“ и посочва разпространеното сред тях мнение, че християните са променили евангелията и „че тези евангелия, които използваме, са лъжливи, но първите са били истинни“. Именно поради тези фалшифицирани евангелия християните са загубили Светата земя и много други земи, които Господ е отстъпил на сарацините, защото те притежават „Корана и истинския закон“[138].

Специално внимание на религията на сарацините обръща и Марино Санудо в монументалното си съчинение *Secreta fidelium Crucis* („Тайните на верните на кръста“). В книга трета, част трета, посветена на „мохамеданското преследване на Източната църква“, той разглежда подробно темата за възникването на исляма и неговата експанзия в Средиземноморието. Водачът на „сарацинските турци“, които започват своята експанзия по времето на Ираклий, е „Mahumeth Pseudopropheta“, за чийто ранни години Марино разказва познатата ни версия как никому неизвестното арабско камиларче, което се интересувало от религията на християните и юдеите, се среща с несторианския монах Сергий и, подбудено от него, но все пак години по-късно се провъзгласява за пророк на Всевишния, привличайки след себе си множество юдеи и сарацини:

„И след това започнал да скалъпва нови закони от двата Завета, и за да се харесат на многинството, променял някакви неща из основи, като казвал, че му били разкрити от Светия Дух. И за да украси измамата, ги прикрепил между рогата на един бик, който, подобно на сълъб от „кутрето“, бил навикнал да се храни от ръцете му... “[139]

Следва подробно изложение за живота и дейността на Пророка в обичайната негативна светлина. Така глава трета се спира подробно „на плътските грехове и разбойничествата на Мохамед“, а глава четвърта описва „някои извращения на закона на Мохамед“. Интересна е интерпретацията на Санудо за ритуалните омовения в исляма:

„Законът им предвижда постоянни омовения, особено по време на молитва, та подобно на християнското кръщение така се отмиват престъпленията им; без да знае, че човек се ражда едновременно както телесно, така и духовно... “[140]

Тук отново откриваме мотива за земния, прагматичен характер на Мохамедовото учение, на което липсва дълбоката вътрешна сила и съдържание на християнската вяра. По повод на постите в исляма Санудо отбелязва, че те се извършват денем между изгрев и залез слънце:

„На постещите наредил да се въздържат от часа, в който могат да различат бял от черен човек чак до залез слънце, но пък цяла нощ се отдават на телесни удоволствия..."[141]

Петкратната ежедневна молитва на мюсюлманите според него е умерен вариант между евреите, които се молят само три пъти дневно, и християните, които трябва да вършат това седем пъти на ден. Той описва също задължението за хадж, което според него трябва да се върши веднъж годишно и посочва, че Мохамед създал този култ към Каабата в Мека, за да не се забрави древният култ към неговата покровителка Венера. Идеята, че именно Венера била покровителка на пророка, разбира се, кореспондира пряко с упорито внушаваната идея, че ислямът е твърдо свързан с плътските удоволствия и моралната разпуснатост, един определено „протоориенталистки" поглед върху тази проблематика[142].

Санудо описва разпространението на учението на Мохамед, което като „ракообразна змия" обхващало не само земите и народите на арабите, мидийците, персите, сирийците, етиопците и египтяните, но овладяло и цяла Африка от източните чак до западните ѝ предели и дори „чудодейно" вече проникнало и в северните земи на ойкумената. Ислямът е бил, е и ще остане свиреп бич за църквата „от младенчеството ѝ до нейния край". Той описва и институцията на халифа, като отбелязва наличието на халифи в Багдад, Египет и Мароко, „който някога се наричаше Картаген". Западният халиф, наречен „Miramamolinum", т.е. владетел на правоверните... „отказал да се подчини заедно с народа си на източния халиф....". Това е довело до огромен разкол „между източните и западните сарацини" за голямо улеснение на християните[143].

Особено красноречив в своите оценки за исляма и мюсюлманите е анонимният автор на *Directorium ad passagium faciendum* („Ръководство за провеждане на кръстоносен поход"), чиято омраза към „ориенталските нации" е очевидна. Той споделя своето разочарование и загриженост от намаляването на територите и броя на християните в целия познат свят:

„Вторият мотив е желанието и привързаността за разширяване на вярата и християнското име. Защото когато тръбата на пророчеството и звукът на прославата на Божието слово излезе на земята и огласи цялата, Господ Христос и Бог се почете сред всички народи и племена, и хора. Това ни съобщават историите, това се потвърждава и от свещените разкази. Но сега обаче, което трябва да се отбележи с прискърбие и да се спомене с плач сред онези, които имат най-вече участие в Господния жребий, от една страна, онова

мръсно прасе и смрадливо псе, проклето и подлежащо на проклятие, слуга на Дявола Мохамед овладя голяма част от света и зарази и развали мнозина със своите мръсотии, от друга страна, плевелите на безбожието израснаха в сърцата на християните, особено в някогашната Божия нива и световната шир, която позна Бог чрез вярата и Го прие духом, обрасна с тръните и бодилите на заблудите и пороците, изчезна учението на верността и се намали правата вяра, така че Онзи, който трябва да бъде обичан и следван от всички, Иисус Христос, бе изгонен, изтласкван и преследван от всички, нека да кажа, с изключение на нас, които сме поставени под властта на Римската църква и предвидливо сме оставени чрез Бог Саваот като семе, та да не би целият свят да се уподоби на Содом и Гомор. Значи, когато пребиваваме в нашия Иисус Христос и вярата Му, избягали на края на света и стеснени в много малка част от обитаемата земя, сме огънати не без голям срам и позор за всички християни. Защото ако, както другояче се убедих и опитах, обитаемата от люде земя се раздели на десет части, ние, които сме истински християни и се наричаме православни, не сме и една десета, ние, които бяхме навикнали да сме все пак всичко. Което би могло да се извлече и покаже по следния начин. Защото от древните, от една четвърт от света, удобна за обитаване от хора и животни, бе направено триделно разпределение, така че на Азия се падна едната цяла част, а другата средина си поделиха на две Европа и Африка. Сега обаче е така, че в цяла Африка, в която някога славно цъфтеше християнската религия, няма никакъв християнски народ. В Азия, разбира се, въпреки че има много народи и безброй християни, все пак те нямат истинска вяра и не спазват евангелското учение. В Европа, която е нашата част, има много народи, които са езичници и граничат с тевтонците и поляците. В някои части на Испания има сарацини. Също в Европа има много и разноезични християнски народи, които не са заедно с нас във вярата и учението...

Може и другояче да се покаже, че ние заемаме малка част от обитаемия свят, като можем правдиво да заплачем с псалмиста: „Доведен съм до нищо, а не знаех." Защото Азия, която се описва като среда на света, се простира много по-надалече, отколкото е посочено в описанието на климатите...Четвъртото, което повече приляга на нашето предложение, че ние, които сме истински християни, да не кажа, че не образуваме не една десета, а направо една двайсета. Все пак, макар и да сме така малобройни и, както се каза вече, като че сме притиснати скромно в ъгъла, усещам и твърдя това

като опитен човек, че ако тази наша малка частица застане на едната страна и целият останал голям свят се нареди от другата, тя ще е като златото сред металите – по-тежка чрез сила и доблест... "[144]

И така не само Светата земя, но и голяма част от Ойкуменето, което през изминалия XIII в. е разширило драматично своите размери, се владеят от „нациите" на сарацините и татарите, а множество християни в Европа и Азия споделят заблудите на гръцката секта или на някои древни еретици. Но все пак най-голямото зло са сарацините и сродните им турци, които Псевдо-Брокард описва с изключително черни краски:

„Но ако има някой, който да обмисля или да оплаква, трябва да се отбележи от какви хора сега се държи нападнато и окупирано нашето пресвето наследство – хора напълно без Бог, без закон, без договор, без милосърдие, без вяра, хора цинични и мръсни, неприятели на всяка истина, чистота, доброта и справедливост, врагове на кръста, богохулци, гонители на християнското име, насилници на съпруги, мъжеложци, потисници на слуховите животни, извратени, унищожители на правите, главоломни преследвачи и унищожители на доблестта чрез скверни престъпления, чрез нечувани пороци и грехове, а също така оръдия на Дявола, съсъди на Луцифер, храм на невежеството, обиталище на Сатаната, запазени за присъдата на отмъщението и отдадени на пожара на вечното осъждане, чиито мръсни мисли, срамна плът, безпътен живот, съблазнителни думи, цинични разговори, всеки техен помисъл, воля и намерение, отдадени на всякакво прелъстяване и задължени на всяка мръсотия. Такива са онези, които ни прогониха от онези части на света и ни натикаха в този малък земен ъгъл, и ни ограничиха със срам за нас и за нашата вяра, и ни отхвърлиха като мръсен боклук и отпадък. Такива са онези, които опустошиха Господните места и изядоха Свещия град, майка на нашата вяра. Такива са онези, които тъпчат Светая светих, които натикват и мърсят местата за поклонение във вражеска пустош, оцапват храма и заразяват и рушат чистотата. Такива са, нека кажа, онези, които поставиха Йерусалим под бдението на овощията (т.е. бдението над Тялото Христово – б.м., А.Н.), проляха кръв на християни около него, хвърлиха плътта на светците на земните зверове, оставиха телата на рабите Божии на птиците небесни. Наистина са такива ловки в злините, невежи в доброто, напълно лишени от доброта, лишени и от благоразумие, освен в злодеянията. "[145]

Особено опасни според Псевдо-Брокард са онези сарацини, които по някакъв начин са се уподобили на християните. Тук той посочва две обособени групи – „муртати“ и „баптизати“, а също така и тайнствената секта на „асасините“, която в основата си е познатата исмаилитска секта от Северна Сирия, практикуваща терористични акции не само срещу християните, но и срещу ислямските държави в Близкия изток. Що се отнася до муртатите (хора със смесен тюрко-гръцки произход и с етимология на името, която Шарл Колер извежда от арабското mourtedd, т.е. ренегат от исляма, нещо подобно на испанските „ренегадос“, които обаче са отстъпници от християнството) и „баптизатите“, които са сарацини, приели християнството, то и тук Псевдо-Брокард се отнася с голяма неприязън и недоверие, независимо от предпоставката, че тези групи все пак имат нещо общо с християните, а „баптизатите“ са пряк продукт на мисионерската дейност именно на мендикантските ордени в Азия. И така според Псевдо-Брокард „муртати“ се наричат онези,

„които произхождат от един родител от турците, а другият е от гръцко потекло. Те се удостоверяват, че са толкова по-лоши поради произхода на родителите си, колкото по-лош имат произход от сливането на два лоши вида кръв, именно гръцката и турската, като би могло да се каже от един Сатана и от друг дявол. Те, макар и да се наричат християни, и са все пак са много чужди на култа и делата на християните, докато са отдадени на всякакви военни упражнения, защото нямат изобщо никакъв друг вид умения, непрекъснато се отдават на пороци и грехове, с които този сорт хора е изпълнен, не се смятат за достойни за никакви военни умения, които изискват верен боец, силен и постоянен, а само за кражби, плячка, пожари и грабежи. Понеже това винаги правят и упражняват, винаги чрез тези неща бдят и се насочват. Затова знаят да прикриват това по-внимателно и да го устройват по-прикрито, докато нещо друго си мислят, защото постоянното им усърдие и усилие в тези неща ги поставя на върха на майсторлъка в тях.“[146]

Подобни са неговите опасения и по отношение на новопокръстените сарацини и турци, наричани с общото име „баптизати“:

„На пето място, ще се опишат новопокръстените. Но баптизати се наричат онези от турците и сарацините, които приеха християнската вяра и кръщение. Те, колкото повече са отделени от християните по кръв, толкова повече са обучени в нечестивите нрави на турците и сарацините, с които за изтребление на християните, за избиване на невинните, за опожаряване на църквите, за

грабеж на светините, за опозоряване на християнското име, за омърсяване на кръста, за омраза към вярата, за опорочаване на кръщението, за унищожаването на християнския род и семе от своето нечестиво обучение и от престъпните си родители, тяхната змийска издънка и отровен род е обучен, упражнен и проникнат, толкова по-малко трябва да се вярва на обещанията им, да се надяваме на вярност и също така да се разчита на някакво постоянство, добрина, доблест и благочестие. Такива са онези, които не открих въобще или много рядко, които са приели кръщението от тях, и може да се вярва, че в този човек има нещо добро, или някой, който да смята или преценява, че Христовата вяра е по-добра или да смята, че нашият закон е по-чист. Но затова приемат кръщението, защото възнамеряват да подобрят нещастното си положение или да променят лошия си късмет, или да избегнат тежката нищета, или, ако първо са роби или пленници, желаят свободата, или сигурно онези, които поради непоносимите си пороци или постоянни лъжи не са могли да живеят сред своите. Такива са, че едва има някой, който да служи на кръщението или да изтрайва във вярата, докато не му се отдаде възможност да се откаже от пътя на християнството и да се върне към бълвоча, чрез което отстъпничество и светотатство ще получи прошка за всякакъв вид престъпления, простъпки, обиди и безчестия сред своите и освен това ще получат похвала и чест, понеже са нанесли на нашия закон с това отричане позор. Също така са такива, че след като се прочете и се чуе за извършените от тях различни лъжи и причинената смърт чрез предателства за господарите им, нито писалка може да опише, нито езикът да разкаже за тяхната перверзия и извъртането на нравите и делата им.“[147]

Към онези, от които френският крал трябва да се отнася с огромно недоверие и да се пази всячески, Псевдо-Брокард отнася и тайнствените „асасини“ – исмаилити, за които впрочем информацията му е оскъдна, но това е разбираемо:

„На шесто място трябва да се проклинат и отбягват паричаните асасини, които се продават сами помежду си, пият човешка кръв, убиват за пари невинни, подценяват живота и здравето на хората, които като дявола се представят в светлина на ангели, докато имитират жестовете, дрехите, езика, обичаите и действията на различни нации и на отделни личности и така, като са укрити под овчи кожи, преди смъртта откриват каквото знаят.

Понеже не съм ги виждал, но за тях узнах от сигурен свидетел чрез този слух и достоверни писания, не мога да открия повече и да дам по-пълни сведения. Защото, ако по правите или някакви знаци посоча, че трябва да се разпознават, в които за мене и за другите хора са непознати, ако по името им бих могъл да преценя, толкова е проклето изповеданието им и толкова омразно за всички, че самото им име силно желаят, ако може да се крие. Знам само едно-единствено лекарство, че има за защита и охрана на краля, че в целия кралски дом за каквато и служба, колкото и да е скромна или временна, или недостойна, никой да не се допуска освен онзи, комуто са напълно и изцяло известни страната, мястото, родът, състоянието и сигурната личност."[148]

И така, ако трябва да обобщим с няколко думи средностатистическата картина за исляма и моралните и физическите качества на сарацините, можем да кажем, че се очертават две основни линии при тяхното представяне. Така за автори като Гийом от Триполи и Рамон Лул, донякъде и Марино Санудо ислямът е религия, която притежава допирни точки с християнството. Това се дължи на факта, че псевдопророкът Мохамед се е запознал с учението на евреи и християни (макар и в неговата извратена форма, предложена от еретическите монаси Сергий и Бахира) и е заимствал значителни елементи, отнасящи се до култа към Христа като към пророк и съвършен човек, към Дева Мария и пророците на Стария завет. Тази близост би помогнала за евентуалното покръстване на мюсюлманите. Затова биха спомогнали също есхатологичните настроения за края на исляма, неудовлетворението сред интелектуалния елит на ислямското общество от прекалено „примитивната и неиздържана" философски доктрина на Мохамед и убедителните според авторите на трактатите доводи в полза на християнството. На другия полюс се намират автори като Гийом Адам и Псевдо-Брокард, които рисуват напълно негативна картина на исляма; изобщо не се впускат в теологични подробности около евентуални близки моменти в двете религии и с наслаждение описват истинските или мнимите отрицателни качества на мюсюлманите, сред които изпъкват вероломността, чувствеността и отдадеността на плътския грях, изнежеността и женствеността на коренните жители на Близкия изток, които са принудени да формират своите армии от роби, произхождащи от Балканите и Черноморието.

В тясна връзка с така описаните морални и физически качества на мюсюлманите се намират и част от мненията на експертите относно техните военни качества. Тук обаче присъства и една мощна струя на трезвомислещи автори, които не се впускат в оценки на общия облик на

ислямското население или в характеристики на религията им, но за сметка на това внимателно анализират военната им мощ, което е в пълен синхрон с поставената им задача.

3. Военните качества на сарацините. Предимства и недостатъци пред християнската армия

Съвсем естествено проблемите, свързани с бойните качества на сарацините, с техните тактически и стратегически прийоми, с начина им на въоръжение, устройство на армията и други подобни въпроси заемат съществено място в трактатите, посветени на „освобождението и съхраняването" на Светата земя. Именно мюсюлманският свят и неговото политическо и културно средоточие – мамелюкски Египет, е основният противник, с който експертите предполагат, че християнската кръстоносна армия ще бъде заставена да воюва. Наред с Египет друг потенциален противник са турците в Анатолия. Те обаче все още са разглеждани в една чисто малоазийска и близкоизточна парадигма, която е далеч от по-късните антиосмански проекти, писания и планове.

Интересна е разликата между авторите, писали в края на XIII в., в периода около и непосредствено при падането на Акра и останалите латински владения в Сирия под властта на мамелюците, и онези експерти, които пишат след 1300 г., когато Мамелюкският султанат навлиза в период на политическа стагнация и нестабилност, а християнските военни теоретици започват да се ориентират в новата обстановка и преоткриват печелившата според тях стратегия за борба с Египет, основана на голямото надмощие на християнския свят в областта на морското дело и морската война.

Още Фиденцио от Падуа, който двукратно пребивава във военните лагери на мамелюците и познава отлично структурата и особеностите на мамелюкската армия, не крие възхищението си от нейните бойни качества и отлична организация. Според него сарацините по принцип превъзхождат по численост кръстоносните армии и това е една от причините за успехите им. По негови оценки от двете части на своите владения султанът на Египет може да въоръжи над 11 000 конници, които са „много умели с оръжията и изключително силни бойци". Християнските бойци трябва да бъдат „добре въоръжени", защото сарацинските войници са добре въоръжени. Особено опасни са те, когато използват своите лъкове и стрели. Техните стрели са „са от добро желязо...и изключително остри". Самите сарацини не тръгват на война без лък и колчан със стрели и постоянно се упражняват в стрелба с лък „от детство до старини". Друга особеност на сарацинското въоръжение е извитата сабя, с която

ударите се нанасят под особен ъгъл, непривичен за християнските бойци. Всеки конник има и „ужасна желязна тояга“, т.е. боздуган, с която нанася ловки удари на враговете, и те остават без шлема си, очаквайки удар от външната страна, но получават такъв от вътрешната, след което „гологлави“ стават лесна плячка за сарацинския конник. Сарацините се упражняват ежедневно във военно дело, като по-опитните обучават по-неопитните, „та тези, които не знаят, да се научат, а тези които се обучават – да станат по-умели в причиняването на щети“. Сарацините рядко си служат с копия, а конете им не са бронирани, „та самите те да бъдат по-подготвени за препускане“. Пехотата на сарацините е въоръжена с лъкове и стрели, а голяма част, но не всички притежават и ятагани[149].

Фиденцио описва и устройството на сарацинската армия, нейното десетично деление и посочва, че християните трябва да се поучат от този принцип, тъй като той е удобен за осъществяване на командването на по-големи военни съединения[150].

Без да се впуска в подробности за силата и могъществото на египетският султан, Шарл II Анжу изглежда твърде респектиран от военната мощ на мамелюците. Той е категоричен:

> *„съветът за освобождение* (на Светата земя – б.м., А. Н.) *беше такъв, че ако днес се предприеме генерален поход, то това ще бъде глупост. Причината е, че Ние знаем, че понастоящем сарацините са много силни. И този, който сега е султан, притежава цялата мощ на езичниците, а и казват, че понастоящем султанът печели такива големи победи и е толкова по-мощен в сравнение с християните, които на свой ред са прогонени от Светата земя и татарите, които на три пъти бяха разбивани в открит бой от речения султан от началото на войната.“*[151]

Доста по-различна обаче е картината, която ни представят водещите експерти след 1300-та година. Някои от тях са твърде лаконични и описанията на сарацинската армия и нейните бойни умения са повече от пестеливи, но пък, от друга страна, твърде красноречиви. Така например според автора на *Memoria Terrae Sanctae* („Паметта на Светата земя“) сарацинските войници се боят много повече от представителите на военните ордени, отколкото от обикновените кръстоносци[152].

Жак дьо Моле цитира изказване на прочутия султан Байбарс ел Бендокдар – основателя на Мамелюкската династия, който постига и първите значителни успехи срещу Латинското кралство в Сирия:

> *„Бокендар, някогашният султан на Вавилония...многократно каз-*

вал, че е готов да излезе срещу 30 000 татари с армията си, но ако дойдат повече, ще им отстъпи без бой. Също казвал, че ако в земята му пристигнат 15 000 френски конници, той би им излязъл насреща и би се сражавал с тях, но ако дойдат повече, би отстъпил и би им предоставил бойното поле."[153]

Лаконичен, но изчерпателен е анализът в тази насока на крал Анри II Лузинян, който повтаря отново широко разпространеното и утвърдено сред експертите мнение, че гръбнакът на египетската армия се състои от „мамелюкски момчета", които по произход не са египтяни, нито сирийци, а роби от „Турция и Понтийското море". Това се дължи на вече коментираното всеобщо мнение, че „Египетската земя не ражда силни войници"[154]. Той препоръчва включването на „известно количество добри рицари-арбалетчици, които биха могли да се противопоставят на сарацинските лъкове"[155]. Според кипърския владетел, когато египетските султани владеят поне част от Сирия, то тогава те биха могли да извадят на бойното поле сила от 60 000 конници, от които поне 20 000 са елитни бойци („boni milites"), 20 000 са войници със средни бойни качества („mediocres") и 20 000 са слабообучени и негодни („viles"). Той прави уточнението, че според тях всеки конник е рицар („miles")[156]. Понастоящем, смята кипърският крал, силата им обаче е намалена чувствително по две причини. Първата са пораженията, които са понесли от „татарите", а другата са междуособиците, които хронично разтърсват Мамелюкския султанат при промяната на владетеля. Пехотата, въоръжена с лъкове и стрели, е много зле обучена във военно отношение. Водачът на кръстоносния поход трябва да подсигури голям брой конници и пехотинци, въоръжени с арбалети, защото сарацините се боят ужасно много от тях и не могат да им противостоят с лъковете си[157].

Марино Санудо, който концентрира своето внимание върху аспектите на икономическата блокада и борбата с незаконната търговия с Египет, осъществявана от „лошите християни", познати и с прозвището „Alexandrini", отбелязва неколкократно, че един от най-важните аспекти на тази търговия е доставката на роби от Черноморието и Балканите, които попълват редиците на армията на мамелюците и по този начин осигуряват нормалното функциониране на мамелюкската армия[158]. Той отбелязва и концентрацията на египетската армия във военните лагери около Кайро, която е възможна поради редовните доставки на храни и всичко необходимо именно посредством незаконната търговия и нарушенията на провъзгласеното от Папството ембарго. Според него, ако се прекратят доставките на дървесина, желязо и други нужни за изграждането на флот материали, армията би трябвало да се разпръсне из стра-

ната, което пък, от своя страна, ще засили сепаратизма в нея и султанът ще загуби прекия контрол върху своите емири („Amiralii"), които понастоящем също пребивават в Кайро и околните военни лагери поради разквартируването на армията в тази зона[159].

Извънредно изчерпателен по военните въпроси е Рамон Лул, въпреки факта, че той не е военен по призвание. В своя трактат *Liber de fine* той посвещава цял раздел на тази проблематика, озаглавен *De modo bellandi* („За начина на воюване"), който заслужава нашето внимание, защото отразява една по-мащабна съпоставителна картина на християнската и сарацинската военна машина. Първото голямо надмощие на християните според Лул, разбира се, се крие в подкрепата на Христа и неговата Света църква. Това предимство е недостъпно за сарацините по съвсем очевидни причини[160].

Второто голямо предимство на християнската армия според него се корени във факта, че тя ще притежава единно командване в лицето на „Rex Bellator", т.е. кралят-воин, който ще оглави новосъздадения кръстоносен орден и ще привлече за участие в него множество благородници, при това такива, които са в състояние да осигурят сами финансиране за себе си и своите отряди. На това сарацините не могат да противодействат, „понеже нямат такива рицари-монаси, така заможни и им липсват десетините, понеже са по-бедни в сравнение с християните". При евентуална смърт на водача на кръстоносния поход мястото му веднага се заема от новоизбран лидер и сарацините не биха могли да разчитат на възникване на раздори, а по-скоро трябва да търсят спасение чрез бягство в по-сигурни места, „където биха могли, ако им се удаде, да постигнат мир". Наличието на регула и строги васални връзки между членовете на ордена е четвъртото условие за успех срещу сарацините, които „нямат нито ред, нито средства и не биха могли да постигнат това". Оттук насетне Лул се спира подробно и на чисто военнотехническите аспекти на християнското предимство над сарацините. Това са преди всичко тежковъоръжените християнски рицари и техните коне. В средата на християнския боен ред се намира „кралят-воин", като в „убежище или крепост". Сарацините не могат да проникнат там, защото „те не защитават нито телата си, нито конете, нито пък подобно на християните могат да се сражават успешно с щитове и копия". Той повтаря също очевидно провереното от практиката предимство на арбалетите пред сарацинските лъкове:

> *„Защото християните са яздещи арбалетчици, което сарацините умеят само с лък. И понеже арбалетът надделява над лъка, християните ще имат предимство чрез арбалетите."*

По тази причина християнският водач трябва да осигури и тежковъоръжени арбалетчици-пехотинци, които да бъдат и бронирани, и тогава нито конни, нито пеши сарацини могат да им излязат насреща, защото „не могат да се прикриват по този начин с щитовете, тъй като са почти голи по време на сражение“.

Иберийецът Лул не пропуска да отбележи огромния опит във войната със сарацините, натрупан на родния му полуостров. Той изтъква като едно от предимствата на християнската армия пред мюсюлманските отряди наличието на опитни бойци, „пехотинци, привикнали с копия, метателни оръжия и щитове, които се придвижват надлъж и напир, денем и нощем“, познати с името „алмугавари“ (Almugaveria, Almugavares), действащи в граничните зони между християнските и мюсюлманските територии в Испания. Описанието на тактиката на „алмугаварите“ поразително напомня за анатолийските гаази от периферните области на султаната Рум, но тук ролите са сменени.

Наличието на бойна и обсадна техника у християните е деветото предимство, защото „сарацините нямат толкова дървесина, нито пък умения за воюване с бойни машини както християните“. Най-сетне християните са по-богати, разполагат с повече средства и хранителни припаси и това им позволява да водят по-продължителни кампании и обсади на градове от сарацините.

Морското превъзходство на християнските държави дава допълнителни предимства на бойците на кръста. Християните са в състояние да контролират морските пътища и могат да получават необходимите им храни, материали и особено желязо по море, докато сарацините нямат друг източник на желязо освен случайни находки на желязна руда в земите им.

Каталонският мисионер изтъква само две предимства в полза на сарацините: едното е „поради десетичното или полковото деление, което спазват, а другото – поради турския лък и поради ятагана и вродения им умение за сражаване с тях“. Това може да се промени лесно, като и християнската армия се раздели на десетни, стотни и хилядни. Бойците също могат да бъдат обучени в стрелба с турски лък.

Пълното превъзходство на християните по море може да наклони везните на щастието в полза на кръстоносните войски още преди масирания удар по суша. За целта кралят-воин трябва да определи от своя орден един рицар за „admirallus“, който да оглави морските сили на кръстоносната армия и да организира както морската блокада, така и нападения по крайбрежието за унищожение на припасите, на укрепените места и пр. Така населението ще се отдръпне от крайбрежието при

„сарацините, които живеят във вътрешността и се наричат „ал-араби“ и берберн“. Това ще позволи на адмирала и на неговите хора да създадат плацдарм по брега и оттам да се извършват походи и във вътрешността на страната на сарацините[161].

Оценката на Лул за бойните качества на сарацините е изцяло негативна:

> *„Сарацините, които се раждат в египетската или вавилонската земя, не са нито силни, нито добри бойци. Но пък купуват татари или турци, или от други народи, които наричат мамелюци и чрез такива като тях се отбраняват и затова флотът от галери не би им позволил да пристигат във Вавилония, защото такива като тях се купуват в Гърция и се продават за печалба от лъжливите християни.“*[162]

Тези свои разсъждения Лул развива в другият си късен кръстоносен трактат *De acquisitione Terrae Sanctae*, където отстоява тезата, че 1000 рицари заедно с 10 000 арбалетчици, от които повечето трябва да бъдат на коне, а също и 10 000 бойци, въоръжени с копия и щитове, биха били напълно достатъчни да се справят с над 30 000 сарацински войници. Сарацинската пехота е напълно негодна за бой, а чрез „алмугаварите“ и техните дръзки нападения и умението им да залавят пленници може да се получи точна информация и за разположението на сарацинските войски, за снабдяването им с храни и дори да бъдат нападани обозите с припаси и да бъдат отнемани в полза на християнската войска. Той отново повтаря и вече изложените тези за превъзходството на християните по море, което би позволило морската блокада да се комбинира с опустошителни рейдове по крайбрежието, за нуждата от голямо количество арбалетчици – както конни, така и пеши, а също и от бойци, които са опитни в близък бой с копие и щит, а също така добре владеят меча и камата. По този начин ще могат да бъдат неутрализирани изцяло двете основни оръжия на сарацините – „турският“ лък и ятаганът[163].

Като цяло експертите от първите десетилетия на XIV в. са оптимистично настроени за изхода от евентуален военен сблъсък със сарацините. Тяхната убеденост във военнотехническото превъзходство на християните не само в сферата на морското дело, но и по отношение на сухопътните военни сили, изглежда пълна. Други са проблемите, които могат да осуетят успеха на евентуалното начинание, но те са свързани повече с липсата на единство в християнския свят, с конфликтите между европейските владетели и техните разнообразни амбиции, отсъствието на някогашния религиозен ентусиазъм сред аристокрацията и народите

на Запада за осъществяване на делото за „освобождение и съхранение“ на Светата земя.

От всичко казано дотук могат да бъдат направени някои обобщения и да бъде намерено мястото на образа на сарацините в разглеждания период в съпоставка с разгледаните вече отминали етапи на формиране на този колективен образ в представите на западноевропейското средновековно общество. Авторите на кръстоносните трактати остават сравнително далеч от есхатологичните и апокалиптичните представи за сарацините, познати и налагани от някои среди в западния свят, въпреки че познават очевидно тази традиция. В голямата си част те имат изключително точна и ясна представа за географския ареал на разпространение на исляма, за политическите и етническите разделения в ислямския свят, за относителната тежест на сарацинския фактор в сложната система от международни отношения в края на XIII и първите десетилетия на XIV в. Информацията за естеството на мюсюлманската религия, нейната способност да противостои успешно на християнската религиозна пропаганда, притегателната ѝ сила за народите на Изтока, сред които в разглеждания период продължава процесът на ислямизация, започнал още от началото на VII в., родството ѝ с големите и монотеистични предшественици – юдаизма и християнството, – всичко това присъства в подробен вид в по-голямата част от съчиненията на онези автори, които притежават напълно експертни познания за Изтока.

Разбира се, тези базисни познания често пъти водят до противоположни изводи, което може да бъде обяснено и с конкретните цели и задачи, които си поставят отделните автори, изготвящи даден проект за „отвоюване и съхраняване“ на Светата земя. И все пак преобладава решително негативната представа за ислямския свят като основна заплаха за Запада, като за незаконен окупатор на безценното наследство на християнския свят – Светата земя, и на целия някогашен християнски Изток, който според всеобщото убеждение по право би трябвало да се управлява от латинските християни – законните наследници на Римската империя. Не съществува истинска нагласа за постигане на някакъв компромис или за запазване на създалото се статукво в спорните територии на Източното Средиземноморие, въпреки многобройните действия в тази насока, които наблюдаваме в конкретната политическа практика на западноевропейските и особено на средиземноморските християнски владетели и държави.

Наред със специфичните негативни качества на сарацините, които произтичат от порочния характер на тяхната религия, авторите на трактатите повтарят и някои от създадените трайно негативни черти за оби-

тателите на Азия, битуващи в съзнанието на европейците още от Античността. Коренните жители на Мамелюкския султанат – египтяни и сирийци, са изнежени, сладострастни, негодни за военно дело и феминизирани ориенталци, чиято военна мощ се крепи на престъпния съюз между тях и „лошите християни", организирали незаконната контрабандна търговия, снабдяваща Египет с необходимите му военни материали и роби от северните земи около Черно море, които образуват гръбнака на мамелюкската армия. Не военната мощ или богатствата на Мамелюкския султанат са причината за досегашните успехи на ислямското оръжие, а безбройните недоразумения, липсата на единна стратегия и тактика на западния свят, произтичаща и от всеобщата греховност на християните, от тесногръдите интереси на техните лидери, които не могат да се обединят около най-достойния (често пъти това е папата или френският крал) християнски лидер, за да реализират безспорното военно превъзходство над сарацините и да постигнат така желаната цел – възвръщането на древната мощ на християнството и възстановяването на законната власт над целия християнски Изток и над неговото скъпоценно средоточие – Светата земя и светия град Йерусалим.

Бележки

[1] *Pirenne, H.* Mohammed and Charlemagne. N.Y, 1939, 14–20.

[2] *Southern, R.* Western Views of Islam. Cambridge, (Mass.) – London, 1964, 1–2; *Daniel, N.* Islam and the West: The Making of an Image. Oxford, 1993, 11–15.

[3] *Southern, R.* Цит. съч., с. 1.

[4] *Rotter, E.* Abendland und Sarazenen: Das okzidentale Araberbild und seine Entstehung im Frühmittelalter. Berlin – N.Y.1986, p. 101. Терминът „сарацини" вероятно произлиза от арабския термин „аш-шарк", който може да бъде преведен като „ориенталци". Вж. *Пиков, Г.* Средневековье о „чужых": арабы, монголы и индейцы глазами европейцев VIII–XVI веков: http://students.gf.nsu.ru/medieval/alien.html

[5] *Antoninus Placentinus.* Itinerarium. Ed. P. Geyer. – *CCSL*, (175), 127–174.

[6] *Rotter, E.* Цит. съч., с. 24, 232.

[7] *Antoninus Placentinus.* Цит. съч., гл. 35, 119, с. 278.

[8] *Johannes Damascenius*, De Haeresibus. Patrologia Graeca. – XCIV, p. 763 ; *Southern, R.* Цит. съч., с. 17; *Rotter, E.* Цит. съч., с. 67.

[9] *Isidorus Hispalensis episcopus.* Etymologiarum sive originum libri XX, (ed. W.M. Lindsay), 2 vols. Oxford 1957, IX, 2, 57: „Saraceni... Ipsi sunt Ismaelitae, ut liber Geneseos docet, quos sint ex Ismaele. Ipsi Cedar, a filio Ismaelis. Ipsi Agareni ab Agar; qui ut diximus, perverso nomine Saraceni vocantur, quia ex Sarrae se genitos gloriantur."

[10] Пак там, „... Syriginae, quod origine Syrorum sint, quasi Syriginae."

[11] *Pseudo-Eucherius.* De situ Hierusolimae epistola ad Faustum presbyterum (ed. L. Fraipont). – *CCSL* 175 (1965), 235–243; 240.

[12] Например Беда Преподобни в Expositio de nominibus locorum, quae leguntur in Actis Apostolorum, PL, 92, (col. 1033–1040) col. 1035 B: „Arabia, regio inter sinum maris

Rubri, qui Persicus, et cum qui Arabicus vocatur. Habet gentes multas, Moabitas, Ammonitas, Idumaeos, Sarracenos aliasque quamplurimas."

[13] *Beda Venerabilis*. Libri quattuor in principium Genesis (16, 12), (ed. C. W. Jones). – CCSL 118 A (1967), p. 201: „Sed haec antiquitus. Nunc autem in tantum manus eius contra omnes, et manus sunt omnium contra eum, ut Africam totam in longitudine sua in ditione premant, sed et Asiae maximam partem, et Europae nonnullam exosi et contrarii teneant."; *Rotter, E.* Цит. съч., с. 253.

[14] *Beda Venerabilis*. In cantica canticorum, PL, 91; col. 1088 D: „Cedar Ismaelis filius fuit, de quo dictum est: „Manus eius contra omnes, et manus omnium contra eum." Cuius praesagii veritatem, et exosa omnibus hodie Sarracenorum, qui ab eo exorti sunt, natio probat."

[15] *Beda Venerabilis*. Expositio in primum librum Mosis (21); PL 91 (col. 189–286), col. 242 A.

[16] *Southern, R.* Цит. съч., с. 19.

[17] *Arculfus (Adamnanus Hiensis)*. De Locis Sanctis. Ed. D. Meehan. – Adamnan's De Locis Sanctis. – SLH (3). Dublin, 1958; *Rotter, E.* Цит. съч., с. 31.

[18] Пак там, с. 41.

[19] *Beda Venerabilis*. Expositio de nominibus locorum. – Pl 92, 1035, 1037 A; *Beda Venerabilis*. Historia ecclesiastica gentis Anglorum V, 23. *Bede's Ecclesiastical History of the English People*. Ed. Colgrave, B./R. A. Mynors. Oxford, 1969; *Rotter, E.* Цит. съч., с. 261.

[20] *Fredegarius*. Chronica. – MGH SS, rer. Merov., 2, 175, 12.

[21] Le Liber pontificalis. Ed. Ch. Duchesne. Paris, 1955, 1, p. 401.

[22] *Willibald /Hugeburc*. Vita Sancti Wilibaldi. Ed. O. Holder-Egger. – MGH SS 15, 80–106; 95, f.23.

[23] *Fredegarius*. Цит. съч., с. 7, 30, 9–11; *Rotter, E.* Цит. съч., с. 256.

[24] *Southern, R.* Цит. съч., 19–20.

[25] *Alvarus, P.* Indiculus Luminosus. – PL CXXI, 397–566; 555–556.

[26] *Alvarus, P.* Vita Eulogii. – PL CXV, 705–870.

[27] В съчинението му Liber Apologeticus Martyrum. – PL CXV, p. 859.

[28] *Lévi Provençal, E.* Histoire de l'Espagne musulmane , 2nd ed. Paris, 1950, I, 225–239; *Sage, C. M.* Paul Albar of Cordoba: Studies on his Life and Writings. N.Y., 1943; *Madoz, J.* Epistolario de Alvaro de Cordoba. Madrid, 1947.

[29] *Southern, R.* Цит. съч., 29–31.

[30] *Guibertus de Novigento (Guibert de Nogent)*. Gesta Dei per Francos. – PL CLVI, 679–838.

[31] *Embrico de Moguntia*. Vita Mahometi. Ed. F. Hübner. – Historische Viertelfahrschrift N. F., XXIX, 935, 441–490.

[32] *Comfort, W.* The Saracens in the French Epic. – Publications of the Modern Language Assoc3ation of America, LV, 1940, 628–659.

[33] *Guillelmus de Malmesbury*. De gestis regum Anglorum. Ed. W. Stubbs, (Rolls Series), p. 230: „nam Saraceni et Turchi Deum Creatorem colunt, Mahomet non Deum sed eius prophetam aestimantes".

[34] *Alfonsi, P.* Dialogi in quibus impiae Judaeorum confutantur. – PL CLVII, 535–672; *Southern, R.* Цит. съч., с. 35.

[35] *Otto von Freising*. Chronica sive historia de duabus civitatibus. Ed. A. Hofmeister/ W. Lammers. Darmstadt, 1961, p. 317; *Southern, R.* Цит. съч., с. 36.

[36] *D'Alverny, M.* Deux traductions latines du Coran au Moyen Âge. – Archives d'histoire doctrinale et litteraire du Moyen Age, XVI, 1948, 69–131. *Kritzeck, J.* Robert of Ketton's Translation of the Qu'ran. – Islamic Quarterly, II, 1955, 309–312.

[37] *Southern, R.* Цит. съч., с. 39.

[38] *Petrus Venerabilis*. Liber contra sectam sive haeresim Sarracenorum. – PL CLXXXXIX, 651–652.

[39] *Southern, R.* Цит. съч., с. 40. Тази реч на Джакомо ди Фиоре е запазена у Роджър Хоудъни в *Howden, R.* Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis, (Stubbs, W., ed.) (Rolls Series), II, 151–155; Chronica magistri Rogeri de Houdene, (Stubbs, W. ed.) (Rolls Series), III.; *Reeves, M.* The Liber Figurarum of Joachim of Fiore. – Medieval and Renaissance Studies, II, 1959, 57–81; *Stenton, D.* Roger of Howden and Benedict. – *EHR*, LXVIII, 1953, 574–582.

[40] *Petrus Venerabilis*. Цит. съч., с. 650.

[41] *Southern, R.* Цит. съч., с. 43.

[42] *Burr, D.* Antichrist and Islam in Medieval Franciscan Exegesis. – Medieval Christian Perceptions of Islam. Ed. J. V. Tolan, J. V. N.Y.–London, 1996, p. 133.

[43] Пак там, с. 135.

[44] Пак там, с. 136.

[45] Пак там, 139–141.

[46] Пак там, 143–144.

[47] *Fidentius*. Цит. съч., с. 16: „баща и начало на злодеянията беше Мохамед, най-скверен мъж."

[48] Пак там, с. 54: „Acconenses autem et alii Xristiani Terre Sancte nutriverunt serpentes in sinu suo, quia dimiserunt Sarracenos in casalibus suis, qui quando discordia est inter Xristianos et Sarracenos, impugnant Xristianos... et Xristiani non possunt eos a se repellere."

[49] Пак там, с. 56: „regnum Egypti quod respicit meridiem et super regnum Damascenum, quod euntibus per maritimam respicit versus aquilonem."

[50] Пак там, с. 57: „In regno autem Damasci non sunt Sarraceni qui possint magna facere, nisi Soldanus Babilonie aliquam militiam constituat illic, quia regnum Damascenum multum destructum fuit per *Tartaros*, nec sunt aliqui Sarraceni in partibus illis qui possint prohibere Xristianis descensum ad terram."

[51] Пак там, с. 53: „Infirmitas etiam terre Egypti ostendit quod non est bonum ibi applicare; nam terra Egypti et habitatio ejus valde est infirma, et maxime hominibus de terra frigida, quia terra Egypti multum est calida in estate et distenperata, nec expedit ultramontanis ibi esse, quia pestilentia infirmitatis sufficeret ad consumendum populum Xristianum si in terra illa moram contrahere voluerit."

[52] Пак там, с. 54: „...sunt in maxima quantitate. Et ideo etiam valde fortes, non possent eos Xristiani subito vincere."

[53] Пак там, гл. LXXXV: *De Antiochena civitate et conditionibus ejus*, 56–57.

[54] Пак там, „est... sana, quia bonum habet aerem ab omni parte, quod bene probat facies et robur personarum habitancium in eadem."

[55] Пак там, с. 57: „remota... a Sarracenis, quia Egyptus valide distat ab Antiochia"; „potest esse auxilio vallida, quia... rex Tartarorum promisit quod, si exercitus Christianus mare transeat, ipse mittet Xristianis magnam militiam in auxilium..."

[56] Пак там, с. 51.

[57] *Charles II d'Anjou*. Цит. съч., с. 354: „la terre soit chaude et destempree pour soufrir la chalor lost des crestiens apetisseroient tous jours et les sarracins si veioient leur auantage se combatroinet volentiers a eaus."

[58] Пак там, с. 354: „Item que li soldans avoit bien XL jornees de marine en laquel marime estoient cites chasteaux viles bones fors. Et disoit que la plus grant rente que li soudans ait il auoit par la marine. Et encores disoit lauoir que venoit del leuant si come sont riches dras pierres precioses auoir de pois perles et autres plusors richeces uenoient en alixandre et li cristien la loyent guerre et achater en alixandre dunt li soudans receuoit grans rentes de cheteurs et de uendeours."

[59] *Haytonus*. Цит съч., с. 263: „In isto regno pauce sunt civitates bone, sed latas habent planicies et bona pascua pro jumentis, et ideo habitatores illius patrie fere sunt omnes pastores habitantes in tentoriis et in talibus domibus que de loco ad locum faciliter deportantur. Major civitas illius regni vocatur Octerar, parum ibi coliigitur de ordeo vel frumento; vino totaliter carent; bibunt tamen cervisiam et alia pocula que conficiunt. Milium comedunt, lac et risum, et vocantur habitatores illius regni Turs, et omnes fere tenent dogma perfidi Mahometi. Aliqui sunt inter eos pagani qui nullam penitus habent legem. Litteras non habent proprias, sed litteris utuntur arabicis in civitatibus atque in castris."

[60] Пак там, с. 266: „Regnum Persarum dividitur in duas partes que dicuntur solummodo regnum unum, eo precipue quod unus solus dominus illarum terrarum semper obtinuit principatum. Prima pars Persarum incipit in oriente, a confinibus regni Turquestan, et protenditur per occidentem usque ad magnum flumen Fison, quod est primum inter quatuor flumina que de paradiso terrestri fluunt, ut in libro Genesi continetur. Ex parte septentrionis protenditur usque ad mare Caspis ex parte meridiei protenditur usque ad desertum Indie. Patria illa est quodam modo tota plana, et in medio illius due sunt site magne et opulentissime civitates, altera quarum Boccara et alia Semergant. Gentes vere habitantes in illis dicuntur Persii, linguam habent propriam quam loquuntur. De mercationibus vivunt et terrarum laboreriis; nunc de armis se non ingerunt, nec de guerra. Antiquitus colebant ydola, et ignem tanquam deum eorum precipue adorabant. Postquam vero progenies Mahometi illarum terrarum dominium occupavit, effecti sunt universaliter Sarraceni, Mahometi credentes falsissimis documentis. Alia vero pars Persarum incipit a Fison flumine supradicto, et extenditur per occidentem usque ad confines regni Mede et partim Armenie Majoris. Ex parte septentrionis extenditur usque ad mare Caspis; ex parte meridiei suos habet confines cum quadam provincia regni Indie, partim cum Occeano mari et partim cum quadam provincia regni Mede. In ista eciam patria sunt due maxime civitates, quarum unam vocatur Nesabor et alia Spahen. Gentes quidem illarum terrarum tam in secta quam in moribus et condicionibus sunt similes aliis supradictis."

[61] Пак там, с. 267: „Regnum Mede est valde longum, sed non est latum. Ex parte enim orientis incipit a regno Persarum et a regno Indie Minoris in parte, et extenditur per occidentem usque ad regnum Caldeorum. Ex parte septentrionis incipit a regno Armenie Majoris et extenditur per meridiem usque ad civitatem Quissan, que sedet super mare Occeano; et ibi colliguntur margarite majores et grossiores que portantur per orbem. In regno Mede sunt magni montes et parve planicies. Due sunt in regno Mede provincie. Illi qui in una illarum habitant nominantur Cordini et qui in alia Sarraceni dicuntur, et duas in ipso regno magnas optinent civitates, quarum unam vocatur Seres et alia Queremen. Legem tenent et sectam perfidi Machometi. Litteris utuntur arabicis, ad arma sunt pedites arcarii valde boni."

[62] Пак там, 269–270: „Regnum Caldeorum ex parte orientis a montibus Mede incipit et protenditur usque ad Ninive, magnam et antiquissimma civitatem prope flumen Tygris. Hec enim est illa civitas de qua sancta Scriptura loquitur et ad quam Jonas propheta transmissus fuit, ut predicaret jussu Domini habitantibus in eodem; per cujus predicationem habitatores illius civitatis fuerunt a futura pestilentia liberati. Civitas vero Ninive in presenti est totaliter devastata, sed per ea que adhuc sunt apparentia in eadem firmiter credi potest quod fuerit una de majoribus civitatibus hujus mundi. Latitudo regni Caldeorum, ex parte septentrionis, incipit a quadam civitate que vocatur Maraga, et extenditur per meridiem usque ad mare Occeanum. Major civitas Caldeorum Baldac vulgaliter nominatur, que antiquitus Babilonia fuit dicta, ubi Nabugodonosor captivos duxit filios Israel de Jerusalem, sanctissima civitate. In regno Caldeorum multe sunt planicies, pauci montes, t modice aque que per terram illam discurrunt. Gentes habitantes in Caldea alique sunt que Nestorini vocantur, et ille gentes habent caldeas litteras; alii vero homines sunt ibi qui litteris utuntur arabicis et sectam tenent pessimi Mahometi."

[63] Пак там, 270–271: „Regnum Mesoptamie a parte orientis habet inicium a magna

civitate Mosel, que est prope flumen Tygris;... Istud vero regnum Mesopotamia greco ydiomate nominatur, eo quod inter ista duo magna flumina Tygris et Eufrates situm habet... multas habet planicies fertiles et amenas... Per illam terram modice aque labuntur, sed habitatores illius patrie bibunt aquam de puteis et cisternis. In ipso quidem regno degunt aliqui Christiani, Syriani videlicet et Armeni; aliqui vero sunt qui Sarracenorum tenent sectam et fidem. Christiani illi, precipue Armeni, sunt equites et pedites in armis valentes, sed Syriani et Sarraceni non ingerunt se de armis, sed sunt artifices et cultores terre et quidam eciam sunt pastores. Verumptamen in quadam provincia vocata Meredin habitant quidem Sarraceni sagittarii, qui Cordins vulgaliter appellantur."

[64] Hak там, 271–272: „Regnum Turquie... Confines habet ex parte orientis cum Armenia Majori et partim cum regno Georgie; ex parte occidentis dilatatur usque ad civitatem Satalie, que supra mare Grecie situm habet; ex parte septentrionis nullos habet cum aliqua terra confines, sed de longo in longum extenditur supra littora maris Mauri; ex parte meridiei partim habet confines cum Secunda Armenia, et partim cum Silicia, et partim usque ad mare Grecie dilatatur et respicit insulam Cypri. Regnum Turquie a diversis nationibus parcium Orientis Grecia appellatur, quia antiquitus imperator Constantinus pro sua camera et proprio reservabat, et per duces et officiales imperatoris tunc temporis regebatur. Postquam vero nationes Turquorum ipsius regni dominium habuerunt, ordinaverunt dominum quem vocaverunt soldan, et postquam Turqui occupaverunt terram illam, fuit Turquia a Latinis precipue appellata."

[65] Hak там, c. 271: „Et ista sola provincia... effecta est regnum... quando videlicet Turqui regni Turquie dominium acceperunt, non potuerunt civitatem Trapesonde nec ejus pertinencias occupare, in quibus erant castra fortissima ac alia munimenta, et sic permansit in potencia imperatoris Constantinopolis. Ad terram vero illam regendam unum gubernatorem consueverat mittere imperator, qui dux vulgaliter dicebatur. Unde accidit quod quidam ex istis rectoribus imperio rebellis effectus terram illam tenuit pro seipso, appellans se regem. Et ille qui nunc tenet terram et dominium Trapesonde, imperatorem se facit ab omnibus nominari.Habitatores illius provincie Greci sunt, et litteras et ritum sequuntur Grecorum."

[66] Hak там, c. 272: „In regno Turquie sunt habitantes IIII-or gencium nationes, videlicet Greci, Armeni et Jacobini qui sunt christiani et vivunt de mercationibus et terre laboreriis, sicut possunt. Alia vero nacio est Turquorum, et sunt Sarraceni et dominium illius terre de Grecorum manibus abstulerunt. Et illi qui habitant in civitatibus et villis sunt mercatores, et de mercationibus vivunt et de aboreriis manuum. Alii vero sunt qui nemora semper petunt et in campis et sub tentoriis habitant, hieme et estate. Greges habent ovium et aliarum bestiarum de quibus vivunt. Et equites et pedites sunt ferocissimi bellatores, cum arcubus precipue et sagittis."

[67] Hak там: „Ista vero provincia Silicie Armenia nuncupatur. Nam postquam christiane fidei inimici terram illam de Grecorum manibus abstulerunt et ipsam longo tempore tenuerunt, Armeni conati sunt in tantum, quod terram illam Silicie eruerunt de manibus paganorum, cujus quidem terre dominium rex Armenie per graciam Dei tenet."

[68] Hak там, 272–273: „In regno quidem Syrie habitant diverse gentium nationes, videlicet Greci, Armeni, Jacobini, Nestorini, Sarraceni et etiam alie due Christianorum nationes que non reperiuntur in aliis regnis, videlicet Syriani et Maronini."

[69] Hak там, 347–349.

[70] Hak там, c. 349: „Res vero que deficiunt in Egipto et quibus magis indigent, nec illas habere possunt nisi ab alienis partibus deferantur, sunt ligna, pix, ferrum, et sclavi de quibus eorum exercitus roboratur. Iste res deferuntur eis per mare, sine quibus vix possent Sarraceni modo aliquo sustentari. In toto regno Egipti non est civitas murata vel castrum, preter civitatem Alexandrie, que fortis est et bene munita, et castrum Kayre, quod posset faciliter expugnari, et in illo castro moratur soldanus. Tota terra Egipti per exercitum militum defenditur et tuetur.

Prima igitur die qua exercitus esset debellatus,et armatorum militum potentia conquassata, tota terra illa subjufaretur absque resistentia alicujus."

[71] *Sanudo, M.* Secreta... I, cap. II, p. 25: „Et cum in terra Aegypti non nascuntur lignamen, ferrum, pix, per quod navigium aliquod posset ad perfectionem perduci, cum Saraceni non possent habere aliunde nisi per mare nostrum, si navigium non haberent, terra Aegypti male posset durare et specialiter Babylonia et Kayrum et habitationes quas tenent, non possent ullatenus retinere."

[72] Пак там, с. 25: „Habet hoc flumen Nili, in eo cui dominatur Soldanus, ramos plurimos; circa vero ramos istos sunt lacus multi et stagna et Rubinae sive Talgiatae multae, quae per Terram Aegypti sparguntur, de quibus pars terrae irrigatur."

[73] Пак там: „Super ripas autem fluminis Nili et harum aquarum, habitationes multae sunt, propter quod omnia mercimonia, victualia et necessaria ipsis, aliaque omnia quae ipsi faciunt, conducunt cum navigio et reducunt..."

[74] Пак там: „Praeterea dominium Soldani extra Aegyptum ultra desertum, versus Armeniam et usque ad aquas frigidas, quae confinant cum dominio Tartarorum, multo majus, potentius et locupletius esse solebat, quando Accon et Syria habitabantur a Christianis, quam sit ad praesens."

[75] Пак там, с. 26: „ut a montibus Barcae, qui sunt in confinibus terrarum subiectarum Soldano cum terris Regis Tunisii, et per Barbariam et totum latus versus Meridiem sive Austrum et per terram, quam Agareni tenent in Hispania..."

[76] Пак там, гл. IV, част IV, с. 29: „eo quod ii Turchi pessimi Agareni quasi totam terram quam ultra Avedum versus Orientem Graeci tenebant, subjugaverunt sibi, sed quo multi Graecorum mortui sunt et capti et vendidti sunt pro servis. Cum insuper illi Turchi de novo facto navigio, multas insulas quae sunt circa illam terram firmam, cum crudelitate maxima destruxerunt, propter quod ipsa terra consumpta remansit."

[77] Пак там: „semper violaverunt et corrumperunt inhibitiones et praecepta Ecclesiae, plusquam aliqua alia gens de mundo."

[78] Пак там, II, II част, гл. II, 37–38 „quia terra Armeniae est infirma..."; пак там, гл. III: „quia terra Aegypti sanior est quam Cyprensis; et meliores aquae habentur ibi et multitudo piscium innumerosa in subventione".

[79] Пак там, 41–42: „Praeterea quaedam est Arbor, quae est valde magna et tam stipes arboris quam etiam rami ejus et habet multa folia; rami ejus nimium cum suis foliis sunt extensi et operiunt multum terrae. Dicta autem arbor multos habet fontes a quibus continue irrigatur et specialiter ab uno, qui etiam multum irrigat et impinguat, contulitque ei et confert magnum et continuum alimentum; absque quo fonte arbor praefata non posset commode sustentari. Ipsa arbor nullum fructum producit, sed sub ea multi boni nascuntur fructus et crescunt; Verum tamen, qui ad colligendum aliquos ex dictis fructibus desiderat illuc re clausis graditur oculis..."

[80] Пак там, II, част IV, гл. XXVI, 88–90: „Maritima contrata cui Rex Armeniae dominatur a confinibus subiectis Soldano, ac etiam partibus Turchiae a latere Septentrioni."

[81] Пак там, гл. II, 244–246: „Totius Syriae maritimam regionem..."

[82] Пак там, гл. XXV, 85–88: „Riperiae marinae Soldano subiecta et proprium nominum de marina terrarum, portuum ac Insularum, Succarum et milium, quanto differunt una ab alia: et similiter partium Regis Tunisii, quae quidem cum praedicta Riperia confinia participant."

[83] Пак там, III, гл. 1, част XIII, 243–244: „Situm provinciarum adiacentium Terrae Sanctae; гл. III, continet situationem locorum Sanctae Terrae Promissionis"; гл. IV, 246–249: „Continet dispositionem montium regionis quae est ultra Iordanem, ad Orientem."; гл. VI, 250–251: „Continet dispositionem aquarum et fluminum Terrae Sanctae", гл. VII, 251–252: „Continet peregrinationem de Ptołomayda, per Nazareth, usque in Jerusalem.", гл. VIII,

c. 253: „Continet peregrinationem civitatis Sanctae Jerusalem et montis Syon"; гл. IX, 253–255: „Continet peregrinationem locorum circa Jerusalem."; гл. X, 255–257; гл. XI, 258–259: „Continet peregrinationem locorum quae obmissa fuerunt in civitate Jerusalem."; гл. XII, 257–259 „Continet peregrinationem Bethlehem et Ebron."; 259–262: „Continet dispositionem regni Aegypti."

[84] *Lull, R.* De acquisitione..., c. 109: „De secunda parte primae distinctionis."

[85] Нак там, c. 110: „Acquisita Syria populata et munita, soldanus non posset ipsam recuperare. Nam fatigatus erit cum parte Constantinopolis et Syriae et sic finaliter Alexandria perderetur et Damieta et insula quae Raxet nominatur et per consequens totum regnum Aegypti. Latinos ad hoc consentientes et venientes quis possit estimare?"

[86] Нак там, 110–114.

[87] Нак там, c. 110: „Pars ista dat doctrinam ad acquirendum Ceutam. Ipsa vero non potest acquiri nisi acquiratur Granate regnum."

[88] Нак там, c. 113.

[89] *Daniel, N.* Islam..., c. 22.

[90] *Gulielmus Tripolitanus.* Цит. съч., c. 576: „puer videlicet orphanus, egrotativus, pauper et vilis, custos cameli, natione Arabs de genere Ysmaelis, de quo dictum est *Genes.* XVI: *„Hic ferit ferus homo, manus eius contra omnes et ex regione omnium fratrum suorum figet tabernacula sua."*

[91] Нак там, c. 576: „Hic ponunt Sarraceni primum miraculum, quod Deus operatus est, ut dicunt, pro famulo suo adhuc parvulo, dicentes, quod parva porta curie monasterii, per quam transibant, ad presentiam pueri, dum vellet intrare parvulus, ita divino nutu crevit dilatata et arcualiter exaltata est, ut curie imperialis videretur hostium aut introitus domus regie majestatis."

[92] Нак там, c. 577: „Mane autem facto, dum Machometus sanctum virum quaereret licentiam accepturus et dicturus vale, inveniens ipsum mortuum vehementer contristatus cepit quaerere homicidas, et cum argueretur a sodalibus tmquam auctor sceleris ebriosus, credens verum esse, quod dicebant, conscius, quod ebrius exstiterat nocte illa et videns proprium gladium cruentatum, contra ebrietatem et vinum ebrietatis causam maledixit, omnes vini portitores, venditores et emptores ob quam causam Sarraceni devoti vinum non bibebant nec bibunt Racabitarum more."

[93] Нак там, c. 577: „Mortuo itaque Bahayra Christiano, quasi freno soluto Machometi caterva laxta malicie frena: discurrunt ut predones, raptores rapiunt, mactant et perdunt provincias perturbantes et regna usque ad mortem ipsius Machometi."

[94] Нак там, c. 582.

[95] Нак там, гл. V–X; XII, XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XX.

[96] Нак там, 581–583.

[97] Нак там, c. 583: „unde pro certo pronostico habent Sarraceni, quod finis eorum sit in ianuis, quia califam, quem tamquam papam venerantur, nec habent, nec ultro possunt habere, licet nonnulli nitantur sibi hoc nomen usurpare, ut dominus Tunicii et qui nunc est soldanus Egypti, cuius nomen olim Bondodar, nunc vero Bybers in sua vocatur scriptura."

[98] Нак там, c. 587: „Venit contra nos rex Francie, rex Anglie, rex Alemanie et Romanorum imperator: transierunt velut nubes ventis agitate. Veniat, veniat rex Carolus, veniat Grecus cum eo et Tartarus: opibus eorum ditabimur, in bellis gloriabimur ut victores."

[99] Нак там, c. 587: „omne semen regium, scilicet Salahadini... exstirpavit, eos suffocans per fas et nefas."

[100] Нак там, 587–588: „Item vinum et meretrices detestatur et odit, dicens, quod hec viros potentes vecordes faciunt et effeminant. Unde iam per quinque annos in virtute sui preconii taberna vini non invenitur et in terra sibi subiecta nec lupanar meretricum, nec aliquis audet vinum nisi furtive."

[101] Пак там, с. 589: „De fine Sarracenorum est apud eos certa scientia et fides firma, ut dicunt absque aliqua contradictione testimonio Macometi. Macometus enim ita dixit: „Sarraceni ceperunt esse ut peregrini et iterum incipient esse et fient, sicut erant peregrini". Et sapientes eorum glosant predictum verbum dicentes, quod Sarraceni desinent esse, quoniam bis dentur in tres partes: una pars corruet sub gladio, pars alia fugiendo petet deserta et peribit, pars vero tercia ad fidem christianorum transibit."

[102] Пак там, с. 590: „regnum et dominium Sarracenorum translatum sit de manu Arabum ad manus Turchorum et modo Sarraceni sunt sine vero soldano de genere Arabum, qui terram acquisiverunt de manu Grecorum christianorum et sunt etiam sine calife, quem de genere Macometi possunt de cetero exspectare, dicente Macometo, quod quando defficiet dominium calife, defficiet et regnum Arabum."

[103] Пак там, 590–591: „Unde predictus liber valde congrue dicitur assimilari cornicule, que imitata est plumas diversorum colorum ceterarum avium, quibus ornata introivit ad curiam avium congregatarum et reputata est avis de celo deornata, ipsis exspoliata movit risum. Sic predictus liber cornicula nigra est, in se nihil habens de Macometo nisi nigridinem et deformitatem, ornatus tamen formosis et luminosis auctoritatibus divinarum scripturarum in eo insertis, quibus videtir esse divinus et cum admiratione laudatur."

[104] Пак там, с. 591: „Unde sicut Judei debuerunt ymitari Moysen et Christiani Christum, ita et Sarraceni Machometum, et in hoc Sarraceni se preferunt Judeis et Christianis, quod dicunt, Judeos violasse legem et Christianos violasse evangelium, et se suum in sua virtute et integritate servasse divinum librum Alcoranum."

[105] Пак там, 591–593: „XXVIII. De Laudibus Christi et beate virginis Marie et imitatorum eius; XXIX. Quomodo Maria concepta fuit et nata; Quomodo beata Maria fuit nutrita; XXX. Quomodo beata Maria fuit erudita; XXXI. Quomodo conceptio fuit revelata sibi.; XXXII. De laude Marie virginis et quomodo conceperit; XXXIII. Quomodo peperit et natus eam consolatur; XXXIV. Quomodo fuit reprehensa et filius eam excusat.; XXXV. De castitate beate Marie; XXXVI. Quomodo beata Maria casta concepit."

[106] Пак там, с. 592: „Et sic dixit Maria: „O, Deus, eritne mihi filius cum non sim tacta ab homine?" Et dixit Deus sic: „Creabit Deus, quod vult, et cum decreverit quod fieri et dixerit: „Fiat!" statim fit..."

[107] Пак там, с. 593: „Illa vero tacens monstravit puerum et dixerunt: „Quomodo loquitur infans in cunabulis?" Et ipse puer dixit: „Ego sum servus Dei et Deus dedit mihi librum et me fecit benedictum prophetam, ubicumque ero, et precepit mihi semper orare et servare innocentiam, dum vita durat, iustificando matrem meam, ne inveniar rebellis passibilis. Salus et pax super me die, qua natus sum, die qua moriar et die, qua vivus resurgam."

[108] Пак там, с. 594: „XL. Quomodo Christus excellit omnes nuncios et missos Dei: Dedimus autem signa manifesta miracula et prodigia Jesu, Marie filio et confortavimus eum per spiritum sanctum, et si voluissent credere non extitisent post miracula visa. Set diversi sunt homines: sunt quidam, qui credunt, et quidam, qui discredunt: deus autem facit, quod vult.; XLII De malicia Judeorum et ascensione Christi – тук Гийом излага характерното за исляма квазидокетистко схващане за разпятието на Христа: De Judeis non crediderunt nisi pauci et in infidelitate sua et verbositate mentiti sunt super Mariam mendacium magnum et super Christum dicentes: Nos interfecimus Christum, Marie filium, set non crucifixerunt eum nec interfecerunt, set similem eius. Porro qui discrepant a Jesu de Deo, procul dubio non habent scientiam, quia Judei non interfecerunt eum, set Deus eum sustulit et elevavit ad se et exaltavit et Deo est carus et sapiens."

[109] Пак там, 594–595.

[110] Пак там, с. 595: „sola fides Christi cum populo christiano semper sit quamdiu mundus durabitur, stabilis et mansura".

[111] Пак там, с. 596: „Et sic simplici sermone Dei, sine philosophicis argumentis sive militaribus armis, sicut oves simplices petunt baptismum Christi et transeunt in ovile Dei.Hoc dixit et scripsit, qui auctore Deo plus quam mille iam baptizavit."

[112] *Daniel, N.* Islam..., с. 195: „Quite the most remarkable of all Latin appreciations of the Quranic Jesus is that by William of Tripoli His accurate use of the text of the Quran is unique."

[113] Пак там, с. 190.

[114] *Fidentius.* Цит съч., гл. XIV, 16–19.

[115] Пак там, с. 17: „in monasterio suo graviter peccavit, propter quod excommunicatus fuit, et expulsus de suo monasterio. Qui venit Mecha, ubi erant duo populi, quorum unus erat gentilis et cultor ydolorum, alter vero erat judaicus."

[116] Пак там: „Et dicitur quod dictus Machometus factus est Xristianus, nestorianus."

[117] Пак там: „gentem civitatis sue Meche et omnes populos Arabie, qui ydola adorabant convertere ad culturam unius Dei et facere quod ipsi dimitterent culturam ydolorum."

[118] Пак там, с. 18: „lex Xristianorum gravis est, et quod homines illarum partium non de facili se subicere vellent ad observandam evangelicam legem, et similiter non libenter fierent Judei, cum Judeos non diligant."

[119] Пак там: „Quotiens autem verbum predicationis hominibus illis volebat proponere, faciebat eos congregari omnes extra urbem, et in presencia omnium, quasi morbum caducum paciens, se in terram prosternebat et spumam per os eiciens pedibus atque manibus inordinate hinc et inde, proiectus in arena, diutissime volutabatur. Post vero spacium temporis omnem motum membrorum compescebat et oculos claudebat, ita ut exanimis videretur. Transacto autem aliquo temporis spatio, surgebat, populisque diu expectantibus dicebat, quod angelus Gabriel a Deo mittebatur ad ipsum, qui prosternebat eum in terram et in corpore ipsum vexabat et angariabat eum in extasi positum, ut verba Dei que ad eum referebat a Deo de celo, ydola colentibus exponeret, et ab ydolatra revocatos ad cultum unius Dei studiosius traheret."

[120] Пак там: „vir falsissimus et mendacissimus, ac predo atrocissimus, et humani sanguinis effusor pessimus..in peccato luxurie fetidissimus; habuit enim simul XV uxores ingenuas et duas ancillas, preter quas in peccato cognoscebat; ipse etiam separabat uxores a viris suis et accipiebat eas sibi..."

[121] Пак там: „De falso propheta hec nobis dixisse sufficient; jam nunc de sequacibus ejus, scilicet Sarracenis, aliquid proferamus. Sciendum est igitur, quod in Sarracenis tanquam in filiis venenatis ex venenato patre vel parente, plura mala inveniuntur, que sunt: Infidelitas, Feditas, Crudelitas, Cupiditas, Sagacitas, Stolliditas, Instabilitas."

[122] Пак там, с. 20.

[123] Пак там: „Nam ipsi negant sanctam et individuam Trinitatem... et multum habent pro malo de hoc, quod Xristiani dicunt Trinitatem... Ideo etiam ipsi vocant Xristianos participes, quasi quia dant partem Deo, quia videlicet Pater habeat partem et Filius partem et Spiritus Sanctus partem..."

[124] Пак там, с. 21: „Ipsi etiam Sarraceni multum abhorrent ymagines, et picturas destruunt, et in loca inmunda proiciunt. Intellexi ergo, quod nuper post captionem civitatis Tripolitane Sarraceni trahebant crucem Xristi ad caudam asini, et omnia vitupera que poterant ymaginibus inferebant."

[125] Пак там: „Ipsi etiam capiunt Xristianos, cogunt eos violenter fieri Sarracenos; tantum enim verberant pueros et puellas, mulieres et viros, et tanta eis promittunt, quod Xristiani efficiuntur Sarraceni. Hoc etiam magnum vituperium apud Tripolim faciebant, quod ipsi sic agebant, quod pueri qui fuerant Xristiani spuebant super cruces Domini et ymagines Domini Nostri Jhesu Christi..."

[126] Пак там: „Feditas luxurie tanta est in Sarracenis, quod vix posset sermonibus explicari...

non est in eis sanitas. Nam quia propheta eorum fuit fedus, omnem Sarracenis fetiditatem concessit; unde ipse dixit in Alchorano libro suo: „*Contrahite cum hiis que placent vobis, secundo tertio et quarto*". Concessit enim quod quilibet posset quatuor uxores habere..."

[127] Пак там: Preter immunditias supradictas, multas alias immundicias majores quam istas habent Sarraceni, de quibus hic non facio mentionem, quia talia et tanta faciunt, quod turpe est etiam dicere..."

[128] Пак там: „quod quidem maxime faciunt erga Xristianos quos, qui pervertuntur secum ad infernalia deducendo, temporalia bona xristianorum demoliendo, diripiendo et ecclesias destruendo, personas quoque Xristianorum captivando, subjugando et occidendo."

[129] Пак там, 22–23: „Xristianorum cadavera mortuorum sepe dehonestant; nam multorum capita jugulant, et eorum qui habuerant capillos longos capita ipsa excoriant et dessicant et in summitates lancearum suarum dicta coria ponunt et pro signo seu vexillo portant, sicut ego oculis meis vidi, quod faciunt in Xristianorum dedecus et jacturam. Corrigias transversaliter a tergo ab una manu usque ad aliam manum a cadaveribus mortuorum Xristianorum cum ipsis unguibus accipiunt et cordas suis arcubus faciunt. Cadavera exenterant et fel accipiunt et pro medicina reponunt."

[130] Пак там, 23–25.

[131] *Adam, G.* Цит. съч., с. 522: „Clamat denique Terra Sancta, quod eam, coram vobis, alieni devorant, desolatur in vastitate hostili et absque habitatore debito sabbatizat. Transit per eam et inhabitat incirumcisus populus et immundus, qui poluuit templum et conculcat sancta. Habitant in ea qui suorum filiorum christianorum in circuitu Jherusalem, tamquam aquam, sanguinem effuderunt... Clamant et querelas ingeminant et dolor intollerabilis mestos reddit, quod, per gentem peccatricem, inimicum populum, filios sceleratos, falsos videlicet christianos, verbo fidem Romane Ecclesie profitentes, sed eam operibus abnegantes, inimicis eorum oppressoribus qui hereditatem Domini deleverunt, stimuli, jaculi et gladii ministarntur, quibus inimici Domini eos cedunt usque ad internectionem anime et spiritus penetrantes."

[132] Пак там, с. 524: „Dampnosa est christianitati hec negociacio, quia Egiptus terra est que suos habitatores devorat et consumit, quia non dabunt radices altas viperarum genimina abortiva, et ideo Egiptus paulatim sine cultore et habitatore tabesceret, nisi per ipsos empticios habitantium in ea numerus augeretur. Gens eciam Egipciaca, utpote carnali luxui dedita, minus est apta ad actus milicie exercendus. Et idcirco, pueros predictos emunt libenter, ut in armis et rebus belicis, secundum morem plenius eruditi, ubicumque oporteat contra Christianos, vel quocumque alios, babilonicum exercitum antecedant."

[133] Пак там, 524–525: „Apud sectam Sarracenorum actus quicumque venereus non solum est improhibitus, sed licitus et laudatus. Unde, preter meretrices innumerabiles, que apud eos sunt, homines effeminati sunt plurimi, qui barbam radunt, faciem propriam pingunt, habitum muliebrem assumunt, armillas portant ad brachia et ad pedes, et ad collum torques aureos, ut mulieres; et ad pectus monilia circumponunt, et sic sub peccato venumdati contumeliis afficiunt sua corpora et exponunt, et masculi in masculum turpitudinem operantes, mercedem iniquitatis et erroris recipiunt in seipsis. Sarraceni ergo, humane, dignittais obliti, se ad illos effeminatos impudenter inclinant, vel cum eisdem habitant, sicut hic inter nos publice habitant vir et uxor; sed et adhuc quid iniquitatis super iniquitatem addunt nostri catholici, inimici justice, hoc vicium inesse Sarracenis animadvertunt, sciunt et sonsenciunt, et viam et incentivum preparant ad hoc scelus. Et cum aliquem puerum aptum corpore invenire possunt, christianum vel tartarum, ut premittitur, ad vendendum, nullum precium est eis carum dandum pro hiis quos vident ad hujusmodi complendam nequicia aptiores. Quos, postquam emerunt, ut statuam, ornant sericis et aureis indumentis, corpus eorum et facies lavant sepius balneis et aliis lavamentis, et eos pascunt lautis cibariis et potibus delicatis. Et hoc faciunt ut pinguiores et rubicundiores et delicaciores, et per consequens magis apti et allectivi ad Sarracenorum

complendam libidinem videantur. Quos ut vident libidinosi, scelerosi et nefandi homines, Sarraceni videlicet, humane nature perversores, statim in eorum concupiscenciam exardescunt, sed, ut canes insani, ad istos pueros, diaboli laqueos, sibi emendos festinant currere, ut possint cum eis suam impudiciciam exercere."

[134] *Lull. R.* Liber de fine, c. 256.

[135] *Lull. R.* Liber de acquisitione..., c. 117: „Sarraceni sunt aliqui in philosophia bene litterati et sunt homines bene rationales, sed de Essentia Dei et dignitatibus suis parum sciunt."

[136] Пак там, с. 117: „fides catholica est valde alta et subtilis, et credulitas Sarracenorum est grossa et sensibilis, et idcirco immediate dicunt Trinitatem et Incarnationem esse impossibiles..."

[137] Пак там, с. 118.

[138] Пак там, 119–120.

[139] *Samudo, M.* Secreta..., с. 124: „Coepit deinde novas fingere leges de utroque Testamento; ut pluribus placeret, quaedam substantialiter interferens, dicens, sibi per Spiritum Sanctum revelatas. Ut vero mendacium subornaret, eas tauri cornibus alligavit, qui sicut columba de auribus, ita de manibus ejus cibum sumere solitus erat..."

[140] Пак там, с. 125: „Lex ejus frequentem lotionem, maxime orationis tempore inducit, ut sicut in Christianorum Baptismo, ita eorum crimina abluantur; ignorans quia sicut corporaliter, ita et spiritualiter homo nascitur tantum semel..."

[141] Пак там: „Jejunantes vero statuit abstinere ab hora qua possunt album filium a nigro discernere, usque ad solis occasum: tota autem nocte, delectationibus corporalibus vacant..."

[142] Пак там.

[143] Пак там, 126–128.

[144] *Pseudo-Brocardus*. Цит. съч., 381–383: „Secundum motivum est desiderium et affectus dilactationis fidei et nominis christiani. Quando enim predicacionis tuba et sonus preconii verbi Dei in terram exivit et insonuit universam, Christus Deus et Dominus in omni natione et tribu et populo colebatur. Hoc ystorie referunt, hoc sacrum eloquium attestatur. Nunc autem, quod est cum dolore cogitandum, et cum genitu referendum, apud illos maxime, qui in sorte Domini partem habent, ex una parte porcus ille immundus et canis fetidus, execratus et execrandus, minister dyaboli, Machometus mundi partem maximam occupavit et cum suis spurcitiis corrupit innumeros et infecit; ex altera vero parte infidelitatis zizania in Christianorum cordibus, campo utique condam Domini succreverunt et mundi vastitas que Deum fide cognoverat et mente susceperat, errorum ac viciorum spinas et tribulos germinavit, doctrina veritatis evanuitet emarcuit fides vera, sic quod amandus et sequendus ab omnibus Jesus Christus exulat, expulsus ab omnibus et fugatus, exceptis, inquam, nobis sub obediencia Romane Ecclesie constitutis et per Dominum Sabaot relictis provide quasi semen, ne Sodome et Gomorre efficeretur similis totus orbis. Cum nostro ergo Jesu Christo et ejus fide jaceamus, in extrema mundi parte fugati et in terre habitate valde parva particula angustati, et non sine omnium fidelium Christianorum dedecore et obprobrio angulati. Si enim, ut alias asserui et probavi, mundi pars habitata per homines in decem divideretur partes, nos qui veri Christiani sumus et dicimur othodoxi, deima pars non sumus, qui tamen consuevimus esse totum. Quod sic deduci poterit et ostendit. Ab antiquis namque de quarta parte mundi ad habitacionem hominum et animalium commodata, facta fuit divisio tripartita, ut Asie medietatem unam integram et aliam medietatem in duas partes divisam, Europa et Affrica obtinerent. Nunc autem ita est quod in tota Affrica, in qua condam gloriose floruit cultus Christi, non est aliquis populus christianus; in Asia vero, etsi sint multi populi et innumeri Christiani, fidem tamen veram non habent et doctrinam evangelicam non observant. In Europa autem, que pars nostra est, sunt multi populi qui pagani existunt et confiniant cum Teotonicis et Polonis. Sunt eciam in aliqua parte Yspanie Saraceni. Sunt eciam in Europa multi et diversarum linguarum populi christiani qui nobiscum in fide non ambulant nec doctrina... Potest et aliter demonstrari quod

nos de mundo habitato minimam particulam optinemus, ut cum Psalmista possimus veraciter deplorare: *Ad nichilum redactus sum et nescivi.* Asya namque, que medietas mundi habitati describitur, longe plus tenet quam in descriptione climatum designetur... Quarta, que magis venit ad nostrum propositum, quod nos qui veri Christiani sumus, non dicam decima sed et vicesima pars non sumus. Tamen licet ita pauci sumus et, ut predicitur, quasi in angulo pro modico coartati, hoc sentio, ut expertus, quod si ista nostra parva particula in una parte staret et totus alius mundusin parte altera poneretur, hec sicut aurum inter metalla gravior viribus et virtutibus appareret..."

[145] Пак там, 391–392: „Sed si sit qui consideret atque ploret, attendendum est a quibus nunc invasa et occupata nostra preclara hereditas detinetur, hominibus utique sine Deo, sine lege, absque federe, sine misericordia, sine fide, hominibus spurcidis et immundis, omnis veritatis, puritatis, bonitatis, atque justicie inimicis; hostibus crucis, blasfemis Dei, persecutoribus nominis christiani, uxorum abusoribus, masculorum concubitoribus, brutorum oppressoribus, nature subversoribus, morum destructoribus et virtutum per preceps currentibus atque ruentibus per nephanda scelera, per inaudita vicia et peccata, tanquam instrumenta dyaboli, vasa Luciferi, templum nequicie, habitacio Satane, servati ulcionis judicio et eterne damnacionis incendio deputati; quorum mens immunda, caro pudenda, vita scenosa, verba illecebrosa, conservacio fetida, omnis eorum cogitacio, voluntas et intencio omni lubricitati dedita et omni spurcicie obligata. Tales sunt qui nos de illis mundi finibus expulerunt et in hunc parvum terre angulum fugaverunt, atque cum nostro ac fidei nostre obprobrio artaverunt, et quasi immunda quisquilia et omni peripsima projecerunt; tales sunt qui locum Dei desolaverunt, civitatem sanctam, matrem nostre fidei, commederunt; tales sunt qui sanctorum sancta conculcant, loca veneranda in vastitate hostili deturbant atque deturpant, templum polluunt, munda inficiunt et corrumpunt; tales, inquam, sunt qui Jherusalem in pomorum custodiam posuerunt, in circuitu ejus Christianorum sanguinem effuderunt, carnes sanctorum terre bestiis projecerunt, morticina servorum Dei celi volatilibus posuerunt; tales vere sunt astuti in malo, ignorantes in bono omni probitate carentes, prudenciam nisi in malis actibus non habentes."

[146] Пак там, 492–493: „Et dicuntur Murtati qui de Turchorum ex uno parentum, ex altero vero de Grecorum progenie descenderunt. Hii tanto pejores esse ab inicio suorum natalium comprobantur, quanto nequis ex copula duorum malorum sanguinum, Grecorum videlicet ac Turchorum, originem habuerunt, ut ex uno Satani et ex altero diaboli dici possint. Hii, licet Christiani dicantur et sint, tamen a cultu et opere christiano sunt plurimum alieni, dum armorum exercicio dediti qualicumque, nam nullam ut plurimum aliam artem habent; intendunt assidue viciis et peccatis quibus consuevit illud genus hominum impliari; ad nullum armorum exercicium sunt ydonei reputandi quod requirat bellatorem fidelem, strenuum et constantem, nisi ad furta, predas, incendia et rapinas. Quod quia semper faciunt et exercent, semper istis invigilant et intendunt. Idcirco sciunt ea cautius texere et subtilius ordinare quam quodcumque aliud cogitare; continuum enim eorum in istis studium et conamen in summo culmine magisetrii eos ponit."

[147] Пак там, 493–495: „Quinto loco, Baptizati neophiti describuntur. Baptizati autem nominantur illi qui de Turchis vel Saracenis christianam fidem suscipiunt et baptismum. Hii quanto magis sunt a Christianorum sanguine separati , tanto magis sunt Turchorum, seu Saracenorum, nefandis moribus educati, quibus ad Christianorum cedem, ad innocencium necem, ad ecclesiarum incendia, ad sacrorum spolia, ad nominis christiani detestacionem, ad crucis execracionem, ad odium fidei, ad reprobacionem baptismi, ad deletionem gentis et generis christiani a suis pravis instruccionibus, sceleratis parentibus, eorum viperina soboles, serpentina progenies erudita, exercita et imbuta, tanto minus est in eis de promissis credendum, de fidelitate sperandum, atque de constancia, bonitate, virtute aut probitate aliqua presumendum. Tales sunt quod vix, aut nunquam, inveni qui de ipsis baptismum susceperit aut aliquid

optimum in eo esse crediderit, aut qui fidem Christi crediderit, seu reputaverit meliorem, seu legem nostram estimaverit esse puriorem. Sed ideo suscipiunt baptismum, quia vilem suam condicionem intendunt per hoc meliorare, aut dejectam fortunam mutare, vel honerosam refugere paupertatem, aut servi prius atque captivi desiderant libertatem, vel certe sicut qui propter sua importabilia vicia aut perpetrata flagicia habitare nequiverint inter suos. Tales sunt quod vix est qui baptismum servaverit aut in fide perstiterit, nisi quamdiu oportunitas illi defuerit a christianitatis itinere recedendi et ad vomitum redeundi, per quod quidem apostasie genus et sacrilegii modum apud suos cujuscunque deliccionis, transgressionis, offensionis atque flagicii remissio obtinetur, et insuper eis adquiritur laus et honor quod legi nostre tale negacionis opprobrium intulerunt. Tales iterum sunt quod, lectis et auditis falsitatibus per eos varie ordinatis, et dominorum suorum prodicionis mortibus perpetratis, eorum perversitatem et morum ac operum tortuositatem, nec penna scribere nec lingua sufficit enarrare."

[148] Пак там, 497-498: „Sexto loco execrandos et fugiendos nomino Assasinos, qui se ipsos venales faciunt, sanguinem hominum siciunt, precio innocentem perimunt, salutem et vitam hominis parvipendunt, qui sicut diabolus se in lucis angelum transfigurant, dum gestus, habitus, linguas, mores et actus diversarum nacionum et gencium, personarum eciam particularium imitantur, et sic, sub ovina pelle celati, ante mortem ingerunt quam noscantur. Quia vero istos non vidi, sed de ipsis hec fama vel scriptura veridica teste novi, aperire non valeo ampliora nec dare noticiam pleniorem. Si enim per mores vel per signa quecunque eos denunciem cognoscendos, in hiis michi et aliis sunt ignoti; si per nomen ipsorum noticiam posse judicem aprehendi, tam execrabilis est eorum professio et tam abominabilis universis, quod ipsum nomen pro posse gestiunt ocultare. Hoc unum solum remedium esse scio pro regis custodia et tutela, quod, in domo tota regia, pro quocunque servicio, quatumcunque modico aut momentaneo, sive vili, nullus penitus admittatur, nisi cujus patria, locus, genus, condicio et persona certa plene et liquide sint et nota."

[149] *Fidentius*. Цит. съч., с. 28.

[150] Пак там, с. 29.

[151] *Charles II d'Anjou*. Цит. съч., с. 353: „Le conseill dou recourement fu tel quar de enterprendre au tens de maintenant passage general se seroit folie. Rayson porqoi Nous veons que li sarrasin ont on jour de hui mout grant pooir. Et celui qui mantenant est soudan a tout le pooir de la paines me et disons que huy est li iours que li soudans est en si grant victoire et puissance par raison des crestiens qui a son tens sont chacies de la terre sainte et par raison des Tartars qui par tres foys ont este chacies et en champ par le dit soudan puis que le guerre comensa."

[152] Memoria Terre..., с. 443: „Item certum est quod Sarraceni magis timent II m. milites religiosos quam III m. seculares."

[153] *Molay, J. de*. Цит. съч., с. 178: „Bochendar olim Soldanus Babyloniae... multotiens dixit quod cum exercitu suo obviaret XXX milibus Tartarorum, sed si plures venirent, relinquerent eis campum. Item dixit quod si in terra sua venirent XV milia equitum Francorum, obviaret eis et praeliaretur cum eis, sed si plures venirent, recederet et dimittet eis campum."

[154] Пак там, с. 120.

[155] Пак там, с. 121.

[156] Пак там, с. 124: „Ipsi enim quemlibet hominum in equo vocant militem."

[157] Пак там, с. 125: „Quia Sarraceni potissime timent balistas Christianorum nec audent eos etiam cum suis arcubus expectare."

[158] *Sanudo, M.* Secreta..., с. 27, 41.

[159] Пак там, с. 25.

[160] *Lull, R.* Liber de fine, с. 277: „Tale debitum et talem justiciam Saraceni habere non possunt contra fidelissimos christianos, quoniam in errore perseverant contra Christum."

[161] Пак там, 277–280.

[162] Пак там, с. 280: „Saraceni, qui in terra aegyptiaca vel babylonica oriuntur, in armis non sunt strenui neque boni. Sed Tartaros sive Turcos, et sic de aliis nationibus, ipsi emunt, quos Molucos vocant, et cum et cum illis talibus se defendunt. Et ideo navis cum gualeis in Babyloniam non permitterent ipsos ire: nam tales emuntur in Graecia et venduntur propter lucrum per falsidicos christianos."

[163] *Lull, R.* Liber de acquisitione..., c. 111: „Mille autem milites et decem milia balistarii, inter quos multi essent equites, et decem millia cum lanceis et clipeis possent tenere campum triginta millibus militum Sarracenorum et pluribus. De peditibus Sarracenorum non est curandum, quia nihil valent, et de hoc experientia per Sarracenos ima habetur, qui solidos dant Christianis de quibus in bellis faciunt defensiones et propugnacula refugium sive castrum."; p. 112: „Sarraceni nihil valent de nocte, Almugavares vero sic, et quia Almugavares possunt habere linguam, explorare et scire adventum victualium venientium exercitui Sarracenorum, et tunc exercitus Christianorum posset rapere illa victualia in loco debito atque hora."

Пета глава

ТАТАРОМОНГОЛИТЕ – „ИЗЧАДИЯ НА ТАРТАРА“ ИЛИ „BONNES SAUVAGES“?

Втората голяма общност, върху която е насочено вниманието на кръстоносните експерти, е тази на „татарите“ или монголите, която ние за удобство ще наричаме монголи или татаромонголи, защото, въпреки ясното съзнание на познавачите на монголската проблематика още през XIII в. за разликите между татари и монголи, все пак тези два етнонима се използват широко като синоними, определящи една и съща „нация“ на Изтока. Всъщност етнонимът „татари“, „тартари“ поради звуковата близост с термина „Тартар“ остава далеч по-популярен, отколкото правилното оригинално название „монголи“.

I. Представата за татаромонголите в западната традиция до края на XIII в.

Воини на Кръста или слуги на Антихриста? (1217–1241). В началото на XIII в. в земите на север от Великата китайска стена – вековна контактна зона между китайската цивилизация и номадите от Южен Сибир и Централна Азия, назряват събития, които оказват огромно влияние върху историята на Евразия и Близкия изток.

Към средата на XII в. между реките Керулен и Онон се формира племенна конфедерация, позната с името „монголи“, която оспорва хегемонията на свързаните с империята Цзин татари от Западна Монголия – вероятно сложен конгломерат от тюркски и монголски елементи. Един от вождовете на тази конфедерация, произхождащ от племето „тайчжиут“, успява да сломи татарите, да ги подчини и разсели заедно със съюзниците им сред племената, съставляващи гръбнака на монголската общност – монголи, керанти, частично християнизираните найман и др. Имената „татари“ и „монголи“ обаче остават синоними за название на новата общност още от прародината им Монголия.

Този вожд, познат с името Темучин (което получава в спомен за победен от баща му Йесугей виден татарски вожд), свиква всеобщ курултай (хурал) на р. Онон, където обявява създаването на нова номадска империя – Монголската, и е провъзгласен за „каган“, т.е. император, под името Чингиз хан. Обединяването на монголските племена и приемането на кодекс от закони, познат с името Велика Яса, ознаменуват началото на широкомащабна завоевателна политика в Централна Азия и Северен Китай, която е първият етап от изграждането на прословутата Pax Mongolica – най-обширното обединение, познато в средновековния свят, простиращо се от Жълто море на изток до Черно и Азовско море на запад към средата на XIII в.

Първоначалната цел на монголските завоевания са владенията на

династията Цзин в Северен Китай, както и някои съседни държави, намиращи се в периферията на тази империя – тангутската държава Си-Ся, земите на уйгурите в Източен Туркестан, някои части на Южен Сибир. Към 1215 г. в ръцете на монголите вече е по-голямата част от Северен Китай, включително и столицата на династията Цзин – Янцзин (дн. част от Пекин). През 1219 г. монголите започват своите нападения в Средна Азия, влизайки в директен сблъсък с могъщата ислямска държава Хорезм, и до 1221 г. я окупират, а нейният последен владетел хорезмшахът Мохамед е принуден да избяга на остров в Каспийско море, където и умира в изгнание. Част от монголските войски, водени от пълководците Суботай и Джебе, нахлуват в Грузия и Армения и ги подлагат на жестоко опустошение, след което разоряват Северен Кавказ, проникват в Северното Причерноморие и нанасят жестоко поражение на обединените руско-кумански войски на река Калка (1223). Това е първата монголска кампания в непосредствена близост до Близкия изток и Централна Европа, която има непосредствен отзвук в западноевропейската литературна и историописна традиция от този период.

Смъртта на Чингиз хан (1227) и подновяването на военните действия в Китай от страна на новия велик хан Угедей водят до временно изчезване на монголите от полезрението на Западна Европа. Първите сведения за техните успехи и военна мощ достигат до Европа по два пътя – от югоизток, чрез кръстоносците от Петия кръстоносен поход (1217–1221) и техните симпатизанти и съюзници в Предна Азия – арменци, грузинци, несториани, и от североизток през Унгарското кралство, до което достигат слухове и информация за монголското нашествие в Северен Кавказ и Северното Причерноморие[1].

„Югоизточната" версия: свещеникът Йоан и източният цар Давид – потенциалните съюзници срещу исляма. Проникването на монголите в Средна Азия и Южното Закавказие намира широк отзвук в земите на Близкия изток и достига под формата на странни и упорити слухове до лагера на воините от Петия кръстоносен поход в египетския им плацдарм Дамиета. Тук се разнася мълвата за могъща армия, която се е появила от дълбините на Азия и застрашава мюсюлманските владения в Близкия изток. Слуховете за реалните монголски военни успехи в Средна Азия рефлектират върху по-стари легенди с несториански корен за края на исляма и за тайнственото източно царство на свещеника Йоан, обитавано от многобройни християни. Намесва се и легендата за цар Давид, потомък на свещеника Йоан, който стои начело на загадъчна многобройна армия, появила се на изток от сарацинските владения в Азия.

Кардинал Пелагий, един от водачите на Петия кръстоносен поход и

папски легат, изпраща специално известие до папа Хонорий III, в което се съдържат основните мотиви, познати ни от *Relatio de Davide rege* („Донесение за цар Давид“) във версията на Жак дьо Витри (VII писмо на Жак дьо Витри)[2]. Пелагий уведомява папата за присъствието на войски начело с могъщия християнски цар Давид на десет дни път от Багдад. Тази новина папата разпространява из целия Запад чрез циркулярно писмо от март 1221 г.[3] Сред кръстоносците е популярна и друга версия, в която царят Давид, потомък на легендарния християнски владетел „свещеника Йоан“, се намира на пет дни път от Багдад и по пътя е разгромил грузинците, „понеже не са истински вярващи“. Самият Витри уточнява в своето VII писмо, че нападението на войските на Давид срещу грузинските християни се дължи на техния съюз със сарацините. Така Витри обобщава и следната картина, очевидно най-популярна сред кръстоносците в лагера край Дамиета. Давид, цар на Индия, наричан още свещеника Йоан или по-точно син на свещеника Йоан, става изпълнител на волята Божия, както някога царят на Юдея и Израел Давид. Господ го е призовал да унищожи сектата на Мохамед. От запад ще се появи друг владетел (в съзнанието на Витри това вероятно е Фридрих II Хоенщауфен (1212–1250), който ще подпомогне източния цар в унищожението на сарацините и техните съюзници грузинците[4].

Междувременно в друго, анонимно писмо от кръстоносния лагер в Дамиета се съобщава, че в армията на цар Давид има 132 000 християни, но и 255 000 езичници, което буди първите съмнения в наличието на могъщ християнски съюзник на изток, с чиято помощ ще бъдат сломени сарацините[5]. Йерусалимският патриарх също пише до папа Хонорий III (1216–1227) и обединява ясно мотива за края на исляма, за появата на варварски народи от изток, които са непознати, облечени в овчи кожи люде, от периферията на Ойкуменето и ги поставя отново във връзка с наближаващия край на света. Все още не споменава обаче пряко Гог и Магог[6].

Най-сетне, през 1237 г., доминиканецът Филип изпраща писмо до папата за успехите на унията в Азия. Когато говори за несторианите, той споменава Царството на свещеника Йоан, но не и цар Давид, а директно говори за „Tartari sive Tattari“, които са унищожили четири царства, т.е. Халдейското, Мидийското, Персийското и Арменското, без обаче да намесва нито края на света, нито свещеника Йоан и неговия син Давид[7].

През 1224 г. папа Хонорий III получава и две писма от Грузия – от царица Русутана (Русудан) и от главнокомандващия Йоан. В тях те обясняват, че не са успели да помогнат на Петия кръстоносен поход поради нападение на татарите (и наистина през 1220–1221 г. татарите

нападат Грузия). През 1236 г. след второ нападение царица Русутана изпраща паническа молба за помощ[8]. Вестите от Грузинското царство съдържат в себе си голяма доза истина и реализъм и кореспондират с информацията, която достига до Папството и Западна Европа посредством структурите на мендикантските ордени в Източна Централна Европа по повод на монголското нашествие в причерноморските степи[9].

Североизточната версия: воини на кръста или Гог и Магог. През 1223 г. унгарският крал Андраш II (1205–1235) изпраща писмо до Рикардо от Сан Джермано, че „някой си цар Давид, познат сред народа с името свещеника Йоан", с безбройни войски унищожил 200 000 руси и кумани. В тази версия царят се свързва с индийските християни на св. Тома – древна несторианска общност в Малабар, чиито потомци и до днес живеят в щата Керала, макар и със значително променен християнски обред. Армията му не само е християнска, но и налага с огън и меч християнството сред езичниците кумани и схизматичните „рутени"[10].

Почти по същото време *Continuatio Closterneuburgensis* („Продължението от Клостернойбург"), стигащо до 1224, съобщава под годината 1223 г.: „Царят на Тарса почти напълно опустошил земята, наречена Валевин и избил жителите, а също убил и мнозина руси, които искали да помогнат на онези (кумани – б.м., А.Н.)." „Rex Tharsis" още от XII в. се отъждествява с един от тримата влъхви („тримата свети крале" Каспар, Мелхиор и Балтазар в западната традиция). За популярността на това отъждествяване свидетелства и Филип Муске, който в този период също пише за „Tharsiien de Tarse", когато говори за първото монголско нападение срещу Кумания и Русия, завършило с клането на руско-куманските войски на р. Калка, но през 1238 г. вече е по-информиран и говори за „татарите, народ от далечна земя", който опустошил Русия отново[11]. По-трезв поглед има авторът на *Chronicon Livoniae* („Ливонската хроника") Хайнрих, чието изложение достига до 1227 г. За 1222 г. той дава информация за нашествието на „Tatari" в Южна Русия и за поражението на руси и кумани на р. Калка[12].

Първите по-достоверни сведения от североизток пристигат в Западна Европа чрез посредничеството на унгарските доминиканци. Брат Рикард от унгарската провинция на Доминиканския орден съобщава през 1236 г. за унгарски доминикански мисионери, които пътуват до „Magna Hungaria" и „Magna Bulgaria", и мимоходом споменава, че съседните на тези страни алани били в конфликт със страшните Tartari, които пък обещали съюз и закрила на народа на Magna Hungaria[13].

Малко по-късно един от участниците в тази мисия – брат Юлиан, описва своите впечатления от нея (1237–1238). В своите пътувания той

е достигнал до р. Волга и докладва на папския легат в Унгария Салвио де Салви, епископ на Перуджа:

> *„Беше ми съобщено от неколцина, че татарите обитавали някога земята, която сега обитават куманите и всъщност се наричат синове на Измаил, откъдето днес и измаилтяните искат сега да се наричат татари"*, а легатът на свой ред отбелязва звуковата връзка между Ysmahel и Moal[14].

„Татарите" наистина искат вече да се наричат Moal, Ysmahelitae. Юлиан продължава със сведението: „Но земята, от която първо излезли, се нарича Гота, тази, която Рубен нарече Госен." Вместо правилната етимология от Катай той свързва татарите с библейските юдейски племена на Рубен, Гад и Манасия, които били изселени от асирийците край р. „Gozan"[15].

В западната традиция тези юдейски племена се отъждествяват с Гог и Магог и с варварските племена, които Александър Велики оковал и заключил зад Каспийските врати. Кунликино от Сполето в своя „Епос за Александър", създаден между 1236 и1238 г., подхваща тази тема, свързвайки я за първи път с татарите:

> *„Нечисти люде, които наричат татарска орда. След това великият цар ги затворил в теснините."*[16] Подобен мотив откриваме и в неговата *Historia de preliis* („История за сраженията"): *„След това Александър си заминал и затворил в теснините 12 царе с техните войски, които се наричали татари."*[17]

Юлиан дава и друг ракурс върху монголо-татарската проблематика от Източна Европа и Русия, различен от *Relatio de Davide rege*. Той описва историята за „Gurgutam", принц от страната „Gotta", чиято войнствена сестра била изнасилена и убита от вражеско племе. Разгневеният Гургутам отмъщава за сестра си и така започва серия от успешни военни походи, наподобяващи описаното в „Тайната история на монголите"[18]. От тези победи „станал по-дързък и се сметнал за по-силен от всички останали на земята, като започнал настъпление срещу кралствата, като възнамерявал да овладее целия свят"[19]. Юлиан предава на крал Бела IV (1235–1270) и писмо от този властен господар (вероятно става дума за писмо от Бату или Угедей), в което ясно личи чувството за световно господство у монголите и е първият засвидетелстван документ на монголската дипломация в Европа[20].

Юлиан с ужас споделя наученото за размерите на „татарската" армия и за техните бойни качества:

„Но за да ви обърна внимание върху военния аспект, говори се, че мятат стрели по-надалеч, отколкото е обичайно за останалите народи. И при първия военен сблъсък изглежда, както се говори, не като че изстрелват, а като че изливат порой от стрели, но са по-слабо подготвени за бой с копия и мечове. Също така татарите твърдят, че имат такова множество от бойци, че могат да се разделят на четиридесет части, но така, че не може да се намери на земята сила, която би могла да окаже съпротива на една-единствена от тези части."[21]

Той добавя още:

„Също така се говори, че имат във войската си заедно със себе си 260 000 роби, които не са от техния закон, а също и 130 000 отлични бойци от своя закон".

като с това твърдение допринася за утвърждаването на представата за многобройна и пъстра по своя състав армия, която се намира на границите на християнския свят с все още неясни намерения[22].

Към информацията на Юлиан се добавя и картината, представена в писмо, адресирано до парижкия епископ Гийом д'Оверн от 1239–1240 г., в което един унгарски епископ съобщава за ситуацията в Източна Европа преди превземането на Киев от татарите. В писмото се твърди, че татарите са на пет дни път от унгарските граници. В „Аналите от Уейвърли" се дискутира по-обстойно въпросът за техния произход:

„Попитах къде е тяхната земя, отвърнаха ми, че е отвъд някакви планини и близо до народа, наречен Гог. И аз вярвам, че този народ е Гог и Магог."[23]

По-нататък епископът съобщава, че тези народи нямат религия, че си служат с юдейски писмена и единствената им цел е да завладеят целия свят. Неговото мнение много удобно съвпада с картината на народите от Апокалипсиса, съюзници на Антихриста, и със заключените от Александър Велики юдейски племена зад Каспийските порти. Епископът твърди също, че тези народи са всеядни и поглъщат всичко, включително и труповете на своите умрели сънародници. Същевременно, подобно на брат Юлиан, писмото на унгарския епископ предупреждава западния свят за надигащата се опасност[24].

Така можем да отграничим наличието на две линии на отразяване на първоначалните информации и ранните контакти на Западна Европа с надигащата се монголска вълна. Първата линия, която условно нарекохме „югоизточна" версия, остава до голяма степен в плен на несториан-

ските легенди за могъщото източнохристиянско царство на свещеника Йоан и цар Давид, въпреки някои по-трезви гласове, идващи от региона на Близкия изток и Закавказието, които изразяват основателни съмнения в тази оптимистична картина. „Североизточната" версия отразява една по-реалистична ситуация, която описва „татарите" като народ от периферията на обитаемия свят, чиято връзка с християнството е доста съмнителна. Доста по-популярна е представата за тях като за народ, съседен на Гог и Магог, или пък направо отъждествяването им с тези библейски варвари, които в епохата на края на света ще играят особено важна роля сред съюзниците на Антихриста.

Двете версии намират отражение в най-важните наративни източници от епохата, като се преплитат по един доста сложен начин, създавайки накрая една повече или по-малко органична, макар и доста невярна представа за неясната заплаха, появила се в периферията на християнския свят.

В своята „Световна хроника", написана между 1232 и 1251 г., и обхващаща времето до 1241 г., т.е. до голямото монголско нашествие в Централна Източна Европа – Полша и Унгария, Алберик дьо Троа Фонтен прави следното обобщение. Новините от Дамиета не са били лъжливи. Цар Давид, наричан още свещеникът Йоан, се е отправил на запад, за да спаси християнството от сарацините. Войските му настъпват и срещу езичниците в Русия. В неговите войски обаче има множество варвари, най-вече „татари", които не са нито християни, нито сарацини и са отлични воини. След падането на Дамиета цар Давид се оттегля на изток и става жертва на „татарско" въстание. „Татарите" обаче претендират, че техен цар е свещеникът Йоан, но всъщност това е нов опасен враг за християнството[25].

Доста по-голямо внимание на „татарската" тематика обръща Матей Парижки, който, макар и да прекарва голямата част от живота си в манастира „Сейнт Олбън", и въпреки че няма информация от извора, създава една от най-пълните картини за монголите до изпращането на големите мисии на изток от папа Инокентий IV (1243–1254) през 1245 г. До 1235 г. обаче в неговата *Chronica majora* („Голяма хроника") не се среща и следа от „татарите", защото той просто обработва по-старата хроника на Роджър от Уендоувър.

След 1235 г. Матей Парижки обаче компилира самостоятелно. През 1237 г. той цитира в детайли писмото на доминиканския приор Филип за източната мисия и тук за пръв път споменава „татарите". За годината 1238 г. те внезапно стават основен елемент от изложението. Матей Парижки описва сарацинско пратеничество от името на низаритския

водач, известен като „Стареца от Планината“, което иска помощ срещу „татарите“ от кралете на Франция и Англия. Това внезапно пратеничество от Сирия като че пробужда неговия интерес. Матей се оказва добре информиран за ужаса от монголско нашествие в Източна Европа, който се разпространява дори до Фризия. Името, подобно на Юлиан, той извежда от някаква река Тартар (очевидна е връзката и с Тартара от гръцката митология) и също говори за заключените от Александър диви племена. Реалистичните описания за „татарите“ у Матей обаче може и да са добавени по-късно от него след големия шок, обхванал Западна Европа вследствие на монголската инвазия от 1241 г.[26]

В периода до нашествието от 1241 г. Западът все още заема изчакателна позиция, изразена най-добре от епископа на Уинчестър в негово изказване по повод молбата на сарацините за помощ, цитирано от Матей Парижки:

> *„Нека оставим тези кучета да разкъсат другите, та да изчезнат напълно. А ние, когато пристигнем при онези врагове на Христа, които оцелеят, ще ги избием и ще очистим лицето на земята от тях, така че целият свят да се подчини на единствената католическа църква и да има само един пастир и само едно стадо.“* Матей също не пести обидните квалификации по отношение на „татарите“, като ги нарича *„люде чудовищни и безчовечни, хора от Тартара, хора на Сатаната, които не щадят никого“* и т.н.[27]

Европа открива Евразия или среща на легендарното с реалното (1241–1248). Монголската инвазия в Централна Източна Европа от 1241 г. се оказва повратна точка за отношението на Запада към евразийската проблематика. Това е моментът, в който целият западнохристиянски свят не само получава достоверна информация от своите едноверци, разположени на източната му периферия, за внезапно възникналата заплаха за целия познат свят, но и изпитва, макар и за сравнително кратък период, паника и ужас, които не могат да бъдат сравнени с нищо до този момент, дори с епохата на хунските, норманските или унгарските набези. Добре известни са сърцераздирателните молби за помощ на унгарския крал Бела IV до Папството след пълния погром на унгарската армия на р. Шайо през април 1241 г., а също и циркулярните писма, разпространени до повечето важни европейски владетели от страна на чешкия крал Вацлав I (1230–1253) след битката при Лигниц (дн. Легница) на 9 април 1241 г., където чудо спасява обединените сили на поляци, чехи и австрийци от пълен погром. В своята *Chronica majora* Матей Парижки предава пълния текст на писма от Централна Източна Европа, написани главно от мендиканти и отправени до различни адресати в Западна

Европа, в които се дава детайлно описание на ужасните събития, връхлетели този регион вследствие на монголското нашествие в него. Едно от най-вълнуващите описания ни е оставил Хайнрих Тюрингски:

„...и както всички животни бягат при вида на лъва, така и пред лицето на този народ обръщат гърбовете си в бягство всички християнски народи. Защото куманите, войнствен народ, не можаха да издържат войната срещу тях в своите земи и 20 000 кумани избягаха чак при християните и влязоха в съюз с християните; и са готови да се бият срещу всеки друг народ, но не и срещу гореказаните. Но какво чудно има? Тъй като те са с ужасни туловища, свирепи лица, гневни погледи, грабливи ръце, кървава озъбена паст, която е готова по всяко време да разкъсва човешка плът и да смуче човешка кръв."[28]

Прекият контакт на западния свят с монголите е свързан и с разпространяването на достоверна информация от свидетели на нашествието, които прекарват дори известно време в монголски плен. Но и техните описания на нашествениците често пъти се влияят от някои трайно установени стереотипи за варварите от периферията на Ойкуменето, които съществуват в християнската литературна традиция, преплитайки в себе си библейски и антични мотиви, оформени в устойчиви топоси.

Провансалецът Иво от Нарбон съвършено случайно попада в навечерието на монголския удар в Източна Австрия и тук се натъква на предните монголски отряди, вилнеещи в съседна Унгария. В писмо до архиепископа на Бордо той описва ужасяващата картина на това нашествие, като не пести подробности и изразява своето неразбиране спрямо пасивното вцепенение, което според него е обхванало владетелите и лидерите на западния свят пред тази всепомитаща опасност. Разбира се, Иво се придържа към стандартното за епохата обяснение, че целият този ужас е провокиран от греховността на християнския свят:

„Значи поради това и поради другите многобройни грехове, надигащи се сред нас, християните, разгневеният Господ се превърна във враждебен унищожител и ужасен отмъстител. Това го казвам, понеже някакъв огромен народ от безчовечни люде, чийто закон е сбирщина, гневът му е бяс, а самият той е оръдие на Божия гняв, като преброди безкрайни земи, зверски ги опустоши и по ужасен начин с огън и меч изтреби всичко, изпречило се на пътя му."[29]

Провансалският авантюрист не пести ужасяващите подробности, свързани с насилията на монголските завоеватели над християнското

население на Централна Източна Европа, като описва дори натуралистични сцени на канибализъм:

„И като техните вождове, заедно със своята свита и с други „лотофаги", ръфаха труповете им като хляб, не оставяха нищо друго освен кокали на лешоядите. Но това, което е учудващо, изгладнелите и лакоми лешояди, които се озоваваха случайно там, успяваха да се докопат до ръфането на малка част от останките. По-старичките и грозни жени даваха като дневна дажба на людоедите, които се числяха към простолюдието, но не се хранеха с хубавите, а с крясъци и ревове ги изнасилваха многократно. Насилваха девици чак докато те издъхнеха, и след като им отрежеха гърдите и ги запазеха за първенците като деликатес, се угощаваха великолепно с девическите тела."[30]

Тази ужасяваща картина е потвърдена и от друг щастливо отървал се от монголски плен западен християнин – Руджеро от Апулия, който през 1244 г. адресира своята *Carmen miserabile* („Нещастна песен"), посветена на тази тема, до епископа на Палестрина кардинал Джакомо ди Пекорара.

Руджеро, който прекарва в Унгарското кралство дълъг период (1232–1242), попада в монголски плен през 1241 г., но успява да оцелее и да се завърне в Италия, където прави всичко, което е по силите му, да разкаже за преживелиците си в ръцете на ужасните източни варвари:

„Понеже проучих този въпрос по-основно не за да изоблича или охуля някого, а за да обясня, така че четящите да разберат (Матея, 24:15) и разбиращите да повярват, вярващите да съхранят, а съхраняващите да осъзнаят, че дните на погибел са близки (Исая, 13:6; Езекиил, 7:7) и настъпва времето на небитието. И нека да знаят всички, че аз твърдя неслучайно, че всеки, който попадне в ръцете на тези татари, би било по-добре да не се беше раждал и че ще разбере, че не е пленен от татарите, но е затворен в самия Тартар."[31]

В това време на ужас се намират обаче и по-хладнокръвни наблюдатели, които излизат извън рамките на шокиращите описания и се опитват да представят една по-реалистична картина на внезапно появилите се нашественици. На първо място това е архидяконът от Сплит Тома. Той се намира в непосредствена близост до зоната на действие на монголските войски, които проникват до Далмация, но така и не опитват да овладеят нейните крайморски крепости. На Тома от Сплит принадлежи

първият опит за реалистично описание на външния вид на монголите, чиито физикоантропологични особености и подчертаните расови отлики от населението на Европа и Предна Азия предизвикват допълнително смущение у европейците:

„Имат ужасяващо изражение на лицето, притежават къси пищяли, но пък широк гръден кош, широки лица и бяла кожа, безбради бузи и крив нос, тесни очички, отделени с голямо разстояние помежду си."[32]

Тома посочва точно тези белези на монголоидния расов тип, които будят най-голяма изненада, а в комбинация с военните умения на монголите – и истински ужас у европейците. Именно сплитският архидякон описва най-ясно и въоръжението, и предимствата по отношение на този аспект на монголската войска:

„Носят железни каски, а също и направени от кожи такива, препасват по военному криви мечове, колчани и лъкове. Стрелите им са с четири пръста по-дълги от нашите, завършващи с железни, костни или рогови остриета..."[33]

Единодушно е мнението, че най-голямото им предимство е стрелбата с лък, а също и безстрашието и бързината, с които преодоляват всевъзможни природни и човешки препятствия на пътя си. Отново Тома от Сплит обобщава:

„Почти по никакъв начин не може да ги спре бързотечащата вода на реките, която преминават на гърба на конете си, но ако все пак се натъкнат на огромна река, веднага съединяват подобно на салове плетени кошове, които покриват със сурови животински кожи, и като сложат багажа си върху тях, влизат вътре и преминават без страх."[34]

Едно от нещата, които изненадват и плашат европейците, е жестокостта на монголските жени, които не само участват наравно с мъжете в тежките походи, но се сражават и се отличават с особена жестокост към пленените, особено към младите и красиви жени и децата. Сплитският архидякон предава с мрачни краски картината на тази жестокост на евразийските „амазонки":

„Но какво да припомня за извънмерната свирепост, която проявяваха ежедневно по градове и села, когато събираха невъоръжена тълпа от жени, деца и старци и я заставяха да седне наедно и за да не изцапат дрехите си с кръв и за да не се уморят колячите, сваляха първо дрехите на всички пленници. След това пускаха каса-

пите, които, повдигайки ръцете на всички жертви, пронизваха с лекота сърцата им и ги избиваха до крак. Освен това татарските жени, опасани с оръжие по мъжки обичай, се държаха храбро в сраженията като мъже. Те свирепстваха още по-жестоко над пленените жени. Ако някои им се стореха по-миловидни или пък предположеха, че биха създавали някакви проблеми, веднага ги убиваха с обнажените си мечове, или пък, ако видеха някои годни за слугуване, като им отрязваха носовете, с осакатени лица ги определяха за робуване. Нареждаха на пленените момчета да дойдат при тях и си устройваха с тях следното забавление. Първо ги караха да насядат в редици, а след това викаха своите малчугани, даваха им клони и тояги и им нареждаха да удрят по главите нещастните момчета, а те сядаха наоколо и с жестоки погледи се смееха непрестанно и хвалеха онези, които нанасяха по-добри удари или пък с едно замахване можеха да счупят череп, или пък да умъртвят момчешките тела. Какво повече е нужно да се добави? Нямаше никаква почит към женския пол, никакво уважение към момчешката възраст, никакво състрадание към старостта и изглеждаха не като хора, а като демони, избиващи наедно всички по еднакво нечестив начин."[35]

Тома не храни никакви илюзии относно религиозните вярвания на „татарите" и отхвърля напълно версията за наличието на християни или на прохристиянски настроения сред тях:

„Не се подчиняват нито на християнския, нито на юдейския, нито на сарацинския закон и при тях няма никаква истина. Те не спазват никаква клетва и не изпращат и не приемат пратеници, противно на обичая на всички останали народи, за да преговарят за мир или за война."[36]

Той все пак е склонен да ги свърже с народите, които ще бъдат в съюз с Антихриста в епохата на наближаващия край на света:

„Тогава множина учени мъже, проучващи древните книги, възприеха най-вече от казаното от мъченика Методий (от Патара – б. м., А. Н.), че тези народи са онези същите, които трябва да предшестват пришествието на Антихриста."[37]

Впрочем при опитите да се идентифицира етническият и религиозният профил на татаромонголите западните автори първоначално не проявяват особена оригиналност. Те се насочват отново към устойчивите в тяхното съзнание библейски първоизточници. Най-разпространено след 1241 г. е мнението, че „татарите" са „измаилтяни", народ

на Антихриста и са идентични със затворените от Александър Велики варварски, евентуално „юдейски“ племена. Появяват се и версии, които ги определят като „агаряни“ и „сарацини“, разбира се, напълно произволно[38].

Отново на Матей Парижки принадлежи едно обобщение на тези теории, което дава представа за утвърждаващите се стереотипи в съзнанието на образования елит на Западна Европа за новия внезапно появил се източен съсед или враг:

„Вярва се, че тези татари, за които споменът е отвратителен, са били от десетте племена, които се отклонили към златните телци, като захвърлили Мойсеевия закон, който също така Александър Македонски първоначално се опитал да затвори в стръмните Каспийски планини зад залети с асфалт скали. Като видял обаче, че тази задача надхвърля човешките възможности, призовал на помощ Бога на Израил и тогава внезапно се съединили върховете на планините и се образувала една непристъпна клисура. За това място Йосиф е рекъл: „Какво би направил Господ за вярващите, Той, Който направи толкова за невярващите?“ Отпук е ясно, че Бог не е искал те да излязат. Но пък, както е написано в ученните истории, ще излязат в навечерието на края на света и ще причинят голяма погибел на човешкия род. Възниква обаче съмнение дали те са сега излизащите татари, понеже не ползват еврейски език, нито пък знаят Мойсеевия закон, нито пък познават и се ръководят от законовите институции. На това обаче може да се отговори, че въпреки това е много вероятно те да са от затворените племена, за които стана дума. Но както по времето на водачеството на Мойсей, бунтовните им сърца „се обърнаха към осъдителни чувства“ (Римляни, 1, 28), така че да тръгнат към чужди богове и непознати обичаи, така и сега по най-чудовищен начин, непознат за нито една друга нация, сърцето и езикът им се смесват и животът им се превръща вследствие на Божията мъст в свирепа жестокост и вдъхновение.“[39]

На другия полюс вече е добре познатият ни Тома от Сплит, който търси рационално обяснение за етнонима и произхода на „татарите“:

„Защото царството им е разположено в тази част на света, където Изтокът се среща със Севера, а тези народи на свой език се наричат монголи. Все пак се говори, че земята им е съседна на Външна Индия, а царят им се нарича Цекаркар. Той, като воювал с някакъв съседен владетел..., искал знаци да покаже величието на своята мощ на целия свят, като бил насърчаван от благопожеланията на демоните, с които бил навикнал да общува. И така, като

повикал двамата си сина Баат и Кайдан, им поверил цялата си военна мощ и им заповядал да се отправят на поход за завладяване на целия свят. И те потеглили и в течение на почти тридесет години пребродили всички източни и северни царства, докато не достигнали до земите на рутените и дори проникнали до Унгария."[40]

Що се отнася до името „татари", Тома лансира версия, която прави опит за рационално обяснение на този етноним:

„Това пък име татари не е собственото име на този народ, а идва от една река, която тече през земите им и поради това са наречени така или пък понеже според тях „Татар" звучи подобно на думата за „много"."[41]

И все пак свързването на „татарите" с „Тартара" и силите на Мрака остава устойчива конструкция поне в литературните произведения от периода, както например в *Carmen de invasione Tartarorum* („Песен за нашествието на татарите"), където те отново и отново са поставени в апокалиптичен и адски контекст[42].

Интересно е обаче сравнението между реакцията на Запада към монголската заплаха и неговото отношение към сарацините в Ранното средновековие. Ако за създаването на една по-ясна и точна картина за сарацините са необходими столетия, то сега само за няколко години и то с целенасочени и координирани действия на западноевропейския политически и духовен елит, чийто естествен център е Римската курия, монголите престават да бъдат загадка, въпреки запазването на библейско-апокалиптичната версия за техния произход и историческа мисия в един по-широк контекст.

Безспорна заслуга за това има папа Инокентий IV, който заема Светия престол през 1243 г. и си поставя две основни задачи – споразумение с Фридрих II и подсигуряване срещу нов татарски удар в Европа. В писмо до патриарха на Аквилея той квалифицира татаромонголите като „врагът Божи, приятел на демоните, нечестивия татарски род, слуга на погибелта, пратеници на Сатаната и служители на Тартара".

Още на Първия лионски събор (1245) папата кани загадъчния „епископ на Русия" Петър, който информира събраните прелати за монголите и поставя основните въпроси, които трябва да бъдат проучени във връзка с тях, за да може Западът да оцелее при евентуален нов удар – произход, религия, бит, сила, брой и пр. Петър Руски се позовава на обясненията на Юлиан за „татарите", като повтаря тезата, че това са прогонените от Гедеон библейски мидианити, а името им идвало от Tartar-can – техен вожд. Те са по-силни във военно отношение от Запада и се стремят към световно господство[43].

За религията им Петър смята, че те почитат Господ и Сина Му на небето и „Chyrcan“ на земята. Това виждане е близко до някои оригинални монголски интитулации, заимствани от Китай. Храната им се състои от конско, кучешко и друго месо; в случай на нужда ядат и хора, но готвени, а не сурови; пият вода и мляко (но не и кръв, което е вече смекчена картина). Налице е отслабване на апокалиптичните елементи и нарастване на достоверността в неговите данни[44].

С оглед на своята основна цел Инокентий IV решава да изпрати дипломатическа мисия при татарите, която се състои от францисканци. Нейни водачи са Джовани ди Пиан дел Карпине (Плано Карпини) и Бенедикт Полски, които потеглят за Източна Европа през 1245 г. На 4 април 1246 г. пратениците достигат до Сарай Бату на Волга, като със себе си носят писмо от папата до владетеля на татарите, озаглавено „Cum non solum“ и датирано от 13 март 1245 г. През август 1246 г. те вече са в централния град на Pax Mongolica Каракорум, където присъстват на коронясването на новия велик хан Гьоюк (1246–1248), получават отговора му и през Киев достигат Лион на 13 ноември 1247 г., като връчват своя доклад на папата.

Към редактираната версия на доклада Плано Карпини прибавя и съчинението си *Ystoria Mongalorum, quos nos Tartaros appellamus* („История на монголите, които ние наричаме татари“). Бенедикт Полски също има своя версия, а се появява и съчинението *Historia Tartarorum* („История на татарите“) на францисканеца де Бридиа, която се базира на данните от Карпини и Бенедикт[45].

По същото време, независимо от мисията на Карпини и Бенедикт от Полша, се осъществяват и пътуванията на Андре дьо Лонжюмо, приближен на крал Луи IX (1226–1270), до монголските войски в Близкия изток (1245–1247) и на доминиканските мисионери Асцелин и Симон дьо Сен Кантен, които достигат лагера на монголския пълководец Байджу, разположен също на подстъпите към Светата земя[46].

Резултатите от тези пътувания са мащабни. Европа получава напълно адекватна информация за тайнствените нашественици от степите. По отношение на етнонима на татаромонголите нещата добиват вече голяма прецизност и яснота. Например началните думи на Карпини са буквално следните: „Започва историята на монголите, които ние наричаме татари.“ Симон дьо Сен Кантен също е категоричен, че „татарите се наричат на свой език „Mongli“ или „Mongol“, което означава същото като Mosoth“ (т.е. Мешек, Мосхос от синовете на Яфет, брат на Магог – Битие 2 – термин, произхождащ от реалносъществуващия древен близкоизточен етноним мосхи, месхи, мушки, мизи). Карпини разграничава „Yekamongal

(Magni Mongoli)“ от „Sumongal (Mongoli Aquatici)“, което е повторено и уточнено и от Де Бридиа[47].

Що се отнася до цикъла за свещеника Йоан и цар Давид, той присъства в описанията на Андре Лонжюмо и Симон дьо Сен Кантен. Първият от тях повтаря несторианската версия, че свещеникът Йоан е убит от монголския хан, който обаче се оженил за дъщеря му и бил прохристиянски настроен, докато Симон започва изложението си от 1202 г., когато според него Чингиз хан е въстанал срещу цар Давид, син на свещеника Йоан, и го е убил. Несторианинът Раббанатта е бил техен съветник, а после става монах и играе отрицателна роля в тези събития. Цар Давид плаща за своите грехове и за тези на народа си. Това е една обработена доминиканска версия, в която несторианите вече са представени в негативна светлина[48].

Симон дава позитивна оценка на Чингиз хан:

„Но в крайна сметка един от тях, на име Чингиз хан, който изглежда бил по-умен и по-стар, си посъветвал да се противопоставят на заповедта на царя.“

Сблъсъкът с кераитите от 1202 г. той предава като сблъсък с цар Давид, който загива тогава от монголски меч. След победата монголите сключват съюз с дявола, за да завладеят света[49].

Францисканците, които достигат до Монголия през Русия, не познават добре този несторианski цикъл или не се интересуват от него. Те не споменават изобщо цар Давид, но се опитват да съхранят поне легендата за свещеника Йоан. В тяхната версия се говори за сблъсък на монголите с неговите войски, но тук той е победител и е запазил владенията си в Индия на периферията на обитаемия свят[50]. Плано Карпини съобщава, че в страната на „Yeka-Mongal“ имало един ловец, „силен пред Господа като Нимрод“, на име Чингиз. Първият му военен поход е срещу „Су-Монгал“ или татарите, които той подчинява напълно и убива вожда им[51].

Вторият популярен мотив за връзката между монголите и Гог и Магог, и затворените от Александър Велики племена зад Каспийските врати също е подхванат от Симон. Той идентифицира „татарите“ с Гог и Магог, сравнява името Гьоюк с това на Гог и споменава, че Гог и Магог са братя, познати от „Книга на Йезекиил“[52]. Доминиканският мисионер обаче отхвърля тезата, че те са племената, затворени от Александър Велики, защото е посетил Грузия лично и не открива никакви следи от тях в тези земи[53].

Францисканците Плано Карпини и Бенедикт от Полша поставят „татарите“ между християнския свят и предполагаемите Гог и Магог, защото Гог и Магог живеят по условие на края на света, а Монголия не е там.

С това пътуване народът на „татарите“ се демистифицира. Де Бридиа дори посочва, че четирите групи на татаромонголите са „Moal, Zumoal, Merkit et Mecrit“ и че разликите между тях са като между отделните славянски, романски или германски обитатели на Европа[54].

Но тезата за Гог и Магог се запазва на Запад, въпреки тези удивително точни данни, защото отговаря на определени стереотипи и е обновена от Риколдо ди Монте Кроче в края на XIII в. Все пак от докладите на францисканците и доминиканците става ясно, че Русия, Персия и Близкия изток са атакувани от една и съща сила – монголите. Европейците се убеждават, че монголите не само не са непобедими, но при Лигниц, въпреки победата си, са били респектирани от мощта на „франките“[55].

Карпини обръща съществено внимание на религиозните вярвания на монголите и обобщава следното:

„Вярват в един Бог, за когото вярват, че е създател на всичко видимо и невидимо, и вярват, че от него са всички добрини и наказания на този свят, но не го почитат нито с молитви и дари, нито пък чрез някакви обреди.“[56]

Но и той, и Де Бридиа посочват и култ към Слънцето, Луната, Огъня и Водата, т.е. и двамата не са напълно убедени в монотеистичните вярвания на монголите.

Що се отнася до морала и нормите на поведение на този неизвестен доскоро народ, Карпини е на мнение, че сред тях отсъства истински закон, но все пак успяват да разграничат злото от доброто на базата на традициите, завещани от прадедите им. За тях са нещо напълно обичайно нападенията в чужди земи, отнемането на чужда собственост, безразборните полови връзки и други немислими за вярващите християни деяния[57]. От друга страна, Карпини изтъква, че липсата на определена ясно очертана религия прави монголите абсолютно равнодушни към вярванията на останалите народи и стимулира своеобразна религиозна толерантност сред тях[58]. В тази насока още по-красноречив е Симон дьо Сен Кантен:

„Разрешават на християните и на някои други секти и култове на всякакви хора да упражняват свободно и спокойно своите обреди и във всичките си владения не проявяват никакъв интерес към който и да е местен култ, стига местните жители да изпълняват всичките им заповеди. И така в армията им законът на Мохамед се изповядва петкратно ежедневно пред всички останали от страна на сарацините, а също и във всички градове, където живеят подчинени от тях сарацини. Самите пък сарацини в армията им, а също

и във всичките им градове ги примамват към своето нечестиво вероломство и привличат и развращават хората, за да последват техните заблуди."[59]

Тази чувствителност на доминиканския мисионер е обяснима с оглед на очертаващата се специализация в рамките на мендикантското монашество, в която именно доминиканците са призвани да проповядват Божието слово в зоната на ислямската духовна и културна експанзия, докато Францисканският орден се ориентира към проповед в земите на схизматичните източни християни и в разположените на север от зоната на исляма девствени простори на Азия.

Физическите особености и битът на монголите събуждат естественото любопитство на францисканския мисионер Карпини, защото се отличават от всичко видяно от него до момента. Но неговите оценки са вече по-сдържани и с подчертан стремеж към обективно пресъздаване на онова, което е наблюдавал в евразийските степи. Въпреки това и те са изцяло пропити от чувството за дълбоки и непреодолими различия между монголите и останалия човешки род:

„Външните им черти са много различни от онези на всички останали хора. Много по-голямо е разстоянието между очите и бузите им, отколкото при другите люде. Бузите им стърчат доста повече от челюстите, носът им е сплескан и равен, очите им са малки, а веждите им са разположени високо към челото. Общо взето са със стройна талия, с малки изключения. Почти всички са дребни на ръст. При почти всички брадата расте оскъдно, но все пак някои имат рядко окосмяване в зоната на брадата и над горната устна, които почти не бръснат. На върха на главата си, подобно на клириците, имат кичури и бръснат разстоянието от едното до другото ухо на разстояние от три пръста, което обръснато място свързват с гореказаните кичури. Също така бръснат всичко над челото на ширина два пръста, но оставят онези коси, които са разположени между кичурите на темето и гореспоменатото обръснато място да растат чак до веждите и чрез обръсването на темето от двете страни повече, отколкото в средата, оставят дълги коси, а останалата част от косата си оставят да расте на воля като при жените и от нея правят две плитки, които замятат зад ушите. Имат късички крака."[60]

Карпини отделя съществено място на формата на управление у монголите. Той определя властта на владетеля им, „татарския император", като „чудотворна" и посочва, че всичките му заповеди се изпълняват безпрекословно[61].

Що се отнася до военната им мощ и броя им, Карпини е извънредно точен, когато отбелязва, че са малобройни, но много силни във военно отношение и Западът трябва да е единен срещу тях[62]. Целта им е световно господство и по никакъв начин не трябва да се вярва на техните обещания за мир и на предложенията им за договорни отношения[63].

Към вероломството и незачитането на другите народи Карпини, Де Бридиа и Симон дьо Сен Кантен добавят и някои отблъскващи от гледна точка на християнските наблюдатели подробности от техния бит. Карпини ги сравнява със скорпиони, а Симон дьо Сен Кантен ги описва като „най-мръсните и нечестиви хора" по отношение на храната и любители на пиянските гуляи с вино и кумис. Той категорично определя монголите и като канибали, но посочва, че практикуват людоедството, за да всяват ужас у околните народи[64].

Така картината на бита, политическото устройство и физическия облик на монголите е все още далече от образа на „благородния дивак", който съществува като топос и в античната литература, и в традициите на рицарския роман. Те просто са толкова различни от всичко видяно досега, че първите им по-сериозни наблюдатели и изследователи не могат да се отърсят от културния шок, предизвикан от досега с тези диви обитатели на степите. От друга страна, Западът вече може да си позволи едно по-спокойно отношение към тях и дори да мисли за вписването им в по-сложни модели на политически отношения, пречупени през призмата на вековния конфликт между християнството и исляма.

Монголите – съюзници на Запада? (1248–1255). Новото амплоа на монголите като потенциални съюзници срещу сарацините, което се различава от някогашните безпочвени надежди за могъщата източна християнска армия и се основава на що-годе реалистична представа за света на степите, води началото си от Шестия кръстоносен поход (1248–1254), организиран от крал Луи IX Свети, чиято основна цел отново е Египет. Френският владетел се среща лично с Карпини, а очевидно познава в детайли информацията за монголите в близост до Светите земи от докладите на Асцелин, Симон дьо Сен Кантен и Андре дьо Лонжюмо. На 20 декември 1248 г. в Кипър Луи IX приема двама несторианци – Давид и Маркос, пратеници на татарския пълководец Елчигедей, които носят приятелско писмо на персийски език с предложения за установяване на приятелски отношения между френския крал и Великия хан и с молба Франция да посредничи между различните християнски общности в Pax Mongolica. Като че ли се очертава благоприятната перспектива за умиротворяване на раздорите сред източните християни и за евентуален християнско-монголски съюз срещу архивраговете – сарацините[65].

На 7 февруари 1249 г. арменският конетабъл Семпад предава писмо на кипърския крал, в което съобщава, че Армения е станала монголски васал. Той развива тезата, че „татарите“ протежират християните срещу многобройните езичници от Вътрешна Азия, като са въвели и ред в тези необятни простори. Описва ги като варвари, но много силни във военно отношение и с огромни владения. Семпад обяснява още, че в тази империя е Страната на тримата свети царе (влъхвите), която е християнска, и че дори ханът и неговият двор са били покръстени[66].

Арменският конетабъл подържа мнението, че „татарите“ са потенциални съюзници срещу сарацините и посочва, че индийските християни на св. апостол Тома са се опрели на съюз с тях срещу местните сарацини. Луи IX и неговото обкръжение не обръщат внимание на това, че Хетум I (1226–1269) е станал монголски васал[67].

От своя страна, несторианските монголски емисари Давид и Маркос дават детайли по писмото на Елчигедей и се опитват да отговорят на определени въпроси. „Татарите“ са излезли от степите си преди 40 години, те са предимно скотовъдци. Великият Хан е на 40 дни път от Кипър в земята, откъдето идва името Тартария. Пратениците съобщават че „татарите“ са убили сина на свещеника Йоан, но тогава не са познавали Божието слово. Ханът е могъщ, с безбройна армия от номади. Гьоюк има християнска майка, дъщеря на свещеника Йоан, и от нея и от епископ Маласия е приел християнството с 18 от своите синове и мнозина „татари“. Все още мнозина са езичници и например Байджу има сарацински съветници, но е подчинен на Елчигедей, който е християнин. Името на папата е познато и уважавано сред „татарите“. Елчигедей планира удар срещу Багдад и халифа му, който има характер на религиозно отмъщение заради насилия на хорезмийците над несторианите[68].

Всичко това води до поредната промяна на образа на „татарите“ в съзнанието на част от западния политически и духовен елит. Жан Саразен мечтае за съвместен удар за освобождаване на Йерусалим, за който се заговорва в лагера на кръстоносците. Луи IX изпраща на свой ред Андре Лонжюмо, който трябва през Елчигедей да достигне до Великия хан. Папският легат Одо дьо Шатору се опитва да представи татаромонголите като новопокръстени католици, макар че покръстените сред тях очевидно са несторианци. Андре праща окуражителни вести от лагера на Елчигедей до кръстоносния лагер и насърчава кръстоносната армия за поход към Египет[69].

Информацията за монголите в наративните извори също се изменя в положителна светлина. В своето фундаментално съчинение *Speculum historiale* („Историческо огледало“) Венсан дьо Бове вече има детайлна

представа за тях, базирана на Симон дьо Сен Кантен, когото познава лично, но е отлично осведомен и за преговорите в Кипър, и за мисията на Андре дьо Лонжюмо. В неговото съчинение се очертават пет информационни блока, в които монголите са представени в подробен вид:

1. От началото на експанзията през 1202 г. до завладяването на Персия и опит за пълен портрет на татаромонголите.
2. След описанието на Петия кръстоносен поход, информация, базирана на Симон дьо Сен Кантен – „татарските" нападения в Грузия и Армения.
3. Нападението срещу Полша и Унгария от 1241 г., борбите със селджукските турци.
4. Мисиите на Карпини и Асцелин.
5. Писмо на Одо дьо Шатору и описание на мисията на Андре дьо Лонжюмо[70].

Матей Парижки обобщава упоритите слухове за желанието на монголския Велик хан да приеме християнството, които тръгват също от кръстоносния лагер в Кипър[71]. Одо дьо Шатору и Венсан дьо Бове, от своя страна, споменават като кръстител несторианина Маласия и майката на Гьоюк, която била християнка[72].

Но постепенно ентусиазмът на западния свят отслабва. Матей Парижки получава и писмо от кръстоносеца Гундо след падането на Дамиета в ръцете на християните на 6 юни 1249 г. В резюме това писмо разказва, че за „татарите" не се знае нищо определено и не може да се разчита на тях. Те са „неверници" и дори сарацините са по-предсказуеми от тях.

Ново разочарование носи в тази насока и Андре дьо Лонжюмо, който през 1251 г. се завръща от своята мисия в лагера на Луи IX в Цезарея Филипи. Жоанвил съобщава, че писмото, което носи Андре, изисква годишен данък от френския крал. В този момент умира илюзията за равноправен съюз с монголите. Самият Жоанвил се връща към старите стереотипи – „татарите" живеят в далечна пустиня, в подножието на една планина, съседи са на Гог и Магог. Възражда се отново образът на свещеника Йоан, който бил техен суверен, но те се обединяват срещу него около Чингиз хан. Все пак Жоанвил съобщава, че един „татарски" принц се е покръстил с племето си след видение, вероятно отглас от слуховете за покръстването на Сартак, един от синовете на Бату[73].

В този момент се осъществява второто голямо пътешествие в земите на монголите, чиито резултати са наистина изумителни. Францискан-ският монах Гийом (Вилем) Рубрук се отправя към Каракорум и стига до Великия хан, като с това пътуване се превръща в най-големият познавач на „татарския" проблем. Странно е обаче, че само Роджър Бейкън в своя *Opus majus* („Големият труд") цитира Рубрук.

Гийом Рубрук е отлично подготвен за мисията, придружавал е Луи IX в Шестия кръстоносен поход, познава Андре дьо Лонжюмо, а също и писанията на Карпини. Оказва се и отличен пътешественик, етнолог и лингвист. Но той е преди всичко мисионер, макар и свързан и с двора на Луи IX, и безспорно става най-добрият познавач на Вътрешна Азия преди Марко Поло[74].

Рубрук твърди, че след като среща първите „татарски" поселища на север от Солдания в Крим, се чувства така, сякаш е попаднал в друг някакъв век и ще положи всички усилия, за да опише правдиво бита и нравите на „татарите"[75]. Тези обитатели на степите, които нямат постоянни местоживелища, са заели древната земя на скитите, която се простира от Дунава до земите, разположени на изгрев слънце, и е разпределена точно между техните главатари. Рубрук описва техните сезонни миграции в посока север юг и юг-север в търсене на паша и вода за многобройния им добитък. Рубрук създава една друга картина – „татарите" не са така опасни, колкото се мисли, те биха се оттеглили в степите си, ако научат за кръстоносен поход срещу тях[76].

Дългият престой на Гийом в Каракорум му позволява да вникне дълбоко в ежедневието, религиозните вярвания и пр. на монголите. Описанията на техния бит и нрави се отличават с живост и наблюдателност:

> *„Вярно е, че нищо не отнемат насила, но изключително безсрамно и невъзпитано искат всичко, което зърнат, и ако човек им го даде, е на загуба, защото са неблагодарници. Понеже смятат, че са господари на света и им се струва, че нищо не трябва да им се отказва от никого. Ако не им даде и след това пък иска услуга от тях, се отнасят зле с него. Дадоха ни да пием от тяхното кравешко мляко, напълно обезмаслено и много кисело, което наричат айран. И така се разделихме с тях и ми се стори наистина като че се бях измъкнал от ръцете на демони."*[77]

Рубрук наистина е шокиран от самочувствието, което демонстрират „татарите", и постепенно се настройва негативно срещу тях:

> *„Тъй като самите те са се възгордели вече до такава степен, че вярват, че целият свят иска да сключи мир с тях. И сигурно, ако ми бъде разрешено, аз бих проповядвал на собствени разноски война срещу тях по целия свят."*[78]

Той изяснява в детайли и проблема за религиозните вярвания на монголите, които са далеч от християнските представи, въпреки елементите на примитивен монотеизъм, подвеждали мнозина в миналото:

„Сектите им са монголи или татари, що се отнася до това, че самите те не вярват в повече от един Бог, но все пак правят от плъст образи на своите покойници и ги обвиват в най-скъпи платове, а след това ги поставят в една или две двуколки и тези двуколки никой не смее да докосне и са под охраната на техните шамани, които са жреците им и за които ще ви разкажа по-късно. Тези шамани са винаги в двора на самия Менгу и на другите първенци. Защото бедните нямат такива шамани, освен ако не са от рода на Чингиз."[79]

За монголите това е най-славното име и те не желаят да се наричат нито татари, нито християни, нито с никакво друго име, като възприемат християнството по-скоро като етническа принадлежност, а не като някаква нова религия:

„Преди да се оттеглим от покоите на Сартак, гореказаният Кояк ни каза, заедно с многина други дворцови писари: „Недейте да казвате, че нашият господар е християнин. Защото той не е християнин, а монгол." Тъй като християнското име им изглежда като някакво народностно название и така горделиви, че дори и случайно да повярват нещо за Христа, все пак не искат да се наричат християни, като искат да издигнат своето име, тоест монголи над всички останали на света и не искат да са наричани татари."[80]

Рубрук свързва легендите с реалността. Несторианинът Йоан наистина е владеел Каракитай, а брат му Унк, който бил езичник, го наследява, но е победен от Чингиз хан, а една от дъщерите му става снаха на Чингиз. Но всичко, което несторианите разказват за него, е силно преувеличено и всъщност само сред тях е познато това име. Вярно е, че Менгу хан (1248–1259) и Гьоюк толерират християните, но самите те не са никакви християни[81].

За Луи IX Рубрук има следното послание. Църквата трябва да организира поход към Светата земя, който ще успее, ако кръстоносците се сражават смело като монголите. Рубрук възприема най-общо татаромонголите като нормална „нация" в обширната Pax Mongolica. Той обаче не вярва в арменската идея за съюз с монголите срещу сарацините. В края на своя пътепис Рубрук цитира и прочутото пророчество на арменеца Акракрон, според което „франките" ще надделеят над народа от стрелци с лък, дошъл от север, който временно е покорил земите на целия Ориент[82].

Pax Mongolica като част от световния ред (1248–1270). След монголското нападение над Унгария през 1241 г. монголската експанзия

временно е преустановена. Дълго време се избира приемник на Угедей (1229–1241), Гьоюк управлява кратко (от 1246 до 1248), а впоследствие нараства напрежението между фамилиите на Угедей и Толуй около наследството на Чингиз хан. Следват мисиите на францисканците и доминиканците при монголите, които не постигат желания успех, но донасят информация от извора за този народ. В хрониките от периода след 1241 г. на преден план отново излизат други проблеми, а монголите и Денят на Страшния съд не са така актуални. Дори Матей Парижки дава само отделни сведения за тях, като се концентрира върху други проблеми на западния свят.

В Рим обаче „татарите" не са забравени. Инокентий IV продължава да мисли за отминалия ужас въпреки конфликта си с Щауфените. Той подпомага активно възстановяването на Унгария и дори известява Бела IV, че при нова заплаха е готов да помогне с кръстоносна войска. За него „татарите" си остават безбожен, ужасяващ народ, а докладът на Плано Карпини само потвърждава това впечатление. Инокентий IV планира дори разпространяване на влиянието на Римската църква в Русия, която трябва да стане аванпост на християнския свят срещу тази заплаха. Той успява да привлече за тези планове само галицко-волинския княз Даниил Романович. Новгородският владетел Александър Невски обаче се ориентира към признаване на монголски сюзеренитет, което му донася и титлата велик княз (1252–1263).

През 1253 г. Инокентий IV призовава руси, поляци, сърби за кръстоносен поход срещу „татарите", но без успех. Все пак „татарите", свързвани отново с Тартар, остават сред основните заплахи за Запада наред със сарацините и бунтовния Фридрих II според Папството. Изход от това положение би било покръстването на монголските владетели, но надеждите за това намаляват непрестанно[83].

Възстановяването на единството в Pax Mongolica възражда директната опасност за Европа. Бату налага изцяло върховенството си в Русия, Тевтонският орден контролира положението в Прибалтика, но Бела IV се намира в конфликт с Пшемисъл Отакар II (1253–1278) за Щирия и това прави ситуацията в този регион несигурна. Луи IX още се намира в Сирия. Бела IV отново праща молба за помощ до папата, като отбелязва, че сега наред с „татарите" той е заплашен и от чехи, и от немци. Нима трябва да отбранява кралството си, като разчита на езичниците кумани срещу езичниците „татари"? Бела IV дори заплашва, че ако не получи помощ, ще приеме монголското върховенство, което е за предпочитане пред повторение на сценария от 1241 г.

През 1255–1256 г. отново започват монголските нападения. През

1259 г. заплахата наистина е огромна и Бела IV повтаря своите закани, че ще се отдели от Запада и ще приеме върховенството на езическите ханове. Новият папа Александър IV (1254–1261) стига до извода, че не само Унгария, но и други части на християнския свят са под директна заплаха от „татарски" удар. Съюзи и коалиции с „татарите" са немислими поради описаното им коварство и поради това, че са езичници[84].

През 1259–1260 г. монголите нанасят своя втори голям удар в Полша и ситуацията почти повтаря събитията от 1241 г. Този път техни съюзници са руси, пруси и кумани. Отново като че езичниците и „лошите християни" са се съюзили. В своята кореспонденция с папата чешкият крал Пшемисъл Отакар II развива тезата, че сега Чехия е бастион на християнството срещу неговите врагове – татари, измаилтяни, руси, гърци, унгарци и кумани. Все пак Отакар II сключва мир с Унгария, но изисква от Бела IV ясна позиция спрямо „татарите" и то в полза на Запада. Вторият „татарски" щурм обаче не е така ужасяващо неочакван и във Франция и Англия е много слабо отразен, за разлика от Германия и Италия, където интересът към „татарите" отново нараства[85].

Още арменският крал Хетум I формулира тезата за възможен съюз с „татарите" срещу исляма. В крайна сметка обаче Луи IX не приема тази политика, но Армения се придържа към нея и привлича и принца на Антиохия за подобна линия. Арменците също са пострадали от монголското нашествие, но впоследствие са се убедили, че при определени условия монголите могат да бъдат прохристиянски компонент в близкоизточната мозайка. Хулагу (1258–1265), чиято съпруга е християнка, е наистина благоразположен към християните в Персия и Сирия. Едва с нарастването на натиска на мамелюците срещу Латинска Сирия обаче арменският проект за съюз с монголите на Хулагу се възражда и на Запад.

През 1256 г. епископът на Орлеан съобщава, че „татарите" са опустошили „Турция" и се готвят да атакуват Йерусалим, което се тълкува по-скоро отрицателно и дори се говори за сближаване със сарацините срещу общата опасност, защото в „Турция" монголите не са щадили никого – нито християни, нито сарацини. Отново нараства паниката в Запада и Матей Парижки отново я описва най-добре – накратко монголите са нахлули в Близкия изток и са подчинили множество сарацински княжества там. Жителите на Светата земя са решили да се съпротивляват. „Татарите" отново са „daemones Tartarei", които заплашват и християните в Светата земя. Нищо не споменава за промонголската политика на Хетум, нито за благоразположението на Хулагу към християните вероятно, защото тези факти са неизвестни[86].

Ужасът от „татарите“ за пореден път обхваща Европа. Междувременно те превземат Багдад и изколват хиляди мюсюлмани, включително и халифа, но пощадяват повечето християни. След това нападат Сирия и превземат множество ислямски центрове, което облекчава положението на Латинска Сирия. Ужасът обаче се разпространява и сред тях, когато монголите завземат християнския Сидон. Тогава латинците са склонни на компромис дори с мамелюците[87].

Следват серия от апели за помощ от тамплиерите и от представителите на Римската църква в Светата земя. Особено впечатляващо е обръщението на папския легат епископ Тома Витлеемски, базирано на пророчеството на Йеремия за „народ от Север... от края на света, нападащ с лък и щит... непознаващ милост...“, отъждествен с „татарите“ – див и безпощаден народ, който е подчинил целия Ориент и е покорил главния град на „езичниците“ Багдад[88].

Така се възраждат старите настроения, а в литературата се появяват отново добре познатите топоси. За Тома Витлеемски монголите отново са един езически, варварски народ от сквернословци:

> *„Защото същият този татарски цар ни изпрати писмо, пълно със сквернословия, насочени към Бог и с нечувана горделивост, които едва можем да предадем... Господи, Боже на Израиля, Ти сътвори небето и земята, наклони ушите Си и чуй всичките слова на татарския цар, които ни изпрати, за да унизи живия Бог, като каза, че Твоята мощ е в небесата, но властта над земята е на Менгу хан. И сега, Господи Боже, спаси ни от ръцете му, та да знаят всички земни царства, че Ти си единственият Господ Бог.“*[89]

Подробната информация за нашествието на монголите в Сирия и Светата земя достига до папа Александър IV и му помага да се ориентира донякъде в създалата се нова обстановка. Татарите, които са „бичът на небесния гняв, на безбройните татари, които нахлуват сякаш от бездните“, не са се отказали от идеята за световно господство и въпреки че са унищожили множество сарацини, са заплаха за християните и в Светата земя, и в Европа[90].

Папа Урбан IV (1261–1264), приемникът на Александър IV, също търси начин да организира Запада за евентуален отпор срещу монголите. Той е бивш латински патриарх на Йерусалим, отлично запознат със Светата земя и с нейната проблематика. Наясно е, че за нея мамелюците са по-опасни от монголите, които обаче са също невъзможен съюзник. Поради тази причина продължава да проповядва идеята за кръстоносен поход срещу тях. Опора за тази политика в Източна Европа за него е

Чехия на Пшемисъл Отакар II и евентуално Бела IV, ако успее да се отърси от двойствената си позиция спрямо „татарите". В Светата земя татарите също са елемент на заплаха, въпреки че мамелюците са истинската голяма опасност според Урбан IV[91].

След агресивните действия на Байбарс като че се очертава перспективата за евентуален компромис и съюз с Хулагу. Папата получава вест чрез един унгарец на монголска служба, някой си Йоан, че Хулагу иска да се покръсти. В отговор на Хулагу Урбан IV пише за своята радост от това известие и прави известни уговорки за евентуален съюз срещу исляма. Като цяло обаче антимонголската линия преобладава в Европа, татарите остават „врагове на християнството" и заплашват с ужасите си целия свят. През 1260 г. Луи IX заявява пред своите първенци и прелати, че целият свят е застрашен от татарите и не само Светата земя. Това е наказание от Бога и трябва да се въведат строги мерки за повишаване на морала на християните. След победата на мамелюците над „татарите" Западът празнува, защото една победа на монголите би била по-опасна за неговите интереси. Султан Байбарс (1260–1277) започва абсолютно враждебна политика срещу християните и всякакви помисли за сближение с Египет на антимонголска основа се оказват пълна илюзия. Това отваря път за временно възраждане на идеите за християнско-монголски съюз, поне що се отнася до Хулагу и неговите владения в Предна Азия[92].

През 1262 г. илханът Хулагу изпраща своето първо писмо до крал Луи IX, в което сам предлага съюз на могъщия владетел на „франките" срещу общия враг в лицето на мамелюците. Успоредно с това монголско пратеничество от името на Хулагу пристига в Рим в двора на папа Урбан IV и пребивава в течение на една година (1262–1263). Контактите на курията с илханите на Персия са подновени през 1267 г., когато илханът Абага (1265–1282) изпраща ново писмо до папа Климент IV (1265–1268). Контактите между Рим и Персия се запазват и на Втория лионски събор през 1274 г. присъства монголска делегация от името на илхана Абага, която потвърждава прохристиянската позиция на Персийския илханат – тенденция, която ще стане постоянна в следващите десетилетия в близкоизточната политика на Папството и в кръстоносните проекти. Оформя се ос между Запада и Монголския илханат на Хулагидите в Персия, която ще противостои на оста между Египет и Златната орда, основана до голяма степен на мощните позиции на куманско-кипчакския елемент в тези две държави в разглеждания период[93].

През 1260 г. се осъществява и първото пътуване на братята Поло, Николо и Матео през Константинопол във вътрешността на монголските владения. През 1269 г. се завръщат, а през 1271 г. започват новото си

пътуване, вече придружени от Марко Поло. Те достигат до Китай и живеят дълги години под властта на династията Юан. След време Марко Поло ще напише и най-знаменития пътепис не само за Централна Азия, но и за далечните земи на „Катай“ и „Сипанго“, който ще разбуди духовете на откриватели като Христофор Колумб и Америго Веспучи. Пътуванията на братята Поло потвърждават и информацията, че около 1270 г. Pax Mongolica вече се е разпаднала на отделни улуси и Европа може да лавира между тях.

Към 1270 г. представата за „татарите“ на Запад е вече доста хомогенна, отличава се с относителна точност и дава възможност за по-сериозни обобщения както от политическа, така и от теологична и философска гледна точка. В тази насока най-сполучлив е опитът за включване на монголите в божествения световен ред, направен от Роджър Бейкън в неговото съчинение *Opus majus* („Големият труд“), завършено около 1270 г. и посветено на папа Климент IV. Францисканецът Бейкън познава писанията на Плано Карпини и Гийом Рубрук и се опира на тях. Разбира се, той ги използва по напълно еклектичен маниер и взема само онова, което му е нужно за неговото съчинение. Бейкън отразява точно политическите процеси на разпадане на Pax Mongolica:

> *„Менгу хан раздели Световната империя между татарските владетели, които сега управляват и се намират в постоянна вражда... Ако народът на монголите беше останал единен, то той щеше с един удар да овладее Египет и Азия и така щеше да обгради Запада от всички страни.“*[94]

Бейкън се опитва да намери мястото на татарите в картината на света. Без съмнение за него те са много особена група хора, която се отличава рязко от останалите народи. За това най-голяма роля има тяхната религиозна обособеност. Той смята, че тяхната религия е една от шестте световни религии – езичници, „будисти“, сарацини, юдеи и християни. Друга тяхна отличителна черта е „libido dominandi“ (влечението към властта). Ето защо великият хан иска подчинение от целия свят. Татарите се намират под влиянието на планетата Марс, така както чувствените сарацини са поставени под влиянието на Венера. Те са войнствени, но, от друга страна, се занимават с магия и философия подобно на древните халдеи. В неговата шестделна система татарската религия не е най-примитивната, под нея са езичниците и „многобожниците“, вероятно будистите. Татарите са монотеисти и астрономическите и магическите им познания ги поставят веднага след трите монотеистични религии – юдеи, сарацини, християни. Все пак Бейкън вярва, че те могат да бъдат покръстени[95].

Дете на своето време, Бейкън вярва и в пророчеството за края на исляма, което ще се предшества от успешна уния с гърците и покръстването на татарите:

„И поради добрината, истинността и справедливостта на този папа ще стане така, че гърците ще се върнат към покорство пред Римската църква, татарите в голямата си част ще приемат вярата, а сарацините ще бъдат унищожени...“[96]

По отношение на Деня на Страшния съд и на йоахимитските теории, така популярни във Францисканския орден, интерес представляват писанията на Александър Минорит от Бремен, който поставя „татарите“ между враговете на Христа като сарацини, парти, мидийци, перси. След Второто монголско нападение от 1259–1260 г. в Централна Европа апокалиптичните представи за „татарите“ се възраждат и Бейкън също е повлиян от тях, още повече че у него ясно личи влиянието на йоахимитското „спиритуално“ крило във Францисканския орден:

„Що се отнася до татарите и сарацините, е ясно, че тези неща са от Антихриста и неговите помощници. И ако църквата не успее чрез светите събори да атакува и унищожи тези дела, ще бъде немилостиво затруднена от бичовете за християнството. От всички знаещи се вярва, че не сме много отдалечени от времената на Антихриста, както става ясно в главата за сектите, събрани чрез астрономията в едно.“[97]

Въпреки че открива елементи от апокалиптичните визии в появата на „татарите“, Бейкън е предпазлив и посочва, че и готи, вандали и хуни са били с подобни действия, но Денят на Страшния съд още не е настъпил. В Бейкъновата космография татаромонголите заемат точно определено място, имат ясно отграничена религия, но са описани схематично и еклектично с оглед на неговите лични интереси. За него всички са „татари“, макар че е информиран за настъпилите разделения между тях. Това, което го интересува, е каква е тяхната роля в Божия промисъл и в Божия ред на земята. У него се съхранява християнскоцентричният модел и „татарите“ имат значение само като фактор по отношение съдбата на християнството. Бейкън обобщава обаче песимистичното убеждение, създадено вследствие на прелюдията към Великите географски открития през XIII в.:

„Има само малцина християни, почти целият свят е в ръцете на неверниците и не се намира никой, който би им открил истината.“[98]

II. Татаромонголите в кръстоносните трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*

„Татарите" у Фиденцио от Падуа. Към края на XIII в. „татарите" вече до голяма степен са познати за европейците, но това не пречи за утвърждаването и на някои стереотипи за техния произход и прародина, които се основават на библейски, антични и ранносредновековни историографски и литературни мотиви. Същевременно основен интерес за авторите на кръстоносните трактати представляват обитателите на Персийския илханат на Хулагидите и на Златната орда, които се намират в непосредствена близост със Светите земи и са пряко ангажирани в политическите комбинации и планове от комплекса *Recuperatio Terrae Sanctae*. Към това се прибавя и засилената дипломатическа активност на илханите на Персия през 70-те и 80-те години на XIII в. Пратеници на илхана Абага присъстват на сесиите на Втория лионски събор през 1274 г., а през 1287–1288 г. несторианският монах Раббан Саума, по произход уйгур, в качеството си на пратеник на илхан Аргун (1284–1291) посещава Рим, Генуа и Франция в опит за организиране на антиегипетска коалиция между Запада и Хулагидския илханат. Не е чудно, че още Фиденцио от Падуа обръща внимание на „татарската" проблематика в своя трактат *Liber recuperationis Terrae Sanctae*, като поставя началото на тази тема в „рекуперационната" литература. Неколкократно той обсъжда ползата от евентуален съюз с „татарите", като разиграва определени стратегически и тактически варианти. Например съюзът с „татарите" не би бил полезен по никакъв начин за военни действия в Египет, защото те трябва да преминат през сарацинските земи, за да окажат помощ на християните в Египет, а това би било възможно, само ако от север настъпи голяма „татарска" армия[99].

Много по-правилна би била тактиката за поход през Армения и Сирия, защото именно тогава „татарите", т.е. войските на монголския илхан на Персия, ще могат да окажат адекватна помощ на християнските воини:

> *„Понеже Антиохийската земя е отдалечена от сарацините, тъй като Египет се намира на голямо разстояние от Антиохия. А пък в Дамаското кралство няма сарацини, които биха могли да сторят кой знае колко много, освен ако вавилонският султан не изпрати някаква войска в помощ в онези краища, тъй като Дамаското кралство беше силно опустошено от татарите, нито пък има някакви сарацини в онези краища, които биха могли да попречат на християнски десант."*[100]

По-нататък Фиденцио продължава с увереността, че предложенията на монголския илхан на Персия, когото той нарича „rex Tartarorum", за съвместни действия срещу мамелюците се основават на реалната нужда на „татарите" от такъв съюз:

„Самата земя може да е удобна за оказване на помощ, понеже, както се твърди със сигурност, татарският цар е обещал, че ако християнската армия прекоси морето, сам ще изпрати голяма армия в помощ на християните и се вярва твърдо, че той ще изпълни обещанията си, особено ако християнската армия бъде или в Армения, или в Антиохийската земя, понеже тогава и двете армии – християнската и татарската, ще могат да се съединят лесно, понеже Турция, която е под властта на татарите, се намира в близост и съседство с Армения. Но дали татарският цар ще помогне на драго сърце на християните – остава открит въпрос. Защото, когато именно татарите завзеха и овладяха цялото Дамаско кралство чак до Египетската пустиня, сарацините от Египет излязоха срещу онези татари и си избиха, и си възвърнаха мъжествено онова кралство и така татарите претърпяха голямо унижение в онази земя. И затова татарите желаят сарацините да изгубят това кралство, което някога самите татари владееха. Има и друго съображение, а именно, че в земите на Ориента няма да останат никакви сарацини, които да се противопоставят на татарите, освен единствено сарацините в Египет, чийто султан управлява Дамаското кралство чак до река Ефрат, която разделя владенията на татарите от владенията на султана на Египет."[101]

В разсъжденията на Фиденцио откриваме няколко съществени и показателни момента. Първо, това е трезвата оценка за военните възможности на „татарите". Те вече не изглеждат непобедими, египетските сарацини са успели да им нанесат жестоко поражение и да ги изтласкат отвъд Ефрат, а илханът на Персия всъщност се нуждае от съюза с християните не по-малко, отколкото те имат нужда от съюз с „татарите". Фиденцио допуска вече и възможността християнската армия да е в състояние да се оправи и без помощта на монголите, стига да бъде достатъчно многобройна и добре екипирана[102].

Хайтон и неговата версия на историята на „татарите" през призмата на кръстоносните му планове. Увереността в собствените сили на християнския свят нараства с отдалечаването на спомена за кошмара от Акра от 1291 г. Същевременно мощта на монголите отслабва не на последно място във връзка с центробежните процеси в Pax Mongolica, която

от 70–80-те години на XIII в. се превръща в истинска фикция, а отделните монголски улуси се намират в постоянно и остро съперничество.

Все пак респектът от монголите остава. Авторите на трактатите от първите десетилетия на XIV в. продължават да държат сметка за монголския фактор в близкоизточните дела. Сред тях първо място заема арменецът Хайтон, който в своето съчинение *Flos historiarum Terre Orientis* отделя първостепенно място на „татарите“ и на тяхната роля в международните отношения в Близкия изток. Немалка част от събитията, описани от Хайтон, той е преживял лично или пък е имал достоверна информация от очевидци за тях. При това монголите от Персия, от улуса на Хулагидите, играят важна роля в неговите комбинации, напълно в духа на арменската политическа линия още от средата на XIII в. – привличане на западна помощ срещу мамелюците, но и лавиране между „франките“ и „татарите“ с оглед запазване на относителна независимост за малкото Киликийско арменско кралство. Погледът на Хайтон върху кръстоносната проблематика не се вписва изцяло в западните стереотипи, но той като премонстратски монах и един от изявените латинофилски лидери в страната си споделя доста от убежденията на западния духовен и политически елит, като същевременно доста настойчиво се опитва да внуши, че Малка Армения е най-стабилният и важен аванпост на западното християнство в Източното Средиземноморие и Близкия изток. Ето защо „татарите“ са описани подробно и в крайно позитивна светлина, тъй като те са част от военнополитическия капитал, който Малка Армения би могла да предложи на западните си съюзници, и същевременно са гарант за опазване на автономията на Арменското кралство от посегателствата на същите тези съюзници. Цялата трета част от „Цветето на историите на Източните земи“ е посветена на историята на „татарите“ и на тяхната роля в политическите събития в Азия и по-специално в Предна Азия и Близкия изток[103].

Изложението си за историята на „нацията на татарите“ Хайтон започва с подробно описание в шест глави на историята на Чингиз хан и на началния етап от неговите завоевания. Той наистина е отлично информиран и доста от полулегендарните събития, които описва, пряко кореспондират с някои истински монголски предания, познати ни от „Тайната история на монголите“ и от други монголски извори. Хайтон локализира с голяма точност прародината на „татарите“ и разказва в подробности както за полудивия начин на живот, който те водели преди появата на Чингиз хан, така и за различните групи на „татарската“ нация, наричана с общото име „монголи“:

„Областта на татарите е разположена отвъд голямата планина Белгиан. (За тази планина има споменаване в книгата за Алек-

сандър, където се говори за горските хора, които открил.) В тази земя живели татарите като хора-зверове, без да имат нито писменост, нито вяра. Пасели стада от животни и се движели от място на място, като търсели пасища за добитъка си. По това време нищо не умеели от военното изкуство, но били презирани от всичките си съседи, като плащали данък на всички. По това време татарските нации били многобройни, като се наричали все пак с общото име моголи. Събирали се от тези нации по две или три и почти единодушно се мотаели и избирали вождове помежду си, които да ги управляват и да ги покровителстват. Накрая обаче толкова се умножили, че са разделени в седем основни нации. Родът им се почита като много по-благороден от другите и чак до сега седемте гореказани нации на татарите се предпочитат пред останалите и онзи, който може да докаже, че е от тези седем нации, се смята сред тях за благородник. От тези седем нации първата се нарича Татар, която е взела името си от страната, в която живели първоначално. Втората е Тангот (тангути – б. м., А. Н.), *третата Еурат* (ойрати – б. м., А. Н.), *четвъртата Ялаир* (Джеланр – б. м., А. Н.), *петата Сонит* (Сунит – б. м., А. Н.), *шестата Монгли* (Мангли – б. м., А. Н.), *седмата Тебет* (Тибет – б. м., А. Н.)."[104]

Арменският експерт е запознат с предисторията на монголската експанзия и описва доста реалистично скромното съществуване на бедните монголски номади в тяхната прародина в сянката на съседните по-могъщи племена. Той познава и вътрешните деления в монголския етнос, макар че прибавя към него тангутите и тибетците, които просто са покорени доста рано от татаромонголите, без да са част от този етнически конгломерат. От това варварско състояние монголите са извадени от Чингиз хан, който по думите на Хайтон бил беден „татарски" железар, комуто се присънил облечен в бяло воин, яздещ бял кон, който се обърнал към него с думите:

„Чингиз, волята на безсмъртния Бог е такава, че оттук нататък ти ще си владетел и управник на всички нации на монголите и чрез тебе те ще се освободят напълно от робството, в което пребивават твърде дълго. И ще покорят съседите си и данъците, които някога са били свикнали да дават, ще получават от тях."[105]

Седемте вожда на „татарите", които отначало се подиграват на „стареца", в крайна сметка също виждат белия воин, приемат безпрекословно волята Божия и признават Чингиз за свой „естествен господар". Във втора глава Хайтон описва и провъзгласяването на Чингиз за „кан", като

отбелязва, че е присъствал лично два пъти на коронацията на татарски „император“. Древната церемония, която по думите на Хайтон се изразявала в сядането на императора върху специален килим от черна плъстена материя, е твърде проста, но

„никой не би трябвало да се учудва, понеже по това време нямали по-разкошна дрипа, върху която да го сложат, или пък били може би толкова диви, че не знаели как да го сторят по-добре. Но за това сега някой би могъл да се удиви, понеже, когато гореказаните татари завзели след това много царства и безбройни богатства, тъй като държат властта над цяла Азия и богатствата и властта над Русия и (Волжка – б. м., А. Н.) *България, и владеят много други провинции на Европа чак до границите на кралство Унгария, но въпреки това не искали да изоставят древния обичай и начин.“*[106]

Чингиз хан, станал владетел „по обща воля и съгласие на всички татари“, издава според Хайтон три заповеди, които дават основните насоки на живота на „татарската“ нация впоследствие. Според арменския автор първата заповед на новия хан е

„всички татари да почитат безсмъртния Бог преди всички останали, по Чиято промисъл бил удостоен с императорско достойнство. И оттогава започнали да призовават името на безсмъртния Бог и да го почитат пред всички останали богове, поради което във всичките си дела татарите призовават Божието име.“[107]

С това твърдение Хайтон решава няколко проблема наведнъж. Той не само старателно избягва формата „Tartari“ и се придържа към по-коректната, но и несвързана с никакви алюзии за Тартара и Пъкъла форма „Tatari“, но ловко се опитва да представи монголите като стихийни християни или поне монотеисти, които са били „покръстени“ по заповед на самия мъдър Чингиз хан, получил своята власт по Божията воля. Оттук в самия си корен монголската власт е законна, а евентуален съюз между християните и монголите би изглеждал повече от естествен. Втората заповед на новия монголски владетел се отнасяла до въвеждането на десетично деление в монголската армия – отзвук от действителна военна реформа, с която Чингиз хан променя древната племенна структура на монголските племена. В тази връзка е и третата заповед, която цитира Хайтон: всеки от седемте вожда трябва да убие собственоръчно пред хана своя първороден син. Но арменският автор оправдава дори и тази варварска жестокост:

„И макар и тази заповед да изглеждала много жестока и несправедлива, но все пак никой не се осмелил да противоречи с нещо, едно, поради страха на народа, и, друго, поради това, че знаели, че той е господарят по Божията воля. Затова направили така, както наредил. След като видял жертвоготовността на своите и видял, че му се подчиняват във всичко чак до смъртта, определил един ден, в който да бъдат готови с оръжие в ръка да го последват накъдето реши да тръгне.“[108]

Арменският експерт продължава своето изложение с покоряването на околните племена от Чингиз хан и разказва за повторното видение на татарския „император“, когато белият воин отново му се явява и го призовава да поведе своите победоносни воини на запад от „планината Белгиан“ от името на всемогъщия Бог. И отново чудо потвърждава пред Чингиз и верните му войници Божията воля, която ги е предопределила да станат господари на света:

„И така се движил, докато не достигнали мястото, където голямото и дълбоко море се допирало до планината, и там не се виждал никакъв брод или път. Тутакси Чингиз хан, както му било наредено от безсмъртния Бог, слязъл от коня. Това направили и всички негови хора, коленичили с лице на изток и се помолили деветкратно, умоляващи безсмъртния Бог за милосърдие и състрадание, та да им покаже брод и път за преминаване. И прекарали в молитви онази нощ. И като станали на сутринта, видели, че морето се отдръпнало на девет крачки от планините и им отстъпило широк път. Всички, като видели това чудо, били поразени и като въздали голяма благодарност на безсмъртния Бог, преминали по ширналия се пред очите им път и бързо се устремили на запад.“[109]

Хайтон на практика уподобява Чингиз хан на Мойсей, а неговите „татари“ – на Божия народ на Израил, пред когото по волята на единния и всемогъщ Бог се разтварят дори морските дълбини. Разбира се, преките сравнения със старозаветната история са избегнати, защото все пак Хайтон е наясно, че става дума за един езически и варварски владетел, но приликите в двете истории са наистина знаменателни и показателни за ясната политическа линия, която арменският премонстрат прокарва в своето съчинение.

Хайтон дава положителна характеристика и на наследника на Чингиз хан – Угедей (Hoccotha, Ögödai), чиито подвизи описва в трета книга (главите осма до единадесета включително). Той е наречен „най-умен и добър“ от синовете на Чингиз хан (гл. VIII), „силен и умен човек“ (гл.

IX), когото неговите хора „обичали много и и през цялото време му вярвали и му се подчинявали“. Именно на Угедей Хайтон приписва и основната заслуга за завоеванията в Азия, наченати от Чингиз хан. Тук той описва и интересна история за завладяването от татарите на „някакъв град, който цар Александър наредил да се построи и укрепи в някакъв крайморски участък на планината Кавказ, където морето докосва самата планина“, като по този начин дава дан на легендата за затворените от македонския цар диви племена и уточнява, че „самият град бил наричан в древността Александрета, но днес се нарича от местните жители Порта Фери (Желязната врата – б. м., А. Н.)“. Хайтон отделя място и на първите нападения на „татарите“ в Грузия и „Турция“, посочвайки вярно, че това са били разузнавателни експедиции, инспирирани от „Хокота хан“ (въпреки че тези набези стават още по времето на Чингиз хан)[110].

Според Хайтон (гл. X) впоследствие ханът „разделил синовете си на три части и ги насочил към завладяването на царствата на Азия“. Така „Йочи“ (Джучи) се отправил „на запад чак до река Фисон“ , на „Бато“ (Бату) „наредил да поеме път на север. На най-малкия син, който се наричал Чагадай, възложил да насочи бойните си стягове на юг.“ Армията на самия Угедей „достигнала до царството Катай, а другата част държала царството Тарсе. Пребиваващите в тези области татари изучили писмената, които преди това изобщо нямали. Но започнали да почитат идоли, понеже почти всички жители на тези области са идолопоклонници. И макар че гореказаните татари почитали идоли, както се каза, все пак винаги утвърждавали, че безсмъртният Бог е за предпочитане пред останалите.“[111]

Хайтон е така твърдо решен да опише „татарите“ като стихийни християни, че още в осма глава , когато твърди, че „сред татарите най-много се почита числото девет“, обяснява, че това е „в памет на деветте коленичения, които татарите извършили в памет на безсмъртния Бог в планината Белгиан, както им наредил белият воин, и на ширината на пътя от девет стъпки, през която преминали самата планина, имали на такава почит числото девет, че него самото смятат за щастливо“. Така Хайтон решава до голяма степен и проблема с митичния източен християнски цар Давид или респективно свещеника Йоан, като упорито приписва на монголските владетели и на „татарската“ нация тясна връзка с „безсмъртния Бог“[112].

Арменският историк на „татарите“ описва подробно подвизите на синовете на „Хокота хан“. Така в единадесета глава, книга трета, той се спира подробно на подвизите на „някакъв силен и умен вожд, който се

наричал Байто (Байду – б. м., А. Н.)“ и неговите победи над сина на „султана на Турция Гуйотадин“[113].

В дванадесета глава той засяга накратко историята на великите ханове „Гуйо хан“, т.е. Гьоюк, „Манго хан“, т.е Менгу (Möngke) и Кубилай хан (1260–1294), „негов брат“, който „държал властта над татарите 42 години и станал християнин, и основал някакъв град в царството Катай, който се наричал Йонг, който, както се говори, е по-голям и от Рим“[114].

Хайтон отделя внимание в три последователни глави (от XIII до XV включително) на завоеванията на Джучи, Бату и Чагатай. Така Джучи „подчинил царството Туркестан и Малка Персия чак до реката Фисон“, Бату „яздил на север и стигнал до царството Кумания. Куманите... вярвали, че ще могат добре да защитят земята си..., но били лесно разбити и обърнати в бягство от татарите чак до кралството Унгария... Байто окупирал царството Кумания, прехвърлил се в царството Русия... овладял страната Газария и царството България“ (Волжка - б. м., А. Н.), след което Хайтон описва накратко нахлуването в Унгария по следите на избягалите кумани и нашествието в „земите на Аламания... до някаква река, която тече през херцогството Австрия“, където част от „татарската“ армия се издавила при опит да прекоси тази река и Бату се оттеглил:

„Наследниците на Байто след това последователно владеели земите, които завоювали, а именно царството Хорезм, царството Кумания и царството Русия. И онзи, който сега владее земите на Байто, се нарича Токтай, който управлява в мир и покой.“[115]

Тук отново откриваме характерното за Хайтон манипулативно изложение, в което западното крило на монголската експанзия е представено преди всичко като удар срещу езическите кумани и руските „схизматици“. Бату е нахлул в земите на католическа Унгария предимно за да преследва куманите, а в „Аламания“ така и не се стига до сблъсък с местните управници. Приемникът на властта на Бату – Токтай, е миролюбив владетел, който не представлява никаква заплаха за своите съседи. Що се отнася до Чагатай, той „стигнал на юг до земите на Малка Индия“, но бил принуден да се върне в земите на брат си Джучи, който му отстъпил част от завоеванията си[116].

В шестнадесета глава Хайтон достига до основната тема на своя трактат, а именно връзката между Армения и татарите, и нейната полезност за делото на Светата земя. Според текста на тази глава „Манго хан по настояване на царя на Армения (Хайтон – Хетум I, б. м., А. Н.) изпратил своя брат Халоон (Хулагуу – б. м., А. Н.) на помощ на Светата земя и за унищожение на халифа“. Тук Хайтон предава и седем искания

на арменския цар, които благоразположеният към него Менгу се съгласява да изпълни:

„Първо, царят на Армения помолил и поискал императорът да приеме християнството с хората си, като изостави всички останали секти, и да направи така, че да се покръсти заедно със своя народ. Второ, поискал между татарите и християните да бъде сключен вечен мир и приятелство. Трето, изискал във всички земи, които татарите са завладели и ще завладеят, всички християнски църкви и клирът им, било то секуларен или религиозен, да бъдат откупени и свободни от всякакво робство, нито да бъдат принудени да плащат нещо някому. Четвъртата молба била на императора да му се поправи да даде помощ и подкрепа за освобождаването на Гроба Господен и на Светата земя от ръцете на сарацините и да бъдат върнати на християните. Пето, помолил императора да заповяда на онези татари, които подчинили царството Турция, да се отправят за унищожаването на град Багдад и на халифа, който е върховен учител и глава на сектата на вероломния Мохамед. Шесто, поискал да му се даде специална привилегия, та да получава помощ от всички татари, особено от по-близките до царството Армения във всеки случай на нужда. Седмата молба била такава, а именно всички земи, които са подвластни на царя на Армения и които сарацините отнели и после попаднали под властта на татарите, трябвало да се върнат на царя на Армения и свръх това всички земи, които царят на Армения успее да овладее от сарацините, да ги получи и управлява в мир и покой.“[117]

Още по-неочакван за читателя е текстът на седемнадесета глава, където Хайтон „цитира“ отговора на Менгу хан на „исканията“ на арменския цар Хетум I:

„Отговорът на Манго хан на царя на Армения: Та значи Манго хан, като разбрал всички молби на царя на Армения, наредил да се съберат неговите първенци и съветници и като се посъветвал с тях, отговорил така в присъствието на всички на царя на Армения, който бил доведен при него: „Понеже царят на Армения дойде от много далечни земи в нашата империя, без да е принуден да го стори, но по собствена и добра воля, трябва да приемем молбите му, особено онова, което е редно и почтено. И така на Вас, царю на Армения, казваме, че като приемаме Вашите молби, ще направим така, че да се изпълни всичко с Божията помощ. Първо, аз, императорът и господарят на татарите, ще се покръстя и ще повярвам наистина в Христа и всички онези от моя дом, които са покръстени

в името на Отца и Сина и Светия Дух ще приемат вярата, която днес държат християните. И всички останали, които са под моята власт, ще посъветвам да сторят същото. Обаче не смятаме да упражним насилие върху никого, защото вярата не позволява насилие. На второто искане ще отговорим така, понеже искаме да има вечен мир между татарите и християните, но понеже Вие, който сте първият християнски цар, който дойде при наше Императорско Величество, ще трябва да станете главният отговорник за това, християните да спазват спрямо нас и нашите хора мира и съгласието, както ние спрямо тях, с пълно доверие и през цялото време. Искаме също всички християнски църкви и клирици, в каквито и условия да са, било секуларни или религиозни, да се радват във всички области на нашата империя с привилегията на свободата. И никой не трябва да им навреди или да ги притеснява. Относно Светата земя ще кажем, че ако имаме възможност, ще потеглим ние лично, за да почетем нашия Господ Исус Христос. Но понеже имаме да вършим много неща в тези области, ще наредим на нашия брат Халаон да проведе това начинание както трябва, изцяло и докрай, и да освободи град Йерусалим и цялата Света земя от ръцете на езичниците, и да я върне на християните. Относно халифа на Багдад нареждаме на Байто, командващ татарите, които са в царството Турция, и на другите, които се намират около тези области, че всички трябва да се подчинят на брат ни Халаон и искаме халифът като наш главен враг да бъде унищожен напълно. За привилегията, която моли да има царят на Армения относно получаване на помощ от татарите, искаме, щото такава привилегия да му се съчини съобразно пълната му воля и на драго сърце ще я утвърдим. Последно относно това, което поиска царят на Армения, ще направим така, че земите от царството му, които са били отнети от сарацините и след това са били окупирани от татарите, да му се възвърнат и това ще отстъпим на драго сърце и искаме, щото брат ни Халаон да върне всички тези земи. И искаме, и нареждаме освен това от земите, които сме овладели от вероломните сарацини, да се отстъпят на гореказания цар много замъци за увеличаване и укрепване на царството му по специална милост.“[118]

След като демонстрира съюза между християни и монголи не на основата на общи интереси и на васалната зависимост на Армения спрямо монголите, а на базата на „покръстването“ на Менгу хан, Хайтон окончателно влиза в парадигмата, която е задал предварително. Не някакви мистериозни войски на свещеника Йоан, а реалните „татари“ са станали

воини на кръста, които атакуват древния враг на християнството – сарацините, и то в неговото сърце. Именно походът на Хулагу срещу Багдад и унищожаването на халифата от монголите са тема на главите XVIII и XIX, които носят многозначителните заглавия: „За Манго хан, как се покръсти в Христа“ и „Как Халаон завзел Багдад и убил халифа, който бил учител и ръководител на сектата на Мохамед“. Хайтон намесва, разбира се, и легендата за митичните християнски владетели на Изтока:

„След като Халаон овладял Багдад... наредил християните да бъдат третирани с уважение и благосклонност и да им се повери охраната на крепостите и укрепленията, които завзел, а сарацините наредил да се подложат на тежко робство. Халаон имал някаква съпруга на име Докос Хатун, която била християнка, потомка на онези царе, които видели звезда на изток, дошли да почетат Рождеството на Христа. И тази госпожа, която била изключително ревностна християнка, измолила да бъдат разрушени всички сарацински храмове и да се нареди повече да не се отбелязват никакви тържества в името на Мохамед. Халаон се съгласил с онова, което искала госпожата и сама организирала пълното разрушаване на сарацинските храмове. И така сарацините били поставени под такова иго, че не смеели да се покажат навън.“[119]

Оттук насетне Хайтон описва събития, свързани с управлението на Хулагу (XX–XXVI глава), за които твърди, че в по-голямата си част е преживял и видял лично. Така според него (глава XX) „Халаон овладял град Халеб и Дамаск и освободил Светата земя чак до Египетската пустиня“ и то по съвет отново на арменския цар Хетум I. Дори очевидни исторически факти като превземането на Сидон от монголите и неговото разграбване от пълководеца Кибога са резултат от това, че „дяволът посял семената на раздора между него и тамошните християни“. Именно несправедливите действия на сидонските християни довели до превземането на Сидон, но все пак „умрели малцина от гражданите, защото се оттеглили на някакъв остров. Никога вече след това татарите нямали доверие на християните в Сирия, нито пък сирийците имали доверие в татарите.“ Не след дълго „татарските“ войски на Кибога (Китбуга) са разбити от египтяните и монголите губят царството Сирия, а болестта и смъртта на „Халаон“ довела до това, че „току-що наченатото дело за Светата земя било напълно изоставено“[120].

Хайтон проследява в детайли управлението на илхана Абага и неговите отношения с Арменското царство (глава XXVII до XXXIII). Характеристиката на Абага не е вече така позитивна и ентусиазирана, както за Менгу или Хулагу:

„Абага хан бил умен, управлявал честито своите владения и земи и с изключение на две неща бил щастлив във всичко. В едното нещо, очевидно понеже не искал да се покръсти и да стане християнин, какъвто бил баща му, но почитал идоли и вярвал на идолопоклоническите жреци. Второ, че през целия си живот воювал със съседите си постоянно и нямал време, в което да може да нападне султана на Египет...“[121]

Към това се прибавя и мъдър ход на султана на Египет – неговият договор с

„татарите, които се намирали в царството Кумания и царството Русия..., споразумение, а именно когато Абага хан би пожелал да започне война срещу султана, тези татари да нападнат земите му и така да го принудят да не може да напада земите на султана. И обратно, султанът обещавал да нападне земите на Абага хан, когато той реши да напада тези татари...И поради това християните загубили града Антиохия и много други крепости и земи...“[122]

Със смъртта на Абага, който, макар и идолопоклонник, остава враг на сарацините и верен съюзник на Арменското царство и на християните в Светата земя, каузата на кръста губи много. С горест Хайтон съобщава, че след смъртта на Абага илхан става

„един друг от синовете на Халаон, който се наричал Тангодар и който бил по-стар от другите си братя. По време на юношеството си приел Светото кръщение и получил кръстното име Николай, но като възмъжал, поради приятелството си със сарацините, чиито проповеди харесал, станал ужасен сарацин и отхвърлил християнската вяра. Искал да се нарича Мохамед хан. С това си име искал да направи така, че всички татари да влязат в сектата на коварния Мохамед и които не смеел да принуди явно, подкупвал с дарове, милости и почести. Така по времето на този Мохамед хан много татари приели сарацинската вяра и секта, което е очевидно сега. Освен това онова дяволско изчадие Мохамед започнал да унищожава всички християнски църкви и наредил да не се осмеляват да отслужат повече божествени служби... Освен това този изменник Мохамед изпратил специални пратеници при султана на Египет и сключил договор за мир и съгласие с него и предложил да принуди всички християни, живеещи в земите му, да бъдат принудени да станат сарацини или да бъдат обезглавени. От това сарацините се възрадвали извънредно много, а християните пристъпвали тъжни и плахи, понеже не им оставало нищо друго, освен да молят Господ

за милост. Понеже предусещали наближаването на голямо гонение на християните, каквото до този момент не било виждано. Също така този дявол Мохамед изпратил заповед до царя на Армения и царя на Грузия и до другите християни от Изтока да дойдат при него без забавяне, но християните, като отказали да изпълнят заповедите му, сметнали, че е по-добре да се защитят от него с оръжие в ръка, като не виждали никаква друга възможност за спасение. И когато християните, намиращи се под властта на този ужасен Мохамед, били така силно огорчени, че предпочитали да умрат, вместо да живеят, Господ, който никога не изоставя вярващите в Него, изпратил утеха на всички християни, защото един от братята и един племенник на този Мохамед, който се наричал Аргон, въстанали срещу този Мохамед поради злините, които извършвал. И те известили Кубилай хан, великия татарски император, че този ужасен Мохамед, като изоставил традициите на предците си, бил станал вероломен сарацин, че можал освен това да склони някои татари да станат сарацини. Като чул това, императорът Кубилай хан бил много разгневен и съобщил на Мохамед, че трябва да се поправи и да се въздържа от злодеянията си, инак ще се отправи на война срещу него. И като разбрал това, гореказаният Мохамед бил изпълнен с голямо негодуване и понеже нямало никой, който да посмее да се опълчи срещу неговата воля, освен гореказаните му брат и племенник, толкова съгрешил, че наредил да убият брат му и мислел да стори същото и с племенника си Аргон..."[123]

Илханът „Мохамед" (всъщност това е илхан Тегюдер-Ахмад (1282–1284)) успява временно да плени Аргун, но в крайна сметка верни на политиката на стария илхан Абага хора успяват да спасят Аргун и вдигат въстание срещу отстъпника „Тангодар-Мохамед":

„И така, като тези неща били уредени по този начин, Аргон със свита от верни хора подгонил бързо Мохамед и лично го заловил, преди да пристигне в град Тауризий. Като го пленил, наредил да бъде разсечен на две пред него. И така умряло това проклето куче, Мохамед, враг на Господа и на християнската вяра, преди да успее да навърши и две години управление."[124]

С идването на власт на илхана Аргун статуквото е възстановено и влиянието на исляма върху Илханската орда е ограничено поне временно. Той е легитимен владетел, признат от великия хан Кубилай, „много красив и силен, и управлявал достойно и благоразумно. Обичал и много почитал християните, християнските църкви, които Мохамед наредил да

се разрушат, той поправил.“ Когато царете на Армения и Грузия и „други християни от Изтока“ се обръщат с молба да поднови усилията за освобождение на Светата земя от „ръцете на езичниците“ той „отговорил благосклонно, че ще направи с удоволствие онова, което може, в чест на нашия Господ Иисус Христос и християнската вяра“[125].

Ранната смърт на Аргун обаче не му позволява да довърши планираното дело. То е продължено от сина му „Касан“ (илхана Газан (1295–1304), чиито действия срещу сарацините Хайтон описва в глави XXXIX–XXXXV и които се отнасят към събитията от 1299–1303 г., наречени сполучливо от Силвия Шейн „Gesta Dei per Mongolos“ („Божии деяния чрез монголите“) и които въпреки реторичните похвати на Хайтон очевидно завършват с неуспех за монголите. Всъщност това е последната мащабна акция на Илханската орда на сирийска територия[126].

С подробното изложение на събитията около управлението на Касан завършва историческото изложение на Хайтон. Главите XXXXVI XXXXIX на трета книга са посветени на съвременното състояние на Pax Mongolica и на нравите и обичаите на съвременните му „татари“. Така в глава XXXXVI Хайтон описва мощта на „великия татарски император, който сега управлява империята“ и който „се нарича Тамор хан (и е шестият татарски император). Престолнината на империята се намира в царство Катай, в някакъв голям град, наречен Йонг, който наредил да бъде построен баща му (Кубилай хан – б. м., А. Н.)“. Той накратко се спира на мощта на „Чапар“, владетеля на „Туркестан“, и на Токтай, „царя на татарите“ в „Кумания“ (1291–1313), които нямат пряко отношение към темата за освобождението на Светата земя. Що се отнася до „Карбанда“ (Йолейтю-Карбенда, 1304–1316), илхан на Персия и приемник на „Касан“, то той по думите на Хайтон е „син на една госпожа християнка по име Ерок Катон, която била ревностна в Христовата вяра... Карбанда бил покръстен като дете и приел кръстното име Николай... След смъртта на госпожа майка му Карбанда харесал компанията на сарацините. И като оставил Христовата вяра, влязъл в сектата на ужасния Мохамед.“[127]

Въпреки това Карбенда се придържа към мирна външна политика. Според Хайтон „Чапар и Тохтай често воюват с Карбанда, но той умело защитава страната си“, като може да им противопостави „300 000 конници“. Карбенда не воюва с никого, „освен със султана на Египет, срещу когото прадедите му воювали често“[128].

В края на своето подробно изложение за „татарската“ история Хайтон посвещава цяла глава (XXXXIX от трета книга) на „Нравите и обичаите на татарите“. Тук той повтаря отново тезата си, че татарите са

стихийни монотеисти, но не сдържа и удивлението, и дори отвращението си от някои техни обичаи:

„Татарите са така различни от останалите народи по нрави и обичаи, че едва може да се обясни разликата без отвращение. Понеже вярват просто в Бога и във всичките си дела Го призовават. И вярват и почитат един безсмъртен Бог. Никога не заплашват, без да споменат Бога, като казват: „Господ знае какво ще ти стори!“ и други подобни. Другояче не почитат Бога, а именно чрез пости, молитви, покаяния или чрез някакво добро дело, или по някакъв друг начин, както трябва да прави човек, който вярва в Бога.“

Като вярващ християнин Хайтон не може да преодолее възмущението си от грубото нарушение на Божиите заповеди, което открива у „татарите“ като норма, а също и учудването си от странните номадски обичаи, напълно непознати у арменците и западните християни, и несъвместими нито с християнския морал, нито с нормите за поведение на духовенството, аристокрацията и рицарското съсловие:

„Татарите не смятат за грях убийството на човек. И ако някой остави юздата на коня си, докато той трябва да пасе, се смята, че смъртно е обидил Бог и е съгрешил смъртно. Не смятат, че блудството и разкошът са грях. Имат много жени и по татарския обичай синът трябва да се ожени за мащехата си и братът за братовата си жена, ако съпрузите им умрат и спят с тях... Татарите приемат грижливо гостите и разделят с тях храната си, и искат с тях да се постъпва по същия начин, иначе се нахвърлят буйно. Те умеят да завладяват с лекота чужди земи, но не искат да ги охраняват, понеже не знаят как се живее в крепости и градове, а предпочитат да обитават шатри и станове. Татарите са алчни и на драго сърце отнемат чуждото, но не умеят да изразходват своето или да го охраняват, а позволяват всичко да се унищожава. Когато татарите са в обществото на чужденци и усетят, че са по-слаби, изглеждат смирени и добри, но когато се почувстват, че са по-силни, ще станат зли и горделиви. Татарите, когато имат полза, обичат да лъжат, но все пак не умеят да лъжат за две неща. По отношение на военното дело нито един татарин не би се осмелил да си приписва незаслужено някакъв успех или да отрече, ако е избягал или е направил друго провинение. Другият случай е, когато някой татарин извърши някакво престъпление, за което трябва да бъде съден и разпитван пред господаря или съдията, веднага си признава, дори ако трябва да бъде екзекутиран.“

Арменският автор обаче е напълно възторжен по отношение на военните им умения и описва с големи подробности техните тактически и стратегически прийоми, като не пропуска да отбележи и желязната дисциплина, царяща в редовете на монголската армия:

„Татарите са мощни воини и се подчиняват на господаря си повече от другите нации. Нямат никаква заплата от господаря си, а господарят им може да им отнеме каквото и да било, без какъвто и да било протест. Нито в армията, нито на друго място татарският господар им дава да притежават нещо, а трябва да живеят от лов и от плячката, която придобиват от враговете си. Татарите, когато навлизат в земи, където смятат, че липсват достатъчно хранителни припаси, водят със себе си крави, кобили и много други животни. Пият конско мляко и ядат конско месо. Татарите са отлични ездачи и изкусно боравят с оръжията, най-вече с лъковете и стрелите, но като пехотинци не могат да настъпват или го правят без желание. В битките татарите веднага отгатват волята на своя господар или вожд и затова татарите се командват без никакви затруднения от вождовете си.

При завладяването на крепости или градове са много умели и талантливи. Татарите винаги се опитват да имат предимство в сраженията срещу враговете си. Не се боят да отстъпват или да бягат, ако това им е удобно. Татарите имат такова предимство пред останалите нации, че ако са подредени на полето за бой срещу враговете си, ако им хареса, приемат сражението. Ако обаче решат да избегнат боя, враговете им не могат да влязат в бой с тях. Битката с татарите е много опасна и в една малка война с татарите умират повече хора, отколкото в голяма война с друг народ, и това е така поради стрелите, които изстрелват силно и точно. И са така обучени в изкуството да стрелят с лък, че стрелите им пробиват почти всякакви видове брони. Когато татарите побягнат, бягат заедно, наредени по отряди и в боен ред. Много е опасно да бъдат преследвани, защото, бягайки, стрелят назад с лъковете си и раняват и убиват коне и хора. Освен това, като видят, че враговете им ги преследват безредно, внезапно се извръщат срещу тях и често става така, че онези, които са заслужили триумф, губят боя. Татарската войска не изглежда многобройна, защото винаги настъпват заедно, така че боен ред от 1000 татари не изглежда дори като отряд от 500 души."[129]

След това внушително изложение за военната мощ на татарите, вече

в рамките на четвърта книга, която е и истинският проект за кръстоносен поход, Хайтон привежда като довод за необходимостта от бърз поход към Светата земя и готовността на Карбенда за съвместни действия с християнската армия срещу отслабения от пораженията, нанесени му пак от „татарите“, Египет.

„Ето освен това подходящото време, указано от Бога. Понеже татарите заявяват, че са готови да дадат помощ и подкрепа на християните срещу сарацините с всичките си сили. И по тази причина татарският цар Карбанда изпрати специални пратеници, а той, след като наследи знамената на брат си Касан, предлага да предостави своята мощ за покоряване и пълно унищожение на враговете на Иисуса Христа. И по същото време най-вече с помощта на татарите Светата земя би могла да се освободи и царството Египет да се подчини много леко, без големи загуби. И така трябва християните бързо да помогнат на Светата земя и без никакво закъснение, понеже бавенето влече след себе си опасност и загуби, да не би, което нека да не става, Карбанда, приятелят на християните, да изчезне и на негово място да се възкачи някой зъл враг, който случайно да влезе в сектата на коварния Мохамед и после да влезе в съгласие и сътрудничество със сарацините. А това може да докара християните до големи неудобства, опасности и затруднения. Говорихме по-горе за справедливата и разумна причина, която християните имат за повеждане на война срещу сарацините, за мощта на Светата римска църква, за положението на кралствата и условията в Египет и Сирия, за мощта на султана и за подходящото време, а сега нека разкажем нещо за похода към Светата земя.“[130]

Хайтон е твърдо убеден, че Карбенда ще отстъпи доброволно Светата земя и Египет на християните най-малкото, защото „татарите“ имат достатъчно големи владения, а и горещият климат на тези земи е непривичен за тях. Същевременно той е силно заинтересуван от сломяването на мощта на Мамелюкския султанат, който винаги е бил основен противник на Илханската орда в региона:

„И аз, който твърде добре познавах състоянието и методите на татарите, вярвам твърдо, че татарите на драго сърце ще предадат на християните за охрана и владение онези земи, които завладеят, свободно, мирно и без данък или друго задължение. Понеже поради горещините не могат по никакъв начин да живеят там и ще смятат за добре дошло, че християните са приели и поели

тези области. Понеже татарите не се сражават със султана на Египет, за да овладеят и придобият градове или области, при положение че цяла Азия им е подчинена, но поради това, че султанът винаги е бил техен основен враг и им е нанесъл повече вреди от всеки друг, особено когато са воювали с други съседи. Затова смятам, че за провеждането на цялото това гореказано начинание би било достатъчно горепосоченото количество, тоест 1000 рицари, 10 галери и 3000 оръженосци. И ми се струва, че в този начален момент не биха могли да извършат нищо повече, ако не се увеличат някак си и значително им се увеличат средствата."[131]

Разбира се, опитният дипломат си оставя вратичка за отстъпление, като споделя, че съществува и възможността Карбенда да се откаже по някаква причина от своите намерения, но това ще бъде пагубно за осъществяването на заветната цел – „освобождението и съхранението на Светата земя":

„Освен това допускам, че татарите, поради войните, които може би ще имат със съседите си, не биха могли или не биха искали да окажат някаква помощ на християните и че султанът на Египет ще продължи да процъфтява, така че не по-малко трудно би било да се изтръгне Светата земя от мощта на враговете."[132]

Като истински военен експерт Хайтон посочва оптималния брой татарски войници, които биха били от полза за християнската армия, и отбелязва, че участието на цялата армия на илхана в евентуалното овладяване на Светата земя и Египет не е желателно, защото той все пак може да реши да задържи овладените области и да се откаже от намерението си да ги предаде на воините на кръста:

„Относно съюза между татарите и християните ми се струва, че едно количество, именно от около 10 000 татари, може да допринесе голяма полза на християните, като настъпи по пътищата. Понеже поради страх от татарите нито бедуините, нито туркмените биха се осмелили да приближат християнската армия. Освен това татарите ще доставят храни и други необходими неща на армията и ще донасят от далечни земи и неща за продан, ако се полакомят за това. Също чрез татарите могат да се проучат и намеренията на враговете, понеже татарите са много гъвкави при бягането, знаят отлично пътищата, поради което могат свободно да излизат и влизат. Освен това татарите могат да бъдат много полезни и нужни за нападения на враговете в полето, за обсада или

нападения на градове, крепости или други укрепления, понеже са много умели в тези неща. Ако Карбанда или някой друг на негово място навлезе в Египет с голям брой татари, тогава трябва да се избегне съюзът с него, понеже татарският владетел не ще следва желанията на християните, а ще иска християните да се подчиняват на заповедите му. Освен това всички татари са конници и се движат много бързо, затова християните не биха могли да ги следват поради съпътстващата пехота."[133]

Съюзът с монголите крие и големи опасности, доколкото те са известни с непостоянното си поведение, определяно от съотношението на силите в дадена коалиция:

„Освен това татарите имат такъв обичай, та когато са по-слаби, по странен начин стават смирени и предани. Когато обаче са по-силни, са много мрачни, надменни и горделиви и не могат да устоят да не налагат на по-слабите несправедливости, което християните по никакъв начин не биха търпели, и оттам може да се породи повод за скандал. Но това може да се избегне по следния начин, а именно като татарите минат по пътя през Дамаск, както са свикнали, и овладеят напълно това царство, а християните се насочат към Йерусалимското кралство. И по този начин между християните и татарите ще има съгласие и приятелство чрез разстоянието помежду им и по-лесно ще бъде осъществен натиск от две страни, и мощта на враговете на християнската вяра ще бъде напълно унищожена."[134]

Плановете на християните трябва да се пазят в дълбока тайна, за да не се допускат грешките на „татарите", които не умеят да крият своите кроежи и това

„им носи големи неприятности. Понеже татарите наблюдават по следния начин. При първото новолуние през януари се съветват относно онова, което смятат да предприемат в идущата година. И така, ако смятат да обявят война на султана на Египет, се узнава от всички сарацини, които веднага оповестяват на султана онова, което татарите са замислили, и той съобразно това се опитва да предприеме нужните контрамерки. Сарацините пък умеят много добре да укриват плановете си и това често им носи ползи и подкрепа."[135]

Като цяло съчинението на Хайтон съдържа най-подробната информация за състоянието на „татарския" фактор в началото на XIV в. и

същевременно дава подробна оценка за евентуалното участие на „татарите“ най-вече от Илханската орда в мащабно кръстоносно начинание. Арменският историк и кръстоносен експерт защитава някои основни принципи на политиката на Киликийското арменско кралство, което се намира в изключително сложна международна ситуация, под засилващ се натиск на мюсюлманските си съседи в лицето на мамелюците и укрепващите анадолски турски бейлици и емирати. Неговият шанс все повече е тясното обвързване със западните кръстоносни сили, но при гаранции за поне относително запазване на суверенитета на Малка Армения. Именно за това все по-удобен гарант са „татарите“ от Илханската орда, чиито експанзионистични импулси са отслабнали, но респектът към тяхната държава и репутацията им на отлични воини все още оказват влияние върху политическите комбинации в ранния XIV в.[136]

Рамон Лул - погледът на мисионера към „татарския“ фактор в епохата на събора във Виен (1311–1314). „Татарската“ проблематика не е оставена без внимание от друг голям кръстоносен теоретик и експерт – Рамон Лул. Разбира се, сведенията, които Лул има по тази проблематика, са далеч от качеството и количеството на информацията, с която разполага Хайтон. Те обаче имат известно предимство на по-неутрален и непредубеден поглед към състоянието на „татарския“ фактор в сложния комплекс на *Recuperatio Terrae Sanctae*. Още в своите ранни кръстоносни съчинения Лул обръща внимание на важността на спечелването на монголите чрез средствата на религиозната пропаганда и прогнозира опасността от ислямизирането на този могъщ народ, което би могло да има фатални последици за християнството. В своята „Петиция до папа Целестин V“ той излага кратко и ясно своите възгледи по този въпрос.

> *„Също би било важно църквата да положи усилия за спечелване на татарите чрез убеждение, което завоевание би било лесно, защото нямат закон и разрешават в земите им да се проповядва Христовата вяра и който иска, може да бъде християнин без страх от властта. И тази мярка е извънредно необходима, защото, ако татарите си създадат закон, както направил Мохамед, или пък сарацините или юдеите успеят да ги привлекат към своята вяра, цялото християнство ще се изложи на голяма опасност.“*[137]

Почти същата теза откриваме и във втората му петиция до папа Бонифаций VIII (1294–1303), в която настоява, че за тяхното покръстване „трябва да работим мъжки чрез проповедта“. Религиозната толерантност на езическите монголски владетели трябва да се използва активно, защото юдеите и сарацините полагат големи усилия да ги привлекат към

своето учение. Съществува и друга опасност – от създаването на специфична „татарска“ религия от типа на исляма, което би било тежък удар не само за църквата, както отново настоява Лул, но и за самия негов генерален план за християнизация на целия познат свят[138].

В своя трактат *De acquisitione Terrae Sanctae* той ни предлага далеч по-реалистична гледна точка, поне що се отнася до Илханската орда и нейния владетел Карбенда. Лул е убеден, че появата на „татарите“ изобщо на политическата сцена 80 години по-рано само е влошила общото състояние на християнската кауза в света. Тя е препятствие и към постигането на една от целите, които Лул е прокламирал в своята теория за Ars magna, а именно покръстването на всички народи като условие за постигане на световния баланс и съвършенство:

„Трима са татарските императори, които владеят повече земи, отколкото имат християните и всички сарацини, и все пак не са изминали и 80 години, откак са излезли от планините си и това неочаквано увеличение на невернициите е много опасно за кораба на свети Петър. Защото един от тях с цялата си войска стана сарацин и господар на персите, на име Карбенда, и така той би могъл повече да попречи за овладяването на Светата земя, отколкото всеки друг жив човек. Добро решение за него би било, ако господарят папа побърза да създаде онези образовани монаси, описани по-горе във втората важна задача, за ново преобръщане и покръстване на гореспоменатия и армията му, преди да са закоравели и добили твърдост в мохамеданската секта и освен това част от онези монаси да бъдат поставени в одеждата на рицари-монаси на генералния магистър.

Сарацините са много предпазливи люде и много желаят да въздигнат своята секта или закон и понеже татарите са неграмотни и груби люде, стават техни писари и наместници, за да могат да ги включат и обърнат към своя закон.

Затова има съмнение, че другите двама императори ще се обърнат към техните предпазливи ходове и след това ще действат в ущърб на речения кораб на свети Петър.

Константинополската империя може лесно да се овладее от татарите, а ако се завземе от тях, какво ще стане после с похода към Светата земя? Нито пък някой би могъл да ги накара да отстъпят от по-нататъшните си завоевания, ако стигнат до Рим. О! Мощ, мъдрост и милост, побързайте към бдението и не спете, защото вашите врагове бодърстват наблизо!“[139]

За Лул татарите са диви и необразовани варвари, за чието привличане към църквата е нужен по-особен подход, който да е базиран повече на личен пример на проповедниците и изтъкването на явни неща, свързани с морала, медицината и други подобни конкретни явления, а не с теологически аргументи, които според Лул биха могли да въздействат върху сарацините или източните християни:

„Татарите, а също и другите езичници, нямат нито наука, нито закон. Нямат закон, защото им липсват проповедници. Нямат наука, защото интелектът им е погълнат от онези неща, които могат да се почувстват или да бъдат представени. И тъй, църквата трябва да им осигури проповедници, които да ги обучат в свещения католически закон, но с доводи, които могат да се изпитат. И да им дават постоянно и открито познания за правото, медицината, философията и морала...Аз бях в отвъдморските земи и чух, че Касан, татарският император, многократно казвал, че иска да се осведоми за християнската вяра. Понеже, ако имал сигурно познание за нея, би станал християнин и би наредил цялата му армия да се покръсти. Но понеже не получил такова сигурно познание, станал сарацин с цялата си войска..."[140]

Вследствие на престъпна небрежност възможността тези необразовани езичници да бъдат покръстени намалява от ден на ден, а същевременно мнозина монголи приемат исляма – реален процес, наблюдаван в онези групи, които се заселват в западните и южните предели на Pax Mongolica. Лул отправя горещ призив към църквата да влезе в ролята си на кръстителка и да направи усилие за евангелизацията на тези многобройни и могъщи варвари:

„Татарите, а и другите езичници, като че целокупно вярват, че светът е вечен и се придържат много към предопределението или към отсъждането на астрономията..., и ако те бъдат покръстени в Христа, нито един сарацин няма да смее да се покаже пред християните. Но ако сарацините ги обърнат, а както вече отбелязах, мнозина са обърнали към вярата си, нито един християнин няма да смее да се покаже пред тях.

О, Света католическа църкво! Виж, че имаш, ще имаш врагове, ако останеш в своя покой и не започнеш да действаш другояче. Защото са изминали 70 години, откак татарите слязоха от планините си и владеят повече земи в този свят от християните и сарацините наедно. И затова... О, църкво! Защо спиш и не се трудиш, след като ти е поверено такова съкровище посредством духовния и светския меч? Може би няма да можеш, докато не желаеш!"[141]

Впрочем Лул е убеден, че има верен подход за постигането на тази цел и него именно излага в „шестата част на второто важно условие“:

„Татарите или езичниците са груби люде и не притежават закон, и поради това при спорове с тях трябва да се позоваваме на морала, по-точно на добродетелите и пороците, а едва след като бъдат просветени, трябва да се позовем на божествените доводи и на тяхното действие, за да ги привлечем към закона, без който добродетелите не са достатъчни за намиране на пътя към Рая и избягване на пътя към Ада. Нито пък познанието, силата и милостта у нас могат да бъдат обичаен за тях субект и за това е нужно да бъдат привлечени към вяра в закона колкото се може по-добре. И след като стане това, трябва да се позоваваме на законите на християните, юдеите и сарацините и да докажем, че онзи закон е верен, в който божествените доводи могат да се проявяват най-добре в действие и чрез който човек може най-добре да се предразположи към добиване на добродетели и към избягване на пороците, и това е именно християнският закон, както се и разкрива. Ние проверихме това в книгата, която се нарича „За езичника“, и в книгата „За спора на християнина Раймунд и сарацина Хамар.“[142]

Като цяло Лул се придържа към своята теория, според която бързото и ефективно покръстване на „татарите“ ще спре опасния процес на ислямизация, който е в ход сред тях и ще приближи църквата към заветната цел – освобождението на Светата земя и християнизацията на целия свят. С покръстването на „татарите“ ще бъде окончателно сломена и мощта на исконния враг – исляма.

„Татарите“ от 20–30-те години на XIV в. в трактатите на Гийом Адам, Марино Сануто и Псевдо-Брокард. След приключването на заседанията на събора във Виен и смъртта на Филип IV Хубави и папа Климент V през 1314 г. кръстоносното планиране и проектиране търпи известен застой. Чувства се постепенно и преориентирането на вниманието на дейците на кръстоносната пропаганда към очертаващия се „турски проблем“ в зоната на Егея и Мала Азия, който по-късно ще прерасне в „турската опасност“ от времето на бурноразвиващата се османска експанзия от средата на XIV в. Центробежните сили в някогашните могъщи улуси на Pax Mongolica се засилват все повече и повече и относителната тежест на „татарите“ в международните отношения през 20-те и 30-те години на XIV в. започва да намалява чувствително. Това съвсем естествено намира отражение и в съдържанието на кръстоносните трактати от периода, които представляват и финалната група съчинения, посветени на „освобождението и съхранението на Светата земя“. В този заключителен етап

изпъкват три важни кръстоносни трактата, чиито автори са очевидни експерти по ориенталските дела и познават относително добре и „татарската“ проблематика.

Гийом Адам, който прекарва значителна част от своя живот като висш доминикански проповедник в земите на сарацините и „татарите“ от Персия, посвещава своя трактат основно на методите, които трябва да се използват за „изтреблението на сарацините“, както личи и от заглавието на трактата *De modo Sarracenos extirpandi*. Но той също се чувства длъжен да даде макар и кратка оценка на присъствието на „татарите“ в сложния възел от международни отношения и конфликти в Източното Средиземноморие и Близкия изток. Доминиканският мисионер прави кратък преглед на състоянието на някогашната Pax Mongolica в първите десетилетия на XIV в. и очертава съвсем прагматично възможните противници и съюзници на християнската кауза в Светата земя сред разединените и враждуващи монголски улуси:

„Но с какво е полезен за султана на Вавилония императорът на северните татари? Трябва да се знае, че има четири татарски империи. Първата и най-голямата е източната, която се нарича Катай. Втората е северната, която се нарича Газария (Хазария б. м., А. Н.). *Третата е южната, която се нарича Персида* (Персия – б. м., А Н.). *Четвъртата е по средата между онази първата и южната, която се нарича Доа или Кайдо. Значи този император на северните татари е обвързан много чрез договор със султана на Вавилония и затова най-вече между тях двамата приятелството е така голямо, че по-силно взаимно се подпомагат и бранят срещу някой трети. Защото татарският император на Персия владее земите по средата между онези двамата, именно северноматарския император и султана, и с двамата е във вечна и смъртоносна вражда, и от владенията и на двамата е отнел някои земи и ги е подчинил на своята империя. Поради което един срещу двамата и двамата срещу единия с каквито могат начини се опират, за да се бранят и да си помагат. Султанът на Вавилония се опитва да унищожи и ликвидира самия император на Персия като близък неприятел и опасен съсед за себе си, което, като не може да извърши лично, се обединява с другия император и го подбужда с дарове и обещания, и си образуват обединения и влизат в най-твърди потвърждения, та единият отсам, другият оттам да унищожат и изличат от земята намиращия се по средата гореказан император на Персия. Онзи също, императорът на северните татари по*

подобен начин посещава и поздравява вавилонския султан чрез дарове и пратеници, като му праща момчета и момичета за вършенето на гореспоменатото престъпление. Подпомага и брани сарацините, които са негови „факарии", т.е. монасите и други, каквито и да е приел във владенията си, чрез които дори с много други татари станал зъл сарацин и неприятел, и гонител на християните. Защото по молба на султана махна всички камбани от християнските църкви във владенията си и издаде закон, та да нямат занапред никакви. Което предизвика сред християните немалък скандал и тежест. Тези съюзи речените двама императори сключват и укрепват лично, със знанието и помощта на генуезците, без които биха могли да се съюзяват в много по-малка степен, и нито султанът може да изпраща на татарския император факарии (т.е. факири – б. м., А. Н.), *именно сарацински монаси и други пратеници за неговото и на народа му обръщане, нито Татарина може да изпраща момчета и такива реликви на нечестивостта. Защото каквото и да искат да си пратят взаимно онези двамата, т.е. султанът и Татарина, него превозват генуезците на своите кораби и галери и така, като стават слуги и помагачи на нечестивостта, жадуващи за богатство и алчни за пари, се изявяват като помощници, покровители и дейци на всичко, което е против Бога и църквата и на всички престъпления на татарите и сарацините."*[143]

Гийом Адам дава ясна картина на отношенията между различните „татарски" улуси и Мамелюкския султанат, отчитайки тесните връзки между Златната орда и Египет, изградени на базата на взаимната им омраза към Илханската орда, която по силата на определени геостратегически закономерности е попаднала между две враждебни сили. Връзките на „северните татари" с Египет се базират на ислямската пропаганда в земите на Дешт-и-Кипчак, провеждана от „факири", т.е. вероятно дервишки мисионери от типа на прословутия Саръ Салтък и на базата на взаимноизгодната търговия между Златната орда и Египет, осъществявана от т.нар. александрийци или лоши християни, толерирани и подкрепяни неофициално от Генуа, самата тя в тясна симбиоза със Златната орда чрез своите Северночерноморски колонии.

Оттук съвсем естествено Гийом Адам извежда като възможен съюзник на кръстоносния поход „императора на Персия", т.е. монголския илхан от династията Хулагиди, чиято вражда с мамелюците и Златната орда го обрича на сътрудничество с евентуален християнски поход към Светата земя:

„Сред онези, които са готови да помогнат на похода, е императорът на Персия, който нека видим накратко колко и защо желае и иска това. Защото този император владее земята по средата между гореказаните – севернотатарския император и вавилонския султан, и по по-горе упоменатата причина срещу тези двамата води постоянна война и голяма вражда. И понеже няма около себе си други съседни крале, които би могъл да повика на помощ и да ги настрои срещу сарацините от Вавилон, се опитва да спечели приятелството на нашите римляни и се опитва, доколкото е възможно, да настрои нашите християни срещу речените сарацини, та нашите, от една страна, на юг, а той със своите войски от север, от другата страна, да притиснат по средата султана, да го подчинят и да го стъпчат. И това е, за което се грижи според силите си и което желае и копнее с цялата си душа. И за да се извърши по-успешно и силно унищожението на сарацините, за извършването на похода обещава много помощ в храни и въоръжени хора, опитваше се да изпрати многократно тържествени пратеници с тази цел в Рим и най-вече тази година, ако поради смъртта на речения император и другояче пред осиротяването на курията не бяха възпрепятствани неговите пратеници.

Но за да се види колко е лесно да обещае всичко, което си пожелае, и да направи, което пожелае, става ясно от следното. Защото освен татарите от владенията си би могъл да има от подвластните си земи повече от 50 000 християнски конници и повече от 200 000 пехотинци, които ще го последват в това начинание с голяма готовност и единство.“[144]

И така Илханската орда според Гийом Адам е тази, която ухажва Папството, за да организира противотежест на очевидно силната все още мамелюкско-кипчакска ос. При това илханът разполага с християнски контингент (разбира се, Адам силно преувеличава потенциалния брой на армията на „персийския император“ и в частност числеността на християнските му съюзници), който е готов да се бие за освобождението на Светата земя и поради чисто религиозни мотиви. Гийом Адам се позовава и на исторически прецедент от времето на Шестия кръстоносен поход и контактите на Луи IX Свети с монголите, разположени в непосредствена близост до Светата земя:

„Но нека не изглежда странно, че твърдя, че на татарите трябва да се вярва в това начинание. Защото във времето, в което свети Луи провел поход, било направено подобно усилие, та татарите, които тогава току-що били окупирали Персия, да притиснат от

едната страна враговете сарацини със съгласието и одобрението на споменатия крал, а самият той, от друга, да нападне мощно тези врагове. Вследствие на това тогава татарите подчинили под властта си цяла Халдея и Багдад, и техните околности. Та значи, ако нашите крале биха искали, както се отбеляза, да се съюзят с речения император, като отсам и оттам нападнат съвместно татарите и нашите, така ще бъде притиснат по средата между тези врагове вавилонският владетел, че не ще съумее да се надигне."[145]

Разбира се, съюзът с „татарите от Персия" е вече само елемент от цялостната стратегия на Гийом Адам и е по-скоро реминисценция на отминали възможности, защото по това време настъпва период на затопляне на отношенията между вече значително ислямизираната Илханска орда и мамелюкски Египет[146].

Въпреки тази тенденция, която добива ясно изразени очертания през 20-те години на XIV в., „татарската" тема присъства и в монументалното съчинение на Марино Санудо Стари *Secreta fidelium Crucis* може би с оглед на факта, че то е плод на дългогодишен труд на автора в обстановка на постоянни промени в политическата конюнктура в Източното Средиземноморие и на оформянето на нов баланс на силите в този регион вследствие на западането на мощта на монголските улуси и укрепването на „турския фактор" в Мала Азия. Но Санудо се задоволява да даде една обща характеристика на „татарите" и на практика ги игнорира като съществен елемент в своите планове. Това се дължи, разбира се, на факта, че в неговата концепция основна роля играе морската блокада на Египет и планирането на удар срещу тази страна, в който дори Илханската орда не е фактор. Всъщност текстът на Санудо за „татарите" е една компилация, базирана основно на Хайтон, както отбелязват единодушно и всички изследователи на неговото творчество:

„Татарите се кланят на един Бог, създател на всичко добро и въздаващ всяко наказание на този свят; нему не служат нито с молитви, нито с хваления, нито по някакъв друг начин, а се кланят на идоли, от които получават отговори. Пред всички останали божества обаче поставят един всемогъщ и безсмъртен Бог и дори не заплашват никого, без да споменат Божието име със следната фраза: „Нека Господ знае какво ще ти сторя!" и други подобни. Много са суеверни, понеже смятат например за грях, ако се постави нож в огъня или пък той да се пипне по някакъв начин с нож, или да вадят с него меса от огнището, или пък да секат със секира около него, защото смятат, че така се отсича главата на огъня. Също ако поставят юзда в устата на коня си, докато той се храни,

смятат, че са извършили тежък грях, а също така, ако наранят коня с юздата. Също така да налагат себе си с бич, с който налагат кон, понеже не употребяват шпори. Или пък да докосват с бича стрелите, или пък да счупят кост с кост, а пък да хвърлят храна или напитки на земята или по-специално хапката, поставена в нечия уста, това вече се наказва със смърт. Ако някой потъпче прага на стана на някой вожд, се убива. Вярват на съница и много други неща от сорта.

Но да убиват хора, да нападат чужди земи и да ги ограбват, като се държат против Божиите заповеди, при тях не се смята за грях. Подчиняват се на вождовете си повече от другите народи и не ги мамят с лекота. Рядко спорят, затова убийствата и раняванията са много оскъдни сред тях. Грабители и крадци на имотите на първенците на практика не съществуват. Затова шатрите и колесниците, където пазят съкровищата си, не се заключват с мандала и ключалки. Уважават се взаимно и се сближават веднага. Докато се хранят, канят на пиршество всеки новопоявил се. Също могат да издържат без храна и така, че ако не са яли ден или два, все пак пеят и играят, а пък ако се нахранят добре, издържат на жега и студ при езда или пък, когато се придвижват пеша, а пък където подозират, че липсват хранителни припаси, водят със себе си кобили, крави и други животни и живеят от млякото им. Тази издръжливост ги прави много годни за война. Умели са в боравенето с оръжия, особено в стрелбата с лък и винаги искат да имат предимство при война, ако се наложи, не се смята за непочтено и бягството. И бягат едновременно, в боен ред, а ако враговете ги преследват, като се извърнат, стрелят свирепо. Също се подреждат така в боен ред, че ако са хиляда, изглеждат като едва петстотин. Когато пълководецът нареди нещо по време на война или в друго време, всеки знае точно какво трябва да прави. Господарят им може да поиска от тях всичко, което желае, и никой не противоречи. На никого не е разрешено от тях да задържи нещо по време на война.“

Санудо включва и описание на расовите и физическите белези на монголите, които очевидно продължават да изглеждат странни за европейците, но това описание вече е далеч от пълните с омраза и ужас описания от ранния XIII в.:

„Татарите са много мръсни и са с по-голямо разстояние между очите и бузите от останалите хора. Бузите им пък са много издадени над челюстите. Имат очи, които са скрити под веждите и са

силно присвити. Имат малки и широки носове. Голобради са, с изключение на редките косми над горната устна и по брадичката, като наподобяват на птици. Имат тънка талия и почти всички са със среден ръст; бръснат върха на темето си, като обръснатото място се спуска от външната страна през темето от едното ухо до другото. И така прическата им наподобява на конска грива. Бръснат се отзад, а пък имат дълги коси на плитка, заметнати покрай ушите. Обикновено са леки и подвижни, от малки се учат добре да яздят кон, като препускат след стадата. Рядко някой от тях ходи пеш, понеже имат малки пищяли и при маршировка се изтощават. Разговарят шумно, гърлено и сякаш питат непрекъснато; при пеене реват като волове или вият като вълци. Забавляват се с борба и със стрелба с лък. Чудесни ловци са и преследват подредени бягащия дивеч, заграждат го в кръг и го убиват със стрели. Имат и много други особености, които би било дълго да описвам."[147]

Същевременно венецианецът излага в книга III, част XIII, един подробен екскурс от историята на „татарите", който е базиран основно на съчинението на Хайтон. Така в глава III той се спира на произхода на „татарите", локализирайки тяхната родина „Mongal sive Tartaria" между „terra Leytaorum sive Solandorum" (може би едно от имената на евенките-солони) от изток, от запад и югозапад поставя „земите на сарацините" и „terra Heruycorum" (вероятно земите на уйгурите), на запад земите на найманите („terra Naymorum"), а от север – „Океана". Той дава подробно описание на климатичните условия в тази страна:

„Една част от нея е планинска, а друга – равнинна, но почти навсякъде има чакъл и е много пустинна, дори една стотна част от нея не е плодородна, водата е много малко. Затова в нея няма нито градове, нито села, а само един град, наречен Кракурим (Каракорум – б. м., А. Н.), *за който се говори, че е достатъчно хубав. Земята обаче е отлична за отглеждане на добитък. Въздухът е много остър, по средата на лятото мнозина умират от светкавици и гръмотевици. Тогава пада и обилно количество сняг и внезапно се сменят ужасна горещина и леден мраз, понякога от градушки умират наведнъж по 160 души и се разрушават множество жилища. Има също леденостудени ветрове и така бурни, че хората едва успяват да яздят, понеже им се налага да се прилепват до земята. Там никога не вали през зимата, но пък постоянно вали през лятото, но толкова оскъдно, че едва може да накваси праха и корените на тревите. Жителите на тази земя са били звероподобни варвари, неуки във военно отношение, и само пасли своя добитък. Но в на-*

чалото били повече народи, понеже при търсенето на пасища за добитъка се събирали по две, три или дори четири племена, избирали помежду си някого за вожд. Така седем измежду тези начални племена постепенно се отличили и оттогава досега се откроявят по този начин. Първото от тях се нарича „Татар", второто „Тангот", третото „Ойрат", четвъртото „Ялаир", петото „Сонит", шестото „Менгли" и седмото „Тебот". Гореказаната земя „Монгал" всякога се населявала от четири народа – първо „Йекамонгал", тоест „великите монголи", второто племе били „Сумонгал", тоест „речните монголи", които се наричат и татари, от някаква река, наречена „Тартар", третото племе са „Мерка", четвъртото „Мерекрит". Но всички са еднакви."[148]

Чингиз от племето „Йекамонгал" е първият, който успява да организира своето племе, така че да подчини съседните три „татарски" племена и да победи „найманите", които до този момент събирали данък от татаромонголските племена. След това през 1202 г. „татарите" напускат древните си граници и се отправят „за изтребление на народите"[149].

В глава IV Марино Санудо отдава своята дан на легендата за Давид и свещеника Йоан, като в неговата версия Давид е владетел на индийците, син на свещеника Йоан, също индийски цар. Давид не само иска старите данъци от „татарите", но им налага и нови ангарии. Обединени около Чингиз хан, „татарите" отказват да се подчинят и след като избират за общ владетел Чингиз, нанасят страшно поражение на Давид, който загива с цялото си семейство. Една от дъщерите му става съпруга на Чингиз хан[150].

Главите пета, шеста и седма повтарят в съкратен вид онова, което Хайтон е описал за монголската експанзия през XIII в. Санудо се придържа добросъвестно към основните идеи, заложени от Хайтон в неговото произведение. Така в пета глава той се спира сравнително подробно на управлението на „твърде умния Угедей" и описва също действията на неговите „синове" Джучи, Бату и Чагатай[151].

В шеста глава Санудо се спира на ключовия въпрос за покръстването на „Манго, татарския император", като отново изрежда познатите ни вече седем „искания" на царя на Армения. Санудо цитира и отговора на Менгу хан, в който той тържествено обещава да се покръсти с народа си:

„Тъй като царят на Армения дойде от отдалечени земи в нашата империя, без да е повикан или принуден, но по своя добра воля, трябва мое Императорско величество да приеме молбите му и особено онези, които са редни и достойни. И тъй на Вас, царю на Армения, ще отвърнем следното: ще приемем Вашите молби и ще

направим всичко нужно, за да удовлетворим Бога. Първо аз, господарят император, ще се покръстя и ще приема истинската Христова вяра, и ще покръстя всички от фамилията си в името на Отца, Сина и Светия дух, и ще държат вярата, която държат днес християните, и ще посъветвам и всички хора, които са под властта на империята си, да направят същото, но без да употребявам сила, защото вярата не препоръчва насилието.“

След това Санудо продължава с очевидно преувеличената информация на Хайтон за важната позиция, която Армения получава като посредник и гарант за мира между християните и монголите, и за изпращането на Хулагу в Светата земя именно като воин на кръста[152].

В седма глава венецианският автор описва доста подробно завоеванията на Хулагу и създаването на Илханския улус с център в Иран, като стига до избора на Абага за илхан. Подробното изложение на историята на Илханата след Хулагу се съдържа в осма глава, където са проследени основните събития от управлението на Абага, „Тангодамор“ (Тенгу Тимур или Тегюдер) или „Мохамед хан“, който приема исляма, Аргун, Газан, чиито военни действия в Сирия са проследени сравнително подробно, и „Карпанда“, който „бил син на християнска господарка и покръстен“, но след смъртта на майка си приел учението на „скверния“ Мохамед[153].

В единадесета глава Санудо засяга накратко и една от последните акции на Илханата срещу египтяните през 1313 г., когато Карбенда нахлува в граничните райони на Сирия и нанася чувствителни загуби на мамелюкските сили в Сирия, без обаче да окупира никаква част от нея[154].

Доста по-актуални от тези гранични конфликти по р. Ефрат между отслабващия Илханат и Египет са процесите на ислямизация в Златната орда, които според него са достатъчно тревожни, за да предизвикат организирането на плътна морска блокада в Източното Средиземноморие и да прекъснат коалиция и постоянните тесни търговски и политически връзки между Египет и „северните татари“:

„Понеже чрез такива пратеничества и дарове, веселби и привлекателни неща султанът променил и увлякъл дотолкова татарския император на име Узбек (Йозбек (1313–1341) – б.м., А.Н.), *който владее Хазария и останалите северни земи, че да приеме закона на вероломния Мохамед и немалко от хората му се насочили към това коварство. Но трябва да се боим непрестанно, ако това сред тях продължи, да не би тази вероломна секта да се уголемява непрестанно в северните земи. Това ще бъде в голяма щета и опасност за християнската вяра. Понеже от мнозина достойни за дове-*

рие хора се твърди, че казаният Узбек има толкова голям брой конници, че когато се отделят трима на всеки десет и армията се нареди по десетни, само от тройките се строява такава огромна армия, че изглежда просто невероятно. Но ако се прегради, както вече се каза, морската връзка между тях, това ще бъде и нужно, и достатъчно лекарство за всичко казано по-горе."[155]

Но ако Санудо все пак се чувства длъжен да включи гореописания екскурс в „татарската" история и да проследи, макар и в съкратен вид, основните тенденции в развитието на Илханската орда, то десет години по-късно в съчинението на Псевдо-Брокард *Directorium ad passagium faciendum* „татарите" заемат доста скромна част от изложението. Все пак той също се спира на определен аспект от отношенията в Близкия изток, където илханатът на Хулагидите все още би могъл да изиграе известна роля за успеха или неуспеха на планираното начинание.

„Петият довод показва, че е по-добре, по-лесно и по-полезно първо да се унищожат турците, преди султана, и това ще покажа чрез три примера. Първият пример е, понеже турците биха могли да помогнат на султана, но султанът не може да даде никаква помощ на турците. Защото ако султанът иска да изпрати хора на помощ на турците, те ще трябва да преминат през земите на персийския император. Но понеже този император е упорит враг и завистник на султана, не ще позволи подозрителна за него войска да навлезе в пределите му, нито пък султанът ще остави своите хора във властта на своя завистник. Този император обаче няма да застраши никак турците, освен ако не нарушат случайно правата на империята му, понеже не са негови врагове или завистници, но са му данъчно задължени, именно онези, които са най-близки на султана и които най-вече биха му оказали помощ и биха вдигнали оръжие срещу всеки. А ако някой случайно възрази, че понеже турците служат срещу данък на татарския император на Персия, изглежда, че татарите би трябвало да защитават и бранят самите турци като свои хора срещу нашите и така Вашата армия ще се застраши, ако трябва да води война срещу такова множество, което не е безопасно или лесно, или без заплаха по този път, така ще се отговори на това.

Както знаем от горепосочените неща, между императора на Персия и султана има винаги огромна вражда и неприятелство, така че всеки един желае да унищожи другия и да го ликвидира напълно. Причината за тази омраза е следната. Когато татарите нападнали земите на Халдея и Персия, тогава в Багдад управлявал

халиф, комуто всички сарацини по света по свой начин му оказвали такава почит, както сред верните християни на папата. И той бил едновременно и султан, и халиф, когото татарите убили, след като овладели цяла Халдея и столицата му Багдад. Така че оттогава не бил въздигнат нов халиф. Защото не може да има халиф, който не резидира лично в Багдад, което пък татарите не позволяват. И затова Татарина прави каквото може зло срещу султана и обратното. Та значи, ако Татарина знае, че нашите са се отправили срещу султана, неговия враг, не казвам, че въобще ще ни пречи, а съм сигурен, че повече ще ни помогне. Защото неотдавна Кам, императорът на Персия, като чу, че нашите организират поход, победи в наша услуга и помощ султана и изби от хората му повече от 40 000 души, принуди него самия да побегне, нахлу в земите му на десет дни път, овладя Дамаск, мощен град и цялата онази провинция, и отмъкна големи богатства и така намали силите му, че ако нашите се бяха появили от другата страна, без съмнение биха окупирали лесно Светата земя и Египет. Освен това, когато св. Луи премина през морето, веднага в Кипър се натъкна на татарски пратеници, които предлагаха любов, а не заплаха, макар тогава да бяха много по-диви, отколкото сега. Няма съмнение у никого, който познава положението на тези татари, че ако биха знаели, че ще се срещнат с армията ни в Константинопол, ще изпратят тържествени пратеници за мир, приятелство и съюз. Също би могло те самите да се разположат, да се опълчат. Досега до тях не е било разпращано предложението за нашия път, понеже обикновено се мисли и се надява човек повече на война, отколкото на мир с невернициите, а и в такова начинание никой не би оставил страната му да се овладее по мирен път. Защото Бог така ще унищожи тези заради онези, както и онези заради тези, а и сред тях няма някаква сила или доблест за оценяване, защото не са вече истински татари онези, които станаха сарацини и се отдадоха, и са склонни към изнежеността, ненадеждността и на други пороци на сарацините и така, станали женствени, загубиха обичайната доблест и употреба на оръжията.“[156]

Това, което прави впечатленията на Псевдо-Брокард по-интересни, е възприемането на Илханската орда като евентуален съюзник, въпреки нейното върховенство над анатолийските турци, които според автора вече са далеч по-актуален противник от египтяните. Според него взаимната дълбока омраза, която цари между Персийската монголска държава и Мамелюкския султанат, ще надделее над евентуалната солидарност между двамата мюсюлмански владетели – „Кам“ – владетеля на „Пер-

сия“, и султана на Египет. При това приемането на исляма от илханските монголи ги е превърнало от „татари“ в „сарацини“, т.е. те са загубили древните си воински качества и са се превърнали до голяма степен в една от близкоизточните ориенталски „нации“, които Псевдо-Брокард презира и оценява като не така способни във военно отношение, особено в сравнение с френската армия.

Като цяло можем да обобщим, че образът на „татарите“ в кръстоносната пропагандна литература е загубил много от тайнствеността и разнообразието на интерпретациите, съществуващи в литературната и историографската традиция на латинския Запад през XIII в. Авторите на кръстоносните мемоари имат доста точна информация за произхода и за територията, в която се простира властта на монголите. Те са наясно с разпадането на Pax Mongolica, с наличието на разнообразни и често пъти противоречиви политически интереси на отделните улуси и с чисто номиналния характер на хегемонията на императорите от династията Юан над останалите „диадохи“ на Чингиз хан. Интересът на повечето експерти е насочен към Илханската и Златната орда. Това се дължи на географското положение на двата улуса, на техните тесни отношения с Мамелюкския султанат, които в случая със Златната орда са изградени на базата на една военнополитическа и икономическа ос, която е от взаимен интерес и за двете държави и се запазва в течение на няколко десетилетия. Така „северните татари“ са разглеждани като противник на християнската кауза в Светата земя, който подсигурява основния враг в лицето на мамелюците с храни, материали и роби, образуващи гръбнака на мамелюкската армия. Експертите са единодушни, че морската блокада и мерките срещу процесите на ислямизация, характерни за северночерноморските степи, са сред най-необходимите действия, които западният свят трябва да предприеме срещу тази част от разпадащата се Pax Mongolica.

По-сложна и комплексна е картината на илханските монголи, които в първите десетилетия на XIV в. продължават – повече вследствие на една политическа инерция – да се възприемат като важен фактор в Близкия изток и като потенциален съюзник на християнската кауза. Особена тревога предизвикват обаче процесите на ислямизация, които текат сред политическия елит и на „татарската“ държава в Иран. Като цяло ефективната ислямска пропаганда в края на XIII и първите години на XIV в. разсейва илюзиите за евентуалното покръстване на „татарите“, въпреки опитите за налагане на една представа за тях като за „стихийни монотеисти“, които при умели действия от страна на мендикантските проповедници могат да бъдат спечелени за католическото християнство.

В тази връзка са и опитите по-важните монголски владетели от XIII в. като Чингиз хан, Угедей, Менгу, Кубилай и др. да бъдат представени като християни, а приемането на исляма от отделни съвременни на експертите монголски владетели като Абага, Газан, Тегюдер, Йолейтю (Карбенда) и Йозбек (Узбек) да се възприемат като случайно явление, което е плод на лоши съвети или отстъпничество от християнската вяра на тези владетели. Всъщност реалността от началото на XIV в. започва да се различава чувствително от стремежите на кръстоносните експерти и пропагандисти. И Златната орда, и Илханската орда губят в голяма степен своето военнополитическо могъщество, а „татарският" свят изпада в процес на нарастваща фрагментация. През 1323 г. илханът Абу Саид (1316–1335) сключва окончателен мир с Египет, който оформя създалото се още от началото на XIV в. състояние на относително мирни отношения между двете големи близкоизточни мюсюлмански държави. Това развитие задълбочава неблагоприятните перспективи пред кръстоносните начинания за освобождение на Светата земя, а предупрежденията на многобройни експерти, че евентуалната интеграция на западните монголски улуси в ислямския свят ще има неблагоприятни последици за християнската кауза като цяло, стават горчива реалност, която ще бъде многократно потвърдена в следващите десетилетия.

Бележки

[1] *Schmieder, F.* Europa..., 22–23; *Morgan, D.* The Mongols. Oxford, 1986, 5–14.

[2] *Jacobus de Vitriaco (Jacques de Vitry).* Letrres de Jacques de Vitry, évêque de Saint-Jean d'Acre. Ed. R.B.C. Huygens. Leiden, 1960, 134–153.

[3] *Bezzola, G.* Die Mongolen in Abendländischer Sicht (1220–1270): Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnungen. Bern/München, 1974, 16–17.

[4] Пак там, с. 24.

[5] *Zarncke, Fr.* (ed.), Zur Sage vom Priester Johannes. – Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 2. Hannover 1877, 611–615.

[6] *Richard, J.* Une lettre concernat l'invasion mongole? – *BEC* (119). Paris, 1961, 243–245.

[7] *Matthaeus Parisiensis.* Chronica Majora. RS 57, 7 vol. 1872–1883, 396–399; *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 30.

[8] MGH, Epist. Saec. XIII 1, no. 251 et 252, pp. 178; n. 765, pp. 664 ss.

[9] По-подробно за „югоизточната" версия вж. *Николов, Ал.* Recuperatio Terrae Sanctae – между надеждата и легендата. – *История*, 2003, 5, 47–57.

[10] RIS ns. 7/2 pp. 110 s: „Rex Ungarie per legatos suos domino papa significat quod quidam rex David, qui presbiter Johannes dicebatur in vulgari cum infinita gentis multitudine in Rutenia venerat. Septem anni erant quod de India exiverat, corpus afferens beati Thome apostoli, et uno die de Rutenis et Plautis occiderant ducenta milia. Ipsorum castra per duas dictas protenduntur non procedunt Circumcisione et baptismo utuntur uno se digito signant. Quadraginta cruces habent et quamlibet secuntur quadraginta milia equitum. Aurum et gemmas

pretiosas pro habundantia calcant. Arma de corio habent que nullo telo perforantur. Quando veniunt ad aliquas provincias, mandant provincialibus ut mictant eis leges suas. Si legem Christi servantur, servantur. Aloquin occiduntur et terras eorum in servitutem redigunt. Quod sit eorum propositum nescitur."

[11] Continuatio Claustroneoburgensis, II, MGH SS 9, 613–624; *Philippe Mousket*. Chronique, Auszüge, (ed. Tobler/Egger). – MGH SS, 26, p. 815, vv 30209–30236.

[12] *Henricus*. Chronicon Livoniae. MGH SS schol 31, ed. altera. Hannover, 1955; *Bezzola, G.* Цит. съч., 36–37.

[13] *Dörrie, H.* Drei Texte zur Geschichte der Ungarn und Mongolen: Die Missionsreisen des fr. Julianus O.P. ins Uralgebiet (1234/35) und nach Russland (1237) und der Bericht des Erzbischofs Peter über die Tartaren mit einer Beilage von W. Hessig. – Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen 1, phil.-hist. Klasse, Nr.6, Göttingen, 1956, 151–161; *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 38.

[14] *Dörrie, H.* Цит. съч., с. 167: „Relatum est michi a quibusdam quod Tartari inhabitabant terram prius quam nunc Cumani inhabitant et dicuntur in veritate filii Ysmahel unde et Ysmahelitae volunt nunc Tartari vocari."; *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 40. Още през 731 г. в един от Орхонските надписи се среща племенното название Tatar; Тата, което обозначава един от номадските народи на Източна Монголия, който дълго време има хегемония в целия регион с подкрепата на империята Цзин и воюва със същинските племена „Manghol" от Западна Монголия. През 1202 г. Чингиз хан в коалиция с керантите ги разбива напълно и разформира племето на татарите („белите татари"), като то пръсва сред останалите монголски племена.

[15] Пак там, с. 44.

[16] *Anderson, A.* Alexander 's Gate, Gog and Magog and the Inclosed Nations. Cambridge (Mass.), 1932, p. 294.

[17] *Pfister, Fr.* Die Historia de preliis und das Alexanderepos des Quilichinus. – Münchener Museum für Philologie des Mittelalters und der Renaissance. München, 1911, I, p. 267.

[18] *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 45.

[19] *Dörrie, H.* Цит. съч., с. 171: „audacior effectus et fortiorem se reputans omnibus super terram, progressum cepit facere contra regna totum mundum sibi subjugare proponens".

[20] Пак там, с. 179: „Ego Chayn, nuntius regis celestis, cui dedit potentiam super terram subiciientes mihi se exaltare et deprimere adversantes, miror de te, rex Ungarie, quod cum miserim ad te iam tricesima vice legatos, quare ad me nullum remittis ex eisdem"; *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 47.

[21] *Dörrie, H.* Цит. съч., с. 176: „Verum ut de bello vobis significarem, dicitur quod longius jaciunt sagittis quam cetere consueverunt nationes. Et in prima congressione belli sicut dicitur non sagittant sed quasi pluere sagitte videntur; gladiis et lanceis minus apti ad bellum. Tantum quoque asserunt Tartari se bellatorum habere multitudinem quod in quadraginta partes dividi posset ita quod nulla potestas inveniatur super terram, que uni parti eorum valeat resistere."

[22] Пак там, с. 182: „Item dicitur quod habent in exercitu suo secum servos ducenta sexaginta milia qui non sunt de lege sua et centum triginta milia de lege sua probatissimorum in acie."

[23] Annales monasterii de Waverleia. – Annales monastici 2 RS 36/2, 1865, p. 324: „Quaesivi ubi esset terra illorum; dixerunt quod erat ultra quosdam montes et juxta populum qui vocatur Gog; et ego credo quod ille populus sit Gog et Magog."

[24] Това писмо е съхранено в Additamenta на Chronica majora на Матей Парижки (CM, 6, 75–76), а също и в „Annales monasetrii de Waverleia. – Annales monastici 2, RS, 36/2, 1865, 324–325, т.е. в два английски източника; *Bezzola, G.* Цит. съч., 54–55.

[25] *Albericus Trium fontium (Alberic de Trois Fontaines).* Chronica Alberici monachi trium

fontium a monacho novi monasterii Hoiensis interpolata. – MGH SS, p. 889: „Dicit episcopus Cuviniensis de Armenia, quod Tartari hoc anno primum bellum fecerunt in Maiori Armenia et ceciderunt de christianis 27 000 , et de Tartaris vero 63 000. Qui venerant sine uxoribus, unde recedentes non fuerunt postea visi usque ad annos 20. Това се отнася за татарското нападение в Армения от 1220–1221 г., въпреки че е поставено под 1208 г.; с. 911: „AD 1220–21: In isto quoque anno nunciatum est in Francia, quod idem rex David vel ejus, ut quidam dicebant, filius iam venerat in Comaniam, que est ultra Hungariam et in partibus Russie. Ubi quasdam terras incredulorum destruxit et maxime Comanorum et habuit ibi fortissimum bellum per menses 5, de Russis etiam sibi resistentibus multa milia, de Prutenis quoque paganis absque numero interfecit et quod magna civitas Tornax id est Ornacia ab eis destructa est, ad quam mervatores de longinquis partibus ibant; et ferebatur, quod in exercitu eorum erant reges 40, archiepiscopi vel episcopi 60; et moratus est idem rex David circa partes illas fere per biennium; et multa alia de eis incredibilia sunt dicta sed hec pauca sufficiunt; dicunt enim quidam, quod neque christiani sunt neque Sarraceni."; p. 912: „Supra dictus rex David et exercitus eius quos Hungari et Comani Tartaros vocabant – et adhuc sequaces eorum in partibus transmarinis Tartar cognominantur cum audissent Damietam esse perditam, per insulas maris prout melius potuerunt in patriam suam recesserunt et tota fama que de illis sparsa fuit in brevi evanuit."; p. 942: „Erant enim hoc tempore Tartari quidam populus barbarus sub potestate presbiteri Johannis constitutus. Quos cum presbiter Johannes in bello, quod habuit contra Medos et Persas, in auditorium suum advocasset et eos in forteritiis et munitionibus locasset, illi, videntes se esse fortiores, presbiterum Johannem occiderunt et terram ejus ex magna parte occupaverunt, regem unum super se statuentes, quasi ipse esset presbiter Johannes, et ex tunc fecerunt multa mala in terra, ita etiam quod hoc anno 42 episcopos in maiore Armenia interfecerunt. Igitur rumor erat, hunc populum Tartarorum in Cumaniam et Hungariam velle venire; sed utrum hoc verum sit, missi sunt de Hungaria quattuor fratres Praedicatores, qui usque ad veterem Hungariam per 100 dies iverunt. Qui reversi nunciaverunt quod Tartari veterem Hungariam iam occupaverant et sue ditioni subiecerant." Версията с убийството на презвитера Йоан е несторианска, а на Запад е разпространена от Андре дьо Лонжюмо и Симон дьо Сен Кантен; с. 946: „AD 1239: Ceterum quidem homines qui Tartari appellantur et quorum magne multitudinis numerus ignoratur, usque ad calife de Baldach provinciam sunt extensi, ipsam jugiter totaliter destruentes. Horum forma, sicut ille qui vidit testimonium perhibet talis est: Caput habent grossum et collum curtum, pectus valde grossum, brachia valde grossa crura parva et grossa: mirabilis est eorum fortitudo; nullius sunt pietatis; nihil timent, nihil credunt nec adorant nisi suum regem, qui se appellat regem regum et dominum dominantium. Si quis autem horum Tartarorum terram genus, originem et mores plenius scire desiderat, legat Historiam que intitultur Tartarorum, editam a fratre Johanne de palatio Carpini, OFM, ab apostolica sede ad partes illas destinato in AD 1246."; *Bezzola, G.* Цит. съч., 57–61.

[26] Пак там, 63–64.

[27] *Matthaeus Parisiensis*. Цит. съч., с. 489: „Sinamus canes hos illos devorare ad invicem, ut consumpti pereant. Nos cum ad Christi inimicos, qui residui remanebunt, venerimus, trucidabimus, et mundabimus terrae superficiem, ut universus mundus uni catholicae ecclesiae subdatur et fiat unus pastor et unum ovile."

[28] Пак там, с. 6, 77: „et sicut a facie leonis cuncta animalia fugiunt, sic a facie illius gentis cuncti populi christiani terga in fugam vertunt. Comani enim, viri bellicosi, non potuerunt in terra sua contra eos bellum sustinere, sed fugerunt usque ad Christianos viginti milia Comanorum, et inierunt foedus cum Christianis et parati sunt pugnare contra omnem gentem, praeterquam praedictam. Quid mirum? Sunt enim corpore terribiles, vultu furiosi, oculis iracundi, manibus rapaces, dentibus sanguinolenti, et eorum fauces ad carnem hominum comedendum et humanum sanguinem absorbendum omni tempore sunt paratae."

[29] Пак там, 4, с. 272: „Hoc igitur et multis aliis peccatis inter nos Christianos emergentibus iratus Dominus factus est velut vastator hostilis et ultor formidabilis. Hoc iccirco dixerim, quia quedam gens ingens homines inhumani, cui lex exlex, ira furor, virga furoris Dominici, terras infinitas peragrando feraliter devastat, omnia obstantia caede et incendio horribiliter exterminando."

[30] Пак там, с. 273: „Quorum cadaveribus principes cum suis cenofaris aliisque lotofagis quasi pane vescentes, nihil praeter ossa vulturibus relinquebant. Sed quod mirum est, famelici et edaces vultures, quae forte supererant, reliquiis vesci minime dignabantur. Mulieres autem vetulas et deformes antropofagis, qui vulgo reputantur, in escam quasi pro diarrio dabant; nec formosis vescebantur, sed eas clamantes et ejulantes in multitudine coituum suffocabant. Virgines quoque usque ad exanimationem opprimebant, et tandem abscissis earum papillis, quas magistratibus pro deliciis reservabant, ipsis virgineis corporibus lautius epulabantur."

[31] *Rogerius.* Carmen miserabile. Ed. L. Juhász. SRH 2, p. 552: „ Quia non ad deprehensionem cuiquam vel derogationem, sed ad instructionem id potius examinavi ut legentes intelligent (*Matth. 24:15*) et intelligentes credant, credentes teneant et tenentes percipiant, quod prope sunt dies perditionis (*Jes. 13:6; Ezch. 7:7*) et tempora properant ad non esse. Et sciant cuncti me temere non referre, quod, quisque ad manus ipsorum devenerit Tartarorum, si natus non fuisset, melius esset ei et sentiet se non a Tartaris, sed in Tartaro detineri."

[32] *Thomas archidiaconus Spalatensis.* Historia pontificum Salonitanorum et Spalatinorum (Auszüge), MGH SS 29, p. 591: „ Terrificum valde exibent faciei aspectum, breves habent tibias, sed vasta pectora, lata est facies, et cutis alba, imberbis gena et naris adunca, breves oculi, spacio longiore disiuncti."

[33] Пак там, с. 591: „Cassides gerunt ferreas et ex coriis factas, falcatos enses, faretras et arcus militariter cingunt.Sagitte eorum nostris quattuor sunt digitis longiores, ferrea, ossea et cornea cuspide conspicate..."

[34] Пак там: „Nulla pene rapidorum fluminum eis aqua obsistit, quominus eam equis transeant insidendo; si qua vero immeabilis unda occurrit, continuo in modum lemborum ex viminibus cistas intexunt, superducentes crudas animalium cutes, quibus sarcinas ingerentes, intrant et transeunt absque metu."

[35] Пак там, с. 588: „Quid vero commemorem de immani sevicia, quam in civitatibus et villis diebus singulis exercebant, cum imbellem turbam mulierum, senum et infancium congirantes faciebant uno ordine consedere et ne vestes macularentur sanguine neve carnifices lasarentur, indumenta prius omnibus detraebant. Et tunc missi carnifices singulorum brachia elevantes, figebant leviter telum in corde et extingebant omnes. Preterea mulieres Tartarorum virili more armis accincte, in pugnam audacter ferebantur, ut viri. He in mulieres captivas atrocius seviebant. Si quas enim venustiores vulti cernebat, ex quibus celothipie motum possent aliquatenus formidare, statim extracto gladio perimebant, vel si quas videbant ad serviendum habiles, preciso totaliter naso, deturpata facie, servili ministerio deputabant; pueros quoque captivos ad se venire jubentes, tale de ipsis ludibrium faciebant: primo seriatim eos considere jubebant, deinde vocatis parvulis suis, dabant eis viridium lignorum vectes singulas et tunc precipiebant, ut in capita percuterent miserabilium parvulorum ipse vero sedentes et crudelibus oculis intuentes coridebant ad invicem, colaudantes eum, qui melius ictum vibrasset et qui unica percussione cerebrum collidere poterat et corpus extinguere puerille. Quid pluribus opus est? Nulla erat reverencia feminei sexus, nulla pietas puerili etatis, nulla miseracio senectutis, uno cunctos impietatis genere trucidantes non homines sed demones videbantur."

[36] Пак там, с. 591.

[37] Пак там: „Tunc literati plerique viri, vetheres scrutantes scrypturas coniciebant maxime ex dictis Methodii martiris has fore illas gentes, que precedere debent antichristi adventum."

[38] *Fejér, G.* Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, 11 vol. Budae 1829–1844, IV. I, p. 236: „Thartarorum qui dicuntur Ismaelithae"; Annales Sancti Medardi Suessonenses, MGH SS 26, p. 522: „Quedem genera hominum, qui vocantur a quibusdam Tartarini, a

quibusdam vero Comani, a quibusdam vero peritis creduntur esse Hysmaelitae, id est filii Hysmaelis quem habuit Abraham ex Agar ancilla sua, quos David vocat Agarenos."; Annales Scheftlarienses majores. – MGH SS 17, p. 341: „Eodem anno egressa est quedam incognita gens barbarica quos Tartaros vel Ismahelitas nominabant." 1243–„ Tartari qui est Agareni."; Annales Schleftarienses minores, MGH SS 17, p. 344 : „Item Sarraceni dicti Tartari, gens crudelis exierunt potenti manu et intrantes Ungariam et Austriam vastaverunt."; *Balduinus Ninovensis*. Chronicon, MGH SS 25, p. 543: „Sequenti anno Sarraceni, quo vulgariter Tatari appellantur ab Orientis partibus egressi."; *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 102.

[39] *Matthaeus Parisiensis*. Цит. съч., с. 4, 77: „Creduntur isti Tartari, quorum memoria est detestabilis fuisse de decem tribubus, qui abierunt relicta lege Mosaica, post vitulos aureos; quos etiam Alexander Macedo primo conatus est includere in praeruptis montibus Caspiorum molaribus bituminatis. Quod opus cum videret humanos labores excedere invocavit auxilium Dei Israel; et coierunt cacumina montium ad invicem, et factus est locus inaccessibilis et immeabilis. Super quem locum dicit Josephus: „Quanta faciet Deus pro fideli qui tantum fecit pro infideli?" Unde liquet Deum nolle ut exeant. Veruntamen, sicut scribitur in scholastica historia, exibunt circa finem mundi magnam stragem hominum facturi. Emergit autem dubietas, si isti sint nunc exeuntes Tartari, cum non utantur lingua Hebraica, nec legem sciant Mosaicam, nec utantur vel regantur legalibus institutis. Ad quod respondetur quod nichilominus credibilia est quod isti sunt de inclusis de quibus mentio praelibatur. Sed sicut etiam adhuc in ducato Mosaice corda eorum rebellia „in reprobum sensum sunt conversa" (Rom. I, 28), ita ut irent post deos alienos et ritus ignotos, ita et nunc magis prodigialiter, ita ut ab omni alia natione ignoretur, cor eorum et lingua confunditur et vita in ferinam crudelitatem et inspiratiam Deo vindice commutatur."

[40] *Thomas*. Цит. съч., с. 590, „Est enim regio illorum in ea parte orbis sita, ubi oriens coniungitur aquiloni, gentesque ille secundum proprietatem lingue sue Mangoli appellantur. Ferunt tamen, quod terra illorum confinis sit ulterioris Indie; nomen regis eorum Cecarcarus vocatur. Hic ergo cum habuisset bellum cum quodam rege contermino... Voluit ergo potentatus sui magnitudinem toti ostentare mundo, demonum fretus auspiciis, quibus vaccare solebat. Itaque vocatis duobus filiis suis, Bahat et Chaydano, tradidit eis robur exercitus sui, precipiens eis, ut ad debellandas tocius mundi provincias exire deberent. Exierunt ergo et triginta fere annis perambulaverunt omnia regna orientalium et aquilonarum regionum, donec venirent ad terram Rutenorum et demum ad Hungariam descenderunt."

[41] Пак там, с. 591: „Hoc autem nomen Tartari non nomen est gentis proprium sed a quadam aqua, que illorum preterfluit regionem, sic appellati sunt, vel secundum quosdam Tartar idem sonat, quod multitudo." „Речната" етимология на името татари откриваме и у Матей Парижки: *Matthaeus Parisiensis*. Цит. съч., с. 4, 78: „Dicuntur autem Tartari a quodam flumine per montes eorum quos jam penetraverant decurrente, quod dicitur Tartar, sicut flumen Damasci Farfar nuncupatur."

[42] Carmen de invasione Tartarorum. – Carmina de regno Ungariae destructo per Tartaros, MGH SS 29, 600–607; I, 600–604. Според Бецола е създадена в Италия, p. 601, vv. 5–8:

In furore Dominis
Dum iratus eminus
Pecatoris facinus
In tartara protinus
Orbem nunc flagellat
Tartarorum appellat
Puniat vel pellat
Duros hinc expellat
Tartarus a tartaro

Averni claustro barbaro
Plutonis fert insignia
Per que necat tot milia: *Bezzola, G.* Цит. съч., 105–107.

[43] Пак там, 114–115.

[44] Пак там, 116–117.

[45] Пак там, 119–122.

[46] Пак там, с. 123.

[47] Пак там, с. 126; Бецола привежда и цитат от *De Bridia, C.* Hystoria Tartarorum. Ed. A. Önnerfors. – Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, 186, Berlin, 1967, 3, p. 4: „terram sue nativitatis, scilicet Moal.... versus terram eis contiguam ex parte orientis que ab eisdem denominatur Zumoal, id est Aquatici Mongali. Zu enim Tartarice „aqua" dicitur Latine, „moal" terra., „Mongali" „incolae" dicuntur terre. Ipsi autem appellabant se Tartaros a fluvio magno et impetuoso qui transit terram eorum et dicitur Tartar". Де Бридиа също предлага етимология Tata- trahere, tartar- trahens-, за което Бецола твърди от своя страна: „es beruht auf richtigen mongolischen Sprachkenntnisse."

[48] Пак там, с. 127.

[49] *Simon de Saint-Quentin.* Histoire des Tartares. Ed. J. Richard. DRHC 8, 1965, XXX, 87, p. 51: „Rege itaque David cum omnibus suis necato, ut predictum est a Tartaris, Cingiscam ceterique Tartari de perpetratis supra modum gloriantes flagiciis, in tantam amentie exarserunt superbiam ut instigante dyabolo conciperent animo sicut domini sui terram, ita totum paulatim mundum suo subjugare dominio. Animati namque..."; *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 131.

[50] Пак там, с. 128.

[51] *Carpini, Johannes de Plano (Giovanni di Pian del Carpine).* Ystoria Mongalorum. Ed. A. Wyngaert. – Sinica Franciscana, I, Firenze, 1929, V, 31, p. 52; *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 132.

[52] *Simon.* Цит. съч., XXXII, с. 32, 34, 90–92.

[53] Пак там, XXX, 89, с. 55: „Quia vero de montibus Caspiis hic facta est mentio, hic unum quod in dubium michi venit inserere volo. Cum enim dicant historie nostre scholastice quod Alexander magnus, rex Macedonum, oracione impetravit a Domino reclusionem Judeorum inter montes Caspios ipsosque circa finem mundi predicent exituros, fratres nostri, scilicet ordinis Predicatorum, in Georgia civitate Triphelis, que prope montes Caspios est, ubi per VII annos commorati sunt, diligenter a Georgianis et a Persis, et etiam a Judeis de inclusione illa inquisierunt et dicunt omnes, etiam ipsi Judei, quod nichil penitus inde sciunt, nec unquam istud in suis historiis invenerunt. Hoc autem scriptum habent tantummodo, quod Alexander ille quosdam homines immundos et horribiles prope montes Caspios habitantes, qui alios homines et etiam se invicem comedebant, intra montes illos habitare coegit et etiam ibi portas extrui fecit, que videlicet adhuc porte Alexandri dicte sunt unamque illarum Tartari confregerunt. Ceterum de reclusione hominum in montibus illis nichil aliud reperitur veritatis in illis locis."

[54] *Bridia, C.* Цит. съч., с. 4, 5.

[55] *Bezzola, G.* Цит. съч., 132–133.

[56] *Carpini, J.* Цит. съч., III, 2–3, 36–38: „Unum Deum credunt, quem credunt esse factorem omnium visibilium et invisibilium, et credunt, ipsum tam bonorum in hoc mundo, quam penarum esse datorem, non tamen orationibus et ludibus aut ritu aliquo ipsum colunt."

[57] Пак там, III, 7, с. 40: „Quamvis de justicia facienda vel peccato cavendo nullam habeant legem, nichilominus tamen habent aliquas traditiones, quas dicunt esse peccata, quas confixerunt ipsi vel antecessores eorum."

[58] Пак там, III, 5, с. 39: „Et quia de cultu Dei nullam legem observant, neminem adhuc quod intelleximus coegerunt suam fidem vel legem negare, excepto Michaele, de quo dictum est supra. Quid ulterius faciant ignoramus; presumitur tamen a quibusdam quod si monarchiam haberent quod Deus avertat, facerent quod omnes isti ydolo inclinarent."

[59] *Simon.* Цит. съч., XXX, 84, с. 47: „Ritus autem Christianos et quaslibet sectas et quorumlibet hominum cultus secure ac libere observari permittunt inter se, et ubicumque eciam dominantur nec curant de quorumlibet hominum consuetudinibus dummodo sicut ipsi precipiunt in omnibus eisdem serviatur. Itaque Machometi lex in eorum exercitu a Saracenis quotidie quinquies palam omnibus audientibus proclamatur, et eciam per omnes civitates in quibus ipsi Saraceni habitant et qui eorum dominio subjugantur. Ipsi quoque Saraceni in exercitu eorum et in omnibus eorum civitatibus ad perfidiam suam nephandam exhortantur et attrahunt homines ac pervertunt, ut errorem eorum sequantur."

[60] *Carpini, J.* Цит. съч., II, 2, с. 32 : „Forma personarum ab omnibus hominibus aliis est remota. Inter oculos enim et inter genas sunt plus quam alii homines lati. Gene etiam satis prominent a maxillis, nasum habent planum et modicum, oculos habent parvos et palpebres usque ad supercilia elevatas. Graciles sunt generaliter in cingulo, exceptis quibusdam paucis; pene omnes mediocris sunt state. Barbe fere omnibus minime crescit, aliqui tamen in superiori labio et in barba modicos habent crines, quos minime tondent. Super verticem capitis in modum clericorum habent coronas, et ab aure una usque ad aliam ad latitudinem trium digitorum generaliter omnes radunt, que rasure corone predicte junguntur. Super frontem etiam ad latitudinem duorum digitorum similiter omnes radunt, illos autem capillos qui sunt inter coronam et pretaxtam rasuram crescere usque ad supercilia sinunt, et ex utraque parte frontis tondendo plus quam in medio crines faciunt longos; reliquos vero crines permittunt crescere ut mulieres, de quibus faciunt duas cordas et ligant unamquamque post aurem. Pedes autem modicos habent."

[61] Пак там, V, 22, с. 68: „Imperator autem eorum Tartarorum habet mirabile dominium super omnes. Nullus audet in aliqua parte morari, nisi ubi ipse assignet. Ipse autem assignat ubi maneant duces, duces vero assignant millenariis loca, millenarii centenariis, centenarii decanis. Insuper quicquid precipitur eis quocumque tempore, quocumque loco, sive ad bellum sive ad mortem sive ad vitam, sine ulla contradictione obediunt. Etiam si petit filiam virginem vel sororem, sine contradictione dant ei. Immo singulis annis aut intermissis aaliquibus annis virgines colligit ex omnibus finibus Tartarorum, et si ipse vult sibi retinere aliquas retinet, alias dat suis hominibus, sicut videtur ei expedire."; пак там, V, 23–24, с. 68: „Et hoc sciendum est quod ita omnia sunt in manu Imperatoris quod nemo audet dicere hoc meum est vel illius, sed omnia sunt Imperatoris, res scilicet homines et iumenta..."

[62] Пак там, IX, с. 122.

[63] Пак там, VIII, 3, с. 94: „ ... quia in eis nulla est fides, nec aliqua gens potest confidere in verbis eorum; quicquid promittunt non observant, quando vident tempora sibi favere; et subdoli sunt in omnibus factis et promissis eorum."; V, 19, с. 64: „Quadraginta duobus siquidem annis pugnaverunt, et ante decem et octo annis debent regnare. Post hec, ut dicunt, ab alia natione, tamen nesciunt que sit illa, debent devinci ut vaticinatum est eis."

[64] *Simon.* Цит. съч., XXX, 78, с. 40: „Porro in victu sunt homines immundissimi atque spurcissimi... vinum libentissime bibunt quando habere possunt; lacte iumentino quod ipsi kamous vocant quotidie sicut et homines ceteri vino forti se inebriant. Cumque Kalendas aut festivitates ventrium suorum celebrant cantui vel potius ululatui atque potacionibus vacant, et quamdiu potaciones hujusmodi durant, nulli negocio intendunt nullumque nuncium expediunt."; XXX, 77, p. 38: „Carnes humanas devorant ut leones, tam assas igni quam elixas, et hoc quandoque causa necessitatis, quandoque causa delectationis, quandoque causa timoris et horroris inculciendi populis hoc audituris." Подобно е мнението и на Бридиа, който използва данните от докладите на Карпини и Бенедикт Полски – *Bridia, C. de.* Цит. съч., 54, с. 33: „Item inebriantur super omnes naciones huius mundi. Quandocumque enim de nimia potacione per ventrum se evacuant, bibere statim in eodem loco incipiunt iterato, et hoc in die una sepius facere consueverunt. Solent preterea lactis bibere omne genus. Item omnia immunda

commedunt absque modo lupos, vulpes, canes, morticina, adluviones, mures et in necessitate carnes humanas. Pannis et mensalibus ad prandia non utuntur et ideo immunde commedunt super modum. Scutellas raro et pessime lavant. Simili modo fit de coclearijs."

[65] *Bezzola, G.* Цит. съч., 149–151.

[66] *D'Achéry, L.* Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant (editio altera), 3 vol., Paris, 1723, 3, p. 626: „Quidam enim eorum erant in India, alii vero in terra de Chata, alii in terra Caschat et de Tangath. Haec est terra, de qua tres Reges venerunt in Bethlehem adorare Dominum Jesum natum. Et sciatis potentiam Christi fuisse magnam et adhuc esse quod gentes illius terrae sunt Christiani, et tota terra de Chata credunt illos tres Reges. Et ego ipse fui in Ecclesias eorum et vidi Jesum Christum depictum, et tres Reges, quorum unus offert aurum et alius thus, et alius myrrham. Et per illos tres Reges credunt in Christum, et per illos Chan et omnes sui modo facti sunt Christiani. Et ante portas suas habent Ecclesias suas, pulsant campanas suas, et percutiunt tabulas. Ita quod euntes ad dominum eorum Chan, oportet primo ire ad Ecclesiam et salutare Dominum Jesum Christum, et post ire et salutare dominum eorum Chan, sive sit Saracenus, sive sit Christianus velint nolint quibus ista non placent.Cui respondit Kan, quod Deus mandaverat avis suis et sibi, quod mitteret gentes suas ad gentespessimas inteficiendas. Super hoc quod mandavit utrum esset Christianus, respondit quod Deus sciebat, et si Dominus Papa vellet scire, veniret, et videret et sciret."

[67] *Bezzola,G.* Цит. съч., 152 153.

[68] Пак там, с. 155.

[69] Пак там, 156–157.

[70] Пак там, 157–158.

[71] *Matthaeus Parisiensis.* Цит. съч., с. 5, 80: „Et temporibus sub eisdem increbuerunt rumores, nescimus tamen si veri, quamvis super hoc regi epistolae elegantes mitterentur de conversione regis Tartarorum ad fidem Christianorum. Quas inquam epistolas in libro Additamentorum diligens perscrutator poterit reperire.; p. 87: „Diebus quoque sub eisdem increbuerunt rumores jocundissimi quod videlicet potentissimus Tartarorum rex, praedicante et diligenter persuadente Petro Nigri ordinis (от черните бенедиктинци) monacho Indo, de quo in epistolis de Tartaris multa persribuntur, conversus est ad Christianam fidem, baptizatus, propter munditiam, honestatem et omnimodam sanctitatem quae in ipsa praedicatur et edocetur."

[72] *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 162.

[73] Пак там, с. 170.

[74] Пак там, с. 169.

[75] *Rubruc, G. De.* Itinerarium. Ed. A. Wyngaert. – *Sinica Franciscana* I, I, 14, p. 171: „Postquam ergo recessimus de Soldania, tertia die invenerimus Tartaros, inter quos cum intravi, visum fuit michi recte quod ingrederer quoddam aliud seculum, quorum vitam et mores vobis describo prout possum."

[76] Пак там, II, 1, с. 172.

[77] Пак там, IX, 3, с. 189: „Verum est quod nichil auferunt vi, sed importune valde et impudenter petunt quod vident, et si dat eis homo perdit, quia sunt ingrati. Reputant enim quod se dominos mundi et videtur eis quod nichil debeat eis negari ab aliquo; si non dat et postea indigeat servitio eorum, male ministrant ei. Dederunt nobis bibere de lacte suo vaccino, a quo extractum erat butirum, acetoso valde, quod ipsi vocant airam. Et sic recessimus ab eis, et visum fuit michi recte quod evasissem de manibus demonum."

[78] Пак там, XXVIII, с. 3, 244: „Ipsi enim iam in tantam superbiam sunt erecti, quod credunt quod totus mundus desiderat facere pacem cum eis. Et certe, si permitteretur michi, ego in toto mundo pro posse mea predicarem bellum contra eos."

[79] Пак там, XXV, 9–10, с. 232: „Istorum secte sunt Moal sive Tartari, quantum ad hoc

quod ipsi non credunt nisi unum Deum, tamen faciunt de filtro ymagines defunctorum suorum et induunt eas pannis pretiosissimis et ponunt in una biga vel duabus, et illas bigas nullus audet tangere, et sunt sub custodia divinatorum suorum, qui sunt eorum sacerdotes, et de quibus postea narrabo vobis. Isti divinatores semper sunt ante curiam ipsius Mengu et alliorum divitum: pauperes enim non habent eos; nisi illi qui sunt de genere Chingis."

[80] Пак там, XVI, 5, с. 205: „Antequam recederemus a Sartach, dixit nobis supradictus Coiac cum multis aliis scriptoribus curie: „Nolite dicere quod dominus noster sit christianus. Non est enim christianus, sed Moal." Quia enim nomen christianitatis videtur eis nomen cujusdam gentis in tantam superbiam sunt erecti quod quamvis forte aliquid credunt de Christo, tamen nolunt dici christiani volentes nomen suum, hoc est Moal, exaltare super omne nomen, nec volunt vocari Tartari."

[81] Пак там, XVII, 2, с. 206.

[82] Пак там, XXXVIII, 3, с. 322: „aliis propheta vocatur Acracron, qui in morte sua prophetavit de gente sagittaria ventura ab aquilone, dicens quod ipsi acquirent omnes terras orientis, et parcent regno orientis, ut eis tradat regnum occidentis. Sed fratres nostri, dicit, Franci, viri catholici, non credent eis et occupabunt terras ab aquilone usque in meridiem, et pervenient usque Constantinopolim, et occupabunt portum Constantinopolicum; et unus ex eis qui vocabitur vir sapiens, ingredietur civitatem et videns ecclesias et ritum Francorum faciet se baptizari, et dabit Francis consilium qualiter interficient dominum Tartarorum, et ibi confundeatur. Hoc audientes Franci, qui erunt de medio terre, id est Jerusalem, insilient in Tartaros qui erunt in finibus eorum et cum adiutorio nostre gentis, hoc est Hermenorum, persequientur eos, ita quod apud Taurinum in Perside ponet rex Francorum solia regale. Et tunc convertentur omnes orientales et omnes increduli gentium ad fidem Christi, et erit tanta pax in mundo, quod vivi dicent mortuis : „Ve vobis qui non vixistis usque ad tempora ista."

[83] *Bezzola, G.* Цит. съч., 183–185.

[84] Пак там, 185–187.

[85] Пак там, с. 190.

[86] *Matthaeus Parisiensis.* Цит. съч., 5, 654–1257 AD.

[87] *Bezzola, G.* Цит. съч., 192–193.

[88] *Menko, abbas Werumensis.* Chronicon. – MGH SS 23, p. 547.

[89] Пак там, с. 548 – „ Etenim idem rex Tartarorum nobis litteras blasfemiae plenas in Deum, viventem inaudite superbie destinavit, ut vere dicere possimus: „.... Domine Deus Israel, tu fecisti celum et terram; inclina aurem tuam et audi omnia verba regis Tartarorum, qui misit, ut exprobaret nobis Deum viventem, dicens, tuum posse esse in celis, Mangakan vero in terris. Nunc igitur, Domine Deus, salvos nos fac de manibus ipsius, ut sciant omnia regna terre, quia tu es Dominus Deus solus."

[90] Annales de Burton. – Annales monastici 1, RS 36/1, 1865; p. 497:„Nam apud eosdem Tartaros patrocinium nulli praestat fortunae conditio, vel sexus infirmitas, aut aetatis miseratio, seu reverentia dignitatis, qui non quorundam sed omnium exitia et exterminia moliuntur. Nulli pacti aut foederis fidem servant, quam quidem habere nequeunt infideles. Propter quod dum simulant se ad Christianos privatae affectionis habere propositum, hoc ipso est magis Christianis astuate fraudulentiae illorum laqueus, quem hujusmodi simulationis pallio subtegunt, praecavendus, qua eos subtilioribus dolis supplantari conantur, quos invenire credunt ad repugnantiam fortiores."

[91] *Bezzola, G.* Цит. съч., с. 196.

[92] Пак там, 197–198.

[93] *Schmieder, F.* Цит. съч., 92–93.

[94] *Bacon, R.* Цит. съч., I, с. 370.

[95] Пак там, с. 367; *Bacon, R.* Moralis philosophia, V. 208: „Similter Ydolatre habent sectas diversas: nam illi, qui vocantur Iugures, quorum litteras habent Tartari ponunt Deum

unum, quod non facit alia multitudo Ydolatrarum, sicut in libro De moribus Tartarorum edocetur. Tartari similiter multum discordant; nam quidam convertunt se ad Christianorum sectam, quidam ad Sarracenorum, quidam ad Ydolatrarum, licet in principali secta concordant."

[96] *Bacon, R.* Opus tertium. – RS 15, XXIV, p. 86: „Et propter istius Papae bonitatem, veritatem, et justitiam accidet, quod Graeci revertentur ad obedientiam Romanae Ecclesiae, et quod pro majori parte convertentur Tartari ad fidem, et Saraceni destruentur..."

[97] *Bacon, R.* Opus majus..., I, c. 402: „Quicquid sit de Tartaris et Saracenis, certum est de Antichristo et suis, quod haec operabuntur. Et nisi ecclesia occurat per sancta consilia ad impediendum et destruendum opera hujusmodi, aggravabitur intolerabiliter flagellis Christianorum. Et creditur ab omnibus sapientibus quod non sumus multum remoti a temporibus Antichristi, sicut in capitulo de sectis per astronomiam in uno revolutis patet.'; *Bacon, R.* Moralis philosophia, p. 16: „ Dicitur igitur Ethycus phylosophus quod circa tempora Antichristi erit una gens de stirpe Gog et Magog contra ubera aquilonis, circa pontum Euxinum, pessima inter omnes nationes; que cum semine eorum pessimo, recluso post portas Alexandri facient multam huius mundi vastationem, et occurent Antichristo et vocabunt eum deum deorum. Et Albumasar in libro Coniectionum verificat similiter hoc principium, ostendens quod veniet princeps cum lege fed et magyca post legem Machometi, que destruet alias leges ad tempus; sed parum durabit propter malicie magnitudinem... Et proculdubio multum considerandum est hoc principium huius scientie. Nam gens tartarica exivit de locis illis, ut certum est, quoniam habitabant post portas illas, inter aquilonem et orientem, inclusi in montibus Caucasi et Caspii, et secum ducunt populos, quia iam a montibus dictis dominnatur usque ad fines Poloniae, Boemie et Ungarie, que sunt longe citra ubera aquilonis. Verum enim est quod alias exiverunt gentes de locis illis et mundum invaserunt meridianum usque ad terram Sanctam, sicut nunc Tartari faciunt, ut Ieronymus scribit in Epistolis et historie narrant; atque gens gotica et Wandalorum, que postea invasit meridiem, fuit de finibus aquilonis. Et ideo discursus Tartarorum non sufficit certificare tempus de adventu Antichristi, sed alia exiguntur, ut sequentia explicabunt."

[98] *Bacon, R.* Opus majus..., III, p. 122; *Bezzola, G.* Цит. съч., 201–208.

[99] *Fidentius.* Цит. съч., с. 53: „Xristianis existentibus super Egyptum, non posset plene adjutorium exhiberi Tartarorum in Egyptum; quia opporteret quod Tartari transirent per terras Sarracenorum, quas transire non possent, nisi essent in magna multitudine."

[100] Пак там, с. 57: „(Terra Antiochena) Est enim remota a Sarracenis, quia Egyptus valide distat ab Antiochia. In regno autem Damasci non sunt Sarraceni qui possint magna facere, nisi Soldanus Babilonie aliquam militiam in auxilium constituat illic, quia regnum Damascenum multum destructum fuit per Tartaros, nec sunt aliqui Sarraceni in partibus illis qui possint prohibere Xristianis descensum ad terram."

[101] Пак там, с. 57: „(Terra Antiochena) Est enim remota a Sarracenis, quia Egyptus valide distat ab Antiochia. In regno autem Damasci non sunt Sarraceni qui possint magna facere, nisi Soldanus Babilonie aliquam militiam in auxilium constituat illic, quia regnum Damascenum multum destructum fuit per Tartaros, nec sunt aliqui Sarraceni in partibus illis qui possint prohibere Xristianis descensum ad terram. Ipsa etiam terra potest esse auxilio vallida, quia ut firmiter dicitur, rex Tartarorum promisit quod, si exercitus Xristianorum mare transeat, ipse mittet Xristianis magnam militiam in auxilium; et firmiter creditur quod ipse complebit promissum suum, maxime si exercitus Xristianorum fuerit vel in Armenia, vel in terra Antiochena, quia tunc uterque exercitus , scilicet Xristianorum et Tartarorum de facili potest conjungi, quia Turchia, in qua est dominium Tartarorum, Armenie est confinis et termina. Quod autem rex Tartarorum libenter juvet Xristianos, ratio est aperta; quia videlicet cum Tartari cepissent et acquisivissent totum regnum Damascenum usque ad desertum Egypti, Sarraceni de Egypto venerunt contra Tartaros illos et occiderunt eos, et regnum illud viriliter recupaverunt, et ita Tartari in terra illa magnum oprobrium habuerunt. Et inde est quod Tartari

desiderant, quod Sarraceni perdant illud regnum quod ipsi Tartari aliquando possederunt. Est etiam alia ratio, quia videlicet nulli Sarraceni in partibus Orientis remanserunt qui resistant Tartaris, nisi solum Sarraceni qui sunt in Egypto, quorum Soldanus dominatur etiam super regnum Damascenum usque ad Euphratem fluvium, qui dividit dominium Tartarorum a dominio Soldani Egypti."

[102] Пак там, с. 57: „Xristiani igitur in unum congregati sive in Armenia maritima, que condam est vocata Cilitia, sive in terra Antiochena, ut dictum est, poterunt ibi requiescere et in Jerusalem ad se circumstantes Xristianos vocare et ad regem Tartarorum pro auxilio mittere, nisi sint in tanta quantitate quo non oporteat eos auxilium eorum implorare."; *Schmieder, F.* Цит. съч., с. 111.

[103] Пак там, 115–117.

[104] *Haytonus*. Цит. съч., 283–284: „Regio Tatarorum est sita ultra magnum montem de Belgian. (De quo monte fit mentio in libro Alexandri, ubi loquitur de hominibus silvestribus quos invenit). In illa vero terra habitabant Tatari tanquam homines bestiales, non habentes litteras neque fidem. Greges pascebant animalium et de loco ad locum incedebant, querentes pascua armentorum. Ad armorum exercitium tunc temporis nil valebant, sed erant a convicinis omnibus vilipensi, reddentes vectigal universis. Plures erant Tatarorum illo tempore nationes, tamen Mogols comuni nomine dicebantur. Congregabantur quidem ex istis nationibus due vel tres, et simul unanimiter morabantur, et duces ordinabantur inter se qui eos regerent et foverent. Finaliter vero tantum creverunt quod in septem principalibus nationibus sunt divisi. Progenies quidem istorum tamquam nobiliores ab aliis honorantur, et usque nunc septem nationes Tartarorum predicte aliis preferuntur, et ille qui potest ostendere de illis septem nationibus se fuisse reputatur pro nobili inter eos. Istarum vero septem nationum prima vocatur Tatar, que a patria in qua degebant primitus nomen sumpsit; secunda Tangoth, tercia Eurath, quarta Jalair, quinta sonith, sexta Mongli, septima Thebeth."

[105] Пак там, с. 284: „Cumque Tatari starent sub servitute et dominio vicinorum, a quibus plurimum gravabantur, (ut superius est expressum), accidit quod quidam ex ipsis homo pauper, faber ferrarius, vidit visionem in sompno, militem videlicet album armatum et in equo albo sedentem, qui ipsum proprio nomine appellavit, et ait: *„Changuis, voluntas immortalis Dei est quod tu de cetero sis rector et dominus super omnes nationes Moglorum. Et quod per te a servitute convicinorum in qua steterunt diutius penitus liberentur. Et dominabuntur vicinis eorum, et vectigalia que olim prestare consueverant recipient ab eisdem."*

[106] Пак там, с. 284: „De tali solennitate quam fecerunt Tatari eorum primo imperatori, quem super feltro sedere fecerunt, nullus debeat admirari, quoniam forte plucriorem pannum super quo ipsum ponerent tunc temporis non habebant, aut erant forsitan ita rudes quod melius facere ignorabant. Sed de hoc posset nunc (aliquis) admirari, nam cum predicti Tatari aequisiverint postmodum multa regna et divitias infinitas, quoniam dominium totius Asye tenent et opes et regno Rosye et Bulgarie et pluribus aliis provinciis Europe dominantur, usque ad confines regni Hungarie, nec propter hoc voluerunt antiquam consuetudinem relinquere sive modum."

[107] Пак там, с. 285: „Primum preceptum fuit quod omnes Tatari deberent immortalem Deum super alios venerari, cujus nutu adeptus fuerat imperatoriam dignitatem. Et hoc mandatum Tatari (semper postmodum) tenuerunt; et ceperunt ex tunc nomen Dei immortalis invocare, et ipsum super deos omnes alios venerari, unde in omnibus eorum negotiis Tatari invocant nomen Dei."

[108] Пак там, с. 286: „Et licet istud mandatum videretur esse crudelissimum et iniquum, non tamen fuit ausus aliquis in aliquo contraire, tum propter metum populi, tum eciam propterea quod ipsum sciebant esse dominum, voluntate divina; unde sicut preceperat sic fecerunt. Postquam vero vota suorum cognovit, et vidit quod sibi (in omnibus)usque ad

mortem eciam obedirent, certum diem assignavit in quo parati essent cum armis quocumque vellet pergere eum sequi."

[109] Пак там, с. 288: „Perrexit itaque quousque pervenerunt ad locum ubi mare magnum et profundum montibus adherebat, nec ibi apparebat transitus aliquis, sive via. Continuo vero Changuis Can, sicut preceptum sibi fuerat ab immortali Deo, de equo descendit. Illud idem omnes sui universaliter facientes, versus orientem flexis genibus, novies adorarunt, ab omnipotenti et immortali Deo misericordiam et gratiam postulantes ut transitum et viam eis ostenderet abeundi. Et steterunt in orationibus nocte illa; et mane surgentes, viderunt quod mare per novem pedes a montibus retrocesserat et eis dimiserat viam latam. Stupefacti fuerunt omnes mirabiliter hoc videntes, et immortali Deo gratias devotissime referentes, per viam quam patentem viderant transiverunt et versus occidentem suos gressus prospere direxerunt."

[110] Пак там, 289–290.

[111] Пак там, 291–292: „Postea vero dilatavit se cum suo exercitu per terras et provincias circumcirca, ita quod pars sui exercitus usque ad regnum Catay se extendit, et alia pars tenuit Tarse regnum. In illis vero partibus Tartari commorantes litteras, quibus carebant totaliter, didicerunt. Verumptamen ceperunt ydola adorare, quoniam fere omnes illarum regionum habitatores ydola adorabant. Et licet predicti Tatari ydola colerent, ut est dictum, semper tamen confitebantur Deum immortalem esse ceteris preponendum."

[112] Пак там, с. 289: „... dicemus qualiter inter tataros nonus numerus plurimum veneratur. In memoria enim novem genuflexionum quas Tatari fecerunt in nomine immortalis Dei in monte de Belgian, sicut eis preceperat miles albus et latitudinis vie novem pedum per quam pertransiverunt ipsum montem, in tanta veneratione habent nonum numerum quod ipsum felicem reputant."

[113] Пак там, с. 292.

[114] Пак там, с. 293: „fratrem suum Cobila Can, imperatorem et dominum elegerunt. Iste Cobila Can XLII annis tenuit imperium Tatarorum, et fuit christianus et fundavit quamdam civitatem in regno Catay que dicitur Jong, que satis est, ut dicitur, major Roma."

[115] Пак там, 295–296: „cap. XIII: „Iochi....Acquisivit igitur regnum Turquesten et Persiam Minorem et usque ad littora magni fluminis Fison suum dominium se extendit."; cap. XIV. „Baitho...equitavit versus partes septemtrionis, et pervenit ad regnum Comanie. Cumani...crediderunt bene posse defendere terram suam...sed fuerunt faciliter debellati et fugati per Tataros usque ad regnum Ungarie...Baitho occupavit regnum Cumanie, ad regnum Russie se transtulit...cepitque Gazarie terram et regnum Bulgarie..."; cap. XIV:" Heredes quoque Bayto successive postmodum terras quas acquisiverant tenuerunt, videlicet regnum Corasme, regnum Comanie et regnum Russie. Et ille qui nunc tenet dominium Bayto vocatur Tocthay, qui dominium suum tenet pacifice et quiete."

[116] Пак там, с. 296.

[117] Пак там, 296–297: „Primo enim rex Armenie petiit et rogavit quod imperator cum gente sua converteretur ad fidem Christianorum, sectis aliis omnibus derelictis, et se et suos facere baptizari. Secundo petiit quatinus rex et amicicia perpetua inter Christianos et Tartaros firmarentur. Tercio requisivit quod in omnibus terris quas Tatari acquisiverant et acquirerent, omnes ecclesie Christianorum et clerici illarum, sive laici sive religiosi, ab omni servitute essent liberi et exempti, nec quicquam alicui solvere tenerentur. Quarta petitio fuit quod placeret imperatori dare subsidium et juvamen ad eruendum sepulcrum Domini et Terram Sanctam de manibus Sarracenorum, et restituendum fidelibus christianis. Quinto requisivit quatenus daret in mandatis illis Tataris qui regnum Turquie subjugaverunt, ut irent ad destruendam civitatem Baldac et calif, qui erat doctor et caput secte perfidi Mahometi. Sexto requisivit ut sibi concederetur privilegium speciale, quatenus ab omnibus Tataris, precipue regno Armenie propinquioribus, auxilium posset habere tempore optimo. Septima vero petitio talis fuit videlicet quod omnes terre jurisdictionis regni

Armenie, quas Sarraceni abstulerant et postmodum redacte fuerant sub potentia Tatarorum, restitui deberent regi Armenie; et insuper quod quascumque terras rex Armenie posset acquirere contra Sarracenos, illas haberet et teneret pacifice et quiete."

[118] Пак там, с. 298: „*Responsio Mango Can regi Armenie*: „Mango Can igitur, peticionibus regis Armenie omnibus intellectis, suos fecit proceres et consiliarios convocari, a quibus accepto consilio, regi Armenie, in sua presencia constituto, coram omnibus astantibus, sic respondit: „Quoniam rex Armenie de longinquis partibus ad imperium nostrum venit non compulsus, sed sua bona volontate, decet nos suis supplicationibus annuere, in hiis precipue que sint licita et honesta. Vobis itaque, regi Armenie, dicimus quod, preces vestras acceptantes, omnes faciemus cum beneplacito Dei adimpleri. Primo quidem ego, imperator et dominus Tatarorum, me faciam baptizari, et vere fidei Christi credam, et omnes illi de domo mea in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizati tenebunt fidem quam tenent hodie Christiani. Et aliis omnibus sub meo imperio constitutis, consulam quod faciant illud idem. Non tamen intendimus violentiam facere alicui, nam fides violentiam non requirit. Ad secundam requisitionem taliter respondemus quoniam volumus quod pax perpetua vigeat inter Tataros et Christianos, ita tamen quod vos, qui primus rex Christianorum rex estis qui ad imperium nostrum venit, principalem fidejussorem vos constituere debeatis quod Christiani pacem et concordiam erga nos et nostros, sicut nos erga illos, fideliter toto tempore observabunt.Volumus eciam quod omnes Christianorum ecclesie et Christiani clerici, cujuscumque condicionis existant, seculares sive religiosi, gaudeant in omnibus terris nostri imperii privilegio libertatis; nec liceat alicui eis inferre molestiam aliquam sive dampnum. Super facto Terre Sancte dicimus quoniam si possemus comode nos personaliter veniremus, ob reverenciam Domini nostri Jhesu Christi. Sed quia multa habemus in hiis partibus expedire, fratri nostro Halaono dabimus in mandatis quod negocium istud, sicut decet, ducat per omnia ad effectum, et eruet civitatem Jerosolimitanam et totam Terram Sanctam de manibus paganorum, et ipsam restituet Christianis. Super facto eciam califfi de Baldach, dabimus in mandatis Bayto, capitaneo Tatarorum, qui sunt in regno Turquie et aliis qui circa illas regiones inveniuntur, quod omnes obdire debeant fratri nostro (Halaono), et volumus quod calif tamquam noster capitalis inimicus totaliter destruatur. De privilegio vero quod querit habere rex Armenie super habendo subsidio Tatarorum, volumus quod illud privilegium dictetur juxta suam plenariam voluntatem, et illud faciemus libentissime confirmari. Ultimo quidem, de eo quod rex Armenie requirit quatenus terras regni sui per Sarracenos ablatas et postea per Tataros occupatas quod frater noster Halaon ipsas terras omnes restituat. Et volumus insuper et mandamus quod de terris acquisitis per nos contra perfidos Sarracenos, plura castra dicto regi in augmentum et robur sui de speciali gracia concedantur."

[119] Пак там, с. 301: „Postquam vero Halaonus occupavit Baldach.... precepit quod Christiani tractarentur honorifice et benigne et quod eis castrorum et munitionum que acquisiverat custodia traderetur et Sarracenos jussit poni in maximam servitutem. Halaonis quidem quedam erat uxor nomine Docos Caton, que christiana erat, de progenie illorum regum qui, visa stella in oriente, venerunt nativitatem Domini venerari. Et impetravit ista domina devotissima christiana licentiam diruendi omnia Sarracenorum templa, et inhibendi ne sollempnitates de cetero fierent in nomine Mahometi. Quicquid requisivit domina, Haloonus concessit, et ipsa fecit Sarracenorum ecclesias funditus devastari. Unde in tanta servitute fuerunt tunc positi Sarraceni quod non erant ausi ulterius apparere."

[120] Пак там, 301–305.

[121] Пак там, с. 306: „Abaga Can fuit prudens dominium suum et terras prospere gubernavit, et preter in duobus, fuit in omnibus fortunatus. In uno videlicet, quia se noluit baptizare nec christianus esse, sicut fuerat pater suus, sed colebat ydola et fidem dabat presbiteris ydolatris.secundo quod non habuit tempus in quo posset invadere soldanum Egipti... "

[122] Пак там, с. 306: „Preterea soldanus Egypti fecit quamdam sagacitatem magnam, quoniam nuncios suis misit per mare ad Tataros qui erant in regno Comanie et regno Russie, et fecit cum illis Tataris compositionem, videlicet quandocumque Abaga vellet guerram movere contra soldanum, quod illi Tatari invaderent terram suam et hoc modo impedirent quod terram soldani offendere non valeret et e converso, soldanus promisit invadere terram Abaga, quandocumque illos Tataros vel terras eorum offendere cogitaret... Et propter hoc Christiani amiserunt civitatem Antiochie et plura alia castra et terras... "

[123] Пак там, 312–313: „ quemdam filium Halaonis, qui Tangodar proprio nomine vocabatur, qui alios fratres suos precesserat in diebus.Tempore quidem sue puericie datum sibi fuit baptismi sacramentum, et vocatus fuit in baptismate Nicholaus, sed postquam fuit perfecte etatis, propter societatem Sarracenorum, quorum conversationem dilexit, effectus fuit pessimus sarracenus, et renuncians fidei christianae, Mahomet Can voluit appellari. Toto suo cognamine nitebatur facere quod omnes Tatari converterentur ad sectam perfidi Mahometi, et quibus violentiam inferre forsitan non audebat, aliciebat donis, graciis et honore. Unde tempore istius Mahometi Can conversi fuerunt multi Tatari ad fidem Sarracenorum et sectam, sicut adhuc evidenter apparet. Precepit insuper iste filius dyaboli Mahometus omnes eccelsias Christianorum dirui et inhibuit ne divina auderent de cetero celebrare... Misit insuper iste perdicionis filius Mahometus ad soldanum Egypti nuncios speciales, et iniit pacis et concordie secum fedus, et proposuit omnes Christianos in terris suis degentes compellere effici Sarracenos, aut eorum capita detruncari. De hoc quidem Sarraceni fuerunt magna exultatione repleti; Christiani vero tristes et timidi incedebant, nec eis aliud residebat nisi Dei misericordiam invocare. Videbant enim persecutionem Christianorum futuram majorem quam unquam extitisset temporibus retroactis. Transimisit eciam iste dyabolus Mahometus ad regem Armenie et ad regem Georgie et ad alios Christianos partium Orientis, mandans quatenus ad ipsum accederent sine mora, sed Christiani, suum renuentes, adimplere mandatum, cogitaverunt pocius cum armis contra ipsum se defendere et tueri, neciebant enim aliud remedium invenire. Cumque Christi fideles sub dominio illius pessimi Mahometi in tanta essent cordis amaritudine positi quod mori pocius quam vivere affectabant, et ecce Deus, qui sperantes in se nullatenus derelinquit, consolamen transmisit omnibus Christianis, nam quidam frater et quidam nepos istius Mahometi, qui vocabitur Argon, fuerunt isti Mahometo, propter mala opera que faciebat, contrarii et rebelles. Et isti significaverunt Cobila Can, magno imperatori Tatarorum, qualiter iste pessimus Mahometus, antecessorum suorum vestigiis derelictis, effectus fuerat perfidus sarracenus, Tataros quoscumque poterat inducendo ut efficerentur eciam sarraceni.Quo audito, Cobila Can imperator fuit plurimum perturbatus, et Mahometo precipiendo mandavit quatenus corrigere se deberet et a suis malis operibus abstinere, alioquin procederet contra ipsum. Hiis itaque intellectis, Mahometus predictus magna fuit indignatione repletus, et quia nullus erat qui suis auderet voluntatibus contraire, preterfratrem et nepotem ejus superius nominatos, tantum laboravit quod fecit interfici fratrem suum et de nepote suo Argono cogitavit facere illud idem... "

[124] Пак там, с. 314, cap. XXXV: „ Hiis itaque sic peractis, Argonus cum comitiva suorum fidelium, Mahometum fuit celeriter persecutus et personaliter ipsum cepit, antequam ad civitatemTaurisii perveniret; quo capto, jussit ipsum in sua presentia detruncari per medium. Et sic obiit ille canis pessimus Mahometus, inimicus Dei et fidei christiane, antequam duorum annorum spacium in suo dominio percompleret."

[125] Пак там, гл. XXXVI, с. 314.

[126] Пак там, 316–321.

[127] Пак там, гл. XLIV, с. 332: „Carbanda fuit filus unius domine christiane que vocata fuit Eroc Cathon, que fuit devotissima in fide Christi... Unde iste Carbanda fuit baptizatus, et fuit vocatus in suo baptismate Nicholaus... Carbanda vero, post mortem matris sue, dilexit societatem Sarracenorum. Unde, fide Christi relicta, adhesit secte perfidi Machometi."

[128] Пак там, 334–337; гл. XLVIII, с. 336: „Chapar et Tochtay sepius movent guerram

cum Carbanda, sed ipse defendit sagaciter terram suam."; „Carbanda quidem nullam movet alicui guerram vel littem, preter soldano Egipti, contra quem antecessores sui sepius pugnaverunt."

[129] Пак там, 337–339: „ cap. XLIX: *De modis et moribus Tatarorum*: „Tatari sunt ab aliis nationibus gentium modis et moribus sic diversi quod vix posset absque tedio ipsorum diversitas explicari. Credunt enim in Deum simpliciter, et in omnibus eorum operibus invocant nomen ejus. Et credunt et confitentur unum Deum immortalem. Nulli minas inferrent, nisi Deum preponerent, dicendo sic: „Novit Deus quid tibi faciam.", et similia. Aliter vero Deum non reverentur, videlicet per jejunia, orationes, afflictiones, vel per aliquod bonum opus vel alio quoquo modo sicut facere debet homo qui Deum esse credit. Tatari non reputant peccatum hominum interficere: et si quis dimitteret frenum in ore equi sui, dum deberet se pascere, crederet Deum mortaliter offendisse et mortaliter peccasse. Fornicationes et luxuriam non reputant esse peccatum. Plures ducunt uxores; et secundum consuetudinem Tatarorum, oportet quod filius ducat novercam suam, et frater uxorem quondam fratris sui, post mortem ipsorum, et thorum faciant cum eisdem. Tatari in facto armorum sunt strenui bellatores, et sunt obedientes eorum domino plus quam alie naciones. Nulla stipendia habent Tatari ab eorum domino, immo dominus eorum posset ab eis auferre quicquid habent absque contradictione cujusquam; neque in exercitu neque alibi dominus Tatarorum nichil eis dare tenetur, immo oportet eos vivere de venationibus et predis quas acquirunt contra eorum inimicos. Tatari quando ingrediuntur terram in qua credunt rerum victualium penuriam invenire, secum ducunt vaccas, equas et alia animalia multa. Lac bibunt et carnes comedunt equorum. Tatari in equis sunt agiles et in armis prompti, precipue cum arcubus et sagittis, pedites vero non possunt incedere nisi pigre. Tatari in preliis cognoscunt statim voluntatem domini sui seu ducis, unde, absque labore, ab eorum ducibus Tatari gubernantur. Ad expugnandum castra vel civitates sunt valde sagaces et ingeniosi. Tatari semper querunt habere prerogativam et avantagium in preliis contra eorum inimicos; nec verentur retrocedere vel fugere, dummodo ad comodum cedat eis. Tatari hanc habent prerogativam inter alias nationes, quod si fuerint in campo contra eorum inimicos ordinati ad pugnam, si placuerit eis, recipient prelium; si vero voluerint prelium evitare, inimici cum eis non poterunt preliari. Pugna Tatarorum est valde periculosa, et in uno parvo bello Tatarorum plures moriuntur quam in alio bello alterius nationis, et hoc est propter sagittas quas proiciunt fortiter et directe; et sunt ita docti in arte sagictandi quod sagicte eorum fere armorum penetrant omne genus. Quando Tatari vertunt in fugam, fugiunt omnes simul per turmas et acies ordinatas; et valde periculosum est sequi eos, quoniam retrograde sagictas jaciunt fugiendo, et equos et homines vulnerant et occidunt. Preterea, quando vident inimicos dissolute sequentes, vertunt continuo super illos, et sepe accidit quod illi qui triumphum obtinuerant debellantur. Exercitus Tatarorum non est magne apparencie, quia omnes simul congregatim incedunt, ita quod acies mille Tatarorum quingentorum apparenciam non habet. Tatari curialiter suscipiunt hospites, et libenter cibum dividunt cum eisdem, et volunt sibi per modum similem responderi, alioquin arripiunt violenter.Tatari terras alienas sciunt faciliter occupare, sed illas nolunt custodire quia in castris et civitatibus nesciunt habitare, immo pocius esse desiderant in tentoriis et in campis. Tatari sunt cupidi et avari, et libenter arripiunt aliena; sua tamen nesciunt expendere, nec eciam custodire, immo permittunt omnia devastari. Quando Tatari sunt in societate aliorum, si viderint se esse debiliores, efficiuntur humiles et benigni, et si fuerint fortiores, erunt pessimi et superbi. Tatari pro aliquo eorum commodo, libenter menciuntur, et tamen mentiri nesciunt in duobus; in facto enim armorum nullus Tatarus esset ausus de aliqua probitate se jactare immerito, aut negare si fugeret vel aliam fecerit vilitatem. Aliud est quod si Tartarus scelus aliquod perpetravit de quo debeat condempnari, et interrogatus coram domino vel judice, veritatem continuo confitetur, nedum si debeat capite condempnari. Et hec de Tataris dicta sufficiunt, quia tediosum esset modos eorum per omnia enarrare."

[130] Пак там, гл. XIV, с. 351: „Ecce preterea tempus acceptabile a Domino demonstratum.

Nam Tatari offerunt se paratos contra Sarracenos dare Christianis subsidium et juvamen totis viribus. Et ob hanc causam rex Tatarorum Carbanda speciales nuncios destinavit, qui fratris sui Cassani vestigiis inherendo, offert posse suum exponere ad subvertionem et totalem destructionem inimicorum nominis Jhesu Christi. Et tempore quidem isto, precipue cum auxilio Tatarorum, Terra Sancta posset recuperari, et regnum egipti, absque magno discrimine, faciliter subjugari. Deceret itaque Christianos propere dare subsidium Terre Sancte et absque nimia tarditate, nam mora periculum et discrimen ad se trahit, ne forte, quod absit, Carbanda, Christianorum amicus, deficiat, et loco ejus resurgat aliquis pessimus inimicus, et qui forte adhereret secte perfidi Mahometi, et per consequens cum sarracenis concors et unanimis deveniret. Et hoc posset Christianis cedere ad maximum incomodum, periculum et gravamen."

[131] Пак там, гл. XXI, с. 357: „Et ego, qui satis bene novi Tatarorum condiciones et modos, credo firmiter quodTatari libenter terras quas acquirerent custodiendas et tenendas traderent Christianis lieber et quiete et absque censu sive alia servitute. Nam propter estum in illis regionibus nullatenus habitarent, unde eciam gratum haberent quod Christiani illas terras reciperent et tenerent. Non enim preliantur Tatari cum soldano Egipti ut terras vel civitates occupent et acquirent, cum tota Asya eorum dominio sit subjecta, sed ideo quod soldanus semper extitit inimicus eorum capitalis, et plura quam aliquis alius intulit eis gravamina, precipue quando guerram habebant cum aliis convicinis. Unde ad omnia predicta negocia incohanda satis credo sufficere quantitatem superius nominatam, videlicet m militum, x galearum et trium milium peditum armatorum. Et videtur michi quod in hiis principiis plus non forent operati, si tantumdem eciam adderentur et expensis non modicum aucmentarent."

[132] Пак там, гл. XXII, с. 358: „Item, posito quod Tatari , propter guerras quas forsitan haberent cum vicinis, non possent aut nollent Christianis subsidium aliquod impertiri, et quod soldanus Egipti in sua prosperitate persisteret, ita quod nimium laboriosum esset Terram Sanctam eripere de potentia inimici."

[133] Пак там, гл. XXVI, с. 361: *De societate Christianorum et Tatarorum*:

„De societate vero Christianorum et Tatarorum videtur michi quod aliqua quantitas Tatarorum, circa X milia videlicet, posset multa conferre commoda Christianis, per vias et itinera incedendo. Nam propter timorem Tatarorum, Beduini neque Turquemani essent ausi Christianorum exercitui propinquare. Preterea Tatari victualia et alia necessaria exercitui procurarent, et vendenda a longinquis partibus deferrent, ut exinde aliquid lucrarentur. Item, per Tataros possent investigari intentiones inimicorum, quia Tatari sunt agiles ad currendum, itinera bene sciunt, unde possunt ingredi et egredi ad eorum liberam voluntatem. Insuper, ad invadendum inimicos in campo, et ad obsidendum vel insultandum civitates, castra seu alia munimenta, Tatari necessarii et utiles esse possent, quia ad talia sunt valde ingeniosi. Si vero Carbanda, vel alius loco sui, ingrederetur Egiptum cum magna multitudine Tatarorum non dignaretur sequi voluntatem Christianorum, immo vellet quod Christiani suis parerent mandatis. Preterea, Tatari sunt omnes equites et valde festinanter incedunt, unde Christiani eos sequi non possent propter peditum comitivam."

[134] Пак там, гл. XXVII, с. 361: „Insuper Tatari habent talem modum, quia quando sunt debiliores mirabiliter se reddunt humiles et devotos; quando vero sunt fortiores, valde sunt austeri, tumidi et superbi, et non possent stare quin debilioribus injurias irrogarent, quod quidem Christiani nullatenus paterentur, unde per hoc posset materia scandali pululare. Sed super hiis posset tale remedium adhiberi, videlicet quod Tatari per viam Damasci, sicut consueverunt, incederent et regnum illud totaliter occuparent, et Christiani ad partes regni Jerosolimitani dirigerent gressus suos; et hoc modo inter Christianos et Tataros concors amicitia, per utrorumque distantiam, servaretur, et facilius per duos quam per unum deprimeretur, et totaliter destrueretur potentia inimicorum fidei christiane."

[135] Пак там, с. 362: „Illud vero quod Tatari nequeunt sua consilia occultare ad magnum

incomodum cedit eis. Nam Tatari talem modum observant. Prima quidem luna januarii consilium capiunt super hiis que facere intendunt anno venturo. Unde si intendant guerram movere soldano Egipti, scitur ab omnibus Sarracenis, qui statim soldano significant ea que Tatari ordinarunt, et ipse circa hoc conatur apponere remedia oportuna. Sarraceni vero valde bene sciunt eorum propositum occultare, et hoc sepius confert eis comodum et juvamen."

[136] Почти по същото време точно противоположна, макар и много лаконична оценка за „татарския" фактор в Близкия изток откриваме в Memoria Terre Sancte, c. 447. Анонимният автор на тази компилативна творба, опираща и на по-ранни текстове от края на XIII в., твърди, че са нужни поне 20 000 рицари „ad custodiendum Terrae Sanctae", защото Йерусалимското кралство е обградено отвсякъде „in marchiis paganorum, sicut sunt Tartari, Turquiani, et ex alia parte Egiptus, Barbaria". Освен че нарежда „татарите" твърдо в категорията „Pagani", към която са отнесени впрочем и ислямските народи, авторът смята, че с тях не би могло да има никакъв равноправен съюз поради тяхното убеждение, че целият свят им принадлежи по право, пак там: „Tartari... sunt gentes ita superbi quod reliquas gentes despiciunt, dicentes aperte quod toti orbi debent dominari et omnes homines sibi obedire debent."

[137] *Lull, R.* Petitio Raymundi ad Coelestinum V..., c. 374: „Etiam esset conveniens, quod Ecclesia faceret suum posse ad conquirendum Tartaros per disputationem; quae conquisitio esset facilis, quia non habent legem, et quia permittunt in eorum terra praedicari fidem Christi, et etiam quicunque vult, potest esse Christianus absque timore dominii: et ista ordinatio est multum necessaria, quia si Tartari faciunt legem sicut fecit Mahomet, vel Saraceni vel Judaei poterunt illos convertere ad illorum legem et tota Christianitas erit in magno periculo."

[138] *Lull, R.* Peticio Raymundi pro conversione..., c. 101: „Ipsi enim cum adhuc gentiliter sint viventes, ad legem nostram, quam possumus inter eos libere predicare, faciliter possunt trahi, cum etiam non sit cure principibus tartarorum cuiusque secte sint eorum subditi professores, quod vere nullatenus est a fidelibus negligendum. Nam iudei et sarraceni, qui sunt dominationi tartarice subiugati, trahere illos ad sectam propriam quilibet elaborant. Qui si traherentur ad aliquam illorum, quod absit, vel tertiam per se ipsos, sicut Machometus fecit, instituerent, possent ecclesie Dei maximum dampnum inferre."

[139] *Lull, R.* De acquisitione..., 129–130: „Tres imperatores Tartarorum, qui de terra plus possident quam inter Christianos et omnes etiam Sarracenos, et tamen non praeterierunt anni octoginta quod ab eorum montibus exiverunt, et talis subita infidelium multiplicatio multum periculosa est naviculae Sancti Petri. Nam unus ex illis cum tota sua militia factus est Sarracenus et dominus Persarum, qui Carbenda nominatur, et sic ille magis posset impedire acquisitionem Terrae Sanctae quam aliquis homo vivens; ratione cuius esset bonum quod dominus papa festinaret crerae illos religiosos litteratos, in secunda distinctione superius nominatos, ad convertendum illum cum sua militia de novo perversum, antequam essent indurati in secta mahometica et imbuti, et quod aliqui istorum religiosorum essent sub habitu religiosi militis magistri generalis. Sarraceni sunt valde cautelosi et multum zelant ad exaltandum sectam sive legem eorum et, quia Tartari sunt homines in scriptura rudes et grossi, faciunt se eorum scriptores et bajuli ut cum eis valeant participare et convertere ad legem eorum. Quare est dubium quod alii duo imperatores ad cautelas illorum pervertantur et postea periclitaretur in decuplo dicta navicula Sancti Petri. Imperium Constantinopolitanum de facili posset a Tartaris conquestari et si ab illis conquestaretur, quid esset postea de passagio Terrae Sanctae? Nec quis posset eos postea retrocedere quin venirent Romani et ulterius conquestatum. Ah! Potestas, sapientia et caritas festinetis vigilando et non dormiatis, nam inimici vestri sunt prope vigilantes."

[140] Пак там, 266–267: „Tartari, et sic de aliis gentibus, non habent scientiam, neque legem. Legem non habent, nam eis deficiunt praedicantes. Scientiam non habent, quia intellectus

eorum est de rebus sensibilibus occupatus et imaginibilibus. Et sic ecclesia pradeicatores deberet eis dare,qui eos instruerent in sancta lege catholica cum rationibus probativis. Et quod de jure et de medicina et de philosophia et de moralibus eis darent scientiam; et hoc continue et expresse... Ego vero fui in partibus ultramarinis, et audivi, quod Cassanus, imperator Tartarorum, pluries dicebat, quod volebat de fide christianorum esse certus. Quoniam si de ipsa habebat certitudinem ipse se faceret christianum, et faceret, quod tota sua militia esset omnimode baptizata. Et quia certitudinem non habuit, factus fuit cum tota sua militia Sarracenus... "

[141] Пак там, 268–269: „Tartari, et sic de aliis paganis, omnes mundum esse aeternum quasi credunt et ad praedistinationem multum stant sive ad iudicium astronomiae.... et illis conversis coram christianis nullus Sarracenus esset ausus postea apparere. Sed Sarraceni convertant ipsos et iam multos, ut supra dictum est, converterunt, nullus christianus habebit faciem coram ipsis. Et oh, ecclesia sancta catholica, videas, quot inimicos habes et habebis, si in tua otiositate permanes, et aliud non pertractas. Nam septuaginta anni sunt elapsi, quod Tartari a montibus descenderunt: et habent plus de dominio in hoc mundo, quam inter Sarracenos et omnes etiam christianos. Et ideo, ecclesia, quare dormis, et non laboras, postquam tantus thesaurus est tibi commendatus per spiritualem gladium et etiam per gladium temporalem? Forte non poteris, dum nolebis."

[142] Пак там, 124–125: „Tartari sive Gentiles sunt homines rudes et non habent legem, et ideo in disputatione cum ipsis recurrendum est ad moralia, videlicet ad virtutes et vitia et, ipsis illuminatis, recurrendum est ad divinas rationes et ad actus earum, per modum inducere ipsos ad legem sine qua virtutes non essent sufficientes ad acquirendum viam paradisi nec ad evitandum viam inferni; nec sapientia, potestas et caritas possunt habere in nobis subiectum ex ipsis habituatum, et per talem modum homo reduceret ipsos ad credendum legem esse necessariam quantum ad bene esse.; et hoc facto, recurrendum est ad leges Christianorum, Judaeorum et Sarracenorum, et probare quod oportet illam legem esse veram in qua divinae rationes magis possunt exercere actus suos et per quam homo posset se magis disponere ad habendum virtutes et ad evitandum vitia, et haec est lex Christianorum, ut per se patet. Nos autem hoc probavimus in libro qui dicitur de Gentili et in libro de disputatione Raymundi christiani et Hamari sarraceni."

[143] *Adam, G.* Цит. съч., 530–531: „Quomodo autem per imperatorem Tartarorum aquilonis soldano Babilonie emolumentum proveniat, sciendum est quod sunt IIII-or imperia Tartarorum. Primum et majus est orientale, quod Catay dicitur. Secundum est aquilonare, quod Gazariae nominatur. Tercium est meridionale, quod Persidis appellatur. Quartum est medium inter istud meridionale et illud primum, quod Doa vel Caydo nuncupatur. Iste igitur imperator Tartarorum aquilonis cum spldano Babilonie multo federe est conjunctus, et, ex eo, maxime inter hos duos amicicia est tam grandis, ut forcius mutuo se contra tercium invicem adjuvent et defendant. Imperator enim Tartarorum Persidis inter illos duos, soldanum videlicet et aquilonarem imperatorem Tartarorum, medius terram habet, et cum utroque exercet inimicicias perpetuas et mortales, et ab utriusque dominio terras aliquas usurpavit et suo imperio subjugavit.Quapropter, unus contra duo, et duo contra unum, modis quibus possunt nituntur se defendere et juvare. Soldanus Babilonie ipsum dominum Persidis destruere et annichilare conatur, ut inimicum propinquum et vicinum sibi periculosum; quod quia per se complere non valet, alium imperatorem sibi conjungit et conciliat muneribus et promissis; et parentelas inter se faciunt et confirmaciones firmissimas ineunt, ut, unus hinc, alius inde, medium imperatorem predictum Persidis de terra exterminent et evellant. Ille eciam, consimili modo, imperator Tartarorum aquilonis soldanum Babilonie per munera et internuncios visitat et salutat, mittendo sibi pueros et puellas ad supradictum facinus perpetrandum. Sarracenos ejus facarios, id est monachos, et alios quoscumque in suo dominio recipit, promovet et tuetur, per quos tandem ipsemet, cum multis aliis Tartaris, Sarracenus pessimus et Christianorum inimicus et persecutor est effectus. Nam, ad preces

soldani, omnes campanas amovit de Christianorum ecclesiis sui dominii et edictum fecit ut nullas amodo haberent. Quod quidem cedit in Christianorum non modicum scandalum et gravamen. Has vero societates predicti duo imperatores per se tractant et firmant, scientibus et cooperantibus Januensibus, sine quibus has colligaciones inter se minime facere possent, nec soldanus ille Tartaro imperatori facarios, id est monachos sarracenos, et alios nuncios, ad pervertendum eum et suum populum, nec Tartarus soldano posset mittere pueros et hujusmodi encenia pravitatis. Quicquid enim isti duo, videlicet tartarus et soldanus, sibi mutuo volunt mittere, hoc Januenses transvehunt in suis navibus et galeis; et talis iniquitatis ministri et cooperatores effecti, exardescentes ad lucrum et ad pecunias iniantes, ad omne quod contra Deum et Ecclesiam est, et ad omnium Sarracenorum et Tartarorum crimina fautores et promotores se exhibent et actores."

[144] Пак там, с. 534: „Illi vero qui parati sunt passagium adjuvare est imperator Persidis, qui quantum et quare illud cupiat et affectet, breviter videamus. Imperator enim iste inter supradictos imperatorem Tartarorum aquilonis et soldanum Babilonie medius terram habet, et, ob causam superius memoratam, contra illos duos guerram habet perpetuam et inimicicias capitales. Et quia non habet alios reges sibi vicinos quos possit in suum adjutorium invitare et in Sarracenorum Babilonis odium provocare, nostrorum Romanorum querit sibi amiciciam vendicare, et contra dictos Sarracenos nostros Christianos concitare nititur quantum potest, ut nostri, ex una parte, versus meridiem, et ipse cum suis, ab aquilone, ex altera, medium soldanum opprimerent, submitterent et calcarent. Et hoc est ad quod ipse laborat pro viribus, et quod toto suo spiritu desiderat et affectat; et ut Sarracenorum destructio expedicius et validius compleretur, in promocionem passagii multa promittit subsidia victualium et hominum armatorum, ob hoc eciam frequenter Romam solemnes nuncios mittere attempatvit, et hoc anno potissime, nisi quod per mortem imperatoris predicti, et alias per vacacionem curie, fuerunt ejus nuncii impediti. Ut autem videatur quam facile sit promittere omne quod velit et attendere quod promittit, ex hoc patet. Nam, preter Tartaros sui dominii, posset habere de terris sibi subditis plus quam L milia equitum christianorum, et plus quam CC milia peditum, qui eum pro hoc negocio, omnes, uno et prompto animo, sequerentur."

[145] Пак там, с. 535: „Nec hoc videatur extraneum, quia suadeo esse de hoc negocio in tartaris confidendum. Nam, tempore quo sanctus Ludovicus rex passagium fecit, opus simile actum est ut Tartari, qui tunc noviter Persidem occuparant, ex una parte Sarracenos hostes premerent, de consensu et connivencia predicti regis, ut ipse rex, ex altera, eosdem hostes fortiter cohartaret; unde, et tunc, Tartari totam Chaldeam et Baldacum ejusque confinia sub dominio subjugarunt. Sic igitur reges nostri cum dicto imperatore velint, ut predicitur, convenire, hinc inde obpugnantibus nostris et Tartaris, taliter medius inter istos inimicos crucis, princeps Babilonicus prosterneretur, quod non adiciet ut resurgat."

[146] Почти по същото време своето виждане относно „татарския фактор" излага и епископ Гарсиас д'Айерве, според когото „татарите", т.е. илханските монголи, могат да послужат като бариера срещу евентуален съюз между Византия и анатолийските турци. Това виждане представлява голямо изключение в кръстоносната литература, която като цяло изключва взаимодействие между „турците" и „гърците", независимо от познатата практика във Византия за използване на турски наемници поне през първата половина на XIV в.: *Garcias d'Ayerve*. Цит. съч., с. 115: „item statim mittendum esset ad tartaros, ut cohiberent turcos, ne venirent in auxilium grecorum. Deinde succedentibus prosperis contra grecos posset procedi contra turcos ita quod simul tartari ex alia parte contra ipsos turcos procederent et sic posset forte citra annum passagii via convenientibus aperiri." Епископът, който не е сред големите познавачи на Ориента, е убеден в твърдата антисарацинска линия на Илханата и очевидно не е информиран за процесите на ислямизация сред „татарите" от западните територии на някогашната Pax Mongolica, пак там: „Item videtur,

quod confidendum sit in auxilio tartarorum, quia licet gentiles sint magis usti odio sarracenos quam nos christianos propter multa prelia et strages, quas habuerunt cum eis, non autem cum christianis."

[147] *Sanudo, M.* Secreta..., III, pars XIII, cap. IX, p. 241: „*Continet mores Tartarorum et aptitudinem ad bellandum*: Tartari unum Deum colunt, factorem omnium bnorum et poenarum in hoc mundo datorem: eum tamen orationibus vel laudibus aut aliter non colunt, sed idola a quibus habent responsa. Omnibus vero diis, unum Deum Omnipotentem et immortalem praeponunt :unde nec minas inferunt alicui, nisi praeponendo nomen Dei: dicendo sic *Novit Deus quod tibi faciam*... et similia. Superstitiosi sunt nimis:peccatum enim putant cultellum in igne figere, vel quomodocunque cultello tangere vel cum eo carnes de caldaria extrahere, vel cum securi incidere iuxta ignem: putant enim sic caput igni auferri. Item, si dimittunt frenum in ore equi sui, quando debet comedere, graviter se pecasse putant; vel etiam si equum freno percutiunt. Item appodiare se flagello quo equo percutitur. Non enim utuntur calcaribus. Vel flagello sagittas tangere; os cum osse frangere; cibum vel potum in terram proiicere et specialiter morsellum cuiusquam ori impositum: hoc enim morte punitur. Si quis etiam calcat super limen stationis alicuius Ducis, interficitur. Observant somnia et multa hujusmodi. Homines autem occidere, aliorum terras invadere, et bona diripere, contra Dei praecepta agere, nullum apud eos extimatur peccatum. Dominis suis plus caeteris prompte obediunt, nec eis de facili mentiuntur. Raro contendunt: propterea homicidia et vulnerationes inter eos vix fiunt. Praedones vel fures notabilium rerum, inter eos non sunt, ideoque stationes et currus eorum, ubi thesauros conservant, seris aut vectibus non firmant. Honorant se mutuo et sunt ad invicem familiares; omnem accedentem, dum comedunt, ad convivium recipiunt; patientes quoque inediae sunt ita ut cum uno die vel etiam duobus non comederint, tamen cantant et ludunt, ac si bene comedissent caloris etiam et frigoris in equitando et quando ad terram pergunt, ubi putant adesse victualium inopiam, equas, vaccas et alia animalia secum portant et de lacte vivunt. Haec sufferentia multum reddit eos aptos ad bella. Sunt etiam strenui in facto armorum, in arte sagittandi maxime et in bello semper volunt avantagium; nec fugere apud eos verecundum putatur, si expediat. Fugiuntque omnes simul, ordinatis aciebus et si hostes eos insecuntur, retro se , dire sagittant: ita etiam compositi stant in acie, ut mille eorum vix quingenti appareant; quando Capitaneus eorum in bello vel alibi aliquid praecipit, unusquisque novit quid debeat agere. Et potest auferre ab eis eorum dominus quicquid vult, nullusque contradicit. Nemo aliquid eis dare tenetur, cum bella procedunt. Sunt quoque tartari turpes multum, inter oculos et genas lati plus caeteris; et genae eorum multum praeminent a maxillis. Habent oculos palpebris multum coopertos, et parva est apertura in eis; habent nasum planum et parvum. Imberbes sunt, excepto quod in superiori labio et in mento raros habent pilos, et quasi volatiles. Graciles sunt in cingulo: omnesque fere sunt staturae mediocris: rasuram faciunt prope verticis summitatem, quae descendit inferius per tympora, ab aure usque ad aurem. Sedetque rasura super caput eorum ad modum ferri equi. Raduntur a parte posteriori et longos habent capillos et trecas retro juxta aures. Communiter sunt leves et agiles, ac bene equitantes a pueritia quippe discunt, currendo post armenta: vix autem aliquis eorum pedes vadit. Habent enim tibias parvas, et in composito gradu incendunt: loquuntur etiam clamose et in gutture et quasi interrogative: cantando mugire ut bos; vel ululare videntur, ut lupi. In luctationibus et sagittationibus delectantur. Venatores mirabiles sunt et ordinati insequuntur animalia fugientia ante se tandem claudunt quasi in circulo inter se et tunc sagittis interficiunt. Habent et caetera multa singularia, quae longum foret enarrare."

[148] Hak там: „Quia de Tartaris saepe fit mentio, nunc de eis aliquantulum proesquamur. Terra quae *Mongal* sive *Tartaria* dicitur, in ea parte describitur, ubi Oriens Aquiloni coniungitur: Ab Oriente habens terram *Leytaorum* et etiam *Solandorum*; a Meridie vero terram Sarracenorum; inter Occidentem et Meridiem, terram *Heruycorum*; ab Occidente terram *Naymorum*; ab

Aquilone vero cicumdatur Oceano. In parte aliqua est montuosa nimis et in aliqua campestris, sed tota fere admixta glaream, plurimum arenosa; nec in parte centesima fructuosa et aquarum copiam caret. Unde nec villae ibi sunt civitates, excepta una quae *Cracurim* vocatur et satis bona esse dicitur. In alendis tamen pecoribus terra optima est. Aër ibi intemperatissimus est: in media quidem aestate, fulgure ac tonitruo plurimi pereunt; cadit tunc et nivium copia fitque subito calor magnus et frigus intensum aliquando ex grandine CLX homines periere simul, et habitacula nonnulla destructa sunt: sunt etiam frigidissimi venti sicque tempestuosi ut interdum vix homines equitare valeant., imo oportet eos terrae adhaerere. Nunquam ibi pluit in hyeme; frequenter in aestate et tam modicum ut vix possit pulverem ac radices graminum madefacere. Incolae vero terrae illius bestiales valde ac barbari et armorum inexperti, solum alendis vacabant pecoribus. Nationes autem eorum ab initio plures fuerunt et cum ad querendum animalibus pabulum, duae earum vel tres vel quatuor convenirent, ex se ipsis ducem aliquem statuebant. Septem tamen inter caeteras hujusmodi nationes ab antiquo excellentiae majoris extimatae sunt, et usque in praesens similiter extimantur: quarum primam vocatur *Tartar*, secunda *Tangoth*, tertia *Eurath*, quarta *Ialayr*, quinta *Sonit*, sexta *Mengli*, septima *Thebeth*, Praefata quoque terra Mongal, quatuor olim habebat populos, quorum primus *Iechamongla*, id est , magni Mongali vocabatur: Secundus *Summongal*, id est, aquatici Mongali: hii se ipsos *Tartaros* appellant., a quodam suo fluvio qui *Tartar* dicitur: tertius appellatur *Mercha*, quartus *Merecrit*.Omnes labii et formae unius."

[149] Пак там, с. 234.

[150] Пак там, 234–235.

[151] Пак там, с. 235.

[152] Пак там, 236–237: „Quoniam Rex Armeniae de remotis partibus ad Imperium nostrum venit, non vocatus, non compulsus, sed sua bona et propria voluntate, decet Imperatoriam Majestatem eius supplicationibus annuere: in hiis praecipue quae sunt licita et honesta. Vobis itaque, Regi Armeniae, taliter respondemus: quod preces vestras acceptamus, et omnes faciemus, cum DEI beneplacito, adimpleri. Primo quidem ego dominus Imperator me faciam baptizari et CHRISTI suscipiam veram fidem; et omnes de domo mea baptizare in nomine PATRIS et FILII et Spiritus Sancti, tenebunt fidem quam tenent hodie Christiani; et omnibus sub meo Imperio constitutis idem consulam, non tamen violentiam inferam: nam fides violentiam non requirit."

[153] Пак там, 238–239.

[154] Пак там, с. 243.

[155] Пак там: „Hiis enim legationibus et muneribus, iocalibus et tractatibus praedictus Soldanus Imperatorem Tartarorum nomine Husbecho, qui in Gazaria et aliis Septentrionis partibus dominatur, immutavit taliter et attraxit, ut legem receperit perfidi Mahumeti; nec non aliqui ex gente ipsius, ad eandem perfidiam inclinentur. Est autem vehementer timendum, ut si continuentur talia inter eos, ne perfida illa secta in Septentrionalibus partibus crescat continuis incrementis. Hoc enim foret in praeiudicium nimium et periculum maximum fidei Christianae. Nam a nonnullis dignis fide asseritur quod dictus Husbecho, habet equitum multitudinem adeo numerosam, ut subtrahendo tres de decem, cum per decuriones habeat exercitum ordinatum, ex solis ternariis in campo ponit ita militiam copiosam, quod quasi incredibile videatur. Verum si inter eos maritimus aditus , ut est dictum superius, clauderetur, praedictis omnibus posset debitum ac sufficiens remedium adhiberi."

[156] *Pseudo-Brocardus*. Цит. съч., 502–505: „Quinta racio ostendit quod melius, facilius et utilius est Turchos prius conterere quam soldanum; et hoc per tria media sic ostendo. Primum medium est quia Turchi possunt soldano adjutorium exhibere; soldanus vero Turchis nullum subsidium dare potest. Si enim soldanus vellet gentes in Turchorum adjutorium destinare, oporteret eos fines imperatoris Persidis pertransire. Cum autem iste imperator

soldani hostis et emulus perseveret, non permitteret sibi suspectum exercitum ingredi fines suos, nec eciam soldanus comitteret in potestate sui emuli gentem suam. Turchos vero imperator idem cum non sint sui emuli neque hostes, immo sibi serviunt sub tributo, illi scilicet qui sunt magis vicini soldano et qui magis possunt ei subsidium exhibere pro quocunque arma sumerent, nullatenus impediret, nisi forte jura sui imperii molestarent. Et si quis vero opponeret forte quod ex quo Turchi imperatori Tartarorum Persidis serviunt sub tributo, videtur quod Tartari deberent ipsos Turchos tanquam suos contra nostros defendere et tueri, et sic vester exercitus gravaretur si contra tantam multitudinem bellum gerere oporteret, quod non esse sine periculo et difficultate atque impedimento hujusmodi itineris videatur.Taliter respondetur ad hoc. Sicut ex premissis habetur, inter imperatorem Persidis et soldanum sunt semper odia et inmicicie capitales, ita quod unus alterum nititur destruere et confundere toto posse. Causa hujus odii est hec: quando Tartari terras Caldee atque Persidis invaserunt, tunc in Baldaco erat calipha, cui omnes Saraceni de mundo suo modo talem reverenciam exhibebant, sicut per Christianos fideles Summo Pontifici exhibetur. Et hic erat soldanus pariter et calipha, quem Tartari, capta Caldea tota et Baldaco, ejus metropoli, occiderunt.; ita quod ex tunc calipha alius non surrexit. Non enim potest esse calipha qui non in Baldaco faciat residenciam personalem; quod quidem Tartari non permittunt; et idcirco quidquid mali potest Tartarus contra soldanum et soldanus contra Tartarum machinatur. Si igitur Tartarus sciret quod nostri contra soldanum procederent hostem suum, non dico, quod in aliquo impediret, esd assero quod pocius adjuvaret. Jam enim dudum Cam, imperator Persidis, audiens quod nostri passagium ordinarent in nostrorum servicium et favorem, soldanum in bello devicit, et de suis plusquam quadraginta milia interfecit, ipsum fugere compulit, terras ejus bene per decem dietas invasit Damascum, civitatem validam, et totam illam provinciam, occupavit et multis diviciis spoliavit, et ita diminuit vires ejus quod si nostri ex parte altera occurrissent, procul dubio Terram Sanctam et Egiptum de facili occupassent. Iterum, quando sanctus Ludovicus transiit ultra mare, statim in Cypro occurrerunt ei nuncii Tartarorum, non que impedimenti, sed que amoris erant pocius offerentes, licet tunc temporis major eos quam nunc feritas occuparet. Nec dubium, apud aliquem qui condiciones illorum noverit Tartarorum, quin statim cum nostrum exercitum in Constantinopolim sciverint advenisse, pacis et amicicie atque confederacionis solemnes nuncios suos mittant. Esto etiam quod ipsi se disponerent ad obstandum: adhuc propter eos non est propositum nostri itineris dimittendum, nam cum infidelibus de guerra sperandum et cogitandum est pocius quam de pace, cum in hoc negocio nullus patriam propriam propter pacem deserat adquirendam.Deus enim ita illos conteret sicut istos et istos ita destruet sicut illos; non est de ipsis aliquid virtutis aut fortitudinis estimandum: non enim sunt illi Tartari qui fuerunt Saraceni, namque sunt et ad molliciem, lubricitatem et ad alia Saracenorum vicia dediti, et intenti, et sic effeminati effecti, usum et probitatem armorum solitam perdiderunt."

Шеста глава

ИЗТОЧНИТЕ ХРИСТИЯНИ – „ИЗГУБЕНИТЕ ОВЦЕ“ ИЛИ „ПО-ЛОШИ ОТ САРАЦИНИТЕ“?

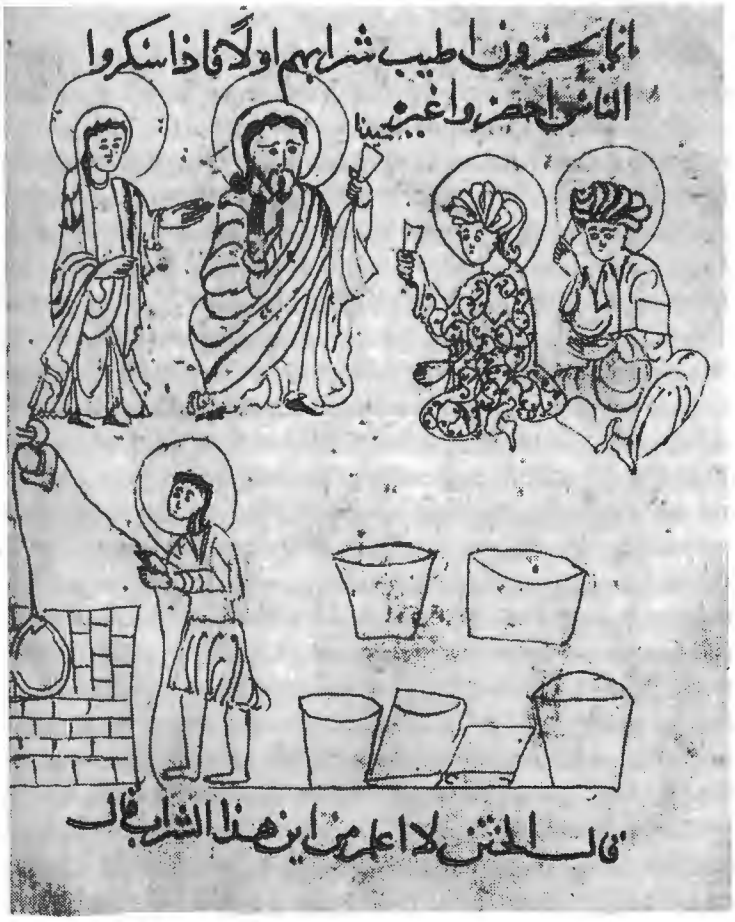

В познатия ни вече трактат *Directorium ad passagium faciendum* Псевдо-Брокард групира жителите на познатия свят в три големи „нации“ – „християни, татари и сарацини“ и посочва като една от съществените причини за провеждане на кръстоносен поход чувствителното намаляване на броя на християните в Азия, Африка и дори в Европа:

> *„Третият мотив за извършване на поход е съчувствието за погубване на много народи от християнското име. Съобразно това, което трябва да се знае, е, че в света има три големи нации – именно християни, татари и сарацини, сред които християнската нация според твърденията и доказателствата е най-голяма и по злини, и по блага.“*[1]

Разбира се, обединяването на световните народи в тези три големи общности е доста условно, дори когато става дума за „татарите“ или пък за последователите на исляма в края на XIII и началото на XIV в. Но особено илюзорна се оказва представата за единството на християнската общност, която отдавна вече включва голямо разнообразие от християнски църкви, секти и изповедания, често пъти намиращи се в състояние на взаимна враждебност и неприязън. Всъщност в съзнанието на обитателите на Запада истински християни са само онези, които изповядват учението на римокатолическата църква. Всички останали християнски общности – било то еретиците, живеещи заедно с правоверните католици в същия този Запад или многобройните „източни християни“ (Christiani orientales), са гледани с подозрение и недоверие.

Интерес за нас представляват в случая източните християни, сред които се открояват три големи подгрупи – на „гърците-схизматици“, т.е. православните народи начело с ромеите; якобитите-монофизити, към които понякога се прибавят и африканските монофизити от Нубия и Етиопия, и несторианите, които обитават според кръстоносните експерти вътрешните провинции на Азия и са подвластни в голямата си част на монголските улуси, наследили империята на Чингиз хан. В някои от трактатите специално внимание се отделя също на арменците, чиито тесни връзки с Папството, от една страна, и с монголите, от друга, ги правят особен политически фактор в Мала Азия и Близкия изток, и на някои левантински групи като „пуланите“ и „гасмулите“ – потомци на първите латински заселници в Сирия и Палестина, а също и в Егейския архипелаг, смесени с коренното население на тези области.

Както монголите, така и източните християни представляват в съзнанието на повечето експерти важен и самостоятелен фактор в близкоизточните дела, но отношението към тях е доста по-разнообразно в срав-

нение с преобладаващо негативните представи и нагласи спрямо мюсюлманските „сарацини“.

И така третият елемент от населението на Изтока – Christiani orientales, присъства като обособена група в кръстоносните трактати. Сред тях най-внушителна група са „гърците“ или „схизматиците“, т.е. народите, изповядващи източното православие, и най-вече ромеите. Покрай тази подгрупа на източните християни специално внимание е отделено на арменците, несторианите и якобитите, които понякога са определяни и със събирателния термин „сирийци“ (Suriani), макар като цяло сирийците да са представяни като особена православна група в Светата земя. За разлика от сарацините и още повече от татаромонголите, този елемент от населението на Изтока е сравнително добре познат в Европа през цялото Средновековие, а стереотипите за него се изграждат още в античната епоха.

Римската империя обединява в своята територия елинизираното още от времената на Александър Велики и неговите диадохи Източно Средиземноморие, където гръцкият и семитският елемент съжителстват в условията на една повече или по-малко обща елинистична културна рамка, докато в Западното Средиземноморие латинският език и процесите на романизация постигат аналогична или сходна хомогенизация.

Великото преселение на народите прибавя в земите на Западната империя солиден германски елемент, докато на Изток се заселват славяни. Така в Ранното средновековие на територията на бившата вече Римска империя се оформят романо-германският Запад (където език на културата и църквата остава латинският, макар и в неговата средновековна форма) и славяно-византийският Изток (където гръцкият език запазва своето водещо място). Що се отнася до стария римски Изток, населен предимно с християнизирани в периода I–VI в. семити и копти, той е на практика изгубен и се намира в процес на ислямизация и арабизация, въпреки запазването на компактни християнски острови в древните земи на Сирия, Месопотамия и Египет. Несторианската мисионерска активност от Ранното средновековие създава християнски общности дори в Туркестан и Южна Индия, които подхранват легендите за тайнствения свещеник Йоан и неговото далечно царство, както и за „Christiani primitivi“, които са запазили чиста старата апостолическа вяра, за разлика от схизматичните гърци.

I. „Graeci-Schismatici“ – ромеите и останалите

Общността на народите, които следват „гръцката секта“, все пак остава най-многобройна, а и Западът в протежение на цялото Ранно средновековие общува с Византия и с покръстените по византийски обред предимно славянски народи от Източна и Югоизточна Европа. Истинските „ориенталски“ християни са преоткрити едва по време на кръстоносните походи, когато се разкрива и печалният факт, че повечето от тях се придържат или към заблудите на „гръцката“ църква, или изповядват несторианската и монофизитската (якобитската) ерес и изгледите за уния с Римската църква са доста незначителни.

Още в епохата на Римската империя съществува известен антагонизъм между римляни и гърци, изразяващ се в презрителното отношение на римляните към т.нар. Graeculi, разглеждани като културен и цивилизован народ, който обаче е загубил своите воински качества и е призван да служи на победителите римляни. Към това се прибавя популярната легенда за троянския произход на римляните, особено след появата на Вергилиевата „Енеида“, в която симпатиите на автора са на страната на троянците, т.е. на римляните, и която до известна степен представлява културен реванш на „троянските потомци“ за „Илиада“ и „Одисея“, възпяващи подвизите на гръцките герои, унищожили Троя. Именно на Вергилий принадлежи и прочутата фраза „Timeo Danaos et dona ferentes!“(„Боя се от данайците (т.е. гърците – б.м., А. Н.), дори когато носят дарове!“), вложена в устата на прочутия Лаокоон по повод на опасния „данайски дар“, т.е. Троянския кон, замислен от хитроумния Одисей за овладяването на Троя[2]. Тази фраза запазва своята популярност до най-ново време, отразявайки негативното отношение на прямите и сурови римляни към изтънчените и коварни по тяхно мнение гърци. Тя върви успоредно и с легендата за троянския произход на римляните, усвоена впоследствие и от франките още в епохата на Меровингите, и прехвърлила се и върху по-еклектичните в етническо и културно отношение „франки“ или „латинци“ от епохата на кръстоносните походи[3].

Марк Карие смята, че антигръцката „патриотична“ линия в „Енеида“ е свързана с патрона на Вергилий – Октавиан Август, който по този начин иска да отбележи победата на Запада над Изтока (респективно над Антоний и Клеопатра (31 г. пр.Хр.), възприемани като последни представители на древната гръцка и елинистична политическа линия)[4].

Подобни мотиви за коварството на гърците обаче се откриват и у Ювенал и по-специално в неговите „Сатири“, където е употребен изразът „Graecia mendax“ („лъжкинята Гърция“)[5].

Под „гърци“ често пъти римляните разбират изобщо населението на Partes Orientis поради факта, че поне в градските центрове на тази част на империята гръцкият език и елинистическата култура са доминантни. У Амиан Марцелин термините Graeculi и Asiani са вече синоними, при това натоварени с пейоративно съдържание. Макар и антиохиец, този късен римски историк се отнася осъдително към елинизираните обитатели на Изтока, чието основно занимание е търсенето на лукса и удоволствията[6].

Именно тази пристрастеност на елинизираните ориенталци към наслади и разкоша води и до представата за феминизираните „гърци“, които са негодни войници. Сирийците от Антиохия се смятат за дегенерати и страхливи бойци, именно защото живеят според „гръцките“ нрави. А „гръцките нрави“ от римска гледна точка са нрави на космополитната източна метрополия с нейните разпуснати жители, отдадени на удоволствия и лукс, и от тази гледна точка дегенерирали, загубили качествата на администратори, войници и държавници[7].

Император Юлиан Апостат (361–363) в своя прочут *Misopogon* („Враг на брадите“), в който обвинява антиохийците в разпуснатост, отбелязва, че те са „обезкосмени люде не само по брадичката, но и по цялото тяло, така че в крайна сметка изглеждат по-мекички и от жените“. Също и евнусите, така многобройни в Ориента, са женствени, феминизирани и безбради[8].

Ранното средновековие увеличава културните и религиозните различия между „латинци“ и „гърци“, т.е. между западните и източните последователи на никейско-халкедонското християнство. Все пак до 1054 г., до т.нар. Велика схизма, въпреки спорадичните състояния на схизма между Рим и Константинопол, съществува поне теоретичната рамка на единната Вселенска църква, от която са отпаднали единствено еретиците, включително и т.нар. нехалкедонски християни, т.е. несторианите и монофизитите (якобити, арменци, копти, етиопци). От друга страна, някои от стереотипите спрямо „гърците“ и „ориенталците“ се запазват, поне в съзнанието на малобройния интелектуален елит, който познава част от античното наследство. „Енеида“ на Вергилий остава едно от познатите и четени произведения в латинския Запад, особено във връзка с претенциите за „троянски“ произход, които намираме сред франките и по-късните французи. Така например познат е онзи епизод у Робер дьо Клари, когато кръстоносният водач Пиер дьо Брашийо се среща с пратениците на „власите и куманите“ през 1204 г. и ги убеждава в правата на латинците над балканските земи на Византия, позовавайки се именно на легендата за Троя и за троянския произход на „франките“:

„Сеньор, ние сме удивени от подвизите ви и се учудваме много защо вие сте в тези земи, че сте в така далечни земи и че сте дошли да завладеете тези земи. Нямате ли си достатъчно земя във вашата страна, която да ви стигне?" Монсеньор Пиер отговори: „Нима не сте чували как Великата Троя бе разрушена и по какъв начин? – „Разбира се" – отвърнаха властите и куманите – „знаем това добре, но това се е случило в древността". – „Е, добре" – рече монсеньор Пиер – „Троя принадлежеше на нашите прадеди и онези, които избягаха, се заселиха в земите, от които идваме ние сега. И ето, понеже тя е била на нашите предци, ние сега сме дошли да завладеем тези земи."[9]

Както отбелязахме вече неведнъж, средновековните западни автори се опират обикновено на модели, познати от античната или библейската традиция и се опитват да адаптират заобикалящата ги реалност към тези модели. Това се отнася и за авторите от епохата на класическите кръстоносни походи (1095-1270), които търсят опора в античната традиция при представянето на „гърците" или „ориенталските християни" в своите съчинения. Отново Карие отбелязва, че през XI и XII в. е налице едно общо възраждане на познанията за античната традиция в Западна Европа във връзка с т.нар. Ренесанс на XII в. – появата и развитието на университетите като алтернатива на концентрираните изцяло върху библейско-християнската традиция манастирски школи. Автори като Овидий, Хораций и Вергилий присъстват неизменно в програмата от т.нар. trivium, включващ заниманията по граматика, реторика и логика (диалектика)[10].

Кръстоносните хронисти в голямата си част също познават тази традиция. Например Одон от Дьон цитира Вергилий, Хораций и Овидий, а Гийом от Тир се проявява като отличен познавач на „Енеида". В крайна сметка прословутата фраза „Timeo Danaos et dona ferentes!" е отлично позната и цитирана в XII в., включително и от кръстоносците, визиращи вероломството и коварството на съвременните им византийци. Гърците се смятат за „женствени и коварни", защото тяхното поведение е доста далеч от стандартите на формиралата се вече рицарска култура и норма на поведение, базирана на honor (l'honneur) (чест). Към това се прибавя и негативното възприемане на античната традиция за вероломството на ахайците спрямо троянците при превземането на Троя чрез измама, напълно несъвместима с рицарския дух[11].

Личната смелост на рицаря е в контраст с понятията за бойна стратегия и тактика, за нуждата от интелектуални усилия във военното дело, които да осигурят победата не непременно чрез директно физическо превъзходство, а чрез мъдри, умели действия, търсещи слабите места на

противника и използващи непозволени от рицарската гледна точка средства. Гръцкото понятие за andreia (храброст) не изключва по никакъв начин благоразумното поведение на бойното поле, нещо непонятно за франкските рицари, за които личната смелост – „le courage“ – е несъвместима с всякакъв вид заобиколни действия или стремеж към по-умерени и благоразумни стъпки пред лицето на врага[12].

В края на XI в. ефектът от Великата схизма от 1054 г. все още не се чувства твърде силно. Все още отношенията между „гърци“ и „латинци“ са в рамките на универсалната християнска солидарност, независимо от конфликтите на Византия с норманите в Южна Италия и в западните балкански територии. Папа Урбан II (1088–1099) в своята прочута реч в Клермон, с която дава началото на кръстоносната епоха, призовава събралото се множество да помогне на своите източни християнски братя. Папа Григорий VII (1073–1085) подкрепя Робер Гискар (1057–1085) и норманите срещу Византия само поради близостта между Алексий I Комнин (1081–1118) и император Хайнрих IV (1056–1105), но не и по религиозни мотиви. Директният контакт по време на Първия кръстоносен поход обаче засилва чувството за отчужденост. Кръстоносците се натъкват на враждебно посрещане от страна на местното население, за което „франките“ са не християнски братя, а поредните натрапници, дошли да грабят. Така в хода на XII столетие „гърците“ бързо добиват чертите на „нещастни и коварни, лъжливи християни“, докато „латинците“ или „франките“ на свой ред добиват чертите на войнствени и груби варвари с неразбираеми нрави, език и странно поведение[13].

Още хронистите на Първия поход си позволяват твърде груби квалификации за особата на Алексий I Комнин. Така в Gesta Francorum той е назоваван „враг и нещастник“[14], а Гибер дьо Ножан го нарича „мръсен тиранин и коварен император“[15]. При описанията на Първия поход Гийом Тирски също си служи с епитети от рода на „негоден и измамен, мъж зловреден и негоден“[16].

Вече през XII и началото на XIII в. негативните настроения преобладават решително. Бенямин от Тудела в своя „Итинерарий“ ги определя като „вероломен народ, порочна и напълно дегенерирала раса“[17]. Роджър Хоудън, „продължителят“ на Гийом от Тир, и Жофроа дьо Вилардуен обозначават гърците и останалите ориенталци с термина „Griffons“, правейки игра на думи с термина „griu (graecus)“ и митичната граблива и вероломна птица грифон. Често пъти хронистите използват покрай редовното Graeci още и синонимите „Danai, Pelasgi, Achivi, Argolici, gens Achaea“ и почти напълно пренебрегват претенцията на византийците да бъдат наричани Rhomaioi, непрестанно употребявайки термина Graeci във все по-пейоративен смисъл[18].

Друг траен образ на „гърците“ е този на „Graeci effeminati“, който също е тясно обвързан с контраста на нравите на изтънчената ромейска аристокрация на фона на подчинения на бойните умения рицарски бит и морален кодекс на Запада.

Така Еме от Монте Касино в своята *Istoire de li Normant* („История на норманите“) описва ромеите като „мъже, подобни на жени, които живеят в една много богата и обширна земя“, и противопоставя многобройността на ромеите на твърдостта и смелостта на малцината нормани в техните сражения с византийската армия в Южна Италия[19].

Причините за тази женственост и деградация се крият в това, че ромеите са изоставили войната като начин на живот и пребивават в леност и покой. Според Гийом от Апулия техните нрави са заразили и сирийците, които се намирали дълги години под властта на „гърците“[20].

Още по-строга е присъдата на Одон дьо Дьон, който определя „гърците“ като напълно деградирали в жени създания, на чиято дума и чест изобщо не може да се разчита:

> *„Гърците деградираха напълно в жени, като изоставиха настрана всякаква мъжественост както по думи, така и по дух. Те с лекота се кълнат в това, което според тях би ни се понравило, но никога не спазват клетвите си към нас, нито пък проявяват себеуважение.“*[21]

Готие Map датира тази деградация от времето на Троянската война, когато последните гръцки герои са съумели да надделеят над предците на „франките“. Днешните техни потомци обаче са напълно лишени от качествата на един западен рицар:

> *„До такава степен силата им е пресъхнала от времето на Троянската война, когато срещу мощта на Аякс надделяваше само коварството, че няма у гърците нищо достойно за гордост, нищо отличаващо се... Говоря за рицарите, защото това съсловие е деградирало в рицарските нрави откак е разгромена армията на Троя и никакви следи от рицарска чест не са се проявявали между тях от времената на Ахил, Аякс и сина Тидеев.“*[22]

Впрочем отрицателните качества на византийското военно съсловие са добре известни и на самите византийски владетели. Така например Мануил I Комнин (1143–1180) изпраща заедно с „гръцките“ си отряди латински наемници, които на практика трябва да защитават негодните византийски бойни части:

> *„Мануил..., като знаеше, че гърците са мекушави и женствени, бъбриви и коварни, без никаква военна стойност срещу враговете,*

ги използва разумно в този момент, обсипа ги с пари и обещания и доведе малцина мъже от отсамалпийските земи, които очевидно трябваше да ги пазят и да се излагат на опасност вместо тях."[23]

Одон от Дьои е достатъчно наясно, че така изграденият образ на „гърците" буди известни подозрения и се презастрахова със следния показателен пасаж:

„Нека никой не мисли, че аз си отмъщавам на една човешка раса, която е омразна за мене и поради тази омраза аз си измислям грък, когото не съм видял. Който е опознал гърците, ще каже, ако бъде попитан, че когато те се боят, стават жалки в крайното си унижение, но когато имат надмощие, те са арогантни и упражняват жестоко насилие над подвластните им."[24]

Карие обаче говори за приноса на норманската пропаганда за създаването на този образ на „женствените и коварни" гърци, за да се узаконят претенциите на Робер Гискар и Боемонд Тарентски. Отражение от антигръцката норманска пропаганда се намира и в съчиненията на Пиер Тудебод, Роберт Монах, Гибер дьо Ножан, и, разбира се, в съчиненията, посветени на овладяването на Константинопол през 1204 г., представени чрез хрониките на Жофроа дьо Вилардуен и Робер дьо Клари[25].

Така образът на изнежените и коварни гърци, комбиниран с острото противопоставяне на тяхната „схизма", се налага като траен стереотип през XII и XIII в. и именно в тази посока вървят и основните идеи, които откриваме в кръстоносните трактати от края на XIII и първата половина на XIV в., когато Константинополската империя, реокупирана от ромеите през 1261 г., попада в полезрението на западните теоретици и пропагандисти като важен жалон по пътя на така желания генерален поход за освобождение на Светите места.

Вторият лионски събор от 1274 г. пробужда надежди за слагане край на Великата схизма. Лионската уния обаче остава чужда на широките слоеве на византийското общество и при приемника на Михаил VIII Палеолог (1259–1282) – Андроник II (1282–1328) е на практика обезсилена. Това пробужда отново антивизантийски настроения в определени западни кръгове, съчетани с желание за възстановяване на Латинската империя на Босфора. „Сицилианската вечерня" от 1281 г. и последвалият мощен конфликт в Западното Средиземноморие, познат като Сицилианска война, обаче ангажира основните противници на Византия достатъчно дълго, за да отстрани макар и временно опасността от западна инвазия в земите на ромеите. Мамелюкската офанзива срещу остатъчни-

те латински владения в Светата земя също отклонява вниманието от Константинопол, а падането на Акра през 1291 г. предизвиква дълбоки сътресения в цялостната кръстоносна политика и стратегия, които първоначално оставят без внимание състоянието на „Гръцката империя".

Ранните автори на „рекуперационни" трактати – Фиденцио, Галвано ди Леванто, Шарл II Анжу, на практика оставят без особено внимание Византия и православния свят на Източна Европа. Техните планове и проекти за генерален поход са насочени изцяло към Палестина и Египет и интересът към Балканите и Мала Азия е доста ограничен. Все пак Фиденцио споменава, че значителна част от приходите на султана на Египет се формира от средствата, изплащани като такси от християнските поклонници и изброява наред с „Xristiani, qui vocantur Latini, videlicet Ytalici, Gallici, Hyspani, Anglici, Theotonici" също и „Xristiani ultramarini, videlicet Greci, Georgiani, Armeni et multi alii", които също посещават Светите места и от които султанът получава голям данък[26]. Той обаче разграничава тези отвъдморски християни от коренните жители на Светата земя – Suriani, от които само една част се придържа към „гръцкия обред"[27].

„Гръцките" християни се появяват като проблематика в „рекуперационните" трактати след 1300 г., когато средоточие на кръстоносните проекти става френският кралски двор, където идеите за реванш по отношение на Палеологовата династия никога не са умирали. Както някога представителите на рода Анжу, така сега и Шарл дьо Валоа и неговите наследници подхранват идеята, че отвоюването на Константинопол и възстановяването на „законното" управление на латинците на Босфора са неотменима част от усилията за „отвоюване и съхраняване" на Светата земя.

Един от ранните адепти на тази теория е определяният като „родоначалник на френския империализъм" Пиер Дюбоа. Неговият трактат *De recuperatione Terrae Sanctae* от 1306 г. съдържа недвусмислени пасажи, в които Византия е разглеждана като потенциален враг, а император Андроник II Палеолог е определян без никакви колебания като узурпатор. Според Дюбоа Византия трябва да бъде овладяна, макар и след освобождението на Светата земя. Когато основните западни сили под командването на Шарл дьо Валоа поемат обратния път към родината, след като са оставили достатъчно големи сили за защита на Палестина, то те трябва да „се върнат... през Гърция, за да се бият за господаря Шарл смело, по плана на Римската църква, срещу ненавистния узурпатор Периялог (Палеолог – б.м., А. Н.), освен ако сам не поиска да абдикира"[28]. „Узурпаторът на Константинополската империя Периялог"

трябва да бъде обект на общи действия на Папството и Франция, подобно на „узурпатора на кралство Кастилия с внуците му“, „краля на Алемания с електорите му“ и други християнски владетели, които са пречка за осъществяването на „отвоюването и съхраняването на Светата земя“[29]. Постигането на всеобщ мир в Запада с помощта и посредничеството на папа Климент V и неговото сътрудничество с френския крал Филип IV Хубави могат да развържат ръцете на Шарл дьо Валоа за акция срещу Византия, която трябва да получи отново своите „законни“ латински владетели:

„Господарят Шарл, след като по този начин завинаги се укротят войните между християните, подчинени на господаря папа, лесно и по Божията милост би могъл да окупира Константинополската империя и да има за тази цел достатъчно войници, което при други обстоятелства не би било вероятно. За да стане всичко така успешно, би могло да се напише и повече, но е важно и ще бъде важно за нашия върховен господар и крал на Франция, за децата, братята и цялото му потомство. Защото по гореописания начин, ако това дело тръгне добре, самият той би могъл да се съюзи с всички крале и принцове, подчинени на Римската църква, и с гореказания си брат, който не би пропуснал да започне война за завладяване на Гръцката империя, без щета за Френското кралство, и да я води до смъртта си.“[30]

Всеобщият събор или конгрес на западните владетели, който следва да бъде под егидата на Франция и Папството, между другите си цели трябва да организира и възстановяването на Латинската или по-добре „Франкската“ империя на Босфора. След като бъдат завладени земите на „гърците“, там трябва да се установи администрация и то от французи, които знаят местния език, защото чужденците-преводачи са потенциални предатели:

„Би било полезно отсега кралят и брат му да наложат на събора и да изискат лични договори с всички събрани там колкото е възможно повече принцове, за да получат помощ от всички тях за овладяването на Гръцката империя.[Това нека да стане] след като се извърши походът към Светата земя, което първо и съвсем доброволно ще направи или ще се принуди да направи кралят на Сицилия с всички свои хора, очевидно с онези, които ще подкрепят самия него така блестящо според предписанията, като обещават цялата помощ от кораби, хора и блага, която кралят би могъл да организира. Същото[важи за] всички останали, които ще се настроят по-

лесно да обещаят помощ, отколкото биха могли да бъдат накарани да направят, в случай че потвърденото обещание не се изпълни докрай. Защото като се прекратят обичайните и тлеещите сред католиците войни, за да не останат тогава войнствените мъже спокойни в огнищата си, ще се настроят много по-лесно от обичайното да помогнат и да се потрудят с оръжие в ръка в отдалечените земи. В такъв случай, като се вземат предвид предпоставките, е вероятно всички войнствени люде, живеещи между Запада и Гърция, около Средиземно море, по-точно близо до бреговете му, да се съберат лесно с корабите. Тогава от много страни както по море, така и по суша би било полезно да се нападнат земите и империята на гърците... Понеже в тази страна нито един от галите не знае буквите и народния език, би било много трудно да се живее и да се търси съюзът и обичта на жителите, които са навикнали по принцип да мразят латинците и да се общува с тях, ако изобщо се подчинят на управлението. Също така не трябва добрият княз да се стреми да привлече целия народ, ако се стреми към това, не трябва да очаква добро за себе си, също и не би могъл да го стори. Как значи ще се търси любовта на надменните, как ще се управляват онези, които не ги разбират повече, отколкото грачещите небесни птици, ръмжащите зверове и съскащите змии? Не ще стигнат чужденците, преводачи от езици, понеже ще е много опасно от тях да се узнава каквото и да било и понеже не биха могли да се открият за управлението такива, които по брой и ум да бъдат достатъчни за управлението на империята.

Чужденците, които у галите се смятат за варвари, каквито са всички, които знаят гръцки език, лесно ще се настроят и корумпират, за да предават и мамят онези, които ги смятат, тях и земята им, за варвари. Как можа блаженият Павел и другите апостоли, които всички бяха евреи, които знаеха само еврейския език както литературен, така и майчин от земите на Йерусалим, да проповядват на всички варварски народи разбираемо и да ги учат на Божието евангелие, ако сам Господ не бе им дал умението за всички езици? Другояче не биха могли да общуват с варварите. Така че трябва да се предвиди всячески и много по-рано да имат такова умение и познание на езици, което ще бъде много полезно. Тъй като това не би могло да се постигне дори с много злато, сребро и земи. Ето защо трябва да се погрижим именно по този или друг начин, по-добър и по-лесен за това, още преди да възникне нужда."[31]

Дюбоа, който впрочем слабо познава Изтока, не се колебае да

определи гръкоезичните му обитатели като „варвари“, на които не може да се разчита, и отправя апел за изучаване на техния език от „гали“, които да могат да упражняват по-успешно властта над покореното население на Византия. Всъщност неговите представи и за трите „нации“ на Ориента са твърде смътни. Например, когато дискутира още в своята уводна част причините, поради които Светата земя и околните ѝ земи са заселени плътно от сарацини, той посочва като причина чувствеността на този народ, поклонник на Венера, която е увеличила неговия брой и е предизвикала експанзията му, което по-късно се е случило и с „татарите“[32].

И така в политическата доктрина на Дюбоа Византия представлява такава част от свещеното наследство на католическото християнство, каквато е и Светата земя – и двете са незаконно окупирани респективно от сарацините и от схизматичните гърци, начело на които се намира „узурпаторът Периялог“. Така идеалът *Recuperatio Terrae Sanctae* добива един разширен вариант: „за щастливото възвръщане и съхраняване на Светата земя и Константинополската империя, за любовта и властта на цялата общност на католиците, подчиняващи се на господаря папа“[33].

Антивизантийските настроения във френския кралски двор и в Авиньон като че ли са доминираща тенденция в ранния XIV в. и са предизвикани както от политическите комбинации около титлата на константинополските латински императори, така и от негодуванието на клерикалните среди поради пренебрегването и прекратяването на действието на Лионската уния от 1274 г. от страна на Константинополската църква, която в този случай намира пълно съчувствие и подкрепа от страна на император Андроник II. Затова не е чудно, че антивизантийските стереотипи намират отражение и в повечето трактати, адресирани до френските крале в следващите десетилетия.

Такива мотиви откриваме и в късните кръстоносни трактати на Рамон Лул *Liber de fine* и *Liber de acquisitione Terrae Sanctae*, които отразяват и финалния етап от кръстоносните идеи на големия каталонски мислител и теоретик на мисионерството и кръстоносното движение. И в двата свои заключителни труда, посветени на тази тема, Лул също се обявява за поход срещу Византия като съществен компонент в цялостната тактика за провеждане на „генерален“ поход към Светата земя. Всъщност още в своята петиция до папа Целестин V от 1294 г. Лул посочва, че „схизматиците“ трябва да бъдат върнати на всяка цена в лоното на истинската църква, защото така ще бъдат победени по-лесно сарацините и ще бъде осигурена подкрепата на „татарите“[34].

В своя трактат *De fine* Лул обединява под името „схизматици“ трите

големи източнохристиянски общности – източноправославните християни, наречени у него „гърци“, несторианите и якобитите, макар и да уточнява, че има и други „схизматични“ общности: „Схизматиците имат много секти, но тук схизмата се състои основно от три групи, именно от гърците, несторианите и якобитите.“ В специален параграф той се спира подробно на заблудите на „гърците“, като основната сред тези „заблуди“ („errores“) е отказът им да приемат прословутата догма за „filioque“: „Гърците твърдят, че Свети Дух не произхожда от Сина.“ Опитният мисионер дава подробно описание на това как те биха могли да бъдат убедени в това, че се заблуждават по този въпрос и по множество други спорни въпроси между двете църкви, но се въздържа от квалификации по отношение на православните. Доводите на Лул в неговия теологичен дебат представляват сами по себе си значителен интерес, но липсата на място не ни позволява да се спрем и на този аспект от неговия труд[35].

В своя втори трактат *De acquisitione Terrae Sanctae*, посветен на подготовката на събора във Виен, каталонският мислител е по-конкретен в своите антивизантийски замисли. Така втората част на първи дял от трактата е посветена на „начина за овладяване на Светата земя заедно с град Константинопол“, където авторът развива мисълта, че за победата над неверниците е нужно Рим и Константинопол да бъдат под единно управление, тъй като някога именно единството на двете части на Римската империя е било залог за успеха на римските императори срещу техните врагове. Разбира се, че пътят към това единство преминава през подчинението на Константинополската църква на Римската, „подобно на дъщеря пред майка“ и унищожението на „гръцката схизма“[36]. С овладяването на Константинопол султанът ще се лиши от притока на мамелюци от Черноморието, а кръстоносните войски ще съумеят да достигнат през Армения до земите на Антиохийското княжество, обитавано от „гърци и арменци“, и така ще си създаде подходяща база за атака срещу владенията на мамелюците в Сирия[37].

Във втората част Лул отново се спира накратко на трите основни групи „схизматици“ – „гърци“, „несториани“ и „якобити“, и повтаря основните теологични доводи срещу тяхната доктрина, които трябва да бъдат използвани в дебатите и диспутите с тези заблудени синове на църквата, които той отделя съвсем професионално от „еретиците“, определени като „груби и дебелоглави люде“ и отделени в отделен параграф[38]. Всъщност овладяването на Константинополската империя според него е превантивна мярка, която ще осуети евентуалното завземане на Града на Босфора от „татарите“ и ще доведе до неизброими беди[39].

В периода, непосредствено предшестващ събора във Виен, се появя-

ва и трактатът на Хайтон *Flos historiarum Terrae Orientis*, който е най-подробното изложение по „татарския“ проблем в цялата кръстоносна литература от разглеждания период. За арменския автор православните народи не представляват специален интерес, нито пък Византия е потенциален враг на кръстоносното движение. Това обяснява и сравнително скромното място, което „гърците“ заемат в неговото съчинение. Все пак още в подробното географско описание на „Дълбинна Азия“ Хайтон посочва наличието на големи групи християни, които следват „гръцката секта“. Такива са „солдините“ (согдийците) в „царството Хорезм“, които „имат писмена и собствен език, и се придържат към гръцкия обред. Но не ползват гръцки букви и език. В църквите пеят различно, служат и се причестяват по гръцкия обред, подвластни са на патриарха на Антиохия.“[40] Друга територия, обитавана от православни християни, е тази на „царството Турция“, което се нарича „Гърция от много народи на Ориента, понеже в древността император Константин го определил за своята лична хазна и тогава се управлявало от императорските дукове и служители“[41].

Арменският автор е добре запознат с разположението на Трапезундската империя, чиито „жители... са гърци и имат гръцки писмена и обред“. Той отразява вярно и обстоятелството, че въпросната империя е възникнала към началото на XIII в., обяснявайки нейното образуване с факта, че турските племена не са успели да овладеят територията ѝ, а местните управители са се обявили за императори, независими от Константинопол[42]. В „царството Турция“ наред с „турците, които са сарацини“, обитават „гърци, арменци и якобити, които са християни и живеят от търговия и земеделие“[43].

Православни християни Хайтон споменава и в „царството Сирия“, където „обитават различни нации – а именно гърци, арменци, якобити, несториани, сарацини, а също и две християнски нации, които не се откриват никъде в другите царства, именно сирийци и маронити“. Подобно на „Турция“ и съседното „царство Сирия“ е било владение на „гърците“, което им е било отнето от сарацините по времето на император Ираклий[44].

Хайтон обръща внимание на друг православен народ, обитаващ Азия. Глава десета от първа книга е посветена на „царството Грузия“, което авторът локализира между „Велика Армения, Алания, Турция и Голямото море (Черно море – б.м., А.Н.), „на изток от планината Елбрус“. Според арменския експерт Грузинското царство се състои от две отделни „царства“, от които „едното се нарича Грузия, а другото Абхазия“, и винаги е било управлявано от двама царе, „от които единият е бил васал на императора на Азия“, докато „царят на царството Абхазия е силен с

хора и непревзимаеми крепости и затова никога не е допуснал да се подчини на императора на Азия или на татарите“[45].

Все пак Хайтон не влиза в детайли за грузинците и техните военни ресурси и качества, нито пък се спира на участието им в походите на Хулагу, включително и в превземането на Багдад през 1258 г. Всъщност в центъра на неговото повествование навсякъде са арменците от Малка Армения, които са описани не само като основни съюзници на Илханската орда и първопричина за „покръстването“ на редица монголски владетели, но и като опора на Светия престол и внушителна военна сила, бранеща истинската католическа вяра от посегателствата на сарацините.

Православният Изток остава дълго време в сянката на друга по-актуална проблематика, но със заспиването на антивизантийските настроения след Виенския събор, по време на понтификата на папа Йоан XXII, Византия и православните народи стават неочаквано прицелна точка на религиозния и политическия патос на някои кръстоносни теоретици и експерти. В тази насока се откроява безспорно Гийом Адам – автор на вече неведнъж споменавания от нас трактат *De modo Sarracenos extirpandi*, в който антиислямската пропаганда е съчетана със значителен обем антивизантийски мотиви. Интересното е, че още в самото начало на трактата Гийом Адам със силни слова оплаква печалната съдба на поробените християни, попаднали под властта на сарацините:

> *„Гласът на плачещата с Рахел църква, гласът на потиснатия християнски народ, гласът на измамените от сарацинското робство, гласът на земята, осветена с кръвта на Христа, изпълва света, като отеква с многобройни, горчиви и високи стонове. Ридае църквата в небесата, но няма кой да чуе, понеже великите Му синове са ударени през средата. Децата Му са отведени в плен, пред лицето на мъчителя няма за тях покой поради мъченията и голямото иго. Ридае потиснатият християнски народ, но няма кой да го освободи, защото са се обогатили враговете му и са застанали начело му; загива, погубва се и се сломява, води се към горчивина животът му чрез делата на тежкото робство и няма никой, който да го утеши сред такива трудности. Най-сетне ридае Светата земя, понеже пред вас я ръфат чужденци, изоставя се във враждебна пустош и празнува съботата без нужните обитатели.“*[46]

Угнетяването на християнския народ в Светата земя е станало възможно чрез голямата подкрепа, която сарацините получават от „грешния народ, вражеския народ, престъпните синове, на думи изповядващи вярата на Римската църква, но отричащи я на дело“[47].

Гийом Адам изброява впоследствие следните обстоятелства и сили, които помагат на „вавилонските сарацини в голям ущърб на Светата земя. Първо, чрез търговците, подчинени на Римската църква, второ, чрез поклонниците от нашата църква, трето, чрез константинополския император, четвърто, чрез императора на северните татари и пето, чрез търговците от Индийско море.“[48]

Така Византия е поставена наравно с всички онези отрицателни политически фактори, които са допринесли за мощта на Египет и за плачевното състояние на християните в Ориента. Гийом Адам прави разграничение между византийския елит и обикновеното население на Изтока, към което той проявява известно съчувствие. За това свидетелства и следният пасаж, описващ търговията с роби, извършвана от латинските търговци „александрийци“ през Черно море и Източно Средиземно море основен източник за попълване на мамелюкската армия:

„... речените лъжехристияни..., когато чрез продажбата на сарацините на люде, откупени с кръвта на Христа или възродени чрез кръщението, подсилват Вавилонската империя и нанасят щети чрез много и нечувани престъпления. Защото кръстосват морето, оглеждат провинциите и от различни части на света купуват момчета и момичета, именно гърци, българи, рутени, алани, унгарци от Мала Унгария, които всички се радват на християнско име, или татари и кумани, или някакви други езичници, които ги продава бащинската неблагочестивост, според както сред речените езичници има обичай, или онези, които поражение от татарите, турците или някакво друго нещастие е поробило. Значи тези момчета, така изложени за продан от враговете, понеже са християни, или от бащите си, понеже са езичници, се купуват от нашите търговци.“[49]

Съвсем друго е неговото отношение към Византийската империя, която е посочена като един от стълбовете, на които се гради мощта на „султана на Вавилония“. Не само фаворизирането на търговията с роби, която се извършва през контролирания от империята Босфор, но и тесните търговски и политически връзки на Византия с Египет са сред основните причини Светата земя да стене все още под египетски гнет:

„А пък константинополският император подпомага и поддържа султана с всичко, което може. Взаимно се наричат братя и постоянно влизат в нечестив мир и съюзен договор, чрез взаимни пратеничества, и взаимно се посещават често с дарове и реликви. И на този речен император му се вижда малко, ако не изпрати на рече-

ния султан момчета и момичета, което е вече подбудителство за онова гореказано нечестиво и ужасяващо престъпление. Когато Египет страда от глад, доставя зърно и всичко, нужно за живота, което може, както когато християните загубиха Акон и околностите му, се случи така, че Господ порази Египет със страхотен глад. Защото реката Нил три години не се разля, та сарацините, побеснели от глад, почти мъртви, рухваха и не можеха да оцелеят. Защото до такава степен вилнееше гладът, че нека кажа, че не за храна, но и за семе не можеше да се намери зърно. Това бедствие сарацините мислеха за чудо, с което именно чудо затова Господ беше поразил Египет, понеже християните бяха прогонени от Светата земя. По тази причина смятаха да върнат Светата земя на християните, но гонителят на Римската църква и древен враг (дявол – б.м., А.Н.), *този император, съоръжи една от най-големите флоти на света, която, пълна със зърно, достави в Александрия. Тази флота превозваше 14 000 мулета, натоварени със зърно, освен оръжията и много други неща, които пренасяше. И така този император, коварният съюзник и приятел на сарацините, враг и остен за римляните, облекчи вавилонската нищета. И набързо онова, което можеше да направи и да измисли, това и предприе и изпълни, което би могъл да отстъпи в благодеяние и услуга на вавилонския султан. И това върши и струва, което би могло да е във вреда на нашите християни от Римската църква, като не искаше да са му господари, нито пък съюзници, нито пък съседи."*[50]

Гийом Адам си служи с остър език, сравнявайки императора на Константинопол с дявола и определяйки го като „гонител на Римската църква" и „коварен съюзник и приятел на сарацините, враг и остен за римляните". Но той е доста реалистичен в своите препоръки за разрешаването на този проблем. Наред с налагането на ембарго върху търговията между Византия и Египет и преследването на византийските търговци, които нарушават това ембарго по начина, по който трябва да бъдат преследвани италианските или каталонските търговци нарушители, доминиканският мисионер предлага отново да се търси диалог с Византия, който ще доведе може би до възобновяване на Лионската уния и до ползотворен диалог с умерените представители на византийския политически и духовен елит. Той се позовава именно на политиката на Михаил VIII, баща на настоящия константинополски император Андроник II, който е бил склонен да наложи унията дори с цената на репресии срещу онези кръгове във византийското общество, които ѝ се противопоставят най-упорито.

Доминиканският проповедник Адам с ненавист посочва, че в дъното на тази съпротива са монасите, които с „привидната“ си святост печелят огромна популярност сред народа и го настройват срещу евентуалната уния. Именно за да се осуети подобна опозиция, контактите с императора и „латинофилските“ среди, които ласкателно са определени като „гърците, и то най-умните сред тях“, трябва да се осъществят максимално дискретно. Римската църква трябва да коригира своята политика спрямо Византия и да се върне към интензивни дипломатически контакти, за да опровергае твърдението на въпросните „латинофили“, че досега се е проявявала не като майка, а като мащеха спрямо своите заблудени „гръцки“ чада:

„Но лекарствата срещу това са онези, които са предприети срещу александрийците. И би могло и друго да се приложи, а именно да се напишат писма на речения император от папата за неговото връщане към вярата и покорството на Римската църква. Но това така ще стане тайно, колкото по-тайно би могло да се свърши, та да не възникне никакво подозрение сред гръцките монаси и другия клир и военните. Защото ако монасите най-учено узнаят за това, като се противопоставят, биха могли да осуетят това начинание напълно. Защото монасите лъжат целия народ и го държат в тъмнината на заблудата, и го влачат към козните на гибелта със себе си. Защото демонстрират външно голяма святост и народът, който ги следва явно и вярва, че привидната святост трябва да се почита, изоставя истината на вярата и бяга от Римската църква, и презира унията. И макар и да не вярвам, че тези писма могат да послужат много, защото не вярвам, че те може да се увлекат чрез сладост и милосърдие, но чрез меч и терор все пак чрез тези писма могат да последват две благини. Първото, че ако чрез подканянията на папата не искат да се върнат към лоното на единството на своята майка Римска църква, но изберат да се скитат в самотата на схизмата и заблудата, ще остане вълнението и пастирската грижа на управлението извинена. Може да последва и друга добрина, понеже, ако се вслуша в благочестивите подкани на своя отец и след дълготрайни различия би искал да приеме пръстен и стола, приготвени от милосърдния отец с достойно усърдие, ще се радвате на върналия се син. Ще се радва и папата, понеже в кошарата на майката църква се завръща овца и то каква погубена овца и чрез приемащата отческа ласкавост синът, и то такъв син, който беше умрял, ще възкръсне и който бе погубен, ще се намери. И просто вярвам, че ако чрез други папи бяха изпращани приятелски пратеничества и насочвани сладки

писма до гърците, не биха били така отделени от своята хранителка, майка и господарка Римската църква с нетърпима омраза, откъдето самите гърци и най-вече по-умните сред тях, а именно онези, които се помнят от по-ранните времена, когато разискват с нас за вярата, когато виждат, че нямат какво да противопоставят на истината на нашата вяра, казват с въздишка следното: „Уви! Ако някой си спомнеше за онова древно състояние на Римската църква, когато тя се отличаваше, че привикваше своите понякога заблудени синове със сладки писма и насърчителни пратеничества към яслата на единството и събираше привлечените в лоното на благочестието и събраните хранеше с храната на Словото. Но сега не се показва като майка, а като мащеха.“[51]

Въпреки призивите за възобновяване на дипломатическите и църковните контакти с Византия, които евентуално биха довели до възобновяване на унията от 1274 г., Гийом Адам е твърдо убеден, че генералният поход към Светата земя трябва да започне от Константинопол и посочва за това седем довода[52].

Цялата територия на изток от този град се владее от „вражеския меч на египетските сарацини или на турците от Мала Азия“. Това прави възможностите за десант твърде ограничени. Ако походът тръгне от Константинопол, той ще започне „по-зряло и по-безопасно“, с „по-голяма щета и заплаха за неприятелите“, „доколкото и, едните, и другите, са врагове на Римската църква и неприятели на вярата, именно сарацините и гърците, между които не правя разлика в това отношение, и ако се случи така, биха се подготвили за мощна съпротива срещу нашите и едните, и другите, и поради това нашите биха се натъкнали на съпротива в Гърция, както в Египет“[53].

Все пак покоряването на Византия би станало по-лесно поради очевидно по-слабите военни възможности на гърците, но и поради наличието на многобройни латински владения в Гърция и Егейско море, които могат да послужат като удобен плацдарм за успешни военни действия:

„Но понеже гърците имат все пак по-малко дързост и доблест от сарацините, поради което най-вече се разминаха с Римската църква и поради това биха могли по-лесно да бъдат покорени, а и все пак едва ли някой би повярвал, че се съмнявам относно покоряването или изтреблението на едните или на другите с лекота, понеже знам, че Господ вече слиза и насочва срещу тях Своя гняв, тъй като очевидно вече нададоха вопли. Но има и друга причина, поради която Гърция ще бъде покорена по-лесно, отколкото Еги-

пет, тъй като там вече има много местности, крепости и острови, които сега се владеят от предани и верни синове на Римската църква.“[54]

Вторият довод на Гийом Адам е свързан с природните условия на „империята Романия“, която предлага отлични условия за начало на дългия кръстоносен поход. Византийската империя владее богати и плодородни земи, а местните жители са изгубили своите военни качества, както и склонността си към развитие на техниката и книжнината именно поради богатствата на своята земя. Те са ги направили инертни и мързеливи, склонни да се задоволяват с малкото, което щедрата природа им предоставя, без да ги заставя да полагат особено големи усилия. Изобилието на жито, месо и вино е такова, че кръстоносната армия би могла да се снабдява с всички необходими провизии на нищожна цена:

„Трябва да обърнем внимание на това, че Гръцката империя, доколкото именно я владее сегашният император, в три неща е преизобилна, а именно в зърно, вино и месо, в такова именно изобилие, че едва ли има година, в която от Романия да не излезе такова количество жито, от което да се напълнят догоре повече от 50 кораба. Защото гръцкият народ загуби военните си способности, не знае военното дело, най-общо не се занимава другояче и с техника, не развива литературата, но като се е отдал на инерцията и като предпочита леността и да живее в земи, в които се ражда повече зърно, е доволен, само да има в изобилие хляб. И затова наблягат на обработката на земите и са много изкусни в това – по какъв начин да живеят от посевите си. И понеже почвите са тлъсти и плодородни, те задоволяват техния мързел и стомах и докато не трябва да разоряват земите с палешници или да я правят по-плодородна с тор, и докато с малко семена получават много плодове. Но за лозята, както е редно, се грижат малко, най-вече понеже там земята е много плодородна. Но което се случва или поради това, че не знаят да отглеждат лозя, или понеже гроздето, което се ражда там, не узрява напълно, или понеже печелят повече от зърнените храни, отколкото от лозята, или понеже хората, които следват покоя и леността, а при лозята има повече труд, отколкото на полето, са доволни, ако всеки има толкова лозя, че да задоволява мимоходом своя дом с някакво количество. Но някъде се срещат места, които не са така годни за овощия и зърно, в които се ражда грозде с кехлибарен цвят, сладко на вкус, приятно на вкус, вкусно за храна, добро като резултат, което не отстъпва на онова, което може да се

намери и в друга някоя част на света и то не в умерени количества, а в изобилие. А от месо имат извънредно изобилие, понеже онези земи имат хубави и много зелени пасища, много подходящи за изхранване на коне и волове, и отлични за добитъка. Значи този поход би могъл да има в изобилие от трите гореказани неща – най-вече зърно и месо и то за добра цена и без опасност и грижи. Значи тази земя ще доставя за нас месо за храна, хляб за смелост и вино за веселие, ако първо бъде подчинена на църквата."[55]

Гийом Адам е твърдо убеден, че и Константинопол, а и цялата империя ще бъдат овладени съвсем леко от кръстоносните войски. Гърците са напълно негодни във военно отношение и дори жени биха могли да се справят с тяхната съпротива. Това се потвърждава и от факта, че най-непретенциозният във военно отношение противник в Ориента турците, са ги побеждавали многократно:

„И тъй като без съмнение е лесно да се завземе градът (Константинопол – б.м., А. Н.), остатъкът от империята ще бъде придобит с лекота. Защото повече не ще споменавам за съпротивата, която гърците могат или смеят да окажат. Толкова голяма е смелостта им, толкова голямо е бойното им умение, толкова голяма е доблестта им, че смятам, че не са нужни нашите рицари или пехотинци, но нашите, нека така да го кажа, жени, които биха могли да бъдат достатъчни за тяхната, не мога да кажа мощ и за ликвидирането на малодушието им. Защото ги бие и побеждава най-простият народ на Ориента, именно турците, които са побеждавани от всеки друг народ."[56]

Овладяването на Константинопол е нужно, защото по този начин кръстоносната армия ще елиминира окончателно опасността от коварствата и засадите на „гръцкия император", които са проява на традиционното вероломство на ромеите по отношение на Божиите воини, но и резултат от личната омраза, която Андроник II изпитва към Запада:

„Петият довод е, че Божията армия би могла да се предпази от коварствата и засадите, които гръцкият император с хората си е навикнал да задвижва и организира срещу синовете на Римската църква. Тъй като реченият император не е облегнат на мощта, нито укрепен с доблестта на рицаря и като вижда, че срещу нашите няма защита за него, нито бягство, се обръща към злодеяния и коварства и организира каквито може злини, както би могъл да вреди на нашите в каквото и да било с коварна опитност и както ни мрази и е пълен с отровна ненавист, не иска нашия успех, но желае обратното,

повече за сарацините, отколкото за нашите християни го иска и копнее. И тази като че естествена горчива жлъч срещу нас винаги произлиза от тях срещу нас и досега това зло съкровище живее в сърцата им. Значи този император, който не е по-добър от предците си, но е по-лош, толкова повече жадува яростно срещу нас, толкова повече кипи с нечестив дух, толкова повече, ако му е възможно, иска да буйства срещу нас с целия злодейски дух, колкото повече време смята, че ще отнеме, понеже се бои именно, че чрез задълженията си ще получи нужното наказание. Значи нека се обърне внимание, че реченият император би могъл да нанесе опасни засади и щети на нашите по три пункта. Първо, че ако някъде другаде стане или започне походът, понеже не би могъл да открие в целия свят такова изобилие на храни, както в Гърция и съседните ѝ страни, както да вдват храни, за да са в изобилие, би могло да има немалко щети за Божия лагер, ако оттам някъде вече упоменахме и за похода ще е полезно не от една страна или провинция, но отвсякъде и не би могла да се доставя храна за телесния живот именно от Гърция, която, когато е плодородна, обичайно доставя зърнени храни на близки и далечни региони, или също, ако се надяваме, че от императора на Гърция, който преди това не се е подчинил, ще има храни за похода. Това е ново, това не трябва да се вярва, че той ще осигури храни или ще даде някаква подкрепа, той, който е свикнал да убива коварно нашите, а не да ги храни."[57]

Гийом Адам се връща към историята на „Антиохийския поход", когато ромейският император наредил на своите подчинени да смесят „негасена вар с брашно" и да я продадат като хляб на Божиите воини, което предизвикало смъртта на мнозина от кръстоносците. Също така тогава само Бог спасил кръстоносците от нападение на византийския флот, който бил разположен в пристанището на Константинопол, за да ги превози в Мала Азия[58].

Императорът е склонен да подкрепи турците срещу Божиите воини, защото тайно в сърцето си се бои от успех на кръстоносците срещу турците и египетските сарацини. Тогава той би имал съсед, който би го лишил от трона му, впрочем незаконно овладян от узурпатора Михаил VIII, който е отстранил законния никейски император и е заграбил императорската титла без никакво основание за това:

„Второ, би могло да се случи и щета за армията ни от гърците, ако походът не започне от Гърция, както препоръчах. Защото може императорът с народа си да се съюзи с турците срещу нас и ще бъде за тях голяма подкрепа, а за нас немалка заплаха. Защото

когато нашите нападнат Светата земя, турците и оттам египетските сарацини ще притиснат по стената християнския народ. Трето, понеже императорът, който сега е нападател и незаконен владетел, обирджия, а не господар, колкото е по-наясно, че е узурпирал несправедливо империята, която има и че незаслужено владее онова, което държи и против волята на Римската църква оцени, че го е завладял за себе си, което не е редно, още по-горещо ще се стреми и колкото по-разумно се труди да не би да има за господар или съсед такъв народ, който иска и може да го прогони от трона на империята, на който седи незаслужено и който владее несправедливо и недостойно. Защото за себе си и за своите не трябва да има тази империя по наследствено право, понеже баща му я узурпира след като уби господаря си. Той също досега я държи по предателското право на баща си."[59]

Шестият довод на Адам за нуждата от овладяване на Константинопол се корени в успехите на „турския народ", който, „колкото и да е прост и да няма военни умения, нито доблест, все пак подчини много земи и провинции на властта си. И до такава степен тази чумава тълпа надделя над гръцките християни, които са й съседни, че да не кажа, че изоставиха градове и силно укрепени замъци безлюдни, нека не казвам, че владеят под огромен данък за властта си някои градове, но дотолкова се увеличи тази болестотворна краста, че след като жестоко опустошиха и овладяха цяла Мала Азия, разпростряха властта на три-четири мили до Константинопол."[60]

Доминиканският мисионер ни е оставил и вълнуващо описание за епохата на разорение на „анатолийския елинизъм", което макар и вероятно нелишено от риторични преувеличения, отразява печалната съдба на „нещастните гърци", които „се продават, направени роби на всички нации, а именно на сарацините, татарите и юдеите, като всеки от тях следва онази секта, която изповядва и господарят му"[61].

Гийом Адам продължава своето описание в сърцераздирателен стил, наподобяващ по-късния по време Исая Серски и неговото „И живите облажаваха по-рано умрелите":

„Бихте видели достойно за съжаление зрелище и пълно с всяка печал и състрадание – да се водят големи стада, като от овце пленени гърци от Азия в Табриз в Персия за продан, чиито брой е понякога до 2000, понякога и повече, както видях аз и моите сратници много пъти; често бихте видели майки с деца, от които едното виси на врата, друго на гърдите, трето е в корема, четвърто за

ръка и не се водят, а се влачат по-скоро. Жените желаеха да не са майки и да не са били родени децата, желаеха го, като забравяха женското желание, каеха се, че са родили необходимото поколение в това нещастие, задушаваха се от мъки, докато не можеха да освободят, нито дори да утешат децата си.“[62]

Броят на пленените и продадени в робство гърци е чудовищно голям според доминиканския мисионер, а и мнозина от тях стават сарацини и се превръщат в едни от най-опасните гонители на християнската вяра:

„Но и тези, които така се водят пленени и се продават, и стават сарацини, само в Персийската империя се оценяват на над 200 000 души. И аз го потвърждавам и заявявам, че след като обходих цялата гореказана империя по цялото ѝ протежение, никога в живота си не съм бил в някоя област, колкото и да е отдалечена и чужда, където да не съм видял пленени гърци, обърнати в сарацини, дори в земите на Индия, така са пръснати и погубени. Само в един-единствен град, наречен Табриз в Персия, и селата му се говори със сигурност, че сега живеят повече от 120 000 от реченитe гръцки пленници. И ако понастоящем един град има толкова живи пленници, колко ли ще имат другите безбройни провинции и области по цялата земя и колко ли са онези, които са мъртви или убити с меч? Но толкова много, след като са станали сарацини ги е обезумил дяволът, толкова много е поставил върху тях следите на коварството си и ги е притиснал, че като са забравили цялата вяра и християнството, по-злобно преследват нас, братята си християни, отколкото онези, които имат сарацински произход.“[63]

Все пак тези многобройни роби, приели исляма, биха въстанали срещу своите сарацински господари, ако Бог се удостои „да ни подаде някаква ръка, която бихме могли да уловим, няма да има роб, който веднага да не освети ръцете си с кръвта на своя Бог“[64].

Това мнение на Гийом Адам намира потвърждение в друг един, по-ранен трактат – *Memoria Terre Sancte*, чийто анонимен автор възлага големи надежди на „ренегатите“ – криптохристияни, които според него са многобройна част от населението на Изтока и очакват с нетърпение появата на кръстоносната армия:

„Освен това е известно, че в земите на Пагания има множество ренегати и всеки трябва да повярва, че не са се отказали от християнството, защото са повярвали или са сметнали, че Мохамедовият закон е по-добър от християнския. Някои се отрекоха пора-

ди слабите си сърца, за да избегнат наказания и затвор, други – поради бедност, и всички тези, които се обърнат към тяхното коварство, сарацините снабдяват с коне и оръжие. Но ако тези отстъпници видят, че някой силен господар настъпи там стабилно, както е основан този орден завинаги, може твърдо да се вярва, че част от тях на драго сърце ще се върне към католическата вяра и това ще доведе до голямо отслабване на езичниците, понеже тези ренегати са най-силните бойци, с които разполагат сарацините."[65]

Според Гийом Адам печалната съдба на гърците, макар и до голяма степен заслужена, е достатъчна причина за започването на „генерален" поход, в който отпорът срещу сарацинския и турския натиск над Византия трябва да бъде съчетан с постигането на голямата цел – освобождението на Светата земя:

„Ето каква щета за християнството е да се отлага походът, какъв позор за името на Христа и каква заплаха за вярата. Смятам, че ако не се притечем по-скоро на помощ на загиващата Гърция, в нея не ще останат, да не кажа, такива, които имат не само християнска вяра, но изобщо и име. Значи виждате каква е нуждата походът да започне в Гърция и доколко това го изисква нашият успех и ползата за вярата. Тъй като, макар и да са отрязани от единство с Майката-Църква и се смятат за незаконни синове, но все пак сарацините ги преследват от омраза към християните, като изобщо не ги е грижа за схизмата между нас и гърците, или дори не знаят за нея, а самите те, макар и да са пропуснали светлината на вярата, все пак, като се движат слепешката и като че в пълен мрак, се радват да бъдат християни и при нужда предано зоват и сладостно изповядват името Господне."[66]

След този вдъхновен апел за единство с християните от Изтока и по-специално с изнемогващите под ударите на сарацините „гърци" Гийом Адам излага и седмия си довод за нуждата от овладяване на Константинопол и Византия като прелюдия към истинския кръстоносен поход. Тук откриваме другия, антивизантийския мотив, обоснован подробно от доминиканския проповедник:

„Седмият довод произтича от това, че да не кажа еднакво, но дори и повече държим да разбием гърците, отколкото сарацините и това по две причини, а именно поради стимула на любовта или провокирани от усърдие за отмъщение и от омраза. И наистина от любов, понеже човек предпочита бащата да наказва сина, отколкото да върне домашния роб, който се отклонява, или пък чужденеца,

и ако бащата види, че някой от синовете не изпълнява съветите му, но го вижда, че луд и френетичен въстава и нахалства срещу него, прилага лекове, та, като се сдържат бичовете и оковите, да бъде покорен и подчинен или пък противно на волята му, понеже страданието повишава чуваемостта на ушите. Също и поради рвение за отмъщение държим да нападнем гърците повече, отколкото сарацините, понеже колкото повече тежат нанесените обиди и несправедливости от сина, от близкия, от приятеля и познатия, толкова всеки човек се настройва повече за отмъщение, най-вече ако този близък, помолен за мир, поради упорство го отхвърля и задължен за минали благодеяния, не се отказва да увеличава обидите и тегобите.“[67]

Римската църква е била изключително добронамерена и справедлива спрямо „гърците“, но гръцката църква,

„надута и горделива, нахална и обезумяла срещу майка си, винаги едновременно организираше и подхранваше разделения и схизми срещу господарката си и нетърпима към мира и единството, избра да се движи сама и като изобретяваше бунтове и предубеждения, които не познават здравината на ученията, затлъстяла, надебеляла и разплута, опетни правата вяра на Римската църква с различни заблуди и изостави покорството. Ако изброя неблагодарностите, злодеянията и неправдите, нанесени от гърците на Римската църква, ще надхвърля целите на книгата...“[68]

Все пак Гийом Адам се спира подробно на някои от „неправдите“, които са извършени „наскоро срещу вярата и изповядващите вярата в Гърция чрез гръцкия владетел“. Андроник II е описан като

„покровител и хранител на заблудите, комуто винаги бе омразна истината на вярата и единството на църквата... остави вярата, обиди многократно Римската църква и отслаби у себе си и у другите от владенията си, доколкото можа, култа на нашето християнство и отказващите да изоставят вярата или изгони от империята, или затвори в тъмници.“

Антилатинската политика на Андроник II е поставена в сравнителен контекст с политиката на неговия баща Михаил VIII,

„който, макар и да имаше империята по насилствена и неверна узурпация, все пак, смирен пред Римската църква и отдаден на нея, прие покорството и вярата, която и държа мъжки и бранеше до края на живота си.“[69]

С нескрито удоволствие Гийом Адам описва основните моменти от вътрешноцърковната политика на предишния император, особено онези, насочени към смазването на православната опозиция и физическото изтребление на мнозина от омразните на мендикантските мисионери монаси. След смъртта му обаче монасите отново надигат глава и налагат шест условия на новия император, който, уплашен от тяхната сила и от подкрепата, която те имали сред народа, отстъпил от унията и подложил на преследвания нейните поддръжници Той оставил според клетвата си своя баща (Михаил VIII) непогребан, но тялото на покойния император „оставало непокътнато и досега е в такова състояние, че не би могло да се открие някаква следа на разложение и мирис в него“[70].

Доминиканският мисионер приключва антивизантийската си „филипика“ със следните многозначителни думи:

„От тези малко примери, които се изложиха от многото случки, бихте могли да разберете колко много държи църквата да бъде погубен този император, който, след като организира толкова безчестия, изобрети толкова коварства и предизвика толкова неправди срещу нас, упорит в злото, не спира да мисли и прави онова, което вярва, че би могло да причини зло на Римската църква и ущърб и вреда на вярата ни.“[71]

Антивизантийският и антиправославен патос на Гийом Адам е добре диференциран. От една страна, опитният мисионер представя „гърците“ като страдащи братя во Христе, които, въпреки своите заблуди, са подложени на натиска на друговерците, изтребвани, принуждавани да променят вярата си и обречени на жалко робско съществуване. Църквата и планираният поход трябва да помогнат на тези страдащи едноверци. От друга страна, Константинопол и остатъците от „Гръцката империя“ са съблазнителна плячка, а обитателите ѝ са невойнствено, лениво и изнежено население, което не би могло да окаже никаква съпротива на смелите Божии воини.

Но ако отношението към „гърците“ на Гийом Адам е амбивалентно и се колебае между образа на страдащия брат-роб и лесната плячка, той е абсолютно категорично настроен срещу Андроник II, приел като своя линията на омразните на мендикантския проповедник монаси, унищожил плодовете на Лионската уния, скъсал с благоразумната и правоверна политика на своя баща, който, макар и узурпатор, е бил удостоен с Божието блаженство, превръщайки се макар и посмъртно в своего рода мъченик на вярата поради анатемите и козните на омразните калугери. Ето защо Константинопол, това гнездо на схизмата и огнище на ковар-

ства и заговори срещу латинците, от една страна, и безрезервна подкрепа за „султана на Вавилония“, от друга, трябва да бъде овладяно от войниците на кръста, дори приоритетно в сравнение със самия Египет.

Антивизантийската линия намира своето продължение в един от последните трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*, който вече многократно коментирахме. Той се отличава наистина с богато съдържание, отнасящо се конкретно до проблематиката, цел на нашето изложение. Става дума отново за *Directorium ad passagium faciendum*, чиято насоченост и съдържание подхранват солидно тезата, че зад анонимния автор, познат с името Псевдо-Брокард, се крие добре познатият ни Гийом Адам. Трактатът е датиран през 1332 г. и на фона на тогавашното политическо развитие съдържа в себе си известни анахронични политически идеи и планове. Въпреки това той отразява вярно наличието на силни антиправославни и в частност антивизантийски настроения, поне в средите на мендикантското монашество. Псевдо-Брокард – застъпник на сухопътния маршрут, очертан още по време на Първия кръстоносен поход, отделя голямо внимание на онзи участък от пътя, който преминава през „кралство Рашка и Гръцката империя“. Така петата част на първа книга е посветена на изясняването на четири „довода“ , които отхвърлят всякаква възможност за съюз и договор с владетелите и народите на тези две държави. Шестата част на първа книга се спира на четири „улеснения“ за овладяването на Византия. Седмата част е посветена на конкретните начини за превземането на Константинопол и Солун, чрез което ще бъде окупирана цялата територия на империята. Според Псевдо-Брокард седем са „очевидните ползи“, които произлизат от овладяването на „Гръцката империя“ за цялостния успех на „генералния поход“. И най-сетне осмата част разглежда шест „разпоредби“ за запазването на латинската власт в Константинополската империя, както и план за овладяването на „кралството Рашка“[72]. Разбира се, информация за православните народи и най-вече за „гърците“ и „расците“ може да бъде открита и в други части на произведението на Псевдо-Брокард.

Още когато дискутира втория от четирите мотива за извършване на „генерален“ поход, авторът описва плачевното положение на християнската общност в света и отбелязва наличието на множество християнски народи, които не следват учението на Римската църква:

> *„Сега обаче е така, че в цяла Африка, в която някога цъфтеше славно християнската религия, няма нито един християнски народ. В Азия, разбира се, въпреки че има много народи и безброй християни, все пак те нямат истинска вяра и не спазват евангелското учение. В Европа, която е нашата част, има много народи, които*

са езичници и граничат с тевтонците и поляците. В някои части на Испания има сарацини. Също в Европа има много и разноезични християнски народи, които не са заедно с нас във вярата и учението. Защото има рутени, които се простират на повече от 40 денонощия път пространство и те са съседи на бохемците и граничат с поляците. Също тук е и обширната Българска империя, която се простира на повече от 20 денонощия път. Следва Склавония, където има множество кралства, а именно Рашка, Сърбия, Хелмения (Захлуме), Хърватско, Зента (Зета). Те от една страна граничат с Унгария, от друга – с гърците, от трета с – далматинците, албанците и власите. И освен това, освен тези народи, обширната и просторна Гръцка империя."[73]

При изясняването на третия мотив за нуждата от провеждане на поход Псевдо-Брокард разширява географията на некатолическото християнство и в Азия, където очертава границите на източния дял на православната общност:

„Значи освен тези християни, които споменах по-горе и които имат своите обиталища в нашата част Европа, а именно гърци, рутени (руси – б. м., А. Н.), *българи, славяни, власи, които всички са влачени от опашката на гръцката секта чрез отклоненията и грешките на схизмата към Ада, има не по-малък брой и други многобройни християнски народи, които се смятат за православни и се броят естествено за правоверни. Някои от тях се ослепяват от мрака на гърците, а пък други са заплетени в заблудите на различните секти. Те, след като смениха и изоставиха християнското име, си избраха имена от самите секти или от създателите на тези секти. Има например народ, който се нарича готи, от който бяха и онези готи, които унищожаваха земите на Запада с войни, огън и меч. Има и други народи, като се спускаш от север на изток, а именно зихи, от които са скитите, аногас* (абхазци – б.м., А. Н.), *от които са вандалите, скани, от които са хуните, алани, от които са и както се вярва произлязоха аланите. Освен това има грузинци, които сега гърците наричат ибери, понеже дошли от Испания, а Испания се нарича Иберия от реката Ибер* (Ебро – б.м., А. Н.). *Всички тези народи се простират на повече от 80 денонощия път и съперничат на Гръцката църква в грешките си. В земите на Ориента има много християнски народи, поставени под властта на императора на Персида. Защото има някаква Гръцка империя, която сега от царския и митрополитски град Трапезунд се нарича Трапезундска империя, но в древността се е наричала Кападокия.*"[74]

Към това той прибавя и кратко описание на якобитите, несторианите, нубийците и други по-„екзотични“ групи на източните християни, на които ще се спрем по-надолу.

Фокусът на изложението на Псевдо-Брокард е насочен обаче към Балканския регион. Той отбелязва наличието на два пътя от унгарските граници до Константинопол – „единият е през България..., другият през Склавония, тоест част от кралството Рашка...“. Псевдо-Брокард препоръчва пътя през България, „където пътят е по-широк и по-кратък“[75]. Той обаче смята, че френският крал не трябва да се съобразява особено с местните владетели и дори е препоръчително да нахлуе в тези земи като във вражеска територия:

> *„Преди да излезе от границите на Унгария, ще нареди да получи сигурност по отношение на тези, които управляват в България, Гърция и Рашка, която самите те по-драговолно биха показали, като го допуснат в техните, но всъщност не в техните, а в насилените, узурпирани и тиранизирани от тях владения. Нека се устрои речените владетели да осигурят чрез хората им да се постави на подходяща цена храна за армията. Но ако все пак бихме могли да разчитаме на някаква вярност от тяхна страна, което не смятам и не преценявам за вярно поради съображения, които ще бъдат изложени на съответното място по-надолу, и ако се прецени, че нашето навлизане при тях ще бъде враждебно, тогава зърнените храни, брашното и месата ще бъдат в изобилие и то безплатно. Защото тези земи са много изобилни в това отношение, а също и подземните ями, в които са скрити нещата им, които тогава ще се открият след необходимото претърсване. Самите те са така отхранени в изобилие, че не мислят за отбраната и съпротивата си, а за хапването.“*[76]

Тук отново се натъкваме на познатия ни от Адам образ на Балканския регион и неговото население – богата и плодородна земя с безгрижно и лениво население, което, отдадено на материалните удоволствия, е пренебрегнало и изоставило инстинкта за самосъхранение и може да бъде грабено безнаказано, още повече че съществуващите тук династии и държави са напълно нелегитимни. По наше мнение подобно отношение се вписва напълно в един „протоколониален“ дискурс, демонстриращ нарасналото чувство за превъзходство на „уникалния“ западен човек над всички останали обитатели на света.

Петата част на първа книга разглежда в детайли пътя на кръстоносната армия през сръбска и византийска територия. Тук в три отделни

параграфа Псевдо-Брокард излага в детайли съображенията по три проблема – дали ще бъде нарушен някакъв договор с „гръцкия император“ или с „краля на Рашка“, дали може да им се вярва изобщо и дали може да се намери „справедлива, редна и почтена причина, за да се нападнат владенията им“. По първия от тези проблеми Псевдо-Брокард е категоричен, че по силата на четири „съображения“ не бива да се сключва какъвто и да било договор с тези владетели.

Първото съображение

„се извежда от страна на католическата вяра, която самите те с църквите си не спазват и не вярват в нея, но самата нея така отхвърлят и твърдоглаво мразят, че избягват дори да чуят нейното име като извратени и зловредни еретици“[77].

Твърдоглавите схизматици, тези „закоравели и коварни еретици“ не само не приемат никакъв диалог с католицизма, но и „някои от нашите хора привличат и въвличат с молитви, обещания, услуги, почести и заплахи, доколкото могат, към своята перфидност“. Що се отнася до мендикантските проповедници, те „бяха отхвърлени, бити и обиждани, по тяхна заповед и нареждания“[78]. По този начин били изгонени и всички католически придружители на Анна Савойска, отбелязва Псевдо-Брокард, а самата тя, макар и не доброволно, но „принудена“, приела тяхната „перфидност“[79]. В кръвта на гърците е да се поддават на заблуди и ереси, твърди Псевдо-Брокард и изрежда в детайли всички техни прегрешения и ересиарсите, които са произлезли от тяхната църква –

„Павел Самосатски, Арий, Сабелий, Македоний, Несторий, Диоскор и почти всички създатели на ереси, които от съкровищницата на лошото си гръцко сърце навсякъде пръснаха смъртоносната си отрова. Но с тези грешки и разнообразните петна на коварството тази Гръцка църква се подхвърли на зловредно омърсяване... Свидетелстват и съвременните деления между тях, тъй като почти навсякъде, където живеят, има и грешки, свидетелстват и много нации покрай ориенталските, които влачи след себе си негодят след опашката на своето безразсъдство в предателствата и слепотата си.“[80]

Вторият довод, подкрепен обилно с цитати от Стария завет, посочва, че евентуален договор с православните народи е равносилен на договор „срещу Бога и става договор с Ада“. Третият аргумент на мендикантския мисионер е свързан с нечестивото отношение на „схизматиците“ към Римската църква,

„която те презират и осъждат, понеже я наричат и определят като блудница, развратница, проститутка, зловредна църква. Всичките ѝ тайнства отхвърлят и осъждат като едното нищо, определят и твърдят, че няма нито глава, нито прелати, нито степени, нито статус, нито ордени в нея. Наричат синовете ѝ мръсни псета и многократно през годината и публично ги обявяват за еретици и схизматици, и за мъртви и развалени членове, отделени от единството на мистичното Тяло Христово, отлъчващи и анатемосващи и обявяващи ги за „азимити"... Ако някой от нашите се обърне към тяхната перфидност, го кръщават отново, а ако някой от нашите се случи да празнува в техните църкви, ги освещават и очистват отново, като да са били омърсени от проливане на кръв или семе... Твърдят, че всичко, което е наше, трябва да ни се отнеме правилно и заслужено като от незаконни собственици.... Само едничките гърците ни отхвърлят и пренебрегват, и преценяват, че ние трябва да бъдем изхвърлени от сърцата като мъртъвци.... Това и много други неща, които би било надълго да се разказват поотделно, онази мръсна Гръцка църква лъжливо, омразно и надменно произнася за хубостта и чистотата на Римската църква и на нейните прекрасни синове."[81]

Най-сетне, на четвърто място, авторът посочва, че договор не бива да се сключва, защото

„никой не трябва да оказва помощ или услуга на еретици, врагове на Бога и неприятели на църквата..." Той твърди още, *„...че целият Ориент знае, че императорът на гърците и кралят на Рашка са безсрамни петна на двуличието, а именно, че заедно са смятани за еретици от Римската църква и като такива бяха осъдени много отдавна. Друга причина е, че са чужди на правото, лъжливи и предателски нашественици, и насилнически и тиранични узурпатори."*[82]

Вторият проблем е оправданата липса на доверие в гърците, която Псевдо-Брокард подкрепя също с четири довода. Първият от тях е особено интересен за нас, защото дава обща преценка и характеристика на ориенталците, за които са присъщи угодничеството, притворството, коварството и измамата:

„Първият довод е от общата черта на всички ориенталски нации, които имат за присъщо да променят вярата си, да изменят и да се преобръщат с щастието. Защото няма други народи в света, които по-добре да знаят как да се крият зад прикрити слова

и факти, да милват другите с умилквания, да обещават много и големи неща, да угодничат. Нито пък има други народи, които могат по-добре да се измъкват от обещанията си, по-ловко да мамят, да плетат по-внимателно едно предателство и непочтително да се отказват от клетви и потвърдени споразумения. На които, когато повече обещават и се кълнат, по-малко трябва да вярваш, които, когато повече угодничат и оказват почести, тогава трябва да се пазиш от тях, тогава ги подозирай като врагове. Защото правят това, за да излъжат сигурния човек и да го изненадат внезапно. Те възхваляват най-много тези, почитат тези, изтъкват и прославят, които намират за най-лукави и хитри, които са видели, че измислят по-красиви и пищни лъжи, и които знаят, че знаят как да достигнат до желаната цел с една лъжа. Пази се, господарю мой и крале, да не би да поддържаш огън в пазвата си, да имаш враг до сърдите си и да не храниш в яслата си скорпион или змия"[83].

Вторият аргумент на автора по този повод произтича от първия, защото, макар и гърците „да участват с ориенталците в гореказаното, все пак всеки от тях е най-вече от най-предателската династия на Орнента и Севера". Тук Псевдо-Брокард отново в детайли описва узурпаторската същност на династията на Палеолозите, но вече мотивирана с отстраняването на латинската власт от Босфора:

„Палеолог, прапрадядо на този, който сега владее Гръцката империя (Андроник III (1328–1341), т.е. Михаил VIII – б. м., А. Н.) *извършил много предателства и нечестиви дела, най-сетне лишил от империята Филип, син на Балдуин II* (1229–1261 – б. м., А. Н.), *бащата на господарката Катерина* (Катрин дьо Валоа – б. м., А. Н.), *съпругата на приснопаметния Ви баща* (Шарл дьо Валоа – б. м., А. Н.)."[84] *Подобна е и преценката за Андроник II, „сина на този Палеолог на име Андроник, дядо на този, за когото става дума в настоящия текст, живял също не без предателства. Тъй, когато умрял баща му и като клирът и монасите не искали да се съгласят с коронацията му, склонил да приеме пет скверни клетви, сам той нещастен сквернословец, погубен и съблазнен."*[85] Наред с ликвидирането на унията, което произтича от тези клетви, Андроник II *„ослепил единия си брат, а другия оставил да умре от глад в затвора. Уморил също от глад сестра си и я убил в тъмница. Почти всички от своето коляно или проскрибирал, или ги заробил из затворите и не позволил никому от гореказаните да си иде миром в Ада."*[86]

Третият довод на Псевдо-Брокард е базиран на негативната същност на съвременния му Андроник III, когото той описва не по-малко цветисто:

„Този, който сега владее незаконно управлението на Гърция, на име Андроник, роден в така предателска династия, обучен извън истината и правдата чрез кривдата на своите предци, е получил по наследство предателствата и коварствата, изтъква се чрез зловредните си деяния, че ги е наследил по право, за да стане ясно, че в неговото семейство колкото е по-късно, толкова е по-лошо.“ Той също е *„убил собственоръчно единствения си брат, лишил от империята и запратил в някакъв манастир дядо си, гореказания Андроник, който го отгледал като истински баща... направил го монах, където живял в голяма мизерия и мъка, и поради постоянните си хленчове и сълзи ослепял....“*[87]

Четвъртият довод почива върху вече добре познатата и популярна история за смесването на „негасена вар и брашно“, която гърците предложили на кръстоносците вместо хляб, и причинили масова гибел в редиците на Божиите воини, а също и на епизода с пробиването на дъната на корабите, предназначени за прехвърляне на кръстоносните войски през Босфора[88].

След като очертава по този изчерпателен начин пълната липса на легитимност на управляващата династия в Константинопол и предателската същност на „схизматиците“, Псевдо-Брокард изрежда и четири „справедливи, редни и почтени причини“ за „нападение над техните владения и съзнателното им отнемане от тях“. Така византийските императори като „нов Ирод, както искат, така устройват реда на своята генеалогия, чрез която се прикриват предателствата, които сториха, като убиваха господарите си... издигат се мошенически към върховната слава на августите..., но все пак истината за нещата е, че нито докосват императорската линия, нито пък имат кръвна връзка, освен онази, която прапрадядото на този Палеолог започна да плете, който беше първи император, но не и първи предател от династията си“[89].

След дълъг екскурс от историята на Латинската империя Псевдо-Брокард отбелязва, че „често споменаваният Палеолог лишил от империята както гореказания Филип, така и господарката Катерина, неговата дъщеря, и лично окупирал предателски и тиранично империята. Нея и този Андроник, правнук на Палеолог, държи окупирана също не по право, а по безправие.“[90] Оттук кръстоносният експерт извежда и третата причина: „че тази империя не се окупира в щета на никого другиго, а в щета, ущърб и загуба на Вашата династия“, визирайки правата на Филип VI Валоа върху наследството на Катрин дьо Валоа и титлата на константинополските латински императори[91]. И най-сетне доминиканският проповедник призовава френския крал за „отмъщение за пролята-

та кръв на правоверните невинни гали", които загинали при отвоюването на Константинопол през 1261 г. от никейските войски[92].

След като обосновава подробно пълното право, с което Филип VI би могъл да нахлуе в земите на Византия и Сърбия, Псевдо-Брокард се концентрира върху лекотата, с която би могла да се осъществи подобна военна акция. Тук той излага шест „улеснения", за да докаже правилността на своята теза.

> *„Гръцкият род и онези, които подражават на гръцкото коварство"*, които са отхвърлили властта на Римската църква, са изгубили *„четири блага, които вървят с вярата от сътворението на света"*. Така те са изгубили *„първо, Бог, който удостоява правоверните да живее в сърцата им чрез вярата, второ, благоразумието, което някога бяха навикнали да заимстват от цялата Вселенска църква..., трето, светостта на живота..., четвърто, доблестта на оръжията, чрез която бяха навикнали да пазят владенията си, да подчиняват враговете си, да унищожават неприятелите си и да ги обръщат в бягство..."*[93]

След като описва срамните поражения, които ромейските войници са претърпели от далеч по-малобройни турски и каталански отряди, Псевдо-Брокард обобщава безмилостно:

> *„Така мизерните гърци станаха страхливи и малодушни, като ги изостави Божията милост и ги застигна заслуженото Божие възмездие, понеже Татаринът ги тревожи и избива, Турчинът ги подчинява и пленява, Славянинът, Българинът и всеки враг ги напада, унищожава и изтребва, и нямат друга надежда освен в обичайната фраза „Fige, fige!"* („Бягай! Бягай!" – б. м., А. Н.), *което на нашия латински език ще рече: Fuge, fuge!"*[94]

Второто улеснение произтича от „достойното за сълзи обезлюдяване, печалната пустош, порутените замъци, изоставените градове, безлюдните села, пленения народ, превърнатите в плячка благородници, хората от двата пола, които са отведени в робство". Подобно на Гийом Адам Псевдо-Брокард ни рисува покъртителните сцени из робските пазари на Персия и преценява, че „така отвлечените, продадени и съблазнени (т.е. приели исляма – б. м., А. Н.) са 400 000 само в Персийската империя. Значи кой би могъл да преброи колко от тях има в другите империи на татарите и в Египет..., които са продадени и пръснати, освен безбройните, които са унищожени с глад, огън и меч. Никога не съм бил сред която и да било чужда нация, колкото и да са те на брой, където да не съм видял гръцки пленници."[95]

Третото улеснение се дължи на обстоятелството, че

„у светския владетел на гърците няма нито разум, нито смелост, нито благоразумие, нито пък доблест“. Той е *„така женствен и отдаден и подчинен на всичко плътско, така е отделен от всякакви военни умения и опит, така е отчужден от каквото и да е военно благоразумие, че не би искал или могъл да се противопостави на така голямата погибел на империята, нито пък на толкова очевидното ограбване на своя народ“.*

Императорът е станал *„роб на каталаните от Атинското херцогство, които се наричат Компанията, и на турците, и на татарите“.* Той *„се готви повече за бягство, отколкото за война, не е организиран нито за поданиците си, нито за Господ, пияница, смукач, ненадежден, неверен повече от грък, горделив, тщеславен, надменен, суетен и лишен от всяко добро..., лъжлив в обещанията, измамник в клетвите...“*[96].

Но както светският началник на „гръцкия народ“ е „треперлив и нездрав“, така и поради своя духовен глава народът е „изложен на болести и зарази“. Поради грешното учение на Гръцката църква императорът, „макар и отвътре да е чудовищен... и деформиран, определя, мести, сваля, пленява, проскрибира, арестува и наказва епископи и абати без разлика и то по свой каприз“. Патриархът, когото „погрешно смятат за вселенски и уникален..., единствен наследник на земята на апостол Петър и викарий на Христа над всички земни църкви“, е играчка в ръцете на светската власт[97]. Псевдо-Брокард обобщава с убийствена ирония своя коментар за устройството на православната Константинополска църква и на Византийската империя в цялост:

„За всичките им глупости, които по този въпрос притежават и следват, изглежда, че трябва да се разкаже отделно от нашето предложение. Ще кажа само това, че устройството на църквите им е невиждано сред зрящите хора, освен ако не е някакъв фантастичен модел на играещи момченца, които, след като се придържат един ден или час към онова смешно достолепие, се връщат като слабоумни хлапаци, както и преди. Значи тази страна без нужния върховен глава, без вожд, чийто род е без разум и благоразумие, и народът е безразсъден и глупав, чиито градове са пусти, портите са разрушени, свещениците са хленчещи, а самата страна е оцапана и изпълнена с горчивина, явно може лесно да бъде овладяна.“[98]

В седмата част мендикантският мисионер изгражда подробен военен

доклад за състоянието на Константинопол, Солун и Одрин и за тактиката, която трябва да бъде използвана при евентуални военни операции срещу тези ключови градове на Византийската империя. Той отбелязва, че макар и отлично укрепен, Константинопол е слабо населен,

„защото едва една трета от града е обитаема, останалата са градини или поля, или лозя, или пустош. Народът се състои от рибари или търговци, моряци или занаятчии, и копачи. Малцина са благородниците, беззащитни като жени, плахи и боязливи като юдеи, като онези, които никога не са знаели да вървят на война, нито да носят оръжие в боен ред срещу някой враг."[99]

Подобна е ситуацията в Солун, чието малобройно население е „бедно, плахо и беззащитно"[100]. Като цяло Псевдо-Брокард е убеден, че ако бъде овладян Константинопол и евентуално Солун, то „Одрин и..., другите имперски градове и замъци" ще капитулират без никаква съпротива[101].

Овладяването на Константинополската империя ще донесе седем „ползи", някои от които имат чисто стратегическо значение, а други и по-общ политически ефект. Така първата „полза" е, че „заблудената овца и изгубената монета ще се върнат при своя господар и в нужната кошара, т.е. Гръцката църква, някога плодородна в изявите си и изобилна с достойни чрез живота си мъже, славни по доблест и чудеса, пресветли по учение и знание". Той развива метафората с „изгубената монета", като отбелязва, че тя може да бъде намерена, само ако „Гръцкият дом, т.е. владенията им, не се подчини напълно и от тях не се отнеме кралството посредством материалния меч и не се даде на народа, който ще произведе плода му". Гръцката църква, „тази овца, блуждаеща през пустините на заблудите и схизмата", макар и „понякога да се връщаше и да се стремеше към нужната кошара, пастирска, истинска и грижовна, все пак, навикнала да скита, горделива, непокорна и бунтовническа, твърде бързо рушеше оградите на единството и като див звяр чупеше и отхвърляше оковите на питомността и подчинението". Ако столицата на православния свят Константинопол бъде подчинена,

„ако гръцката светска и духовна власт се привлече към единството на вярата и подчинение на църквата..., малки и големи народи ще се върнат към единството на вярата по този начин, а такива са рутените, славяните, готите, грузинците, власите, аланите и някои други народи, които всички подражават на гърците в техните обичаи и заблуди"[102].

Налагането на уния на православните народи не е единственото

политическо предимство, което отчита мендикантският експерт. Така ще бъде елиминиран един коварен враг, който „би могъл да организира засади, да подбужда вражди, да организира измами и коварства, които обикновено възникваха непрестанно поради обичайните гръцки лъжи и коварства“, а Божиите воини ще могат да се концентрират срещу „официалните врагове на вярата“, т.е. сарацините[103].

Ако на територията на „Гръцката империя“ се възстанови управлението на католически императори, ще се възстанови и древното положение, когато „гореказаната империя цъфтеше във вярата, беше трайна в доблестта си, държеше източния владетелски скиптър еднолично и неустрашимо, а варварският враг и неговото коварство вехнеха“[104]. Така ще се коригира една тенденция, започнала от времената на Ираклий (610–641) и неговото отстъпничество, когато с увеличаването на гръцкото „коварство армията им слабееше, враговете се одързостяваха, последваха победите и дойдоха триумфите им, а силите им нараснаха дотам, че разпространиха властта си почти до стените на Константинопол“[105].

Веднъж овладяна, Византия трябва да бъде съхранена под властта на латинските императори. За целта е нужно според Псевдо-Брокард да се предприемат шест „устроения“ или неотложни мерки, които ще осуетят повторение на сценария от 1261 г. Като първа мярка трябва да бъдат подложени на репресии всички онези латинци, които „са се отрекли от вярата и католическата църква с думи или дела, или пък и с двете, и следват до днес гръцкото коварство, ако не се отрекат, да се предадат като еретици на светската курия за наказание със съответното наказание“. Но дори ако въпросните отстъпници „се опомнят, нека носят завинаги кръста и да се изпратят в изгнание извън цялата империя и завинаги да са опозорени, та така светлината на католиците да се разграничи от сянката на еретиците“[106].

Втората неотложна мярка следва да бъде акция срещу „всички монаси, които се наричат калугери, т.е. добри старци“. Те „трябва да се изгонят от цялата империя и да се пръснат из различни западни страни, освен ако не искат да се отрекат от грешките си публично и публично изповядат католическата вяра на Римската църква, и въпреки това тогава нека се назначат инквизитори, които внимателно да разследват и действат срещу отпадналите“. Именно „калугерите“, които „носят скромно облекло, показващи, че понасят голямо въздържание, чрез яденето на някакви семена, с което изопват лицата си и изглеждат на хората, че са бледни и постещи, и чрез въздишки и смирени слова, и чрез прекланяне на вратовете и главите си и свеждането на очите си претендират за някакъв свят образ“, всъщност са се показали „като грабливи вълци в

овчи кожи, крайни лицемери, подобни на избелели гробници, така държат в заблуда императора и благородниците, целия клир и народ, че каквото и да кажат, онези го вярват, каквото и да наредят, онези го изпълняват". Православните монаси са „горчилката и ферментът, които обърнаха в жлъч древната сладост на светостта на гърците и развалиха цялата маса на онази църква". Докато този елемент от византийското общество запазва своите позиции и влияние,

„тази църква винаги ще се мени, винаги онези благородници ще се колебаят във вярата, онзи клир и народ ще се люлеят, винаги там франкското господство ще остава нестабилно, но все пак толкова дълго ще се преструват на католици, толкова дълго ще прикриват мръсното си сърце с фикциите си, лицемерието си и преструвките си, докато чрез своите лъжи и предателства не отхвърлят от себе си и не прогонят като необуздан и див звяр франкското владичество, което смятат срамно за себе си. Към това, ако не бъде предотвратено, ще се открият достатъчно съчувстващи ориенталски нации, които не ще се побоят да започнат бунтове, независимо от това какъв край биха имали те."[107]

Доминиканският проповедник е разработил и схема, която силно напомня на системата за набиране на еничари, въведена няколко десетилетия по-късно в Османската държава. Той предлага буквално следното:

„... всеки, който има повече от един син, вторият трябва принудително да се изпрати в училище, където да изучи латинската писменост, и ако гръцките писмена не бяха едното от трите изначални, с които трикратно беше изписан надписът на разпятието на нашия Господ Иисус Христос, бих посъветвал здравословно и, както смятам, благоразумно тези букви да се унищожат изцяло." Така обработени *„гръцките момчета... веднага щом пораснат, по знание и възраст да видят и да разберат онова..., чрез което ще се опровергаят грешките им..., и така ще останат във вярност на управлението по-истински и по-драговолно без никаква измяна"*[108].

Псевдо-Брокард предвижда още специална комисия от „сигурни мъже", за да издирва и обследва книгите, „които написаха техните древни и съвременни еретици. Когато се открият такива книги, веднага да се изгарят"[109].

Тази „културна" политика в завладяната православна империя трябва да се подкрепи с официален акт

„в храма „Света София", където да се събере целият клир и народ от града, така че поне един представител от всяка главна

фамилия да се накара да присъства на този събор и след като се направи обръщение към народа, да направи тогава открито и гласно изповядване на нашата вяра и се приведат към единство и покорство на Римската църква и на папата. След това, за да се признае франкската власт, нека спонтанно ѝ се подчинят и да провъзгласят и обявят верността и покорството си единогласно.... Тогава императорът благодушно да опрости някои от ангариите и данъците им за целия народ, с които имаха навик да ги притесняват гръцките императори, и така да се подготви в милосърдие тронът на новия император."[110]

Шестата мярка на Псевдо-Брокард предвижда преустройство на византийските църкви,

„защото в гръцките църкви има неща, съблюдавани и досега, които биха могли да доведат до големи промени във властта,... както знаем, че се е случвало в други моменти, когато унищожиха напълно франкската власт..."[111].

Особено опасни са следните пет „обсерванции" на православната църква, които трябва да бъдат изкоренени безмилостно. Първата от тях е, че епископите се избират изключително сред омразните на автора „калугери" и никога от средите на „секуларните клирици", колкото и отличени да са те във вярата. Така епископите „бунят сърцата на хората и поради фалшивия образ на святост... магнатите и простолюдието им вярват...". Не съществува никакъв друг монашески орден или „religio" по израза на автора, „освен тази на онези перфидни калугери", което предопределя контрола им върху цялата манастирска структура в империята[112].

На трето място, „нито един секуларен клирик, каквато мълва или мнение за него да има някъде из империята, няма право да слуша нечии изповеди, а единствено калугерите се назначават на такава длъжност". Контролирайки постовете на епископите, абатите и изповедниците, „калугерът" „получава напълно цялата империя за осъществяване на своята мръсна и коварна воля"[113].

Четвъртата смущаваща „*обсерванция*" е постоянното използване на църквите за организиране на разнообразни събрания:„*...там правят събрания, там организират и заговори...*" Окупаторската параноя на доминиканския проповедник стига дотам, че широкоразпространената византийска практика за създаване на частни параклиси и църквички в имения и частни домове се определя като средство за създаване на места,

„където биха могли да организират конспирации за злото на властта, както имат навик, където колкото свободно, толкова и тайно, колкото разрешено, толкова и скрито, се наговарят. И така под маската на отдадеността се укрива мръсотията и предателството се скрива под наметката на благочестивостта.“[114]

Разбира се, авторът предлага и пет „средства“, чрез които тези пет зловредни практики да се отстранят. Необходимо е да се слеят част от епископските епархии, а на катедрите им да се назначат „добри и почтени мъже, които са богобоязливи и с местен произход.“, да се организират различни монашески ордени от местните монаси, с което да се разбие монополът на „калугерите“[115].

На трето място или „третият лек е там да се въведат конвенти на религиозните мендиканти, които, като научат езика, да слушат изповеди и налагат спасителните покаяния, които биха могли да подбудят и народа да остане във вярата, и да ги укрепят да бъдат винаги верни на властта“. Именно тези мендиканти трябва да получат контрол над по-голямата част от градските църкви, а останалите да преминат в ръцете на секуларните клирици[116].

Що се отнася до частните църкви и параклиси, Псевдо-Брокард е категоричен, че тези „църквички, които биха могли да се нарекат повече пещери и леговища на злодеи, веднага трябва да се разрушат, за да не видим да се събират по подобен начин техните съвещанийца“[117].

Само с приемането на предложените шест „устроения, подобно на това, което се чете, че Господ създал света за шест дни и на седмия си починал, така новият император по-солидно в твърдостта, като се отстрани всякакво съмнение, ще владее империята и ще почива във вечната събота на мира“[118].

Планът на Псевдо-Брокард обаче не свършва дотук. Наред с Византия на пътя на кръстоносната армия към Светата земя според него се намира и една друга страна, чиято династия е не по-малко незаконна от тази на Палеолозите, а самата страна може да бъде овладяна с лекота и при това напълно основателно. Това е „кралството Рашка“ или Сърбия, където владетелят „нито има по право място, нито дом, но подобна тежка вреда от изневери, предателства и тиранства го обявяват за известен с лоша слава и веригата от престъпления чак до него се простира от предците му, като нараства от лошо към по-лошо и у него се увеличава постоянно“[119].

Следва подробно описание на борбата между синовете на Стефан Урош I (1237–1272) – Стефан Драгутин (1272–1275) и Стефан Милутин (Урош II) (1275–1322) и вероломното предателство на Урош II, който след смъртта на брат си Стефан Драгутин отнел властта от ръцете на

законния наследник Владислав, развел се със своята съпруга – унгарската принцеса Елизабет, „сестра на госпожа баба Ви“ (става дума за бабата на Филип VI Валоа, Мария Унгарска – б.м., А. Н.) и сключил брак с византийската принцеса Симонида, „сестра на сегашния император“. Въпреки своите два брака Стефан Милутин имал само двама сина и то незаконни – Стефан и Константин. Именно въпросният Стефан Дечански (1322–1331) успява с измама да овладее престола, като елиминира последователно освободения от тъмница Владислав и убива „с нечувана жестокост брат си Константин... Такава е тази змийска фамилия, такива отровни чаши разлива и разсипва.“[120]

Но не по-добър от стария Стефан Дечански е и самият Стефан Душан (1331–1355), който, „макар и да е по-млад телесно и по възраст, все пак всъщност надминава и превъзхожда по отровата на нечуваната си злобвредност, но не случайно, своите предци. Защото пленил, оковал и затворил в тъмница, и нещо повече, убил жестоко собствения си баща, както бе упоменато, незаконнороден, незаконен, роден за зло, жесток, тиранинчен, синоубиец, братоубиец и, доколкото зависело от него, и отцеубиец.“[121]

Ужасяващите нрави на Палеолозите и Неманичите са достатъчно основание за война срещу тях, както личи и от обобщаващите слова на Псевдо-Брокард по повод драматичните събития от сръбската история, на които се спира подробно:

> *„Ето, господарю мой и кралю, гореказаният император и крал и династиите им описвам ги такива, каквито твърди, че са целият Изток, и в голямата си част го зная и от личен опит. Та нека сега благоразумието на Вашия поглед да се погрижи и да прецени дали по някакъв начин трябва да се вярва на тях относно обещания, клетви и вярност, след като те като извратено поколение и неверни синове произхождат от лоша нация и нечестив сой, мислят злото на Господа, не се подчиняват на църквата, убиват родителите си, не щадят синовете си, трепят братята си, унищожават и ликвидират своя род, третират родниците си като чужденци, приятелите като врагове, домашните като неприятели, лъжливи към обичащите ги, предатели спрямо помагачите си, потисници на поданиците си, насилници на чужди права, най-жестоки убийци на своите господари.“*[122]

Към очевидните морални основания, които диктуват необходимост от овладяването на Сръбското кралство, Псевдо-Брокард прибавя и не помалко очевидните стратегически аргументи в полза на подобна акция:

„Това кралство има малко или почти никакви укрепени или защитени места, но цялото е съставено от села и къщи, без ровове и почти без стени. Сградите и палатите както на краля, така и на благородниците са от греди и трупи. Не видях никога там някакъв дом от камък или земя, освен в морските латински градове. Това кралство изобилства със зърно, вино, масло и месо, богато е на пълноводни извори и реки, радва се на лесове, ливади, планини, равнини и долини, изпълнено е с различни видове зверове и накратко, каквото и да се роди там, е отбрано и особено в онази част, която е разположена на морето. В това кралство са за разработване пет златни мини наравно със среброто, в които работят постоянно майстори. Освен това има и сребърни рудници, смесени със злато наистина, сега открити в много и различни местности, и при това там има обширни и гъсти лесове. Който и да има това кралство, ще притежава наистина едно желано и искано удоволствие, и ценено винаги.“[123]

Тази богата и незащитена от особени укрепления страна с примамлива плячка, но и би могла лесно да се овладее, защото в нея освен „славянските схизматици“ обитават още:

„две нации – именно едната на албанците, а другата – на латинците, които всички устояват под вярата, обичаите и покорството на Римската църква. И съобразно това имат архиепископи, епископи и абати, и религиозни, и секулярни клирици от по-нисък статус и ранг. Латинците имат шест града със свои епископи, първо Антибари, архиепископия, после Катаро, Дулчино, Свации (Сфаси (Светиград) – б.м., А.Н.), *Скутари и Дериват* (Дривасция (Дриваство) – б.м., А.Н.), *които населяват само латинците. Населението на тези области в целия диоцез извън стените е албанско. Албанците имат четири града, именно Голям Полат, Малък Полат, Саббате* (Стефания – б.м., А.Н.) *и Албания, които са подчинени всичките, заедно с речените латински градове на архиепископа на Антибари и на църквата по митрополитското право. И макар и албанците да имат напълно различен език от латинския, все пак имат латинска писменост в употреба и във всичките си книги. Значи силата на латинците извън градовете нараства двойно. Защото извън градовете си, макар и да притежават имоти на лозя и ниви, все пак никакво латинско население не притежава замък или село. Но албанците, които са велика нация, биха изкарали на бойното поле повече от 15 000 конници за всякакъв вид война, по обичая и нрава на тази страна, полезни и мощни бойци.“*

Тези братя по вяра, именно албанците и латинците, *„са потиснати под непоносимото иго и най-тежкото робство на онова омразно и нечовешко славянско управление, а именно народът е натоварен с ангария, клирът е отхвърлен и унижен, епископите и абатите са често оковани, знатните – лишавани от наследство и лично задържани, църквите, както епископските, така и другите, са рушени и с погазени права, манастирите са разпилени и разрушени“*.

Доминиканският проповедник е убеден, че *„те заедно и поотделно... ще осветят ръцете си в кръвта на реченитe славяни, когато видят някой франкски владетел да се появява в земите им, когото ще направят военачалник срещу реченитe нечестиви славяни, неприятели на нашата вяра и истина. Но заедно с реченитe албанци и латинци 1000 франкски рицари и пет-шест хиляди пехотинци без съмнение ще овладеят цялото толкова голямо и обширно кралство с голяма лекота“*[124].

Всъщност, заключава авторът, *„ако Вие върнете реченитe империя и кралство към Вашата вяра и лоялност, това би било помилостиво приета жертва пред Бога, отколкото ако отнемете много повече от сарацинските владения“*[125].

Можем да обобщим без никакво съмнение, че в *Directorium ad passagium faciendum* откриваме красноречиво продължение на една линия, ясно очертана в трактата на Гийом Адам *De modo Sarracenos extirpandi*. Самият текст и редица детайли в него показват, от една страна, голямата вероятност зад Псевдо-Брокард наистина да се крие самият Гийом Адам. От друга страна, те са ярко свидетелство за огромната верска и етническа нетърпимост, която поне определени кръгове в Западна Европа, особено в средите на мендикантските ордени, изпитват към православните християни от Балканите и Източна Европа. Както видяхме, народите на тези територии са разглеждани като мързеливо, бедно, еретическо население, чиято единствена съдба е да се подчини на „законните“ си латински господари, защото елитите, които то е излъчило, са въплъщение на всичко отвратително и нечовешко. Разбира се, както ще видим от пасажите, посветени на нехалкедонските източни християни, отношението на Псевдо-Брокард към тях не се различава съществено от презрителната насмешка и омраза, и от един „протоколониалистки“ подход, характерен с пълно незачитане на местните обичаи и особености, проявени в онази част на трактата, която се отнася до жителите на „Гръцката империя“ и „Рашка“.

Можем също да отбележим, че най-агресивният тон и отношение към Византия и към православните народи в Европа и Азия откриваме

в онези трактати, които са написани от хора, свързани с френския кралски двор в първата четвърт на XIV в. Това може да бъде лесно обяснено чрез познатите ни вече политически комбинации, насочени към възстановяване на „франкското господство“ на Босфора. Тази линия обаче губи перспектива и Псевдо-Брокард и неговите съидейници все повече се превръщат в анахронично явление дори в средите на мендикантските ордени.

Сирийци, „гасмули“, „пулани“, маронити. Реалностите се оказват доста различни от илюзорните надежди на мнозина западни ерудити и духовни и политически водачи. В Светата земя те се натъкват на население, което следва или ученията на „гръцката секта“, или пък ереси, отдавна осъдени както от католическата, така и от православната църква. При това местните християни са усвоили множество от обичаите на сарацините и широко използват техния език и писменост. Подобна асимилация се осъществява дори с потомците на някогашните латински заселници и дори онези общности, които реално или формално са обявили своята връзка с Римската църква, изглеждат странни и непривични. Ситуацията в края на XIII в., когато някогашните илюзии са изживени на практика, е най-добре обобщена от Фиденцио от Падуа. Когато коментира причините за слабостта на християните и надмощието на сарацините, той отбелязва дълбокото разделение, което съществува между латинските жители на Светата земя и коренните сирийски християни:

> *„Сирийски християни се наричат онези, които са родени в Светата земя и в източните земи, чиито предци са били обърнати към Христовата вяра в онези области от проповедта на апостолите и светците още в древни времена. Те в голямата си част се обличат като неверници, пускат си дълги коси и носят дълги и широки дрехи. Някои от тях имат гръцки обред, други – якобитски, и различните люде усещат едно и също нещо по различен начин, и не се обичат, а много повече си противоречат за неща, за които не може да се опише поотделно. Те, казано най-общо, не са войнствени и са от малка полза за защитата на Светата земя. И понеже християните, живеещи в Светата земя, както се каза, са така различни и разнообразни, затова са и по-малко годни за война срещу неверниците според както казва и Господ чрез пророк Йеремия, XII: „Наследството Ми е за Мене като пъстра хищна птица. Хищните птици от всяка страна са против него. Идете, съберете всичките полски зверове. Докарайте ги да го изпоядат.“*[126]

Близостта на нравите между коренните християни от Светата земя и

техните сарацински господари, както и миролюбивият им характер се отбелязват и от по-късните експерти. Големият познавач на Ориента Хайтон също се спира накратко на коренното християнско население на Предна Азия при описанието на „царствата“ Месопотамия и Сирия. Така в Месопотамия „живеят някакви християни, именно сирийци и арменци“. За разлика от местните арменци, които „са конници и пехотинци, много силни с оръжията“, сирийците и сарацините, обитаващи земите на днешен Ирак, са невойнствено население от занаятчии, земеделци и пастири:

„Сирийците и сарацините не се занимават с оръжия, а са занаятчии и земеделци, а пък някои са също пастири.“[127]

Що се отнася до Сирия, където авторът посочва „различни нации, а именно гърци, арменци, якобити, несториани, сарацини“, съществуват и две християнски нации, които не се срещат никъде другаде – сирийците и маронитите:

„Сирийците спазват гръцки обряд, но все пак дълго време са се подчинявали на Римската църква, използват арабски език и писменост, а Божествената служба извършват изцяло с гръцката азбука. Другите, които се наричат маронити, имат якобитски обред, ползват арабски език и писменост. Тези две нации обитават в близост до планината Ливан и в областта около Йерусалим. Отлични войници са и живеят от земеделие. Сирийците са многобройни, а маронитите са малко, но сред тях има някакви пеши стрелци с лък, които са неустрашими бойци.“[128]

Мнението на Хайтон по въпроса за воинските качества на коренните жители на Светата земя е в ярък контраст с описанието, което им дават повечето експерти. Всъщност той очевидно има предвид преди всичко доказано войнствените маронитски планинци, чиито бойни умения са всеобщо признати.

Доста по-критичен към коренните обитатели на Сирия и Палестина е Марино Санудо, който свързва сирийците тясно с гръцките християни поради безспорното наличие на мнозина православни християни сред коренното семитско население. Така в осма част на първата книга, където той дискутира причините, поради които от времената на Саладин християнската кауза в Светата земя е в непрекъснат упадък, венецианският автор се спира специално на „обреда на гърците и сирийците, живеещи в Обетованата земя“.

Обетованата земя е била дълго време под властта на константинополските императори и затова в нея има население от Graeculi и техният

обред е широко разпространен. Санудо се спира накратко върху различните ереси от времето на Първия никейски събор и стига до Втория лионски събор от 1274 г. и политиката на папа Григорий X, в резултат на която и „гърците" са приели католическата догма на filioque, а „татарските" пратеници са приели кръста: „където и гърците на висок глас и тържествено пееха за Свети дух, който произлиза от Отца и Сина. Татарските пратеници, покръстени на събора, се върнаха у дома. Също така папа Йоан XXII изпрати пратеници при Палеолог, който заедно с народа си да се подготви да се подчини на Римската църква."

Настоящият папа Йоан XXII също е дал своята лепта и е призовал император Андроник II да възстанови унията с Рим. Императорът отговаря, че е готов, но се бои от „калугерите", които го заплашили с анатема и че ще остане непогребан, като се позовали и на Първия никейски събор, където било прието, че „Светият Дух произхожда от Отца и в края на събора било утвърдено и че който добави или отстрани нещо от решенията на този събор, ще бъде анатемосан". След като Санудо излага накратко основните доводи на католицизма срещу православната версия за произхода на Светия Дух, той засяга и въпроса за сирийските християни, които са твърде близки с „гърците" и „сарацините", и не представляват надежден елемент в Светата земя, на който възстановеното латинско управление би могло да се опре:

„Близки до гърците бяха в Обетованата земя и едни люде, наречени сури (сирийци – б.м., А. Н.), *било от града, наречен Сур* (Тир – б.м., А. Н.), *някога изтъкнат сред градовете на Сирия, било от Syria, където Y преминава в U, се наричат сури, като в древните книги са наричани сирийци. От древни времена те са страдали под робския ярем на различни господари – гърци, латини, сарацини. Отвсякога роби, винаги данници, приковани към земеделието и подобни занимания, напълно невойнствени, като изключим някои, които, невъоръжени и готови за бягство, все пак използват лъкове и стрели, също така са в по-голямата си част неверни люде, двуличии като гърците, коварни като лисици, авантюристи, поради което са и измамници, непостоянни, с едно в сърцето и друго в устата, лесно се скланят към кражби и дарове, като предатели за нищожна цена стават съгледвачи и разкриват тайните на християните на сарацините, сред които са отрасли, чийто език използват с по-голяма охота, отколкото другите езици и следват до голяма степен техните извратени обичаи, поради което отвсякъде увиват жените и дъщерите си с платове, за да не могат да се гледат, и постоянно ги държат затворени, пускат си много грижливо бради, защото, смесени с гърци и сарацини, са изучили техните привички. Поради*

това и като разговорен език използват сарацинския език, а договорите пишат с техни букви, но в божествените писания и в службите си служат с гръцки букви, въпреки че не разбират, както гърците, които ползват своя език и като разговорен, и като писмен, онова, което се чете от свещениците им. Спазват обичаите и институциите на гърците, така както и тези на своите предци.“

Сирийците не признават властта на латинските прелати в Светата земя и не се боят от тяхното отлъчване. Подобно на гърците не признават четвърти брак и други съществени латински догмати, заключава с неудоволствие Санудо[129].

Към коренните жители на Светата земя венецианският експерт отнася още маронитите и „пуланите“ – потомци на първите латински заселници от браковете им с местни жени или съпруги, доведени от Апулия, откъдето идва вероятно и името „пулани“. Това левантинско население е не по-малко ненадеждно, отколкото повлияните от гърците и сарацините сирийски християни:

„Пулани се наричат изродените потомци на изтъкнатите мъже, които останаха в Светата земя за нейната защита и съвършеното ѝ освобождаване от робското иго, но така произлизат от тях, както ръждата от среброто, пяната от зехтина, утайката от виното, наследници само на имотите, но не и на правите на онези мъже. Но синовете, отгледани в разкош, изнежени и женствени, привикнали повече на бани, а не на сражения, облечени по женски маниер в меки тъкани, нагиздени и наконтени като тамплиери, бездейни и мързеливи, станаха страхливи и плахи пред враговете на кръста Христов. Затова сарацините, които се бояха от смелостта на бащите им като от гръм, не се боят повече, отколкото от жени от ленивите им синове, освен ако с тях няма люде от Запада.... Има и едни други маронити, които се назовават по името на някакъв свой учител Марон...; създател на техните заблуди бил някой си антиохийски първенец Макарий, осъден на Шестия константинополски събор... Тези маронити живеят около планината Ливан в провинцията Финикия, недалеч от град Бибъл и около Бостра и Триполи; много добре обучени и опитни в стрелбата с лък около 60 000 души, които в продължение на почти 50 години изповядват католическата вяра и следват традициите на Светата римска църква... гореказаните маронити служат за пример за покорство на всички останали и следват латински обред...; използват обаче халдейски букви и говорят помежду си на сарацински език.“[130]

Но това ориенталско население, което има доста сходни черти с православните „гърци“ или дори с латинските католици, все пак си остава чужд и враждебен елемент, на който по никакъв начин не може да се разчита. В тази насока особено изчерпателен отново е Псевдо-Брокард, чиято ненавист към ориенталците изобщо не щади дори и миролюбивите сирийци. Така те са носители на всички отрицателни черти на ориенталеца и не заслужават никакво доверие от страна на френския крал или неговата кръстоносна армия:

„На трето място ще назова сирийците. Наричат се сирийци онези, които произхождат от Сирия, т.е. от Светата земя и областите наоколо. Те, понеже не са могли да се сражават за свободата си и за защита на отечеството си, прогонени от родината си в различни посоки, неуседнали, без собствени седалища, се скитат немили-недраги. Те, колкото са по-бедни и нищи, толкова по-лесно се отклоняват от верността с обещания и дарове, и се въвличат в различни неща, съобразно което се случват понякога разнообразни и случайни събития. Защото колкото по-дълго време бяха в контакт с различните ориенталски нации, толкова по-открито и устойчиво твърде изучиха злодеянията и хитрините. Но ако някои от тях са богати или силни, то те са до такава степен ненаситни в сърцето и желаят страстно да увеличат и натрупат за себе си богатства и почести. На които, ако не им се удаде онова, което искат, напълно забравят договорености, бързат да нарушат вярата и верността, и да ликвидират клетвите и обещанията, но все пак се укриват до такава чак неприязън, като се преструват, че страдат и скърбят, спотайват се и чрез лъжливи ръкопляскания прикриват започнатото злодеяние, докато онзи, когото обичат, не застане срещу целта, към която биха могли да прелетят, или да дадат ръка за помощ, да увеличат сили и да осъществят замисленото мръсно предателство срещу истинските свои господари и приятели. Значи всеки нека се пази и внимава да не би тяхното лъжливо невежество, незнайна злонамереност, коварно приятелство и изключителна хитрост под маската на добротата, под сладостта на меда, да изхвърли слуз и да отдели отрова, с които да го хванат незащитен и да го облеят, и унищожат неподготвен.“[131]

Също толкова ненадеждни са и „гасмулите“ – левантинското население с латински корени, познато и от Южните Балкани и Егейския архипелаг, и дефинирано от самия Псевдо-Брокард като латино-гръцки метиси, които използват смесения си произход, за да флиртуват с всички

възможни враждуващи сили в Близкия изток, и са готови да продадат всяка кауза срещу добро заплащане:

„На второ място поставям гасмулите. Наричат се гасмули онези, които са родени от баща грък и майка латинка, или от баща латинец и майка гъркиня. Те са нестабилни във вярата, лъжливи в обещанията, измамни в словата, упорити в злината, невежи в доброто, дръзки пред висшестоящите, непокорни пред равнопоставените, надменни спрямо нисшестоящите, склонни към заговори, навикнали на предателства, склонни към жестокости, твърдоглави към благочестието, готови за убийства, алчни за смърт, нетърпеливи към всичко, пияници, кръчмари, без задръжки, непоследователни, слуги на стомаха си с неумереност, и освен себе си или заради себе си нищо друго не обичащи. Издават се за гърци сред гърците и се показват като латинци сред латинците, готови да правят всичко за всеки, но съобразно Апостола не за да спечелят, а за да загубят.“[132]

Грузинците. Отбелязахме, че още Хайтон се спира, макар и накратко, на грузинците и родствените им абхазци, без обаче да слага особен акцент върху техните военни достойнства, давайки може би дан на древното съперничество между двата кавказки народа, подсилено и от религиозните различия между православните грузинци и арменските грегориани. Специално внимание върху този аспект обаче поставя Гийом Адам, който излиза от обичайния си тон на подценяване на бойните умения на източните християни, когато коментира:

„персийският император“ е в състояние да мобилизира освен татарите... повече от 50 000 християнски конници и повече от 200 000 пехотинци, които ще го последват в това начинание с голяма готовност и единство. Сред тях има някакво голямо царство, което се нарича с народното име Грузинско, но и с гръцкото име Иберийско, понеже произхождат от Испания, т.е. от Иберия. И така тези грузинци имат цар, когото винаги наричат Давид. Те са най-мощните бойци сред всички ориенталци, постоянно смучещи кръвта на сарацините и желаещи извънредно много [кръстоносен – б.м., А. Н.] *поход. Те са такива, че никога императорът на Персия не е постигал победа над сарацините, без да използва мощния им меч. Така, когато татарите обсаждали Багдад, не могли да влязат, докато грузинската армия не минала отпред. И понеже след организираното там клане на безброй сарацини техният халиф, т.е. папа, като че останал единственият жив и произнесъл проклятия*

срещу татарина от типа на отлъчването, и затова татарите се побояли да вдигнат ръка срещу него; един грузински княз, по-смел от останалите, като грабнал с мощната си ръка меч и като призовал първо името на Троицата, само с един удар на десницата си отрязал главата на халифа и така с този удар нанесъл такава загуба и щета на сарацините, че оттогава не се появил никакъв друг халиф.“[133]

Би могло да се мисли, че предполагаемият западен произход на грузинците от Иберия (Испания) е повлиял върху мнението на Гийом Адам. Но сходна е картината, която ни предава и Марино Санудо, за когото Грузинското царство е реална военна сила в региона, а грузинците са желани съюзници за кръстоносците:

„Има едни християни, които се наричат георгиани (грузинци б. м., А. Н.), *понеже имат за закрилник и патрон свети Георги в битките с невернициите и го почитат изключително много преди всички останали светци. Те са много войнствени и мощни в битките, силни, разполагащи с неизброимо количество бойци, много страховити за сарацините, персите, мидийците и асирийците, с които граничат, и нанасят големи щети в честите си походи на всички неверници, от които са заобиколени. Ползват в светите писания гръцки език и следват гръцките обичаи в тайнствата. Клириците им имат кръгли прически, а миряните – квадратни, и колчем идват на поклонение на Гроба Господен с издигнато знаме и без да плащат данък, влизат в Светия град и сарацините не смеят да им вредят, защото се сещат, че така ще предизвикат злочестини за сарацинските им съседи... Носят коси и бради дълги почти един лакът, и носят шапки на главите си, а знатните жени по обичая на амазонките воюват и се бият с оръжие в ръка в битките.“*[134]

Така на фона на общо негативната представа за военните способности на православните народи от Балканите и Близкия изток откриваме и една може би по-реалистична оценка за бойните умения на войнствените кавказки планинци, които заедно с маронитските стрелци с лък са единствените източни християни, чиято подкрепа е разглеждана като желана и очаквана от кръстоносните експерти. Само тези две общности като че са пощадени от общата за ориенталците феминизация и загуба на умения в областта на военното дело, която е засегнала дори такива безспорно страховити бойци, каквито са „татарите“ от Илханската орда.

II. Нехалкедонските християни – съюзници или предатели на християнската кауза в Ориента

В епохата на кръстоносните походи Западът преоткрива наред с Византия балканските православни държави, руските княжества и православните „мелкити" от Ориента и многобройните нехалкедонски християни в Предна Азия и Източна Африка, на които първоначално се възлагат големи надежди. Вярва се, че това са Christiani primitivi, които са запазили древната апостолска религия, съвсем близки са до Римската църква и са естествен съюзник както срещу сарацините, така и срещу „зловредната гръцка секта". Най-важно значение сред тези общности имат монофизитите, сред които ясно са разграничени сирийските якобити и арменските грегориани, а също и несторианите, които наистина се оказват съществена част от населението на Asia profunda.

Якобитите, коптите и несторианите. В своето описание на християнските народи на Азия Псевдо-Брокард с присъщата си красноречивост и след като описва в детайли разположението на народите, които следват учението на „гръцката секта", отбелязва следното:

> *„В земите на Ориента има много християнски народи, поставени под властта на императора на Персида. Тъй като има някаква Гръцка империя, която... сега се нарича Трапезундска империя.... Има Велика Армения, която е голяма и обширна страна, на чиито планини се чете и се разкрива, че се е спрял Ноевият ковчег и над която управлява персийският император. Също в тази империя има якобити, от някой си еретик Якоб, и несториани, подобно на еретика Несторий, както полудели, така и се нарекли. Те владеят и населяват обширна част от Халдея и Асирия, откъдето произхождат. Освен това, като се върви на юг, има някакъв остров доста голям в Индийско море, където народът се придържа еднакво към обрязването и кръщението... Още по на юг са християните-етиопци, велик и мощен народ, който владее пет много големи и просторни царства, които всички са така могъщи и силни, че едно от тях, което се нарича Нубия, граничещо с Египет, някога изтръгна победа и триумф от султана на Вавилония. Тези народи имат пророчество, че един ден ще излязат и ще прекосят онези планини, край които живеят и с които са обградени откъм Египет, и заедно с казаните нубийци и с онези, чиито земи се намират отвъд споменатите планини, ще унищожат и разсипят египтяните и арабите, ще овладеят и ще разрушат Мека, ще разрушат Гробницата и ще подпалят тялото на нечестивия и вероломен Мохамед."*[135]

Така в началото на XIV в. съществува вече относително точна представа за разположението на християнските нехалкедонски общности в Предна Азия и Източна Африка, както и доста подробна информация за техните обреди, нрави и за отношенията им с „нациите" на сарацините и монголите.

Историята на появата на монофизитизма и несторианството са добре познати. Тези две еретически учения се появяват през V в. и се намират в известна връзка. Свързани са с христологичните спорове, които идват на смяна на триадологичните дебати от IV в.

Константинополският патриарх Несторий силно набляга върху човешката природа на Христа, като на практика пренебрегва божествената му природа, докато неговите опоненти, свързани с Александрийската богословска школа и най-вече последователят на александрийския патриарх Кирил, Евтихий, достигат до идеята за монофизитизма, според която у Христа всъщност има само една природа, но тя е божествената. На Халкедонския събор от 451 г. Римската и Константинополската църква обединяват своите възгледи около православния възглед за диофизитизма, според който Христос притежава две завършени, неделими и неслити природи и има богочовешка същност. По този начин и Несторий, и Евтихий са обявени за еретици. Несторианите губят своите позиции в Антиохия, но спечелват множество последователи в пределите на Сасанидската държава, преместайки своите идеологически центрове в Едеса и Низибис в Северна Месопотамия. Оттук несторианската мисия достига през Иран до Туркестан и дори до Малабар в Южна Индия, където са разположени полумитичните „християни на св. Тома".

Що се отнася до монофизитите, тяхното учение става доминиращо в Египет, където коренното коптско население го възприема и като знаме в борбата срещу елинизираните градски елити, свързани с Константинопол, а също и в самата Сирия, където под водачеството на Якоб Барадай се оформя общност, позната с името якобити. Александрийската монофизитска църква успява да разпространи своето учение в Нубия и Етиопия, а от Сирия умерен вариант на монофизитската ерес се разпространява и в древното християнско царство Армения. Най-сетне в земите на днешен Ливан се появяват последователи на монотелитската ерес, свързана с т.нар. Ектезис от 638 г. – опит за компромис между православието и монофизитизма. Тази общност, наречена по името на един от своите водачи Марон, маронити, както отбелязахме, през XIII в. приема унията с Римската църква и въпреки местния си произход е разглеждана от експертите като полезен и лоялен към Запада елемент в Близкия изток.

Якобитите, които безспорно са част от коренното население на Си-

рия и Палестина, често са отграничавани от сирийските православни християни, макар и понякога двете общности да са смесвани и определяни общо като „сирийци“. Още Хайтон отбелязва наличието на якобитско население в отделни области на Предна Азия. Така якобитите изрично са споменати като част от населението на „царството Турция“ наред с гърците, арменците и турците, а също и като част от жителите на Сирия, но отделна от „сирийците“, които се придържат към „гръцкия обред“. Хайтон обаче посочва не съвсем точно, че обособените от него в отделна общност маронити „държат якобитския обряд и имат арабски език и писмена“[136].

Специално внимание на якобитите и тяхната ерес обръща Рамон Лул, който си е поставил за цел да изложи накратко заблудите на повечето ориенталци и противодействието, което трябва да им окажат мисионерите, които задължително ще съпътстват кръстоносната армия в нейните завоевания. Описвайки „гърците“, якобитите и несторианите като схизматици и разграничавайки ги от еретиците, той излага накратко основите на якобитското учение в *Liber de fine*:

> *„Съобразно това, което знаете, якобитите не вярват в друго, освен че у Христос има само една природа..., понеже казват, че ако от божествената и човешката природа не се образува една единна природа, то персоната на Христа не би могла да бъде единна...“*

След като изяснява в детайли какви контрааргументи би могъл да противопостави един латински проповедник на мненията на якобитите, Лул заключава:

> *„Чрез тези описани доводи и множество други якобитите могат да бъдат победени. Тъй като интелектът естествено се стреми към истината и тъй като истината е негова естествена цел, чрез разгорещен и постоянен диспут латините могат да привлекат якобитите към католическата вяра.“*[137]

Може би най-мащабната картина на якобитското учение и общност ни предлага Марино Санудо, който определя като якобити на практика цялото монофизитско население в Предна Азия и Източна Африка:

> *„Защото в самата Света земя и в други източни земи има някакви хора, които се различават от латините и гърците твърде много, които се наричат якобити или якобини от някакъв техен учител Якоб, ученик на някакъв александрийски патриарх. Те от отколешни времена са отлъчени от константинополския патриарх заедно с Диоскор и са отделени от Гръцката църква, като обита-*

ват голяма част от Ориента, някои сред сарацините, но други без съжителството на неверници обитават собствени земи, именно Нубия, която граничи с Египет и голяма част от Етиопия, и всички области чак до Индия, както твърдят, съдържащи повече от 11 царства. Понеже всички са християни, обърнати към Христовата вяра от блаженя апостол Матей и от други католически мъже, но след като един враг е посял плевели, от отдавна са ослепени от достойна за оплакване заблуда. Най-напред обрязват децата си от двата пола, без да обръщат внимание на казаното от апостола (Павел – б. м., А. Н.) *на галатяните...*"[138]

Венецианецът продължава нататък с основните различия между якобитите и католиците и някои приliки между якобитите и „гърците", и отбелязва, че „някои от тях си служат с халдейски букви, но повечето използват арабски, т.е. сарацински писмена. За разговорен език мнрянпте ползват различни диалекти според различните нации и провинции. Разбират обаче слабо езика на своя клир, който употребяват в божествените писания."[139]

Интересен феномен е сравнително оскъдното внимание, което експертите отделят на многобройната коптска монофизитска общност в Египет, въпреки че повечето планове за провеждане на кръстоносен поход включват задължително военни действия в делтата и долината на р. Нил. Все пак Хайтон обръща внимание на християнските обитатели на Египет:

„В царството Египет живеят заедно християни и сарацини, а тези християни се наричат копти. Имат якобитски обред и притежават в онези области много красиви абатства, които държат освободени от данък. Тези християни са най-древните жители на Египет, понеже сарацините са се заселили тук след като овладели тази земя."[140]

Странна е лаконичността на Марино Санудо, който проповядва директна атака срещу Египет, когато коментира наличието на християни в самия Египет и в съседните му области. Той дава кратко описание на похода на крал Луи IX Свети (1226–1270) в Египет през 1249 г. и пояснява, че след като завзема Дамиета, кралят получава предложение от египетския султан за оформяне на един християнски анклав с център в този град, в който да бъдат заселени многобройните местни християни, познати като „християни с пояси", без дори да упомене тяхното название. Венецианският автор мимоходом споменава и че от южната страна на Египет се намират нубийските християни, които са враждебни на султана[141].

Наред с якобитите и останалите монофизити друга голяма общност, която представлява интерес за експертите, са несторианите, които в представите на тези автори са предимно обитатели на Вътрешна Азия. Още Хайтон поставя несторианите сред обитателите на някои от предноазиатските области, застъпени в неговото описание. Към тях той отнася макар и не директно и загадъчните християни от далечните източни земи. Така в „царството Тарсе", обитавано от идолопоклоннический народ „йогор", т.е. уйгурите, които, както е известно, са били будисти и манихеи, според Хайтон живеят „родниите на онези трима царе", т.е. тримата новозаветни влъхви, „които според предсказанията на звездите започнали да почитат Господа Иисуса Христа. И чак до наши дни има мнозина могъщи и благородни хора сред татарите от техния род, които здраво се придържат към Христовата вяра."[142]

Подобна екзотична християнска група обитава и в далечна Индия, където „блаженият апостол Тома проповядвал Христовата вяра и обърнал към вярата много народи. Но понеже са отдалечени много от онези земи и местности, където се изповядва християнството, там Христовата вяра е много стеснена и освен едно малко градче, където живеят християни, не е оцеляла."[143] Не знаем с положителност дали Хайтон е имал достоверна информация за реално съществуващата древнохристиянска общност в Малабар и Керала в Южна Индия, която последователно преминава през несторианството, якобитството и днес е униатска общност, свързана с Римската църква от времето на португалското проникване в Южна Индия. Във всеки случай е ясно, че арменският автор е бил информиран вярно за обсега на несторианската мисия във вътрешността на Азия, която протича в Ранното средновековие под егидата на св. апостол Тома.

Хайтон познава обаче и истинските несториани, които той локализира в „Халдейското царство", т.е. Южен Ирак, където „има някакви хора..., които се наричат несториани и имат халдейски писмена" и в „царството Сирия", където несторианите са споменати заедно с гърците, арменците и якобитите[144].

Представителите на несторианската ерес съвсем естествено са във фокуса на интересите и на Рамон Лул, който в своите последни кръстоносни трактати *Liber de fine* и *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* включва и несторианите към общността на „схизматиците" заедно с „гърците" и „якобитите" и отделя специално внимание на тяхното учение и на методите и аргументите, които католическите мисионери би трябвало да използват за борба с тяхното лъжеучение:

„Несторианите вярват, че у Христа има две лица. И затова

привеждат някакви слаби и неиздържани аргументи. Между тях и следния довод. Казват, че Господ не може да е станал човек, ако не е бил човек и в действията си, а не само като възможности. И ако е действал като човек, той е бил човешка персона, имащ човешка същност и битие. И така, казват, че едното му лице е човешко, което си е съществувало отделно и другото е било лицето на Сина Божий, което също има свое отделно съществуване.... Чрез множество други доводи, които са твърде много, за да бъдат описани, латините биха могли да оборят несторианите и да поставят такива аргументи, каквито несторианите не биха могли да оборят по никакъв начин, както вече се посочи по-горе. И затова би било добре, ако несторианите спорят с латините постоянно и интензивно, понеже както водите на реките по естествен път се стичат в морето, така истините се насочват към разбирането по свой начин....“

Схизмата във всичките си форми е първостепенна заплаха за църквата и то поради факта, че тя пречи на разпространението на християнството сред сараците и останалите неверници, заключава Лул, и привежда пример, с който иска да илюстрира правилността на своето убеждение:

„Говори се, че някакъв сарацин искал да стане християнин и пристигнал в християнските земи. И открил по пътя четирима мъдреци, които спорели за своите закони. Един от тях бил латинец, друг грък, третият несторианин и последният якобит. Всеки от тях твърдял, че е прав, а останалите грешат. Сарацинът, като видял, че всеки от тях се наричал християнин, а между тях има противоречия, сквернословия и гняв, загубил уважението, което имал към християнската вяра, и им казал, че би станал християнин на драго сърце, ако успее да разбере кой от тях има право. Ето защо господин папата и господа кардиналите трябва да се боят най-вече от това, защото поради несъвършенствата на църквата съществуват разколите по света. Те биха могли да се унищожат, ако господин папата и господа кардиналите пожелаят да направят това, което се съдържа в тази книга.“[145]

Специално внимание на несторианската общност отделя и Марино Санудо, който сближава несторианите и якобитите, но все пак е напълно наясно за разликите между тези две източнохристиянски „секти“.

„Също в Обетованата земя и сред сарацините, но отделени от

тях, в обширна част от Индия, имаше някакви християнски обитатели, наречени несторини или несториани, от някой си Несторий, за когото говорим по-горе в глава първа, който заразил с отровата на своята заблуда голяма част от Изтока и най-вече онези, които живеят в земята на онзи могъщ владетел, когото народът нарича Свещеника Йоан. Говори се също, че те, заедно с гореспоменатите якобити, са много повече от латинците и гърците. Но тъй като за онези, които живеят отделно и за техния огромен брой се мълчи, понастоящем са много смесени със сарацините, подчиняват се на властта им и като че самите те са нечестиви сарацини, които, макар и да са отказали да приемат чумавия закон на мръсния Мохамед, все пак са заблудени и осъдени чрез реченатa мизерна заблуда, а именно, че не могат да разберат, че у Христа има една персона, която е и Бог, и човек едновременно... Обаче ползват халдейски писмена и по гръцки обичай не изготвят причастието в олтара с неквасен хляб."[146]

Източните еретици, които са така смесени със сарацините, че на практика са се уподобили на тях, се намират в рязък контраст с „мозарабите", които живеят в Магреб и Южна Испания, и въпреки властта на омразните сарацини са запазили чистата католическа вяра и лоялността си към Римската църква:

„Има и други християни, които живеят в Африка и в Испания сред западните сарацини, които се наричат мозараби. Те използват латински език и писменост в Божиите писания и се подчиняват с голяма отдаденост и смирение на Светата римска църква като останалите латини..."[147]

Арменците. На последно място по численост, но не и на последно по значение в ориенталските дела се намират арменците, особено онези от Киликийското кралство Малка Армения, възникнало през 1080 г. след голямо преселение на арменско население от коренните територии на Армения вследствие на селджукското нашествие в югоизточната анадолска провинция Киликия.

Управляващата династия на Рубенидите успява умело да лавира между разнообразните и опасни врагове и съхранява своите владения чак до 1375 г. в постоянна борба за оцеляване между монголите, мамелюците и латинските кръстоносни владения. Приемайки уния с Рим и сюзеренитета на Илханската орда, киликийските арменци си осигуряват известна подкрепа срещу опасните набези на мамелюците от средата на XIII в. насетне. От своя страна, превръщането на Киликийска Армения

в униатска страна повишава нейната цена в очите на някои от експертите и теоретиците на кръстоносното движение, особено след загубата на последните латински владения по бреговете на Сирия и Палестина през 1291 г. Разбира се, отказът на арменците да приемат латински обред и упоритата им привързаност към традициите на древната Арменска църква води до противоречиви оценки за тяхната роля и позиция в близкоизточните дела, а също и по отношение на евентуалната им полезност за кръстоносното дело.

Едно от най-красноречивите негативни мнения относно арменците и тяхната лоялност към „франкските" им съюзници принадлежи на Жак дьо Моле, който в своя трактат *Consilium* отбелязва следното:

> *„Също има и друга опасност: че ако франките се озоват по време на война с конници или рицари от Армения, сред които са малцина онези, които не са готови по всяко време за бягство, щом зърнат врага да настъпва срещу тях, и които да не ги изоставят. И това би предизвикало голямо объркване сред достойните мъже да се почувстват в такава компания, докато са в сражение, и затова онези, които го знаеха и го знаят, предпочитат да избягват на такива места да бъдат заедно с тях.*
>
> *Също, ако франките са в Армения и имат нужда от убежище, няма да ги приемат в нито един замък или свое укрепление, понеже винаги се съмняваха и се съмняват още да не би франките да им отнемат земята. И това арменците предусещат винаги, а именно, че франките трябва да им отнемат кралството. Също така в граничните територии на Армения има множество народи от Иберия, туркомани, кюрди, бедуини, които, ако не бъдат пропуснати други сарацини, се отбраняват смело и владеят границата заедно с онези, които са в Армения, понеже има много планини и укрепени проходи."*[148]

Тамплиерският магистър е категоричен в ненадеждността и враждебността на арменците, които номинално се смятат за съюзник на Запада и Римската църква в региона.

На другия полюс обаче се намира мнението на арменския униатски деец Хайтон, който дава една очевидно преувеличена картина за мощта за Малка Армения и за нейната тежест в отношенията с Илханската орда, разглеждана като потенциален мощен съюзник на евентуален кръстоносен поход. Хайтон посвещава солиден дял от своето произведение именно на тази тематика. Така той описва в детайли етническата територия на арменския народ, като отбелязва:

„...в земята Армения има четири царства, но все пак винаги един цар е държал властта. Територията по дължина на царството Армения започва от Персийското царство и се простира на запад чак до земята Турция.... В царството Армения има много големи и богати градове.... В страната Армения има големи планини и обширни равнини, големи реки и сладководни и солени езера, в които има голямо изобилие на риба. Народите, които живеят в Арменската земя, се наричат с различни имена според областите и провинциите, които заемат, и са мощни бойци и в пехотата, и в конницата. По отношение на оръжията, конете и облеклата следват обичаите и правите на татарите, понеже са били дълго време под тяхното иго. Имат различни букви, едните от които се наричат арменски, а другите Алоен (т.е. алански – б. м., А. Н.).... "[149]

Арменците заедно със сирийците са и християнският елемент в „царството Месопотамия", като „онези християни, предимно арменците, са отлични конници и пехотинци", а също и част от християните в „царството Турция"[150]. Родната си Киликия Хайтон поставя в границите на „царството Сирия":

„Четвъртата провинция се нарича Киликия и там е разположен непревзимаемият град Тарс.... Самата провинция Киликия се нарича Армения, защото след като враговете на християнската вяра отнеха тази земя от ръцете на гърците и я владяха дълго време, арменците решиха изобщо да отнемат от ръцете на езичниците тази земя Киликия, властта над която държи по Божия милост арменският цар. В царството Сирия обитават различни нации, именно гърци, арменци, якобити..."[151]

Хайтон се спира подробно на тесните връзки на арменците с „татарите" и проследява и някои моменти от историята на Киликийска Армения, свързани с междуособиците в тази страна в самия край на XIII и първите години на XIV в., в които сам той като кралски конетабъл е взел участие. След като описва някои от тези събития в извънредно благоприятна светлина за своите сънародници, Хайтон заключава:

„И така, благодаря на Бога, че днес царство Армения е в еднакво добро и мирно състояние, реформирано предимно от младия цар, син на онзи господар Теодорос (Торос III – б. м., А. Н.), *господарят Ливон* (IV – б. м., А. Н), *който е така надарен с вродени качества, че е образец за всичките си поданици. И твърдо вярваме и се надяваме, че в дните на този млад цар, който превъзхожда доброде-*

телите на своите предшественици, царството Армения ще се върне към древното си величие с помощта на Иисуса Христа."[152]

Но патриотичният патос на Хайтон намира известно съответствие и в отношението към Армения и арменците, което демонстрира Марино Санудо. Венецианският експерт разглежда тази страна и народа като истинска опора за Светия престол в региона, въпреки различията между латинския и арменския обред. С присъщия му вкус към метафори той описва наистина сложното международно положение на Киликийското кралство, отвсякъде заобиколено с врагове:

„И Вашето благочестиво милосърдие трябва да има предвид и кралството на верните Ви арменци, което се намира между зъбите на четири звяра. От едната му страна е Лъвът, тоест татарите, на които кралят на Армения изплаща огромен данък. От другата страна е Пантерата, тоест Султанът, който всекидневно напада християните и кралството. От третата страна е Вълкът или турците, които опустошават кралските владения. От четвъртата страна е Змията или корсарите от Средиземно море, които всекидневно ръфат костите на самите арменски християни."[153]

Разбира се, Санудо не преувеличава стойността на Армения и веднага посочва, че наред с арменците Светият престол трябва да се погрижи за християнските пленници в Египет, да помогне на Кипърското кралство, на латинските владения в Егейско море, които са опустошавани от турците, и най-сетне на чернокожите християни от Нубия, които страдат от войните с основния противник – Мамелюкския султанат:

„И Ваше благочестие трябва да съчувства на онези християни, които останаха дълго време в плен в земите на султана, над които след загубата на Акон и Сирия се разпростря жестоко владичество. И освен това трябва Ваше благоразумие да има предвид и онези другите християни от царството Нубия и другите нации, които живеят отвъд земите на Султана, които са негри и които страдат от бичовете и гоненията на султанската мощ. Трябва да се отворят благочестивите Ви очи за Вашите верни хора, които се намират на остров Кипър и над които е надвиснала опасност от невярващите, също и за латинците от островите на Романия, които, силно притиснати от турците, им станаха данници."[154]

Санудо посвещава и отделен параграф на арменците, които отново са представени като една от надеждните опори на Светия престол в Анатолия и Близкия изток, независимо от странните си обичаи и религиозни практики:

„Арменският народ обитава отделно от християните и сарацините в провинцията Армения, близо до Антиохия. Сред всички християни имат собствен обред и обсерванции, отделен примас, когото наричат католикос, комуто всички от най-малкия до най-големия отдават висша чест и почит като на някакъв друг папа. Между тях и гърците съществуват непоправими несъгласия и неразрешими спорове, и ужасно отхвърлят взаимно обреда и практиките си. Имат собствен език и азбука, и извършват светата служба на народен език, така че свещениците и клирът са разбирани от миряните, както отбелязахме и за гърците в глава първа... Нека се знае, че арменците обещаха покорство на папата и на Светата римска църква, когато кралят им получи земята си от римския император Хенрих и кралска корона от архиепископа на Майнц, но не пожелаха да променят древния си обред и обичайните практики.“[155]

Тази позитивна представа обаче е напълно чужда на Псевдо-Брокард, който поставя арменците сред шестте народа, от които френският крал най-вече трябва да се пази при своя кръстоносен поход. Макар и да са сключили уния с Римската църква, киликийските арменци са съхранили изцяло всички отрицателни черти на ориенталците, които при тях са неимоверно развити, а самата уния е била чисто и просто сделка за оцеляване:

„На първо място поставям арменците, понеже нито към католическата вяра, нито към Римската църква, нито дори към тяхната истина и верност всецяло са били лоялни някога. Самите те са най-лошите еретици сред всички ориенталци и както клирът, така и народът, са въвлечени в множество заблуди. За които заблуди да обяснявам поотделно ще пропусна, понеже не му е мястото в това съчинение, макар и да може да се каже със сигурност, че няма заблуда сред някоя ориенталска нация, която те самите частично да не споделят или пък изцяло. И доколкото само арменците от Малка Армения, която някога се наричаше Киликия, направиха някаква уния с Римската църква и изразиха словесно и писмено изповеданието на вярата, на която уния и изповедание аз бях двигател, деятел и един от приемащите от двамата братя доминиканци, които папа Йоан XXII изпрати за това между другите дела специално, но все пак онзи народ принася жертви на небето. Защото не би могъл да промени леопардът своята пъстрота, нито пък етиопецът кожата си. Защото вълкът, колкото и да изглежда питомен и да изглежда послушен, и да е покрит отгоре с овча кожа, винаги

все пак си остава отвътре граблив вълк. Който, като не намери в горите нещо, с което да утоли своята обичайна стръв, тогава и никога в друг случай се връща в дома победен от глада. Това наистина поддържат и следват арменците, докато са притиснати от мощта на турците или са изтощени от данъците и нападенията на сарацините, здраво се придържат и връщат към Римската църква, които сигурно не привличат и придържат само оковите на любовта и почитта, но повече ги принуждава нуждата и ги притиска."

Псевдо-Брокард дава и конкретни примери за нелоялното отношение на арменските първенци към мендикантската мисия в страната, в която участва самият той:

„Но за да се поясни това по-добре, ще прибавя някои неща тук за пример. Доколкото тези арменци от Малка Армения, за които става въпрос в настоящото изложение, имаха корона и кралско име от римските папи и императори и тогава в знак на подчинение, по договор и споразумение предадоха на Римската църква някои силни и отлични крепости, издигнаха две архиепископски църкви за латинците и ги дариха с доходи и владения, построиха манастири за нашите монаси, обещаха да дадат свои момчета за изучаване на латинската писменост. След като получиха кралското име и слава, тръпещата ръка, която бяха протегнали към ралото, я дръпнаха. Защото дадените предварително преди това крепости на църквата бяха отнети, манастирите бяха лишени от сгради и хора, имотите на Тарската църква, която единствена остана от гореказаните, бяха в голямата си част окупирани. Аз, когато бях сред тях, поради гореназованите причини, видях в някаква църква на някакъв манастир, който беше латински, от който монасите бяха прогонени и избягали, да строят обор за добитъка. Тогава аз и моят съратник получихме два договора, обещани от тях, а именно, че ще построят конвенти на ордените на доминиканците и францисканците, и ще се погрижат за нужното на живеещите там братя, а също и че ще изпратят своите момчета да се обучават на латинската писменост и да изучават латинските обичаи. Те обаче отказват да изпълнят до днес всичко това. Който обмисли гореказаното, очевидно то не е знак за истинска и дълбока любов и почит, но по-скоро за омраза и отдавнашна неприязън. Ще отмине време и винаги с помощта на църквата ще извършат своите дела със своето двуличие. Самите те са такива и имат между себе си семето на такава неверност и несъгласия, че кръвта и мечът чак до наши дни не се оттеглят от домовете им."

Но арменците са нелоялни не само по отношение на мендикантските мисионери и чужденците. В техния владетелски дом царят същите кървави нрави, които мендикантският пропагандист описва в Константинопол и Сърбия:

„За да го покажа, ще посоча едно нещо, което се случва в наше време. Царят на Армения имаше девет деца, от които седем момчета и две момичета, от които един, последният, беше баща на онзи, който сега владее това кралство. Всички тях, както момчетата, така и момичетата, ги сполетя насилствена смърт с изключение на една-единствена дъщеря, която сега е покойница, но на която не знаем всъщност какъв й беше краят. Един от тези братя уби друг с меч, трети отрови четвърти, друг пък удуши в затвора някакъв друг и така всички до последния, когото също не го отмина смъртта от отравяне, бяха братоубийци на собствената си кръв."

Все пак, притиснат от реалностите, които са предопределили взаимноизгодния съюз между Запада и Киликийското кралство, Псевдо-Брокард заключава примирително:

„Но това не описах, понеже ще отрече всякакво благодеяние в тяхна услуга и помощ за защита и отпускане на милости, защото се радват на името християни, което име самите те малцина поддържат и пазят сред езичниците. Сред всичките ориенталци се смятат за верни синове на Римската църква. Но казвам това с цел да се пази от тези хора да няма в състава на добрата охрана и свита на кралската особа. А че са така опасни се разкрива посредством направените доказателства."[156]

III. България и българите в кръстоносните трактати от жанра *De recuperatione Terrae Sanctae*

Дунавските българи като част от общността на източните християни се споменават доста рядко в разглежданите от нас текстове. Все пак представляват интерес отделните споменавания на имената „България", „Загора" и „българи" в контекста на нашето изследване. Тук ще посочим и местата, където се визират вероятно и волжките българи мюсюлмани, най-малкото за да прецизираме цялостната картина. Наличните текстове в кръстоносните трактати обаче са недостатъчни за изграждане на цялостен образ на българите. Нашата амбиция тук е предимно да извадим на бял

свят тези фрагменти, които може би биха били полезни с оглед на други изследвания.

Вече отбелязахме моментите, в които безспорно най-изчерпателният анализатор на Балканския регион Псевдо-Брокард споменава България и българите. За него те са един от „схизматичните“ народи на Източна Европа, които следват „заблудите на Гръцката църква“ и владеят обширната „Българска империя“, чиято дължина е на „двадесет дневни прехода“. Псевдо-Брокард не отделя специално внимание на българските владетели, но според очевидното му мнение те също са толкова нелегитимни, както сръбските и византийските им съседи. Все пак по негово виждане евентуалното прекосяване на Балканите през България би било по-удобно и безопасно, отколкото придвижването през Сърбия. Но дискутираните вече аргументи налагат удар именно срещу „кралството Рашка“.

Упоменахме по-горе и съобщението на Гийом Адам за отвличането и продажбата и на български юноши из пазарите на Египет, както и за включването на част от тези роби в мамелюкската армия.

Сред останалите експерти единствено Хайтон и Марино Санудо споменават името „българи“ и „България“ в своите трактати. Хайтон отбелязва, че войските на Бату са овладели Русия и „царството България“, но тук очевидно става дума за Волжка България, чиято геройчна съпротива срещу татаромонголите намира широк отзвук в съвременните хроники.

Марино Санудо, безспорно един от най-големите познавачи на целия регион на Източното Средиземноморие и автор на отделна „История на Романия“, засягаща латинското присъствие на Балканите и в Егейския архипелаг, е и най-добре информиран за българите и тяхната държава. За съвременната му българска държава той употребява понятието „Империята Загора“ („Exagora“), познато като название на Българската държава през XIV в. и свързано в този период с нейното концентриране предимно в територии на север от Стара планина[157].

Особен интерес представлява един специален пасаж от *Secreta*, където венецианският автор описва интригата около опитите на цар Йоан Асен II (1218–1241) да стане регент на малолетния Балдуин II и да укрепи позициите си чрез брак между латинския император и българската принцеса Елена. Санудо определя контрадействията на латинските барони, които подкрепят Жан дьо Бриен, като късогледа политика, която тласка най-мощния владетел в региона, „императора на загорците“, към съюз с „Източната гръцка империя“, т.е. Никея, и в крайна сметка води до краха на Латинската империя на Босфора:

„Не е незаслужено, понеже, след като реченият град бил завзет и споменатият граф (Балдуин I Фландърски – б. м., А. Н.) *бил*

вече мъртъв, макар и да имало множество междинни наследници, когато властта в Константинополската империя наследил все още младият Балдуин (II – б. м., А. Н.), *било договорено и скрепено с клетви, че този юноша ще се обвърже в брак с дъщерята на императора на загорците, мъж, който по това време бил велик и мощен в тези земи, чрез което настойничество реченият Балдуин щял да се възвеличи, а империята му – да се укрепи значително. Понеже казаният император обещал на Балдуин, че със свои войски и на свои разноски ще му възвърне цялата земя на империята Романия, която предшественците му загубили в западните предели. Тогава бароните, опасяващи се да не би след като Балдуин укрепи империята си, да не настъпи срещу тях поради голямото престъпление, което извършил срещу предшественика му, му внушили коварен план: да се откаже от дъщерята на загорския император, колкото и красива да е тя, и да вземе за съпруга дъщерята на господаря Йоан, тогава крал на Йерусалим. Той, като не видял коварното лукавство, се съгласил доброволно да последва този необмислен план. Найсетне с помощта на реченитe барони онзи Йоан бил коронясан в Константинополската империя. Поради това силно разяреният загорски император дал дъщеря си за съпруга на гръцкия император на Изтока и двамата заедно с него, обединени от обща цел, приготвили войските си по суша и море срещу Балдуин и венецианците, и като завладели градовете на онзи Балдуин и на венецианците и почти всички укрепени места в онази земя, нему останали само стените на град Константинопол. Отвлекли и толкова много от хората му, че той бил принуден да повери сина си Филип на някакви константинополски граждани срещу определена сума пари, а те пък за по-сигурно прехвърлили детето във Венеция, и освен това се принудил да свали оловните покриви, които от древни времена имали повечето дворци, и да продава оловните покрития, и да прави и много други неща, несъвместими с достойнството на августите, за да може да преживява.“*[158]

В описателната си историческа част, където обобщава опита на предишните кръстоносни походи, Санудо цитира добре известни епизоди от историята на Първия кръстоносен поход – сблъсъците на Готие Голтака и Пиер Пустинника с войнственото население на „Българската гора“ („Bulgaria“) между Белград („Belgrave“), Ниш („Niz“) и София („Stralisce“) и жестоките загуби, които кръстоносците понасят от българското население на Ниш и неговите околности[159].

Авторът описва и нахлуването на норманските отряди на Боемунд Тарентски в югозападните части на „desertum Bulgarie“ около Костур

(„Castoyre“) и Битоля (Пелагония) („Empelagoire“), където не по-малко войнствените и враждебни местни българи отвличат временно епископа на Пюи[160]. Българите са споменати от Санудо и по повод сключения между тях и император Константин IV Погонат (668–685) „най-здрав мир“ успоредно със споразумението с арабите от Дамаск като следствие от придържането на Константин IV към никейско-халкедонската вяра и пълната отмяна на монотеизма[161].

От приведените пасажи става ясно, че най-информираните експерти, макар и да не се спират специално върху българската държава, са наясно с нейния имперски статус, с принадлежността ѝ към православната общност и с връзката между наименованията „Загора“ и „България“, които се употребяват през XIV в. като синоними. Същевременно по силата на една стара традиция те продължават да назовават територията на някогашната „Българска гора“ в днешна Шумадия и Поморавието с името „*България*“, което се употребява пак със значение на „Българска гора или Българска пустиня“ и за днешна Западна и Югозападна Македония. Описаните враждебни действия на местното население, определяно с термина „българи“, съответстват на функциите, които подобно гранично население има в обширните стратегически зони, наречени „гори“ – „sylvae“, „deserta“, както в Първата българска държава и Византия през X–XI в., така и в Унгарското кралство в разглеждания период и не винаги са плод на стихийна враждебност към кръстоносците, както понякога се интерпретират[162].

С това се изчерпват всички споменавания на българите и България в обширната иначе литература, посветена на темата за *recuperatio Terrae Sanctae*.

Можем да обобщим, че източните християни заемат значително място в проектите и плановете на кръстоносните експерти, особено на онези, писани след 1300 г., когато се възраждат временно някои антивизантийски комбинации и настроения. Най-общо в голямата си част християнското население на Изтока, което е ясно диференцирано в няколко описани вече групи, е разглеждано като несигурен и всъщност враждебен елемент, склонен да се противопоставя на кръстоносните начинания, да заговорничи със сарацините срещу западните войски, отрицателно настроен срещу католическата вяра и опитите за уния между Западната църква и разнообразните източни изповедания. Особено негативен е образът на ромеите, които в съчиненията на Гийом Адам, Псевдо-Брокард, отчасти у Рамон Лул и Гарсиа д'Айерве, са определени като един от основните противници на кръстоносците, потенциален крепител на мощта на Египет и същевременно като лениви, негодни във военно отношение еретици, управлявани от тирански и незаконни династии.

Подобно е и описанието на сърбите и техните владетели у Псевдо-Брокард, който ги обвинява, както и ромеите, в потисничество над католическите обитатели на приморските земи и над католическите албанци. Негативен е и образът на православните мелкити „сирийци“ от Близкия изток, представени като изнежено, мирно население, готово винаги да сътрудничи с мюсюлманите и да предава своите латински съюзници. Подобни са описанията на якобитите и несторианите, които са зловредни еретици, но все пак съществува макар и слаба надежда за привличането им към католическата вяра поне според Рамон Лул.

Остри думи са отправени към „пуланите“ и „гасмулите“ – латино-ориенталските смесени групи, които са типичен пример за зловредното влияние на Ориента и неговия модел на живот, свързан с отдаването на плътски удоволствия, разкош и безделие, довел до деградацията на потомците на някогашните освободители на Гроба Господен.

Интересни са описанията на арменците, които се колебаят между изцяло негативния образ на страхливо и предателско ориенталско население у Жак дьо Моле и Псевдо-Брокард и най-вярна и надеждна опора на Римската църква и кръстоносната идея у униатския арменски автор Хайтон и у Марино Санудо.

Всъщност най-положителни са кратките описания на грузинците, униатските маронити и далечните и слабопознати източноафрикански християни от Нубия и Етиопия, на които се възлагат все още известни надежди за ефективна помощ срещу сарацините. Що се отнася до явлението „ренегати“ или „криптохристияни“ сред самите сарацини, авторите, които ги споменават, изразяват надеждата, че при определени обстоятелства те биха се вдигнали срещу своите господари и с това биха нанесли съществен ущърб на мамелюкската армия, чиито най-способни военни части се формират от някогашни християни и езичници, попаднали чрез незаконната „александрийска“ търговия на пазарите на Египет.

С малки изключения източните християни се вписват в предимно негативния образ на ориенталеца, чиито най-ярки представители са сарацините и някои източнохристиянски общности като „гърците“, „сирийците“ и в определени случаи и трактовки – „арменците“.

Бележки

[1] *Pseudo-Brocardus*. Цит. съч., с. 385: „Tercium motivum ad passagium faciendum est compassio super perdicionem maximorum christiani nominis populorum. Circa quod sciendum est quod sunt in mundo tres maxime naciones, videlicet Christianorum, Tartarorum et Sarracenorum, inter quas Christianorum nacio, malorum scilicet et bonorum, major esse esseritur et probatur.“

[2] *Vergilius.* Aeneid. Cambridge (Mass.), 1999, II, p. 319; *Bellesort, A.* Virgile: Son oeuvre et son temps. Paris, 1949, p. 1.

[3] *Carrier, M.* L'Image du Grec selon les chroniqueurs des Croisades: Perceptions et réactions face au cérémonial byzantin 1096–1204. Sherbrooke, 2000, p. 3; http://www.callisto.si.usherb.ca

[4] Пак там, с. 4.

[5] *Juvenalis.* Satyrae. Paris, 1974, IV, v. 16–17, 59–60.

[6] *Rolfe J. C.* Ammianus Marcellinus. Cambridge (Mass.), 1939, p.ix.

[7] *Isaac, B.* Orientals and Jews in the Historia Augusta: Fourth-Century Prejudice and Stereotypes. – The Near East under Roman Rule.Selected Papers. Leiden, 1998, p. 272.

[8] *Julianus.* Misopogon. – Oeuvres complétes. Ed. Chr. Lacombrade. Paris, 1964, IV, 14, p. 168.

[9] *Clari, R. de.* La conquête de Constantinople. Ed. A. Micha. Paris, 1991, cvi, p. 115: „Sire, nous nous merveillons molt de vo boine chevalerie, et si nous merveillons mout que vous estes en chest paus, qui de si loingtaines terres estes, qui chi estes venu pour conquerre tere. De n'avés vous „-fisent-ils," teres en vos paus don't vous vous puisiés warir? Et mesires Pierres respondi: ' Ba! Fist il, „'d n'avés vous oii comment Troies le grant fut detruite ne par quel tor?- Ba ouil!" fisent li Blak et li Commain, „nous l'avons bien oii dire, mout a que che ne fu.- Ba!' fist mesires Pierres, „Troies fu a nos anchiseurs, et chil qui escaperent si s'en vinrent manoir la don't nous somes venu; et pour che que fu a nos anchisieurs, sommes nous chi venu conquerre terre."

[10] *Carrier, M.* Цит. съч., с. 6.

[11] Пак там, с. 7.

[12] *Magdalino, P.* Honour among Romaioi: the Framework of Social Values in the World of Digenes Akrites and Kekaumenos. – Tradition and Transformation in Medieval Byzantium. Aldershot, 1991, p. 184.

[13] *Carrier, M.* Цит. съч., с. 17.

[14] Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum. Ed. et tr. L. Bréhier. Paris, 1964, I, 3, p. 15.

[15] *Guibert de Nogent.* Цит. съч., PL, CLVI, I, 738, II, 752, III, 806.

[16] *Wilelmus Tyrensis archiepiscopus.* Chronicon. Ed. R.H.B. C. Huygens.Turnhout, 1986, II, p. 123; XI, 6, p. 470.

[17] *Benjamin of Tudela.* The Itinerary of Benjamin of Tudela. Tr. M. N. Adler. N.Y., 1907, I, 21, p. 51.

[18] *Carrier, M.* Цит. съч., 19–21.

[19] *Aimé du Mont Cassin.* L' Ystoire de li Normant et la chronique de Robert Viscart. Paris, 1835, II, XVIII, p. 43; I, XXI, p. 17: „Les Normands commencérent a combattre contre li Grez, et virent qu'ils estoient comme fames"; II, VIII, p. 38: „la hardiéce et la prouesce des ces petit de normans que la multitude de li Grex".

[20] *Guillaume de Pouille.* La geste de Robert Guiscard. Ed. et. tr. M. Mathieu. Palermo,1961, III, v.1–6, p. 165: „Quorum dominatio Graecis perniciosa fuit, quia bellis otia semper postpositis studuere sequi, luxusque dolosi illecebris captos foedarat inertia turpis."

[21] *Odo de Deogilo.* De profectione Ludovici VII in Orientem-The Journey of Louis VII to the East. N.Y., 1948, III, p. 57: „Tunc Graeci penitus frangebantur in feminas; omne virile robur et verborum et animi depontes, leviter jurabant quicquid nos velle putabant, sed nec nobis fidem nec sibi verecundiam conservabant."

[22] *Gautier Map.* De nugis curialium/Courtiers' Trifles. Ed. and tr. M.R.James. Oxford, 1983, 18, p. 179: „aedo enim exhausta est vis eorum a bello Troiano, ut post Aiacem, cuius virtuti dolus iniuste prevaluit, nichil habeant in aliquo Grecorum jactabile vel eminens. de

militibus michi sermo est, quoniam id genus in illo defloruit excercicio post excicium Troiani exercitus, nec est in illis inventum ad miliciam decus post Achillem, Ajacem et Titidem".

[23] Пак там, 18, с. 175: „Manuel... sciens Grecos molles et femineos, loquaces et dolosos, nulliusque contra hostes fidei vel virtutis, pro tempore sibi utiliter usus est eis, effusis copiis et simulatis promissis, induxitque viritim quasi ad ipsorum tutelam et personarum salutem cismontanos, pro ipsis scilicet periculis obiciendos."

[24] *Odo De Deogilo*. Цит. съч., III, 57–59: „Nec me putet aliquis odiosum genus hominum persequi et odio eorum fingere quem non vidi. Requisitus enim quicumque Graecos noverit fatebitur quia quando timent nimia sua deiectione vilescut et quando praevalnt gravi subditorum oppressione superbiunt."

[25] *Carier, M.* Цит. съч., с. 34.

[26] *Fidentius*, Цит. съч., с. 27.

[27] Пак там, с. 13.

[28] *Dubois, P.* De recuperatione..., LXIII, с. 347: „Et tunc videtur optime facturos Principes si redirent, dimisso in Terra Sancta exercitu sufficienti, pro eius tuitione, per Graeciam, pro domino Karolo contra Peryalogum iniustum detentorem, nisi cedere vellet, cum consilio Ecclesiae Romanae fortiter pugnaturi."

[29] Пак там, LXIV, с. 347.

[30] Пак там, LXXI, 372-373: „Dominus etiam Karolus, sic perpetuo sedatis guerris Christicolarum domino Papae obedientium, de facili per Dei gratiam, Constantinopolis imperium poterit occupare et ad haec pugnatores sufficientes habere, quod non est verisimile ipsum alias habiturum. Quae omnia sic prospere fieri, plusquam scribi posset interest, et intererit domini nostri, Regis Francorum, liberorum suorum, fratrum et totius suae posteritatis. Nam per modum praescriptum, si id opus bene applicetur, ipse poterit omnes Reges, et Principes Ecclesiae Romanae obedientes, sibi confoederare praedictoque fratri suo, qui propter tantum conquestum Imperii Graecorum sine confusione regni Francorum guerram movere et persequi usque ad mortem non posset omittere..."

[31] Пак там, LXXII, 353–354: „Expediret et ex nunc, quod dominus Rex et eius frater in Concilio firmrent et quaererent sibi confoederationes cum omnibus Principibus ibi convenientibus, prout magis possent, propter habendum ab omnibus auxilium super supe acquisitione Imperii Graecorum, post viam Terrae Sanctae facienda, quod primus faceret seu facere deberet libentissime Rex Siciliae cum suis omnibus, videlicet eis qui ipsum tam magnifice, prout praemittitur, adiuvabunt, totum navigii, hominum et bonorum, quod facere poterit auxilium promittendo. Alii etiam omnes facilius ad promittendum auxilium et faciendum movebuntur, quam possent tunc ad faciendum induci si promissio firmata minime processisset. Cessantibus enim inter Catholicos guerris solitis et sopitis, viri bellicosi ne remaneant tunc in suis locis otiosi, ad subsidium armorum faciendum et videndum in terra remota, longe fcilius solito movebuntur. In quo, praemissis suppositis, verisimile est omnes habitantes inter Occidentem et Graeciam, citra mare Mediterraneum, prope ripam eius videlicet, viros bellicosos, cum navigiis de facili convenire. Tunc ex multis partibus tam per mare quam per terras expediet Graecorum terras et Imperium insultare.cum multis et magnis provisionibus... Quoniam... in terra cuius omnes Gallici literas et omnia laicorum idiomata ignorant, difficillimum erit habitare, dilectionem et confoederationem habitatorum, qui naturaliter odire consueverunt Latinos, quarerere, et ipsos, si subiugaventur, regere et cum ipsis conversari. Nec tendere bonus Princeps ad totum populum perimendum si ad hoc tenderet, non bene sibi contingere deberet, nec hoc facere posset. Quomodo ergo superstitum dilectio quareteur, quomodo regentur per illos, qui ipsos non intelligent, plusquam aves caeli garrulantes et feras mugientes, ac serpentes sibilantes. Nec sufficient extranei linguarum interpretes, quoniam de ipsis confidere periculosum erit. Homines extranei, quo ad Gallicos barbari, sicut sunt omnes qui linguam Graecorum noverunt, de facili

moverentur, et corrumperentur ut proderent et deciperent, quos sibi terraeque illi barbaros reputarent. Quomodo potuisset beatus Paulus et alii Apostoli, qui omnes erant Hebraei, soliti Hebraicam linguamtam litteratam quam maternam partium Jerusalem cognoscentes, omnibus barbaris nationibus Evangelium Dei praedicare intelligibiliter et docere, nisi Deus ipse exercitium omnium linguarum dedisset eisdem et alias non potuissent cum barbaris communicare. Hoc exercitium et notionem linguarum habentes, modis omnibus oportet et expedit diu ante providere. Hoc enim est, quod pro auro, argento et gemmis tunc sufficienter reperiri non posset. Idcirco modo praescripto vel alio meliori seu faciliori, hoc expedit, antequam veniat necessitas, procurare."

[32] Пак там, II, 316–317: „Quoniam illa terra super alias omnes optima testimonio Salvatoris, mirabiliter est populata Sarracenis qui ipsam occuparunt, quoniam eis sectam tenentibus Veneream, liberorum procreationi et educationi quantum plus poterant, nullo excepto vacantibus non sufficiebant multae Regiones et Regna Sanctae Terrae proxima versus Orientem, Occidentem et Meridiem eiusdem Terrae Sanctae; De quibus, ob hanc causam, ad instar Tartarorum exierunt."

[33] Пак там, с. 361.

[34] *Lull, R.* Petitio Raymundi ad Coelestinum V..., с. 374: „Conveniret etiam, quod Ecclesia recuperaret Schismaticos, et illos sibi uniret, quos potest recuperare cum disputatione monstrando veritatem, et quod illi sint in errore, et latini in veritate; quia cum illis melius possent destrui Saraceni, et haberi participatio et amicitia cum Tartaris."

[35] *Lull, R.* Liber de fine, 261–262.

[36] *Lull, R.* Liber de acquisitione..., 108–109: „Figuratum est quod civitas Romana et Constantinopolitana se debent habere contra infideles, quoniam olim imperator romanus cum civitate Constantinopolitana habebat victoriam de inimicis et sic necesse est concordare ambo imperia ad acquisitionem Terrae Sanctae, ita quod civitas Constantinopolensis romanae ecclesiae submittatur sicut filia suae matri, et quod schisma Graecorum destruatur..."

[37] Пак там, с. 109.

[38] Пак там, 122–123.

[39] Пак там, с. 130.

[40] *Haytonus.* Цит. съч., с. 264: „In illo regno degunt quidam Christiani qui vocantur Soldins, et habent literas et linguam propriam et ritum tenent Grecorum; non tamen habent eorum litteras sive linguam. In ecclesia diversimode cantant: more tamen Grecorum celebrant, et conficiunt corpus Christi et sunt obedientes patriarche Antiocheno."

[41] Пак там, с. 271: „Regnum Turquie a diversis nationibus parcium Orientis Grecia appellatur, quia antiquitus imperator Constantinus pro sua camera et proprio reservabat, et per duces et officiales imperatoris tunc temporis regebatur."

[42] Пак там, 271–272: „Octava provincia dicitur Geneth, et in ista est civitas Trapesonde. Et ista sola provincia a paucis temporibus citra effecta est regnum.... Habitatores illius provincie Greci sunt et litteras et ritum sequuntur Grecorum."

[43] Пак там, с. 272: „In regno Turquie sunt habitantes IIII-or gencium nationes, videlicet Greci, Armeni et Jacobini qui sunt christiani et vivunt de mercationibus et terre laboreriis, sicut possunt. Alia vero natio est Turquorum, et sunt Sarraceni..."

[44] Пак там, 271–273: „In regno quidem Syrie habitant diverse gentium nationes, videlicet Greci, Armeni, Jacobini, Nestorini, Sarraceni et etiam alie due Christianorum nationes que non reperiuntur in aliis regnis, videlicet Syriani et Maronini."

[45] Пак там, 268–269: „Гл. X, *De regno Jorgie*: „Regnum Georgie incipit ex parte orientis a quodam magno monte qui vocatur Albors, ubi multe nationes gentium habitant varie et diverse, et ideo illa patria dicitur Alania. Exinde extenditur regnum Georgie per occidentem usque ad aliquas provincias regni Turquie. Longitudo ipsius regni extenditur per totum supra mare Majus. Ex parte meridiei confines habet cum regno Armenie Majoris. Et dividitur regnum

Georgie in duo regna, alterum quorum vocatur Georgia, aliud vero abcas nominatur. Et semper ibidem fuerunt duo reges, alter quorum extitit subjectus imperatori Asie. Rex vero regni abcas est gente potens et inexpugnabilibus minimentis, et ideo nunquam se dimisit subici dominio imperatoris Asie, nec eciam Tartarorum."

[46] *Adam, G.* Цит. съч., с. 522: „Vox flentis Ecclesie cum Rachele, vox oppressi populi christiani, vox deceptorum sarracena servitute, vox terre Christi sanguine consecrate mundum replet crebris, amaris altisque gemitibus, intonantes. Clamat Ecclesia in excelsis, nec est qui audiat, quod filii ejus magnifici de medio sunt sublati. Parvuli ejus ducti sunt in captivitatem, ante faciem tribulantis, nex est eis requies, propter afflictionem et multitudinem servitutis. Clamat oppressus populus christianus, nec est qui liberet, quare inimici ejus locupletati sunt, factique sunt ei in capite; ceditur, illuditur, affligitur atque ad amaritudinem ducitur via ejus dure operibus servitutis, nec est qui eum inter tantas angustias consoletur."

[47] Пак там: „quod per gentem peccatricem, inimicum populum, filios sceleratos, falsos videlicet christianos, verbo fidem Romane Ecclesie profitentes, sed eam operibus abnegantes, inimicis eorum oppressoribus qui hereditatem Domini deleverunt, stimuli, jaculi et gladii ministrantur..."

[48] Пак там, с. 523: „Noverit ergo Vestra Sanctitas quod per multas vias et per multos modos et per multas gentes, Sarracenis Babilonis favor acquiritur, in magnum detrimentum Terre Sancte. Primo per mervatores subditos Romane Ecclesie, secundo per peregrinos nostre Ecclesie, tercio per imperatorem Constantinopolitanum, quarto per imperatorem Tartarorum aquilonis, quinto per mercatores maris Indie."

[49] Пак там, 523–524: „... predicti falsi Christiani in irreverenciam Dei... perpetrant, dum Saracenis vendendo homines Christi redemptos sanguine vel regeneratos baptismate, et Babilonicum imperium forte reddunt et exhibent multis et inauditis criminibus detrimentum. Circueunt enim mare, lustrant provincias et de diversis mundi partibus emunt pueros et puellas, Grecos videlicet, Bulgaros, Rutenos, Alanos, Ungaros Minoris Ungarie, qui omnes gaudent sub nomine christiano, vel Tartaros et Cumanos, vel quoscumque alios paganos, quos venales exposuit paterna impietas, ut predictorum paganorum moris est, vel quos clades tartarica vel turcica, vel aliqua alia hostilis impietas, subjugavit. Isti igitur, sic vendicioni expositi per hostes uti Christiani, vel per patres ut pagani, per nostros mercatores emuntur."

[50] Пак там, с. 529: „Imperator iterum Constantinopolitanus favet soldano et eum adjuvat in omnibus quibus potest. Invicem enim se fratres nominant et frequenter inique pacis et confederacionis fedus ineunt, per internuncios, sepius muneribus et enceniis se mutuo visitantes. Et hoc predicto imperatori parum videtur, nisi eciam mitteret dicto soldano pueros et puellas, quod est jam supradicti nefandi et horrendi sceleris incentivum; quando eciam Egiptus fame laborat, frumentum et alia que potest vite necessaria subministrat, sicut quando Christiani Accon et ejus confinia perdiderunt, contigit ut Dominus Egiptum tanta percuteret plaga famis. Non enim Nilus fluvius de tribus annis supereffluxerat, ut Sarraceni, fame rabidi, hinc inde mortui, ruerent, subsistere non valentes. In tantum enim fames invaluerat ut, non dico pro cibo, sed nec pro semine, granum poterat inveniri. Quam quidem plagam Sarraceni imputabant miraculo, quod scilicet miraculo Egiptum ideo Dominus taliter percussisset quod Christiani de Terra Sancta expulsi fuerant. Quam ob causam, Terram Sanctam Christianis reddere cogitabant; sed persecutor Ecclesie Romane et antiquus hostis, imperator iste, unam navem fecit de majoribus mundi, quam onustam frumento in Alexandriam delegavit. Que quidem navis habebat de frumento mulos XIIII m. oneratos, preter arma et multa alia que portabat. Et sic iste imperator, perfidus Sarracenorum amicus et socius, et Romanorum hostis et stimulus, Babiloniorum inopia relevavit; et breviter quicquid potest cogitare et facere hoc acceptat et complet quod potest cedere soldano Babilonie in beneplacitum et favorem; et hoc tractat et facit quod esse potest in malum nostrorum Christianorum Romane Ecclesie, nolens eos habere in dominos, nec socios, nec vicinos."

[51] Пак там, 529–530: „Remedia autem contra hoc sunt illa que contra Alexandrinos posita sunt. Et poterit eciam aliud adhiberi, quod videlicet scribantur littere imperatori predicto per summum Pontificem, pro sua reduccione ad fidem et obedienciam Romane ecclesie. Sed hoc ita fiat Secrete, sicut secrecius poterit pertractari, ita quod nulla suspicio possit apud monachos grecos et alium clerum et milites aliqualiter suboriri. Si enim monachi doctissime de hoc aliquod presentiret, opponendo se, possent negocium totaliter impedire. Monachi enim totum populum decipiunt et in erroris tenebris retinent, et ad perdicionis laqueos secum trahunt. Magnam enim exterius simulant sanctitatem, et vulgus, indiscretam eos sequens et credens apparentem sanctitatis speciem admirando, fidei deserit veritatem, et Ecclesie Romane fugit et despicit unitatem. Et quamvis has litteras non credam ad multum posse proficere, non enim credo eos misericordia et dulcedine flecti posse, sed gladio et terrore, tamen per has litteras duo bona sequi poterunt. Unum quod, si monitis Summi Pontificis noluerit ad unitatis gremium Romane Ecclesie matris sue redire, sed elegerit in erroris et scismatis solitudine pervagari, remanebit sollicitudo et cura pastoralis regiminis excusata. Aliud bonum sequi poterit, quia si assenciat piis monitis patris sui et, pos longam dissimilitudinem, voluerit anulum et stolam suscipere a misericorde patre digno studio preparatam, filio revertenti gaudebitis. Gaudebit et Summus Pontifex quod ad caulas matris Ecclesie ovis, et talis ovis, perdita sit reducta, et paterna suscipiente clemencia filius, et talis filius, qui mortuus fuerat revivixerit, et qui perierit sit inventus. Et simpliciter credo quod si, per alios Summos Pontifices, fuissent ad Grecos amicabiles legaciones et dulces littere destinate, non fuissent sic implacabili odio a sua nutrice et matre et domina Romana Ecclesia elongati, unde ipsi Greci et maxime sapientiores eorum, illi videlicet qui de prioribus temporibus recordantur, cum de fide nobiscum disceptant, quando vident se quod veritati nostre fidei obiciant non habere, cum suspiriis ita dicunt: „Heu! Si quis aliquando oberrantes dulcibus litteris et admonitoriis legacionibus ad unitatis gremium revocare, et revocatos pietatis sinu colligere et recollectos Verbi pabulo enutrire. Nunc autem matrem non se exibet, sed novercam."

[52] Пак там, с. 536: „Ubi vero passagium istud incipi debeat, dicendum existimo et dico quod qui vult ut passagium prosperetur, a Constantinopoli illud debere incipi judicabit. Et hoc, septem racionibus, sic ostendo."

[53] Пак там, с. 536: „Ad quod advertendum quod, quamvis uterque sint hostes Romane Ecclesie et fidei inimici Sarraceni, videlicet et Greci, inter quos distinctionem non facio, in hac parte, atque uterque ad resistendum nostris, si hoc contingeret, se fortiter prepararent, et ex hoc nostris in Grecia ut in Egipto resistenciam invenirent."

[54] Пак там, 536–537: „tamen, quia Greci minus quam Sarraceni habent de audacia et virtute, ex quo potissime a Romana Ecclesia discesserunt, et ex hoc possent facilius subjugari, tamen nullus credat quod de istis et de illis subjugandis et conterendis faciliter diffidenciam habeam, quia scio quod Dominus jam descendit et contra eos irascitur furor ejus, nempe jam clamorem opere compleverunt. Est eciam alia causa quare Grecia haberetur facilius quam Egiptus, quia sunt jam ibi multa loca, castra et insule que nunc a filiis obedientibus et devotis Romane Ecclesie possidentur."

[55] Пак там, с. 538: „Ad quod attendere debemus quod imperium Grecie, quantum scilicet nunc tenet presens imperator, in tribus habundat egregie, videlicet in frumento, vino et carnibus, in tali videlicet habundancia ut non sit annus vix quo de Romania tantum de frumento non exeat quod possent plus quam L naves maxime onerari. Gentes etiam grece miliciam perdiderunt, usum armorum nesciunt, artes alias mechanicas communiter non exercent, litterarum studia non sequuntur, sed inerciam sectantes, et ociosas fabulas amplectentes, habitare in terris ubi plus bladi nascitur, solum ut habeant panis habundanciam, sunt contenti; et ideo terris colendis insistunt et quomodo de segetibus vitam habeant elaborant. Et quia sunt pingues terre et fertiles, eorum pigricie satisfaciunt et ventri, dum non oportet eos terram

vomere frequenter scindere, vel stercoribus impinguare, et dum, pro parvo semine, recipiunt amplas fruges. De vineis autem, prout convenit, parum curant, specialiter ubi terra est pro frugibus magis apta; quod quidem contingit vel quia vineas colere nesciunt, vel quia vinum quod ibi nascitur non plene ad maturitatem producitur, vel quia majus lucrum acquirunt de segetibus quam de vineis, vel quia, sicut gentes que quietem sectantur et ocium, et plus laboris est in vineis quam in campis, contenti sunt ut quilibet tantum de vino habeat quod possit domui sue sufficere transitorie in habundancia aliquali. Quamvis sint loca mult non sic pro frugibus apta, in quibus vinum nascitur colore fulgidum, gustu suave, sapore amicabile, nutrimento placidum, effectu virtuosum, sicut potest inveniri in aliqua mundi parte, et hoc non mediocriter, sed habundanter. De carnibus vero habent habundanciam in excessu, quia pascua habet illa regio magis viridia et jocunda, equis et bobus forte nutrimentum prebentia, et pecoribus virtuosum. Habere igitur poterit totum passagium plene et complete de dictis tribus, maxime de blado et carnibus et vino, et hoc pro levi foro, et absque periculo et labore. Terra ergo illa sufficienter nobis carnes ad nutriendum, panem ad fortitudinem, vinum ad leticiam ministrabit, si primo dicioni Ecclesie submittatur."

[56] Пак там, с. 539: „Capta igitur nec dubium faciliter, civitate, reliquum imperium faciliter obtinetur. De resistencia enim quam Greci facere valeant vel audeant, nullam penitus facio mencionem. Tanta enim est eorum virtutis audacia, tanta armorum experiencia, tanta probitas animorum, ut non milites nostros vel pedites necessarios esse judicem, sed nostras, ut ita dicam, mulieres posse sufficere ad eorum, non dico potenciam, sed pusillanimitatem spiritus conterendam. Superat enim eos et suppeditat vilior populus Orientis, Turchi videlicet, qui suppeditantur ab omni alia nacione."

[57] Пак там, с. 541: „Quinta racio est ut possit sibi exercitus Domini precavere a fraudulenciis et insidiis quas imperator Grecie, cum gente sua, contra filios Romane Ecclesie moliri et componere consuevit. Quia enim imperator predictus non est potencia fretus, nec militum probitate munitus, vidensque quod contra nostros non est sibi defensio, nec adest evasio, ad fraudes et milicias se convertit, et quisquid potest malicie machinatur, ut possit nostris in quibuscumque subdola calliditate nocere, et ut invidus contra nos et veneno odii plenus, non vult pro nobis prospera, sed cupit adversa, plusque pro Sarracenis quam Christianis nostris bona desiderat et affectat. Et hoc quasi naturale fel amaritudinis contra nos ab eis semper habuit originem, et adhuc hic malus thesaurus in eorum cordibus perseverat. Iste igitur imperator, qui patribus suis non est melior, ymo pejor, tanto magis ardet furibundus in nos, tanto magis nequicie animo fervet, tanto que magis si posset vellet in nos toto malignitatis spiritu debachari, quanto magis tempus adesse considerat, quod veretur quod scilicet suis demeritis in se suscipiat dignam penam. Igitur attendendum est quod ex tribus imperator predictus potest nostris inferre periculosas insidias et nocivas. Primo, quia si alibi passagium fieret vel inciperet, cum in toto mundo tanta victualium habundancia nequeat inveniri, sicut in Grecia et in terris sibi convicinis, ut aliqualiter est pertractatum, et passagio expediat ut non ab una parte vel provincia sed ab omni loco undique confluant victualia ut habundent, posset esse damnum non modicum castris Dei, si inde nutrimentum corporalis vite haberi non posset, hoc est de Grecia, que, quando fertilitatem habet consuevit alimenta bladi propinquis et remotis regionibus ministrare, vel etiam si speratur quod ab imperatore Grecie, non prius subjugato, pro passagio victualia haberentur. Hoc novum est; hoc sperandum non est quod ille alimenta prebeat, vel eciam substentamentum aliquod administret, qui nostros fraudulenter consuevit occidere, non nutrire."

[58] Пак там, с. 541.

[59] Пак там, с. 542: „Secundo, potest a Grecis exercitui nostro dampnum contingere, si passagium in Grecia non inciperet, ut premisi. Posset enim imperator, cum suo populo, se Turcis conjungere contra nostros, et esset eis in maximum firmamentum et nobis non immodicum

detrimentum, ut cum nostri Terram Sanctam invaderent, Turchi et inde Sarraceni Egipti medium opprimerent populum christianum. Tercio, quia imperator qui nunc est invasor est, non justus possessor, predo, non dominus quantoque magis sibi conscius imperium injuste usurpasse quod habet, et indebite possidere quod non decet, tanto magis ardencius aspirabit et quomodocumque diligencius laborabit ne talem populum in dominum habeat, vel vicinum, qui eum expellere velit et valeat de throno imperii, qui preest indebite et quod injuste possidet et indigne. Sibi enim, vel suis, illud imperium jure successionis vel hereditario non debetur, quia pater suus illud, interfecto per eum suo domino, usurpavit. Iste eciam abhuc illud retinet, jure proditorio patris sui."

[60] Пак там, с. 542: „Turcorum enim populus, quamvis in se vilis sit, nec armorum periciam habeat, nec virtutem, tamen terras multas et provincias suo dominio subjugavit. Et in tantum pestifer ille turbo invaluit contra christianos Grecos, sibi vicinos, ut non dicam quod civitates et castra munitissima absque habitatore reliquerint, non dicam quod aliquas civitates pro sua dicione sub capitali tributo possederint, sed in tantum crevit scabies illa morbida quod, tota Minore Asia devastata crudeliter et possessa, usque in Constantinopolim, ad tria vel IIII-or miliaria, suum dominium extenderunt."

[61] Пак там, с. 542: „venduntur Greci miseri et servi omnium nacionum effecti, Sarracenorum videlicet et Tartarorum et Judeorum; eorum quilibet sectam illam sequitur quam ejus dominus profitetur."

[62] Пак там, с. 543: „videritis, miserandum spectaculum et omni luctu et compassione plenum, greges magnos ut ovium duci captivos Grecos Asie in Tauricium Persidis ad vendendum, quorum numerus est aliquando II milium, aliquando plurium, ut ego vidi et mei consocii, pluries et frequenter; videritis matres cum filiis, quorum alter collo pendebat, alter ad ubera, alter in ventre latebat, alter manu, non ducebatur, sed pocius trahebatur. Desiderabant femine matres non esse, et filios natos non fore, oblite desiderii feminei, affectabant, genuisseque prolem obligatam tante miserie penitebant, angebanturque angustiis dum se liberare nequibant, nec filios, nec eciam consolari."

[63] Пак там, 543–544: „De istis autem qui sic captivi ducti sunt et venditi et Sarraceni effecti, in solo imperio Persidis, plus esse quam CC m. extimantur. Et ego, sic dico et assero, qui totum predictum imperium quantum in longum extenditur peragravi, nec in vita mea fui in aliqua regione, quantumcumque extranea et remota, in qua Grecos captivos, Sarracenos effectos, non viderim, eciam in Indie regione, sic sunt disperditi et dispersi. In sola vero una civitate, que Tauricium Persidis appellatur, et in villis ejus, certissime plus quam CXX m. de predictis captivis Grecis nunc vivi esse dicuntur. Et si habet una sola civitas tot captivos nunc vivos, quod habent alie provincie et civitates innumere omnis terre, et quod sunt illi qui mortui sunt, vel gladio interfecti? Tantum autem hos postquam Sarraceni effecti sunt, diabolus dementavit, tantum in eis infixit perfidie vestigia et impressit, ut omnis fidei et christianitatis obliti, nos fratres et alios Christianos plusquam illi qui a Sarracenis originem habuerunt, et acrius persequuntur."

[64] Пак там, с. 544: „Sed , si benignus et misericors ille Deus nobis concedere dignaretur brachium aliquod cui possemus inniti, non est servus qui non statim manus suas sui Domini sanguine conseeraret."

[65] Memoria Terre Sancte, c. 443: „Preterea notorium est quod in partibus Paganie multi sunt renegati, et quilibet debet credere quod non recesserunt a fide christiana quia crederent vel cogitarent quod lex Mahometi esset melior quam christiana. Aliqui renegarunt ex debilitate cordis, ut penas et emptiatas carceris evitarent, aliqui pretextu pauperitatis; et omnes hii qui ad eorum perfidiam convertentur, Saraceni muniunt in armis et equis. Et, si iste gentes sic renegate viderent quod esset aliquis fortis dominus qui ibi adesset stabiliter, sicut esset dicta religio fundata perpetuo credendum est firmiter quod maior pars ipsorum redirent libenter ad

fidem catholicam; et hoc esset debilitatio magna Paganorum quia huiusmodi renegati sunt strenuiores homines in armis quam habeant Sarraceni."

[66] *Adam, G.* Цит. съч., с. 544: „Ecce quantum dampnum Christianitatis est differe passagium, quantum dedecus Christi nominis, quantum fidei detrimentum. Puto quod, nisi subveniatur cicius Grecie pereunti, non reliqietur in ea non dico qui fidem Christi habeant, sed nec nomen. Videtis ergo quanta sit necessitas ut in Grecia passagium incipiat, et quantum nostrorum profectus et fidei utilitas acquiratur. Quia, quamvis ab unitate matris Ecclesie sint recisi, et filii illegitimi censeantur, tamen Sarraceni eos odio christiani nominis persequuntur, scisma quod inter nos et Grecos est penitus non curantes vel eciam ignorantes, ipsi eciam licet fidei lumen amiserint, palpitantes tamen utcumque in tenebris, gaudent se christianos esse et nomen Domini devote in necessitatibus invocant et dulciter profitentur."

[67] Пак там, 544–545: „Septima racio est quia, non dico tantum, sed plus, tenemur Grecos quam Sarracenos expugnare, et hoc ex causa duplici, vel amoris stimulo, vel vindicte zelo et odio provocati. Amore quidem, quia plus tenetur pater filium castigare, quam servum reducere domesticum aberrantem, quam extraneum, et si quem videt pater filium sua monita non servantem, sed velut freneticum et insanum contra se rebellem viderit et protervum, apponit remedia ut, constrictis flagellis et vinculis, obediat et obtemperet, vel invitus, quia vexatio dat auditui intellectum. Item, zelo vindicte, plus tenemur Grecos invadere quam Sarracenos. Quanto enim plus gravant a filio, a propinquo, ab amico et noto offense et injurie irrogate, tanto quilibet contra offendentem se spirat acrius ad vindictam, maxime si rogatus ad pacem ut obdurat, pacem rennuat, et beneficiis obligatus, multiplicare offensas et gravamina non desistat."

[68] Пак там, с. 545: „sed illa, tumida et superba, in matrem protervam et effrenatam, in dominam semper divisiones et scismata adinvenit pariter et nutrivit, et paci et unitati inpaciens, elegit singularis incedere, et novitatum et presumpcionum inventrix que sanam doctrinam non sapiunt, incrassata, inpinguata, dilatata fidem orthodoxam Romane Ecclesie diversis erroribus maculavit et obedienciam dereliquit. Si vero ingratitudines et malicias et injurias per Grecos Romane Ecclesie irrogatas enumerem, libelli modum excederet..."

[69] Пак там, с. 546: „Imperator enim Grecie, qui nunc est... fautor et nutritor errorum, cui semper fuit fidei veritas et Ecclesie unitas odiosa... idem reliquit, Ecclesiam Romanam in multis offendit, et a se et ab aliis sui dominii nostre christianitatis cultum quantum potuit enervavit; nolentesque fidem deserere, vel a suo imperio expulit, vel carceribus mancipavit."; „Hic patrem... qui licet imperium violenti et infideli usurpacione habuerit, tamen Romane Ecclesie humilis et devotus ejus suscepit obedienciam et fidem, quam et tenuit viriliter et defendit usque ad terminum vite sue."

[70] Пак там, 547–548: „Corpus autem ejusdem patris sui tanta integritate prdurat et tanta est usque nunc incolumitate servatum, ut consumpcionis alicujus vel fetoris in eodem aliquod vestigium nequeat inveniri."

[71] Пак там, с. 548: „Ex hiis autem, paucis de multis, que dicta sunt potestis advertere quantum tenetur Ecclesia istum imperatorem perdere, qui, tot contra nos nequiciis perpetratis et dolis inventis et injuriis irrogatis, in malis perdurans, non desistit cogitare et facere quicquid sperat posse contingere in malum Romane Ecclesie et in detrimentum nostre fidei et jacturam."

[72] *Pseudo-Brocardus.* Цит. съч., 372–375.

[73] Пак там, с. 382: „Nunc autem ita est quod in tota Affrica, in qua condam gloriose floruit cultus Christi, non est aliquis populus christianus; in Asia vero, etsi sint multi populi et innumeri Christiani, fidem tamen veram non habent et doctrinam evangelicam non observant. In Europa autem, que pars nostra edst, sunt multi populi qui pagani existunt et confiniant cum Teotonicis et Polonis. Sunt eciam in aliqua parte Yspanie Saraceni. Sunt eciam in Europa multi et diversarum linguarum populi christiani qui nobiscum in fide non ambulant nec doctrina;

sunt enim Ruteni, qui plusquam XL dietis in terre spacio protenduntur, et isti sunt Boemis vicini et confiniant cum Polonis; est eciam imperium Bulgarorum latum, quod tenet dietas amplius quam viginti. Post hos sequitur Sclavonia, ubi sunt multa regna, videlicet Rassie, Servie, Chelmenie, Crovatie, Zente. Isti ab una parte confiniant cum Ungaris, ex altera cum Grecis, ex altera vero cum Dalmatinis, cum Albanenisibus et cum Blaquis. Et insuper, preter has gentes, Grecorum latum imperium: et diffusum."

[74] Пак там, 386–387: „Igitur preter illos Christianos quos superius memoravi, qui in parte nostra Europa obtinent sedes suas, videlicet Grecos, Rutenos, Bulgaros, Sclavos, Blacos, quos omnes cauda secte Grecorum per errorum ac scismatum devia ad inferna secum detrahit et involvit, sunt nichilominus et alii multi populi christiani, tam meridiei quam aquilonis, quam eciam orientis, qui orthodoxos se esse reputant et defendunt, ac vere professores fidei; quorum aliqui Grecorum tenebris execantur, alii vero diversarum sectarum erroribus implicantur. Qui eciam, mutato et dimisso nomine christiano, ab ipsis sectis vel earum sectarum inventoribus nomina sortiuntur. Est eciam gens quedam que vocantur Goti, a quibus illi Goti fuerunt qui bellis, fero et igne partes occiduas attriverunt. Sunt eciam alie gentes, declinando ab aquilone versus orientem, scilicet Ziqui, a quibus Scite, Anogasi, a quibus Wandali, Scani, a quibus Huni, Alani, a quibus Alani ut creditur, originem habuerunt. Sunt insuper Georgiani, quos Greci Yberos nunc appellant, eo quod de Yspania prevenerunt, Yspania enim ab Ybero fluvio Yberia nominatur. Hec omnes gentes plusquam octoginta dietarum spacio diffunduntur, que et Grecorum ecclesiam in suis erroribus emulantur. In partibus eciam Orientis sunt multi populi christiani sub imperatore Persidis dominio constituti. Est enim quoddam Grecorum imperium quod nunc a Trapezunda, regali et metropoli civitate, Trapezundarum imperium vocitatur, sed antiquitus Capadocia dicebatur."

[75] Пак там, с. 419: „Ab exitu autem de Ungaria in Constantinopolim dirigit duplex via: una est per Bulgariam...alia per Sclavoniam, id est per partem regni Rassie.....Dominus rex autem per Bulgariam, ubi est via planior et brevior, faciet iiter suum."

[76] Пак там, 419–420: „Sed antequam extra terminos Ungarie procedatur, ordinabitur quod ab illis qui in Bulgaria, Grecia et Rassia dominantur securitas habeatur, quam ipsi libencius exhibebunt, ut in suis, non vere suis, sed violentatis et usurpatis ac tyrannizatis, dominiis dimittantur. Ordinabitur eciam ut dicti domini faciant per gentes suas exercitui victualia pro competenti precio ministrari; si tamen in eis fuerit de fidelitate aliqia confidendum, quod non teneo nec judico esse tutum propter racions que loco suo inferius apponentur; et si judicetir quod ad eos noster introitus sit hostilis, tunc victualia in blado, farina et carnibus et sine precio in copia habebuntur. Terre enim ille multum sunt in talibus habundantes et fovee subterranee un quibus sunt eorum promptuaria, que cum investigacione debita tunc patebunt. Ipsi eciam sunt tales ab ubere nutriti quod non cogitant de sui defensione et resistencia, sed de faga."

[77] Пак там, с. 423: „Prima racio sumitur ex parte fidei catholice quam ipsi cum sua ecclesia non tenent nec credunt, sed ipsam sic abiciunt et impugnant et odiunt animis induratis, quod eciam audire refugiunt ipsum nomen, sicut perversi heretici et maligni."

[78] Пак там, с. 423.

[79] Пак там, с. 424.

[80] Пак там, 424–425: „Ipsi Paulum Samosatenum, Arrium, Sabellium, Machedonium, Nestorium, Dioscorum et fere omnes omnium heresum inventores habuerunt qui de thesauro pessimo cordis sui greca venena utique mortifera diffuderunt. Quibus autem erroribus et quam diversis perfidie maculis ecclesia illa Grecorum malignancium jaceat defedata... testantur et moderne inter se invicem secciones, ubi fere quot sunt hospicia et tot denique sunt errores; testantur plures naciones insuper Orientis quas post caudam sue vecordie in perdicionis et cecitatis baratrum secum trahit."

[81] Пак там, 427–428: „ex parte Romane ecclesie... quam ipsi despiciunt et contemnunt. Ipsam enim vocant et proninciant meretricem, fornicariam, ecclesiam malignantem. Omnia ejus sacramenta, tanquam nulla, reprobant et contemnunt. Nullum caput, nullum prelatum, gradum, statum, ordinem in ipsa esse pronunciant et affirmant. Ejus filios canes immundos vocant, et pluries in anno et publice denunciant tanquam hereticos et scismaticos et tanquam membra mortua et corrupta, ab unitate corporis Christi mistici separatos excommunicantes et anathematizantes ac proninciantes eos azimitas pro eo quod in azimo conficiunt execrantur. Si quis ex nostris ad eorum perfidiam se pervertit, ipsum de novo rebaptizant; si quis ex nostris in eorum ecclesiis celebrare contigerit, ipsas reconciliant et emundant, sicut si essent effusione sanguinis vel seminis violate... asserentes omnia esse a nobis, tanquam ab injustis possessoribus, licite ac meritorie auferenda... Greci soli nos preposterant et rejectant, et tanquam mortuos a corde nos judicant relinquendo... Hec et alia multa que disserere per singula longum esset. Greca ecclesia illa feda de pulcritudine ac puritate Romane Ecclesie ac de ipsius filiis speciosis false, odiose ac tumide opinantur."

[82] Пак там, 429–430: „nullus debet hereticis nec hostibus Dei nec ecclesie inimicis exhibere auxilium vel favorem... Totus autem Oriens scit quod imperator Grecorum et rex Rassie duplicis note macula sunt infames, una scilicet quod sunt heretici per Romanam Ecclesiam estimati, ac sicut tales a magnis temporibis condemnati; altera vero quod sunt juris alieni, falsi et proditorii invasores et violenti ac tyrannici detentores."

[83] Пак там, с. 431: „Prima racio est a proprietate generali omnium orientalium nationum que habitualem consuetudinem habent fidem variare, mutare atque pervertare cum fortuna; non enim sunt gentes in mundo que melius sciant verbis et factis palliatis se tegere, adulacionibus alios demulcere, larga et magna promittere, obsequiis delinire. Nec sunt gentes que melius sciant a promissis diffugere, magis versute decipere, cautius unam prodicionem texere, nec inveracundius a juratis atque firmatis fidelitatibus resilire; quibus cum plus promiserint et juraverint, minus credas, qui cum plus obsequii impenderint et honoris, tunc ab eis caveas, tunc suspectos habeas velut hostes; hec enim faciunt ut assecuratum hominem fallant edt decipiant improvisum. Hos illi eferunt summa laude, hos honorant, promovent er exaltant, quos invenerint magis callidos et versutos, quos viderint pulcriora et prompciora mendacia invenire et quos noverint scire ad finem intentum unam deducere falsitatem. Cave, domine mi rex, ne ignem in sinu foveas, hostem in thoro habeas, et ne in gremio scorpionem nutrias aut serpentem."

[84] Пак там, с. 432: „de cujus progenie natus fuit Paleologus, atavus hujus qui Grecorum imperium modo tenet... Qui quidem Palcologus, postquam proditiones multas commiserat et nephandas, tandem Philippum, filium Balduini, patrem domine Katerine, uxoris felicis memorie domini patris vestri... de imperio effugavit."

[85] Пак там, 433–434: „Filius eciam hujus Paleologi, Andronicus nomine, avus istius de quo texitur sermo presens, non sine prodicionibus vitam duxit. Mortuo siquidem patre suo, clero et monachis coronacioni sue nolentibus assentire, fuit per eos ad faciendum quinque juramenta sacrilega inclinatus, miser ipse sacrilegus, perditus et seductus."

[86] Пак там, с. 435: „nam fratrem unum proprium execavit et alterum fecit in carcere mori fame; sororem eciam suam maceravit scalore carceris et occidit. Omnes etiam de sua stirpe pene aut proscripsit aut carceri mancipavit, nec permisit aliquem de predictis cum pace descendere ad inferna."

[87] Пак там, с. 435: „Tercia racio est quia qui nunc in Grecia iniquum obtinet principatum, nomine Andronicus, in domo tam proditoria natus, ex patrum suorum obliquationibus extra veritatem et justiciam educatus, progressu successorio obtinet falsitates et prodiciones, ostendit se in suis pravis operibus jure hereditario possidere ut videatur in sua domo quanto posterior, tanto pejor. Et ut de multis pauca dicam, ipse fratrem proprium, unicum, uterinum, manu

propria, interfecit: avum suum Andronicum supradictum, qui eum nutriverat tanquam pater, de imperio deposuit et dejecit in quodam monasterio, um trudens violentatum ac pro viribus reluctantem monachum cum fecit, ubi adhuc degit in magna miseria et dolore, propter continuatos singultus et assiduas lacrimas factus cecus."

[88] Пак там, 439–440: „Tercio igitur est ostendere ac declarare causas justas, licitas et honestas ad eorum dominium invadendum et ab eis cum serenitate consciencie auferendum..."

[89] Пак там, 440–441: „velut alter Herodes, sicut volunt, sue genealogie seriem ordinant, per quam nituntur prodiciones quas fecerunt in occisionibus dominorum suorum et invasionem imperii excusare... necnon et in gloriam culminis augustorum se fallaciter sublimare, rei veritas tamen extat quod ipsi nec lineam imperatoriam, nec parentelam sanguinis attingerunt, nisi quam Paleologus atavus istius texere inchoavit, qui fuit primus imperator, non primus proditor domus sue..."

[90] Пак там, с. 444: „Paleologus autem sepedictus tam Philippum predictum quam dominam Katerinam, ejus filiam, de imperio efugavit, et per ipsam, imperium tyrannice et prodicionaliter occupavit; quod et iste Andronicus Paleologi pronepos, eodem non jure, sed injuria, detinet occupatum."

[91] Пак там.

[92] Пак там, с. 445.

[93] Пак там, с. 447: „genus Grecorum et illi qui Grecorum perfidiam imitantur... quatuor bona perdiderunt que fidem ab ipso mundi exordio comitantur. Primo enim perdiderunt Deum, qui per fidem dignatur in cordibus fidelium habitare; secundo prudenciam quam consueverunt condam toti universali Ecclesie mutuare... tercio vite sanctitatem... quarto armorum probitatem per quam consueverunt sua dominia conservare, hostes subdere, inimicos conterere et fugare..."

[94] Пак там, с. 449: „Sic Greci miseri sunt facti pusillanimes et excordes, ipsos divina gracia deserente et ulcione debita prosequente, quod Tartarus eos conterit et conculcat, Turchus subigit et captivat, Sclavus, Bulgarus et hostis quilibet ipsos invadit, exterminat et annillat, nec spem habent nisi in consueto vocabulo: *fige, fige*. Quod in nostro latino est dicere: *fuge, fuge*."

[95] Пак там, 449–450: „ipsius lacrimabilis depopulacio, lamentabilis solitudo, castra diruta, civitates deserte, ville solitarie, agri succensi, populus captivatus, nobiles facti preda, sexus uterque in servitutem ductus... De sic traductis, venditis et seductis plus quam CCCC m. esse, in solo imperio Persidis, asseruntur.Quis ergo poterit enumerare quot de ipsis in alia imperia Tartarorum et in Egiptum... sunt venditi et dispersi, preter innumerabiles, qui fame, igne et gladio sunt consumpti.Nunquam fui ad quascunque et quantumcunque exteras nationes, ubi Grecos non viderim captivatos."

[96] Пак там, 451–452: „quod in Grecorum capite temporali non est consilium, non est fortitudo, non est prudencia, non est virtus... Nunc ergo iste qui nunc est caput et rector eorum, sic effeminatus et omni carnalitati deditus et subjectus, sic est ab omni strenuitate armorum et experiencia segregatus, sic est ab omni militari prudencia alienatus, quod nec tante destruccioni imperii, nec tam evidenti direpcioni sui populi, occurrere vult aut valet...Ipse namque factus est Catalanis de ducatu Athenarum, qui vocantur Societas et Turchis ac Tartaris plusquam servus... „ad fugam ... pocius quam ad bellum... ordinatus non est, nec ad subditos, nec ad Deum, bibulus, ebriosus, lubricus, infidus plusquam Grecus, superbus, ambiciosus, elatus, vanus et vacuus omni bono... in promissis ipse fallax, in juramentis mendax..."

[97] Пак там, 452–453.

[98] Пак там, 453–454: „De omnibus eorum inepciis, quas circa istam materiam obtinent et observant, dicere per singula extra nostrum propositum fieri videretur. Hoc tantum dico quod ecclesiarum ipsorum ordinacio non videtur apud homines oculatos, nisi quidam tipus fantasticus ludencium puerorum, qui, postquam dignitatem illam trufaticam tenuerunt uno die

vel hora, domum reversi sunt pueri fatui, sicut ante. Patria ergo, sine capite debito, sine duce, cujus gens absque consilio et sine prudencia et populus insipiens atque stultus, cujus civitates deserte, porte destructe, sacerdotes gementes, et ipsa respersa amaritudine et repleta patet quam sit faciliter capienda."

[99] Пак там, с. 455: „Nam vix de ipsa civitate tertia habitatur; reliquum vero sunt orti aut campi, aut vince, aut desertum. Populus ejus sunt piscatores aut mercatores, seu marinarii, vel artifices, aut fossores. Nobiles autem pauci, inermes ut mulieres, timidi et pavidi ut Judei, sicut illi qui noverunt nunquam ad bella procedere, nec in acie militare, nec contra hostem aliquem arma ferre."

[100] Пак там, с. 460.

[101] Пак там, с. 461.

[102] Пак там, 462–463: „Prima utilitas est quod ovis errabunda et dragma perdita ad suum dominium et ovile debitum reducetur, ecclesia videlicet Greca, in viris condam illustribus vita, virtutibus et miraculis gloriosis, verbo, doctrina et sciencia luminosis, fetosa in suis egressibus et habundans... Sicut autem dragma perdita...nunquam poterit inveniri,nisi Grecorum domus, id est ipsorum dominium, penitus subvertatur, et ab eis regnum per materialem gladium auferatur et detur genti que faciat fructus ejus... dum ovem illam per deserta errorum et scismatum oberrantem, ac... que licet aliquando redierit et ad ovile debitum pastorem verum atque solicitum sit secuta, tamen vagari solita, superba, semper inobediens et rebellis,cito nimis unitatis septa dirupit, tanquam indomita et feralis, mansuetudinis atque subijeccionis confregit vincula et abjecit...si Grecorum spirituale et temporale dominium ad unitatem fidei et obedienciam Ecclesie revocentur. Multe namque gentes et magne ad unitatem fidei per hec reducerentur, ut sunt Ruteni, Sclavi, Goti, Georgiani, Blaqui, Alani et quidam alii populi, qui omnes Grecos in suis ritibus et erroribus imitantur."

[103] Пак там, 463–464: „illo imperio conquisito, non oportebit exercitum Domini dubitare de hoste, qui possit ei moliri insidias, suscitare inimicicias, ordinare fraudulencias atque dolos, que consueverunt jugiter emanare a Grecorum falsitatibus et prodicionibus consuetis."

[104] Пак там, с. 465: „florente in fide predicto imperio, et in suis viribus perdurante, sceptrum orientalis dominii monarchie et imperterrite obtinebat et hostis barbaries cum sua perfidia marcescebat."

[105] Пак там, с. 466: „Et sic, ipsorum perfidia suberescente et milicia tepescente, adversariis audacia ingeritur, victorie succedunt, triumphi proveniunt, vires crescunt in tantum quod fere usque ad muros civitatis Constantinopolis sua dominia produxerunt."

[106] Пак там, с. 469: „omnes Latini qui fidem et Ecclesiam catholicam, verbo vel opere, aut utroque pariter negaverunt, et grecam perfidiam usque ad hec tempora sunt secuti, nisi respuerint, tanquam heretici tradantur curie seculari, pena debita puniendi. Si autem redierunt, in perpetuum crucem ferant et extra totum imperium in exilium relegentur et perpetuo sint infames, ut sic lux catholicorum ab hereticorum tenebris dividatur."

[107] Пак там, 469–471: „Secunda ordinacio est quod omnes monachi quos Calogeros, id est bonos senes, appellant, de toto imperio expellantur, et per diversas partes occiduas dispergantur, nisi vellent a suis erroribus resilire, et eos publice abjurare ac fidem catholicam Romane Ecclesie profiteri; et tunc inquisitores nichilominus ordinentur, qui contra relapsos inquirant diligencius et procedant. Ipsi enim Calogeri, humilem habitum deferentes, multe fore abstinencie se fingentes, per comestionem quorumdam seminum, qua faciem suam exterminant, vultum pallidum ut jejunantes appareant hominibus ostendentes, ac per quedam suspiria et verba humilia, per colli ac vultus retorsionem et oculorum eversionem, qundam sanctitatis ymaginem pretendentes, lupi vero rapaces in ovium vestimentis, et ypocrite plusquam ficti, sepulcris similes dealbatis, ita imperatorem et nobiles, clerum ac populum universum obtinnet dementatos, quod quidquid dixerint, credunt, quidquid jusserint, exsequuntur... Ipsi fel, ipsi fermentum, qui Grecorum antiquam dulcedinem sanctitatis in amaritudinem converterunt et totam illius

massam ecclesie corruperunt. Quamdiu igitur illi cum libertate consueta durabunt, illa semper mutabit ecclesia, semper in fide illi nobiles vacillabant, ille clerus et populus titubabunt, semper ibi Francorum dominium instabile permanebit, tamdiu tamen se catholicos simulabunt, tamdiu cum suis fictionibus, ypocrisi ac simulationibus suum cooperient cor iniquum, donec suis falsitatibus et prodicionibus consuetis, Francorum dominium, quod sibi jugum reputant onerosum, tanquam animal indomitum atque ferox, a se reiciant ac repellant. Ad hoc, nisi precavetur, satis sibi consentaneas orientales invenient naciones, que novitates, quomodocumque finiri debeant, incipere non formidant."

[108] Пак там, с. 471: „quicumque plusquam unum filium habuerit, alterum ad scolas ponere teneatur, latinis litteris imbuendum; et nisi quod littera greca una de principibus tribus extat, quibus tripliciter crucifixi Domini nostri Jesu Christi titulus est inscriptus, consulerem salubriter, prout estimo, et prudenter ut omnino illa littera delereteur.... et ideo dico Grecorum pueros nostris litteris imbuendos, ut saltem cum adoleverint sciencia et etate in nostris libris illa videant et intelligant per seipsos, quibus ipsorum errores racionibus veridicis ac Scripturarum testimoniis confutantur, ut sana fides pariter et doctrina Ecclesie roborantur. Et sic alios confirmabunt et ipsimet in fidelitate dominii verius atque libencius absque mutacione aliqua perdurabunt."

[109] Пак там, с. 472: „per certos viros ad hoc specialiter deputatos... cum predicti libri inventi fuerint, protinus comburantur."

[110] Пак там, 472–473: „in templum Sancte Sophie adunetur totus clerus et populus civitatis, ita quod unus ad minus de principalibus cujuslibet domus teneatur ibi presencialiter convenire, et, facto sermone ad populum, ad confessionem vocalem nostre fidei, tunc per eos expressius faciendam, atque ad unitatem, et obedienciam Romane Ecclesie ac Summi Pontificis adducantur. Deinde, aprobando Francorum dominium, eidem spontanee se submittant, et obesienciam atque fidelitatem una voce pronuncient et promittant... Tunc imperator aliquid de angariis seu tributis toti populo benigne relaxte, quibus imperatores greci consueverunt populum agravare, ut sic imperatoris novi solium in misericordia preparetur."

[111] Пак там, с. 473: „Sexta ordinacio est quod ecclesie modo debito disponantur. Sunt enim in Grecorum ecclesiis quedam actenus observata, que in magnam subversionem dominii possent esse, si sic posterum perdurarent, sicut eciam alias noscitur contigisse, quando totaliter Francorum dominium destruxerunt et de suis fixibus usque ad hec tempora expulerunt."

[112] Пак там, 473–474.

[113] Пак там, с. 474: „nullus clericus secularis, cujuscunque fame aut opinionis existat, in aliquo loco imperii, confessiones audiat quorumcumque, sed soli Calogeri ad istud officium deputantur... Calogerus confessor... ad exequendam suam iniquam et subdolam voluntatem obtinet imperii totam summam."

[114] Пак там, 474–475: „ad suas ecclesias... conveniunt extraordinarie sepis et frequenter, et ibiconventicula faciunt, ibi et conspiraciones inveniunt... in quibus ecclesiis... conspiraciones possunt ut consueverunt in malum dominii pertractare, ubi tanto liberius quanto secretius, tanto licencius quanto oculcius, ordinantur; et ita sub devocionis specie iniquitas tegitur et ocultatur proditio sub pallio pietatis."

[115] Пак там, 475–476.

[116] Пак там, с. 476: „Tercium remedium est quod illuc conventus religiosorum mendicantium deducantur, qui cum linguam didiscerint, confessiones audiant et injungant penitencias salutares, qui et populum ut in fide permaneant poterunt commonere et ut in dominii fidelitate perseveranter se habenat confirmare."

[117] Пак там, с. 477: „Quintum est quod omnes ille ecclesiuncule, que magis spelunce malefactorum atque latibula possunt dici, penitus diruantur, ne videamur conventicula eorum de similibus congregare."

[118] Пак там, с. 477: „Predictis igitur sex ordinacionibus sic dispositis et firmatis, sicut in sex legitur Deus omnia condidisse, et in septimo quievisse, sic novus eciam imperator in firmitate solidius, omni dubitate remota, imperium possidebit atque in pacis sabbato perpetuo requiescet."

[119] Пак там, с. 436: „De rege Rassie... cum ipse in illo regno de jure locum non habeat neque focum, sed similis cum infidelitatum, prodicionum ac tyrannidum noxa gravis notatum predicet ac infamem, et cathena scelerum usque ad ipsum a suis progenitoribus extentatur, que de malo in pejus crescit in eo continue et augetur."

[120] Пак там, 436–438.

[121] Пак там, с. 438: „qui in Rassia modo regnat... licet sic corpore junior et etate posterior, veneno tamen malicie inaudite suos in facto, non tamen forte in voluntate, progenitores superat et excedit. Nam patrem proprium, ut premissum est, spurium, illegitimum, male natum, crudelem, tyrannum, filicidiam, fratricidam, et, quantum in eo fuit, etiam patricidam, cepit, vinculavit, carceri mancipavit et plus quam crudeliter interfecit."

[122] Пак там, 438–439: „ecce, domine mi rex, imperatorem et regem prefatos ac domus ipsorum, tales describo quales esse totus Oriens attestatur et magna ex parte certa experiencia sum edoctus. Nunc ergo vestre circumspeccionis prudencia videat et discernat utrum sit in istis de promissione, juramento ac fidelitate aliqualiter confidedum, qui, sicut generacio perversa et infideles filii, de mala na tione et prava stirpe proveniunt, de Deo male senciunt, Ecclesie non obediunt, parentes perimunt, filiis non parcunt, fratres occidunt, genus proprium destruunt et confundunt; qui consanguinis noscuntur esse alieni, amicis hostes, domestici inimicis, falsi ad dilectores, ad auxiliarios proditores, subditorum oppressores, alieni juris invasores, dominorum suorum crudelissimi occisores."

[123] Пак там, 477–482: „Ad regnum Rassie capiendum... Regnum illud pauca et quasi nulla loca habet forcia vel munita, sed totum est ville et casalia, sine fossatis et penitus sine muris. Edificia et palacia tam regis quam aliorum nobilium sunt de paleis et de lignis. Nunquam vidi ibi aliquod palacium sive domum de lapide nec de terra, nisi in civitatibus maritimis Latinorum. Illud regnum est in blado, vino et oleo et carnibus opulentum, aquis preterfluentibus foncium et fluminum est amenum, nemoribus, pratis, montibus, planis ac vallibus est jocundum, diversarum ferarum nationibus est repletum: et breviter quidquid ibi nascitur, est electum, et specialiter in parte illa que situm optinet supra mare. In regno illo sunt actu nunc quinque minerie auri, pariter cum argento, in quibus magistri continue operantur. Sunt nichilominus argetarie cum auro miste veraciter, nunc reperte in aliis locis pluribus et diversis; et cum hoc sunt ibi magna nemora et condensa. Quicunque ergo habuerit regnum illud, habebit veraciter unum jocale appetibile et optandum et in toto seculo preciosum."

[124] Пак там, 482–485: „sunt ibi due naciones, una videlicet Albanensium et alia Latinorum, qui omnes sub fide, ritu t obediencia Romane Ecclesie perseverant. Et secundum hec habent archiepiscopos, episcopos et abbates, ac inferioris status et gradus religiosos et clericos seculares. Latini habent sex civitates cum suis episcopis: prima Antibarum, archiepiscopale, deinde Chatarensem, Dulcedinensem, Suacinensem, Scutarensem et Drivacensem, quas quidem soli Latini inhabitant; populus vero earum sunt Albanenses in tota ipsarum diocesi extra muros. Sunt eciam Albanensium quatuor civitates, videlicet Polati Majoris, Polati Minoris, Sabatensis et Albanensis, que omnes cum predictis civitatibus Latinorum Anthibarensi archiepiscopo et ecclesie jure metropolito sunt subjecte. Et licet Albanednses aliam omnino linguam a latina habedant et diversam, tamen litteram latinam habent in usu et in omnibus suis libris. Latinorum igitur potencia infra civitatum suarum ambitum continetur. Extra enim civitates suas, licet possessiones vinearum obtineant et camporum, tamen nullum quod latinum populum habeat, castrum possident neque villam. Albanenses autem, quia major nacio est, ponerent in campo plusquam quindecim milia equitum, ad omnem actum belli, secundum

morem et modum illius patrie, expeditos et strenuos bellatores. Et quia dicti, tam Latini quam Albanenses, sub jugo importabili et durissima servitute illius odiosi et abhominandi Sclavorum dominii sunt opressi, populus scilicet anguariatus, clerus dejectus et minoratus, episcopi et abbates sepius vinculati, nobiles exheredati et in personis propriis captivati, ecclesie tam episcopales quam alie dissipate et in suis juribus anullate, monasteria disperdita et destructa, ipsi omnes et ipsorum singuli in predictorum Sclavorum sanguine manus suas crederent consecrare, quando viderent aliquem principem de Francorum eis partibus aparere, quem contra dictos Sclavos nefarios, nostre veritatis et fidei inimicos, facerent ducem belli. Cum predictis autem Albanensibus et Latinis mille milites Franci, et quinque vel sex milia peditum, procul dubio, totum tale ac tantum regnum cum facilitate nimia obtinerent."

[125] Пак там, с. 485: „quod magis esset gratum et acceptum sacrificium, coram Deo si predicta imperium atque regnum sue veritati et fidei redderetis, quam si tantumdem plus de Sarracenorum dominio subderetis."

[126] *Fidentius*. Цит. съч., с. 13: „Xristiani Suriani dicuntur, qui orti sunt in Terra Sancta et in partibus orientalibus ab antiquo, quorum etiam antecessores in partibus illis per doctrinam apostolorum et aliorum sanctorum ad fidem Xristi conversi sunt. Hii pro magna parte utuntur habitu infidelium, comam nutriunt et pannos longos et latos ferunt; quorum etiam aliqui habent ritum Grecorum, aliqui Jacobitarum et diversi de ipso et diversimode sentiunt, et non se ad invicem diligunt, immo pocius contradicunt, de quibus non est modo dicendum per singula. Hii loquendo communiter, non sunt bellicosi, et ad defensionem Terre Sancte parum profitiunt. Et quoniam Xristiani habitantes in Terra Sancta, ut dictum est, ita sunt ad invicem varii et diversi, ideo etiam ad bellandum contra infideles sunt minus apti, unde dicit dominus per Jeremiam prophetam XIJ: *„Numquid avis discole hereditas mea michi? Numquid avis tinta per totum? Venite et congruamini omnes bestie terre et properate ad devorandum."*

[127] *Haytonus*. Цит. съч., с. 271.

[128] Пак там, с. 273: „Syriani tenent ritum Grecorum: fuerunt tamen longo tempore obedientes sancte Romane Ecclesie, et habent linguam et litteras arabicas, et servicium Ecclesie totum faciunt in litteris grecis. Alii vero qui dicuntur Maronini, tenent ritum Jacobitarum, et litteras et linguam habent arabicas; et iste due gentium nationes habitant circa montem Libani et in partibus Jerosolomitanis. In armis sunt fortissimi bellatores, de terram laboreriis vivunt. Syriani sunt multi, Maronini vero pauci sunt, sed inter eos sunt aliqui archarii pedites audacissimi bellatores."

[129] *Sanudo, M.* Secreta...: „Octava Pars, Continet causas desolacionis et amissionis Terrae Sanctae tempore Saladini: habens capitula sex."; гл. I, 179–182: Continet Graecorum ritum et Surianorum, in Terra Promissionis habitantium.; „Graecis quoque conformes erant in Terra Promissionis homines dicti Suriani vel a civitate dicta Sur, inter Suriae civitates magnae quondam reputationis, vel a Syria Y versa in V Suriani dicuntur, qui in scripturis antiquis Syri nominantur. Hii a diebus antiquis, sub diversis dominis Graecis, Latinis, Saracenisque, servitutis jugum passi sunt. Ubique servi, semper tributarii, ad terrae culturam similesve necessitates reservati, prorsus imbelles, exceptis quibusdam, qui inermes ad fugam expediti utuntur solummodo arcubus et sagittis, suntque homines ex magna parte infideles, ut Graeci duplices, dolosi, ut vulpes, amici fortunae, propter quod mendaces sunt, inconstantes, aliud in ore, aliud in corde gestantes, ad furta et munera faciliter inclinantur; velut proditores, pro modico pretio exploratores effecti, Christianorum secreta manifesta faciunt Saracenis, inter quos nutriti sunt, quorum etiam lingua libentius utuntur quam alia et eorum perversos mores ex magna parte sequuntur unde et uxores suas ac filias linteaminibus undique involvunt, ne videri queant, superfluoque recludunt; barbas cum multa diligentia nutriunt commixti enim inter gentes Graecas et Saracenicas didicerunt opera eorum. Unde in sermone eorum vulgari, lingua Saracenica et in contractibus eorum utuntur littera, sed in divinis scripturis et in spiritualibus, littera Graeca non intelligentes,

ut Graeci quae a Sacerdotibus leguntur, qui eadem lingua in vulgari et in scripturis utuntur. Observant quoque consuetudines et instituta Graecorum, tamquam majorum suorum."

[130] Пак там, гл. II, 182–183: „*Continet eorum mores qui Pulani et Maronitae dicuntur:* „Illustrium virorum, qui ad Sanctae Terrae tuitionem, perfectamque illius de jugo servitutis liberationem, in ipsa manserunt, degeneres filii qui ab illis descenderunt ut rubigo de argento, amurca de oleo, fex de vino, possessionum illorum successores non morum, Pulani vocantur. Sed filii in delitiis enutriti, molles et effeminati, balneis plus quam praeliis assueti, mollibus muliebriter induti, circumornati et compositi ut similitudo Templi, desides et ignavi, contra inimicos Crucis Christi pusillanimes et pavidi facti sunt. Unde Saraceni , qui patrum audaciam quasi tonitruum formidabant, filiorum desidiam, nisi Occidentales populos secum haberent, plus quam sexum foemineum non timerent... Sunt et alii Maronitae, a quodam suo Magistro Marone vocati... cuius erroris actor extitit quidam Macharius Antiochenus Antistes, in sexta Constantinopolitana synodo condemnatus. Hii quidem Maronitae circa juga Libani in Phenice provincia, non longe ab urbe Bibliensi et circa Bastrum et Tripolim inhabitantes, expediti et docti nimis in arcubus et sagittis, usque ad LX milia numero et per annos fere quingentos... fidem Catholicam profitentes, Sanctae Romanae traditiones secuti sunt... praedicti Maronitae praefatis omnibus in obedientiae signum utuntur et ritus omnes Latinorum observant... utuntur autem Caldaica littera sed in vulgari Saracenico idiomate proloquuntur."

[131] *Pseudo-Brocardus*. Цит. съч., 491–492: „*Quod a Surianis est cavendum:* Tercio loco nomino Suriani qui de Suria, hoc est de Terra Sancta et circa, originem habuerunt. Isti, quia nec pro libertate pugnare, nec patriam defendere potuerunt, de patria sua pulsi, in diversa, instabiles et sedes propria non habentes, vagi et profugi pervagantur. Qui quanto magis sunt inopes et penitus nil habentes, tanto facilius promissis et muneribus a fidelitate abducuntur et ad varia pertrahuntur, secundum quod occurrunt aliquando casus multiplices et fortune. Quando enim diucius fuerunt cum diversis nacionibus orientalibus conversati, tanto expressius atque tenacius malicias atque versutias plurimum didicerunt. Sed si qui ex eis sint divites aut potentes, adhuc corde insaciabiles et affectu divicias sibi augeri et accumulari cupiunt et honores. Quibus si non pervenerit hoc quod optant, federis omnino immemores, festinant fidem atque fidelitatem frangere et juramentis atque promissionibus resilire, ad hoc usque tamen rancorem occultant, dolum et dolorem dissimulando, celant et per flsos applausus conceptum operiunt malignandi, donec quem exoptant occurat adversarius ex objecto ad quem valeant transvolare et in adjutorium manum dare, vires augere et contra veros suos dominos aut amicos conceptam iniquitatem proditoriam parturire. Quilibet ergo caveat et attendat ne istorum versuta nequicia, ignata malicia, amicicia subdola et fallacia exquisita, sub bonitatis specie, sub mellis dulcedine, virus eiciat, fel effundat, quibus incautum decipiant et deiciant et obruant improvisum."

[132] Пак там, 490–491: „*Quod a Gasmulis esse cavendum :* Secundo loco pono Gasmulos. Et vocantur Gasmuli qui a patre greco et matre latina, vel qui ex patre latino et matre greca fuerunt generati. Hii in fide instabiles, in promisso fallaces, in verbo mendaces, astuti in malo, ignoramntes in bono, protervi ad superiores, indignantes ad pares, fastuosi ad inferiores, proni ad sediciones, habituati ad prodiciones, ad crudelitates prompti, ad pietates duri, ad cedes parati, ad mortes avidi, in omnibus inquieti, bibuli, ebriosi, sine freno, incontinentes, gule ac ventri cum intemperancia servientes, nisi se ipsos aut propter se ipsos penitus nil amantes. Grecos se ostendunt cum Grecis, et Latinos se exhibent cum Latinis; omnibus omnia facturi, non cum Apostolo ut lucrifaciant, sed ut perdant."

[133] *Adam, G.* Цит. съч., 534–535: „Nam, preter Tartaros... posset habere de terris sibi subditis plus quam L m. equitum christianorum, et plus quam CC m. peditum, qui eum, pro hoc negocio, omnes, uno et prompto animo, sequerntur. Inter quos est quoddam magnum regnum , quod vocatur, vulgato nomine, Georgianorum, sed greco nomine Yberorum, quia de

Yberia, hoc est de Yspania, originem habuerunt. Isti ergo Georgiani regem habent, quem semper David vocant. Et super omnes Orientales sunt strenui bellatores, insaciabiliter sanguinem Sarracenorum sicientes, et supra modum passagium affectantes. Tales sunt ut nunquam imperator Persidis victoriam de Sarracenis habuit, nisi istorum potenti gladio mediante. Unde, quando Tartari Baldacum obsederant, nunquam ante ingredi presumpserunt quam Georgianorum exercitus precessisset. Cumque, post cedem innumerabilem Sarracenorum ibi factam, galifa eorum, id est papa, solus quasi superstes, et contra tartarum in modum excommunicacionis maledicta congereret, et ex hoc in eum manus mittere Tartari formidassent, Georgianus unus princeps, audacior ceteris, manu valida ensem vibrans, Trinitatis prius nomine invocato, uno solo ictu, caput cum dextro humero amputavit, sicque ictus ille tale discrimen Sarracenis contulit et jacturam, quam, ex tunc, nullus galifa allius resurrexit."

[134] *Sanudo, M.* Secreta..., III, c. 183: „Sunt etiam Christiani Georgiani vocati, eo quod sanctum Georgium in praeliis contra incredulam gentem advocatum habeant et patronum et tanquam signiferum prae aliis Sanctis singulari reverentia colunt. Hii sunt bellicosi valde et in praeliis strenui, fortes robore, innumera pugnatorum multitudine pollentes, valde formidabiles Saracenis, Persis, Medis et Asyris, in quorum confinio commorantur, cunctisque infidelibus a quibus undique clauduntur in expeditionibus frequenter valde damnosi sunt. Utuntur autem Graeco idiomate in scripturis Divinis et Graecorum consuetudines in sacramentis observant. Clerici eorum rotundas habent rasuras, Layci quadratas quotiescunque ad Sepulchrum Dominicum visitandum veniunt, cum vexillo erecto absque tributo Civitatem Sanctam ingerdiuntur, nec eos Saraceni molestare praesumunt, ne cum reputant, duriora vicinis Saracenis rependant... Crines autem et barbas unius fere cubiti longitudine portant et pileis utuntur in capite, nobiles quoque mulieres eorum, more Amazonum militant et armis utuntur in praeliis."

[135] *Pseudo-Brocardus*. Цит. съч., 387–388: „In partibus eciam Orientis sunt multi populi christiani sub imperatoris Persidis dominio constituti. Est enim quoddam Grecorum imperium quod nunc ... Trapezundarum imperium vocitatur... Est eciam Major Armenia, magna patria et diffusa, super cujus montes arca Noe legitur et ostenditur quievisse, super quam imperator Persidis dominatur. Sunt insuper in eodem Imperio Jacobite, a quodam Jacobo heretico, et Nestorini, a Nestorio heretico similiter, ut dementati, ita eciam nominati. Qui etiam de Caldea et de Assiria, unde traxerunt originem, occupant et populant magnam partem. Ultra, versus meridiem procedendo, est quedam insula in mari Indico satis magna, ubi populus circuncisionem obtinet pariter et baptismum... Adhuc magis ulterius versus meridiem sunt Ethiopes christiani, gens maxima atque potens, que quinque regna magna valde obtinet et diffusa; hii tanti sunt tam validi et tam fortes, quod unum regnum est de istis, quod quidem vocatur Nubia, confinians cum Egipto, quod aliquando de soldano Babilonie victoriam obtinuit et triumphum. Habent isti populi prophetiam quod aliquando exibunt et transiilient montes illos quibus versus Egiptum nunc resident circunclusi et cum predictis Nubianis, et qui extra prefatos montes illos obtinent loca sua, Egypcios et Arabes destruent et vastabunt, Mecham capient et diruent, Sepulcrum comminuent et corpus incendent prophani ac perfidi Macometi."

[136] *Haytonus*. Цит. съч., с. 273: „Maronini, tenent ritum Jacobitarum, et litteras et linguam habent arabicas."

[137] *Lull, R.* Liber de fine, c. 264: „*Contra Iacobinos*: „Secundum quod scitis, Iacobini non credunt, quod in Christo non sit nisi una natura... quoniam dicunt, quod nisi de natura divina et humana esset una natura, persona Christi non posset esse una Per istas praedictas rationes et per multas alias possunt Iacobini devinci. Et quia intellectus naturaliter appetit verum, eo quia veritas est suum proprium obiectum, per arduam et continuam disputtionem Latini ad fidem catholicam possunt reducere Iacobinos."

[138] *Sanudo, M.* Secreta..., гл. IV, 184–186: „Sunt enim in Terra Sancta et aliis Orientalibus partibus nonnulli a Latinis et Graecis multum differentes, quorum quidam Iacobitae vel

Iacobini dicuntur a quodam magistro suo Iacobo, cuiusdam Alexandrini Patriarchae discipulo. Hii a multis temporibus retroactis, excommunicati sunt a Constantinopolitano Patriarcha cum Dioscoro et ab Ecclesia Graecorum sequestrati; maiorem partem totius tractus Orientalis inhabitant, quidam in Saracenos, alii vero absque infidelium consortio, proprias occupaverunt regiones, scilicet, Nubiam, quae continuatur Aegypto et magnam Aethiopiae partem et omnes regiones usque Indiam, plusquam XI regna, ut asserunt, continentes. Omnes enim Christiani a beato Matheo Apostolo, aliisque Catholicis viris ad Christi fidem conversi, inimico homine superseminante zizania, lamentabili errore sunt longo tempore excaecati. Et primo quidem parvulos suos in utroque sexu circumcidunt, non attendentes quod ait Apostolus ad Galathas..."

[139] Пак там: „Utuntur autem quidam eorum littera Caldaica, nonnulli Arabica, quae et Saracenica. Layci vero secundum diversas nationes et provincias, idiomatibus utuntur diversis in vulgari. Linguam autem Clericorum suorum, qua in divinis utuntur scripturis minime intelligunt."

[140] *Haytonus.* Цит. съч., с. 349: „In regno Egipti degunt simul Christiani et Sarraceni, et illi Christiani vocantur Keptis. Ritum tenent Jacobitarum, et multas habent in illis partibus pulcherrimas abbacias, quas libere tenent absque censu. Et isti Christiani sunt antiquiores habitatores Egipti, quia Sarraceni ceperunt ibi habitare postquam illius terre dominium occuparunt."

[141] *Sanudo, M.* Secreta..., I, гл. IX, с. 48: „multa offerens, et inter cetera Damiatam cum territorio adjacente ex pacto relinquere, ac tribuere ad territorium illud colendum Christianos plurimos in partibus Aegypti degentes, qui *Christiani de cinctura* vocantur."; I, гл. IV, с. 53: „ex parte Meridiei, est omnium pene rerum inopia ibidem etiam sunt *Christiani de Nubia*, eis contrarii, ut dictum est supra, primo libro."

[142] *Haytonus.* Цит. съч., с. 262: „In regno Tarse... gentes vero illius regni nominantur Yogor, et semper idola coluerunt... preter cognationem illorum trium regum qui per demonstationem stelle venerunt adorare Dominum Jhesum Christum. Et usque ad hodiernum diem, multi magni et nobiles inveniuntur inter Tataros de cognatione eorum, qui tenent firmiter fidem Christi."

[143] Пак там, с. 265: „Regnum Indie... In ipso vero regno predicavit beatus Thomas apostolus fidem Christi et multas gentes convertit ad fidem. Sed quia distant multum ab illis terris et locis in quibus fides colitur christiana, ibi fides Christi est plurimum diminuta, nec restat nisi quedam parva civitas in qua habitant Christiani."

[144] Пак там, с. 270, 273.

[145] *Lull, R.* Liber de fine, с. 266: „Narratur , quod quidam Sarracenus esse voluit christianus, et ad terram christianorum ille venit. Et invenit in via quattuor sapientes, qui de eorum legibus disputabant. Unus Latinus erat; alter Graecus; alter Nestorianus et alius Jacobinus. Et quod erat in veritate, quilibet sustinebat, et alii in errore. Sarracenus videns, quod quilibet vocabat se christianum, et inter ipsos erat contrarietas, blasphemia atque ira, amisit devotionem, quam habebat ad fidem christianam; et dixit eis quod, quod libenter christianus esset, si, quis ipsorum erat in veritate, scire posset. Et ideo dominus papa et domini etiam cardinales hoc multum debent timere, quoniam propter defectum ecclesiae schismata sunt in mundo: quae possent destrui, si dominus papa et domini cardinales volebant facere ea, quae in hoc volumine continetur."

[146] *Sanudo, M.* Secreta..., III, cap. IV, c.185: „Erant quoque in Terra Promissionis et inter Saracenos, etiam seorsum ab hiis, in maiori parte Indiae, Christiani quidam habitantes, dicti Nestorini vel Nestoriani a quodam Nestorio, de quo supra cap.I, qui ex magna parte Orientalem plagam sui erroris veneno infecit; et potissime illos qui terra incolunt illius potentissimi quondam Principis, quem Iohannem Presbyterum vulgus appellat. Dicuntur quoque hii , cum superioribus Iacobitis, longe plures esse quam Latini vel Graeci. Et ut de hiis qui seorsum habitant quorum infinitus est numerus sileatur, ad praesens plures Saracenis commixti, subiiciuntur eorum dominio, quam sint ipsi impii Saraceni qui licet legem pestiferam

spurcissimi Mahumethi recipere noluerint dicto tamen errore miserabili sunt decepti et condemnati nisi enim in Christo esset una persona, quae Deus esset et homo non possent ed ipso verificari... Caldaica autem utuntur littera et more Graecorum non in azimo altaris conficiunt sacramentum."

[147] Пак там, с. 186: „Sunt et alii Christiani qui in Africa et in Ispania inter Occidentales Saracenos commorantur: Mosarabes vocitati; qui Latina littera et sermone in scripturis utuntur divinis, Sanctae Romanae Ecclesiae sicut caeteri Latini cum omni devotione et humilitate obediunt..."

[148] *Molay, J. de*. Цит. съч., с. 177: „Item est aliud periculum, quod si Franci se reperirent in bello cum equitibus vel militibus Armeniae, ex quibus pauci reperiuntur qui non sint semper parati ad fugam dum vident inimicos ad pugnm contra se venire, quod non relinquerent eos; et hoc esset maxima confusio probis viris se in tali societate sentire dum essent in exercicio armorum, quia illi qui noverunt et noscunt eos libenter evitant in talibus locis esse cum eis. Item si Franci essent in Armenia et indigerent refugio Armeni non receptarent eos in aliquo castro vel fortalitia sua, quia semper dubitaverunt et dubitant ne Franci auferant eis terram. Et hoc divinant Armeni continue, scilicet quod Franci debent eis regnum auferre. Item in marchia Armeniae sunt tot gentes de Beria, Turchimanni, Cordominni, Beduini, quod etsi aliae gentes Sarracenorum non intromitterent se, fortiter se defenderent et tenerent marchiam illam cum illis qui essent in Armenia, quia montana sunt magna et passus fortissimi."

[149] *Haytonus*. Цит. съч., 267–268: „In terra Armenie sunt quatuor regna, tamen unus solus rex semper dominium occupavit. Longitudo terre Armenie incipit a regno Persarum et extenditur per occidentem usque ad terram Turquie; In regno Armenie sunt plures magne et diitissime civitates... In terra Armenie sunt magni montes et planicies late, flumina magna et lacus aquarum dulcium et salsarum, in quibus piscium magna copia invenitur. Gentes in terra Armenie habitantes diversis nominibus nuncupantur, juxta terras et provincias in quibus degunt, et sunt equester et pedester strenui bellatores. In armis, equis et vestibus sequuntur mores Tatarorum et habitum, quia sub jugo ipsorum longo tempore sunt detenti. Litteras habent diversas; quedam dicuntur littere armenice, alie vero Aloen..."

[150] Пак там, 270–271.

[151] Пак там, с. 273: „Quarta vero provincia Silicia appellatur, ibique est sita inexpugnabilis civitas Tarsensis... Ista vero provincia Silicie Armenia nuncupatur. Nam postquam christiane fidei inimici terram illam de Grecorum manibus abstulerunt et ipsam longo tempore tenuerunt, Armeni conati sunt in tantum, quod terram illam Silicie eruerunt de manibus paganorum, cujus quidem terre dominium rex Armenie per graciam Dei tenet. In regno quidem Syrie habitant diverse gentium nationes, videlicet Greci, Armeni, Jacobini..."

[152] Пак там, с. 333: „Gratias igitur ago Deo quoniam regnum Armenie hodie est in statu bono, eque et pacifice reformatum, precipue per regem juvenem, dominum Livonum, filium quondam domini Theodori, regis Armenie, qui tanquam indolis gloriose virtutibus illustratus, omnibus regniculis est speculum gratiosum. Et creditur firmiter et speratur quod in diebus istius regis juvenis, qui bonitates suorum predecessorum excedet, regnum Armenie ad statum pristinum reducetur, cum auxilio Jhesu Christi."

[153] *Sanudo, M.* Secreta..., I, Quinta pars, гл. II, p. 32: „*Continet piam auxilij implorationem pro ultramarinis fidelibus terrisque eorum ac regnis.*: Et habere dignetur respectum piissima misericordia vestra ad regnum vestrorum Fidelium Armenorum, quod in dentibus quatuor ferarum jacet. Ab una parte infra terram jacet *Leonem*: scilicet *Tartaros*, quibus Rex Armeniae reddit magnum tributum. Ab alia parte habet *Pardum*: videlicet *Soldanum*, qui quotidie dissipat Christianos et Regnum. A tertia parte habet *Lupum*: scilicet *Turchos*, qui destruunt dominium et Regnum. A quarta parte habet *Serpentem*: videlicet *Cursarios* maris nostri, qui quotidie rodunt ossa ipsorum Christianorum de Armenia."

[154] Пак там, с. 32: „Et habere dignetur intuitum pietas vestra ad illos Christianos, qui in terris Soldani in captivitate longo tempore permanserunt, quibus post ammissionem Acon et Syriae crudelius dominium factum fuit. Et insuper dignetur habere respectum clementia vestra ad illos alios Christianos de regno Nubiae et aliarum nationum, qui sunt ultra terras Soldani, qui sunt Nigri, qui a potentia Soldani persecutiones et flagella receperunt et habent. Aperire etiam dignetur oculos pietatis, super fideles vestros, qui sunt in Insula Cypri, quibus periculum imminet ab infidelibus: etiam super Latinos Insularum Romaniae, qui valide oppressi a Turchis facti sunt eis tributarii."

[155] Пак там, III, гл. III, с. 183: „*Continet eorum ritus et mores, qui Armeni et Georgiani dicuntur*: Armenorum populus, in Armenia provincia, prope Antiochiam, in Christianos et Saracenos inhabitat seorsum. Inter omnes Christianos singulares ritus et proprias habens observantias proprium habens primatem, quem Catholicum appellant, cui cum summo honore et reverentia omnes a minimo usque ad maximum, tanquam alteri Papae obediunt. Inter eos et Graecos inexorabiles sunt discordiae et dissensiones implacabiles et mutuas observantias et ritus horribiliter detestantur. Habent autem proprium idioma et proprias litteras et in vulgari sermone divinas scripturas pronuntiant, ita quod sacerdotes et clerici eorum a laycis intelliguntur, sicut de Graecis, supra cap. I. dictum est. Следват подробности около арменските ритуали и особеностите на тяхната разновидност на християнството: „Sciendum quoque quod Armeni summo Pontifici et Sanctae Romanae Ecclesiae obedientiam promiserunt quando scilicet Rex eorum, ab imperatore Romano Henrico, terram suam recepit et coronam Regiam ab archiepiscopo Maguntino, ritus tamen veteres et consuetas observantias mutare noluerunt."

[156] *Pseudo-Broacrdus*. Цит. съч., 487–490: „*Quod cavendum est ab Armenis:* „Primo ergo loco pono Armenos, eo quod nec ad fidem catholicam, nec ad Romanam Ecclesiam, nec eciam ad seipsos veritatem unquam et fidelitatem integre servaverunt. Ipsi inter omnes Orientales sunt heretici pessimi et, tam clerus quam populus, multis erroribus involuti. De quibus quidem erroribus, per singula disserere, quia non est presentis operis, pretermitto, licet veraciter dici possit, quod non est error in orientali aliqua nacione cui ipsi, in parte, non communicent, vel in toto. Et quamvis Armeni de Minori Armenia tantum, cum condam Silicia dicebatur, quandam unionem fecerunt cum Romana Ecclesia et confessionem fidei verbo expresserint et in scriptis: – quarum quidem unionis et confessionis ego motor; operator atque receptor unus extiti de duobus fratribus Praedicatoribus, quos dominus Johannes papa XXII ad hoc specialiter inter cetera destinavit, – tamen adhuc ille populus immolat in excelsis. Non enim potest mutare pardus varietatem suam, nec Ethiops pellem suam. Lupus etiam, quantuncunque videatur domesticus et appareat mansuetus et ovinia pelle desuper sit contectus, semper tamen existit interius lupus rapax; qui, si in silvis non invenerit quo voracitatem suam saciet consuetam, tunc et non aliter domum revertitur, victus fame. Hoc vere Armeni retinent et observant, dum potencia Turchorum oppressi vel Sarracenorum tributis et invasionibus fatigati, ad Romanam Ecclesiam crebro veniunt et recurrunt, quos certe non tantum vinculum amoris et reverencie ad hoc attrahit et inducit, quantum cogit neccessitas et impellit. Ad hoc autem clarius ostendendum, quedam, exempli causa, breviter hic subnectam. Armeni siquidem isti Minoris Armenie, de quibus texitur sermo presens, coronam et nomen regum a Romanis Pontificibus et imperatoribus habuerunt; et tunc in signum subjecionis, de pacto et de convencione, quedam optima castra et fortia Romane Ecclesie donaverunt, duas pro Latinis archiepiscopales ecclesias erexerunt, et eas redditibus et possessionibus dotaverunt, monachorum nostrorum monasteria construxerunt; pueros suos latinis imbuendos litteris tradere promiserunt. Postquam vero adepti sunt regium nomen et gloriam, affectatam manum, quam ad aratrum extenderant, retraxerunt; castra enim per ipsos prius data Ecclesie sunt ablata, monasteria edificiis et habitatoribus desolata, bona

Tarsensis ecclesie, que de prefatis sola et unica tantum restat, sunt pro parte maxima occupata. Ego, cum apud eos essem, pro causa superius memorata, in quadam ecclesia cujusdam monasterii quod fuerat Latinorum a quo monachi expulsi fuerant et fugati, vidi per eos fieri stabulum jumentorum. Tunc eciam socius meus et ego duo pacta ab eis promissa recepimus et firmata, videlicet quod conventus Predicatorum et Minorum ordinum construerent, et ibi fratribus moraturis de necessariis providerent; iterum quod pueros suos instrui facerent latinis litteris et moribus ac doceri. Qui omnia usque hodie perficere neglexerunt. Predicta qui bene considerat non sunt signa vere ac fundate reverencie et amoris, sed pocius odii et rancoris; transeunt temopra et, favente semper Ecclesia, faciunt cum suis duplicitatibus sua facta. Ipsi etiam tales sunt et tale inter se infidelitatis et discordie semen habent quod sanguis et gladius usque ad hunc diem ab eorum domibus non recedunt. Ad quod ostendendum, unum, quod nostris temporibus contigit, hic inducam. Regis Armenie novem filii, VII scilicet mares et due femine extiterunt, quorum unus, et ultimus, istius qui nunc ipsum regnum obtinet pater fuit. Quos omnes, tam mares, quam feminas, mors abstulit violenta, excepta una sola filia que nunc restat, que tamen qualem finem faciet ignoratur. Unus enim ex predictis fratribus alium gladio interemit, alius alium veneno extinxit, alius alium in carcere strangulavit, et sic omnes usque ad ultimum, qui etiam veneni perniciem non evasit, fuerunt in proprio sanguine fratricide. Hec autem non descripsi quod propterea omne eis favoris beneficium et proteccionis auxilium et graciarum subsidium denegetur; gaudent enim nomine christiano, quod quidem nomen inter paganos ipsi pauci rtinent et conservant; apud omnes eciam Orientales fideles filii Romane Ecclesie estimantur. Sed hoc dico pro tanto, ut ab eis, circa bonum custodiam et bonam cauthelam persone regie, caveatur, qui tales esse per facta evidencia veraciter denotantur."

[157] *Sanudo, M.* Secreta, c. 32: „Sunt vero in Romania, Graeci schismatici sed in aliqua parte ibi Fideles dominantur, Exagorae quoque et Rex Serviae eciam sectam Graecorum sequuntur sed ipsius maritima et Albania videntur catholice vivere. Verum pauci sunt ibi homines respective ad alias nationes. Boscena haereticorum nidus est. Ruteni sunt schismatici, qui cum aliis pluribus nationibus sunt Tartarorum de Gazaria dominio subjugati, qui Tartari Christianis Polonis et Ungaris sunt confines."

[158] Пак там, 72–73: „Nec immerito, quia iam dicta civitate acquisita et dicto Comite iam mortuo, licet pluribus intermediis successoribus, tandem dominio Balduino tunc adolescente in Constantinopolitano Imperio succedente, admodum utiliter tractatum et jurejurando firmatum fuit de filia Imperatoris Exagorarum, viri in illis partibus tunc temporis magnifici et potentis, eidem adolescenti in matrimonium copulanda, per quam parentelam iam dictus Balduinus (II) conscendebat ad magna, ejusque Imperium non modicum firmabatur. Promittebat enim Balduino Imperator praedictus, sua gente, suisque expensis propriis recuperare terram totam Imperii Romaniae, quam praedecessores amiserant in partibus Occidentis.Tunc Barones sui timentes, quod postquam Balduinus suum firmasset Imperium, ne procederet contra eos, propter offensam magnam quam in praedecessorem ipsius commiserant, dolosum sibi dederunt consilium, ut videlicet filiam Imperatoris Exagorarum, quamvis formosam valde, renueret et filiam domini Johannis, tunc Regis Jerusalem reciperet in uxorem. Qui dolosa caliditate non visa, illius affinitatem contraxit executioni mandans consilium inconsultum. Fuitque per eosdem Barones denique dictus Johannes de Constantinopolitano Imperio coronatus. Ex praemissis autem Exagorarum Imperator quam plurimum provocatus, filiam suam in coniugem dedit Imperatori Graecorum partium Orientis, qui ambo tali affinitate conjuncti contra Balduinum et Venetos terra marique exercitibus praeparatis, devictisque eorundem Balduini et Venetorum urbibus prope in ibi fere fortilitiis universis, ei solum urbis Constantinopolis moenia remanserunt. Quem et tam diu generis huius abduxerunt, ut filuim suum Philippum nomine, quibusdam burgensibus Constantinopolitanis coactus fuit, pro certa quantitate pecuniae obligare qui

dictum puerulum, securioris custodiae causa, Venetias postmodum transmiserunt et nonnulla palatia sua, plumbo cooperta nobiliter ab antiquo discooperire et plumbi vendere cooperturam et alia plura agere, ut vivere posset, Augustae inconvenientia dignitate." Този текст е коментиран още от *Златарски, В.* История на българската държава през средните векове. С., 1972, т. III, с. 380.

[159] *Sanudo, M.* Secreta, 132–133: „A.D.1096 „In fine vero regni, versus Oriens, aquam pertranseunt vocatam Maree et intrantes Bulgariam ignorabant ex suis sibi remansisse citra aquam.... Procedentes itaque, pervenerunt ad primam civitatem Bulgariae vocatam Belgrave. Requisitus dominus terrae, mercatum peregrinis negat. Nonnulli indigentia, nec non protervia ducti, aliqua rapiunt, vim inferentes indigenis. Cives arm capiunt et de peregrinis plurimos laedunt, interimuntque. Galterus deinde suos ordinat et iter agens pervenit ad Civitatem vocatam Stralisce. Dux vero Civitatis peregrinis festinus occurrit et competens forum exhibuit, fecitque reddi quaecunque recuperari potuerunt ablata eis in Belgrave... ; гл. IV, 132–133: „Audiens autem dux Belgrave vindictam Peregrinorum tam duram, conscius sibi illatae iniuriae Peregrinis (superiori capitulo) timuit ne istorum posset impetum sustinere, propterea relicta civitate, ad castrum fortius se suosque reduxit. Tunc Petrus Heremita audiens, quod Rex Ungarie pararet contra eum exercitum, cunctos aquam transnavigare jubet celeriter, currusque et cotias in districtum transire Bulgariae perveniuntque ad Belgravem civitatem, quam totaliter evacuatam inveniunt. Indeque octo diaetis ad civitatem pertingunt vocatam Niz, haec munitissima est, habitatores quoque eius bellicae industriae magis instructi. Invenit autem exercitus pontem lapideum, quem pertransiens inter aquam et civitatem remansit. Requisiti cives ut venalia subministrent, obsides petunt pro securitate et obtinent. Deinde necessaria copiose transmittunt. Peregrini vero eo sero refocillantur, qui plurimis diebus minime invenerant refrigerii locum. Facto mane redduntur obsides et Peregrini viam inchoant. Erant autem inter eos Theotonici, qui nimia pravitate in simul congregati usque ad centum, cum alii praecessissent, combusserunt molendina iuxta pontem et consequenter quendam viculum incenderunt. Cives offensi, arma capiunt, et dum abeuntes persequuntur, actores sceleris primo reperiunt, trucidantque. Extrema quoque invandunt exercitus ibi potissime erant senes, infirmi, debiles, currus et somagia. Plures occiderunt, nonnullos captivos duxerunt et de curribus et somagiis similiter acceperunt. Delata re tam lugubi, Petrus Eremita, revocatis qui praecedebant, cuncti de reditu consulunt, redeundo vero, trucidatos cernunt socios et propinquos et magno planctu edito, nuntios litterasque transmittunt, quarentes cur tale tantumque scelus in Christi Peregrinos egissent et audita causa, prudentiores vident non adesse locum neque tempus omnem iniuriam vindicandi et de reformatione pacis tractare cupiunt et captivos caeteraque redimere. Nonnulli autem ex minoribus ultionem proclamant. Mittit deinde Petrus Eremita aliquos de prudentioribus et non acquieverunt personaliter deinde vadit et proclamari fecit ex parte sua et omnium Baronum, qui in exercitu erant, ut nullus se jungeret hiis qui vellent infringere pacem. Tractatores autem pacis de civitate, percipientes incrementum tumultus, infecto negotio rediere. Nullis itaque viribus retineri potuerunt, quin usque ad mille Peregrinorum contra civitatem procederent totidemque illis obviam exierunt. Cernentes vero qui de muris respiciebant, Peregrinos praevalere, putantes quoque quod major exercitus se de negotio nequaquam intromittere vellet, in multitudine exierunt et invenientes de Peregrinis usque ad quingentos super pontem, omnes pene interimunt. Quod cernens Peregrinorum multitudo, se continere non potuit, illisque in succursum processit sed mirum in modum Peregrini in fugam conversi, cum securitatem ex advenientibus auxiliariis concipere debuissent, caeteros obviam sibi factos compulerunt in fugam. Tunc, proh dolor! Grande fuit Peregrinorum dispendium, decem milia enim virorum, mulieres multae et parvuli periere et curruum usque ad duo milia amissa sunt."

[160] Пак там, гл. XI, с. 137: „Boamundus interea mare Adriaticum ex transverso navigans ivit Duratium, indeque transit per medium desertum Bulgariae in societate sua plures habens

potentes et probos. Venerunt autem ad civitatem vocatam Caystorem et ibi celebraverunt festum Nativitatis Domini. Sed quia indigene victualia negaverunt, quasi inimicis, coacti sunt rapere necessaria vitae et non modicum damnificavit patriam. Deinde venerunt in terram de Pelagoire valde fertilem et de quodam castro ad quod multi habebant refugium duxerunt praedam magnam deinde combusserunt, fugientes vero trucidaverunt.... Venit igitur Boamundus post receptos nuntios usque ad fluvium Bardare... Dissimulato dolo, pertransita Macedonia, cum appropinquaret Constantinopolim..."; гл. XII, с. 138: „Postquam vero exierunt Epyrum, venerunt Empelagoire ubi magnam rerum copiam invenerunt. Episcopus vero Podiensis ab aliis sequestratus loci cuiusdam amenitate a Bulgaribus captus est et tandem redemptus. Mane surgentes transierunt Thessalonicam et Macedoniam..."; гл. XIX, с. 167: „Conradus... et transmisso Danubio per Ungariam, Panoniam, Bulgariam ripe dimittendo ad levam pergerent usque Pueple et Andrinopolim et inde Constantinopolim."; с. 286: „Messia ab Oriente hostiis Danubii clauditur... Danubius dividens a Barbarico, ubi sunt Vandali, Rugi... Golandi, Asipiti, Bulgares qui Hunni et Exagora dicti sunt..."

[161] Пак там, с. 127: „Post hunc, Constantinus eius filius imperavit, qui cum Bulgaribus firmissimam pacem composuit et cum Arabibus, qui habitabant Damascum, sapienti usus consilium."

[162] Подробно описание на тези гранични зони и на техните функции вж. у *Göckenjan, H.* Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn. Wiesbaden, 1972.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В съвременния свят, когато технологичните новости буквално ни засипват всеки ден, а информационните масиви са наистина смазващи, е трудно да си представим как в епохата на Средновековието е функционирала една пропагандна практика, как са били формулирани пропагандни тези и как те са влияели върху обществото. Въпреки концепцията за обединяващия се свят в рамката на процеса на глобализация, по-скоро сме свидетели на тенденции, които разделят човечеството отново на „Север“ и „Юг“ или пък „Изток“ и „Запад“. Изглежда желанието за подобни групирания е дълбоко вкоренено в човешката природа и именно противопоставянето на различния от нас изгражда нашата собствена идентичност – факт, изтъкнат още от Фредрик Барт.

Трактатите на кръстоносната пропаганда от края на XIII и началото на XIV в. са интересно свидетелство за епохата на формиране на предмодерната европейска идентичност. В условията на интензивни контакти и конфликти с онова, което е дефинирано като „Изток“, латинският Запад формира представата за себе си като за водеща зона на „Ойкуменето“, призвана да наложи своите норми и стандарти на всички останали.

Кръстоносните начинания и свързаните с тях моменти на еуфория и униние в западноевропейското общество са действително важен компонент от формирането на западната цивилизация такава, каквато я знаем днес. Именно в тази епоха се заражда чувството за превъзходство по отношение на „ориенталците“, които са първият обект на една неосъзната все още колониална експанзия. Дори тогава, когато се признават някои предимства на опонента, се търсят аргументи и доводи да се докаже неговата малоценност в сравнение с представителите на християнския Запад.

Съвременните напрежения, породени от липсата на желание за диалог между цивилизациите, противно на пожелателните формули и заклинания, отправяни от последователите на нормата за „политическа коректност“, възпроизвеждат онзи гняв и омраза, които откриваме в част от разглежданите съчинения на кръстоносната пропаганда. „Кръстоносците“ и „антикръстоносците“ са двете страни на една и съща монета на нетолерантност и пълна липса на желание за разбирателство. И ако радикализмът в ислямските страни може би е породен от чувството за разминаване между доктрината и действителността, то западноевропейският радикализъм има други корени. Те са свързани с онова чувство за културно и военно превъзходство по отношение на „Другия“,

който при всички положения е длъжен да приеме стандарти, представяни ту като „ценности на западната цивилизация“, ту пък като „общочовешки ценности“.

Усещането за успех, което е важен компонент от самочувствието на западния човек, ролята на арбитър и съдник дори по проблеми, по които той е напълно невеж, пораждат ответната негативна реакция на „ориенталеца“, бил той мюсюлманин, православен християнин или пък будист. Подобна нагласа откриваме у повечето от авторите на кръстоносната пропаганда, които в крайна сметка формират един обобщен образ на „ориенталеца“ като пасивен обект на историята, чийто двигател е без съмнение западната цивилизация.

По правило „ориенталските“ народи са обрисувани като ленивi и инертни хора, които са много далече от воинските и моралните качества на западните християни. Орнентът влияе и върху онези, които се заселват в него, били те потомци на западните колонисти или пък степните деца на природата – монголите. Масата от безволеви, коварни и ненадеждни обитатели на Изтока сякаш е обречена да бъде покорена, „цивилизована“, „интегрирана“ от християнския Запад и да приеме доброволно или насилствено единствено правилното учение на Римската църква. Съществуващите в Ориента политически и духовни елити са представени като цяло в негативната светлина – тирани, узурпатори, потисници на Христовото име, които окупират незаконно Светата земя, Константинопол и други земи, принадлежащи по право на Запада, представен тогава от Римската църква и френската кралска династия.

Така всяка кръстоносна война в Ориента е напълно основателна и законна акция, която има за цел да възстанови нарушения световен баланс и да възвърне хегемонията на западното християнство в пределите на Ойкуменето. По наше мнение тези идеи са интересен и уникален западноевропейски феномен. Той вероятно е част от онзи комплекс от идеи и самочувствие, който се превръща в неразделна част от западноевропейската идеология в епохата на европейската колониална експанзия.

Реминисценции от това самочувствие откриваме и днес, когато сме поставени пред въпроса в каква епоха живеем – дали сме обитатели на „глобално село“ или „фронтовaци“ в условията на „сблъсък на цивилизациите“?

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

I. Извори

Achéry Luc d'. Spicilegium sive collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant. Editio altera. 3 vol., Paris, 1723.

Acta Aragonensia, Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen-, und Kulturgeschichte: aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II.(1291–1327). Ed. H. Finke. 3 vol., Berlin, 1908–1922.

Aegidius Romanus. De regimine principium, Roma, 1607.

Aimé du Mont Cassin. L' Ystoire de li Normant et la chronique de Robert Viscart. Paris, 1835.

Alberich de Trois-Fontaines (Albericus Trium Fontium monachus). Chronica Alberici monachi trium fontium a monacho novi monasterii Hoiensis interpolata. – MGH, SS, 631–950.

Alfonsi, P. Dialogi in quibus impiae Judaeorum confutantur. – PL, CLVII, 535–672.

Albar, P. (Paulus Alvarus). Indiculus Luminosus. – PL, CXXI, 397–566.

Albar P. Vita Eulogii. – PL, CXV, 705–870.

Annales de Burton. – *Annales monastici* I, RS 36/1, 1865, 183–500.

Annales monasterii de Waverleia. – *Annales monastici* 2 RS 36/2, 1865.

Annales Sancti Medardi Suessonenses. – MGH SS 26, 518–522 (Auszüge).

Annales Scheftlarienses majores. – MGH SS 17, 334–343.

Annales Schleftarienses minores. – MGH SS 17, 343–345.

Antoninus Placentinus. Itinerarium. Ed. P. Geyer. – CCSL, 175, 27–174.

Arculfus (Adamnanus Hiensis). De Locis Sanctis. (Adamnan's De Locis Sanctis). Ed. D. Meehan. – SLH 3, Dublin, 1958.

Bacon, R. Opus majus ad Clementum Papam. Ed. J. H. Bridges. 3 vol. Oxford, 1897–1900; reprint Frankfurt a. Main,1964.

Bacon, R. Opus tertium. Ed. J. Brewer. – RS 15 (1859), 33–310.

Bacon, R. Moralis Philosophia. Ed. E. Massa. Zürich, 1953.

Balduinus Ninovensis. Chronicon. – MGH SS 25, 515–546.

Beda Venerabilis. Expositio de nominibus locorum, quae leguntur in Actis Apostolorum. – PL, 92, col. 1033–1040.

Beda Venerabilis. Expositio in primum librum Mosis (21). – PL 91, col. 189–286.

Beda Venerabilis. Historia ecclesiastica gentis Anglorum (Bede's Ecclesiastical History of the English People). Eds. B. Colgrave and R. A. Mynors. Oxford, 1969.

Beda Venerabilis. Libri quattuor in principium Genesis. Ed. C.W. Jones. – CCSL, 118 A, 1967.

Beda Venerabilis. In cantica canticorum allegorica expositio. – PL, 91; col. 1065–1254.

Benedictus XI Papa. Les Registres de Benoît XI. Ed. C. Grandjean. Paris, 1883–1905.

Benjamin of Tudela. The Itinerary of Benjamin of Tudela. Ed. M.N. Adler, tr. New York, 1907.

Bonifatius VIII Papa. Les Registres de Boniface VIII. Eds. G. Digard et al. 4 vol. Paris, 1884–1935.

Brandt, W. The Recovery of the Holy Land by Pierre Dubois. New York,1956.

Bridia, C. de. Hystoria Tartarorum. Ed. A. Önnerfors. – *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen* 186, Berlin, 1967.

Bruno von Olmütz (Bruno, episcopus Olomoucensis). Relatio de statu ecclesiae in regno Alemaniae. Ed. J. Schwalm. – MGH Capit., Hannover 1904–1906, 620, 589–594.

Carmen de invasione Tartarorum. – *Carmina de regno Ungariae destructo per Tartaros*, I MGH SS 29, 600–607.

Carpini, J. de Plano (Giovanni del Pian Carpine). Ystoria Mongalorum. Ed. A. van den Wyngaert. – *Sinica Franciscana* I, Firenze, 1929, 3–130.

Cerlini, A. Nuove lettere inedite di Marino Sanudo il Vecchio. – *La bibliofilia*, XLII, 1940, 321–359.

Charles II d'Anjou. Le Conseil du Roi Charles („Le Projet de Croisade de Charles II d'Anjou Roi de Sicile"). Ed. G. I. Brâtianu. – *Revue Historique du Sud-Est Européen* XIX, 291–361.

Chronica magistri Rogeri de Houdene. Ed. W. Stubbs. RS, III, 105–217.

Clari, R. de. La conquête de Constantinople. Ed. A. Micha. Paris, 1991.

Continuatio Claustroneoburgensis, II. – MGH SS 9, 613–624.

De Excidio Urbis Acconis Libri II. Eds. E. Marténe et U. Durand. – *Veterum Scriptorum et Monumentorum Historicorum, Dogmaticorum, Moralium, Amplissima Collectio*, vol. 5, cols. 757–784, Paris, 1724–1733.

Dörrie, H. Drei Texte zur Geschichte der Ungarn und Mongolen: Die Missionsreisen des fr. Julianus O. P. ins Uralgebiet (1234/35) und nach Russland (1237) und der Bericht des Erzbischofs Peter über die Tartaren mit einer Beilage von W. Hessig. – *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen* 1, phil.-hist. Klasse, Nr.6, Göttingen, 1956.

Dubois, P. (Petrus de Bosco). De Recuperatione Terre Sancte. Ed. J. Bongars. – *Gesta Dei per Francos*, t.II, 316–361 Hannau, 1611; reprint Jerusalem, 1973.

Dubois, P. De Recuperatione Terre Sancte: dalla „Respublica Christiana' ai primi nazionalismi e alla politica antimediterranea. Ed. A. Diotti. – *Testi Medievali di interesse Dantesco* 1, Firenze, 1977.

Dubois, P. Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis et abreviationis guerrarum ac litium regni Francorum. Ed. H. Kämpf. – *Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters und der Renaissance*, IV, Berlin/Leipzig, 1936.

Dubois, P. Opinio cujusdam suadentis regi Franciae ut regnum Jeroslimitanum et Cipri acquireret pro altero filiorum suorum, ac de invasione Egipti. Ed. C. V. Langlois; De recuperatione Terre Sancte, 130–140; (Brandt, W. ed. et tr.). The Recovery of the Holy Land by Pierre Dubois, 199–207.

Dubois, P. Pro facto Terre Sancte. Ed. E. Boutaric. – *Notices et extraits*, 86–189.

Embrico von Mainz. Vita Mahometi. Ed. F. Hübner. – *Historische Viertelfahrschrift* N.F., XXIX, 441–490.

Eulogius. Liber Apologeticus Martyrum. – PL, CXV, cols. 256–328.

Fejér, G. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. 11 vol. Budae, 1829–1844.

Fidentius de Patavia (Fidenzio di Padova). Liber recuperationis Terrae Sanctae. Ed. G. Golubovich. – *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell' Oriente francescano* 2, 9–60.

Fredegar (Pseudo-Fredegarius). Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV cum continuationibus. Ed. B. Krusch. – MGH SS rer. Merov., 2, 1–195.

Galvano di Levanto (Galvanus de Levanto). Liber sancti passagii Christicolarum contra Saracenos pro recuperatione Terrae Sanctae („Traité du recouvrement de la Terre Sainte adressé, vers l'an 1295,á Philippe le Bel par Galvano di Levanto, médecin genois"). Ed. Ch. Kohler. – ROL 6 (1898), 343–369.

Garcias d'Ayerve. Informacio alia de pertinentibus ad passagium. Ed. G. Dürrholder. – *Die Kreuzzugspolitik unter Papst Johann XXII*, 111–117.

Gauthier Map. De nugis curialium / Courtiers' Trifles. Ed. and tr. M. R. James. Oxford, 1983.
Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum. Ed. L. Bréhier. Paris, 1964.
Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis. Ed. W. Stubbs. – RS, II, 151–155.
Gilbert de Tournai (Gilbertus Tornacensis). Collectio de scandalis Ecclesiae. Ed. A. Stroick. – *Archivum Franciscanum Historicum*, 24 (1931), 35–62.
Gilbert de Tournai. Le traité „Eruditio regum et principum" de Gilbert de Tournai. Ed. A. de Poorter. Louvain, 1914.
Gilbert de Tournai. De modo addiscendi. Ed. E. Bonifacio. Torino, 1953.
Gregorius X Papa. Registres de Grégoire X. Eds. J Guiraud et al., Paris, 1892–1906.
Guibert de Nogent (Guibertus de Novigento). Gesta Dei per Francos. – PL, CLVI, 679–838.
Guillaume Adam (Guillelmus Adae). De modo Sarracenos extirpandi. Ed. Ch. Kohler. – RHC Arm 2, 521–555.
Guillaume Durant Le Jeune (Guillelmus Durantus Junior). Informatio brevis super hiis que viderentur ex nunc fore providenda quantum ad passagium, divina favente gracia, faciendum. Ed. G. Dürrholder. *Die Kreuzzugspolitik unter Papst Johann XXII 1316–1334*, Strassburg, 1913, 104–110.
Guillaume Durant. Tractatus de modo celebrandi concilii (Tractatus Maior et Tractatus Minor). Paris, 1691.
Guillaume de Nogaret. Quae sunt advertenda pro passagio ultramarino et que sunt petenda a papa pro persecutione negocii. Ed. E. Boutaric. – *Notices et extraits des documents inédits relatifs á l'histoire de France sous Philippe le Bel – Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothéque Nationale*, 20 (1862), 199–205.
Guillaume de Pouille. La geste de Robert Guiscard. Ed. et tr. M. Mathieu. Palermo,1961.
Guillaume de Tripoli (Guillelmus Tripolitanus). Tractatus de statu Saracenorum. Ed. H. Prutz. *Kulturgeschichte der Kreuzzüge.* Berlin, 1883, 573–598.
Henri II de Lusignan (Henricus II, Rex Cipri et Jerusalem). Consilium. Ed. L. de Mas-Latrie. *Histoire de l'île de Chypre.* Vol. II,118–125.
Henricus, Chronicon Livoniae . – MGH SS schol 31 (ed. altera). Hannover, 1955.
Humbert de Romans (Humbertus de Romanis). Opus tripartitum. Ed. E. Brown. – *Fasciculus rerum expetendarum et fugiendarum*, London, 1690.
Informationes civitatis Massilie pro passagio transmarino („Projet de croisade du premier duc de Bourbon (1316–1333)"). Ed. A. de Boislisle. – *Bulletin de la Société de l'histoire de France* (Extrait de l'Annuaire) (1872), 246–255.
Isidorus Hispalensis episcopus. Etymologiarum sive originum libri XX. Ed. W. M. Lindsay. 2 vol., Oxford,1957.
Johannes Damascenus. De haeresibus liber. Ed. J. P. Migne. – Patrologia Graeca, XCIV, 1864 , cols. 763–773.
Julianus, Flavius Claudius. Misopogon. Ed. et tr. Chr.Lacombrade. – *Oeuvres completes.* Paris, 1964.
Juvenalis, Decimus Junius. Satyrae. Eds. P. de Labriolle et F. Villeneuve. Paris, 1974.
L'estoire d'Eracles empereur et la conqueste de la Terre d'Outremer. – Recueil des historiens des croisades, Hist. occid., II, 1–481.
La Devise des chemins de Babiloine. Eds. H. Michelant et G. Raynaud. – *Itinéraires á Jérusalem et descriptions de la Terre Sainte.* Paris, 1882; reprint Osnabrück, 1966, 239–252.
Langlois, C.-V.(ed.). Traite de politique generale par Pierre Dubois, avocat des causes ecclesiastiques au bailage de Coutances sous Philippe le Bel. Paris, 1891.
Le Maire,G. Livre de Guillaume le Maire. Ed. C. Port. – *Mélanges Historiques: Choix de*

documents, vol. 2, Collection des documents inédits sur l'histoire de France. Paris, 1877, 187–569.
Lettres secrétes et curiales relatives á la France. Eds. A. Coulon et S. Clémencet. 4 vol., Paris, 1906–1972.
Liber pontificalis (Le Liber pontificalis). Ed. L. Duchesne. 1, Paris, 1955.
Lull, R. (Raymundus Lullius). Liber de acquisitione Terrae Sanctae („Le Liber de Acquisitione Terrae Sanctae du bienheureux Raymond Lulle"). Ed. P. Longpré. – *Criterion* 3 (1927), 265–278; Liber de acquisitione Terrae Sanctae. Ed. E. Kamar. – *Studia Orientalia Collectanea* 6 (1961), 48–53.
Lull, R. Liber de fine. Ed. A. Madre. – *Raimundi Lulli Opera Latina* 9, CCCM 35 (1981), 250–291.
Lull, R. Petitio Raymundi pro conversione infidelium. (Romae, 1295) („Ramon Lull et l' idée de la Cité de Dieu"). Ed. H. Wieruszowski. – *Estudis Franciscans* 47 (1935), 100–104.
Lull, R. Petitio Raymundi (pro conversione infidelium) ad Coelestinum V. Ed. G. Golubovich. – *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell' Oriente francescano*, I Quaracchi, 1906, 373–375.
Lull, R. Tractatus de modo convertendi infidels. Ed. J. Rambaud-Buhot. – *Beati Magistri R. Lulli opera latina*, 99–112.
Lull, R. Vita coëtanea. Ed. H. Harada. – *Raimindi Lulli Opera Latina* 8, CCM xxxiv (1980), 282, Turnhout, 1951–, 271–309.
Lull, R. Petitio Raymundi in concilio generali ad adquirendam terram sanctam („Ramon Lull et l'idée de la Cité de Dieu: Quelques nouveaux écrits sur la Croisade"). Ed. H. Wieruszowski. – *Estudis Franciscans* 47 (1935), 104–109.
Lull, R. Liber qui est disputatio Raymundi Christiani et Hamar Saraceni. Ed. I. Salzinger. – *Beati Raymundi Lulli Opera*, vol. 4, 1–47.
Marino Sanudo Torsello. Liber secretorum fidelium Crucis (Secreta fidelium Crucis). – *Gesta Dei per Francos, sive orientalium expeditionum, et regni Francorum Hierosolimitani historia a variis, sed illius aevi scriptoribus, litteris commenata.* Ed. J. Bongars, 2 vol., Hannover, 1611,1–288; reprint. Ed. J. Prawer. Jerusalem, 1973.
Marino Sanudo Torsello. Marini Sanuti Fragmentum. Ed. C. Hopf. – *Chroniques gréco-romanes inédites et peu communes.* Berlin, 1873,171–174.
Marino Sanudo Torsello. Istoria del Regno di Romagna. Ed. C. Hopf. – *Chroniques gréco-romaines inédites et peu communes.* Berlin, 1873, 99–170.
Matthew Paris (Matthaeus Parisiensis). Chronica Majora. – RS 57, 7 vol, 1872–1883.
Mémoire du Benoît Zaccaria – *Histoire de l'ile du Chypre*, II, p. 118.
Menko, abbas Werumensis. Chronicon. – MGH SS 23, 523–561.
Molay, J. de. Consilum super negotium Terre Sancte. – *Vitae Paparum Avenionensium.* Ed. E. Baluze, vol. 3. Paris, 1693; Ed. G. Mollat. Paris, 1914–1927, 145–149.
Mousket, Ph. Chronique, (Auszüge). Eds. Tobler/Egger. – MGH SS, 26, 718–821.
Nicolaus IV Papa. Les Registres de Nicholas IV. Ed. C.–V. Langlois. Paris, 1886–1893.
Odo de Deogilo (Odon de Deuil). De profectione Ludovici VII in Orientem. – The Journey of Louis VII to the East. New York, 1948.
Otto von Freising. Chronica sive historia de duabus civitatibus. Eds. A. Hofmeister u. W. Lammers. Darmstadt, 1961.
Petrus Venerabilis. Liber contra sectam sive haeresim Sarracenorum. – PL, CLXXXXIX, 651–674.
Pseudo-Brocardus. Directorium ad Faciendum Passagium Transmarinum. Ed. C.R. Beazley. – AHR, 12 (1905/1906), 810–857; 13 (1907/1908), 67–115.

Pseudo-Brocardus. Directorium ad passagium faciendum (L'Advis directif pour le passage d'Orient). Ed. Ch. Kohler. – RHC Arm. 2, 367–517.
Pseudo-Eucherius. De situ Hierusolimae epistola ad Faustum presbyterum. Ed. L. Fraipont. – CCSL 175 (1965), 235–243.
Richard, J. Une lettre concernat l'invasion mongole? – BEC, 119 (1961), 243–245.
Ricoldo di Monte Croce. Epistolae V commentatoriae de perditione Acconis 1291. Ed. R. Röhricht. – AOL 2 (1884), 258–296.
Rogerius. Carmen miserabile. Ed. L. Juhász, L. – SRH 2, 545–588.
Rubruc, G. de, (Wilem de Roebroek). Itinerarium. Ed. A. Wyngaert. – *Sinica Franciscana* I, 147–332.
Simon de Saint Quentin. Histoire des Tartares. Ed. J. Richard. – DRHC 8, Paris, 1965.
Thaddaeus Neapolitanus. Hystoria de desolacione et conculcacione civitatis Acconensis et tocius Terre Sancte in AD MCCXCI. Ed. P. Riant. Geneve, 1873.
Thomas archidiaconus Spalatensis. Historia pontificum Salonitanorum et Spalatinorum. – MGH SS 29, 568–598.
Tractatus dudum habitus ultra mare per magistrum et conventum Hospitalis et per alios probos viros qui diu steterunt ultra mare: qualiter Terra Sancta possit per Christianos recuperari. Eds. B. Z. Kedar et .S. Schein. In: „Un projet de „passage particulier" proposé par l'ordre de Hôpital, 1306–1307". – BEC 137 (1979), 211–226.
Vergilius (Publius Vergilius Maro). Aeneid. Ed. H. R. Fairclough. Cambridge (Mass.), 1999.
Via ad Terram Sanctam; Memoria Terre Sancte. Ed. Ch. Kohler, Ch; „Deux projets de croisades en Terre Sainte: composés a la fin du XIII-e siécle et au début du XIV-e siécle". – ROL. 10 (1903–1904), 406–457.
Villaret, F. (Fulco) de. Hec est informatio et instructio nostri magistri Hospitalis super faciendo generali passagio pro recuperatione Terre Sancte. Ed. J. Petit .„Mémoire de Foulques de Villaret sur la croisade". – BEC 60 (1899), 602–610.
Vitry, J. de (Jacobus de Vitriaco). *Letrres de Jacques de Vitry, évêque de Saint-Jean d'Acre*. Ed. R.B.C. Huygens. Leiden, 1960.
Vitry, J. de. Historia Orientalis Jacobi de Vitriaco Libri Duo. Douai, 1577.
Wilelmus Tyrensis archiepiscopus (Guillaume de Tyr*). Chronicon*. Ed. R. Huygens. Turnhout,1986.
Willibald/Hugeburc. Vita Sancti Wilibaldi. Ed. O. Holder-Egger. – MGH SS 15, 80–106.
Zarncke, Fr. (ed.). Zur Sage vom Priester Johannes. – *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 2, 611–615, Hannover, 1877.

II. Литература

*Altaner, B.*Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missiontheorie des Raymundus Lullus. – *Historisches Jahrbuch*, 48 (1928), 586–610.
*Alverny, M. T. d'*Deux traductions latines du Coran au Moyen Âge. – *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, XVI (1948), 69–131.
Anderson, A. R. Alexander 's Gate, Gog and Magog and the Inclosed Nations. Cambridge (Mass.), 1932.
Atiya, A. S. Egypt and Aragon: Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330 AD. Leipzig, 1938.
Barber, M. The Two Cities. Medieval Europe, 1050–1320. London–N.Y., 1992.
Barber, M. Trial of the Templars. Cambridge, 1978.

Barber, M. James of Molay, the Last Grand Master of the Templars. – *Studia Monastica*, 14 (1972), 91–124.
Bellesort, A. Virgile: Son oeuvre et son temps. Paris,1949.
Bezzola, G A. Die Mongolen in abendländischer Sicht (1220–1270). Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnung. Bern–München, 1974.
Birckmann, B. Die vermeintliche und die wirkliche Reformschrift des Dominikanergenerals Humbert de Romanis. – *Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte*, Heft 62. Berlin, 1916.
Bliznyuk, S. A Crusader of the Later Middle Ages: King Peter I of Cyprus. – *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity.* Eds. Zs. Hunyadi and J. Laszlovszky. Budapest, 2001, 51–57.
Boase, Th. S. R. (ed.). Boniface VIII. London, 1933.
Boehlke, F. J. Jr. Pierre de Thomas, Scholar, Diplomat and Crusader. Philadelphia, 1966.
Brandt, W. Pierre Dubois: Modern or Medieval? – AHR 35 (1929–1930), 514–546.
Bratianu, G. I. Autour du projet de croisade de Nicolas IV: la guerre ou le commerce avec l'infidéle. – RHSE 22 (1945), 250–255.
Brett, E. T. Humbert of Romans; His Life and Views of Thirteenth Century Society. Toronto, 1984.
Burns, R. I. The Catalan Company and the European Powers 1305–1311. – *Speculum* 29 (1954), 755–766.
Burr, D. Antichrist and Islam in Medieval Framciscan Exegesis. – *Medieval Christian Perceptions of Islam.* Ed. J. V. Tolan. N.Y.–London, 1996, 131–152.
Cardini, F. Gilberto di Tournai. Un Francescano Predicatore della Crociata. – *Studi sulla Storia e sull'Idea di Crociata*, I. Jouvence, 2000, 291–306.
Cardini, F. Per un' edizione de Liber secretorum Fidelium Crucis di Marin Sanudo il Vecchio. – *Studi sulla storia e sull;idea di Crociata*, I. Jouvence, 2000, 317–375.
Cardini, F. Costi della Crociata. L'aspetto economico del progetto di Marin Sanudo il Vecchio. – *Studi sulla storia e sull;idea di Crociata*, I. Jouvence, 2000, 377–411.
Caro, G. Genua und die Mächte am Mittelmeer 1237–1311: Ein Beitrag zur Geschichte des 13. Jahrhunderts. Halle, 1895–1899.
Carrier, M. L Image du Grec selon les chroniqueurs des Croisades: Perceptions et réactions face au cérémonial byzantin 1096–1204, Sherbrooke, 2000.= http:// www.callisto.si.usherb.ca
Cohn, N. Pursuit of the Millenium: Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages. London, 1970.
Comfort, W. W. The Saracens in the French Epic. – *Publications of the Modern Language Association of America*, LV (1940), 628–659.
Cramer, V. Humbert von Romans Traktat Über die Kreuzpredigt. – *Das Heilige Land*, LXXXIX (1939), 132–153.
Daniel, E. R. The Franciscan Concept of Mission in the High Middle Ages. Lexington, 1975.
Daniel, N. Islam and the West. The Making of an Image. Oxford, 1993.
Daniel, N. Arabs and Medieval Europe. Edinburgh, 1975.
Degenhart, B., A. Schmitt. Martino Sanudo und Paolino Veneto. Zwei Literaten des 14. Jahrhunderts in ihrer Wirkung auf Buchillustrierung und Kartographie in Venedig, Avignon und Neapel. – *Römisches Jahrbuch für Kunstgeschichte,* XIV (1973), Sonderdruck.

Delaville le Roulx, J. La France en Orient au XIV siécle: Expeditions du marechal Boucicaut. Paris,1885–1886.
Demurger, A. Les Ordres Militaires et la Croisade au début du XIVe siécle: Quelques remarques de croisade de Jacques de Molay et de Foulques de Vilaret. – *Dei gesta per Francos.* Eds. M. Balard, B. Z. Kedar, J. Riley-Smith. Ashgate, 2000, 117–128.
Digard,G. Philippe le Bel et le Saint-Siége, II v. Paris, 1936.
Doucet, V. Maîtres franciscains de Paris. Quaracchi,1935.
Döllinger, I. v. Beiträge zur politischen, kirchlichen und Cultur. – Geschichte der sechs letzten Jahrhunderte, III. Wien, 1882.
Dupront, A. La Mythe de Croisade. IV vol. Paris, 1997.
Dürrholder, G. Die Kreuzzugspolitik unter Papst Johann XXII (1316–1334). Strassburg, 1913.
Edbury, P. The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191–1274. Cambridge, 1991.
Fasolt, C. Council and Hierarchy: The political thought of William Durant the Younger. Cambridge, 1991.
Finke, H. Konzilienstudien zur Geschichte des 13 Jahrhunderts. Münster, 1891.
Finke, H. (ed.). Papsttum und Untergang des Templerordens. Münster, 1907.
Gatto, L. Il pontificato di Gregorio X 1272–1276. Roma, 1956.
Geanakoplos, D. J. Byzantine East and Latin West. Oxford, 1966.
Geanakoplos, D. J. Emperor Michael Palaeologus and the West 1258–1282. Cambridge (Mass.), 1959.
Gheyn, S. J. van den. Note sur l' un manuscrit de l' Excidium Acconis, en 1291. – ROL 6 (1898), 550–554.
Glorieux, P. Repertoire des maitres en théologie de Paris au XIII siécle, 2 v. Paris, 1933–1934.
Gottron, A. Ramon Lulls Kreuzzugsideen. Berlin–Leipzig, 1912.
Göckenjan, H. Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn. Wiesbaden, 1972.
Göller, E. Die Apostolischen Kammer unter Johann XXII. Paderborn, 1910.
Hall, A. R. Guido's Texaurus, 1335. – *On Pre-Modern Technology and Science: A Volume of Studies in Honor of Lynn White jr.* Eds. B. S. Hall, D.C. West. Malibu, 1976.
Hefele, C-J. v. et H. Leclercq. Histoire des conciles,VI. Paris, 1914–1915.
Heidelberger, F. Kreuzzugsversuche um die Wende des 13. Jahrhunderts. Leipzig–Berlin, 1911.
Heintke, F. Humbert von Romans, der fünfte Ordensmeister der Dominikaner. – *Historische Studien*, Heft 222 (1933), 9–166.
Heyd, W. Geschichte des Levantehandels im Mittelalter, I. Leipzig, 1879.
Hill, G. F. A History of Cyprus, 5 v. Cambridge, 1940–1952.
Hillgarth, J.-N. Ramon Lull and Lullism in Fourteenth Century France. Oxford, 1971.
Hirsch- Gereuth, U-A. v. Studien zur Geschichte der Kreuzzugsidee nach den Kreuzzügen. – *Historische Abhandlungen*, Heft 11, 4–88
Holt, P. M. The Age of the Crusades. The Near East from the Eleventh Century to 1517. London–N.Y.,1986.
Housley, N. J. The Later Crusades: from Lyons to Alcazar (1274–1580). Oxford, 1992.
Housley, N. J. Italian Crusades: The Papal-Angevin Alliance and the Crusades against Christian Lay Powers 1254–1343. Oxford, 1982.
Housley, N. J. Pope Clement V and the Crusades of 1309–10. – *Journal of Medieval history* 8 (1982), 32–45.

Housley, N. J. The Avignon Papacy and the Crusades 1305–1378. Oxford, 1986.
Housley, N. J. The Franco-papal crusade negotiations of 1322–23. – *Papers of the British School in Rome* 48 (1980), 166–185.
Housley, N. J. Charles of Naples and the kingdom of Jerusalem. – *Byzantion* 54 (1984), 527–535.
Irwin, R. How many miles to Babylon? The Devise des chemins de Babiloine redated. – *The Military Orders*. Ed. M. Barber. Aldershot, 1994, 57–63.
Isaac, B. Orientals and Jews in the Historia Augusta: Fourth-Century Prejudice and Stereotypes. – *The Near East under Roman Rule. Selected Papers*. Leiden, 1998.
Jacoby, D. Catalans, Turcs et Vénitiens en Romanie (1305–1332): un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello. – *Studi medievali*, s.III, v. XV (1974), 217–271.
Jorga, N. Philippe de Méziéres 1327–1405. London, 1973.
Kedar, B. Z. Un projet de passage particulier proposé par l'ordre de l'Hôpital 1306–1307. – BEC 137 (1979), 211–226.
Kedar, B. Z. Crusade and Mission: The Interplay towards the Muslims in Medieval Times. Princeton, 1984.
Kritzeck J. Robert of Ketton's Translation of the Qu'ran. – *Islamic Quarterly*, II (1955), 309–312.
Kunstmann, F. Studien über M. Sanudo dem Älteren mit einem Anhange seiner ungedruckten Briefe. – *Königliche Bayerische Akademie der Wissenschaften, Abhandlungen der hist. – class der Wissenschaften*, VII (1855), 695–819.
Laiou A. Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II 1282–1328. Cambridge (Mass.), 1972.
Laiou, A. Marino Sanudo Torsello, Byzantium and the Turks: the background to the Antiturkish league of 1332–1334. – *Speculum* 45 (1970), 374–392.
Laurent, M.H. Le Bienheureux Innocent V (Pierre de Tarentaisse) et son temps. Vatican, 1947.
Laurent, P. V. La Croisade et la question d'Orient sous le pontificat de Grégoire X. – RHSE 22 (1945), 23–88.
Leclercq, J. Galvano di Levanto e l'Oriente. – *Venezia e l'Oriente fra tardo medioevo e rinascimento*. Ed. A. Pertusi. Venezia, 1966, 403–416.
Le Clercq, V. M. Relation anonyme de la prise d'Acre en 1291. – *Histoire Litteraire de France* XX (1842), 79–89.
Lecoy de la Marche, A. Prédication de la croisade au treiziéme siécle. – *Revue des questions historiques* 48 (1890), 14–24.
Lehugeur, P. Histoire de Philippe le Long, roi de France (1316–1322). Paris, 1897.
Léonard, É. Les Angevins de Naples. Paris, 1954.
Leopold, A. How to Recover the Holy Land. Ashgate, 2000.
Lerner, R. E. Powers of Prophecy: The Cedar of Lebanon Vision from the Mongol Onslaught to the Dawn of the Enlightenment. Berkeley, 1983.
Lerner, R. E. Medieval Prophecy and Religious Dissent. – *Past and Present* 72 (1976), 35–48.
Lévi Provençal, E. Histoire de l'Espagne musulmane. Paris–Leiden, 1950.
Lizerand, G. Clément V et Philippe le Bel. Paris, 1910.
Loenertz, R.-J. Pour l'Historia del regno di Romania" de Marin Sanudo l'Ancien. – *Studi veneziani* XVI (1974), 33–66.
Luttrell, A. T. Hospitallers in Cyprus after 1291. – *Acts of the First International Congress of Cypriot Studies*, II. Nicosia, 1972, 161–171.

Luttrell, A. T. Notes on Foulques de Villaret, Master of the Hospital, 1305–1319. – *Guillaume de Villaret Ier Recteur du Comtat Venaissin 1274 Grand Maître de l'Ordre des Hospitalliers de Saint-Jean de Jérusalem, Chypre 1296*, Paris: Conseil International de la Langue Française, 1985, 73–90.
McGinn, B. Visions of the End: Apocalyptic Traditions in the Middle Ages. N. Y., 1979.
Madoz, J. Epistolario de Alvaro de Cordoba. Madrid, 1947.
Magdalino, P. Honour among Romaioi: the Framework of Social Values in the World of Digenes Akrites and Kekaumenos. – *Tradition and Transformation in Medieval Byzantium.* Aldershot, 1991.
Magnocavallo, A. Marin Sanudo il Vecchio e il suo progetto di crociata. Bergamo, 1901.
Maier, C. T. Preaching the Crusades: Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century. Cambridge, 1994.
Mas-Latrie, L. de. Histoire de l'ile de Chypre sous la régne des princes de la maison des Lusignan, 3 v. Paris, 1852–1861.
Mas-Latrie, L. de. Nouvelles preuves de l'histoire de Chypre. – *Bibliothéque de l'École des chartes* 34 (1873), 47–58.
Michel, K. Das Opus tripartitum des Humbertus de Romanis, 2. Umgearbeitete Auflage. Graz, 1926.
Mollat, G. Clement V. – DHGE, XII (1953), 1115–1127.
Mols, R. Celestin V. DHGE XII (1953), 83–95.
Moranville, H. Projets de Charles de Valois sur l'Empire de Constantinople. – BEC 51 (1890), 61–86.
Morgan, D. The Mongols. Oxford,1986.
Mostaert, A. et F. W. Cleaves. Lettres de 1289 et 1305 des il-khâns Argun et Oljeitu á Philippe le Bel. Cambridge,(Mass.), 1962.
Müller, E. Konzil von Vienne. Münster, 1934.
Norden, W. Das Papsttum und Byzanz, Die Trennung der beiden Mächte und das Problem der Wiedervereinigung bis zum Untergange des Byzantinischen Reiche. Berlin, 1903.
Paviot, J. Comment reconquêrir la Terre sainte et vaincre les Sarrasins? – *Dei gesta per Francos.* Eds. M. Balard, B. Z Kedar, J. Riley-Smith. Ashgate, 2000, 79–85.
Petit, J. Un capitaine du régne de Philippe le Bel, Thibaut de Chepoy. – *Moyen Âge* 2 (1891), 224–239.
Petit, J. Charles de Valois. Paris, 1905.
Pfister, F. Die Historia de preliis und das Alexanderepos des Quilichinus. – *Münchener Museum für Philologie des Mittelalters und der Renaissance* I, München 1911, 249–301.
Pirenne, H. Mohammed and Charlemagne. N.Y., 1939.
Postanque, A. De Marini Sanuti vita et scriptis; De libro scriptorum fidelium Crucis cuius auctor Marinus Sanutus. Montpellier, 1854.
Powicke, F. M. Pierre Dubois: A Mediaeval Radical. – *Historical Essays.* Eds.T. F. Tout and J. Tait. Manchester, 1907.
Powicke, F. M. Pierre Du Bois and the Domination of France. – *The Social and Political Ideas of Some Great Mediaeval Thinkers.* Ed. F. J. C. Hernshaw. N.Y.,1923, 139–166.
Prawer, J. Histoire du royaume latin de Jérusalem, II. Paris, 1969.
Prutz, H. Kulturgeschichte der Kreuzzüge. Berlin, 1883.
Purcell, M. Papal Crusading Policy: The Chief Instruments of Papal Policy and

Crusade to the Holy Land from the Final Loss of Jerusalem to the Fall of Acre 1244–1291. Leiden, 1975.
Reeves, M. Joachim of Fiore and the Prophetic Future. London, 1976.
Reeves, M. The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages: A Study in Joachimism. Oxford, 1969.
Reeves, M. The Liber Figurarum of Joachim of Fiore. – *Medieval and Renaissance Studies*, II, 1959, 57–81.
Renan, E. Pierre Dubois, Légiste. – *Histoire Littéraire* 26, 471–536.
Renan, E. Un Publiciste du Temps de Philippe le Bel, 1300–1308. – Revue des Deux Mondes 91 (1871),620–646; 92 (1871), 87–115.
Renan, E. Guillaume Nogaret, Légiste – *Histoire Littéraire* 27 (1877), 251–261.
Riant, P. Description du *Liber Bellorum Domini* – AOL, I (1881), 289–293.
Richard, J. Royaume latin de Jérusalem. Paris, 1953.
Richard, J. The Mongols and the Franks. – *Journal of Asian History* 3 (1969), 45–57.
Richard, J. Enseignement des langues orientales en Occident au Moyen Âge. – *Revue des études islamiques* 44 (1970), 149–164.
Riley-Smith, J. What were the Crusades ? London, 1977.
Riley-Smith, J. Feudal Nobility and the Kingdom of Jerusalem 1174–1277. London, 1973.
Riley-Smith, J. Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus 1050–1310. London, 1967.
Riley Smith, J., L. Riley-Smith. Crusades: Idea and Reality 1095–1274. London, 1981.
Rolfe J. C. Ammianus Marcellinus. Cambridge (Mass.), 1939.
Ronciére, C. B. de la et L. Dorez. Lettres inédits et memoires de M. Sanudo l'Ancien (1331–37). – BEC LIX (1893), 21–44.
Ronciére, C. B. de la. Un escadre franco-papale (1318–20). – *Mélanges d' archéologie et d'histoire* XIII (1893), 397–418.
Rotter, E. Abendland und Sarazenen: Das okzidentale Araberbild und seine Entstehung im Frühmittelalter. Berlin–N.Y., 1986.
Röhricht, R. Geschichte des Königreiches Jerusalem. Innsbruck, 1898.
Röhricht, R. Die Eroberung Akkâs durch die Muslimen. – *Forschungen zur deutschen Geschichte*. Berlin, 1880, 94–126.
Röhricht, R. Études sur les derniers temps de royaume de Jérusalem. – AOL I (1881), 646–648.
Runciman, S. Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century. Cambridge, 1961.
Sage, C. M. Paul Albar of Cordoba: Studies on his Life and Writings. N. Y., 1943.
Sághy, M. Crusade and Nationalism: Pierre Dubois, the Holy Land, and French Hegemony. – *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. Eds. Zs. Hunyadi, J. Laszlovszky. Budapest, 2001, 43–50.
Schefer, C. Étude sur la Devise des chemins de Babiloine. – AOL 2 (1884), 89–101.
Schein, S. Fideles Crucis: The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land 1274–1314. Oxford, 1991.
Schein, S. Gesta Dei per Mongolos 1300. The Genesis of a Non-Event. – EHR 94(1979), 805–819.
Schein, S. The Future *Regnum Hierusalem*: a chapter in medieval state planning. – *Journal of Medieval History* 10 (1984), 95–105.
Schmieder, F. Europa und die Fremden: Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13, bis in das 15.Jahrhundert. Sigmaringen, 1994.

Scholz, R. Die Publizistik zur Zeit Phillips des Schönen und Bonifaz'VIII. Stuttgart, 1903.
Setton, K. M. The Papacy and the Levant (1204–1571), vol. 1 (Thirteenth and Fourteenth Centuries). Philadelphia, 1976.
Siberry, E. Criticism of Crusading 1095–1274. Oxford, 1985.
Simon, R. Remarks on Ramon Lull's Relation to Islam. – *Acta Orientalia Hungarica* 51 (1–2), 21–29.
Simonsfeld, H. Zur M. Sanudo den Älteren. Hannover, 1881.
Southern, R. W. Western Views of Islam in the Middle Ages. Cambridge (Mass), 1962.
Stefani, F. La Vita e le Opere di M. Sanudo. – *Atti del R. Istituto Veneto*, v. VIII, ser. V, 931–949.
Stenton, D. M. Roger of Howeden and Benedict. – EHR 68 (1953) 574–582.
Stickel, E. Fall von Akkon: Untersuchungen zum Abklingen des Kreuzzugsgedankens am Ende des 13. Jahrhunderts. Bern u. Frankfurt am Main, 1975.
Strayer, J. R. The Reign of Philip the Fair. Princeton,1980.
Strayer, J. R. France, the Holy Land, the Chosen People and the Most Christian King. – *Medieval Statescraft and the Perspectives of History.* Ed. J. Strayer. Princeton, 1971, 300–314.
Stroick, A. Verfasser und Quellen der Collectio de scandalis Ecclesiae. Reformschrift des Fr. Gilbert von Tournay O.F.M., zum II.Konzil von Lyon 1274. – AFH XXIII, 3–41, 273–299, 433–466.
Sugranyes de Franch, R. Raymon Lulle, docteur des missions. Schöneck und Beckenreid, 1954.
Sugranyes de Franch, R. Projets de creuzada en la doctrina missional de Ramon Lull. – *Estudios Lullianos* 4 (1960), 275–279.
Tenenti, A. Venezia e la pirateria nel Levante: 1300–1460 ca. – *Venezia e il Levante fino al XV secolo.* Ed. A. Pertusi. I. Firenze, 1913, 706–707.
Thier, L. Kreuzzugsbemühungen unter Papst Clemens V 1305–1314. Düsseldorf, 1973.
Throop, P. A. Criticism of the Crusade. A Study of Public Opinion and Crusade Propaganda. Amsterdam, 1940.
Tyerman, C. J. England and the Crusades 1095–1588. Chicago, 1988.
Tyerman, C. J. Philip VI and the Recovery of the Holy Land. – EHR, 100 (1985), 25–52.
Tyerman, C. J. Philip V of France, the assemblies of 1319–20 and the crusade. – BIHR 57 (1984), 15–34.
Tyerman, C. J. Sed Nihil Fecit? The Last Capetians and the Recovery of the Holy Land. – *War and Government in the Middle Ages.* Eds. J. Gillingam, J. C. Holt. Cambridge, 1984, 170–181.
Tyerman, C. J. Marino Sanudo Torsello and the lost crusade: lobbying in the fourteenth century. – TRHS 32 (1982), 57–73.
Tyerman, C. J. The Holy Land and the crusades of the thirteenth and fourteenth centuries. – *Crusades and Settlement.* Ed. P. Edbury. Cardiff, 1985, 105–112.
Ullmann, W. Medieval Papalism: The Political Theories of the Medieval Canonists. London, 1949.
Viard, J. Les Projets de Croisade de Philippe VI de Valois. – BEC 97 (1936), 305–316.
Viollet, P. Guillaume Durant le jeune, éveque de Mende. – *Histoire littéraire ecclesiastique* XXXV, 1–138.

Wailly, N. de. Mémoire sur un Opuscule Anonyme Intitulé Summaria brevis et compendiosa doctrina felicis expeditionis et abreviationis guerrarum ac litium regni Francorum. – BEC III (1846), 273–315.

Waresquiel, M. de. Le bienheureux Humbert de Romans. Paris, 1901.

Weiss, R. England and the Decree of the Council of Vienne on the Teaching of Greek, Arabic, Hebrew and Syrian. – *Bibliothéque d'Humanisme et de Renaissance* 14 (1952), 1–3.

Wieruszowski, H. Ramon Lull et idée de la Cité de Dieu: Quelques nouveaux écrits sur la Croisade. – *Estudis Franciscans* 47 (1935), 109–110.

Wolff, R. L. Hopf's so called „Fragmentum" of Marino Sanudo Torsello. – *AA. VV. The Joshua Starr Memorial Volume.* N. Y.,1953, 149–159.

Zeck, E. De recuperatione Terre Sancte: Ein Traktat des Pierre Dubois (Petrus de Bosco) (2 Teile). – *Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des Leibniz-Gymnasiums zu Berlin.* Berlin, 1905–1906.

Zeck, E. Der Publizist Pierre Dubois. Seine Bedeutung im Rahmen der Politik Philipps IV. des Schönen und seine literarische Denk-und Arbeitsweise im Traktat „De recuperatione Terre Sancte". Berlin, 1911.

http://www-mat.upc.es/grup_de_grafs/logo/llul_bio.htm: (*Johnston, M. D. The spiritual logic of Ramon Llull.* Oxford, 1987).

http://www.bautz.de/bbkl/n/nogaret_g.shtml: (*Thoma, G.* Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon, Band VI (1993), Spalten 989–991).

http://students.gf.nsu.ru/medieval/alien.html: (*Пиков, Г. Г.* Средневековье о „чужых": арабы, монголы и индейцы глазами европейцев VIII–XVI веков).

Николов, Ал. Recuperatio Terrae Sanctae – между надеждата и легендата. – *История*, 5, (2003), 47–57.

Острогорски, Г. История на византийската държава. С., 1999.

СЪКРАЩЕНИЯ

AFH – Archivum Franciscanum Historicum

AHR – American Historical Review

AOL – Archive de l'Orient latin

BEC – Bibliothéque de l' École des Chartes

BIHR – Bulletin of the Institute of Historical Research

CCCM – Corpus Christianorum (Continuatio Medievalis)

CCSl – Corpus Christianorum (Series Latina)

DHGE – Dictionnaire d'histoire et de geographie ecclesiastique, Paris 1912–.

DRHC – Documents relatifs a l'histoire des croisades, publiés par l' Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.

EHR – English Historical Review

MGH Capit – Legum Sectio IV:Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 3

MGH SS – Monumenta Germaniae historica, Scriptores, 32 vols., Hannover-Leipzig, 1826–1934.

PL: Patrologiae cursus completus (Series Latina), (ed. J. P. Migne), Paris, 1844–64.

RHCArm – Recuiel des historiens des croisades: Documents arméniens, 2 vol. Paris, 1869–1906.

RHSE – Revue historique du Sud-Est Européene

ROL – Revue de l'Orient latin

RS – Rolls series. Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, publ. under the direction of the Master of the Rolls, 251 vols., London 1858–1896.

SLH – Scriptores Latini Hiberniae

SRH – Scriptores Rerum Hungaricarum

TRHS – Transactions of the Royal Historical Society

ОБЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ*

Корица. Обучение на мамелюци. Илюстрация от египетски трактат по военно изкуство от XIV в.

Увод. Персийски изображения на император Фридрих II и папа Григорий IX от XIII в.

Първа глава. План на Йерусалим и неговите околности (ок. 1170).

Втора глава. Даване на кръстоносен обет. Изображение от края на XII в.

Трета глава. Гийом Дюран връчва своя кръстоносен трактат на френския крал Филип V (ок. 1320).

Четвърта глава. Мамелюкски стрелци с лък на боен кораб. Средновековно египетско изображение.

Пета глава. Хулагу, монголски илхан на Иран (1256–1265). Персийска миниатюра от XVI в.

Шеста глава. Иисус превръща водата във вино. Илюстрация към арабско апокрифно евангелие от XIII в.

* Изображенията са от „The Oxford Illustrated History of the Crusades". Ed. by Jonathan Riley-Smith (Oxford University Press, 1995).

Александър Николов

„ВЯРВАЙ ИЛИ ЩЕ ТЕ УБИЯ!“
„Ориенталците“ в кръстоносната пропаганда
1270–1370

Българска
Първо издание

Редактор *Парка Атанасова*
Худ. редактор *Борис Драголов*

Формат 70x100/16
Печ. коли 31,75

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Д-р АЛЕКСАНДЪР НИКОЛОВ е роден на 11.01.1963 г. в гр. Перник. Възпитаник на Националната гимназия за древни езици и култури (НГДЕК). Завършва специалност „История“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Учител по стара история в НГДЕК (1989–1994). От 1994 г. е преподавател по средновековна история в Историческия факултет на Софийския университет.

Специализира в Секретния архив на Ватикана (1991) и в Института по византинистика и неогрецистика към Австрийската академия на науките във Виена (1998). Докторантът по медиевистика в Централноевропейския университет – Будапеща.

Обект на неговите проучвания са късните кръстоносни походи, номадските миграции и граничните общества в средновековна Европа (XI–XV).

По-важни публикации:

„Хрониките на манастира „Сен Гален“ – превод и коментар (2000)

„Cumani Bellatores in the Second Bulgarian State“. – Annual of the Medieval Studies Department, CEU, Budapest (2005)

„Medieval Bulgaria. Contacts to Latin Europe“. – Oxford Medieval Dictionary (под печат)

Учебник по стара история за НГДЕК (съавтор с проф. дин Димитър Попов) (1996)

Учебник по средновековна история за VIII клас (съавтор с доц. Пламен Павлов и др.) (2001)

Учебник по история на България за специализирана подготовка за XI и XII клас (съавтор с доц. В. Янчев и др.) (2001)

Преводач и съавтор в българското издание на „Хронология на войните“ от Дейвид Браунстоун и Айрийн Франк (2001)

ISBN-10: 954-07-2301-9
ISBN-13: 978-954-07-2301-3